תנ״ך · אחרונים

בעלי ברית אברם

רבי אברהם אזולאי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

בעלי ברית אברם

רבי אברהם אזולאי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/בעלי-ברית-אברם/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הסכמה 4
הקדמה 5
בראשית 13
נח 29
לך לך 32
וירא 42
חיי שרה 56
תולדות 68
ויצא 72
וישלח 81
וישב 84
מקץ 87
ויגש 88
ויחי 99
שמות 110
וארא 116
בא 124
בשלח 139
יתרו 150
משפטים 158
תרומה 160
תצוה 163
כי תשא 167
ויקהל 174
פקודי 176
ויקרא 177
צו 186
תזריע 188
מצורע 199
אחרי מות 201
קדושים 209
אמור 212
בהר 216
בחוקתי 218
במדבר 219
נשא 221
בהעלותך 229
שלח 234
קרח 236
חקת 242
בלק 248
פנחס 258
מטות 268
מסעי 275
ואתחנן 277
עקב 279
ראה 299
שופטים 300
כי תצא 302
כי תבוא 306
נצבים 312
וילך 322

הסכמה

הסכמת המאורות הגדולים אורות אלים הרבנים המופלאים רבנן תקיפי עה"ק צפת היאו"ר ת"ו ה' עליהם יחיו.

חסד אל. הבוחר בעמו ישראל. קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו את התורה. ליהודים היתה אורה. ויקרא ה' אל משה עלה אלי ההרה. ואתנה לך התורה והמצוה. דבר צוה. אשרי נוצרי עדותיו. מצותיו חקתיו ותורותיו. תורה שבכתב ותורה שבעל פה. הנחמדים מזהב ומפז רב תרשיש שוהם וישפה. שתים כהלכתן. מפני חבתן. חובת הקודש. מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. **פרד"ס** רמונים. שפתותיו שושנים. לשום שכל. ולהבין במקרא. שבעים פנים לתורה. ברוך אלהינו שבראנו לכבודו. אשר לא עזב חסדו. ובכל דור ודור דור ודורשיו דור ודור וחכמיו. לא פסק גירסא מפומייהו נגזלה שנתם מעינם. ויהגו בגרונם. מנחת בכורים קודש הלולים. מעין נובע נהרי נחלי ואשד הנחלים. על כל קוץ וקוץ תלי תלים. אשר חלק ה' להם חכמה ותבונה. זה חלק ה' אלוה למאן דיצבי יתננה. חכמת אדם תאיר פניו. אשרי בניו. זרע **אברהם**.

חסד שעושים עם המתים. יודעי בינה לעתים. חזו מאי דקמן. האי ספרא דאורייתא זה רבות בשנים היה נטמן. לא שזפתהו עין רואי חתום באוצרותיו של הרב נזר הקודש זר"ק מבני בניו של הרב המחבר הוא הקדוש בעל ספר **חסד לאברהם** זללה"ה וסביביו נשערה. זה השער להי' צדיקים יבואו בו **חדושי תנ"ך** וסביב יחנו. שם יתנו. תורת חכם מגורי **הארי" החי** הרב הקדוש **סולימאן אבוחנא** ז"ל כמובא בספר שם הגדולים דברים המוצדקים. תורת אמת מנופת צוף מתוקים. ונמצא בבית גנזיו של מ"ע הרב המופלא וכתר ש"ט עולה כקש"ת כמהר"ר מר **שמואל עבו** הי"ו אשר היה מזמן הרעש הגדול אשר היה בקרב הארץ. טרח ויגע בעשר אצבעותיו והוציא כל כתבי הקודש ממחילות ואתייא מכללא הדין מרגניתא טבא דק ואשכח חמדה גנוזה בבית מדרשו של שם מרן **בית יוסף** הקדוש זיע"א. ובטובו מסרו למ"ע הרב הגאון המפורסם ראש ב"ד מקודש דק"ק אשכנזים פעה"ק **צפת** ת"ו כקש"ת כמהור"ר **שמואל העליר** הי"ו ולחמו נתן. ולכסף מוצא פזר נתן. ויאמר להביא האי ספרא רבא לאדפוסי הדרא אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה וזכות הרב הקדוש המחבר יכולה היא שתגן. אלף המגן לו ולזרעו תורה מחזרת על אכסניא שלה. גיל יגיל אבי צדיק גילה אחר גילה. יפוצו מעינותיו חוצה ברחובות. וגם עד זקנה ושיבה מאליפות מרובבות עליהם תבוא ברכת טוב ברכת **אברהם**.

חסד ואמת מן ינצרוהו העם בחר ה' לנחלה. לשם ולתפארת ולתהלה. אליכם אישים אקרא קומו השרים לעזרת ה' בגבורים אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב. הב הב. לקוח את ספר התורה הזה בדמים יקרים. ומאת ה' תהי משכורתם שלמה יצפון לישרים. ודא גזירה דאורייתא שלא יוכל איש להדפיס ספר התורה הזה בלי רשות הרש"ה הנ"ל ושומע לנו ישכון בטח ושאנן. ובצל שדי יתלונן. ואנו ליי"ה וליי"ה עינינו. כי אתה אבינו. גואלנו מעולם שמך. ופקוד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך. שלח העז את מקנך. כי הם עמך ונחלתך. צאן קדשים צאן מרעיתך. אבינו אב הרחמן. ארך זמן. עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. צרות רבות סבבונו. אכלונו הממונו. באו בנים עד משבר צרה דעניותא. עד זיבולא בתרייתא. ואת עם עני תושיע. כי אין בלתך גואל ומושיע. חוסה שלח משיח בן ישי בראש ובא לציון גואל ושבו בנים לגבולם כאשר נשבעת לאבותינו **לאברהם**.

כ"ד החונה פעה"ק **צפת** היאו"ר תוב"ב ביום ר"ח לחדש זיו שנת

זה השער לה' צדיקים יבואו בו לפ"ק

נאום **מנשה** סיתהון ס"ט. נאום **יעקב** הכהן ס"ט.

נאום **מרדכי** מאמאן ס"ט. נאום **אליהו** לוי ס"ט.

נאום **משה** שאראקי ס"ט. נאום הק' **יצחק** ברי"א ז"ל דומ"ץ.

נאום הק' **משה** במהרי"ך מרודניק דומ"ץ.

הספר הזה קנין הוא לנו מאת בעליו ואין רשות לאיש בלעדנו להדפיסו.

דברי המדפיסים

הקדמה

הצעת המחבר בס"ד[1]

להיות מהות התורה הוא עצם אצילות רוחני עליון מתפשט לתחתונים בחסד אל. ולכך הוא השגה אלהות א"א שתושג לתחתונים זולתי ע"י הנבואה מפני שאינה מושגת בכח הדעת הגשמי. ולזה אין התחלותיה מן השכל הגשמי כענין הטבעית שהתחלתם מהחוש המושג. אמנם התורה היא אלהית התחלותיה מהנבואה. ואם ח"ו יכחיש המכחיש הנבואה. יכחיש הדת. ולזה היתה הראיה הראשונה לישראל מהקב"ה על התורה השגת הנבואה כולם אפיי הקטנים במעי אמם כנודע. א"כ לפי זה יתחייב שא"א לשכל האנושי לשפוט בענייני התורה ובפירוש דבריה כפי מה שיחייב שכל האדם: ולהיות קשה על

[1] בכאן מצאנו חתימתו של הרב חיד"א כתב ידו ממש. כאשר חתמת ידו יוצא ממקום אחר וזאת הנוסח. אנכי עפר **חיים יוסף דוד** בכמוה"ר יצחק בכמוה"ר ישעיה. בכמוה"ר יצחק בן הרב המחבר זללה"ה.

השכל האנושי להשיג מה שסדר השכל האלהי בחכמתו הנפלאה בתורה ומה שנכלל בה מההלכות ואגדות ומדרשות וסודות הכל נמסר למשרע"ה על פה ומשה מסר ליהושע ויהושע לזקנים וכו'. ולהיות שהשכחה מצוייה ואין עוד נביא כי לא בשמים הוא. לזה בחסדו ית' הקדים רפואה למכת השכחה. וזה במה שמסר למשרע"ה ולמדו דרכים שבהם ישיגו מה שישכחו מפירושים שנמסר לו על פה והם י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם ועל פי מדותיי יוכלו חכמי ישראל להחזיר מה שישתכח ע"ד שהחזיר עתניאל בן קנז בפלפולו (תמורה ט"ז) מה שנשתכח באבלו של משה ע"ה ובלעדי זה אי אפשר לאדם לחדש שום דבר בתורה אחר שהתחלתיה הם מן הנבואה ולא מן השכל האנושי כנ"ל. וע"ד זה אמרז"ל (פסחים ס"ו. ובנידה י"ט) אין אדם דן ג"ש מדעתו אלא א"כ קבלה מרבו ורבו מרבו עד למשה מסיני. וכן אמרו בזוהר (שמות דף פ"ו ע"ב) וז"ל אמר ליה לא שמענא ולא אומא דהא אוליפנא כתיב (דברים ד':מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה. אשר שם משה אתה יכול לומר דלא שם משה אי אתה יכול לומר. וכן כתבו שם דף פ"ז. וז"ל ר' יצחק פתח (קהלת ה':ה') אל תתן את פיך לחטוא את בשרך. כמה אית ליה לבר נש לאזדהרא על פתגמא אוריתא. כמה אית ליה לאזדהרא דלא יטעו בה ולא יפיק מאוריתא מה דלא ידע ולא קבל מרביה דכל מאן דאמר במילי דאורייתא מה דלא ידע ולא קבל מרביה עליה כתיב (שמות כ':ג'-ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה וקב"ה זמין למתפרעא מניה בעלמא דאתי בזמנא דנשמתא בעיא למיעאל לדוכתא דדחיין לה לבר ותשתצי מההוא אתר דצריך וכו' וכן זכר שם בסמוך. וז"ל א"ר אבא כתיב (שמות כ':ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה. וכתיב התם (שם ל"ד) פסל לך שני לחות אבנים כמו לא תעשה פסל. לא תעביד לך אורייתא אחרא דלא ידעת ולא אמר לך רבך מ"ט כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. אנא הוא דזמין לאתפרעא מינך בעלמא דאתי בשעתא דנשמתך בעיא למיעל קמאי כמה זמינין לשקרא בה ולעיילא לה גו גהינם: והנה נתבאר לך שהחכמים הראשונים עם גודל מעלתם וקורבתם אל הנבואה כשארז"ל בפי כצד מערבין די נ"ג לבם של ראשונים כפתחו של אולם. ושל אחרונם כנקב של מחט. וג"כ אמרו בפרק אלו קשרים (קי"ב:) ובירושלמי דדמאי (פ"ק ה"ג ודשקלים פ"ה ה"א ובב"ר פ"ס). אם הראשונים בני אדם אנו בני חמורים ופ"ק (דיומא ט':) טובה צפרנן של ראשונים מכרסן של אחרונים. ואם הראשונים עם גודל חכמתם היו נשמרים מלומר דבר שלא שמעו כנ"ל. דמא"ל לא שמענא ולא אימא ק"ו לאחרונים. וא"כ ראוי לחקור ולדעת מי התיר לאחרונים לחדש משכלם ולפרש פשטי הכתובים כל אחד ואחד כפי השערת שכלו בלי שיקבלנו מרבו. ורבו מרבו כי הנה זה יראה כמגלה פנים בתורה שלא כהלכה כדמשמע

ממאמרי הזוהר שהקדמנו וראוי לעונש עצום: והנה המשל בזה אצלי הוא למלך שיצא דבר מלכות מלפניו ויעבירו קול בעיר מטעם המלך וגדוליו לאמר להקהל כל יוצא צבא ולעמוד על נפשם כל איש בכלי מלחמתו בידו ולעמוד על מעמדם לבלתי יבוא האויב על העיר בטח להשמיד להרוג ולאבד. וכל העובר את מצות המלך אחת דתו להמית ויכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך. ויהי כאשר חדל הקול ויבוא זקן אחד מזקני העיר ונכבדיה וידבר באזני אנשי העיר בסתר לאמר לא הבנתם דברי הכרוז ואת מצות המלך לא ידעתם. כי באו דבריו באין מבין וכי דבריו הם סוד כמוס וחתום עמדי. ויפצרו האנשים בהזקן מאוד להודיע להם כוונת המלך ויאמר להם הזקן ידוע תדעו כי האויב היושב במארב הוא יצר לב האדם רע מנעוריו. כי אויב איש אנשי ביתו זה גופו ומצות המלך הוא לאמר לו תענהו בסגופים ותעניות כי הם כלי מלחמה כנגדו לשמור הנשמה מן האויב היושב במארב הנשמה ואל תתנו שנת העצלה לעיניכם ומה מאוד מתוקה מדבש מליצת הכרוז ומשלו אשר דבר. וייטב דברי הזקן בעיני כל העדה וישאו קולם יחד ויאמרו לו החייתנו נמצא חן בעיני אדוני וישמעו האנשים את דברי הזקן ויאמינו לדברו. ויתנצלו העם איש עדיו מעליו ויקראו צום ועצרה וילבשו שקים וישובו אל ה' בכל לבבם ובכל מאודם ויכניעו יצרם הזונה כדבר הזקן. ויהי בלילה ויבא האויב על העיר בטח ואין איש עומד בפניו וישלול שלל ויבז בז וילך לו לדרכו. ויהי ממחרת ויאמר המלך אל עבדיו למה לא תקנתם למצותי ואותי השלכתם אחרי גוכם וישאו כל העדה את קולם ויבכו ויתחננו למלך ויפלו לפני רגליו ויאמרו לו. ירא ה' על איש הזקן וישפוט כי הוא אשר היה בעוכרינו ויספרו לו את כל הקורת אותם עם האיש הזקן ויקצוף עליהם המלך וגם על האיש הזקן היה הקצף. והנה המשל בעיני דומה לנמשל כי כאשר תהיה הכוונה האלהות בפסוק כוונה אחת ויפורש הפסוק בכוונה מתהפכת מכנגד כוונתו ית' בבלתי השמר פן ואל מלשנות את תפקידו מה מאוד גודל ענשו כי הפשיט התורה מבגדי מלכות והלבישה שק. וא"כ מי יתן ידעתי אבוא עד תכונתו איך מצאו חכמי ישראל הראשונים וכ"ש האחרונים לפרש התורה כל אחד כפי שכלו יהולל ואיש אל עבר פניו ילכו לא ראי זה כראי זה:

אמנם התשובה בזה אומר. הנה כאשר נסתכל קצת בדברי רז"ל נמצא כי זה דרכם במדרש ובאגדה ושמא הוא יותר רחוק כי לא כל דברי רז"ל הם מקובלים אמנם יש בהם מה שחדשו הם ז"ל מצד עיונם הזך לא על דרך אמונה ועיקר. אמנם כוונתם היתה להרבות טעמי המקרא לדורשו בכל פנים שאפשר והנה רוב דבריהם על הכתובים לא נאמרו על צד הפירוש ככל דרכי הפשטנים אשר יכוונו להבנת עצם הענין כפי הוראת

מלות הספור ההוא. אמנם כוונתם לענינים ולימודים מן החוץ אם להורות על דרכי טובו וגבורתו של אלהינו או לשבח איזו מעלה או לגנות איזה פחיתות או ללמד איזה מושכל להרחיק האדם מאיזה סכלות אשר עם כל זה סמכו אותם העניינים על הפסוק ההוא לציון ולזכר. הלא תראה מה שכתב הרב המורה צדק הרמב"ם זללה"ה בחלק ג' פי' ל"ד וז"ל נחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים. הא' ידמה שהם ביאר ענין הפסוק ונלחם ומתגבר לאמת הדרשות ולשמרם ושמשפטם כמשפט הדינים המקובלים. והב' מבזה אותם ויחשבם לשחוק אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הכתוב ולא הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר התפרסם דרכה בזמן ההוא וכדרשה (כתובות ה'.) תני בר קפרא (דברים כ"ג) ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי אזנך אלא אוזנך מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה יתן אצבעו בתוך אזנו ואנו תמיה אם זה התנא אצל אלו הסכלים כן יחשוב בפירוש זה הפסוק ושזאת היא כוונת המצוה ושהיתד הוא האצבע ואזניך הם האזנים אינו חושב שאחד ממי ששכלו שלם יחשוב זה אבל מליצת השיר טוב מאוד הזהיר בה על מדה טובה והוא כי כמו שאין לומר דבר מגונה כן אסור לשמוע. וסמכו זה לפסוק על צד המשל והשיר וכל מה שיאמר במדרשות אל תקרי כך אלא כך זהו ענייננו עכ"ל. וגם החכם[2] לי שבעים אש כתיב ויש לך להתעורר כי רבותינו זלל"ה אמרו מאמר אמתי מצד הקבלה או מתוך ראיה כמרה ויביאו[3] נזכר בעלמא באמרם ז"ל בעירובין פ"א דף ד' פ"ג שעורין וחציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני והקשו שיעורין דאורייתא נינהו דכתיב ארץ חטה וגו'. ואמר ר"י כל הפסוק הזה לשיעורן נאמר ותירצו אין הלכה למשה מסיני. וקרא אסמכתא בעלמא הוא. והכוונה להיות הכתובים שגורין בפינו. הנה נזכיר גם דברי החכמה שתלו בהם ועל כן נקראו מדרשים לא פרושים. אשר בחפשך אחר התואר הזה יתבאר לך כי עיקר הנחתו הוא לצאת מפשט המכוון לדרך רחוק ממנו ויחסו לו דרך אסמכתא בעלמא. ולזה אין משיבין מן הדרוש ולא על הדרוש כי אין הכוונה באותו הדרש לפרש לנו הכ' כי אם אסמכתא כמו שאמרנו. אמנם דבריהם בהלכות הנה אין לנטות ימין ושמאל ולא יחליק עליהם ר"ל היפך פירושם כי אם סכל ומתעקש כי בזה יצדק המשל שהמשלנו לעובר על מצות המלך שחייב את ראשו למלך בלי ספק כי הפירוש המקובל להם ז"ל בפי' ההלכה א"א שנפרש סותרו כנ"ז. והנה הרמב"ן ז"ל נתן כלל זה ואמר אם יש בהם נפקותא של דינים לא נסור מהגמרא. ומהמין הא' ר"ל מין הדרשות הוא ענין האחרונים שהורשו לפרש

[2] לדאבון נפשנו חסר פה תיבות אחדות בכ"י
[3] לדאבון נפשנו חסר פה תיבות אחדות בכ"י

הכתובים כפי מה שיראה לכל אחד. ואם היות שאינם דרך אסמכתא הם כפי הכוונה השנית כמו שראיתי כתוב בשם הרמב"ן ז"ל כמו שימצא ממנה במקרא. ועל צד הכוונה השנית דברים נחמדים מסתרי המציאה ממה שאפשר לעמוד עליהם כן אפשר שיאמר שלא מהתועלת שמו קצת ממשכילי עמינו הספורים הם רמוזים בם אצל הכוונה השנית: והנה זה הדרך הנ"ל יחייביהו השכל ג"כ והענין כמו שהתוכנים בחכמתם שיערו באומד שכלם שיש גשמים גלגלים יוצאי מרכז. וג"כ גלגלי ההקפה וג"כ גלגלים נוטים מהמשוה עם היות שהניחו יסודם על הקדמות יכחישם הטבעי. עכ"ז סמכנו על דבריהם אחר שהחוש והשכל יעידו עליהם. ולזה כאשר הניח בטלמיוס גלגלי ההקפה ויוצאי מרכז. כתב בספר ג' מהמגסטי וז"ל הדבר הזה אם הוא אמת אם לא האלהים ידעו אבל דיינו שמצאנו דרך אשר הנה אפשר לקיים כל המתראה לנו מצד תנועות המאורות והככבים בשמים עכ"ל. וכן נאמר אנחנו הפשט הזה אם הוא אמת ואם לא האלהים ידעו אבל דיינו שמצאנו דרך לדרוש ולתור איזה קוטב אשר עליו יסוב היתר ספיקות הנראים בכתובים או במאמרים אם כולם בסגנון אחד או מחולפים כפי מה שיקבליהו השכל וכ"ש שרז"ל פתחו לנו פתח השער באמרם (שבת פ"ח) וכפטיש יפוצץ סלע מה הפטיש הזה נחלק לכמה נצוצות כך דברי תורה יחלקו לכמה טעמים. הורו לנו ז"ל כי המוציא [ר"ל בדברים הנאמרים בנבואה וברוח הקודש] כוונות מתחלפות מה שלא ימצא זה הענין בדיבור אנושי לא ירחיקהו השכל. והענין כמו שעשב אחד בראו האל יתי ותעלותיו מתחלפות עד"מ היין שביארו בו הרופאים שיש בו קרוב מס' תועלות ורפואות. הנה אין לומר לאיזה תועלת מהם נברא. כ"ש הדבור האלהי יסבול הרבה פרושים ולא נאמר לאיזה כוונה מהם נאמר וזה שאמרו רז"ל (מגילה ט"ו:) אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו אמר ליה כמאן חזיא אסתר ועבדה הכי אמר ליה ככולהו תנאי וככולהו אמוראי והכוונה כנ"ז שר"ל כי גם בדבור האנושי יתכן שישפוט ויכוון אל כל חלקי הסותר שאפשר לשערם השכל וכ"ש וכ"ש בדבור האלהי כנ"ל. ולזה ארז"ל (ירושי' פאה פ"ב ה"ד) כל מה שעתיד תלמיד וותיק לחדש הכל נאמר למשה בסיני. וג"כ אמרו שבעים פנים לתורה. וג"כ אמרו דרוש וקבל שכר והכוונה לדעתי כי איש כזה הוא מוסיף כח בפמליא של מעלה ומראה שכל השלימות נרמזים בתורה. ולזה לא ניתנה תורה שבע"פ עם תורה שבכתב להודיע כי תורה שבכתב הונחה מוכנת לקבל כל המושכלות והרשמים שיונחו כנגדה כמו המראה הספיריית כל הצורות הנרשמים כנגדה תקבלם בלי שום שינוי כך התורה. וז"ש (אבות פ"ה) בן בג בג. הפך בה והפך בה דכולא בה. ר"ל המושכלות ושלומיות הם רמוזים בתורה בלי ספק וזאת דכולא בה אמנם מה שאינם נראים הוא

לחסרון השקידה וההפוך בה. ולזאת הפוך בה והפוך בה. ומה נחמד אומרו ובה תחזה כפי המשל שהנחנו. ר"ל שהתורה כמו המראה המזוככת שתראה בה פניך וכל הפנים המתראים כנגדה כך התורה. ולזה חתם דבריו ואמר שאין לך מדה טובה הימנה ר"ל כי לא תמצא זאת הסגולה בזולתה מהתורות הנמוסיות כנ"ל:

והטעם לחילוף כוונות התורה ולריבויים הוא לפי שמהות התורה הוא עצם אצילות רוחני עליון כנ"ז. מתפשט למטה לתחתונים והוא מתפשט מספירה ידועה שהוא בת"ת ומקורה מהחכמה העליונה ותתפשט דרך הבינה ולזה התורה כלולה מחכמתו ומבינתו מה שלא יושג ותתפשט דרך הספירה עדי תרד לתחתונים בסוד התלבשה מדרגה אחר מדרגה. וכשידקדק המעיין עתה דבר זה ישיג כי התורה הזאת היא רוחניות ולה מציאות בעולם האצילות מציאות נבחר לא ישיגוהו ולא ידעוהו אלא בסוד נשמות אצילות והנשמות האצילות יחלקו ג"כ כי הנשמה שהיא מבינה תשיג דרך דק. והרוח שהיא מת"ת תשיג דרך אחר דק ולא כקודם. והנפש שהוא ממלכות תשיג בה דרך דק מאותה הידיעה הרוחנית הנעלמת מהרוח. שהבינה משפיע בת"ת ות' ב"מ ואצילות הבינה. והת"ת דק מהמלכות כנודע וג' דרכים אלו ג"כ בבי"ע[4] דנשמתין ורוחין ונפשין:

ודע שכל נשמה ונשמה יש לה חלק בתורה מה שאין לחברתה. והענין כי התורה ונשמתן של ישראל הם ענין אחד ובחינה שוה. והעד על זה כי התורה בת"ת כנ"ל ובת"ת סוד ישראל שהם ס' רבוא נשמות. והתורה היא שורש הנשמות לכן יש כנגדם ס' רבוא פירושים אשר כפי כל אחד מהפרושים משם נתהוה שרש נשמה א' מישראל ולעתיד לבוא כל א' וא' יקרא וידע כל התורה כפי הפי' המגיע לשרשו אשר על ידו נברא. וכן הוא הענין בג"ע. וכן בעה"ז. והענין אחר שכל נשמה ונשמה יש לה בחינה ידועה בתורה א"א שתתגלה ע"י זולתו אלא ע"י אותה נשמה תגלה אותה הפי'. ובעוד שאותה נשמה לא גלתה אותה הפי' אין הקב"ה מגלה לצדיקים אותם הסודות שעדיין לא גלה הצדיק אלא אותם שכבר גלה. ואומר אותם בשם אומרם. והנה לפעמים ישאלו שאלה מה בג"ע. ועדיין אותו הענין לא חדש אותו הצדיק ואומ' האל יתי (ב"מ פ"ו) פלוני יוכיח או כאמרם בזוהר פ' פנחס הא בר יוחאי יומא. והטעם מפני שיהיה חלק נשמתו. אמנם קודם שיגלנו הצדיק בעה"ז א"א שיוודע לשום אחד מהצדיקים זולתי למשרע"ה שאפי' מה שתלמיד וותיק עתיד לחדש בתורה נאמר למשה בסיני. אליעזר בני מטהר עקיבא בני כך אומר דהיינו אותה הנשמה ראויה לגלות כך וכך בתורה והפעם לזה לפי שנשמת משרע"ה היתה כוללת כל הס' רבוא נשמות ולכן ידע כל הס' רבוא

[4] בכאן חסר תיבין וחבל על דאבדין.

פירושים. ובזה יובן ענין יקר הערך איך יוכל האדם לחדש דברי תורה מעצמו כי מי יוכל לשנות חותם המלך או לחדש בו דבר ח"ו. אמנם הענין הוא כפי מה שזכרנו לפי שנשמת משרע"ה כוללת כל סי רבוא נשמות ישראל. ולזה אפילו בזמן הזה סוד נשמת משרע"ה מתפשטת פנימה לנשמות ומאירה בהם ומשפיעם סוד התורה שכבר קיבל. ועם היות שהוא מתעלם ומתלבש בסוד הגלות הוא מאור בנשמת החיים בסוד חיותו ואור תורתו המתפשט ומסתעף בכל הנשמות. והענין כי מלכות משרע"ה על ישראל הוא רוחניות בסוד הנשמות וכמו שהנשמה מלך על הגוף ותתפשט בכל האברים ולא יתנועע אבר בלתי הנשמה כן הענין בנשמת משה תתנוצץ בנשמות ישראל שהם כולם בגוף אחד כמו שאור הירח הוא אור השמש בעצמו כן אור התורה המאיר בת"ח בדורות האלו הוא אור תורת משה שכבר קיבל בסיני לא דבר מחודש. אמנם השפע והאור הזה הנמשך ממשרע"ה לת"ח הוא כמו שממש כל א' מהירח והככבים מאור מהשמש ממש כן אור התורה בהם ע"י אמצעים רבים והוא כדמיון האילן היונק לחות. והיינו שמשרע"ה מאיר בדור המדבר ודור המדבר שופע מהאור לבניהם. והבנים בבנים. וכן דור אחר דור עד הגיע אל הנמצאים עתה בחיים ולכן הדורות הולכים ומתמעטים בחכמה. וכן ג"כ אין ראוי לאדם לחדש שום דבר אלא על פי ההקדמות שקדמוהו מהקודמים אליו. אמנם לא יוכל לחדש הקדמות מעצמו רק על פי הקדמות שכבר קבל יוכל לחדש וזהו פי' מה שאמרו בזוהר שהעתקנו לעיל אשר שם משה אתה יכול לומר דלא שם משה אי אתה יכול לומר והפי' כמו שזכרנו. וכן פי' האלקי הרב כמוה"ר משה קורדובירו זצ"ל באור יקרו כמו שהעתקנו לשונו בסי אור החמה בס"ד וז"ל אין לפרש שלא יחדש בתורה ח"ו שעיקר הכל תלוי בחדושי תורה אלא שלא יחדש הקדמה והתחלה משלו שראשי פרקים צריכים מסורה לקבלה וכן פי' הוא ז"ל שם על א"ו דף פ"ז ע"ב לא תעבוד לך אורייתא אחרא דלא ידעת ולא אמר לך רבך ר"ל תורה משלך דלא ידעת מתוך ההקדמות ולא אמר לך רבך בהקדמות המקובלות עכ"ל. ועיין אור החמה חיי שרה אמנם כפי ההקדמות שכבר קדמוהו מרז"ל אפשר לחדש ויש לו רשות כנ"ז:

ואני הצעיר אברהם נר"ו בן לא"א מאד נעלה בה"ר מרדכי זלל"ה כל ימי גדלתי בין החכמים על ברכי התורה ומנעורי הדריכוני יום ליום מדי שבת בשבתו אביע אומר ולילה ללילה אחוה לדעת לבאר פי המדבר דבר בעתו מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים. ועם היותי מחסורי פה ועין השכל נפתולי נפתלי להדמות לריעי הגדולים ממני בחכמה ודעת. ואם איני כדאי ה' לי בעוזרי ונפתחו לפני חלונים שקופים ואביע מראות וגוונים בתורה ובנביאים. ובקרב שנים חזרתי פנים שונים וקובץ על יד ירבה וימצא בבית נכותי

מכל סגולות מלכים על התורה ועל הנביאים ועל הכתובים והיה כאשר העיר ה' את רוחי לעלות לראות להר קדש אלהי שבתי וברתי אוכל מתוך אוכל מפני כובד המשא ורחוק הדרך והיו לאחדים בידי ואת היותר נשאר בין ספרי בביתי ויהי היום ואנחנו באניה בלב ימים וה' הטיל רוח סערה בים ויהי סער גדול בים והאניה חשבה להשבר ויחתרו המלחים להשיב אל היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסוער עלינו. ובהתעטף עלינו נפשנו את ה' זכרנו ונקרא אל ה' בלב נשבר ונדכה. אנא ה' אל נא נאבדה אבות עם בנים. אך אוסיף להביט אל היכל קדשיך. ותבא אליו תפלתינו. ויקם סערה לדממה וישקוט הים מזעפו. ויצאנו אל היבשה בחוף ים קפוטקיא הוא דמיאטא וימהרו האנשים לרדת אל היבשה כי היינו רעבים גם צמאים והניחו כל אשר להם בקרב הספינה בלב ים עד אשר נשוב ממחרת. והיה ביום ההוא ויהי סער גדול בים ויהי בהיות הבוקר וישקף רב החובל אשר ירד ממנו אל היבשה וירא והנה אין האניה על חוף הים ויך כף אל כף ויאנח כי אבד כל רכושו אשר רכש וכל יגיעו. וייחל ז' ימים אולי תשוב הספינה ואין קול ואין עונה. וייחל עוד ז' ימים אחרים ואין קשב ונתייאש מן הספינה. והצדקנו עלינו את הדין כי היה כספנו כופר נפשנו ואתנחם ואתעצב אל לבי על חדושי שחדשתי אשר טפחתי ורביתי ואיגע לריק ואחפש אחר הכלים ואמצא מעט מזעיר מהם כן כאשר היינו בדרך במלון שול שלותי מן הצבתים. והם היו שארית הפליטה ואתנחם. ובבואי אל המנוחה ואל הנחלה עיר הקודש קרית ארבע היא חברון תוב"ב וכמו חלב ודשן תשבע נפשי על חבליה כי נפלה לי בנעימים וזהב הארץ ההוא טוב זכו עינינו לראות שפוני טמוני קודש לא חול ויבז בעיני את כל עמלי אשר עמלתי ואתנחם על מה שאבד וגם יתר הפליטה הנשארה היתה בעיני כאין מושלכת בקצה הערמה לאכול עש ולמי שעסקם רע. ויהי לימים על שנים בהיותו בדד מסיעתא קדישא בני מתיבתא קדישא חכמי עיה"ק קרית ארבע כי נתגרשנו **לעזא** תוב"ב מפני יד ה' אשר היתה בכל הר הקודש ובירושלים תוב"ב אז שבתי ונחמתי על עמלי אשר טפחתי ורביתי ואמרתי לחברם יחד וכל הדרושים והחקירות המיוסדים על המופתים הלמודיים אותם השגתי לבדנה וכל פשטי הכתובים על תורה נביאים וכתובים אותם לקחתי והיו לאחדים בידי. וגם מאלו ביררתי והשמטתי כל מאמרי רבותינו ז"ל ועם היות שאין מדרש בלא חידוש עכ"ז השמטתים להיות כי הרגלנו מנעורינו לתת צורה במרז"ל ולא כך דרך חכמי אלו המקומות כי אם לדייק בלשון המאמר ולבאר פשטי דרז"ל על אמתתם וישר בעיני דרכם כי טוב הוא. לכן השמטתי כל מאמרי רז"ל שביארתי ע"ד צורה וקראתי בשם החיבור הזה ספר **בעלי ברית אברם** להיות שכל אחד מישראלים לו חלק ונחלה בתורה מיוחד ואליהם בעלי בריתי שא"א

שיתחדשו ע"י זולתי כנ"ז ולהיות שלפעמים ישמע האדם חידוש מה ויעבור עליו זמן מה ואח"כ יזכור אותו החידוש הראוי לו כאלו עתה הוא מחדשו לזה הסכמתי שלא נאמר ונראה לי כיוצא בזה רק לכתוב הענין סתם בקיצור נמרץ ולא ניחוש שום דבר לעצמי וגם אומר ואפשר לומר ולא נחליט כי זהו כוונת הכתוב רק כל דברי כפי הכוונה השניה כאשר זכרנו למעלה. ובזה לא נחטא שאין כוונתינו להחליט הכוונה רק לומר שאפשר שמלות הכתוב יסבלו הפירוש כדי ליישב הקושיא לא זולת וכל כוונתינו הוא כפי הכוונה השנית כנ"ל. ובד' בטחתי כי הוא יעזרינו להשלים הספרים אשר כבר התחלתי ואשר עם לבבי ויזכני לקיים מצות פריה ורביה ובזה אקרא בשם בעלי ברית אברהם ויהי' שמי מלא. ובד' בטחתי להצילני משגיאות ומכל חטא ועברה. וידריכני בדרך ישרה ויפתח לנו שערי אורה. ויזכני ליום הבשורה כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. צדק עדותיך לעולם הביננ ואחיה. צרופה אמרתך מאוד ועבדך אהבה:

גם כתבתי קצת פירוש מהרב כמוהר"ר חיים וויטל נר"ו שכתב משם האלהי הוא כמוהר"ר יצחק לוריא זללה"ה מה שהביא אתו נוגע אל הפשט גם פירוש קצת שמצאתי משם הקדמונים והוספתי עליהם נופך משלי גם כתבתי קצת פשטים על התורה שהחסיד האלקי כמוהר"ר סלימאן אוחנא זללה"ה אשר מצאתי בגנזיו אחריהם למינו להקים לו שם אחריו טוב מבנים ומבנות:

בראשית

לפי שהעת גדרוהו החוקרים שהוא תכלית העבר והתחלת העתיד ובזה אין אנו יוצאים מהקדמות ח"ו לזה האירה לנו התורה ואמרה בראשית ברא. כלומר בזמן שהוא ראשית לבד ולא תכלית העבר כי יצדק מאמרם לאחר הבריאה שהדברים נמשכים בדרך טבע אבל לא יצדקו בתחלת הבריאה שנבראו הנמצאים ע"ד פלא וביכולת בלתי בעל תכלית ולזה לא נזכר במעשה בראשית שם יקו"ק אלא שם אלהים כלומר בעל היכולת מן (יחזקאל י"ז) ואת אילי הארץ לקח:

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם. ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ. ראוי לשום לב למה נזכר כאן שם אלהים אחר שכבר היה העולם שלם ועוד

אומר נעשה לשון רבים ועוד אומר בצלמנו כדמותינו למה לא אמר בדמותינו. ולמה הכפל ועוד אומרו וירדו בדגת הים ובעוף השמים וגו'. למה לקח זה הסדר לא ממטה למעלה ולא ממעלה למטה. ועוד אומרו נעשה לשון רבים ואדם ל' יחיד וירדו לשון רבים. ועוד אומרו אח"כ ויברא אלהים את האדם בצלמו למה בתחלה אמר נעשה לשון עשייה ולבסוף לשון בריאה. ועוד אומרו את האדם ובתחלה אומרו אדם ועוד הכפל בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם מה הכפל ומה הכוונה ועוד אומרו ויברך אותם אלהים אם היינו פרו ורבו מהו ויאמר להם אלהים פעם ב'. ואם הברכה זולת פרו ורבו מה היא הברכה. ועוד אומרו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים וגו' אחר שלא הותר בהם באכילה כמו שאמר הנה נתתי כל עשב וגו' א"כ מהו ורדו בדגת הים. ואפשר לומר לפי שלמעלה זכר כל הנבראים כלם כל א' בזמנו שנברא בו. עתה זכר ענין האדם בסוף הנבראים כלם לפי שתחלת המחשבה הוא סוף המעשה כי כוונת כל הנבראים כלם הוא בעבור האדם כאשר יתבאר במקום אחר בס"ד. והנה תכלית האדם הוא להשגת הנשמה כי בה ישכיל מושכלותיו ית' ולעבוד עבודתו. וז"ש ויאמר אלהים הוא מדת הבינה שממנה סוד הנשמה כנודע. ואמר נעשה אדם בצלמנו ששם אדם יאמר על נמצא א' נברא מקובץ מגוף ונפש ורוח ונשמה כי בלעדם לא יקרא אדם. ואמר נעשה לשון רבים לפי שהוא מקובץ מחלקים רבים מנותנים רבים כי הגוף מהיסודות והנפש מהעשייה. והרוח מהיצירה והנשמה מבריאה ונשמה לנשמה מאצילות כנודע ואמר אחר שיעשה זה האדם כנז' בודאי צריך שיהיה נשמר ומלובש בצלם אלהים כנז'. כאומרו אך בצלם יתהלך איש כנז' וזהו בצלמנו. ובזה יהיה כדמותנו שיהיה לו מורא על הנבראים. כי אדם אית ליה מזלא. וכמו שהאל ית' מושל בעליונים ובתחתונים כן האדם השלם מושל בתחתונים וירדו בדגת הים ובעוף השמים ר"ל כמו שימשול ביותר תחתון שהוא דגת הים כן ימשול ביותר עליון שהוא עוף השמים ובבהמה ובכל הארץ וגו'. ירצה ימשול בכל חלקי העולם. והנה האל ית' עשה שנוי א' בבריאת אדם הראשון שהיה יציר כפיו ית' מכל שאר בני האדם הנולדים ממנו. והוא כי אדם הראשון נברא בקומתו בתכלית הגודל ולא גדל מעט מעט כשאר בני אדם. וג"כ בשכלו נברא שלם ולא כשאר הנבראים אחריו כי עיר פרא אדם יולד. ולזה בתחלה זכר נעשה אדם ואמר נעשה ולא נברא כי הבריאה תאמר על הדבר ההיולי שהולך ויצא לפועל אמנם עשייה תאמר על הדבר הנעשה כמו שהוא ולזה במאורות וכל מעשה בראשית אמר עשייה כמשרז"ל (חולין ס') כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בציונן נבראו. וזאת נעשה אדם בצלמינו ולא אמר האדם כי הכוונה על א' לבד לא כל המין וזהו נעשה אדם וג"כ הצלם האלהי

יהיה בו שלם ולא יגדל מעט מעט כמו כניסת הצלם בבני אדם שהוא נכנס בהם מעט מעט כנודע מדברי הרי"א זללה"ה. ונתן הסיבה לפי שהוא כדמותנו אחר שנעשה יציר כפיו ראוי שיברא שלם כדמותו ית'. אמנם בני אדם הנמשכים ממנו יהיו באופן אחר והוא אומרו ויברא אלהים את האדם המורה על המין בצלמו ירצה שבריאתו תהי' מעט מעט. וגם הצלם האלהי יהיה מעט מעט וזה מפני שהוא דומה לפעלים אותו הקרובים שאינם שלימים. וזהו זכר ונקבה ברא אותם וכמו שהם בלתי שלימים כך בריאתם תהיו כמותם מה שאין כן באדם הראשון שצריך שיהיו דומה לעושיהו כמו שאמר כדמותינו. והנה לפי שאלולי הצלם האלהי א"א לאדם להתקיים אפי' שעה אחת הן מצד החצונים הממלאים את העולם כולו כנודע הן מצד בעלי חיים שהם מזיקים לזה הוכרח לברכם כי הברכה הוא השמירה האלקות הדבוקה בהם. והענין עם היות שהאדם בלתי שלם ולא זכה לנפש ורוח ונשמה שיקרא אדם. וכ"ש הנער הקטן עכ"ז הוא נשמר ע"י הצלם האלהי שהוא על ראשו נצב בלתי יפחד ממנו. וזהו הברכה שאמר ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ר"ל שבאמצעות הברכה והשמירה האלהות שהוא הצלם האלהי אפשר שיפרו וירבו וימלאו את הארץ ולא יגיע להם הזיק הן מצד בעלי חיים הן מצד החיצונים. הן מצד החיות המזיקות וזהו אומרו כאן בפרט ובכל חיה הרומשת על הארץ ולא זכר הבהמה כי אלולי זה הצלם האלהי אשר ברכו בו ה'. איך אפשר לתינוק בן יומו לינצל מן החתול והכלב ולא יטרפוהו אם לא ע"י שמירת הצלם האלהי אשר על ראשו להציל לו כנ"ל:

יהי רקיע בתוך המים וגו'. ויעש אלהים וגו' ויהי כן. מלת ויהי כן קשה שאין זה מקומה כי אם למעלה יהי רקיע בתוך המים וגו' ויהי כן. ונלע"ד לפרש שכוונת הפסוקים האלו הוא כך יהי רקיע בתוך המים פי' יחזק הרקיע כמו שפי' רש"י ז"ל לפי שהרקיע כבר נברא ביום ראשון אלא שהיה לח ועתה נתחזק. וז"ש ויעש אלהים את הרקיע פירושו וכבר עשה אלהים את הרקיע מיום א' ויבדל וגו' אלא שעתה ביום שני גזר עליו שיחזק ויהי כן שנתחזק נמצא שויהי כן חזר למעלה לויהי רקיע. עכ"ל האלהי כמהרס"ו זלל"ה:

עץ פרי עושה פרי וגו' רז"ל אמרו שעברה על הצווי וגו' וי"ל והלא כל מה שנברא בחפצו ואיך יברא דבר חוץ מחפצו ורצונו אבל כבר ידעת מחז"ל (חולין ס.) כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בחפצן נבראו לדעתן נבראו וגו' וכוונתן על מזל הדבר שבכחו נברא ולזה יצדק שעברה על הצווי אחר שלדעתן נבראו הרס"ו זללה"ה:

עשב מזריע זרע וגו' יש להתבונן מה טעם פעם אומר מזריע זרע. ופעם אומר זורע זרע. ויש לפרש דמשמעות מזריע זרע שיש בכחו להזריע זרע אבל עתה עדיין לא הזריע אבל

זורע זרע מורה על שיש בו עתה הזרע. ולזה בענין הבריאה נאמר מזריע זרע שהכוונה שיצא עשב או עץ שבכחו להזריע זרע. אבל כשרצה לומר ענין אכילת אדם. ואכילה לא שייכא כי אם בזרעם לא בעשבם עצמן. לז"א את כל עשב זורע זרע לכם יהיה לאכלה. ואמר ג"כ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע שהכוונה לומר שלא ישחיתו הפירות לאכלם עודם פגין דלא חזי לאכילה אלא עד שיהיה פרי זורע זרע שכבר נתבשל ויש בו זרע כענין שאמרו (פסחים נ"ב) בפירות שביעית לאכלה ולא להפסד וג"כ כאן אמר מלת לאכלה כענין שאמר בשביעית. אמנם באכילת בהמות וחיות נאמר את כל ירק עשב לאכלה ולא הזכיר זרע. הרס"ו זללה"ה:

ועץ עושה פרי וגו'. הנה האל ית' אמר וצוה לארץ שתוציא עץ פרי עושה פרי כמשארז"ל (ב"ר פ' ה') שטעם עצו ופריו שוה. אמנם הארץ לא הוציאה רק עץ עושה פרי לבד וכוונתה היתה לטובתו של אדם הראשון כדי שלא יטעה כצווי השי"ת לאמר על העץ צוה השי"ת שלא לאכל ולא על הפרי כי זה עצמו היתה ערמת הנחש שהציווי היה לאדם מכל עץ הגן תאכל ומעץ הדעת לא תאכל. ועץ הדעת היתה עצו ופריו שוים. והנחש היה ערום. ואמר אל האשה אף כי אמר אלקים מכל עץ הגן וגו' פי' על העץ עצמו צוה שכן כתיב ומעץ הדעת לא תאכל וגו' אמנם הפרי עצמו הותר באכילה וחוה השיבה לו כי גם מהפרי עצמו נאסר להם. וז"א ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' אך אח"כ ותרא האשה וגו' פי' כאשר ראתה כי עץ הדעת היה משונה והיה עצו ופריו טובים אז אמרה אמת אמר לה הנחש. וז"ש ותרא האשה כי טוב העץ עצמו למאכל ולא אמרה פרי העץ. ואז נתפתתה כדברי הנחש כי אם לא היה רק הפרי לבדו טוב למאכל. א"כ אע"פ שהאל ית' לא פי' ואמר ומפרי העץ לא תאכל רק ומעץ הדעת לא תאכל ודאי שעל הפרי אמר ולא על העץ כיון שאינו ראוי לאכילה אבל עתה כראותה כי טוב העץ עצמו למאכל אז אמרה א"כ ודאי שלא צוה האל ית' רק על העץ כיון שלא אמר ומפרי העץ אחר שהעץ ג"כ טוב למאכל. וז"א ותראה האשה כי טוב העץ למאכל ותקח מפריו ולא אמר ותקח מעצו כנ"ל בתחלה עכ"ל הרח"ו נר"ו בשם מהרי"א זצלה"ה:

כי שבעתים יקם קין. הוא משה שהיה לו ז' שמות והרג המצרי שהוא גלגול קין וזהו וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו קרי בזה מאחֵיו כי המצרי אחיו של משה היה בסוד קין והבל וגם יתרו היו לו ז' שמות כי כשהרג את המצרי הרגו בשם מ"ב כדי להעלות נפשו ואז נדבק ביתרו ואז נתגייר וכפר בע"ז אבל בלעם לא רצו להמיתו בשם המפורש רק בחרב הטמא ולזה לא אמר אמות מות ישרים רק תמות נפשי כי נפשו מתה מות ישרים בגלגול נבל. אך גופו לא מות רק מיתת טמאים כנודע הרי"א זצלה"ה:

לבאר שתכלית העולם הוא העבודה אליו יתברך

מסרה ברא אלקים ג'. בראשית ברא אלהים אשר ברא אלהים לעשות (דברים ד') למן היום אשר ברא אלהים אדם וגו' וסי' בארעא עובדין דאינשא. הכוונה לומר כי לא נברא העולם אלא בשביל ישראל שנק' ראשית תבואתו ושבשבילם ברא אלהים אהו"ה[5] וישראל לא נבראו אלא ליראה ממנו ית' ולעבדו בלבב שלם כדי שיזכו לעולם הנשמות ע"י המצות וז"ש ברא אלהים לעשות מצותיו. ולא נבראו כדי לרדוף אחר התאוות הגשמיות אלא כדי שידמו לעליונים ע"י התורה והמצות ויזכו לעוה"ז והעוה"ב וז"ש למן היום אשר ברא אלקים אדם אתם קרוים אדם וגו' והסימן בארעא עובדין דאינשא ר"ל בזה העולם יעשו מעשים טובים כדי לזכות לעוה"ב מי שטרח בע"ש וגו':

מסרה והארץ ח' ר"פ. והארץ היתה תוהו. (ויקרא כ"ה:כ"ג) והארץ לא תמכר לצמיתות. (שם כ"ו) והארץ תעזב מהם. (דברים י"א:י"א) והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה. (יהושע י"ג) והארץ הגביל. (ישעיהו כ"ד:ד'-ה') והארץ חנפה תחת יושביה. (יחזקאל ל"ו:ל"ד) והארץ הנשמה תעבד. (הושע ב':י') והארץ תענה את הדגן והתירוש והיצהר וגו'. וסימן יהון דיירין בנפשיהון בעירא ובתחומא ותיבין בעובדיהון עם אלהנא פי' כבר ידעת מאמר ר' יצחק שלא היה צריך להתחיל את התורה אלא מן החודש וגו' ומה טעם משום כח מעשיו וגו' לומר שהקב"ה ברא העולם ונתנו למי שרצה. וזהו והארץ היתה וגו' אל תחשוב שהעולם קדמון וכמנהגו נוהג. אלא צריך להאמין שהוא ית' בראו לזה סמך והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי כל הארץ ועיני ה' בה תמיד משגיח להענש החוטאים העוברים על מצותיו. וזהו כוונתו ית' במצות שמטה ויובל כדי לקבוע בלב ישראל חידוש העולם והשגחתו ית' ובעון שלא שמרו אותם גלו וז"ש והארץ תעזב מהם וגו'. אמנם כאשר ישמרו אותם כדין וכראוי ויאמינו שהוא ית' משגיח בעולמו בזה והארץ יתן פריו והראיה שהוא ית' משגיח והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים בהשגחה פרטית. עד"ש בזוהר על פסוק הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות שהאל ית' נותן בעצם וראשונה בהשגח' פרטית מטר בא"י וז"א על פני ארץ ומשם יחליק בתמצית על פני חוצות הוא ח"ל לפי שההשגחה בפרט בא"י יותר משאר ארצות. וז"ש והארץ הגביל שמא"י יצא הטוב וגבולין אמנם כשח"ו לא יאמינו בהשגחה אז והארץ תנפה תחת יושביה שבאמונית ההשגחה כנ"ז הוא סיבה להחזיר א"י ליושנה וז"ש והארץ הנשמה תעבד וגו' וג"כ יהיו מושגחים בהשגחה פרטית ודבקים בו ית' ומושפעים בכל עת. וז"ש והארץ תענה את הדגן וגו'. והם יענו את יזרעאל

[5] אהו"ה ר"ת את השמים ואת הארץ

שיהיה נטע זרע אל. וז"ש בתרגום יהון דיירין בנפשיהון בטורא ובתחומא ר"ל בהר ה' ובגבול האלקים כי בזכות מעשיהם הטובים יהיה להם מהלכים בין העומדים האלה עם המלאכים בג"ע:

לבאר שראוי לאדם להשתדל בידיעת התורה ובזה יזכה לעולם הבא:

מסרה ותוצא ג' ב' מלאים. ותוצא הארץ דשא עשב. (ירמיהו ל"ב:כ"א) ותצא את עמך ישראל מארץ מצרים. (רות ב':י"ח) ותוציא ותתן לה את אשר הותירה משבעה. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים. וסמן תרגום ארעא לישראל תתייהב. פי' שהכוונה לומר שלא נברא העולם אלא בשביל ישראל ולא נבראו ישראל אלא בשביל התור' כמשרז"ל בשביל התורה שנקרא"ת ראשי"ת וכו' וז"ש ותוציא הארץ שראוי לאדם בעוד שהוא בחיים בעוה"ז שיוציא מהתורה כל מיני חכמה ופילפול והלכות וכל זה בשביל ישראל וז"ש ותוציא את עמך ישראל ממצרים שהתורה נתנה בשבילם וכשיתעסקו בתורה ובמצות יזכו לחיי העוה"ב וישבעו מנעימות השכינה. וזהו ותוציא ותתן לה כדפירוש במדרש רות ותוציא ותתן לה בעוה"ז את אשר הותירה לימות המשיח משבעה חיי העוה"ב. שראוי הוא שיזכו ישראל לחיי העוה"ב אחרי שלא ימושו מפיהם תורה נביאים וכתובים. וז"ש חד בתורה חד בנביאים וכו' ובזה יזכו לירש את הארץ. וז"ש הסימן ארעא לישראל תתייהב:

לבאר שראוי לאדם להתרחק מהתאות הגשמיים ולהשתדל להשיג המושכלות בהליכתו בזה העולם עראי ולא קבע:

מסרה ויטע. ג' בפת"ח ואי' בשוי"א. ויטע ה' אלהים גן בעדן. (בראשית כ"א) ויטע אשל וגו'. (דניאל י"א) ויסע אהלי אפדנו. (בראשית ט') ויטע כרם וגו'. וסימן בתרגום אינש ושרי בעלמא במשכנא. פי' שהאל ית' ברא האדם ויתן לו בחירה ורצון. ונתן לו עצה ובחרת בחיים להתקרב אל הטוב ולהתרחק מן הרע. ויעד לנו שכר טוב להולכים בתמים לפניו. ונתן עונש אל פועלי און והשכר להולכי תמים נטע בג"ע. וז"ש ויטע ה' אלהים וכו'. אמנם להולכי אחרי התאוות הגשמיות כנח שנטע כרם וישת מן היין. ויעזבו ברית אלהיהם יהיה עונשם רב לזה צריך האדם שלא ילך בדרכי נח אלא בדרכי אברהם שנטע אשל וגו' והכיר את בוראו בן ג' שנים. וחקר במציאתו ית' והשיג כל חכמה והיה מודיע לכל העולם כדי לגיירם מלבד שלימות המעשה שנטע א"של א"כילה ש"תיה ל"ויה בבאר שבע שהוא התורה שחצבה עמודיה שבעה חכמות. ויטע אהלי אפדנו ששב אפודתו באהל החכמים ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. והסי' אינשא ושרי

בעלמא במשכנא ר"ל שראוי שיעשה האדם בזה העולם דירתו עראי כאיש אשר נטע אוהל ללון בה ובבוקר ילך לדרכו:

לבאר כי האדם המשתדל להשיג שלימות נפשו הוא גדול ממלאכי השרת וזהו ע"י השגת התורה וסודותיה ויושג זה ע"י התגברות יצה"ט על יצה"ר ואם יחטא ראוי לו להשתדל ולחזור בתשובה:

מסרה ואדם ט'. וא"דם אין לעבוד את האדמה. (ישעיהו מ"ה:י"ב) אנכי עשיתי ארץ וא"דם עליה בראתי (שם י"ג) אוקיר אנוש מפז וא"דם מכתם אופיר. (תהילים מ"ט:כ"א) וא"דם ביקר ולא יבין. קדמאה: (איוב ל"ד:ט"ו) יגוע כל בשר יחד וא"דם על עפר ישוב. (משלי ג':י"ג) אשרי אדם מצא חכמה וא"דם יפיק תבונה. (שם כ') וא"דם מה יבין דרכו. (שם ג') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים וא"דם. (קהלת ט':ט"ו) וא"דם לא זכר את המסכן ההוא. וסימנים בתרגום יפלחון בעובדיהון אינשין יקירין ויתובון בסוכלתנו באורחיהון וישכחון שיזבותא. פי' לפי שהאדם לא נברא לתכלית אחר אלא לעבוד ה' ולקיים תורתו ולהבין פעולותיו. וז"ש וכל שיח השדה. רמז שהשיחה הראשונה שישתדל האדם לדעת ולהבין הוא שם שדי שמשדד המערכות וכשישיג זה לדעת ולהבין שם בן ע"ב. וז"ש וכל שיח שום שיחה אין בשם שדי שעולה השדה עדיין אין בארץ. מכ"ש עשב השדה שם ע"ב עשב כאומרו וכל שיח שדי עדיין אין בארץ. מכ"ש עשב השדה העולה ממדרגת השדה ולמעלה עדיין לא צמח האדם שיהיה ראוי לעלות במעלות החכמה. כי לא המטיר ה' אלהים וגו' שפע נבואתו ואדם הראשון לא רצה ללכת בדרכי הש"י כי אם לעבוד את האדמה וז"ש ואדם אין לעבוד את האדמה שלא בראו הקב"ה אלא לעבוד את בוראו ולהיותו כאלהים לדעת טוב כאומרו אני אמרתי אלהים אתם וגו'. וז"ש אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי להיותו מכיר מעלתו יתי' וחכמתו. שמי שישיג מעלה זו הוא יותר גדול ממלאכי השרת. כשרז"ל (חולין צ"א) גדולים צדיקים ממלאכי השרת שישראל אומרים שירה בכל עת וגו'. וז"ש אוקיר אנוש מפז שהמלאכים נקראים פז ור"ל אוקיר אנוש שהוא משה מפז שהם מלאכי השרת. ואדם שהוא אברהם אבינו מכתם אופיר. אמנם ההולך בדרכי אדם הראשון שגרם מיתה לעולם שנאמר יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב. כי לא יקרא אדם כי אם בהמה וז"ש ואדם ביקר בל יבין נמשל כבהמות נדמו. ולזה צריך האדם לילך בדרכיו יתי' ולדרוש ולחקור בחכמה וז"ש אשרי אדם מצא חכמה. ולא לבד בה יהיה מאושר אלא ג"כ במעשים טובים כי יפה תורה עם דרך ארץ. וז"ש ואדם מה יבין דרכו. וכאשר יהיה חכם בעל מעשים טובים שהוא דרך תפארת לעושיה. אז נמצא חן ושכל טוב וגו'. ולזה ראוי לאדם להשליט עליו יצה"ט ולהכניע יצה"ר. לא כאדם הראשון שהלך אחר היצה"ר. וז"ש ואדם לא זכר את

המסכן שהוא היצה"ט וחייב מיתה לעצמו וזולתו. אלא צריך למאוס ברע ולבחור בטוב. ובזה תזכה לחזות בנועם ה' וז"ש הסימן יפלחון וגו' שראוי לטובים ולישרים לעבוד את האל יתי במעשה ידיכם. ואם יטמאו ישובו בתשובה שלימה בשכל טוב. וימצאו מנוח לנפשם. והנשמה תדושן בג"ע:

מסרה ויכלו השמים וכל צבאם. ד' וכל צבאם. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. (ישעיהו מ"ה:י"ב) ואנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי. (שם ל"ד) ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם. (נחמיה ט':ו') אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם. וסימן בתרגום שלימותא דאנשא בספרא בלחודיה. פי' הענין לומר שהכל ברא האלהים עליונים ותחתונים עם היות שברא המלאכים והגלגלים קיימים כאיש עכ"ז בידו לכלותם ולהשחיתם מכל וכל. אמנם בראם להיות ששים ושמחים לעשות רצון קונם לא לתכלית אחר ברא עליונים ותחתונים והוא מחדש העולם בכל יום ובראם לעשות רצונו והוא עושה בהם כרצונו וז"ש בעל המסורה כנגד הראשונה ויכולו השמים וגו' שברא העולם חדש ולתכלית שיעשו רצון האל יתי וז"ש אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי. הכל בראתי שיעשו רצוני ומצותי. כמו שמצינו ביעקב ויפגע במקום וילן שם וגו'. ששקעה חמה קודם זמנה וכן ביהושע אמר שמש בגבעון דום וגו'. כי בידו יתי להעמידם ולכלותם. וז"ש ונמקו כל צבא השמים וגו'. שידעו כי לה' המלוכה אין עוד מלבדו. וז"ש אתה הוא ה' לבדך וגו'. ר"ל אתה הוא חי וקיים לבדך אתה עשית את השמים וכל צבאם ובידך לכלותם שמעשה ידיך הם. ואתה מחיה את כולם הארץ וכל אשר עליה וכי כל שלימות הכל לעשות רצונך. א"כ ראוי לאדם להגות בתורה יומם ולילה שהיא הנותנת חיים לבעליה. וזהו רצונו יתי. וז"ש הסימן שלימותא דאינשא בספרא בלחודיה ר"ל ששלימות האדם לעיין בד"ת ולא בדבר אחר:

ביאור התכלית יושג ע"י הכנעת יצה"ר. ובזה יזכה האדם שישיג שלימות נשמתו וישיג סודות התורה בלי שום מפריע. וזה ג"כ סיבה לגאולה העתידה. וימצא וישיג התענוג הרוחני:

מסרה שבעתים ו'. לכן כל הורג קין שבעתים יוקם. שבעתים יוקם קין. (ישעיהו ל':כ"ו) ואור החמה יהיה שבעתים. (תהלים י"ג) אמרות ה' וגו' מזוקק שבעתים. (שם ע"ט) והשב לשכנינו שבעתים וגו' (משלי ו':ל"א) ונמצא ישלם שבעתים. וסימן תשכח שבעה נהורין דכיין כדתיתיב לביתך הכוונה דע כי יקם קין בגימטריא יצר בדד. כינה היצה"ר בשם קין שהאדם יקנהו בקנין גמור מנעוריו י"ג שנים קודם ליצה"ט כאו' לפתח חטאת רובץ. וכן מרז"ל בפי' חלק צ"א מנעוריו משננער מבטן אמו. והנה הזהיר במלאכת שמים

ידכה ישוח וידרוך וירמוס יצה"ר תחת כפות רגליו. וז"ש לכן כל הורג קין שבעתים יוקם. ר"ל מי שהורג ומשעבד יצה"ר המכונה בשם קין יהיה סיבה שיוקם ויושחת שבעתים הז' שמות שיש לו ליצה"ר. והז' שמות של גיהנם כאשר יתבאר במקום אחר בס"ד. ולא די לאדם שיכניע את יצרו פעם אחד או שתיים. אלא ככה יעשה כל הימים כדי שישאר לו בקנין. וז"ש שבעתים יוקם קין הרי בעניינא הכפל לחזק הענין וכאשר יעשה ככה יזכה לחסות תחת כנפי השכינה ולאור באור ה'. ותהיה נשמתו זכה וברה וטהורה מכל סיג. ושכלו בהיר להבין כל תעלומה וחכמה ומלא כל טוב וז"ש והיה אור הלבנה וגו'. ר"ל אור השכל שדומה ללבנה שמקבלת האור מהשמש כן השכל האנושי מקבל השפע מהתורה. והיה אור הלבנה בגמטריא יצר הטוב כי כאשר האדם יכניע יצה"ר יהיו שכלו זך ונקי וכמעט אין צריך שפע זולתו. ויהיה שכלו כמלאך ה' צבאות. וז"ש ואור החמה יהיה שבעתים. שיבין ע' פנים בתורה. כאו' ומלאה הארץ דעה וגו'. וכן חמה כמנין נ"ג פרשיות שהכל יהיה גלוי לפניו כחמה ולא יבצר ממנו מזמה. וז"ש אמרות ה' אמרות וגו' מזוקק שבעתים. כי מה שישיג יהיה השגה מזוקקת בע' פנים שבה. וכמו שיצה"ר מעכב ההשגה והשלימות. כן לפנים שעבוד מלכיות. כמו"ש ר' אלכסנדרוס (ברכות י"ז) רבש"ע גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך אלא מי מעכב שאור שבעיסה מעכב ושעבוד[6] מלכיות מעכב. ולזה בראותו יתי שישראל משתדלים להשיג האמת ולהכניע היצה"ר כנ"ז. אז הוא מקרב הגאולה וז"ש והשב לשכננו שבעתים וגו' שישיב את כל אבדתינו ששללו ובזזו אותנו. כאו' תחת הנחושת אביא זהב וגו' וז"ש ונמצא ישלם שבעתים וגו'. באופן שיענשו עונש ממון והגוף. ובהכנעת היצה"ר נהיה שלימים ואז יסיר שעבוד היצה"ר ונזכה לחזות בנועם ה' הצפון לצדיקים וכבר ידעת מאמר הרמב"ם ז"ל שהייעודים הגשמיים אינם התכלית המכוון בעשיית המצוה שאינם רק עוזרים לתכלית ההצלחה שכאשר לא יהיה לאדם טרדות בהכרח. אז יהיה פנוי לעסוק בתורה להשלים נפשו ובזה יזכה לחיים הנצחיים וז"ש הסימן תשכח ז' נהורין דכיין. ר"ל תמצא המאורות היקרות אור פני מלך מלכו של עולם ותהיה זך ונקי כשתלך לבית עולמך שהוא דירת קבע לנצח:

ביאור מעלות התשובה וכי הבא ליטהר מסייעין אותו:

מסרה לי אלהים י"א. שת לי אלהים זרע אחר. (בראשית כ"א:ו') צחוק עשה לי אלהים. (שם מ"ח) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. (שופטים א':ז') כאשר עשיתי שלם לי אלהים. (שמואל א כ"ב:ג') יצא נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים.

[6] שבזמן ר' אלכסנדרוס הנזכר.

(שמואל ב ג׳:ל״ה) ויבא העם להברות את דוד ויאמר כה יעשה לי אלהים. (שם מ״ט) ולעמשא בן יתר תאמרו כה יעשה לי אלהים אם לא שר צבא יהיה תחת יואב. (מלכים א ב׳:כ״ג) וישבע המלך כה יעשה לי אלהים כי בנפשו דבר אדוניהו. (שם כ׳) כה יעשון לי אלהים וגו׳ אם ישפוק עפר שומרון לשועלים לכל העם אשר ברגלי. (מלכים ב ו׳:ל״א) ויאמר כה יעשה לי אלהים וגו׳ אם יעמוד ראש אלישע כן שפט עליו היום. (תהילים נ״א:י״ב) לב טהור ברא לי אלהים. וסימנם זרעא דחדווה וברכתא יעבדין לאבונא לחמא דרברביא ונפשתא דעמא יקומון בניהון. פי׳ לפי שהיצה״ר עומד תמיד ועיניו פתוחות להטות היצה״ט כדי שיהיה למרמס תחת רגליו וישפילהו ויתנכר על הגוף וז״ש. ויקם קין שהוא סוד היצה״ר על הכל אחיו שהוא היצה״ט ויהרגהו. ולכן אמרה חוה שת לי אלהים וגו׳. שכאשר יגבר יצה״ט על היצה״ר ויכוף אותו תחת כחות הגוף מה רב טוב עשה לי אלהים לתת לי זרע אחר של קיימא עוז וחדוה במקומו. ועלינו לשבח ולשמוח שמחה גדולה וז״ש צחוק עשה לי אלהים כי נתן בלבי שמחה שהתחיל היצה״ט לעמוד על נפשו. ולא עזב נחלתו ביד יצה״ר לכדו לעשות בו כטוב בעיניו. וז״ש בני הם אשר נתן לי אלהים הטוב והרע שניהם שולטים באדם ומשמשים אותו שהאל ית׳ נעבוד בב׳ יצרים בכל לבבך בשני יצריך. וז״ש בני הם ולא ימלוך באדם יצה״ר יחידי. ולפי שתמיד כוונתי ותאוותי לאל ית׳ שלם לי שכרי. וז״ש כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים. וזו הדרך שראוי לאדם ללכת בה תמיד עד יום מותו ואל תאמין בעצמך וגו׳ וז״ש עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים בעה״ב עד אשר אדע בגמטריא אלך לי לעולם הבא שכולו טוב. ולכן לא יעזוב אותה עד שימות כי לא לאדם דרכו ויצר לב האדם רע וגו׳ רק רע כל היום שטעם טעם איסור התאות והורגל בהם. ובהתגבר יצה״ט ויקומו עמו כל כחות הגוף על היצה״ר ויכניעוהו ויכחידוהו. וזכרו יסוף לעד לעולם. וז״ש ויבוא העם להברות את דוד כשרז״ל (סנהדרין כ׳.) בתחלה להכרית שחשבו שדוד המית את אבנר ונתקבצו להמיתו. ולבסוף שידעו שלא היה סיבה לזה להברות. כן הכחות הגופניות בראותם שגבר יצה״ט בקום עליו להכריתו עד שיודה וירצה לתת חלק יפה ליצה״ר מתאוות הגוף וז״ש להכריתו והצדיק שעיניו תולה לאל ית׳ הוא מתדבק בו והאל ית׳ יעזרהו להתגבר על יצה״ר ועל כחותיו עד שישמדם וימלוך תחתיו וז״ש אם לא שר צבא יהיה תחת יואב שהוא היצה״ר האויב וימיתהו. וז״ש אם לא בנפשו דבר אדוניהו אחר שהיצה״ר בקש האדנות והשררה יאביד הכל. כי הבא לטהר מסייעין אותו מלמעלה יש ליצה״ט הרבה עוזרים יותר מכחות הגוף. וז״ש אם יספק עפר שומרון וגו׳. ובזה יגבר האדם להמית היצה״ר. וזה ע״י העזר האלהי כנ״ל וז״ש לב טהור ברא לי אלהים וגו׳:

ביאור מעלת המילה שדוחה את השבת. וג"כ מעלת נטירת המילה. וג"כ ביאור שמסגולת המילה נחליש תאות המשגל:

מסרה ובשר ח'. זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. (שמות כ"ב:ל') ואנשי קודש תהיון לי בשר בשדה טרפה לא תאכלו. (ויקרא י"ג:י"ח) ובשר כי יהיה בעורו שחין ונרפא. (מלכים י"ז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו'. תרין בפסוק אחד. (יחזקאל ל"ז:ח') וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. (איוב י':י"א) עור ובשר תלבישני וגו'. (דניאל י':ג') לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי. וסימנם גברא בקידושא איתסי. ובתרין מלבושין איסק לחמידותא. הענין המילה נקרא ברית זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר והפעם מלשון פעמותיו שהמילה בצד מצדדי האדם המעולים. עצם מעצמי. ר"ל מהמצות שנאמר בהם בעצם היום הזה שדוחים את השבת מילה ויוה"כ. וזאת המילה שהוא בפעם בקרן זוית א' מהעצמים הוא בשר היותר חשוב מגוף האדם דוחה את השבת כנ"ל. לזה רמז בויכלו וגו'. כ"ב אותיות. וביום השמיני כ"ב אותיות לרמוז שדוחה את השבת. ואמר שבמילה תהיו קדושים ותזכו לני שערי בינה. וזהו תהיון ב"ן. וכנגדם נ' שערי טומאה. ובשר בשדה טרפה רומז על בשר הערלה שאנו כורתים שראוי לזורקו לכלב שהוא חלקו של סמאל לכלב מנין נבל הוא נבל הוא סמאל הוא לב"ן. הוא יצה"ר וכשהוסרה הערלה הוסרה הטומאה ותועיל להסיר השחין והחמימות המשגל. וז"ש ובשר כי יהיה בו שחין ר"ל אש החמימות ונרפא בהסירו הערלה וישראל שהם ערבים זה לזה מביאים את בניהם לידי סכנה ומביאים לחם ובשר ויין הרבה בבוקר ובערב לעשות שמחות גדולות וז"ש והערבים חסר. הם בני ישראל שהם ערבים זה לזה עושים שמחות גדולות בבשר ויין ב' פ' בערב ובבקר ומיד מתרפא. וז"ש וראיתי והיה עליהם גידים ובשר עלה. ואם ישמור המילה כראוי יזכה לג"ע לאכול בסעודה המתוקנת לצדיקים לעתיד לבוא וז"ש לחם חמודות וג"כ מי שאינו רודף אחר התאוות הגשמיות זוכה לתחיית המתים ולג"ע. וז"ש הסימן גברא בקדושא ר"ל במילה יתרפא ויזכה לב' עולמות שהם ב' מלבושין. וז"ש אשר קדש ידיד וגו'. וזכה לאותם ב' עטרות שקבלו ישראל בהר סיני ויעלה לחמדה העליונה ולאור הצפון לצדיקים לעתיד לבוא:

ביאור מעלת אדם הראשון קודם חטאו. וביאור מעלת התשובה ועניינה:

מסרה כאחד י"ב. הן האדם היה כאחד ממנו. (בראשית מ"ט:ט"ז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. (שופטים ט"ז:ז') וחליתי והייתי כאחד האדם. תרי בעניינא לאחדא. (שופטים י"ז:י"ב) ויהי לו הנער כאחד מבניו. (שמואל א י"ז:ל"ו) והיה הפלשתי הערל

הזה כאחד מהם. (שמואל ב ט׳:י״א) ומפיבושת אכל על שלחני כאחד מבני המלך. (שמואל ב ב׳:י״ח) ויהיו שם שלשה בני צרויה וגו׳ ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים. (שם י״ג) ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים. והמלאך דדברי הימים (ד״ה ב׳ י״ח) ויהי נא דברך כאחד מהם ודברת טוב. (יחזקאל מ״ח:ח׳) ועל גבול יהודה וגו׳. ואורך כאחד החלקים וגו׳. והיה המקדש בתוכה. (עובדיה י׳) ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו וגו׳ גם אתה כאחד מהם. וסימנים טיבותא דישראל בחברותא בבנין אחידין בעובדיהון דהויין כמלאכין קדישין בירושלם. פי׳ אדם הראשון נברא כולו שכלי להיותו גדול בעליונים וז״ש הן האדם היה כאחד ממנו וג״כ היה גדול בתחתונים. וז״ש דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל פי׳ מיוחד בכל התחתונים. כי קודם שחטא היה כאחד מבניו בני האלהים. אמנם אחר שנתפתה לנחש היה כאחד מהשפלים כאשר אמר ואירא כי ערום אנכי אז הוציא מפיו בושת לעצמו. וז״ש ומפיבושת ר״ל שהוציא מפיו בושת לעצמו שהיה אוכל על שלחן המלך כאחד מבני האלהים ושב בתשובה וקבלו הקב״ה. וכן ראוי לכל חוטא לשוב בתשובה. וז״ש ועשהאל קל ברגליו וגו׳. פי׳ האדם שעשה האל צריך שיהיו קל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים. ואל יאמר היצה״ט אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים הרשעים שאין הדבר כן שאין לנו אלא התשובה שכחה גדול והאל יתי יקבלהו ויהיה כמלאך ה׳ צבאות וז״ש. והמלאך דד״ה. שר״ל שישבר התאוות של זה העולם מלשון ידבר עמים. ואז יהיה מקדש ה׳ בתוכו. וז״ש ועל גבול יהודה וגו׳ וג״כ יהיה מן העומדים בבית ה׳ ויזכה ויעלה לירושלים של מעלה. וז״ש הסימן טיבותא דישראל בחברותא בבנין אחידין בעובדיהון. ר״ל ישראל כשהם מחוברים יחד ויושבים בהשקט ובבטחה לעשות רצון אביהם שבשמים. ויהיו קשורים במעשיהם הטובים בקונם. ויהיה לבם פתוח לקבל מצות בוראם. וז״ש בעל המסרה י״ב פתוחים. י״ב שבטי ישראל לבם פתוח ומוכן לעבודת בוראם. ויזכו בבנין בית המקדש בירושלים של מטה. ויזכו לאור באור השלם של מעלה. ויהיו שליטין בעליונים ובתחתונים כאדם הראשון קודם החטא:

לבאר טענת יצה״ר ויצה״ט:

מסרה הלוא מלאים י״ג. הלוא אם תטיב שאת. (בראשית ל״א:ט״ו) הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו (שם ל״ד) מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם. (שם ל״ז) הלוא אחיך רועים בשכם. (שם מ׳) הלוא לאלהים פתרונים. (שם מ״ב) הלוא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. (שם מ״א) הלוא זה אשר ישתה אדוני בו. (שם) הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש וגו׳ תרי בעניינא חדא. (שמות ל״ג:ט״ז) הלוא בלכתך עמנו. (במדבר י״ח)

הלוא טוב לנו שוב מצרימה. (שם כ"ב) הלוא אנכי אתונך. (דברים ל"ב:ו') הלוא הוא אביך קנך. (שם) הלוא הוא כמוס עמדי. וסימנם בטיבות"א דכספ"א לפייס"א ישרא"ל לאלהנ"א ולמתב"ע בתרויהו"ן ולמה"ך בתיובת"א ולאלפ"א למתק"ן אוצרי"ן. פי' לפי שהיצה"ר נולד עם האדם בצאתו מרחם אמו. וי"א בתוך הבטן נדבק עמו. ולי"ג שנה נולד היצה"ט ומתחיל להיות בר מצוה. ואומר להם היצה"ט לכחות הגוף שמעו אחי ועמי הלוא אם תטיבו דרכיכם וגם היצה"ר יטיב דרכו עמכם תנשאו ותעלו במעלה הלוא אם תטיב תנשא ואם לא תטיבו לפתח חטאת רובץ אחריתם לקבר ותעניש בגיהנם ומשיבים כחות הגוף ואומרים רצונינו להיות עמך שהיצה"ר עשה אותנו כנכריות ולא הניחנו ללכת אחרי אלהנו. והכל לעצמו דורש. ויאכל גם אכל את כספנו ואת עמלינו וסבב לנו להיותינו נענשים בגיהנם. ולזה טוב ללכת אחריך ולעשוק בתורה ובמצות. התורה קבע והמלאכה עראי ואז בזאת שהיא התורה יאותו לנו בני עמינו ומה שיחסר יתנו לנו מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו כשנלך אחרי היצה"ט. ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רועים בשכם ר"ל לא שנניח היצה"ר מכל וכל אלא חלק מזה וחלק מזה לשון שכם חלק או ירצה רועים **בשכ"ם** ברוך **שם** כבוד מלכותו **לכה ואשלחך** לעולם ועד לעסוק במושכלות. וא"ת שלא תוכל להבין סודות התורה. לזא"ל הלוא לאלהים פתרונים. אתה השתדל והאל יתי ישפיע עליך הבנה ושכל ופתרון הדברים. ואם תרדוף אחר התאוות שם בגיהנם תאמר לכחות הגוף. הלוא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד זה יצה"ט הנקרא ילד מסכן וחכם ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש והם משיגים. הלוא בלכתך עמנו אתה תדריכהו. ואנו בעזרתך נשים את היצה"ר בין המצרים. ותחת כפות רגליך. וז"ש הלוא טוב לנו שוב בתשובה ונשים היצה"ר בין המצרים הלוא זה אשר ישתה אדוני בו היצה"ט ז"ה עם התיבה י"ג ביי"ג שנה היצה"ט נולד אשר בו ישתה אדון הכל ובו נעבד עם היצ"ר. וזהו הלוא ידעתם כי נחש ינחש היצה"ר שהוא הנחש. באופן שתעבוד האל בשני יצריך. וזהו תרי בעניינא חדא. אז משיב היצה"ר לכחות הגוף אתם כפויי טובה שרוצים לשום אותי בין המצרים. ואנכי גדלתיך מיום שנולדת עד הנה. וזהו אומר הלוא אנכי אתונך ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא ואיך תעשה לי הרעה הגדולה הזאת. אז משיב היצה"ט הלוא הוא אביך קניך שבראך צוה לעשות לך כה וא"ת מה תרויח בזה לז"א הרי אמר האל יתי להולך בדרכו. הלא הוא כמוס עמדי. ר"ל נהנה מזיו השכינה. וגם הרעות שעשה בי"ב פנים הראשונים נעשו לו כזכיות. וזה שדרז"ל (יומא כו) שהזדונות נעשה לו כזכיות. ויהיה לו אוצר בבית ה' בארץ החיים. וז"ש הסימן בטיבותא דכספא לפייסא ישראל לאלהנא. ר"ל כמו שהכסף מבחר המחצבים. כאו'

כסף נבחר לשון צדיק. והתורה נאמר בה כי טוב סחרה מסחר כסף. כן מבחר כל האדם בתשובתו ובלימודו בתורה לפייס לאלהים ולעשות רצונו. לזה קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. ולמתבע בתרייהון ר"ל לדרוש אלהים בב' יצרים יצה"ר לקיום הנפש ויצה"ט ללמוד ולדרוש אלהים ולמהך בתיובתא ללכת תמיד בתשובה שלימה ובלימוד התורה ועשיית המצות. ואז יהיה לו אוצרות מתוקנים בבית המלך תשועת עולמים בבית המלך מלכו של עולם וז"ש ולאלפא למתקן אוצרין:

מסרה לאור ז'. ויקרא אלהים לאור יום. (ישעיה מ"ט) והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' אשים מחשך לפניהם לאור. (שם נ"ט) נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך. (מיכה ז':ט') זעף ה' אשא וגו' יוציאני לאור אראה בצדקתו. (צפניה ג':ה') ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור וגו'. (איוב י"ב:כ"ב) מגלה עמוקות מני חשך ויוצא לאור צלמות. (שם כ"ד) לאור יקום רוצח יקטל עני וגו'. וסימנם צו"ח סומ"א וסב"ר למיפ"ק בליליי"א ואתגל"י בצפר"א. וכן אמרו: **ונורא ז'**. (דברים ז':כ"א) לא תערוץ מפניהם כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא. (חבקוק א') איום ונורא. (יואל ב':י"א) כי גדול יום ה' ונורא מאוד ומי יכילנו. (תהלים פ"ט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא הוא וגו'. (שם צ"ט) יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא. (שם קי"א) פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו. (ד"ה א' י"ט) כי גדול ה' ומהלל ונורא הוא על כל אלהים וסימנים. דחילא ואמתני יומא דאלהנא ויודין עממיא וישבחון. כי' שיתא אלפי שנין הוי עלמא וגו' כנגד ימי בראשית. וחד חרוב כנגד יום ז' שבת שכלו מנוחה הוא עולם הנשמות האלף הראשון רשעים וצדיקים אדם הראשון צדיק קין רשע הבל צדיק וכן חנוך ומתושלח. ורשעים הרבה. וז"ש לאור יום ולחושך קרא לילה בזה האלף. ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד רשעים וצדיקים היו בו. אלף השני כלם רשעים דור המבול ודור הפלגה. וז"ש והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו'. עד שאברהם אבינו הודיעם דרכי האל ית'. ובנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור וגו'. אלף הג' היה בו מתן תורה אור גדול לולי שבעשיית העגל נחשך. וז"ש נקוה לאור והנה חשך. כשקבלו התורה כלם נביאים. פנים בפנים דבר ה' וגו'. ובעגל ויתנצלו וגו'. וזהו והנה חשך לנגהות. רמז לנעשה ונשמע. ב' כתרין לכל אחד מישראל. האלף הד' חרבן ב' מקדשים. וז"ש זעף ה' אשא. ועכ"ז אבטח בו שיוצאנו מהגלות וראה בצדקתו. האלף החמשי הגלות הזה והאל ית' אינו עושה עולה. בבקר בבקר משפטו לאור יתן. והרשעים ששולטים עלינו תכסם בושה וכלימה. אלף הששי שאנו בו יבוא המשיח וז"ש מגלה עמוקות מני חשך ויוציא לאור צלמות. אלף השביעי יום הדין ועולם הנשמות. וז"ש לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון

וגו'. ר"ל שהרשעים יקומו לתחיית המתים שיראו האור הגדול שזוכים הצדיקים. וודאי יחזרו לעפרם ואישם. או ירצה לאור יקום רוצח. בתמיה אפשר שיקום מי שהרג עני ואביון וגו'. וז"ש הסימן שצוח סומא ישראל בגלות צווחין וקוראים לאל בגלות שדומה ללילה ומקוים ישועת ה' כהרף עין וידמה כבוקר. וזה ג"כ רמז סימן של ונורא. לא תערוץ מפני הרשעים כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא וגו'. אלף ב' רמז היום ונורא שהביא מבול ומבלבל שפתם ולשונם. אלף ג' גדול יום ה' ונורא מאוד ומי יכילנו יום מתן תורה ומי מכל האומות זכה בו כי אם ישראל ששמעו מפיו אנכי ולא יהיה לך. אלף ד' חרבן שני מקדשים בעונותינו. וז"ש האל נערץ בסוד קדושים רבה שנהפך מדת רחמים למדת הדין בסוד קדוש. שהאל ית' מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. כאו' ומקדשי תחלו וגו'. אלף ה' הגלות. ראוי להצדיק עלינו דינו ולהודות לו שעושה בדין ומשפט. צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. אלף ו' זמן הישועה. וז"ש פדות שלח לעמו וגו'. אלף ז' עולם הנשמות ויום הדין. וז"ש גדול ה' ומהולל מאוד דד"ה. ר"ל שכל הצרות יהיו כחלום. וז"ש היינו כחולמים וגו'. וז"ש הסימן דחילא ואמתני יומא דאלהנא וגו'. ר"ל יום הדין יהיה יום גדול ונורא ויראו כל העמים שהאל ית' אין עוד מלבדו ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו. וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד:

ביאור עונש הנשמה ותיקונה ע"י התשובה. ובאור מעלת הצדיקים לעה"ב:

מסרה ידינו ו' מלאים. ומעצבון ידינו. (דברים כ"א) ידינו לא שפכו וגו'. (ירמיהו ו':כ"ד) רפו ידינו צרה החזיקתנו חיל כיולדה. (הושע י"ד:ד') ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. (תהילים צ':י"ז) ויהי נועם וגו' ומעשה ידינו וגו'. ומעשה ידינו כוננהו. תרי בעניינא חדא. וסימנם עובדנ"א יתובי"ן בתוקפ"א פורקנ"א בשפירות"א התק"ן. פי' ארז"ל במדרש אבכיר שעד שלא נברא נח היו ידיהם כרגל האווז. ולא היו יכולים לעשות שום מלאכה מהמלאכות העולם. וכשבא נח נבדלו האצבעות ותיקן כלי המחרישה. וז"ש זה ינחמנו וגו' תנחומא. כי כן דומה המחרישה לתלשא ושני גרישין. וזהו דרך המחרש. וע"ד האמת הנשמה כשיוצאת מהגוף שחציו זכאי וחציו חייב מתפשטת והולכת אנה ואנה עד שהקב"ה מחזירה בגוף אחר אולי תזדכך ותשוב. ואם לא תזכה פעם אחרת עד פעמיים ושלש וכשהיא טהורה אינה צריכה לחזור. וז"ש זה ינחמנו וגו'. הצדיק הוא סיבת מנוחת הנשמה ויתלוש ויעקור ממנה ב' גרושין משני גופין. ומצינו בנדב ואביהו שנקראו תרי פלגא דגופא. ושניהם נשמה א' ונכנסה בפנחס. כאומרו ותלד לו את פנחס. אלה ראשי אבות הלוים וגו'. ולכן קרבו שאו את אחיכם יש בו ב' גרושין רמז לשני הגרושין דנדב ואביהו שהיו שני שמות ויש בו תלשא שנעקרו מלהיות בשני גופים.

אלא בגוף א' בפנחס ונחשב לשנים כנ"ל. והוא יעקור ויתלוש הגירושין של הנשמה. אע"פ שחטא ועשה כל העבירות שבעולם כשיחזור בתשובה. וז"ש זה ינחמנו הנשמה של צדיק שנקרא נח שהוא סיבת התענוג והמנוחה יתן לגוף הראשון נחמה מהעצבון והעמל שהיה להם. וז"ש מן האדמה אשר אררה ד'. וזה כשיאמרו הזקנים והראשים והמנהיגים ידינו לא שפכה וגו'. שבראות אנשי העולם שהראשים ישמרו עצמם מחטא הכל ילכו אחרי הראש. ושפכה כתיב בה' רמז שבכל ה' חומשי תורה לא שפכנו ולא חסרנו דבר. או ירצה. רמז לה' חושים שבסיבתם יחטא האדם ובפרט חוש המישוש כי חרפה הוא לנו אין אנו מוטבעים בחוש המישוש. וזהו רמז הד"ם עם האותיות והתיבה מנין גן פרשיות שבתורה לא מנענו דבר. ולפי שכבר ידעת מחז"ל (סוכה נ"ב) שעתיד הקב"ה להביא היצה"ר ולשוחטו. וידמה לצדיקים כהר גבוה ולרשעים כחוט השערה ובוכים ואומרים אוי לנו שלא כבשנו דבר מועט כזה עד שהיינו שומעים שמעו. רפו ידינו שחשבנו שלא נוכל לו חיל כיולדה אחזתנו. והוא לא היה כמו שחשבנו והיה לנו לחזור בתשובה שלימה ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. והיינו מאותם שנהנים מזיו השכינה ובצל כנפיו יחסיון. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו תרי בפסוקא לרמוז שהצדיקים נוטלים חלקם בג"ע וחלק הרשעים כמשה"כ יכין רשע וצדיק ילבש. וז"ש הסימן עובדנא יתובין בתוקפא המעשים טובים הולכים לפנינו ביד רמה. כ"ש והלך לפניך צדקך וגו'. וזה חלקנו וגורלנו בכבוד וביופי גדול מתוקן לעה"ב:

זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים אדם. בדמות אלהים עשה אותו. זכר ונקבה בראם. ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם. יש להתבונן מה טעם זה. ולא אמר אלה תולדות אדם כשאר המקומות. גם יש להתבונן מה טעם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו הי"ל זה ספר תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו. ויותר מזה כי כל זה נאמר למעלה בדרך ארוכה. ונאמר ג"כ זכר ונקבה בראם והברכה וקריאת השם ולמה חזר והזכירו כאן. ועוד מה טעם ביום הבראם די במ"ש. ויקרא את שמם אדם. ויש לפרש שבא להודיע לנו בכאן מעלתו של אדם הראשון ושלמותו לפי שבא ליחס תולדותיו אמר שכולם מתייחסין לשלשלת גדולה לאדם גדול. ולזה אמר זה ספר תולדות אדם. כלומר ספר יחס תולדות אדם. ואמר כי האדם הזה שהכל מתיחסין אליו הוא שלם בתכלית בענין בריאתו ויצירתו שעשאו יתי' בדמות אלהים משא"כ בכל מה שברא. וטעם אמר ביום ברא אלהים אדם וגו'. אפשר שהכוונה לומר שיש לו מעלה על שאר הנבראים שכולם נבראו יש מאין ביום ראשון וכל אחד יצא ביום שנגזר עליו כדפי' רש"י ז"ל ובזה יובן מחז"ל (שבת כ"ה) שור שהקריב א"ה קרנותיו קודמות לפרסותיו

וגו'. אבל האדם ביום ברא אלהים אדם יש מאין באותו יום עצמו בדמות אלהים עשה אותו בגוף שלם. וזהו טעם בדמות ולא אמר בצלם כי הצלם יאמר על השכל והדמות על הגוף כדברי הרמב"ן זלל"ה. ולא יאמר דמות אלהים אלא על דמות שלם ודפוס שלם עומד על עמדו כי גנאי לאדם להיות מוטל גולם בלא צורה ביקר בל ילין. ולזה למעלתו בו ביום השלים חקו הראוי לו. ואפשר עוד לומר ביום ברוא אלהים רומז לנשמה בדמות אלהים עשה אותו רמז לגוף ואליבא דמ"כ (ויקרא פ' י"ד) תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון. ובא לומר שבו ביום שנאצלה נשמתו בדמות אלהים עשה אותו שהוא הגוף. וזה שלימות גדול שמיד שחוצבה נשמתו נזדווגה בגופו והיתה הכוונה שיהיו אחים לעולם ולא יתפרדו ולא ימות כלל אלא שגרם החטא ואחר שהודיע מעלתו ביצירה הודיע מעלתו בזיווג טוב מה שלא זכה אדם. כי שאר בני אדם אע"פ שיזכה לבת זוגו אפשר שבת זוגו לא תוולד עמו ביום אחד ובשעה א'. אבל נקראת בת זוגו מצד שהנשמות נבראו יחד זכר ונקבה כנודע לתכמים. אמנם בעה"ז א' יקדם לחבירו. וכאן הודיע מעלתו שנברא דו פרצופין וזהו זיווג השלם. מצד הגוף והנפש. ולזה אמר זכר ונקבה בראם. ועוד מעלה אחרת שברכם הש"י ויקרא את שמם אדם ביום הבראם. כלומר ששם אדם הוא מורה חשיבות כענין אדם אתם. והכוונה לומר שביום הבראם בו ביום עצמו קרא להם שם חשוב לרמוז שנבראו בתכלית שלימותם לא כמו מין האדם שעיר פרא אדם יולד והולך וגדל משיג שלימותו ועוד י"ל דלדיוקא אתא כלומר שביום הבריאה היה זיווגם יפה וקרא לשניהם אדם וכללם יחד בשם אחד להורות על מעלת זיווגם. אלא שאח"כ גרם החטא ויקרא האדם שם אשתו חוה ולא נתקיים לה שם אדם. מכמהרס"ו זלל"ה:

נח

אלה תולדות נח נח וגו'. ירצה לשבח לנח שהיה שלם מתחלתו ועד סופו. וז"ש אלה תולדות נח נח. ר"ל מעת היותו מראשו ועד סופו הכל בערך א' ומעשים אחדים. וביאר הטעם לזה אמר איש צדיק תמים היה בדורותיו עם היותו בדורות שאינם ראוים עם כל זה בכל דורותיו בין דור הבחרות בין בדור הזקנה בכולם היה באופן אחד. איש צדיק תמים היה בכל הדורות שעברו עליו. ואומרו תמים ר"ל שלא היה כמו קצת צדיקים שקלקלו ולבסוף שבו בתשובה. אלא לעולם היה תמים שלא היה בו שום מום וקלקול כלל. ואת"ל איך אפשר להיות לו זה ואמר הסיבה לזה הוא את האלהים התהלך נח. ר"ל שמעולם לא היה שום עסק עם שום נברא רק כל היום מתבודד לבדו. ולזה היה

לו כח לינצל מהם ולא חטא כלל. והביא ראייה על פרישותו שכל העולם היו פרוצים בעריות ולזה היה להם הרבה בנים ובנות וכאומר ויהי כי החל האדם לרוב וגו'. אמנם נח לא הוליד עד עבור עליו ת"ק שנה וכל מה שהוליד ג' בנים לא יותר וכל זה להורות על פרישותו. ולזה כפל זכר תולדותם כאן משא"כ בכל העולם וז"ש ותשחת הארץ וגו': **וירח ה' את ריח הניחח וגו'. עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו'** יש להתבונן מה טעם לא אוסיף לקלל עוד וגו'. **כי יצר לב האדם רע וגו'**. אם הסיבה הזאת שהוא יצר לב האדם רע הוא עיקר ללמד בה זכות על העולם. למה לא למד עליהם זכות מתחלה ולפטרם מן הדין הקשה שדן אותם. כי אין שינוי ידיעה ח"ו למעלה. עוד יש להתבונן למה אמר לקלל את האדמה לשון קללה ולשון אדמה. ולא אמר לשחת הארץ כמו שאמר למעלה והנני משחיתם את הארץ. ואמר עוד ולא יהיה עוד מבול לשחת. ועוד מה טעם אמרו עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו'. כיון שאמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה וגו'. משם יובן שלא יבטל אחד מסדרי בראשית. ולמה חזר לפרטם בפרט זרע וקציר וגו' ויש לפרש כי ידוע הוא שהאל ית' הוא טוב. לא ימשך ממנו אלא הטוב. ואפי' מה שנראה רע הוא טוב. אחר שהכוונה להטיב ולתקן בו האדם ליסרו כדי לשוב לכן חייב אדם לברך על הרעה בלב טוב כמו שמברך על הטובה. והנה כשחטא אדם הראשון ונדבק ביצר הרע נתקללה האדמה. כאומרם (ב"ר פ"כ) ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לו זבובין ויתושין כדרז"ל שהכוונה לתועלת האדם כדי שיצטער מהם. וכדי להתבונן כמה גרם החטא. ובזה יכניע יצרו הרע. וזהו מ"ש בעבורך כלומר לתועלתך. כמו שפי' רז"ל על פסוק ויתעבר ה' בי למענכם כפי' שם במקומו. והנה אע"פ שנתקללה האדמה לא הועלה כלום אותה הקללה כי אין בה די לשבר יצה"ר בדורת שמאדם ועד נח ולא לקח ממנה מוסר כי אם אדם הראשון וכדומה לו בדורות שאחריו ורובא דעלמא נטיו אחרי ההבל ולא שתו אל לבם עד שנתמלאת סאתם ונמחו מעל פני האדמה ועתה שרצה האל ית' להחיות זרע ולשום שארית בארץ כאלו הוא נושא ונותן מה תקנה תהיה למין האנושי לרפאות מחלת יצה"ר וזהו ויאמר ה' אל לבו כמשער הדברים על לבו. ואמר שאם יעשה כמו שעשה בימי אדם הראשון כשחטא וקלל האדמה בעבורו כדי שיצער האדם קצת כדי להכניע את יצרו. הנה זה בלי ספק לא יועיל כלל כנגד יצה"ר כי הוא רע וקשה ולא יכנע בזה. וז"א לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כמו שעשיתי בימי אדם הראשון. והכוונה במ"ש מנעוריו שכיון שהוא דבוק עמו מנעוריו. והוא משכח מלבו כל ענייני הצער והיגון. קשה הוא להתעורר ולהשיב אל לבו להשגיח בעיניניו שהוא רמה ותולעה. אחר שהורגל בו מנעוריו. כך יתנהג עד יום מותו. לכן צריך ענין

גדול וחרדה גדולה שמעוררין אותו לשוב. לכן אמר שאין ראוי להניח האדם כפי עניינו שיעשה מה שלבו חפץ עד שנתמלא סאתו וימחה מעל פני האדמה כאשר עשיתי בדורות שקדמו. שאין זה ראוי לתיקון העולם. לכן שיער האל יתברך שהדרך הטובה שיתנהג בו העולם כדי שיכניע היצה"ר הוא שיתייסר האדם בעניינים וחלאים קשים בגופו הגורמין לו להכנע בעל כרחו. וזה שיהיו סיבות המביאות אותו לידי חלאים רעים וקשים וקצרות ימים כי אלו ודאי יכניעו לב האדם. וז"ש עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו'. שיהיה שינוי באויר שמביא האדם לידי חולי כי אלו הזמנים גורמין השינוי. ובזה יפסדו יסודות האדם ויקצרו ימיו ובזה יכנע. וג"כ תקנה אחרת ליצה"ר והיא ויום ולילה לא ישבותו. כלומר לא ישבותו בני אדם מהמלאכה ומהיגיעה תמיד וכן דעת רז"ל שלא ישבותו חוזר על בני אדם. כאמרם (סנהדרין נ"ח) בן נח ששבת חייב מיתה שנאמר ויום ולילה לא ישבותו. והנה מתחלה בדורות שעברו לא רצה להכותם במכה הגדולה הזאת. אע"פ שהיא לתועלתם. אלא לרוב רחמיו ית' מיסר האדם מעט מעט אולי ישוב כמרז"ל (ויק"ר פ' י"ז) בנגעים. וז"ש ז"ל (בב"ר פ' ל"ד) א"ר אחא מי גרם להם שימרדו בו לא על ידי שהיו זורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוברין מכאן ואילך זרע וקציר יולדין וקוברין. קור וחום חמה חכאכית (פי' מין שחין) קיץ וחורף מקיץ אני עליהם את העוף היך מה דאת אמר וקץ עליו העיט וגו'. מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש בראשו. ואית דאמר ר' שמואל ב"ר נחמני היה אומר חמי מה עבד לן דרא דמבולא. עוד שם א"ר יצחק מי גרם להם שימרדו בי לא על שהם זורעין ולא קוצרין. דא"ר יצחק אחת למ' שנה היו זורעין ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה וגו'. הא כיצד היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת. עכ"ל הרס"ו זללה"ה:

והנה אני המחבר זה ימים בימי חורפי כוונתי לדעת קדושים כי סיבת אריכות ימי דור המבול הוא שהיתה גלגל השמש מרכזו מרכז העולם ולא היה שום נטיה לא למזרח ולא למערב. לכן יתחייב שהיה היום והלילה שוים ולא יש. לא קיץ ולא חורף ולא קור וחום. כי זה סיבתם נטיית הגלגל מהקו השוה שנודע כפי התכונה לכן בזמן המבול נטה הגלגל השמש שהוא סיבת כל ההויות נטה לצפון כ"ג מעלות כמו שנתבאר בתכונה. ולזה יתחדש קור וחום וגו'. כי בהיות השמש במזלות הדרומיים אז יהיה קור וחורף. וכאשר יטה השמש מזלות הצפוניים אז יהיה קיץ וחום כי אז יקרב השמש לאנשי הישוב כנודע. והנה כפי הנטיה הוא ג"כ סיבת אריכות הימים וקיצורם. וז"ש ויום ולילה לא ישבותו. ורצה אע"פ שבתקופת טבת יתבטל קצת מן היום. ובתקופת תמוז יתבטל קצת

מן הלילה. עכ"ז כל היום בכללה לא יתבטל ומכל זה נמשך חלוף מזגי האדם ונטיותם מן השווי. כנ"ל:

ויעבר אלהים רוח על הארץ וישובו המים. צריך לעיין מה ענין שכיכה זו שהרי נאמר ויסכרו מעיינות תהום וארבות השמים ויכלא הגשם מן השמים. וי"ל שנחו מרתיחתן שהרי ברותחין נדונו (ר"ה י"ב עיין שם) כמ"ש ז"ל ולזה יביא על נכון טעם ויעבר אלהים רוח על הארץ שהטעם הוא לקרר המים מרתיחתן וזהו לשון שכיכה כמו וחמת המלך שככה. שהחמה ענין חמימות כאומרם וחמתו בערה בו. הרס"ו זללה"ה:

וירא חם ויגד. אמרו במדרש ב"ר פ' ל"ו בשביל וירא ויגד יצא בשן ועין. הכוונה לומר שמה גרם לו להיות עבד שן ועין. וכשנלקה בהם קבל ענשו ויצא לחירות. הרס"ו זללה"ה:

לך לך

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה ואברכה מברכיך ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה. ע"פ דרכנו יתורצו הספיקות שיש בפסוקים מאהבת הקיצור. הענין כי האל יתי צוהו על ד' דברים שיתרחק מהם. וההא' שיתרחק מארצו שהוא חרן שנתישבו בה כמו שאמר ויבואו עד חרן וישבו שם וזהו אומר לך לך מארצך. ב' צוהו שלא יחזור לאור כשדים. וז"ש וממולדתך כי שם הוא ארץ מולדתו שנולד בה. ג' צוהו שכאשר ילך. ילך לו לבדו ולא עם בית אביו כאשר עשה עד עתה כשיצא מאור כשדים. וז"ש ומבית אביך. גם צוהו שלא ילך לאיזה ארץ שתזדמן לפניו כי אם לארץ מיוחדת שיראה לו. וז"ש אל הארץ אשר אראך. והנה כפי הנראה כפי הטבע שהאדם שיעזוב ארץ שנתגדל בה ידמה שהיה לו עזר מעם רב וגדול כי כולם מיודעיו ועוזריו. ובפרט אם יהיה אהוב לכל וזהו טענת השונמית באומרה בתוך עמי אנכי יושבת ולז"א לו כנגד לך לך מארצך ואעשך לגוי גדול. במקום אנשי ארצך שהיה לך מעיר לעזור. ג"כ האדם בהיותו בארץ שנולד בה טבע הארץ נכון לטבע מזגו כנודע ופרה ורבה ובכל יום הולך לפנים ולא לאחור. משא"כ כאשר ילך לארץ לא ידע שטבעה הפך מזגו כי ידל גופו וירזה מצד חילוף המים והאויר. ולזה כנגד אומרו וממולדתך. אמר ואברכך כי יתברך ויפרה וירבה ג"כ האדם לא יגדל שמו ויתפרסם כי אם מצד משפחתו ובית אביו כי יאמרו זהו בן פלוני אחיו של פלוני קרובו של פלוני ובזה יצא שמעו בכל הארץ. אמנם מי שיהיה גר לבדו בארץ לא לו. ולא קרוביו עמו. הנה כפי הטבע יקטן שמו ולא

יודע. ולזה כנגד ומבית אביך אמר ואגדלה שמך. וכנגד הדי שאמר לו אל הארץ אשר אראך שתהיה ארץ מיוחדת זולת ארץ. לז"א כי הסיבה בזה הוא כדי שתהיה ברכה ר"ל כי יהיה הוא המושך הברכה מלמעלה וממנו תתחלק לכל העולם עד שיראה כאילו הוא בעצמו הברכה ומקורה. וז"ש והיה ברכה. או יאמר והיה ברכה מלשון בריכה כי יהיה כמו הבריכה שיקוו בה המים להשקות ממנה הרבה שדות ופרדסים כן יהיה הוא כי זאת הסגולה לא יקנה אותה אלא באותה הארץ בפרט. ולזה אמר אל הארץ אשר אראך. והענין הוא כי ארץ ישראל הוא לב העולם כלו שממנו מתפשט החיות והשפע לכל הגוף כלו כי הוא שער השמים. כאשר נתבאר הדרוש הזה בס' חסד לאברהם בעין הארץ בס"ד והנה הצדיק היושב בארץ ישראל מושך השפע מלמעלה משער השמים והענין שהשפע רוחני אי אפשר שירד למטה לארץ בגשמיות אלא ע"י הצדיקים שהם חלק אלהי ממעל ובהכנת מעשיהם ותורתם יורידו השפע הפך טבעו ויעזור להם טהרת המקום כמו הפתילה הטובה ושמן הזך שהם נושאים האור. כן בצדיקים נאחז האור הרוחני שאין בטבעו לירד למטה. והנה אין דרך להוריד השפע כי אם מארץ ישראל לא זולת. שהוא שער השמים כנ"ל. ולזה כנגד אומרו אל הארץ אשר אראך אמר שהטעם הוא והיה ברכה כנ"ל. והנה מאמר האל יתי לאברהם ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה. הם דברים שלא יסבול אותם השכל כי איך אפשר שגר אחד בארץ לא לו יתודע וימצא חן בעיני כל העולם במעט זמן בלא שיושלם מממונו והונו. או באיזה דבר. וג"כ איך יתודע שמו ויתפרסם במעט זמן בלי שם משפחה וקרובים וכדומה לזה. להתישב הדברים על לב אברהם פירש לו איך יהיו הדברים קרובים לשכל ואפשרותם. וז"ש ואברכה מברכיך ומקללך אאור. וזה במה שתהיה השגחה דביקה בו. בענין שמי שיזיק לאברהם כמו פרעה ודי מלכים יוזק. ומי שיועילהו יבורך ובראות זה בני העולם חוץ הטבע. הנה יתפרסם בזה כרגע בכל העולם וימצא חן בעיני כולם. הן מצד המורא והפחד. הן מצד התועלת ובזה יהיה לגוי גדול כי זהו הסיבה למלכים שיהיה לגוי גדול וחיל גדול לעבודתו אם מצד היראה אם מצד התועלת וג"כ מזאת הסיבה בעצמה יגדל שמו בכל העולם. וג"כ מצד ההשגחה הדבוקה אליו הוא סיבת בריאותו ולא תאונה אליו רעה כלל בארץ מגוריו. גם מה שאמר לו והיה ברכה ביאר ואמר ונברכו בך כל משפחות האדמה. כי בעבור ישיבת אברהם בארץ ישראל שער השמים. ימשיך הברכה שיתברכו כל משפחות הארצות הרחוקות יושבי חו"ל כנ"ל כי אין דרך להורדת השפע לעולם וכלו. אלא משער השמים כנ"ל:

ואומר **ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו וגו'.** י"ל וכי היוצא מעיר לעיר צריך לפרש שהלך עם אשתו וקנינו וכי יעלה על הדעת שהיה מניח נכסיו ואשתו וילך. אמנם הענין לפי שמדרך העולם שהאדם שירצה ליעתק ממקום למקום לדירת קבע. הנה ילך הוא לבדו תחלה לתור המקום אם יישר בעיניו ואח"כ חוזר ומביא אשתו ורכושו. אמנם אברהם ע"ה כשאמר לו האל ית' לך לך וגו' מיד גמר בלבו לקיים מצותו ית' ולהגיד שבחו אמר ויקח אברם את שרי אשתו וגו' כאלו הלך לשם וישר המקום בעיניו. ואמר ויבואו בא לספר שבחו שמתחלה ועד סוף היה לו כוונה טובה ולב שלם לקיים מצות בוראו. מסכ"י. והרס"ו זצ"ל כתב יש להקשות מנין ידע אברהם שהארץ הנאמרת לו אשר אראך היא ארץ כנען. ואפשר לומר להודיעך כי עין ה' אל יראיו להוליכם בדרך אמת דרך ישר לא יכשלו בה. ואולי כתב ויבואו ארצה כנען לבד. הייתי אומר שלא בא לשם אלא אחר כמה גלגולים שהקיף כל העולם לראות הארץ אשר יראהו ה'. ולזה הודיעך שלא טרח כלל אלא נתן ה' בלבו ללכת ארצה כנען. וז"ש ויצאו ללכת ארצה כנען וגו': (כאן חסר איזה שורות)

ועוד מה טעם נמולו אתו די במה שיכלול אותם במ"ש בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו וגו' למה חזר נמולו אתו ועוד מה טעם אמרו ומקנת כסף מאת בן נכר מלות מאת בן נכר יתירות די שיאמר מקנת כסף ואנו יודעים שהם מאת בני נכר. ויש להשיב שהפסוק הראשון שנאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו וגו' וימל את בשר ערלתם בעצם היוה הזה בא להודיענו כחו של אברהם אבינו שהוא מקיים מצות בוראו בפרהסיא לעיני הכל בלי פחד כשרז"ל בב"ר פ' מ"ז בעצם היום הזה א"ר ברכיה לא מראש בסתר דברתי אלא אמר הקב"ה אלו מל אברהם בלילה היו כל בני דורו אומרים בכך וכך אילו היינו רואים אותו לא היינו מניחין אותו לימול. אלא בעצם היום הזה דרגש ליה ימלל. ונראה מזה המדרש שהאל ית' צוהו לימול בעצם היום כדי לפרסם המצוה כנ"ל. וזהו טעם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים. דלמה ליה למכתב כאשר דבר אתו אלהים. פשיטא שכבר ידענו מן הפסוקים שלמעלה שהש"י צוהו לימול. אלא לומר שחוזר כאשר דבר אתו אלהים על בעצם היום הזה. שהש"י צוהו לפרסם המצוה וכן עשה. וכן שנינו (שבת ק"ל) ר' אליעזר אומר אם לא הביא כלי מע"ש מביאו בשבת מגולה וגו' ודקדקו בגמרא אמאי מגולה הוא משום חבוב מצוה לפרסם מעלתה וזה הודיענו בפסוק ראשון ובפסוק השני שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו וגו' בא להודיענו שבכוונה עשה הדבר יפה בעתו ביום הכפורים כדי שיהיה כפרה וזכות לדורות שיזכור השי"ת לישראל זכות זו המצוה ויכפר להם עונותיהם כמ"ש בפרקי ר' אליעזר פ' כ"ט

רבן גמליאל אומר שלח אברהם וקרא לשם בן נח ומל בשר ערלתו וישמעאל בנו בעצם היום בגבורת השמש בחצי היום בעשור לחדש ביום הכפורים כתיב התם כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה וכתיב הכא בעצם היום הזה נמול אברהם. ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם ברית מילתו של אברהם אבינו ומכפר על עונותיהם של ישראל שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם. עוד דרשו בב"ר פ' מ"ז ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו א"ר איבו בשעה שמל אברהם אותם ילידי ביתו העמידן גבעת ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל לאשים אמר הקב"ה בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם הריח הזה ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם. ויש לדקדק מהיכן משמע מהפסוק כל מה שדרשו רז"ל. וי"ל דקשיא להו רז"ל מדכתב כל הני כללי כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי וגו' דהיל"ל. כל זכר באנשי בית אברם ודי. מהו כל הני כללי אלא לומר שכלן (אלו הריבוי') עשאן כלל אחד והעמידן גבעת הערלות. ומ"ש ועלה ריחן כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל. יובן מפסוק א' הנז' בענין המילה דכתיב האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' כי שמרו וגו' ישימו קטורה באפך וגו'. והכוונה ששם הזכיר שני דברים שעשו בני לוי אחד האומר לאביו ולאמו וגו' דהיינו בענין העגל דכתיב שימו איש חרבו וגו' והשני שקיימו מצות מילה במצרים. לזה כנגד המילה אמר יורו משפטיך ליעקב וגו' כי הם ראויים לכך. ק"ו מפסח שהוא מצוה א' ע"כ ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך דערל לב וערל בשר לא יבאו אל מקדשי לשרתני ואלו שנימולו ראויים לעבוד עבודות חביבות שזכו בשני דברים בתורה ובעבודה והכל בשביל המילה ולז"א ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה. וכנגד האי אמר מדה כנגד מדה מחץ מתנים קמיו וגו'. ולכן מזה אמרו כאן ז"ל ועלה ריחן כקטורת סמים וכעולה ומ"ש וזרחה עליהם חמה והתליעו יש לסמוך זה אסיפיה דקרא. דכתיב בהאי ענייא וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה דהאי בעצם היום הזה קרא יתירא דהא כתיב בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו. ודרשינן ליה לי' שמש כמו הנה יום בא בוער כתנור שהוא השמש דפי' מוציא חמה מנרתיקה. ולכן דרשו שזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני המקום ואפשר שדורש זה ממה שסמוך לו מיד וירא אליו ה' וגו' כחום היום שזרחה עליהם חמה בתוקף ולזה התליעו. ואפשר זה כפי הטבע כי יום ג' למילתו היה בזמן החום התליעו ומה שלא כלל אנשי ביתו עם אברהם וישמעאל וכתב בהם נמולו אתו יש ליישב זה ע"פ המדרש שדרשו בפרקי ר' אליעזר פ' כ"ט וז"ל כל העבדים שנימולו עם אברהם אבינו לא נתקיימו לא הם ולא זרעם בישראל ולמה מלן בשביל טהרה שלא יטמאו את אדוניהם

במאכליהם ובמשתיהם ע"כ נראה לפ"ז במדרש שכל אותם העבדים לא נתגיירו גרות שלמה אלא בע"כ כדי שלא יטמאו אדוניהם כנ"ל ולכן לא כללן עם אברהם וישמעאל שהיה גרותן שלמה לש"ש. וע"ז נאמר בהם נמולו אתו מלת אתו מורה שהם טפלים לאברהם ולא נמולו אלא כדי שיהיו עם אברהם במאכל ומשתה ולא יטמאו סעודתו ולכן כתיב בהם ומקנת כסף מאת בן נכר לומר שבאו מאת בני נכר ועדיין הם אדוקים בדרכי אבותיהם. הרס"ו זללה"ה:

ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדרתם. זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם. יש לדקדק בפשט הפסוקים כי הם כפולים ומכופלים כנראה לעין. ונראה לפי כי לגודל המצוה ולחבתה כי הוא יסוד הכל ועיקר הכל שבה נרשמו ישראל ונחתמו בחותם המלך כי הם עבדיו בני בריתו הוצרך להרחיב הענין ולהגדילו יותר מדאי לילך ולפרש מעט מעט כמו בדבר החביב שהוא סגולת מלכים שאין האדם מראהו ומודיעו ומגלהו בפעם אחת כי אם מעט מעט מגלה עד שמגלהו כלו. גם לקושי המצוה שהוא ענין קשה יותר מכל המצות כלם שהוא לחתוך האדם בבשרו ובבשר בניו הקטנים שהוא דבר שאין טבע האדם יכול לסבלו כלל הוצרך להאריך בדבר ולפרש מעט מעט כדי שיקובלו הדברים כאדם שמבקש מחברו לעשות לו דבר גדול שהולך ושואל ממנו מעט מעט שלא יהיה עליו לטורח וכמו שמצינו כשצוה אותם במצרים למול כדי שיעשו פסח. שאמרו במדרש שיר השירים בפסוק נרדי נתן ריחו כשעשה משה רבינו פסחו הופיע הקב"ה ריח טוב מבשמי ג"ע והיתה נפשם קוהא לאכול. אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל א"ל משה כך א"ל הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו. עמדו והפרישו נכרים שביניהם והיתה נפשם קוהא לאכול א"ל משה רבינו תן לנו מה נאכל א"ל כך אמר לי הקב"ה. וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו. עמדו ומלו עבדיהם. והיתה נפשם קוהא לאכול א"ל תן לנו מה נאכל. א"ל כך אמר לי הקב"ה כל ערל לא יאכל בו מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומל את עצמו ע"כ. הרי לקושי המצוה לא אמר להם בפעם ראשונה שיפרישו נכרים שביניהם וימולו עבדיהם ועצמן. שלא יהיה הדבר כבד עליהם אמר להם מעט מעט בהדרגה תחלה נכרים ואח"כ עבדיהם. ואח"כ עצמן. ודקדקו זה רז"ל ממה שכתוב בפי' בא אל פרעה. זאת חוקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו. וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז

יאכל בו. ואחר כל זה כתיב וכל ערל לא יאכל בו. ומן הראוי היה להקדים כל ערל לא יאכל בו שהוא מדבר בישראל עצמן. ואח"כ יצוה ענין נכרים ועבדים. אמנם נתכוין בזה למה שדרשו ז"ל שעשה להם משה ענין באופן זה בהדרגה זו כדי שיקובל הדבר. גם בכאן אפשר שנתכוין לזה הענין בעצמו ותחלה הקדים לצוות לאברהם על עצמו ורמז לו הענין ברמז. ולא פירש לו הדברים בפירוש ואמר אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי ביני ובינך וגו'. אני הנה בריתי אתך וגו'. והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לברית עולם. וכל הענין עד ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור שכל מה שאמר עד שם היה ברמז לבד כי עדיין לא הודיעו מה היא זו הברית שאמר לו. ועתה בא לפרש לו הדבר ואמר ואתה את בריתי תשמור וי"ו מוסיף על ענין ראשון. שהוא הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומהו שמירתו המול לכם כל זכר כמו שפירש רש"י ז"ל. ואחר שצוהו על עצמו בפרט אמר ואתה את בריתי תשמור. חזר וצוהו על זרעו ואמר אתה וזרעך אחריך. והוצרך לומר פעם אחרת אתה ולא אמר ואתה את בריתי תשמור וזרעך אחריך. לומר שגם הוא מצווה על זרעו להחזיקם במצוה זו ולא נאמר שהציווי של זרעו אינו אלא להם לבד. אלא גם לו צוה עליהם ופירש ואמר המול לכם כל זכר. עתה פירש מהו הברית שהיה אומר עד עתה חזר ואמר ונמלתם את בשר ערלתכם הוסיף בכאן הפריעה במ"ש את שבמה שאמר המול לכם כל זכר לא משמע הפריעה כי אם הערלה שהוא המילה. וכן תמצא באברהם כתיב בהמולו בשר ערלתו שלא היה חסר פריעה. וישמעאל שצריך פריעה כתיב בהמולו את בשר ערלתו. וזה ודאי הוא דבר קשה יותר מהמילה עצמה. וחזר אח"כ והוסיף לומר שזו המילה תהיה אפי' לקטן בן שמונת ימים כמו שנאמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר וגו'. וחזר עוד לומר שגם יליד בית ומקנת כסף צריך למול. וחזר ואמר המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך. שעם הכפל כבר אמרו רז"ל (שבת קל"ה) ללמד שיש יליד בית נימול לשמונה. ויש שנימול לאחר שמונה. ואפשר לומר ג"כ לפי דרכנו שגם יליד בית ומקנת כסף אמר בתחלה מילה סתם דהיינו מילה חתיכת הערלה. ואח"כ הוסיף הפריעה. במ"ש המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך כמו שעשה בישמעאל. ואפשר שלזה הוסיף לומר ביתך וכספך בכינוי ולא אמר יליד בית ומקנת כסף סתם. לומר שאע"פ שהוא מקנת כספך ויליד ביתך שהוא אהוב עליך צריך פריעה ולא תחוס עליו עם היותו אהוב עליך. הרס"ו זללה"ה:

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי וגו' ויפול אברם על פניו וגו' אני הנה בריתי

אתך וגו' ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך. והפריתי אותך וגו' והקימותי את בריתי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו'. ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדרתם זאת בריתי אשר תשמרו וגו' המול לכם וגו' ונמלתם את בשר ערלתכם וגו'. ובן שמונת ימים וגו' המול ימול יליד ביתך וגו'. וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וגו'. את בריתי הפר. וראוי לשום לב ראשונה למה לא נמול אברהם כי אם בהיותו בן צ"ט שנים ולא קודם ולא אח"כ. ועוד אומר אני אל שדי וגו' למה זכר זה השם ולא שם אחר. ועוד אומר ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאוד מאוד. מה טעם זה היעוד בכאן ומה סבתו. ועוד אומר אני הנה בריתי אתך כנראה שכבר קיים אברהם את הברית והנה כפי האמת עדיין לא מל. גם אומר וידבר אתו אלהים ולמעלה אמר ה'. גם אומר אני הנה בריתי אתך מאי אני דקאמר. גם אומרו ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם למה לי זה היעוד כאן ומה ענינו בזה המקום שכוונתו להזהיר על המילה. גם אומרו והפריתי אותך במאוד וגו' ומלכים ממך יצאו. היינו דקאמר כי אב המון גוים נתתיך. גם אומרו והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך. נראה שעדיין לא קיים את הברית. והנה למעלה אמר הנה בריתי אתך. גם אומרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך מה ענין אלהות לענין המילה. גם אומרו ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען וגו' והייתי להם לאלהים. מה ענין ירושת הארץ למילה. ועוד אומרו ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור וגו' מה הבנה לזה הדבור ולא יחדו בדבור בפני עצמו. וכפי הנראה היינו הראשון בעצמו שאמר. והקימותי את בריתי ביני ובינך וגו' עוד למה שם אלהים. גם אומרו זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם וגו' מאי ביני וביניכם. עוד אומרו ונמלתם את בשר ערלתכם מאי ערלתכם. עוד אומרו ובן שמונת ימים ימול ולא קודם ולא אחר. גם אומרו וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה. אחר שזאת המצוה היא בעודו קטן למה יכרת. ואם נאמר לאחר שיגדל סתם כתיב. עוד למה הוא בזה העונש ולא בעונש אחר. ונאמר לפי שאברהם אבינו ע"ה בקדושתו וטוב מעשיו זכה למדת המלכות ותיקן אותה בכל בחינותיה. כי הוא השער להי' לעלות למעלה. וזהו אומרם ז"ל (ב"ב ט"ז) בת היתה לו לאברהם אבינו ובכל שמה שהוא סוד המלכות והנה בעלותו בבחינותיה שהוא כלל כל הספירות כולם עשר ספירות וכל אחת כלולה מעשר הם מאה והנה בהיותו בבחינה האחרונה ממטה למעלה שהוא ראשונה ממעלה למטה. אז זרח עליו אור היסוד כי הבא ליטהר מסייעין אותו. וז"ש ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים. ר"ל שהשיג למדרגה אחרונה שבמלכות כנ"ל. וירא ה' אל אברם שהוא

הז״א אני אל שדי שהוא סוד היסוד התהלך לפני והיה תמים. ר״ל שיעלה לתיקון בסוד היסוד אחר שכבר תיקן בסוד המלכות. ואמר כי בזאת המדה היא סוד פריה ורביה וזאת וארבה אותך במאוד מאוד. והנה השכינה שכבר נתקנה באברם עכשיו באה לתת לו שכר הנמשך מהקונה וז״א ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר שהוא סוד השכינה ואמרה אני שהיא השכינה הנה בריתי אתך. ר״ל אינך צריך לתקן אותו כבר בריתי אתך שכבר זכיתי בו. וזהו שי״ל שאברהם לא פרע כי הפריעה סוד המ׳ כלומר סוד היסוד שבמ׳ ואחר שכבר תיקנה וזכה בה אינו צריך לפריעה. וזה אומר אני הנה בריתי אתך ואמנם לא באתי אלא ליתן לך שכר. וז״ש והיית לאב המון גוים כי אחר שהשיג למדת המלכות שהיא המנהגת העולם הזה. הנה אתה במקומה ולזה גם אתה והיית לאב המון גוים. ולזה לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם. כי סוד ה׳ של השם הוא בהיותה פרצוף בפני עצמה בשלימות ולזה אחר שכבר השגתיו מדת המלכות בשלימות ראוי הוא והיה שמך אברהם. והטעם כי אב המון גוים נתתיך. אחר שהשגת מדת המלכות בשלימות כמו שהיא מושלת על כל צבאות. מטה ממנה. כן גם אתה תמשול בכל המון גוים. זהו השכל של מדת המלכות. אמנם להשיג פריה ורביה צריך תיקון היסוד. וזהו אומרו והפריתי אותך במאוד מאוד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו. והקמותי את בריתי ביני ובינך וגו׳ שהוא סוד המילה. וא״ת ומהו התכלית בזאת המילה וביאר כי הוא להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כמו שנזכר לעיל. כי קבלה האלהית תלוי במילה. ואמר להיות לך ולא אמר והייתי לכם לאלהים לפי שהמילה היא הכנה שכאשר יהיה בא״י עם המילה אז יהיה השלימות ביותר. ולז״א ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם. ואז והייתי לכם לאלהים. והנה אברהם ע״ה כשראה גודל מעלת המילה ועצם גדולתה שהוא סיבה להשראת השכינה על האיש הישראלי. תמה תמיה גדולה איך אפשר שישיג הוא וזרעו אליה. ולזה הודיעו האל ית׳ והבטיחו שהוא וזרעו ישיגו לזאת המעלה בע״ה. וז״ש ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדרתם. כי הבטיחו שתמיד יהיו ישראל זריזים בזאת המצוה. וזה אחר שהוא צורך גבוה כי בלתה אי אפשר שתהיה השכינה בתחתונים כמו שנבאר כי השכינה בתחתונים צורך גבוה. וביאר איזהו הברית שישמרו ומהו הסוד שתתדבק בעבורו ואמר זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ר״ל כי זהו הברית המחבר ביני וביניכם. המול לכם כל זכר שהוא כ״ל סו״ד היסו״ד בהתגלות היו״ד הקדוש תחול עליו השכינה כי זה כל חפצה וכל תשוקתה. וא״ת ואחר שזה השלימות יש למה לא נברא האדם מהול מבטן אמו כדי שתחול עליו השכינה. שאינה צריכה אז למעשה

האדם. כי שמא יפשע או שמא ישכח ויותר טוב היה לברוא אותו מהול. ולז"א ונמלתם את בשר ערלתכם וגו'. ירצה דע לך כי כך היה שאדם הראשון נולד מהול אמנם מצד רוע בחירתו המשיך עליו עור הנחש ונעשה ערל כי אז הקליפה סותמת כמו שביארו במקום אחר וז"ש רז"ל (סנהדרין ל"ח) אדם מושך בערלתו היה. ר"ל שהמשיך עליו הערלה וז"ש ונמלתם את בשר ערלתכם. ר"ל הערלה שסבבתם אתם במעשיכם ובזה יהיה הדביקות סוד היסו"ד המחבר ביני וביניכם. וא"ת מה הועיל במילה אחר שכבר הניח הרושם של הערלה. לז"א שקודם שתחול הרוח הקדוש באדם שהוא בן שמונת ימים שעדין לא יקרא אדם ימול בשר ערלתו. וז"ש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר וגו'. והנה אחר שביאר התועלת הנמשך מהמילה ביאר אח"כ ההיזק המגיע אם לא יעשו המילה וז"ש וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא וגו'. ר"ל אחר שהניח הערלה בהכרח לא יש שם שכינה דבוקה עמו. וזהו הכרתת הנפש שתכרת מהדביקות בשכינה ששם משכן הנשמות של הצדיקים ושל כל ישראל. וזהו מעמיה שהם צרורים ודבוקים בשכינה הנקרא ג"ע וצרור החיים. וז"ש ונכרתה הנפש ההיא את בריתי הפר וגו' אמנם בשמירת מצות המילה יוכרח השראת השכינה האלהית על ישראל וכנ"ל:

מסרה יצאו י"ד וגם את הגוי וגו'. יצאו ברכוש גדול. (במדבר כ"ז:כ"א) ולפני אלעזר הכהן יעמד וגו' על פיו יצאו. (דברים כ"ח:ז') יתן ה' את אויביך הקמים עליך בדרך א' יצאו אליך וגו'. (יהושע ח':ה') ואני וכל העם אשר אתו נקרב אל העיר והיה כי יצאו אלינו לקראתנו כאשר בראשונה ונסנו לפניהם. (שופטים כ"א:כ"א) וראיתם והנה אם יצאו בנות שילה לחול במחולות וגו'. (מלכים ב' ו') כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ואל העיר נבוא. (שם כ"ו) ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו וגו' דמלכים (ישעיהו ל"ט:ז') וחבירו דיהושע. (ירמיה י"ז ט') כה אמר ה' הלוך ועמדת בשער בני העם אשר יבואו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו וגו'. (יחזקאל כ"א:כ"ד) מארץ אחד יצאו שניהם ויד ברא בראש דרך עיר ברא. (שם מ"ב) בבואם הכהנים ולא יצאו מן המקדש אל החצר החיצונה וגו'. (זכריה י"ד:ז'-ח') והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם וגו'. (יחזקאל ל':ט') ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני להחריד את כוש בטח והיתה חלחלה בהם כיום מצרים כי הנה באה. (דברי הימים ב כ"א:ט"ו) ואתה בחליים רבים במחלה מעיך עד אשר יצאו מעיך מן החולי ימים על ימים. וסימנם יפלחון לישראל בעלי דבביהון ויתקרבון בחנגין לקרתא די היכלא דמלכא בתרע בי דינא מארעא קדישא די ירושלם כמלאכין בעדניהון. פי' הנה האל יתי' הראה לאברהם בין הבתרים ד' גליות שעתידים לגלות ישראל וגלות אדום שהיה ארוך ומר מאד ואע"פ שילכו מדחי אל דחי ומצרה

אל צרה הבטיחו שבאחרית הימים יצאו ברכוש גדול ובכבוד גדול. ודן אותם בשפטים גדולים כיציאת מצרים ולא ע"י אמצעי אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. וז"ש ולפני אלעזר ר"ל באל יתי בעוזר האמיתי אל עזר אמתי. הכהן הגדול וכל ישראל יעמדו לפניו ועל פיו יצאו וע"פ יבואו הוא וכל זקני ישראל עד שכל האויבים יצאו נגפים וינוסו מנוסת חרב וגו' מפני בני ישראל. יתן ה' את אויביו וגו' ואני וכל העם אשר אתי וגו'. ששמו בטחונם וכסלם עלי נקרב אל העיר והיה כי יצאו אלינו לקראתנו כאשר בראשונה ונעשה באופן שכלם יבאו לחול במחולות ובשמחה ובשירים בנות שילה שהם מחכים את הקץ. ויבא המשיח הנקרא שילה אשרי כל חוכי לו ועם היות שבזמן גוג ומגוג יצאו רבים בגולה ויצא חצי העיר בגולה וגו'. וז"ש כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ביד רמה נלך כלנו אל העיר. זאת הבטחה הבטיח הקב"ה לאברהם והראהו מקרים רעים ויסורים שיהיו להם בגלות וז"ש ומבניך אשר יצאו ממך וגו' ילכו בשבי עד המלכים ילכו בגלות וז"ש במלכים שאין בישראל לא כהן ולא נביא ולא מלך. וז"ש וחבירו דישעיה שראויה להם הישועה והמלכות ילכו עבדים מלכי ישראל ומלכי יהודה ילכו בגלות ויצאו מארצם מדחי אל דחי שלא ישאר אחד. וז"ש מארץ אחד יצאו. ועכ"ז בזמן קבוץ גליות יעלו לירושלים ולא יוסיף להגלותם וז"ש בבואם הכהנים ולא יצאו מן הקודש. כשיבאו מהגלות כלם גדולים וכהנים לא יצאו עוד מירושלים כל ימי עולם וישבו בירושלים ויצאו מים חיים מירושלים וישאבו הכל מאותו מעין של תשועה. ויהיו כלם כמלאכים. וז"ש מלאכים מלפני יצאו אמנם עשו שעשה רעות וגזרות על ישראל שאני קצפתי מעם והם עזרו לרעה. תבא כל רעתם לפני ועולל למו וגו' וז"ש בחליים רבים במחלה גו' וז"ש הסימן יפלחון וגו' ר"ל וילכו לפנינו בשירים ובמחולות וז"ש ויתקרבון בחנגין לקרתא די היכלא דמלכא בתרע בי דינא. ר"ל כשנכנס לירושלים ונהיה כמלאכים בעדניהון שיושבין בבקר ויריעו כל בני אלהים בשירים ובכנור כמלאכים במהרה בימינו אמן:

ביאר שאין ראוי לאדם לרדוף אחר תאוות הגוף כי אם לרדוף אחר התורה:

מסרה הולך ט' מלאים בתורה ואנכי הולך ערירי. (בראשית כ"ה:ל"ב) אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה. (שם כ"ח) בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול וגו'. (שמות י"ט:י"ט) קול השופר הולך וחזק מאוד. (ויקרא י"א:כ"ז) וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ד' וגו' וכל הולך על גחון וכל הולך על ד' וגו'. תרי בפסוקא ותלתא בענייני. (במדבר כ"ב:כ"ב) ויחר אף אלהים כי הולך הוא וגו'. (שם כ"ד) הנני הולך לעמי לכה איעצך וגו'. וסימנם בפרנס"ת מות"ך לחמ"א תקיפ"א בידי"ך בחברות"ך קד"ם אלהנ"א בסו"ף יומי"א. כבר ידעת כי אברהם רמז לנשמה ושרה לגוף אמר האל יתי לנשמה אל

תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד אל תירא בעה"ז ותצליח בהצלחת ממון ובנים וקנינים מדומים ותנחל העה"ב. והצדיק אומר אדני אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי אין רצוני בעה"ז שאינו מהצלחות הנפשיות ואינו תכלית הנפש ואנכי הולך ערירי אם אזכה לעה"ז אלך יחידי בלא שכר ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר רצונו שיהיה אלי בעזרי לעה"ב. והרשע אומר אנכי הולך למות אין כלום לאחר מיתה למה זה לי בכורה למה קודר אתהלך בזה העולם שאקוה לישועות ולטובות בעה"ב. למה זה לי בכורה עולה עץ החיים בגי' הלעיטני נא והאכילני מתאוות העה"ז. והצדיק כשמפתהו בדברים אלה מושכו לבית המדרש וזהו וידר יעקב וגו' שראוי להתחזק בעבודת האל ולהסתפק בהכרחי לחם לאכול ובגד ללבוש ולא מותרות שהצלחה באמתית לעה"ב. וראוי להורות לרבים שיתחזקו בעבודת האל וזהו קול השופר הולך וחזק. שהחכם ירים קולו כשופר כאומרו כשופר הרם קולך שיזכרו הורת משה ומעמד הר סיני שמשה ידבר והאלהים יעננו בקול. ומה יאמר וכל הולך על כפיו החיים ההולכים אחרי תאותם ושרירות לבם טמאים הם. כ"ש אותם שדבקים מאד ששחה לעפר נפשם והם וגופם אחד תרי בפסוקא נפש וגוף רודפים אחרי ההבל ותלתא בעניינא שהנשמה הסכימה עמהם אז ודאי יחרה אף האלהים כי הולך הוא ויצא מלאך ה' לשטן לו ולדחפו מכל טוב ועצה נכונה היא לרדוף אחר הטוב הנצחי הצפון לצדיקים לעה"ב וז"ש הסימן בפרנסת מותך לחמא תקיפא פי' פרנסה וצידה שצריך במותו היא התורה שנקרא לחם אבירים שהלך לפניו ושכרו עמו בעה"ב וזוכה לחיי עד כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארז"ל כי יוסף העביר את העם לערים כדי שלא יאמרו עליהם שהם גרים שגם הם יהיו גרים כמותם ולזה טלטלם וז"ש בארץ לא להם פי' בארץ שאינה של אותם המחזיקים בה וכל זה לנחמו שאין זו חרפה אם גם זרעו יהיה שם. הרס"ו נר"י:

וירא

בב"ר פ' מ"ו רבי יודן אמר חמש. אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. ואם לאו לא אהיה להם לאלוה ופטרון. אם נכנסין בניך לארץ הם מקבלין אלהותי אם לאו אינם מקבלין. אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ. אם מקבלין בניך את השבת הם נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסין ע"כ. והנה אומרו חמש. אינם כי אם ד' ואפי' כגירסת הילקוט לא נמצא כ"א ארבע. אמנם במקום אם מקבלין בניך את השבת דלא גריס לה. גריס במקומה אם מקבלים בניך את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין אלהותי. אמנם י"ל כי ב' הגרסאות

אמתיות ומה שחסר מכאן לתשלום ההי' נזכר שם בילקוט ומה שחסר שם נשלם כאן. אמנם מה שיש לשום לב מהיכן דרש ר' יודן ומי הכריחו ואפשר לומר כי ר' יודן הוקשה לו אומרו. והקמותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ואח"כ אמר ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים. והנה אחר שאמר תחלה להיות לך לאלהים נראה כי סבת יחוד שמו עליהם הוא בשמרם הברית. ואח"כ אמר ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו' והייתי לכם לאלהים. נראה כי יחוד האלהות בהם הוא בירושת הארץ. ועוד הוקשה לו אחר שאמר בתחלה והקמותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם וגו' למה חזר אח"כ ואמר ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור. הנה הוא כפל. ועוד אומרו בתחלה וירא ה' אל אברהם וכאן אמר ויאמר אלהים אל אברהם. ועוד הכפל באומרו זאת בריתי אשר תשמרו וגו'. היינו אומרו ב' פעמים והקמותי את בריתי. גם אומר ואתה את בריתי תשמור. ולזה הוכרח ר' יודן להשיב וליישב הפסוקים באופן זה ואמר כי חלוקות יש והם זה תלוי בזה. והראשונה שהיא סיבת כולם היא המילה כי בלתה לא יהיה מציאות לשאר כלל. וז"ש אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון ר"ל כי האל יתי שהוא סוד הקדושה לא יחיל אלא אם יהיה הכנה בישראל ומצד חשקם ותאותם להשגה אז תחול אלהותו כמ"ש במקום אחר ושכנתי בתוך בני ישראל. וז"ש אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. והענין כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק כי אין כילות בנותן. ולזה אמר אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. ר"ל אע"פ שלא יחדו והכינו עצמם כי אם לקבלת אלהותי עכ"ז אני אהיה לאלוה כמו שכוונו וג"כ לפטרון להשגיח בהם בענייניהם ואם לאו וגו'. הכוונה כי סטרא אחרא הוא חל בריקנייא. מה שאין כן בקדושה. ואח"כ אמר כי סיבת קבלת ישראל האלהות הוא באמצעות ארץ ישראל. לזאת אם נכנסין בניך לארץ הם מקבלין אלהותי. ואח"כ אמר כי סיבת כניסתן לארץ ישראל הוא המילה והשבת כאשר יתבאר וזאת אם מקיימין בניך את המילה הם נכנסין לארץ. וג"כ הסיבה כי שמירת השבת והמילה היא סיבת כניסתן לארץ וכניסתן לארץ הוא סיבת קבלת האלהות אמור מעתה כי המילה היא סיבת קבלת האלהות. והכוונה להם ז"ל הוא כי המילה והשבת (נדרים ל"ב עירובין ס"ט ובירושלמי נדרים ספ"ג וב"ר שמות פ' כ"ה) כל המקיים כל אחת מהם כאלו קיים כל התורה כולה והטעם הוא מפורסם כי שורש כל התורה כולה הוא אמונת חידוש העולם שהשבת מעיד ע"ז. וגם מצינו לרז"ל על המילה. (עירובין י"ט) אמרו כל הנימול ניצל מגיהנם. וכל שאינו נימול יורש גיהנם כמשז"ל

(תנחומא ס"פ לך) על פסוק ופערה פיה לבלי חוק. וכל שאינו נימול אין לו חלק לעולם הבא כדאיתא בתנא דבי אליהו על פסוק וכל ערל לא יאכל בו. וכל הנימול זוכה לעולם הבא כשרז"ל (זוהר בראשית צ"ג) על פסוק ועמך כולם צדיקים. והנה אחר שהשבת והמילה כל א' מהם המקיימם כאלו קיים כל התורה לזה הם סיבה שיזכו לארץ ישראל על ידם כי בזה יושלם קבלת האלהות. ואפשר לומר עוד בהקדמה מבוארת בעצמה. והארכנו בבאורה במקום אחר בס"ד. והוא כי השגת השכל המושכלות ויציאתו מן הכח אל הפועל כמו השגת חוש הראות המוחשים. וכמו שהשגת הראות המוחשים צריכה ג' אמצעיים או תנאים הכרחיים והם האור ר"ל אור השמש. וג"כ האויר הזך כי בו ילכו ניצוצי המביט אל המובט או בהפך כפי סברת החולקים כי אם לא יהיה אור הנה אע"פ שהמוחש בכח בחוש הראות הנה לא יצא לפועל באופן היותר שלם כי אם באור השמש. וג"כ אף אם ימצא אור השמש ולא יהיה אויר זך כנ"ל לא ישיג הדבר באופן היותר שלם. אמנם להשיג הדבר באופן היותר שלם צריך שיהיה האויר זך. ובזה יצא המובט שהיה בחוש הראות בכח יצא אל הפועל באופן היותר משובח. וג"כ התנאי השלישי צריך זכות עצם העין ולזכך אותה בכחול הממריק העינים שלא יעיקו כלל להגעת ניצוצי האור אל עצם אישון בת עין. וכן השכל. ר"ל שכל האדם שמושכלותיו בכח צריך להוציאם אל הפועל ג' תנאים. והם אור התורה הדומה לאור השמש כי אור החקירה דומה לאור הירח והכוכבים ולאור הנר כי לא יוציאו המובט באופן היותר שלם כן החקירה לא תוציא השכל מן הכח באופן היותר שלם. כי אם אור התורה התמימה. ולזה נקראת תורה אור בלא שם לווי כלל. ג"כ אם ימצא אור השמש ולא יהיה אויר כנ"ל. הנה לא יושג כי אם באמצעות האויר שהוא ספוגיי בו ילכו ניצוצי המובט אל המביט. והנה המקום והאויר היותר מוכן למושכלות שיראה בו אור התורה הוא אויר משוה היום או קרוב אליו והוא ארץ הצבי ארץ ישראל כי אלו הב' תנאים הם מוכרחים להשגת השלימות. והנה גם אם ימצאו אלו הב' תנאים ולא יהיה חומר האדם מוכן ונשמע אל השכל. הנה בודאי לא ישיג כלל המבוקש וזה צריך ג"כ הדברים המתקנים החומר ומכינים אותו ומזככים אותו שיהיה מוכן ונשמע לשכל. והנה זה יושג באמצעות מצות המילה כי בזאת המצוה היא מעברת מסבי ועניני השכל כדי שישיג מבוקשו ע"כ בקדושת שבת. והנה באהבת ה' אותנו עמו ישראל כי חפץ חסד הוא נתן לנו במתנה גמורה אלו הג' דברים שאי אפשר לאדם להשיגם כי אם בכחו וחסדו יתי שנתנם לנו. וזהו אמרם ז"ל (ברכות ה') ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וגו'. עיין מה שכתבתי בביאורי על קצת ספר משלי בס"ד.

והנה מנה ג' והם תורה וא"י ועוה"ב אחר המות. כי זה באמת נקנה באמצעות המילה כנ"ל כי מי שהוא מהול לא יכנס לגיהנם:

והנה ר' יודן אמר חמש ר"ל המנין הוא לומר כי אלו החמש הם צריכים כל אחת צריכה לחברתה ואמר כי השגחת האל ית' באומה הישראלית והתדבקותו בהם והשראת שכינתו בינינו כמלך בגדוד הוא הנקרא שהוא יהיה לנו לאלוה ולפטרון וזה אי אפשר שיושג כי אם בקבלת ועסק התורה שהוא עצם האלהות ית' ויתעלה כי הוא השכל והמשכיל והמושכל בו ית' אחד באחדות גמורה וזהו אומרו אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון ואם לאו וגו'. וזכר השלילה וגם היות שהיא מבוארת בעצמה לרמוז לנו כי אי אפשר השראת השכינה בישראל כי אם באמצעות התורה ולא יש דבר אחר תמורתה וזהו אומרו ואם לאו וגו'. לא כמו שאר הרפואות שיש דבר אחר תמורתו וקרוב לו כמו שזכר אבן סיני בשמים. וכ"כ אמר אם נכנסים בניך לארץ הם מקבלים אלהותי ואם לאו אינם מקבלין. והכוונה כמו שאמרנו כי אויר ארץ ישראל הוא מחכים כמו שארז"ל (ב"ר פ' ט"ז) וזהב הארץ ההיא טוב וגו' כי א"י עליה סובבים הרקיעים של עולם היצירה לא של עולם העשיה כנז' בזוהר פ' תרומה וכמו שביארתי בספר חסד לאברהם בעין הארץ בס"ד. ואמר עוד אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסין לארץ ואם לאו אין נכנסין לארץ. והענין כמו שביארנו כי להעביר עניני היצה"ר והקליפה הוא מצות המילה וג"כ מצות שבת כי שניהם באמצעות הוספת נשמה יתירה תשאר ההארה לכל השבוע כמו שזכר האלהי הרי"א זללה"ה. ואפשר לומר עוד כי ישראל כדי שיקבלו אלהותו ית' עליהם צריך שיתעלו ממדרגתם. וזה כי הרבה מדרגות יש בין מדרגת האדם המדבר ובין עילת כל העילות כי האדם הוא בזה העולם העשייה ויש למעלה ממנו עולם הגלגלים ועולם המלאכים שהוא עולם היצירה ולמעלה מהם עולם הבריאה ולמעלה מהכל עולם האצילות. א"כ כדי לקבל אלהותו ית' וכדי שיהיו הם מרכבה לשכינה להורידה למטה לארץ צריך שיקנו ישראל ג' תכונות שבאמצעותם יקנו בנפשם חלק בג' העולמות אב"י והם כי באדם ד' נשמות והם נפש מהעשיים רוח מהיצירה נשמה מהבריאה נשמה לנשמה מהאצילות. והנה האדם מצד הרכבתו שהוא מן העשייה יש לו הנפש של העשייה. אמנם מצד העשייה רובו רע ומעוטו טוב לזה צריך שיהיה לו נפש מעולם היצירה וזה תקנה לדור בארץ ישראל כמו שנתבאר בס' חסד לאברהם בעין הארץ בס"ד וג"כ הרוח הוא נכנס לאדם בעת המילה והנשמה נכנסת לאדם באמצעות השבת ובזה יוכלו לקבל האלהות ובלתם אי אפשר לקבל האלהות ובזה יובן המאמר הנ"ל. ועתה נבוא לבאר הפסוקים כפי מה שהורינו מן השמים. ואומר וירא

אליו ה' וגו' ירצה להגדיל מעלת המילה שזכר למעלה נמולו אתו. ולזה סמך אליו. וירא אליו ולא אמר וירא אל אברהם לרמוז על הסמיכות. וביאר מעלת המילה א' שבאמצעות המילה היה מוכן להשגת הנבואה ולזה לא הוצרך להכין הוא בעצמו כדי שתחול עליו הנבואה אלא אדרבא האל ית' היה רודף אחריו ובאה אליו הנבואה בהיסח הדעת. ב' שקודם היה נופל ועתה הוא יושב. ג' שמתנאי הנביא כדי שתחול עליו הנבואה שיתבודד בינו לבין עצמו ולא יהיה במקום עוברים ושבים אבל אברהם אחר המילה והוא יושב פתח האהל וגו'. וג"כ ד' שלא היה צריך מקום מקודש ומוכן כמו בית המדרש וכיוצא אלא באלוני ממרא. וג"כ ה' בלא הוצרך לזמן מוכן כדי שלא יעיק אותו הזמן אלא כחום היום בתוקף החמימות המעיק לגוף וגו':

וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו'. יש להתבונן מה טעם החרדה הגדולה הזאת שחרד לקראת האנשים האלה ומאי סבירא ליה לאברהם אם חשב שהם אנשים יקשה למה חרד כל החרדה לקראתם וקראם אדונים גם השתחוה להם וקרא עצמו עבד לפניהם וכי כל אורח שיבא אצלו ישתחוה לפניו וישפיל עצמו לפניו. ואם חשב בעצמו שהם מלאכים יקשה למה אמר להם וסעדו לבכם אחר תעבורו אחר שידע שהם מלאכים שאינן צריכין לאכילה ושתייה. ועוד מה טעם ריבוי הסעודה ג' עגלים וג' סאים קמח סולת וי"א ט' (ב"ר פ' מ"ד). וי"ל שאברהם נסתפק אם הם מלאכים אם הם אנשים כי הם נדמו לו כצורת אנשים. גם נסתפק שמא הם מלאכים להיותו בתוקף חום היום שיצאה חמה מנרתיקה. ולא עת הוא לבוא אנשים כי באותו היום לא באו לו אנשים כלל גם שנגלו אליו אחר שנגלה אליו הקב"ה ומצד הספק שנסתפק לזה אמר וירא וירא ב' פעמים לרמז על ב' בחינות הספק. כי בתחלה וירא והנה ג' אנשים וגו' כי חשב שהם אנשים ממש חזר וראה ונסתכל שמא הם מלאכים לכן הרבה בסעודה ונהג בהם כבוד יותר מדאי כדי לצאת ידי חובתו עמהם ממה נפשך אם הם אנשים יאכלו מה שראוי להם והשאר לבני הבית ואם הם מלאכים יהיה כמו מנחה ודורון לכבוד השי"י. ועוד י"ל שטעם ריבוי הסעודה הוא לשמחת סעודת המילה שנימול הוא וישמעאל בנו וכל ילידי ביתו כמו שעשה ביצחק ונתאחר עד יום השלשה למילתו לפי שלא מצא עוברים ושבים לאכול הסעודה היה מצטער עד יום ג' למילתו ובראותו אלה שלשה האנשים חלה פניהם והשתחוה להם שיבואו אליו לביתו. ואמר יוקח נא מעט מים כדי להקל מעורח הדרך והשענו תחת העץ ואקחה לומר שישהו מעט תחת העץ עד שילך ליקח פת לחם ודיבר בדרך מוסר אמר מעט ועשה הרבה. ומשא"כ במנוח שהוציא את כל רוחו באומרו ונעשה לפניך גדי עזים לכן אמר לו המלאך אם תעצרני לא אוכל בלחמך ודייק אומרו בלחמך ולא אמר לא

אוכל לבד שרמז לו אחר שהתפאר עליו ברבוי סעודתו רמז לו שהוא לחם רע עין אמנם אברהם אמר ואקחה פת לחם וגו'. מהרס"ו זללה"ה:

למה זה צחקה שרה וגו'. משמע שהקפיד על שחוק שרה ולא על שחוק אברהם ומה טעם. אמנם הענין לפי שידוע שהשומע בשורה טובה וצוחק הוא על א' משני פנים או אם הוא מאמין הוא שוחק מתוך שמחה ואם אינו מאמין שוחק על דרך לעג. והנה אברהם האמין ולזה תרגם וחדי לשון שמחה אמנם שרה שלא האמינה תרגם וחייכת שרה לשון לעג והיתול והטעם לפי שאברהם שמע הבשורה מפי הגבורה האמין. אמנם שרה שלא שמעה אלא מפי המלאך לא האמינה שאין האדם חייב להאמין אלא לדברי האל ית'. והנה אומרו ואדוני זקן באות וא"ו הנוספת לרמוז שכוונה לומר אנכי זקנתי וגם אדוני זקן וכן הענין בפסוק שאמר ואני זקנתי שנכתב באות וא"ו הנוספת לרמוז בכוונה באומרו ואדוני זקן וגם אני זקנתי באופן שב' הכתובים צודקים. וזשרז"ל (יבמות ס"ה) מותר לשנות מפני השלום ר"ל שצריך לומר האמת. אמנם בשינוי לבד. וז"ש שעם היות שב' הכתובים אמתיים עכ"ז יש שינוי ביניהם שבפסוק ואדוני זקן נרמז זקנת שרה בדרך נסתר וזקנת אברהם בנגלה ובפסוק ואני זקנתי נרמז זקנת אברהם בדרך נסתר וזקנת שרה בנגלה עפ"ז מותר לשנות מפני השלום. ואופן התרעומת על שרה הוא אומרו היפלא מה' ר"ל שאם היתה שרה שומעת מילוד אשה ואינה מאמנת ניחא לפי שילוד אשה אפשר לשקר לפי שחומרו מתעהו לדבר שקר שיחשוב שיוכל ליסתר מפני האל ית' שאינו שומעו. אמנם המלאך שהוא רוחני א"א לשקר שיודע בודאי שאין מי שיכול ליסתר מפניו ית' וז"ש היפלא מה' דבר. ר"ל שהמלאך יודע שא"א להתכסות דבר מלפני הבורא. ולכן אין ראוי לשרה לכזבו ולבלתי האמין לו לפי שהוא מוכרח לדבר אמת. מסכ"י:

האף אמנם אלד ואני זקנתי. ר"ל באומרו האף אמנם וגו' הי"ל האף אלד מהו אמנם ועוד מהו לשון אף המוסיף. וי"ל שמלת אף מוסיף על הווסת והעיבור שנזכר כי יש זקנות שיש להן וסת נדות ועיבור אבל לא יצא לידי גמר עד שתלד בזמנו. לזה אמרה אע"פ שיש לי עדנה זמן וסת ועידוי מ"מ וכי אפשר שיהיה כפועל עת הלידה זה א"א להאמינה וז"ש אמנם לשון אמת ואמונה כלומר וכי יאמן דבר זה לשומעו ולזה הקפיד עליה האל ית' ולא הקפיד על אברהם שנאמר ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו וגו' ששם כפי הטבע הוא אומר ותמה אבל מ"מ הוא מאמין בהש"י שיעשה ככל נפלאותיו. אמנם כאן לא האמינה ולזה הקפיד עליה. הרס"ו זללה"ה:

ותכחש שרה בקרבה לאמר לא צחקתי כי יראה. ק' איך אפשר שנתיראה להודות ששחקה על מה שאמר האל יתי ולא נתיראה מלשקר ולכזב ובפרט מלהכחיש את השם. ואדרבה גדול עון זה מהשחוק עצמו בודאי. אך הענין הוא שהאל יתי אמר למה זה צחקה שרה וגו'. ולא רצה לומר דברי שרה שהם ואדוני זקן רק ואני זקנתי להטיל שלום בין איש לאשתו. והנה לזה ותכחש שרה בקרבה וגו'. פי' לא כחשה שרה ואמרה בפיה שלא צחקה כי זה א"א שודאי הוא שצחקה ואיך תכחיש את השם בהיות שהוא יתי אמר האמת. אמנם דברי שרה לא היו מפורשים לאמר על מה זה כחשה להאל יתי רק דרך סתם כחשה ואמרה לא כך הוא אך לא אמרה לא צחקתי כי לא תכחש האמת רק כחשה סתם ואמרה לא כך הוא. וכפי כוונת שרה מה שכחשה אינו על הצחוק רק על מ"ש השי"י ואני זקנתי שלא כך אמרה רק ואדוני זקן ועל זה כחשה שהרי ראתה בעצמה שחזרה לימי עידונה. ולא צחקה רק על סיבת ואדוני זקן. אמנם נתן עתה הכתוב טעם למה כשכחשה שרה לא אמרה בפי' כוונתה רק סתם כנ"ל לז"א לאמר לא צחקתי כי יראה פי' כי כוונת שרה היתה בשתי בחינות כי היא כחשה דרך סתם והשי"י היודע לבבות יכיר על מה זה כחשה שהוא על מה שאמר ואני זקנתי אך לא רצתה לפרש דבריה כדי שלא יריב עמה אברהם בעלה לאמר שתלתה הגרעון בו. כמ"ש ואדוני זקן ולכן כחשה סתם ואמרה לא כך היה. ואז יבין אברהם שכוונתה היתה לאמר לא צחקתי. וז"ש ותכחש שרה לאמר לא צחקתי פי' כחשה דרך סתם כדי שיוכרו דבריה כאלו היא אומרת לא צחקתי. אך כוונתה לדבר אחר כנ"ל וא"ת ולמה לא פרשה דבריה. לז"א כי יראה מבעלה ולכן לא גלתה מה שכחשה רק דרך סתם כדי שלא יבין אברהם רק שלא צחקה. וז"ש מלת לאמר מיותרת והנה מן הראוי כפי טבע בני אדם הוא שאחר שהאל יתי מפני השלום שינה דברו א"כ כאשר היא תכחישהו על זה היה ראוי שיאמר לה ודאי שכדברך כן הוא אבל מפני השלום שניתי אבל מצד ענותנותו יתי שגדלה מאוד שאע"פ שהכחישתו שרה לא רצה לפרסם הענין כדי שלא תפול קנאה ומחלוקת ביניהם ולכן לא חזר לאמר לה רק ויאמר לא כי צחקת. עכ"ל הרס"ו נר"ו ששמע מהרי"א זללה"ה:

ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדום. ואברהם הולך עמם לשלחם וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר וגו' ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל וגו' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו'. הענין ביאר מעלת אברהם ע"ה שאחר שהאכילם והשקם אח"כ עשה להם לויה. וז"ש ויקמו משם האנשים וישקפו וגו' כלומר שהלויה שעשה להם בהיותו חולה היתה גדולה יותר מדי פרסאות שהיה הולך עמם מאהלו עד סדום שהיה מרחק גדול ולזה כאשר הגיע קרוב לסדום. אמר האל יתי המכסה אני

מאברהם וגו'. והענין לדעתי שאחר שהגיעו המלאכים קרוב לסדום. ואז צריך הקב"ה לומר להם זעקת סדום ועמורה וגו' הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה שהוא צווי למלאכים לזה הקדים הקדמה לומר שמצד א' מב' דברים הודיע הקב"ה הענין לאברהם. א' לפי שהיה נמצא שם אז בשעה שדיבר עם המלאכים לפי שהוא היה עודנו עמם לשלחם. ואחר שהיה שם ראוי הוא שלא יעלים ממנו. וזהו אומרו המכסה וגו'. ב' שראוי שיהיה הענין ברשותו שאם לא יהיה ברשותו הוא נוגע בכבוד אברהם. וז"ש ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. ירצה לדעתי שאחר שכבר הקב"ה יעד לאברהם ואעשך לגוי גדול וגו'. כי נקרא אב המון גוים כולם בענין שיועיל זכותו לכל העולם כולו. א"כ מוכרח הוא שגם אנשי סדום ינצלו בזכותו. ולזה מוכרח הוא שלא יעשה בהם משפט אלא ברשות אברהם והודאתו כמו שאמר אח"כ ויאמר אל נא יחר לה' ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה וגו'. ואח"כ אמר ואברהם שב למקומו כמו שהודה שאם לא ימצאו שם עשרה שהם חייבים. וז"ש ואברהם היו יהיה וגו'. ונברכו בו כל גויי הארץ. והטעם שכל העולם יועיל להם זכותו לפי שהוא מדריך כל העולם לטובה וכאילו הם בניו. וז"ש כי ידעתיו וגו'. או אפשר לתת טעם למה שאמר. וה' אמר המכסה אני וגו' כלומר שדרך העולם שכאשר ירצה האדם לעשות איזה נזק לקרובו של חבירו. עכ"פ לא יודיע לחבירו שמא ימנענו. ולזה יעלים ממנו. אמנם הקב"ה אמר המכסה אני מאברהם וגו'. כי ודאי אף על פי שאודיע לו הענין. על כל זה לא יעכב מלעשות בהם משפט. והטעם כי ידעתיו כי כל מגמת פניו הוא שמצוה את בניו וגו'. או כי ידעתיו ר"ל שהסיבה שידעתיו וגדלתיו ודברתי עמו בנבואה הוא למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה וגמילות חסדים. וג"כ המשפט שהם הדינים. ואלו הב' דברים שבעבורם נבחר אברהם לא היו נמצאים בסדום לזה מוכרח הוא שגם אברהם יסכים על עונשם. ולז"א המכסה אני מאברהם וגו'. או ירצה באופן אחר והענין לבאר ענין פתוי אברהם לבני ביתו לשמוע המצות והתורה כי מתחלה היה אומר להם שיעשו המצות בתורת צדקה ולא בהכרח כי בזה יקל הדבר על האדם אחר שאינו מוכרח על הדבר ההוא ואח"כ אחר שיורגלו בזה היה אומר להם שהוא בדרך משפט וחובה עליהם כדי שיביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו ואי אפשר שיגיע אברהם למעלתו אלא בהיות בניו כשרים כי ברא מזכה אבא וכן בהפך וגו':

הנך מת על האשה אשר לקחת. י"ל מהו הנך מת הי"ל ואם אינך משיב דע כי מות תמות ואפשר שאמר הנך כלומר כבר התחילה בו המיתה והוא הולך מת מעט מעט

מצד עוצר נקביו שכבר התחיל בו והיינו אומרו הנך הרה ויולדת בן שנזכר באשת מנוח שכבר קבלה הטיפה ההיא שלא בתורת הריון ועתה נגזר עליה שתתעבר ממנה:

ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות וגו'. י"ל מהו ויתפלל בעדך הי"ל השב אשת האיש וחיה ולמה הצריכו עד שיתפלל עליו מאחר שבידו יתי' החיים והמות והעונש והסליחה ועוד מהו דע כי מות הי"ל ואם אינך משיב מות תמות. אמנם זה יובן כפי דעת רבותינו ז"ל בזוהר שזה המדבר עמו הוא מלאך שהוא השר שלו וכן דרשו מחטו לי לשון מחט כי גם המלאך מצטער מאומתו ברעה. ולזה אמר לו שצריך שיתפלל עליו אברהם לשם יתי' כדי שימחול לו ויחיה כי הוא אין בידו להמית ולהחיות. וכן אמר לו ואם אינך משיב דע וגו' כלומר אני מודיעך מה ששמעתי מאחורי הפרגוד שאם אינך משיב מות תמות וגו' אבל הוא אין בידו לגזור עליו המיתה. הרס"ו זללה"ה:

מסרה ולא ידע י"א במקרא. ולא ידע בשכבה ובקומה לבכירה ולצעירה תרי בעניינא חדא שלא ידע הוא בהבכירה והאחרת בצעירה. (בראשית ל"א:ל"ב) ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם. (שם ל"ט) ולא ידע אתו מאומה כ"א הלחם אשר הוא אוכל. (ויקרא ה':י"ז) ולא ידע ואשם ונשא עונו. (דברים ל"ד:ו') ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. (ישעיהו מ"ב:כ"ה) וישפוך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב. (משלי ט':י"ח) ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה. (שם ז') עד יפלח חץ כבדו כמהר צפור אל פח ולא ידע כי בנפשו הוא (איוב ל"ה:ט"ו) ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בפש מאד. (קהלת ו':ה') גם שמש לא ראה ולא ידע נחת לזה מזה וסימן אמר אבונא יעקב שופרך יתנטיל לקברא. ואגח קרבא בגבריא ונפשך בסגיאות נייחא. פי' כבר ידעת משרז"ל (ברכות י') על פסוק ובשכבך ובקומך ק"ש בבקר ובערב זמן שכיבה לכל וזמן קימה. ולכך תקנו ב"פ בבקר וב"פ בערב בלילה. וז"ש ולא ידע בשכבה ובקומה ר"ל. מי שאינו יודע ליחד את הש"י ב' פעמים בכל יום תרי בעניינא חדא שיעקב ביקש לגלות את הקץ לבניו וב' פעמים נעלמה ממנו רוח הקודש אמר להם ודאי אינכם ראויים לדעת את הקץ כמו שאין נשמותיכם לא ק' ולא ץ'. השיבו אע"פ שאין נשמותינו ק' ץ' אין נשמותינו ח' ט'. אנו בלא חטא ובלבנו היחוד המעולה כמו שאין בלבך אלא אחד ר"ל שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ומי שאינו יודע ליחד את השם בק"ש אינו יודע את יעקב שהשיב ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ורמז באומרו כי רחל גנבתם מנין תיבות ק"ש רל"ט כמנין רחל עם המלה עצמה ששה תיבות בשכמל"ו וה' אלהיכם אמת הרי רמז מנין אבריו של אדם שצריך שידע ליחד הש"י בכל אבריו ומי

שאין מיחד האל ית' בערב ובבקר גונב ליעקב ורחל ומי שאינו קורא ק"ש כתיקונה אינו יודע מאומה כי אם הלחם כבהמה שאינה יודעת מאומה. ע"ד שארז"ל (חגיגה ט"ו) ו' דברים באדם ג' כמלאכי השרת וג' כבהמה. ומי שאינו יודע ליחד הש"י ולא ידע ודאי אשם הוא ונשא עונו ועונשו יהיה שלא ידע איש את קבורתו שהוא מכלל המינים ואין ראוי לקוברו בקברי ישראל. לפי שאינו מאמין בדת משה שנאמר עליו ולא ידע איש את קבורתו. ודע שבעלות הנשמה למעלה מקיפים את המטה ס' מלאכי חבלה. וז"ש שעוג מלך הבשן היה מיתר הרפאים ע"ד שארז"ל חכמי הקבלה שהיה מזרע הרפאים מלאכי חבלה שנקראו רפאים קטלנים. וז"ש ס' עיר ס' מזיקים לא היתה קריה אשר שגבה ממנו אין להם שום רשות לחבל. בעבור הקריאה. וזהו שתקנו לקרות פרשה ראשונה שיש בה ס' תיבות עם אותיות ג' יהו"ה בקריאה יבואו ס' לבטל נזק מאלו הס' מזיקים וכן כל פסוק מפרשת שמע מתחיל בו' ומסיים בך' כ"ו שם הויה לרמוז שבכח אותיות ההויה מתבטלים ס' מזיקים ודע שהאדם יש לו ד' צדדים פנים ואחור ימין ושמאל ולזה תקנו לבטל ס' מזיקים שמסבבים האדם. וז"ש ותלהט סביב צריו. ולפי שצד הפנים שהם יותר נכבדים לכן תקנו כנגדה ק"ש וכנגד הצד הב' תקנו יושב בסתר עליון וגו' עד מחסי ס' תיבות וכנגד הצד הג' תקנו ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה ס' תיבות. וכנגד צד האחור שהוא מסוכן ג"כ אבל אינו כמו הפנים לזה תקנו יברכ"ך יא"ר יש"א ס' אותיות ובשביל הראש תקנו ויס"ע ויב"א וי"ט ע"ב אותיות בכל פסוק והם ריי"ו אותיות סוד שם המפורש וכח זה השם איש חרב"ו בגי' ריי"ו מבריח מלאכי חבלה ס' מכל צד ונשארת מטתו שלימה מפחד בלילות בלילת כתיב כח לילית ששולטת בלילה וצריך לקרותם בכוונה לבטל המזיקים של לילית. ולכן ג' בלילות יש. להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות. העומדים בבית ה' בלילות. וסימנם בליליון יפלחון ויעבדון. והכוונה שבמשמרה ראשונה יאמר ק"ש ופסוקים. ובשעה ב' יפלחון ר"ל יעבדו האל ית'. ובג' יעסוק בתורה ומי שאינו משים על לבו הדברים שופך חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב סביביו צריו אלו המזיקים ולא ידע ותבער בו שאינו מכוין בק"ש ובתפלה ונקבעה בו חמה ולא ישים על לב. ולא ידע כי רפאים שם המזיקים שהם רפאים בעמקי שאול יפילום קרואיה. ר"ל קוראי ק"ש ואם לא יקרא גופו יהיה ניזוק ויפלח כחץ כבדו. כפלח חץ יהיה כבדו. ולא ידע כי בנפשו הוא אם עושה לנפשו עושה שאם צדקת מה תתן לו שהרע עושה לנפשו שמי שלא כוון בק"ש לבטל ס' מזיקים כנ"ל ולא עשה תשובה מאין פקד ה' עליו אפו. ולא ידע בפש מאד ר"ל לא ידע בריבוי הטובה והדברים המעולים המושפעים ברבוי הטובה מלמעלה גם שמש לא ראה ונחשב

כבהמה ואין לו יתרון ממנה. וז"ש הסימן אמר יעקב אבונא שופרך יתנטל לקברא. אתה שלא חשבת בעבודתו ית' אמנם כל מחשבותיך אחר היופי שלך שסופו לקבר יובל. ואם תעשה הטוב והישר בעיני ה' להיות תמיד נלחם בגבורים וביצה"ר וכחותיו נפשך תנוח למעלה בשפע עליון שאינו נפסק. ולכן ע' וד' בשמע גדולים שהאל ית' עד שקיים מצותיו וכשאינו עושה מצות יש לו ג"כ עד. ולכן ד' של אדם ע' של עשוק זעירות לרמוז שהאל ית' יודע הכל:

באור מעלת הישן מתוך הרהור דברי תורה:

מסרה בלילה הוא ד'. ותשקין את אביהן יין בלילה הוא. (בראשית ה') וישכב עמה בלילה הוא. (שם ל"ב) ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו וגו'. (שמואל ב' י"ט) ודוד נס בלילה הוא. וסימנך שתה כד דמיך וקם ואשתזיב. פי' מלת הוא. שהאל ית' בעצמו הסכים בפועל זה בעת לינה כדי שתצא ממנה רות שבא ממנה דוד והמשיח כשז"ל. וכן יעקב עם לאה יצא ממנה ישששכר יודעי עתים ויודעי בינה. וכן ג"כ כשיעקב קם בלילה הוא ומלט את השבטים והסכים עמו הקב"ה גם כשמיכל עשתה אותו הפועל מראשותיו ונמלט דוד הסכים האל ית' עמה וז"ש הסימן שתה כד דמיך שכל הענינים לא היו אלא בעבור שמשיח צדקנו הוא ישן שיעור ויקום ויושיע את ישראל. או ירמוז שכשישכב האדם בלילה ויהרהר בד"ת ובחכמה יקום בבוקר בלא נזק ובלא מחלה ויהיה שלם בגופו ובממונו וימלט וז"ש ואשתזיב:

באור דרכי קניית החכמה וג"כ מעלת קניית הרב והחבר וג"כ מעלת ההתבודדות וג"כ מעלת עבודה לשמה:

מסרה האהלה ה' וימהר אברהם האהלה וגו' ועשי עוגות. (בראשית כ"ד:ס"ו-ס"ז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. (שמות י"ח) לקראת חותנו ויבואו האהלה. (שם ל"ג) יקומו כל העם וגו' והביטו אחרי משה עד בואו האהלה. וחבירו (שם) והיה כבוא משה האהלה. (במדבר י"א:כ"ו) וישארו שני אנשים במחנה וגו' ולא יצאו האהלה. (יהושע ז':כ"ב) וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה. והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה. (שופטים ד':י"ח) ותצא יעל לקראת סיסרא וגו' ויסר אליה האהלה. וסימנם תיתי בשלמא בחברותא ואשתארת באתטמרותא כד מחפיא. פי' אברהם רומז לנשמה ושרה לגוף כנז' במדרש הנעלם. ובעוד הנשמה בתוך הגוף ראוי שתתעורר על הגוף להזהירו שלא יטה אל הרע ויתאמץ לעסוק בתורה שליש במקרא וגו'. וז"ש וימהר אברהם האהלה אל שרה כדי לזרז ולמהר ללכת לאהל התורה ויעסוק בתורה ובמשנה ובתלמוד והיינו ג' סאין קמח סלת ומזה יושג שלימות הנפש והגוף יחד קמח סלת עולה תר"ם עם צירוף ב'

אותיות לרמוז שבבית המדרש משיג חכמת תריי"ג מצות וסודות התורה הכלולה מכ"ז אותיות. וג"כ מזאת החכמה תושג השגה עליונה. וזהו לושי ועשי עוגות ראוי לכל ירא אלהים שהוא בר דעת להשלים פעולותיו ולרדוף אחר מעלת הנשמה. וז"ש ויביאה יצחק האהלה שרה אמו שהיה צדיק ועשה מעשה אביו. ובזה קבלה נחמה גדולה הנשמה שהגוף זך ונקי ונכנע למצות הנשמה וזרז עצמו ויזרז לאחרים להביאם תחת כנפי השכינה כמשה שהקריב את חמיו להיות עובד ה' ולעסוק בתורה. וז"ש ויצא משה לקראת חותנו ויביאהו האהלה אהל החכמה ולחסות תחת כנפי השכינה. וג"כ צריך לאדם לירא מן החכם ולכבדו. כאומרו ומורא רבך וגו'. וז"ש יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו לפי שראוי להזדרז לקבל מרבו כל מה שיאמר. וג"כ יכבד חבירו ולקנות אותו לפי שממנו ילמד יותר מן הרב כאומרו ומתלמידי וגו'. וז"ש תרי בעניינא חדא הרב והחבר צריך. כדי לקנות החכמה. ולכן ראוי לכבדם ושכר המשתדל בקנין החכמה ולא יפנה אנה ואנה. והמתבודד באהל החכמים ובבית המדרש שכרו הוא שיזכה להשיג השפע האלהי ושכלו כאלדד ומידד שנשארו במחנה ובאו לאהל החכמה ולא זזו משם ויתנבאו ולא יספו ולא פסקין ובהפך מכל זה בעכן שלא דמה לאחיו כשרז"ל (סנהדרין מ"ד) בני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה וזמרי הוא עכן שעשה מעשה זמרי שחטא ולקה בעה"ז. ועכ"ז כלם חמשה בעה"ב. וז"ש והנה טמונה באהלו שהוא סיבת רעתו הפך מה שעשתה יעל כי גדולה עבירה לשמה שכוונה להנקם מאויבי ה'. ועם היות שאהל שלה לא נשאר שלם כ"כ אמנם לתכלית טוב נעשה וז"ש תבורך מנשים יעל מנשים באוהל תבורך שהם שרה ורבקה ורחל שהיו באהל שנכוונתה הטובה עשתה אהלה כאהל א' מאלו ותמיד יתנהג האדם תחת היצה"ט. ובזה יזכה לשלימות הנצחי וז"ש הסימן בעובדתא תיתי בשלמא בחברותא ר"ל הנפש תכנס בשלום עם הצדיקים לג"ע במעשיה הטובים שעשתה בעה"ז ונשארת גנוזה תחת כנפי השכינה וז"ש ואשתארת באתטמרותא כד מחפיא:

מסרה תביט ה'. ויאמר המלט על נפשך אל תביט אחריך. (חבקוק א':ג') למה תביט בוגדים וגו'. (שם) למה תראני און ועמל תביט. (תהילים י':י"ד) ראית כי אתה עמל וכעס תביט וגו'. (שם צ"א) רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה. וסימנם שיזבותא לזכאה ומצותא ורוגזא לחייביא. פי' כשאמר המלאך ללוט אל תביט אחריך אמר להם למה לא אביט. א"ל שהיית רואה מעשיהם ולא מחית בידם ומביט ומחריש ברשעתם ומעלים עיניך. למה תביט בוגדים תחריש וגו' השיב לוט למה תראני און שהבאתני בדרך הזה היה לך להוליכני לעיר וגו'. ענה המלאך אתה ראית עמל וכעס תביט מן הדין הוא

שתרגיש במפלתן של רשעים שראית מעשיהם ושהיה לך לעזור הדל והיתום. אמנם לא נענשת שאתה מאברהם שהלכת עמו למצרים והטמין את שרה ולא הגדת. ולזה נתן אלהים שכרך שהצילך. אמנם אינך כדאי לראות במפלתם שראית מעשיהם רק בעיניך תביט למעט ראית שלומת רשעים תראה בשלומם ראית די לך ולכן ראוי לאדם שיברח מחברת הרשעים שמפלתן מזומנת וז"ש הסימן שיזבותא לזכאה ר"ל הצדיקים ראויים להיות ניצולים תמיד בזכותא ומצותא וגו':

באור מעלת הנותן צדקה ומעשה לתת הצדקה ועונש המונע את עצמו מלתת אותה:

מסרה הביא ז'. אשר יצוה את בניו וגו' הביא ה' על אברהם וגו'. (דברים ו':כ"ג) ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו וגו'. (שמואל ב' י"ז) לבעבור הביא ה' על אבשלום וגו'. (ישעיהו א':י"ג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו'. (ירמיהו י"ז:י"ח) הביא עליהם יום רעה ומשנה שברון שברם. (שם) לבלתי הביא משא וגו' ולקדש את ימי השבת. (יחזקאל כ':ט"ו) וגם אני נשאתי ידי להם במדבר וגו' ולבלתי הביא אותם אל הארץ זבת וגו'. וא' חסר (רות ג':ט"ו) הבי המטפחת וגו' וימד שש שעורים וגו'. וסימנם תפקדון למתן טבא מנחתא על חד תרין ובתרוממין בשפירות קרתא. הענין לומר שראוי ליזהר לעשות צדקה כראוי שבזכותה יזכה לג"ע וינצל מכל רע בעה"ז וזהו יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה ובזכותה יביא עליו ה' אשר דבר עליו שהוא הטוב הצפון לצדיקים. ובכמה מקומות הזהירה תורה לאהוב הגר ולתת לו צדקה שגרים היו במצרים. וזהו ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו וכמו שהוא משפיע עלינו מטובו. שנעשה כן אנחנו ומי שימנע עצמו מהצדקה יבואו עליו כמה צרות ויבוא לידי עניות ולא די זה אלא שבניו ובנותיו באים לידי בהמתם של אומה שפלה (כתובות ס"ו) כבתו של נקדימון וגו'. וזהו לבעבור הביא ה' על אבשלום על מי שאומר שלום יהיה לי איך אתן לעני ויחסר ממוני עליו יביא הקב"ה הרעה אשר דבר וילך מרעה אל רעה. גם לא יתן הצדקה מגניבה וגזל וז"ש לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו' שאינו רוצה בה ושונא אותה ויביא עליו הרעה משנה. א' שגוזל. ב' שהצדקה אינה לשם שמים אלא למראית העין. וז"ש הביא עליהם יום רעה ומשנה שברון שברם. ואע"פ שהוזהר האדם לשמור שלא לעשותה בשבת יתן לעני לחם משנה בערב שבת יאכל בשבת ותתיישב דעתו עליו כמו שעשה הקב"ה לאוכלי המן לקטו לחם משנה וגו'. וזהו שאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי לבלתי הביא משא ביום השבת לתת משא לעני ולעשות צדקה ביום השבת שצריך לקדשו מכל דבר שהעני שיש בביתו מזון השבת מקבלו בשמחה ובעונג. ויתן בסבר פנים יפות ותהיה עינו טובה שיתן ויתנו אחרים כמדת חסידות ושכרו גדול. ראה המרגלים שלא

רצו לשבח הארץ במה שיש בה זבת חלב ודבש והוציאו דבה רעה עליה אמר האל יתי נשאתי את ידי וגו'. וז"ש והנותן הצדקה ראוי ליתן לעני די מחסורו בעין יפה יתן ויתנו אחרים. וזהו הבי המטפחת וגו' חסר לרמוז שראוי לחסר ממונו ויאמר לאחרים שיתנו צדקה. ושכרו שש שעורים כתיב שימדדו לו אותם הברכות של נותני צדקה אז יבקע כשחר וגו' שהם ששה ויזכה לבוא בעיר שהוא העה"ב. וז"ש הסימן תפקדון למתן פיי יצוו אחרים שיתנו ויזכו שיתנו להם משפירות ומטוב עולם הנשמות:

באור מעלת עשרת ימי התשובה ומעלת התשובה בהם:

מסרה יי ניקודין בתורה. ולא ידע בשכבה ובקומה דבכירה. (בראשית ט"ז) ישפוט הי ביני וביניך. (שם י"ח) אליו איה שרה אשתך. (שם ל"ג) וידי עשו וגו' וישקהו. (שם ל"ז) וילכו אחיו לרפות את צאן אביהם. (במדבר ג') כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל. (שם ט') איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה. (שם כ"א) ונירם אבד חשבון וגו'. (שם כ"ט) ועשרון עשרון דחג. (דברים כ"ט) הנסתרות להי אלהינו. וסימנם בליליא דדינא למשכנא ירהטון כאחוון ישראל ויעבדון חושבנא מעשרוותא דאורייתא. עשרה ניקודין רומזים לי' ימי השובה שנקודין ומצויינים משאר ימי השנה שבראש השנה תחלת דינו של אדם עוברין לפניו כבני מרון ועל המדינות וגו'. לכן הנשמה ראויה להתעורר לעשות תשובה ולהשתדל במצות. וז"ש ותשקין וגו' ותקם הבכירה וגו' הנשמה שהיא בכירה ומנהגת הגוף משקה את אביה יין רמז לשבעים פנים שבתורה שמשתדלת בליל ר"ה לקום ולדרוש בתורה מה שאפשר לדרוש בע' פנים. א"נ התורה נקראת יין כאומרו ושתו ביין מסכתי וז"ש ותשקין יין ראויה הנשמה לקום. ותשכב את אביה בלילה הוא להתבודד בדברים האלהיים ביום כזה מחוייב להתעורר בתשובה וז"ש ולא ידע בשכבה ובקומה בתמיה. והנה ביום ב' כאשר יראה הגוף שהנשמה נתעוררה בתשובה אז מתעורר הגוף ג"כ ומבקש להסכים עמה. וז"ש ותאמר שרה שהוא כנוי הגוף. לנשמה שהוא סוד אברהם מהיום והלאה. חמסי ר"ל החמס שנעשה יהיה עליך שנתתי שפחתי הכח המתאוה שהוא סיבת העבירות בידיך ובחיקך כי לך יאות להנהיג את הכל ותרא כי הרתה שהתאוה הרה מתענוגי העולם. לכן אהיה קלה בעיניך. דע שישפוט הי ביני וביניך ונועדה יחד למשפט. ביום הג' שרואין שהנשמה והגוף מתעוררים. וכחות הגוף מתודים וחוזרים בתשובה ויאמרו אליו לנפש איה שרה אשתך היכן החומר. והנשמה משיב הנה באוהל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ביום הדי היצה"ר מתעורר כשרואה שהנשמה והגוף מרוצים עם היצה"ט לשוב בתשובה. רץ גם הוא לקראת קונו. וירץ עשו שהוא היצה"ר לקראת הנשמה ומתחבק עמה ויפול על

צואריו וישקהו ויבכו ומתחרטים מפשעיהם שעשו. ביום החמישי שכבר הם קרובים ליום הכפורים הנשמה והגוף והכחות ויצה"ר באחוה מבקשים לשוב בתשובה וזהו וילכו אחיו לרעות את צאן וגו'. נקוד על את לרמוז שהלכו לרעות את עצמן שלא יהיו נדונין בחתימה ביה"כ אלא לחיים. וביום ו' ראוי ג"כ לפרנסים וראשי הדור לקשט עצמן ויקשטו אחרים ולהפריש העבותים ולהתירם ולהזהירם שיהיו אגודה אחת לעשות רצון קונם. וזהו כל הפקודים וגו' הממונים ראוי לפקוד עצמן כאהרן כהן גדול שהיה מתודה בעדו ובעד כל הקהל. וגם ראוי לדרוש ביום השבת בינתיים. וזהו שביום הז' ראוי לומר איש איש כי יהיה טמא שהנשמה טמאה ומטונפת מעבירות או רחוקה מהתשובה. ועשה פסח לה' יקריב קרבן יתענה ויתחרט ויעשה כל דיני התשובה ויהיה מרוצה לאל ית' ולא יאבד כרשעים שאינם חוזרים. וז"ש כשמתקרב יותר ליה"כ ונירם אבד חשבון הרשעים שאומרים אין רם ח"ו משגיח ומעניש אבד חשבונו של עולם. אלו יהיו כלים ויגיע לדיבון כאב חזק שהוא אבידת הנפש. ונשים עד נופח כלים באשו של גיהנם אש לא נופח אשר הרי"ש נקוד ישאר אש וכלים עד מידבא עד שיהיו אפר תחת כפות רגלי הצדיקים. ביום הט' ערב יוה"כ ראוי שיאכלו וישתו ויעשו אותו חג. וז"ש ועשרון עשרון דחג. כל האוכל ושותה בט' מעלה וגו'. כולם מוכנים ליום מחר שיעשו תשובה ויגלח ויחלף שמלותיו וידע בודאי שיצאו זכאים מלפניו בתשובה שלימה. ויתודה ביום הכפורים הנסתרות והנגלות וגו' ובודאי יחתם בחחימת הצדיקים. וז"ש בליליא דדינא ר"ה ליל הדין יהיו ישראל באגודה ולב אחד כאחים ירוצו לבית הכנסת להתפלל ולשוב בתשובה שלימה ויעבדוך חושבנא בעשרוותא דאורייתא יהרהרו בלבם לחשוב לקיים עשרת הדברות שכתובים בתורה שתלוי בהם כל המצות שבתורה וראוי הוא לקרותם בכל יום. ולכן ראוי ביוה"כ לקיימם ולבארם ולחפש אם עבר אחד מהם לשוב בתשובה שלימה:

חיי שרה

ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת וגו' גר ותושב אנכי וגו'. י"ל מה טעם פעם אמר לשון עמכם באומרו תנו לי אחזת קבר עמכם ופעם אומר לשון בתוככם באומרו יתננה לי בתוככם לאחזת קבר. עוד פעם אומר מלת את עם לשון מתי או מתך. את מתי מלפני. ופעם אומר בלתי את באומרו ואקברה מתי מלפני מקבור מתך. עוד מה טעם ופגעו לי בעפרון בן צוחר למה הוצרך לבני חת לבקש עליו אחר שהיה נכבד ונשיא אלהים היה לו לדבר עמו פנים בפנים. שהרי שם היה יושב באומרו ועפרון יושב וגו'.

עוד פעם הוא מזכיר עם הארץ ובני חת ופעם עם הארץ לבד ופעם בני חת לבד. עוד מהו ויקם שדה עפרון וגו' מאת בני חת ולא אמר מאת עפרון שהוא בעל השדה. ויש להשיב על כל השאלות האלו כי אברהם אבינו ע"ה נתחכם מתחלה בענין שתעלה בידו מערת המכפלה לפי שידע מעלתה לכן לא שאל מהם תחלה למכור לו המערה שמא יחשבו לומר כי על ענין גדול נתן עיניו בה ולזה לא שאל מהם כי אם אחוזת קבר בעלמא כמ"ש גר ותושב אנכי עמכם וגו' ולא אמר בתוככם כי עשה עצמו טפל להם ואמר שהסבה שהכריחתו היא ואקברה מתי מלפני. והיה נתחכם בדבריו ולא אמר תנו לי קבר עמכם שא"כ מיד אם יאמרו לו במבחר קברינו וגו' יסתתמו דבריו ולא יוכל לבקש עוד יותר ואם יבקש יאמרו דברים בגו. ואמר גר ותושב כלומר גר ורציתי שאתיישב עמכם לחשיבותכם ולזה אין אני רוצה קבר א' לבד אלא אחוזת קבר למתים הרבה. והשיבוהו על ראשון ראשון כנגד מ"ש גר ותושב אמרו שמענו אדוני נשיא אלהים. וכנגד מ"ש עמכם שהוא טפל להם אמרו לו בתוכנו וכנגד מ"ש תנו לי אחוזת קבר עמכם שהוא אחוזת קרקע לבית הקברות למתים הרבה אמרו לו במבחר קברינו קבור את מתך אמרו קברינו לשון רבים ואמר את לרבות מתים אחרים. וכנגד מ"ש ואקברה מתי מלפני שהוא מת א' לבד דהיינו שרה אמרו לו דרך כבוד לכבוד שרה איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך כלומר אפי' איש חשוב שבנו שכבר תקן קברו לעצמו לא יכלה ממך מקבור מתך. ולזה לא אמרה את מתך אלא מתך לבד שהכוונה על מת אחד לבד. מיד וישתחו אברהם לעם הארץ לבני חת השתחוה לעם הארץ שיהיו לו עדים בדבר על המכירה ולבני חת שיבטלו וימחלו לו זכותם לפי שהם מצרנים לשדה עפרון החתי ולזה עשאם כשלוחים לקנות לו מעפרון בן צוחר כדי שאח"כ לא יוכלו לערער שהרי ודאי מחלו זכותם אז ולזה אמר להם יתננה לי בתוככם ולא אמר עמכם לומר שאע"פ שהיא בתוככם תהיו מוחלין לי זכותכם באותה שעה הבין עפרון כוונתו של אברהם ואמר לו למה לך כל זה להשפיל עצמך לבני חת כדי שיהיו מוחלין זכותם לזה אמר לו השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה כלומר במתנה ומתנה לית בה דינא דבר מצרא ולז"א לעיני בני עמי נתתיה לך כלומר בע"כ מיד וישתחו אברהם לפני עם הארץ שיהיו עדים בדבר שנתנה במתנה ואע"פ שדעתו לקנותה ממנו בכסף מ"מ רצה שלא ידעו בני חת במכירה ולא ידעו כי אם במתנה כי אז לית דינא דבר מצרא שכשיערערו יוציא להם שטר מתנה אבל מ"מ אברהם אבינו לא סמך על מתנתו של עפרון כי הכיר בו מתוך דבריו שלא נקנה בכל לבו וזה ממ"ש לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך כי לא הי"ל קבור מתך שכיון שנתנה לו יעשה בה מה שלבו חפץ אבל כיון שאמר קבור מתך משמע שלא נתנה לו כי אם לקבורת

מת אחד בלבד ולזה לא אמר קבור את מתך לכך בא אברהם לבקש לקנותה ממנו בסתר לפני עם הארץ שלא ידעו בה בני חת ויערערו מכח המצרנות. ולז"א וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה הוסיף את לרבות כמה מתים ולא רצה לומר מתי שלא יפתח פיו לשטן ויען עפרון את אברהם לאמר לו ארץ ארבע מאות וגו' ואת מתך קבור כלומר אפילו מתים הרבה ותהיה קנויה לגמרי מיד וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון וגו' אשר דבר באזני בני חת כו' ששקל לו הכסף במעמד בני חת והכוונה לומר שמתחלה היה נראה לאברהם שיתננה בדמים מועטים ולזה רצה שיעידו עדים שנתנה לו במתנה כדי שלא יהיה בה דינא דבר מצרא אבל המכירה תהיה בסתר ולא ידעו בה בני חת שלא יערערו מכח המצרנות ובזה יהיה לו ב' שטרות אחד של מתנה ואחד של מכר כדי ליפות כחו באחריות ובמצרנות. אמנם אחר שראה אברהם שנתנה לו בדמים יקרים שהם ד' מאות קנטרין לזה אמר מה תועלת עוד להסתיר במכירה כי ודאי לא ימצא אחד שיתן בה זה הסכום ולז"א הכתוב באזני בני חת. והנה אחר שקנאה אברהם בכסף חזר לקנותה בשטר ולזה אמר ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב כי כל זה הוא סיפור מ"ש בשטר שכתב ובירר בו הכל ואמר לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו כלומר לעיני בני חת שלא יוכלו לערער שהרי במעמדן היה הדבר בכל באי שער עירו שהם עדים בדבר. ואח"כ קבר אברהם את שרה אשתו וגו' ויקם השדה והמערה וגו' כלומר שקנאו ג"כ בחזקה שהחזיק בו וקבר בו שרה ונמצא שקנאו בכסף ובשטר ובחזקה כדי ליפות כח מקחו ולהסתלק מכל צד ערעור. ואמר מאת בני חת לפי שמתחלה לא היה ממש כי אם במצב בני חת שלא יערערו עליו ועתה הם מחלו זכותם וגו'. הרס"ו זללה"ה:

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו. כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק. ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה. ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם. ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשב שמה וגו' עד על הדבר הזה. ראוי להשים

לב על אומרו ואברהם זקן בא בימים הנה ראוי לדעת מה הם אלו הימים שזכר. ועוד באומרו והי׳ ברך את אברהם ע״ד שרז״ל (ב״ר פ״ו) והי׳ הוא ובית דינו מה הכוונה בזה. עוד באומרו ברך את אברהם בכל מהו בכל שהל״ל במקנה בכסף ובזהב. עוד למה תאר אליעזר בעבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו כי די הי״ל ויאמר אל עבדו. עוד באומרו שים נא ואין נא אלא לשון בקשה. ועוד אומרו ידך תחת ירכי מה רמז בזה. ועוד אומרו ואשביעך בהי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ למה הזכיר אלהי הארץ ועדין לא היה מפורסם כי אם בבית אברהם לבד. עוד באומרו לא תקח אשה לבני למה לא אמר לבני ליצחק כמו שאמר אח״כ ולקחת אשה לבני ליצחק. עוד באומרו מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו הנה ראוי לידע כוונת אברהם אע״ה שהרחיק בנות כנען מלהתחתן בהם אם מפני שהם רשעים למה ישב ביניהם כי אין ראוי לאדם לדור עם רשעים ואם מצד שהם עובדי כוכבים גם בית בתואל היו עובדי כוכבים. ועוד באומרו אשר אנכי יושב בקרבו מאי בקרבו בתוכו או בתוכם מבעי ליה או יושב בארצו. ועוד באומרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי וגו׳ הנה באמת ארצו היא עבר הנהר ואור כשדים מולדתו היו כולם עובדי כוכבים. א״כ לא יבחר באנשי ארצו ולא במשפחתו כי אין בהם גם א׳ עובד את השם ואם היה לבחור ברע היה בוחר במשפחתו לא בארצו. עוד באומרו ולקחת הי״ל והבאת אשה לבני מאי ולקחת. ועוד מאי לבני ליצחק. ועוד באומרו אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך וגו׳ הנה יקשה ולמה ילך לשם יצחק אם לא תרצה אותה אשה ילך אל אחרת שתרצה לבא. ועוד למה קראה אשה ולא נערה. ועוד אומרו אל הארץ אשר יצאת משם מאי קאמר. ועוד באומרו השמר לך פן תשיב את בני שמה מאי שמה. ועוד אומרו הי׳ אלהי השמים וגו׳ אשר דבר לי ואשר נשבע לי וגו׳ הוא ישלח וגו׳. הי״ל הי׳ אלהי השמים הוא ישלח מלאכו ודי. ועוד באומרו ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת הנה יקשה מה הועיל המלאך שאמר הוא ישלח מלאכו ולקחת. הנה סתר דבריו באומרו ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך. ועוד אל הארץ הזאת מיותר. ועוד אומרו ונקית משבועתי זאת הנה יראה כי יש ב׳ שבועות ומה הם. ועוד באומרו רק את בני לא תשב שמה הנה כבר אמר זה למעלה באומרו פן תשיב את בני שמה. ועוד באומרו וישבע לו על הדבר הזה יראה שיש כאן ב׳ דברים ומה הם. אמנם מה שיראה בזה הוא ואברהם זקן בא בימים ירצה כי האדם בהיותו זקן מאד. הנה יראה בעיניו שבא בימים כלומר שלא נשארו לו בזה העולם שנים שלמים אלא ימים שלא הגיע לכלל שנים ולזה נתעורר לזה הענין. או ירצה באופן ב׳ ע״ד שאז״ל כי מי שהוא כל ימיו בטובה וראה רעה בסוף ימיו כאלו

לא ראה טובה כלל ולזה אמר כי אברהם בעת זקנתו ברכו האל יתי בכל כי סופו היה טוב מתחלתו או כתחלתו וז"ש בכל ר"ל כי בכל ימיו היה מבורך. או ירצה באופן ג' ואברהם זקן בא. ירצה ע"ד שאמרו חכמי האמת כי בימי הזקנה והשיבה רומז לרחמים גמורים ונהפך שער השחור כהוא סוד הדין נהפך אל הרחמים הגמורים וז"ש וה' ברך את אברהם בכל כי כל הדברים היו כפי הרחמים.[7] או ירצה באופן ד'. והענין כי ראוי להשים לב על אברהם שלא לקח אשה לבנו מבנות הכנעני כי אין ראוי לאדם לבקש מי שהוא גדול ממנו אלא מי שהוא יותר פחות ממנו במעלה ע"ד שאז"ל נחות דרגא וסב איתתא. ומה גם כי באמת משנה לאברהם בכל העולם שהיו יודעים מציאותו יתי ושמרו דרכיו הם ענר אשכול וממרא יותר מבית אבי אברהם וא"כ למה נתגאה וגו' ולא לקח מבנות הכנעני לזה הקדים ואמר שהסבה בזה הוא לפי שהיה מבורך בכל ר"ל בכל מיני השלמיות כולם. אמנם הכנענים הם הרירים ולזה הם בטבע וכפי השכל הפכים אליו להתחתן בהם ולזה הוצרך לזה. או ירצה באופן ה'. וראוי להקדים מה שאמר החבר למלך כוזר במאמר א' מספרו סי' צ"ה. וז"ל אמר החבר הרפה לי מעט עד שאבאר לך גדולת העם וגו'. שלא היה חל הענין האלהי כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון כי האדם היה שלם מבלתי תנאי כי אין טענה בשלמות מעושה חכם יכול מחומר בחרו לצורה אשר חפץ בה מנע מונע ממזג שכבת זרע האב ולא מדם האם ולא מהמזונות וההנהגה בשני הגידול והינקות והתחלפות האויר ודמים והארץ כי יצרו כמגיע אל תכלית שני הגידול וגו' והוא אשר קבל (שם איתא קפל עי' במפורש) הנפש על תומה והשכל על תכלית מה שביכולת האנושי והכח האלהי אחר השכל ר"ל במעלה אשר בה ידבק באלהים וברוחניים וידע האמתות מבלי למוד אבל במחשבה קלה וכבר נקרא אצלנו בן אלהים והוליד בנים רבים ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם אלא הבל כי הוא היה דומה לו וכאשר הרגו קין וגו' נתן לו שת והיה דומה לאדם והיה סגולה ולב. וזולתו כקליפה וסגולת שת אנוש וכן הגיע הענין עד נח ביחידים היו כולם דומים

[7] הגהה. או ירצה ואברהם זקן לא בא הכתוב להודיענו שהיה זקן שהרי ארבעים שנה קודם ידענו זה דכתיב ואברהם ושרה זקנים. אמנם הכוונה באומרו זקן כמו זקני ישראל ר"ל חכם גדול יותר מדאי שנתחכם ע"י ספר יצירה שנתן לו האל יתי וזהו אומרו וה' בירך את בגימ' תרנ"ה וכן ספר יצירה בגימ' תרנ"ה ונתחכם בו נ"ב שנים שנתעסק בו משנת פ"ז עד שנת ק"מ והיינו בכל בגימ' ובזה היה זקן. מסכ"י. וזכה אליעזר ליקרא זקן ביתו כמשרז"ל (ב"ר פ' נ"ט) שהי' זיו איקונין שלו דומה לו. והיינו ע"י שלמדו סי' יצירה כי חכמת אדם תאיר פניו והיינו עבדו זקן ביתו בגי' ספר יצירה ובזאת החכמה זכה וקפצה לו הארץ כאומרו (ב"ר פ' נ"ט) ואבוא היום אל העין והזכיר את השם ופרח באויר הוא ועשר גמלים כדרז"ל במדרש אבכיר הובא בילקוט והוא עומד על הגמלים על העין והוכרח לזה לפי שידע בפסיעות רגלי לבן דרך הליכתו שהיתה רגלו הימנית נגררת אחר השמאל ובזה יודע שיצא לקראתו להרגו ועשה מה שעשה. מסכ"י. עוד אפשר טעם שהקדים זה הענין הוא התנצלות לאלו הנשואין שלמה לא המתין לרבקה עד שנתגדלה שתהי' בת עשר שנים ויו"א ולמה לקחה פחות מבת ג' שנים לזה הקדים ואמר שהסיבה שמיהר הוא להיות זקן בא בימים לכן היה ממהר להשיאו קודם שימות וגו'. הרס"ו זללה"ה:

לאדם נקראים בני אלהים וגו' וכן מנח ועד אברהם ואפשר שהיה מהם מי שלא דבק בו הענין האלהי כתרח אבל אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר ועוד שהשיג נח בעצמו והיה הענין האלהי דבק בהם מאבות אבותם אל בני בנים ואברהם סגולת עבר ותלמידו ועל כן נקרא עברי ועכר היה סגולת שם ושם סגולת נח מפני שהוא יורש האקלימים השוים אשר באמצעותם וחמדתם ארץ כנען אדמת הנבואה ויצא יפת אל צפון וחם אל דרום וסגולת אברהם מבניו יצחק והרחיק כל בניו מהארץ הזאת המסוגלת כדי שתהיה מיוחדת ליצחק וסגולת יצחק יעקב ונדחה עשו אחיו מפניו שזכה יעקב בארץ ההיא ובני יעקב כלם סגולה היו כלם ראוים לענין האלהי והיה להם המקום ההוא במיוחד בענין האלהי וזה היה תחלת חול הענין האלהי על קהל. אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים וגו' עכ"ל. ואחר שהקדמנו זאת ההצעה אומר. אחר שסגולת העולם ר"ל סגולת האדם ושלשלת הסגולה והפרי הנחמד שהיה נמשך מן האדם שיראה בו הענין האלהי שהוא תכלית בריאת העולם וזה כבר היה נפסק בתרח כי תרח הפסיק השלשלת ולא נדמה לאבותיו הנה אז היה העולם כלו פסולת וקליפות בלי פרי כלל והנה אברהם אע"ה נתחדש חדש בסגולה וההשתלשלות כבראשונה ולא המשיכה בטבע מאבותיו הקרובים אמנם המשיכה במקרה מרבותיו הם שם ועבר כי על כן נקרא עברי כי הם באמת אבותיו ולא תרח ועל זה אמר הנביא מי העיר ממזרח וגו' ר"ל כי העולם היה בחושך כי לא נראה בהם בסגולה והפרי והנה באברהם ע"ה נתחדשה האורה כבתחלה כנזכר ולפי שלא נמשכה זאת הסגולה לאברהם בטבע מאבותיו אלא במקרה הנה האל יתי עזרו ובקש לו דברים שיעזרו אל שלמותו וזה להסיר המונעים הטבעיים שבו שלא יעיקוהו מלהשיג שלמותו ולקרב הדברים שיעזרוהו להשיג השלימות כי בזה יחזור בו הענין ההוא טבעי אחר שהיה מקרה וקשה ההסרה אחר שהיה קל ההסרה. והנה המונעים היו ב' א' הטבע המזגיי שהמשיך מאבותיו והתגברות החומריות וזה הקנו במילה כי בזה ישבור הכח החמרי הטבעי בו. ב' הוא הטבע ההרגלי בו בארץ לא מטוהרה ואוירה רע בטבע ומנגד אל השלמות וזה תקנו באומרו לך לך מארצך וגו' אל הארץ אשר אראך וזה כי ארץ ישראל בטבעה עוזרת אל השלמות וזה כי השגת השכל המושכלות וצאתו מן הכח אל הפועל הוא כמו השגת חוש הראות המוחשים וכמו שהשגת הראות המוחשים צריכה ב' אמצעיים והם האור ר"ל אור השמש וג"כ האמצעי ביניהם והוא האור כי בו ילכו ניצוצי המביט אל המובט או בהפך כפי סברת החולקים כי אם לא יהיה האויר האמצעי הנה אף אם ימצא האור הנה לא יצא כח הראות לפועל וכ"ש אם לא ימצא האור החזק כמו אור השמש אלא אור חלוש כמו אור הנר והלבנה הנה צריך באמת האויר הזך והנקי

כדי שיפגשו ניצוצי המביט למובט בלי שינוי כלל והנה בהיות אברהם משתמש באור החלוש הוא אור החקירה שהוא כמו אור הלבנה הנה באמת צריך למקום היותר מוכן לשלימות שיראה בו אור התורה הוא אור משוה היום או קרוב אליו והוא ארץ הצבי ארץ ישראל שהיא מקום האויר המוכן להשיג השלימות אף במעט האור וגו' ולזה שלחו ית' לאברהם לארץ כנען כי בזה יעתיק מהטבע שהורגל עליו מאביו ויעתיק אל טבע ב' טבע שלם הראוי באיש הסגולי. והענין הזה למה דומה לאיש עובד אדמה שמצא במדבר אילן שפריו טוב ומעתיקו אל אדמה נעבדת מטבעה שיצליח בה השורש ההוא ומגדלו שם וישוב פרדס אחר שהיה מדבר וירבה אחר שהיה מעט. כן אאע"ה נטעו האל ית' בארץ ישראל שהיא אדמה הראויה לשלימות והנה כפי האמת הנטיעות הנשתלים מזה האילן בזאת הארץ יחדשו פרי יותר שלם מפרי האילן וזה כי אע"פ שנתקן האילן בנטיעתו בזאת הארץ הנה כפי האמת עדין המקרה הרע שקנה מן המדבר עדין דבוק בו קצת מה שאין כן בנטיעות הנשתלות בזאת הארץ ממנו כי יפסיק מהם שורש במדבר מכל וכל. וזה בתנאי שתשאיר זאת בנטיעה הב' בזאת הארץ אבל אם תעתיק למדבר הנה במעט סבה תשוב למזג האילן הא' מה שאין כן בנטיעה הג' הנשתלת מן הנטיעה הב' שכבר נשתרש בה המזג הטוב בקנין ואע"פ שתעתיק אל המדבר הנה לא תשוב אל טבע המדברי במעש זמן כמו בנטיעה הא' אמנם תשאר בטבעה זמן גדו. ולזה אאע"ה כשידע כי הוא הסגולה בכל בני אדם כולם והוא פרי כולם וג"כ ידע כי לא נמשכה לו זאת הסגולה בטבע מאבותיו כי אם במקרה כנז'. הנה לזה השתדל בכל עוז לקיימה בזרעו אחריו לעד לנצח ותשוב בו הטבע ובזרעו ג"כ. והנה לפי שהעיקר השלמות הוא המזג. והנה במזג נמשך אל חומר האדם המתחדש ונמשך אחר חומר אמו כי האדם מתהוה מדם הנדות של האשה. והנה לתקון זרעו במזג היותר נבחר בטבע השתדל לבקש אשה הגונה שטבע מקורה טבעי בה מאבותיה לא כבנות אשכול וממרא שהוא מקרה בהם בלתי טבעי. וג"כ השתדל בהשארות יצחק בארץ ישראל ולא יעתיק ממנה כמשל הנטיעה שהמשלנו כי בשמירת ב' אלו התנאים יהיה בזרעו המזג הסגולי טבע אחר שהיה בו במקרה כנז' וז"א ואברהם זקן בא בימים ירצה אחר שהיה אברהם זקן בא בימים אז הוליד בן כמו שפי' רש"י ז"ל כי זה ירמוז כי אז כבר נתקן מזג אברהם במילה ובזקנה וכפי זה נולד יצחק מן המזג היותר ראוי ונאות. וז"א וה' ברך את אברהם בכל ר"ל בבן כי בכל בניי בן. או ירצה וה' ברך את אברהם בכל ר"ל כי היה הוא סגולת הכל ר"ל כי המבורך בכל הנבראים היה אברהם לא זולת ולזה אחר שהיה הוא הסגולה השתדל להמשיכה לזרעו בטבע ואמר ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל

אשר לו וגו' ירצה לפי שמעשה בזה צריך שיהיה על ידי נאמן רוח לז"א כי זה העבד היה שלם ומנוסה לפניו שהוא הגדול שבבית וג"כ הוא מושל בכל אשר לו לזה אמר שים נא ידך לשון בקשה ירצה אע"פ שאתה נאמן לפני עכ"ז הסבה שאני משביעך אינו מצד שאיני מאמינך כי באמת נאמן אתה לפני. והנה בבקשה ממך שתשבע לי על הדבר הזה כדי שאהיה מובטח בזה הענין. וז"א שים נא ידך תחת ירכי ר"ל בבקשה ממך ואל יחר בעיניך שהוצרכתי להשביעך. או ירצה באופן ב' ויאמר אברהם וגו' ירצה לפי שהשליח כדי שיצלח בשליחותו צריך ד' תנאים. א' שישים מגמת פניו לעשות השליחות ששולח בעבורו ולא יתעסק בעניניו כלל כי אם בעניני השולח וכנגד זה אמר ויאמר אל עבדו לפי שהוא עבדו אין לו ענין שיתעסק בו כי אם בענין אדוניו. ב' צריך שיהיה מכובד ונשוא פנים כדי שיקבלו דברי שליחותו. וז"א זקן ביתו ר"ל כי לא היה באנשי ביתו יותר זקן ממנו. ג' צריך שיהיה נדיב ועשיר כי בנכסים ישיג האדם המבוקש. וז"א המושל בכל אשר לו. ד' צריך שיהיה מושבע ועומד על דבר שליחותו כי בזה יזדרז יותר ולא יחל דברו. וז"א שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך וגו'. ולפי שהנשבע צריך להאמין שהאל ית' נמצא וג"כ משגיח בתחתונים להעניש לעובר על שבועתו לזה אמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וזה כמו שזכרנו שבני אשר בו יקרא וישתלשל בזרע. הנה ראוי שיהיה עם אשה ראויה אליו כנז' כי בזה המשיך הסגולה בטבע לזרעו אחריו כנז' מה שאין כן בקחתו אשה מבנות הכנעני כי יתבטל זרעו ברובם ר"ל אחר אשר אנכי שוכן ויושב בקרבו הנה אבטל בס' ויותר כי יתערבו יחד. ובזה יתבטל טבע הסגולה כנז' ואמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך וגו' ולא אמר כי אם אל בית אבי וגו'. ירצה לפי שהסגולה לא נמשכה לו לאברהם מבית אביו כי לא נמשכה לו כי אם מארצו. ר"ל מצד שהיה תלמיד עבר וג"כ מצד משפחתו שהוא אבי אביו אבל לא מבית אביו כנז' ולזה גם האשה היה מבקש מארצו ר"ל מהמעולים שבארצו כמו מבית שם ועבר לא מבנות אביו. ואומרו ולקחת אשה לבני ליצחק. ר"ל כי בהכרח איני משתדל להמשיך אחר הסגולה כי אם בני זה שהוא יצחק כי לא יקרא זרעו אלא על שמו כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע. וז"א ולקחת אשה לבני ליצחק. ואומרו ויאמר אליו העבד וגו'. ירצה כי באמת ראוי לכל בעל שכל לשוטט שכלו בכל חלקי הסותר. והנה חייב שכלו כי אין גם א' שיתגאה לבל יתן בתו אל יצחק אבל מה שחייב שכלו הוא שנסתפק שכלו אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת כי מטבע האשה שלא תעזוב את אביה ואמה. והנה כלל בדבריו ב' דברים. אחד שלא תרצה שתבא עמי ר"ל שאם היה בעלה הנה אפשר שתבא עמו אמנם עמי לא תרצה

ולזה אמר ללכת אחרי. ב' שלא תרצה שתבא כלל אל הארץ הזאת. וז"א אל הארץ הזאת אפילו עם בעלה אם ילך אחריה. ולזה אמר ההשב אשיב ר"ל או אשיבנו להביאה לבד ואח"כ יחזור לארצו או אשיבנו שידור עמה בארצה וז"א ההשב אשיב וגו'. והנה אברהם אע"ה חרד. חרדה גדולה ואמר השמר לך פן תשיב את בני שמה. ירצה לרמוז אל התנאי הב' שזכרנו להמשכת הסגולה והוא באי"י לא זולת ולז"א השמר לך פן תשיב את בני שמה וא"ת ומה התקנה ליצחק שאם לא תרצה האשה לעזוב אביה ואמה. לז"א ה' אלהי השמים אשר לקחני וגו'. ירצה כי בתלת זמני הוי חזקה כי האל יתי יעיד על המשך הסגולה מזרעו בזאת הארץ. ועוד לי על זה ג' פעמים. א' כאשר לקחני מבית אבי וגו'. כמו שאמר לך לך וגו'. ואמר בסמוך לזרעך אתן את הארץ הזאת. וג"כ אחר זה פעם ב' דבר לי על זה באומרו שא נא עיניך וגו' צפונה וגו'. כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך וג"כ פעם ג' נשבע לי בשבועה באומרו בי נשבעתי נאם ה' וגו'. כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וגו' והנה אחר שבאלו הג' פעמים יעיד לי על הארץ שישב בה זרעי אחרי. הנה אנכי מובטח. שישלח מלאכו לפניך עד שתקח אשה לבני משם. ר"ל שתעשה בה לקוחין לשם בני ותרצה להנשא לו ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך. ר"ל שתתרצה שתנשא ליצחק וג"כ תבוא אל הארץ הזאת ותעזוב אביה ואמה אכל לא תרצה שתבא עמך. וז"א ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך לבד כנז' ונקית משבועתי זאת. ר"ל כי כבר עשתה שליחותך שהלכת בעבורו אבל לא תשיב את בני שמה להביאה כי יש שרים רבים ונכבדים שישלח יצחק שתבא עמהם אחר שאינה מחוסרת אלא הבאה לבד כנז'. ואומרו וישם העבד וגו'. וישבע לו על הדבר הזה וגו'. ירצה לפי שהשבועה הא' שהשביעו היתה שלא יקח לבנו מבנות כנען כי אם מבית אביו בלבד. ולפי שאחר שנשבע יצא העבד והיא שאם לא תאבה האשה. ההשב אשיב וגו'. הנה לא נכללה בכלל השבועה הראשונה רק את בני לא תשב שמה. הנה לזה הוצרך פעם ב' שבועה ב' על הדבר הזה שהוא האמור בסמוך רק את בני לא תשב שמה וגו'. או ירצה לפי שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו. ולפי שחלק מהנדר הותר. והוא שאמר ואם לא תאבה האשה ללכת וגו' ונקית לזה הוצרך על הנשאר שבועה פעם ב' (בסי' יד אבשלום פירשתי עד"ז):

ואפשר לפרש הכתובים באופן ב' וזה לתת טעם למה לא עשה זה אברהם בעצמו ולמה עשה המצוה על ידי שליח ואמר לפי שהיה זקן לא יוכל עוד לצאת ולבא ועוד לפי שהיה עשיר גדול וברכו האל יתי בכל ואינו לפי כבודו לילך הוא בכבודו ובעצמו אלא לעשות ע"י שליח. והנה צוה לשליח שיקדשה ויעשה בה לקוחין באומרו ולקחת כי עשאו שליח

קדושין שמא יקדמנו אחר כמו. שאז"ל (מ"ק י"ח) שמצוה לשדך במועד ולזה הזהירו אברהם לעשות בה לקוחין כאומרו ולקחת אשה ולזה הזכירה בכל הפרשה בשם אשה ולא בשם נערה. אמנם במה שאמרנו מתורץ היטב כי ע"י הקדושין כבר היא אשת איש. ואפשר שהצמידים שנתן על ידה והנזם על אפה היו לשם קדושין. והנה יקשה ע"פ הדין שמשנה שגורה בפי הכל. (גיטין ה' קדושין מ"ב) הכל כשירין ליעשות שליח קדושין. חוץ מחרש שוטה וקטן וכותי ועבד. וטעם העבד כי אינו יודע בטיב קדושין וא"כ איך אברהם אע"ה שקיים כל המצות אפילו עירובי תבשילין איך יעשה שליח קדושין עבד כנעני בלתי משוחרר. ולהשיב על זה הקדים הכתוב ואמר ויאמר אברהם אל עבדו ר"ל אע"פ שאני קורא לו עבד. עכ"ז דע שהוא אדון הבית ר"ל שהוא מושל על כל בית אברהם וזהו אומרו זקן ביתו המושל בכל אשר לו. ר"ל כי כל מה שיש לאברהם הוא ברשות העבד לעשות בו כרצונו וז"א המושל בכל אשר לו ר"ל שיתן למי שירצה ויעשה מה שירצה. והנה אין בו תנאי העבד. וזה שהעבד הוא הפחות שבכל הבית וזה הוא הזקן והאדון שבכל הבית. ב' העבד אין לו ממשלה כלל בנכסי אדוניו אבל בהפך שהוא משול וכל מה שקנה עבד קנה רבו וזה בהפך כי כל מה שקנה האדון קנה העבד וא"כ אין זה עבד כי אם בשתוף השם לבד ולזה עשאו שליח קדושין והוא כשר להיות שליח כמו שאמרנו. ולפי שעשאו שליח לזה אמר לו אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וזה שהיה ירא אברהם שמא יקדש לו בתו או קרובתו ולזה אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וזה לרמוז מה שאז"ל (קדושין נ') האומר לשלוחו קדש לי אשה במקום פלוני והלך וקדשה לו במקום אחר אינה מקודשת. ולזה אמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה וגו'. לרמוז כי לא עשאו שלוח אלא לזה המקום לבד. וזה ג"כ בשבועה כנז'. והנה אחר שהשביעו ועשאו שליח קדושין שאל אליעזר מאברהם דין א' מה משפטו. מש"ה ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת וגו'. והענין[8] שיש ג' ארצות חלוקות לענין נשואין כנז' במס' כתובות דף ק"י שאם הוא מיהודה ולקח אשה מהגליל כופין אוחה לעלות עמו לארצו. אמנם אם היה הוא מאותה הארץ אינו יכול להוציאה לארץ אחרת אלא ברצונה. והנה מחכמת אליעזר וטוב דעתו שאל בעיא זה תוארה בעא מיניה אליעזר אם לא רצתה רבקה לבא לזאת הארץ. מהו הדין מי אמרינן כופין אותה לעלות אחריו לפי שיצחק מעולם לא דר בארצה ולא יצא מארץ כנען. ולזה כופין אותה לעלות עמו לארצו ששם נולד ושם דר. או דילמא ארצה היא ג"כ הנקרא ארצו לפי שיצאת אתה אברהם משם. אחר שארצה תקרא

[8] בס' כף יצחק פירשתי עד"ז

ארצך תקרא ג"כ ארץ יצחק. ואין כופין אותה לעלות אחריו. וז"א ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם. ומה נחמד אומרו לפי זה אשר יצאת משם. ר"ל אחר שיצאת אתה משם והיא ארצך. ולזה לא נכוף אותה. והנה תשובת אברהם היתה כי באמת אינה נקראת ארצי כי אם זאת הארץ. ולזה אמר השמר לך פן תשיב את בני שמה ונתן הטעם לדבריו ואמר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת. ירצה כי זאת הארץ אין בני בה נקרא גר כי אם אזרח הארץ. שכבר נתנה לו בירושה ובשבועה מאתו ית' ולזה כפי הדין כופין אותה לעלות לארצו. וא"ת ומנין ידעו אנשי ארצך בזאת הנבואה. עד שיחייבו שהיא ארצך ויכופו אותה לעלות לז"א הוא ישלח מלאכו לפניך וגו'. ירצה כי זה יהיה בעזר האל ית' עד שתרצה האשה להתקדש ע"מ לעלות לארץ כנען וז"א הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת וגו'. שתעשה בה לקוחין ואם אחר שנתקדשה אינה רוצה לעלות עמך כי אם ע"י אנשים נכבדים אז ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשב שמה להעלותה ומסתמא הוא יבקש לה אנשים ונשים רבים ונכבדים ממך:

ביאור מלחמת יצה"ט ויצה"ר ועצת כל אחד מהם:

מסרה ותהי י"ד. הנה רבקה לפניך קח ולך. ותהי אשה לבן אדוניך. (ויקרא ט"ו:כ"ד) ותהי נדתה עליו. (במדבר כ"ג:י') מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. תמות ג' תמות במסרה (שם) תמות נפשי מות ישרים. (שופטים ט"ז:ל') תמות נפשי עם פלשתים. (איוב ל"ו:י"ד) תמות בנוער נפשם וחייהם בקדשים. וסימנם בסופא נפשאי תתקיים חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים. (שמואל א י"ח:י"ז) ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים. (שם י"ח) אתננה לו ותהי לו למוקש. (שם) ותהי בו יד פלשתים תרי בפסוק ותלת בענינא. (מלכים א א':ב') ותהי לו סוכנת הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי. (מלכים ב י"ט:כ"ה) ותהי להשאות גלים נצים ערים בצורות דמלכים. וחבירו דישעיה (ל"ז). (שם ל') ועתה בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חוקה ותהי ליום אחרון. (איוב כ"א:ב') שמעו שמוע מלתי ותהי זאת תנחומותיכם. (שם י"ג) מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה. (שם ו) ותהי עוד נחמתי ואסלדה וגו'. (רות ב) ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה. וסימנם הכון גברא בקשיטות תלתיהון קדם מלכא בעובדין לרחיקין יומין ויקבלון חכמתא קדישא באגריהון. פי' האדם יש לו ב' מלאכים מלאך מליץ טוב ומלאך מליץ רע הסניגור יועץ טוב והקטיגור יועץ רע. הטוב אומר הנה רבקה לפניך הכחות והגוף קחם כלם ועבוד את השי"ת שתהיה אשה וחומר לצורה ושכל

שהוא בן אדוניך הוא הנשמה החצובה מתחת כנפי השכינה אצולה מתחת כסא הכבוד. ותשתמש בה בקדושה ובטהרה ולא במותרות ולא בכחות בהמיות שתטמא הנשמה. וז"ש כי ישכב איש אותה ותהי נדתה אתה נותן מום לנשמה ומטמאה. והנה הגוף הצדיק משיב המות נפשי מות ישרים. ותהי אחריתי כמוהו. ר"ל אעשה יכלתי לעבודת האל יתי שאמות מיתת ישרים. ואשים נפשי בכפי וחיי בסכנה לעבודת האל יתי כיצחק. וז"ש ותהי אחריתי כמוהו שהזמין עצמו לשחיטה ואסבול כל מיתות שבעולם. וז"ש ג' אמות כנגד ג' מיתות או יומו יבא או במלחמה ירד ונספה או ה' יגפנו יומו יבא היא מיתה טבעית. וז"א תמות נפשי מות ישרים. מיתה מקריבו במלחמה ירד ונספה וזהו תמות נפשי עם פלשתים. מיתת המגפה תמות בנוער נפשם וחיתם וגו'. מיתה תרתיית לעשות רצון אבינו שבשמים. אסבול אלו המיתות וזהו חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים. וז"ש בסימן בסופא נפשאי תתקיים ר"ל שיהיה לה השארות. והקטיגור אומר אם תשמע ליצה"ט תאבד שמע לקולי איעצך אחרי שרירות לבך לך להתעדן בתאוות גשמיות שהיצה"ט מסבב לך המות. כשאול לדוד שקידש לו בתו במאה ערלות פלשתים שיהרגוהו. וז"ש תרי בענינא נפש הצומחת והמרגשת והמשכלת השנים ירדפו אחר המרגשת ויעזבו המשכלת. ותהי לו סוכנת. ר"ל ישימו האדם בסכנה לנשמה שנקראת מלך. משיב היצה"ט הלא שמעת למרחוק אותה עשית ישיאך יצרך שיום הדין רחוק והתפתית לעשות מה שתרצה אותה עשית כי עתה באתי וגו'. חשוב שעתה יום הדין והמיתה מעותדת לכל אדם ובכל זמן. ואעפ"י שהיה לך שאות גלים נצים ערים בצורות מעלה גדולה ורוממות ועושר דמלכים וחבירו דישעיה ר"ל ישועה ומעלה גדולה עתה בא כתבה שים בין עיניך שעל הכל יביאך אלהים במשפט והתבונן ליום אחרון יום הדין הגדול. הצדיק תמיד מכניע תאוותיו ואומר שמעו שמוע מלתי וז"א מי יתן החרש תחרישון ול"ל. אין לי צורך בדבריכם שאני תמיד איחל להשי"ת שיעזרני לעובדו כרצוני אע"פ שאסתכן במקרים וחולאים ויסורים רעים ואסלדה בחילה בכל מיני חולאים כ"כ קשים שלא יחמול לא אכחד אמרי קדוש שהיא התורה ומצותיה אז עונים הכל ואומרים ישלם ה' פעלך ומשכרתך שלמה. ר"ל יתן לך אלהים בעה"ב משכר הצפון לצדיקים וז"ש הסימן הכון גברא בקשיטות תלתיהון ר"ל בקישוט ג' נפשות. ר"ל השתדל להכניעם לעבודת האל יתי בעובדיהון לרחיקין יומין בעבור המעשים הטובים האלו מזומן ליום אחרון יום הדין שיקבלו חכמה ויהנו מזיו השכינה תמיד:

ויברכו את רבקה ויאמרו לה וגו'. ירצה כבר ידעת מה שכתבנו לך בספר חסד לאברהם כי האיש ישראלי בהיותו באי"י יש לו ב' אלפים מלאכים מימינו וב' אלפים משמאלו

כמנין כ"ב אותיות התורה וסי' רבותים אלפי. והם מלאכים קדושים כמו שורש נשמתו שהיא קדושה. והנה כאשר יצאו ישראל לחו"ל ללחום מלחמת מצוה או מלחמת הרשות כי כפי זה יצאו בלא שמירה אחר שהמלאכים הקדושים לא יצאו לחו"ל הטמאה לכך ברכו את רבקה בברכה אחת היא שמצד שהוא מחוצה לארץ יהיה לה זאת הברכה שכאשר אחד מזרעה שהם בני יצחק ויעקב יצאו לחו"ל שיזדמנו להם ממלאכי חו"ל שהם עשרת אלפים מצד ימין ואלף מצד שמאל והסימן יפול מצדך אלף ורבבה מימינך. ובזה יהיה להם שמירה בצאתם לחו"ל. וז"א מצד שאחותנו את תהיה אלפי שהוא מצד שמאל ורבבה מצד ימין. בזאת השמירה יוכל זרעך לירש שער אויביו וגו':

ויצא יצחק לשוח בשדה וגו' וישא עיניו וירא והנה גמלים באים וגו'. י"ל מה תועלת הודיענו בזה הסיפור לומר שראה גמלים באים כי לא סיפר מה עשה יצחק בשביל שראה שגמלים באים. עוד יותר היה טוב שהיל"ל שראה העבד ורבקה באים שהם העיקר. וי"ל שהודיענו דביקות יצחק בתפלתו שכשנשא עיניו למרום. אגב זו ראה שגמלים באים שהוא ראיה שלא במתכוין והראיה שלא דקדק מי בא עם הגמלים. וג"כ לא אמר הגמלים הידועים באים. שעם היותם ידועים וניכרים גמלי אברהם אבינו עליו השלום כדברי רז"ל (ב"ר פ' נ"ט) מרוב דביקותו שלא יפסיק הכוונה לא דקדק בראייתו אם הם גמלי אביו או זולתם שלא ראה כי אם גמלים סתם. הרס"ו זללה"ה:

תולדות

ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה'. ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד. ויהי לו מקנה צאן וגו'. ויקנאו אותו פלשתים. וכל הבארות אשר חפרו עבדי וגו'. וימלאום עפר. ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם. וישב יצחק ויחפור את בארות המים וגו'. ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו. ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים. ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים. ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו. ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה. ויעתק משם ויחפור וגו' ויקרא שמה רחובות. כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ. יש לשום לב באלו הכתובים. א' באומרו ויזרע יצחק בארץ ההוא וגו'. הי"ל ויזרע יצחק בארץ ההוא בשנה ההוא ויברכהו ה' וימצא בשנה ההוא. ומהו וימצא בשנה ההוא וגו'. ב' אומרו ויגדל האיש וגו' עד כי גדל מאד. והנה מכלל הברכות והייתי רק למעלה והכוונה כי עדיין יש לו עלייה. אמנם בגר אמר הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה. ר"ל

מעלה שאין אחריה מעלה כי אם ירידה. וא"כ איך אמר כי גדל מאד. ג' אומרו ויקנאו אותו פלשתים. הנה רז"ל (ב"ר פ' ס"ד) אמרו שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך. ואיך יאמר הכתוב ויקנאו אותו פלשתים וגו'. ד' אומרו וכל הבארות קודם ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו וגו'. כי הי"ל ויאמר אבימלך אל יצחק וגו' וילך משם יצחק. ואח"כ יאמר וכל הבארות וגו'. ואח"כ יאמר וישב יצחק ויחפור את בארות המים. ולא כן עשה וגו'. ועוד ספיקות הרבה בכתובים יתורצו ע"פ דרכנו. ואין להאריך לזכרם:

ואמנם הכוונה באלו הכתובים לבאר ההשגחה האלהית הדביקה בקדושים כי כן טבע החלק שידבק בכל ולא יעיק לשלם מהדביקות באל יתי לא הכנת הארץ ולא הכנת הזמן כמו שאמר הכתוב עיני ה' אל צדיקים וגו'. וכ"ש כאשר יהיה הוא הסגולה והלב אשר למין האנושי כמו יצחק ע"ה שהוא ודאי יהיה מושגח אם מצד צדקתו ואם מצד קיום העולם כי לא היה בזמנו מי שיאיר לעולם כי אם הוא בזמנו. ולזה הוצרכה שתתדבק בו ההשגחה עם היות שהיה בארץ פלשתים הרשעים. גם בזמן הרעב הכבד הוצרך האל יתי לעשות עמו זה הנס הגדול והוא כי לפי שהיה הנטיעה הנעבדת שהושתלה מהנטיעה המדברית כאשר ביארנו בפי חיי שרה בס"ד. לזה הוכרח שלא לצאת ממצרים כי ארץ פלשתים היא מארץ ישראל תחשב ולזה אמר לו האל יתי גור בארץ הזאת וגו'. ולזה אמר ויזרע יצחק בארץ ההוא המוכה ברעב ולא זרע שום אדם כי אם הוא לבדו. וז"א ויזרע יצחק בארץ ההוא ועכ"ז הצליח מאת האל יתי. גם נס אחר וימצא בשנה ההוא מאה שערים ופירוש שערים כמו מפקיע את השערים. וכמו יצא השער כלומר שבשנה ההוא נמצא שעלה השער מאה פעמים כי זה יורה על כובד הרעב נוסף על שבאותה שנה לא הצליח בזריעה כי אם הוא. וזהו סיבת גודל עשרו. וז"א ויזרע יצחק בארץ ההוא מצד חוזק ההשגחה הדביקה בו הצליח בזריעתו. גם וימצא בשנה ההוא מאה שערים כי לא עמד השער על אופן א' או על ב' כי"א עד מאה שערים ובזה ויברכהו ה'. ר"ל כי אלו הדברים לא היו במקרה ח"ו כי אם בהשגחה עליו וז"א ויברכהו ה'. וביאר אופן הברכה. ואמר ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד להשיב לקושיא שזכרנו נבין מאמרם ז"ל באמרם שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך עכ"ל. וראוי לשום לב מנא להו ז"ל שדרשו מה שדרשו. ואפשר לומר שדרשו מכח הקושיא שזכרנו כי אין ברכה לישראלי שיעלה עד תכלית המעלה כנז'. ולזה אמרו כי פי' מאד

כמו בכל מאדך לשון ממון[9] והכוונה לומר ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד שגדל על כל הכסף והזהב. שהיו אומרים זבל וכו'. כלומר הדבר היותר פחות של יצחק שאין לו ערך ושווי יותר חשוב ומבורך יותר מכסף וזהב היותר חשוב של אבימלך. והענין שהיה יצחק מוצלח בכל מיני ההצלחות אם מצד עצמו כאומרו ויגדל האיש כי היה לו שם בכל הארץ עד שהיו אומרים וגו'. ואם מצד העושר אמר ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר שהם המעשרות את בעליהם. עוד ועבודה רבה שהם עבודת הקרקעות או העבדים כמרז"ל. והנה בראות הפלשתים גדולי הארץ ושריה כל ההצלחה הנז' קנאו בו כי עוד לו רק המלוכה. וז"א ויקנאו אותו פלשתים. כי אין מתקנא אלא גדול בגדול ועשיר בעשיר. כי המון העם אדרבה היו אומרים זבל פרדותיו וכו'. ואמר אותו ולא אמר בו ירצה כי רוב ועיקר הקנאה היתה מצד הצלחת עצמותו וז"א אותו. והנה אבימלך בחכמתו נתחכם ואמר אם נאמר לו שילך מארצנו אין זה ראוי ואין לנו פנים לזה. ואם ישב עמנו במדינה. גם זה רעה חולה כי עוד לו רק המלוכה כנזכר. והנה בטוב עצתו להרע אמר לא נאמר אליו כי אם שילך מתוך המדינה לבד. אמנם ישב סמוך לעיר. וזו אינה דחייה כי זה כבוד המלכות שיראה כבוד המלכות ולא יתבזה המלך בשבת יצחק שהוא גדול מן המלך עם המלך. וזו אינה דחייה. והנה אבימלך היתה כוונתו שידיחהו מכל ארצו. ולזה קודם שיאמר לו אלו הדברים הנז' קדם וסתם את הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו כדי שלא ימצא מים להשקות את צאנו וכאשר יאמרו לו שיצא מן העיר יוכרח שילך מכל ארץ פלשתים כי לא ימצא מים כנז' וז"ש הכתוב וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו ואפשר שעבדי אביו חוזר לאבימלך בימי אברהם אביו. ולזה לא אמר אשר חפרו עבדי אברהם אביו או אפשר שהכל חוזר לאברהם והיה מפורסם שהיו של אברהם ואברהם חפר אותם. ואפשר שהיו ליצחק עדים בדבר שלא יוכלו להכחישם הפלשתים ולאמר לנו המים כאשר אמרו בבארות שחפר יצחק גם ראיה לדבר מצד השמות שקרא להן אביו כי היו שמות עבריים לא בלשון פלשתים. ולזה אין טענה כי אם לסתום אותם וזאת הסתימה היתה בעפר שלא יודע עוד מקומם כלל ואחר שכבר עשה זה אח"כ אמר ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו ולא אמר לך מארצנו כי לא היו שואלים ממנו כי אם שלא יהיה עמהם בתוך העיר מפני שיחליש כבוד מלכות כנז' ואין ראוי לאיש שלם וחסיד כמו יצחק שיתגלגל חובה על ידו וז"א כי עצמת ממנו מאד כי יש

[9] והטעם שנקרא הממון בכל מאדך ירצה לדעתי להיות שכל התאווה הגשמיו' כולם כמו המאכל והמשתה והבנין והמשגל וכיוצא כאשר ירבה האדם מהם יקוץ בהם ולא ירצה בהם עוד באותה שעה משא"כ בחמדת הממון שיותר ממה שיהיה לאדם מהממון אז יהיה לו יותר חמדה לאסוף יותר. וזשרז"ל לא נפטר האדם מן העה"ז וחצי תאותו בידו:

לך חוזק ועצמה יותר ממנו ר״ל מן המלך עצמו כנז׳. והנה בראות יצחק טענתו המספקת אמר וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם ר״ל כי לא הרחיק מן העיר כי כן צוהו שיצא מן העיר לבד. והנה הועילה עצתו שיעץ וז״א וישב יצחק ויחפור את בארות המים וגו׳. ויקרא להן שמות כשמות וגו׳ כדי שיהיה לראיה כאמור. ואומרו וישב ירצה לדעתי לפי שהיו מכוסים בעפר ולא נודע מקום תחנותם והוכרח שיחפור וישוב ויחפור עד שמצא וז״א וישב וגו׳. ואפשר לישב הכפל שאמר ויסתמום פלשתים וימלאום עפר כי הסתום יאמר על סתימת המקור בעצמו. אמנם על החפירה מלאו עפר. והנה יצחק לא יכול לעשות כי אם שחפר הבארות ר״ל פינה העפר. אמנם המקור לא יכול עליו וז״א וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים ר״ל כי למצוא המקור לא יכול כי ויסתמום פלשתים. אמנם מה שעשה שקרא להן שמות כשמות וגו׳. להורות שיש לו חזקה במקום לבד ולזה הוצרך לחפור בארות אחרות כי הראשונות נסתמו מקודם כאמור ולזה ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים. ואפשר שהיתה המריבה בעצת אבימלך לטעון כי הם שלהם בארצם וכל זה כדי לדחותו מן הארץ. ולזה ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו. ר״ל כי תכלית המריבה היתה עם יצחק לדחותו לא בעבור המים כנז׳. וסיפר כי ג״כ חפר באר אחרת וגו׳. ויריבו גם עליה וכל זה כמו שאמרנו כדי לרחקו מארצם בתחבולה מהם כנז׳. ולזה הוכרח שיתרחק. וז״א ויעתק משם ויחפור באר אחרת וגו׳ ויקרא שמה רחובות וגו׳:

ביאור מעלת הצדקה ומעלת המלוה לעני בשעת דחקו יותר גדול:

מסרה הכי ה׳. הכי קרא שמו יעקב. (בראשית כ״ט:ט״ו) הכי אחי אתה. (שמואל ב ט׳:א׳) הכי וגו׳ נותר לבית שאול וגו׳. (שם כ״ג) מן השלשה הכי נכבד דשמואל. (איוב ו׳:כ״ב) הכי אמרתי הבו לי וגו׳ באיוב. וסימנא פרשתא דאגרא בעובדין יקירין תתייהב. כשהאדם נפטר מהעוה״ז הולך לתת דין וחשבון לפני מלך מלכו של עולם. הקטיגור אומר מה צדקה עשה זה. הכי קרא שמו יעקב כל מעשיו במרמה ועקבה ויעקבני זה פעמים בכורתי וברכתי הברכה האמתית היא הצדקה. והיתה שלי ולקח אותה לעצמו. והסניגור נעשה מליץ טוב אומר הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה עשית בעוה״ז שאינו מקפח שכר כל בריה ומשלם אני לאיש כמעשהו עשית צדקה הלוית לעני שהוא גדול מהצדקה שנאמר הכי נותר לבית שאול מעלה ויתרון לבית שאול למשאיל ומלוה לעני יותר ממי שנותן. וזהו ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן לכן הגידה לי מן הגי׳ הכי נכבד פי׳ מן שלשה דברים הנכבדים המשובחים שהם בצדקה שיתן ולא ידע למי נתנו

והמקבל לא ידע ממי קיבל. הוא נכבד המלוה והצדיק שעשה צדקה כראוי. אומר הכי אמרתי הבו לי וגו' י"ל איני צריך שתלמדוני הדברים הישרים. ולא תליץ בעדי אלא מה שעשיתי ולא יותר. וזהו שחדו בעדי בתמיה אלא האל יתי יודע הלבבות. וראה את עניי ויתן שכרי. וז"ש הסימן פרישותא דאגרא שלימות ואצילות השכר יהיה כפי מעשיו הטובים:

ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. יש לשאול שנראה לעין כל תימה גדול שיצחק ע"ה שלח מדנים בין אחים שאמר דברים שהעלה בהם חמת עשו. כאומרו ויהי כשמוע עשו אז דברי אביו ויצעק וגו'. והוא במה שאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך ועוד במ"ש הן גביר שמתיו לך וכיוצא. ויותר היה לו להמעיט הדברים ולהעלימם לשכך בהם חמתו והוא עשה להיפך:

אמנם כשנתבונן נמצא שבכל זה היתה כוונת יצחק לטובת ולתועלת יעקב. והוא אחר שראה שהענין היה בסייעתא דשמיא וידע שמאת ה' היתה זאת השתדל לקיים בידו הברכות על כרחו של עשו ואע"ג שיקפיד שמוטב הוא שיתקיימו הברכות עתה בידו אע"פ שתעלה חמתו של עשו וקיום הברכות לא יהיה כי אם בשישמע עשו הברכות ויודה עליהם בעל כרחו. וג"כ אונסיה גמר ומקני ליה. וראיה לזה שהרי הוצרך לומר לשרו של עשו שיודה לו על הברכות כאומרו לא אשלחך כי אם ברכתני דמשמע שיצטרך מקום להודאתו ולזה פירש יצחק ואמר בא אחיך במרמה וגו'. וכן מ"ש הן גביר שמתיו לך וגו'. הרס"ו זללה"ה:

ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא. ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך וגו'. ראוי לשום לב ראשונה אומרו ויצא וילך כבר נכפל זה במה שקדם. עוד אומרו ויפגע במקום ומהו זה המקום שלא נזכר שמו ומה שדרשו רז"ל על הר המוריה הוא דרך דרש. עוד אומרו וילן שם כי בא השמש הי"ל ויבא השמש וילן שם. עוד אומרו ויקח מאבני המקום וגו' מה הכוונה בסיפור אלו הדברים שאינו כפי הענין. עוד אומרו וישכב במקום ההוא הי"ל וישכב שם. עוד אומרו ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו'.

מה זה הסולם ומה ענינו בזה המקום. עוד אומרו והנה ה' נצב עליו על מי על יעקב או על הסולם. עוד אומרו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק וגו'. מן הראוי לומר אני ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק אביך או הי"ל אבותיך למה יחסו אל אברהם ולא אל יצחק. עוד אומרו הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך מהו זה היעוד כאן אם ליתן לו הארץ ולזרעו כבר נתנה הרבה פעמים לאברהם כאומרו שא נא עיניך וגו'. ובהרבה מקומות יעוד לאברהם על זה ומה נתן לו כאן. עוד אומרו והיה זרעך כעפר הארץ למה נמשל זרעו לעפר יותר טוב לדמותם לכוכבים כנז' באברהם. עוד אומרו ופרצת ימה וגו' אחר שאמרת שירבה זרעו כנז'. פשיטא שיפרוץ לרוב. עוד אומרו ונברכו בך כל וגו'. מה הכוונה בזה די מה שנזכר כבר. ועוד הערות רבות אין להאריך לזכרם כולם יתיישבו כפי דרכנו בס"ד. אמנם אפשר לומר לפי שיעקב ע"ה בראותו שהוכרח עכ"פ לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ. כאומרו קום ברח לך וגו' היה קשה עליו יציאתו לחו"ל לפי שידע קדושתה. ולזה כאשר הגיע עד הגבול המבדיל בין הארץ וחו"ל. אז בער כי יותר חשק א"י ולא יכול להתאפק לצאת ממנה. וז"ש ויצא יעקב מבאר שבע וגו'. אין הכוונה לומר לנו שיצא שזה כבר נודע במה שקדם. אמנם הכוונה לומר שכאשר יצא יעקב מבאר שבע כדי לילך לחרן שהוא חו"ל ויפגע במקום וגו'. ירצה באומרו ויפגע כמו אל תפגע בי מלשון פיוס על דרך אומרו. כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו כמו שעשה אותו הקדוש שספרו בגמרא (כתובות קי"ב) דהוה מנשק כיפי דעכו מרוב החיבה לאהבת א"י בלבו וראוי לדעת למה לא היה מנשק אלא כיפי דעכו ולא זולת. אמנם הענין כנז' לפי שכאשר יהיה האדם בתחום א"י הוא מתנחם מעט. אמנם כאשר יהיה על התחום בעצמו שהוא עכו שהוא הגבול אשר בין א"י לחו"ל אז תתלהב אש אהבת א"י בלבו ומרוב אהבתה היה מנשק ומחבב העפר והאבנים של א"י כמו האדם המפייס את חבירו ומנשקו כאשר מתפרד ממנו ומניחו והולך לו שמפייסו לומר שאין הכוונה שעזבו בעבור שנאתו אותו ח"ו. אלא בעבור שהוא מוכרח לו ההליכה מצד ענין אחר לזה מראה לו האהבה ומנשקו ומפייסו בעת הפרידה כי אז מתעוררת האהבה יותר. כן הקדושים כאשר יוכרחו לצאת מא"י על הגבול בעת צאתם תבער בלבם אהבתה וינשקו העפר והאבנים. להראות חיבתה בלבם לומר שלא יצאו ממנה בעבור שנאתה כי אם מצד הכרח הכריחם. וז"ש שכאשר יצא יעקב מבאר שבע כדי לילך לחרן שהיא ח"ל אז עלתה בלבו וגברה אהבת א"י. ולזה ויפגע. ופייס ונשק במקום שהוא הגבול שבין א"י לח"ל. ונקרא מקום לפי שגדר המקום כמו שגדרוהו החכמים. הוא מקיף שוה נבדל כלומר שהאויר המקיף המתקומם מכל סביביו הוא יקרא מקום. כמו הספל למים

שהספל הוא מקום המים שהוא מקיף לו מבחוץ והוא שוה לו כשיעור מדתו והוא נבדל ממנו שאינו מעצמותו. וכן הגבול המקיף לא"י מבחוץ שהוא מבדיל בינה ובין ח"ל יקרא מקום. ולזאת הסיבה נקרא האל ית' מקום כאומרו ברוך המקום לפי שכבודו ית' מקיף העולם מבחוץ ומעמידו וז"ש ויפגע במקום שהיה מנשק ומפייס הגבול של א"י ומרוב אהבתו אותה היה כ"כ הפיוס לא שעה ולא שתים אלא היה כ"כ מנשק ומתבודד עד שלא ידע אימתי עבר הזמן עד שהוכרח ללון שם. והטעם לפי שבא השמש והוא עודנו מנשק ומפייס. וז"א וילן שם כי בא השמש. ולא אמר ויבא השמש וילן שם. לומר שלא היה בדעתו ללון שם. אמנם לן שם בעבור שבא השמש והוא עודנו מפייס כנז'. ומרוב פייסו ואהבתו את הא"י ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו במקום הכסתות שהיו לו וישכב במקום ההוא כלומר על הארץ במקום הכרים. והכוונה שכ"כ היה מחבבה עד שהיתה לו הארץ ואבניה במקום כרים וכסתות. והיה לו נחת רוח בהם ושכב כאלו היה על מצעות בגדי משי ורקמה. ואפשר ג"כ אומרו וישכב במקום ההוא לומר שהענין שמי שהוא מצטער במטה ואין לו נחת רוח בה לא יוכל לישון במקום אחד. אמנם יהיה מתהפך ממקום למקום. ולז"א וישכב במקום ההוא. ר"ל שכ"כ היה לו נחת רוח בזאת המטה החשובה והחביבה עד וישכב במקום ההוא ולא נתהפך מצד אל צד אלא במקום ההוא שכב וערבה לו שנתו וכראות האל ית' כ"כ אהבתו בא"י גלה לו סוד מעלת א"י. וז"א ויחלום והנה סולם וגו'. ודע שהסולם הזה הוא אוירי והוא אויר המקיף כל א"י והוא סוד המקום הנז' וצורת תחום א"י אינו לא ארוך ולא עגול ולא מרובע אלא כצורת אדם. מושכב ארצה פרקדן. ראשו ברוח מזרח. וב' זרועותיו פשוטות א' לצפון וא' לדרום וב' ירכותיו פתוחות בוהן רגלו הא' להר ההר שהוא קרן צפונית מערבית ובוהן רגלו האחר לנחל מצרים שהוא קרן דרומית מערבית ובין ב' רגליו נכנס הים הגדול שהים הוא מערבה של א"י. ולכן תמצא שא"י כולה רצועות גדולות וקטנות. הסולם הנז' הוא אויר המסבב כל אלו הרצועות ומבדיל בין אויר א"י ובין אויר ח"ל מן הארץ עד לרקיע. ויש לסולם הזה מדרגות מב' צדדיו מכלפי פנים מצד א"י. וכלפי חוץ מצד ח"ל. ודע שכל הדר בח"ל נמצאים סביבותיו י"א אלף מלאכים מסטרא דשמאלא מצד שמאל אלף. ועשרת אלפים מצד ימיני. וכשזוכה לבוא לא"י וכשמגיע סמוך לסולם מסתלקים מעליו אותם הי"א אלף מלאכים הנז' כדכתיב יפול מצדך אלף ורבבה מימינך ועולים במדרגות הסולם מצד חוץ כלפי חו"ל והולכים למקומם ובאותו רגע כשנכנס האדם בתוך אויר הסולם מיד יורדים דרך מדרגות הסולם מכלפי פנים כ"ב אלף מלאכי טהרה כחשבון הכ"ב אותיות שבתורה ומתלוים עמו עשרים אלף מצד אחד וב' אלפים מצדו השנית.

ורמז לזה רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. וכל הדר בארץ נמצאים עמו כ"ב אלף מלאכי טהרה כנז' ומי שהורע מזלו לצאת לח"ל כשמתקרב אצל הסולם הנז' מסתלקים מעליו הכ"ב אלף הנז' ועולים במדרגות הסולם כלפי פנים וחוזרים למקומם ויורדים י"א אלף ומתלוים עמו לח"ל ועיין בס' חסד לאברהם בס"ד בעין הארץ ממנו כי שם הרחבתי הביאור בענין. וזהו סוד הסולם שהראה האל יתי' ליעקב כאשר ראה חיבת המקום עליו כנז'. וז"ש ויחלום והנה סולם מוצב ארצה שהוא אותו אויר המקיף ומבדיל בין אויר ח"ל ובין אויר א"י הטהור. והוא הולך ועולה עד לב השמים שהוא מגיע עד היכל לבנת הספיר כמו שהארכתי הענין בעין הארץ כנז'. וראה שאותם המלאכים כ"ב אלף הקדושים שהיו מתלוים עמו בא"י ראה אותם עולים במדרגות הסולם כלפי פנים. וראה מלאכי ח"ל שהם י"א אלף כנז' יורדים בו כלפי חוצה כנז' וכל זאת המראה השיג כאשר ראה ה' אהבהו במקום הקדוש שכ"כ חרה לו על אשר הוצרך לצאת מא"י לח"ל. וג"כ יעד לו שכרו על זה החיבוב שחיבב א"י כנזכר באומרו ויפגע במקום. ואמר הנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' וגו'. ואפשר לומר והנה ה' נצב עליו הוא סמוך לקודם כאלו אמר עולים ויורדים בו. והנה ה' נצב עליו כלומר ראה במראות הנבואה מראות הסולם כנז'. וג"כ ראה שהאל יתי' נצב על הסולם. כלומ' שאין שליטה לשום שר בא"י אלא האל יתברך הוא המשגיח בה תמיד. וז"א נצב עליו ויעד לו שכרו על זה ואמר אני ה' אלהי אברהם אביך וגו'. ירצה שבגלל שחיבב כ"כ א"י כנז' זכה שתהיה לו א"י במתנה לנחלה לזרעו אחריו. והענין ודאי הוא שהאל יתי' נתן א"י לזרע אברהם ע"ה שהוא יצחק כמ"ש בפ"י כי ביצחק יקרא לך זרע. אמנם למה זכה יעקב וזרעו לא"י ולא עשו וזרעו שמה שדרשו רז"ל (נדרים ל' א) כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק הוא דרך דרש. אמנם כפי פשט הכתובים זרע יצחק יקרא זרע אברהם שנשבע האל יתי' לאברהם שיתן להם א"י. אמנם הטעם שזכה לזאת המתנה יעקב וזרעו ולא עשו וזרעו הטעם הוא לפי שכ"כ חיבב יעקב ע"ה א"י כנז' לזה יעד לו האל שאותה השבועה שנשבע לאברהם שיתן לזרעו את הארץ יקיים אותה ביעקב ולא בעשו. וז"א והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק וגו'. ומה נחמד אומרו אלהי אברהם אביך ר"ל שאעשה כאלו אברהם הוא אביך ולא יצחק כענין שכאשר נשבעתי לו שאתן לזרעו את הארץ הוא לך לזרעך דוקא. ולזה הארץ אשר אתה שוכב עליה. ר"ל שכ"כ חבבת אותה עד שהנחת כרים וכסתות ושכבת על הארץ מצד חיבתה לך אתננה ולזרעך לבד ולא לעשו. לפי שאחשוב שאברהם הוא אביך ולא יצחק. וג"כ יעד לו שתהיה השגחה דביקה עם זרעו והקדושה כמו עפר הארץ או יעיד לו על רבוי זרעו ג"כ. וא"ת אחר שהמשלת זרעי בקדושה ובהשגחה לעפר הארץ.

א"כ מה עפר א"י שיצא לח"ל מטמא והפסיד קדושתו יכול אף זרעי כן שאם יצא לח"ל לא יהיה קדוש ומושגח. לז"א ופרצת ימה וגו' כלומר שיהיה לזרעך סגולת עפר הארץ כנז'. עם היות שיצא לח"ל. וא"ת אחר שזרע ישראל הוא דבוק בקדושה ומושגח בה. ותו בח"ל כמו שהוא מושגח בא"י. א"כ מה מעלת הישראלי שישב בא"י. לז"א ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך לרמוז לדרוש הרחבנו בו הביאור בס' חסד לאברהם ונרמז לעיל בפי' לך לך. שכאשר יהיה הצדיק בא"י יוכל להמשיך ע"י עבודתו השפע לכל העולם משא"כ כאשר יהיה בח"ל וע"ש ולפי שהיה יעקב מצטער על יציאתו מא"י לח"ל לז"א והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת וגו'. וייקץ יעקב משנתו כאשר ראה המראה הגדול הזה. ותמה על מעלת א"י שהשכינה דביקה בה בהשגחה פרטית מה שלא ידע בה קודם לכן. ולזה נתיירא הרבה מהיציאה לח"ל. ומקדושת המקום הנורא. ולזה השכים בבוקר וישם את האבן למצבה כדי להכיר המקום הנורא ההוא. וג"כ כדי להכיר האבן משאר האבנים יצק שמן על ראשה שהשמן יעשה רושם בארץ ובכל הדברים ויתמיד הרושם והכתב לזמן רב ונדר נדר שאם תהיה ההשגחה דביקה עמו בענין שלא יחסר לו המוכרח ויחזור לביתו לשלום. אז ידע ודאי שאפילו כשהיה בח"ל שאמרו רז"ל (כתובות ק"י) כל הדר כו' עכ"ז הוא ידע שהיה ה' לו לאלהים היה לו אלוה בח"ל:

ושבתי בשלום אל בית אבי וגו'. י"ל שהם אמרו ז"ל (ברכות ס"ג) הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום. אלא לך לשלום. נראה שמלת בשלום הוא לשון קללה שהכוונה שלא יוסיף שום שלימות יותר וגו'. וא"כ איך אמר יעקב ושבתי בשלום ולא לשלום. כי זהו טענת אבימלך ליצחק. לפי דעתי באומרו ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך ה' והענין לדעתי כי הם אמרו לו לך בשלום ולא לשלום כמ"ש הכתוב וילכו מאתו בשלום לכן אמרו ראינו כי ה' עמך כי אנחנו שלחנוך בשלום. ואתה לא נזוקת כי אתה עתה ברוך ה'. וא"כ איך אמר יעקב ושבתי בשלום וגו'. ואפשר לומר שהוא התפלל לאל שישמור אותו מכל נזק בחוצה לארץ ולא יהיה לו מיחוש ראש ולא שום נזק אלא יהיה בריא ושמור מכל נזק. וכאשר יחזור לארץ ישראל ימות במהרה כלומ' בא"י יהיה . . . . . והיה אלהים עמדו כי אפילו מדת הדין תיטיב עמו. אמנם כאשר יחזור לא"י אפי' מדת הרחמים תהפוך לכן . . . . . ובמדרש אמרו וכי יעקב לבד יצא והרי כמה חמרים וגו'. על"ה במדרש רבה. אמנם י"ל מה הוא כוונת בעל המאמר שאין סברא לומר שהיה לכתוב לספר שיצאו חמרים וגמלים שדרך הכתוב לספר העיקר ויניח הטפל. וא"כ מה כוונתו באומרו והרי כמה חמרים וגו'. ועוד אומרו אלא כל זמן הצדיק וגו'. הנה בכל

מקום שיאמר אלא הוא סותר התירוץ הראשון וכאן לא נאמר שום תירוץ קודם ומהו אלא. וי"ל שבעל המאמר הוקשה לו אומרו ויצא יעקב שהרי כבר נאמר בפרשה שעברה וישמע יעקב וגו'. ולז"א שודאי לא ימנע מחלוקה או אומרו ויצא יעקב כדי לומר שעשה מה שאמר לו אביו. או שאמר זה לדייק ולומר שיעקב לבדו יצא. והנה הא' א"א שכיר אמר זה למעלה. וג"כ אם נאמר הב' שלפי שאמר למעלה וישמע יעקב וגו'. חזר לומר שמה שאמרתי לך וילך לא תחשוב הוא שהלכו עמו אנשים הרבה שאינו אלא הוא לבדו הלך ולז"א ויצא לדיוקא שהוא לבדו יצא גם זה אינו צודק. והרי כמה חמרים וגו' אלא סותר התירוץ דס"ד מעיקרא שהוא לדיוקא כנז'. שזה א"א אלא לדרשא אתא ללמדך בכל זמן וגו'. ר"ל שמה שאמר כאן ויצא לומר שיציאתו עשתה רושם וגו'. כמו שהארכתי בזה המאמר במקום אחר בס"ד:

ומצאתי כתוב משם רז"ל שכאשר רדף אליפז אחר יעקב להורגו במצות אביו כשהשיגו ישב אצלו ברחוק ד' אמות והתחיל לבכות אמר לו יעקב למה אתה בוכה אמר לו אליפז אבי גזר עלי להורגך וחייב אני לקיים מצות אבי ועוד שנשבע לכרות את ראשי אם לא אוליך לו את ראשך. ואני א"א להורגך כי אתה רבי שלמדתני תורה לכן לא ידעתי מה אעשה. א"ל יעקב טול את נכסי מעל ידי ועל ידי זה תקיים מצות אביך שהעני חשוב כמת. ולענין הראש תאמר שפגע בך ארי וזרקת אותו אליו להציל את נפשך. ונתרצה לו אליפז בזה. מיד נתקרב יעקב בשפת הנהר ופשט כל בגדיו ונכנס בנהר ונטלם אליפז והלך לו ונשאר יעקב ערום בתוך המים וידיו פרושות השמים בוכה ומתפלל מיד נזדמן לו פרש א' מהרצים רוכבי הרכש ונפל מהסוס בשפת הנהר ורגלו אחוזה בתוך הרכש ונטבע בנהר ומת ויעקב פשט את בגדיו וכבסן ולבשן וזה היה קרוב לבית מדרשו של עבר ונתעכב שם י"ד שנים ושם למד חכמה ונטמן שם פן יפגעו בו קרובי ההרוג ויאמרו שהוא הרגו ולאחר י"ד שנה יצא ממדרשו של עיר והיה אז בן ע"ז שנה וכשהגיע לחרן נזכר שעבר מקום שהתפללו בו אבותיו והוא נתן דעתו לחזור ונעשה לו נס וקפצה לו הארץ ונמצא באותו מקום מקודש והתפלל שם ואחר שהתפלל שם נתן דעתו לחזור אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני אל יפטר בלא לינה מיד שקעה החמה ב' שעות קודם זמנה והיינו דכתיב וילן שם בשביל שבא השמש שמסורת בידו לעולם לא יצא אדם אלא בכי טוב ואל יבוא אלא בכי טוב דהיינו אור השמש שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב וגו':

ביאור טעם שהותר ליעקב לגנוב לב לבן:

מסרה והנה איננו ג' וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום. (שופטים ג':כ"ה) ויחילו עד בוש והנה איננו פותח. (תהילים ל"ז:ל"ו) ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא. חד בתורה. וחד בנביאים. וחד בכתובים. וסימן לית תרעא למתבע. פי' כי יעקב היה איש תם וירא אלהים וגנב את לב לבן ולקח את בנותיו והלך בלי רשות. והנה אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הגוי. אמנם לפי שראה יעקב שלבן היה פונה פניו שלא היה רוצה לראוהו. וזהו כי איננו עמו כתמול שלשום. והוא היה רועה צאנו. וכ' שנה לא היה ישן ביום ובלילה וכאשר היה הולך לבית לבקש לחם לאכול היו סוגרים בפניו הדלת ולא היו רוצים לפתוח. וז"ש ויחילו עד בוש והנה איננו פותח. והנה דרך בעל הבית שלפעמים לא ימצא והמבקש אותו ימצאנו בשוק. אמנם לכן הרשע כשהיה יוצא מהבית היה אומר אם יבא יעקב וישאל עלי יאמרו לו לא ראינוהו ולא ידענו מה היה לו והיה הולך לבקשו ולא היה מוצאו. וז"ש ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא. ולז"א יעקב לית תרעא למתבע אין פתח ואין מקום לשאול עליו:

ביאור מעלת לאה וישששכר גם ענין דינה עם שכם:

מסרה עמדה ד' ועמדה א'. ותרא לאה כי עמדה מלדת. (מלכים ב י"ג:ו') וגם האשרה עמדה בשומרון. (תהילים כ"ו:י"ב) רגלי עמדה במישור. (קהלת ב':ט') אף חכמתי עמדה לי. וחד (מלכים א א':ב') ועמדה לפני המלך. וסימן אתחזיאת בשומרון כנישתא דחכמתא בסכנתא. פי' האמהות נביאות היו ויודעו' העתיד ראתה לאה שדן בן ה'. ראשון לחטוא נצטערה מאד וכשעמדה מלדת שמחה שעתיד לשום האשרה בשומרון. ואז לקחה הדודאים וילדה יששכר וכשראתה שדן מחלק רחל וממנה יששכר יודעי בינה לעתים אמרה רגלי עמדה במישור שיצא מחלקי יששכר וזבולון סבת החכמה. וז"ש אף חכמתי עמדה לי בחלקי אבל מה אעשה שלא יצא ממני דן ושמחתי. ממני דינה שלקחה שכם בן חמור. וז"ש ועמדה לפני המלך. וז"ש הסימן אתחזיאת בשומרון במקום המשפט שמה הרשע שהיה ראוי שם להיות כל החכמים והיושר שבעולם ששם ט' שבטים וחצי. וכולם עובדי ע"ז. עד שגלו ללחלח וחבור והרי גוזן וגו':

ביאור הסיבות הגורמים העורון:

מסרה ועיני י"ג. מהם ריש פסוק. ועיני לאה רכות. (בראשית מ"ה:י"ב) ועיני אחי בנימין. (שם מ"ח) ועיני ישראל כבדו מזוקן. (שמואל ב כ"ד:ג') ועיני אדוני המלך רואות. (ישעיהו ה':ט"ו) וישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים תשפלנה. (איוב י"א:כ') ועיני רשעים תכלינה. (שם י"ז) לחלק יגיד רעים ועיני בניו תכלינה. (שם ל"א) ועיני אלמנה אכלה. (משלי י"ז:כ"ד) ועיני כסיל בקצה הארץ. (שם כ"ז) ועיני האדם לא תשבענה.

וסימנם שפירותא בפומא דישראל ויחזין בשפלותא דחייביא וביניהון ויסופון מארעא ויאבדון מארעא. פי' העורון יגיע לאדם מעשרה דברים. התמדת הבכי. וז"ש ועיני לאה רכות וגו'. שבכתה שהיא לחלקו של עשו וז"ש כלו בדמעות וגו'. וכשהאדם יושב זמן רב משתוקק לראות אדם א' או דבר יקר ויושב זמן רב ומביט לראות. וז"ש עיניכם רואות ועיני אחי בנימין שיש זמן רב שאני משתוקק לראותו. וברוב הזקנה ועיני ישראל כבדו. וכשהאדם רואה מעלתו ומדרגתו מסורה ביד אחר. וז"ש נתן הנביא לדוד[10] ברוך ה' אשר נתן לך בן יושב על כסא מלכותך ועיני אדוני המלך רואות. לפי שאינו מקנא בבנו ובתלמידו. והגאוה והמעלה ייקרו האדם יותר מדאי. כשז"ל (סוטה ט' ושם איתי' הלך אחרי עיניו ובמדרש תנחומא פ' בשלח איתי' נתגאה בעיניו) שמשון נתעלה בעיניו ולקה בעיניו. וז"ש וישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים השפיל עיני הרשעים בסנורים כסדום וזהי ועיני רשעים וגו'.. ומי שיש לו אחד בפה ואי בלב שפת חלקות וגונב דעת הבריות חושב דבר ומדבר דבר ולזה יהיה לו מדה כנגד מדה עיני בניו שהם מחשבותיו תכלינה וז"ש לחלק יגיד רעים שמדבר חלקות ורפיונו דבר אחר יהיו בניו עורים. והאשה שימות בעלה. וז"ש ועיני אלמנה אכלה. ואדם שהולך בדרכים תמיד לאסוף קנין ברוב ענין יגיע לו נזק בראות. וז"ש ועיני כסיל בקצה הארץ. וצרות העין מלא ביתו כסף וזהב לא ישבע מסיבתו חסרון הראות. וז"ש ועיני האדם לא תשבענה. וראוי לאדם לסור מכל הדברים האלה וחשקו ותשוקתו יהיה בעבודת בוראו וינצל מעורון ופגעים רעים ויהיה לו נזק באוירו ולא בגופו וז"ש הסימן שפירותא בפומא דישראל ר"ל היופי והנוי הוא התפלה והשבח לאל ית' בפיהם של ישראל ויראו במפלתם של רשעים הם ובניהם וזהו ויחזון בשפלותא דחייביא. אכי"ר:

וילך ראובן בימי קציר חטים. י"ל מהו וילך להיכן הלך הי"ל וימצא ראובן דודאים בשדה בימי קציר חטים ויבא אותם וגו'. ועוד למה לא רצתה לאה שתתן מדודאי בנה לאחותה שאין ראוי לה להכעיס לאחותה ולקנאות בה כ"ש אם הדודאים הם מועילים להריון כדברי קצת מפרשים. ויותר ראוי היה לה לבקש לאחותה דבר שיועיל להריון כדי שלא תשאר גרועה מאחת השפחות. עוד יש תימה בדברי רחל שאמרה. לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך. וכי לא היה לה מה ליתן לה תחת הדודאים כי אם שישכב עמה שאין ראוי לה לזלזל כמשכבו של צדיק. ועוד יש לתמוה על יעקב ע"ה שנראה שפירש מלאה ממ"ש המעט קחתך את אישי. ואיך פרש ממנה ומנע ממנה מצות עונה. ועוד מהו זה שמייחסין תמיד הדודאים לראובן כאומרו תני נא לי מדודאי בנך ולקחת גם את

[10] צ"ע כי לא נמצא הכתוב הזה כלל:

דודאי בני. תחת דודאי בנך כי שכור שכרתיך בדודאי בני. ג"כ למה ייחס אלו השני בנים שילדה ליעקב כמ"ש. ותלד ליעקב בן חמישי ותלד בן ששי ליעקב. ועוד מניינא למה לי. ועוד כי נתן אלהים שכרי וגו'. הי"ל כי שכרתי אישי בדודאי בני. ועוד מה הכריחה לתת שפחתה אחר שכבר ילדה די בנים. וי"ל שלאה כאשר עמדה מלדת פירש ממנה יעקב שנראה לו גנאי בדבר שיזקק לה מאחר שאינה יולדת אחר שהוא לבטלה. לכן לאה מרה לה שפירש ממנה אותו צדיק. ואחר שראתה כוונתו שלא פירש ממנה אלא לפי שאינה יולדת. לכן נתנה שפחתה לאשה. וביקשה מהשי"ת שבזכות זה יפקדנה ויתן לה הריון כדי שלא יפרוש ממנה יעקב שאין כוונתה להוליד ולאסיף בנים כי כבר הודתה להשי"ת שנתן לה יותר מחלקה. אמנם לא ביקשה בנים רק כדי שלא יפרוש ממנה אותו צדיק. ואע"פ שניתנה לו שפחתה לא הועילה כלום כי לא רצה עוד יעקב להזקק לה אחר שכבר עמדה מלדת ויש לה בנים. והנה בראות ראובן זה הענין נתקנא על עלבון אמו. ומחמת זאת הקנאה ג"כ בלבל יצועי אביו לכבוד אמו. לכן נזדרז לבקש סם המועיל להריון כמו הדודאים. ולז"א וילך ראובן כלומר שלא הלך כי אם בעבור לבקש הדודאים לאמו והאל יתי הזמינם לו. ויבא אותם אל לאה אמו. ולזה נקראו על שמו בכל פעם שמזכיר אותם בעבור שהשתדל בהם ואמר. ותאמר רחל אל לאה תני נא לי וגו'. ותאמר לה המעט וגו'. אפשר שהדודאים הללו היו מוטעים ולא היה בם כדי להספיק לשתיהן רק לאחת מהן. ולזה אמרה לה המעט קחתך את אישי וגו'. כלומר אחר שכוונתי בדודאים הוא כדי שיזדקק לי בעלי אחר שפירש ממני ולקחתו אתה לעצמך ולא חששת לענויי לכן אין ראוי לך לקחת הדודאים. אחר שכוונתי להם להריון כדי שישוב להזדקק לי. ולזה השיבה אותה רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת וגו'. שודאי ידעה כוונתה שלא תתנם בכל ממון שבעולם. שאין כוונתה רק שלא יפריש ממנה בעלה. לכן להפיק רצונה אמרה לכן ישכב עמך וגו'. שזהו עצמו תועלת הדודאים. ולזה תמצא שכשנתעברה בישששכר לא פירש ממנה עוד וחזרה ונתעברה בזבולון אע"פ שלא אמרה רק לילה אחד מ"מ אחר שראה יעקב שנפקדה לא פירש ממנה. ומשם תבין שמתחלה לא פירש ממנה כי אם לפי שלא היתה ראויה ללדת ואמר ויבא יעקב וגו'. ותצא לאה לקראתו וגו'. אע"פ שאמרו רז"ל (כתובות ע"ב) שהתובעת בפה נקראת חצופה אלא שעושה דברים שיתן דעת הבעל עליה כמו שאמרו (עירובין ק') דמרצייא ארצויי. שאני הכא דלא אפשר בלאו הכי ותביעתו בפה הויא כרצוי לבד. והנה אע"פ שאמרה אלי תבוא. לא נתרצה יעקב אבינו ע"ה שיבוא אצלה. עד שאמרה לו כי שכור שכרתיך בדודאי בני. כלומר בעל כרחך אתה בא. ועכ"ז היה מגמגם בדבר מצד שאינה יולדת שלא יהיה זרעו לבטלה גם שנראה

שיש ח"ו כדמות חוצפה בדבר עד שהאל ית' סייע בדבר כדרז"ל (נדה ל"א) על וישכב עמה בלילה. ושלא תאמר שיש ח"ו שמץ דבר מבני תשע מדות שזו חצופה ח"ו. לזה אמר (שם י"ז) וישמע אליה אלהים. ותהר ותלד ליעקב בן חמישי. כלומר צדיק כיוצא ביעקב והוא חמישי לראשונים ועמהם במנין ושוה להם וכן ג"כ בזבולון בן ששי ליעקב. וכן ג"כ תמצא בשפחות נאמר ליעקב לומר שגם הם צדיקים דומים לו עם היותם בני השפחות. ואומרו נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי וגו'. כלומר שהזכות הוא מחמת שנתתי שפחתי לאישי. ואם היה נזקק לי מתחלה כשנתתיה לו כבר הייתי מעוברת. אלא שהוא מנע שפירש ממני. ולזה לא קראתי ע"ש שכירות הדודאים שאדרבה היה נראה הדבר מגונה. ואפשר לומר שקראתו יששכר בשני שיני"ן לשני השכירות. שכירות הנז'. ושכירות הדודאים שהוא ג"כ מצוה שהיתה כוונתה לשם שמים ולא פרסמה כי אם אותה שנראית לכל שהוא מצוה. הרס"ו זללה"ה:

וישלח

מצאתי כתוב בשם רב נחשון גאון זה הלשון. יעקב אבינו הכין בדרך חכמה מנחה לעשו אחיו עזים מאתים ותישים עשרים. המנין הזה לסוד נסתר. וערב עמהם מנינים אחרים להסתיר הסוד. אמנם לכך אמר עדר עדר לבדו ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. והסוד דע כי חכמי החשבון אומרים כי יש מנין נקרא מנין נאהב וזה כי הם שני מנינים וחלקי כל מנין מהם כמנין החשבון השני. והם מאתים ועשרים. וחלקי מאתים ועשרים הם רפ"ד וחלקי רפ"ד הם מאתים ועשרים. ויעקב אבינו כיון בזה החשבון. והיודע סגולתו יהיה אהוב למי שירצה יקחהו לפיכך ויפצר בו ויקח. וכבר נסוהו הקדמונים באהבת המלכים והשרים. וזה כאשר יתן לאשר ירצה להיות אוהבו המנין האחד. ויאחוז לעצמו המנין השני. והנה חלקי המנין אשר נתן הוא עצם המנין אשר תפס. וחלקי המנין אשר תפס הוא עצם המנין אשר נתן. וכדרך זה עשה יעקב אבינו ע"ה בתת לעשו עזים מאתים ותישים עשרים. ותפש לעצמו מנין רפ"ד. ורמז זה באמרו אכפרה פניו במנחה. למלת אכ פרה וידוע כי מלת אך למעט. וכאשר המעט ממלת פרה אחד ישארו רפ"ד. וזהו כוונת הסוד לכך כתיב ויפצר בו ויקח. עכ"ל רב נחשון גאון ז"ל. פי' הענין כל מנין שנחלקהו לחלקים שוים אותם החלקים השוים הם הנקראים מנין הנאהב. ואין כוונתו על חשבון השוה בחלקיו כי חשבון השוה בחלקיו אינו אלא א' בכל מערכה במערכות האחדים הוא ששה בעשרות הם כ"ד במאות תכ"ו באלפים ח' אלפים קכ"ד אלה הם[11]

[11] ועי' כל זה בראב"ע פי שמות בענין השם ובמרגליות:

חשבון השוה בחלקיו שכל החלקים שבו עולים ושוים כמוהו. כמו ששה שיש לו חצי ושליש ושתות וכולם ששה. וכן בכל מערכה. אך כוונתי במנין שחלקיו הנמצאים בו הוא הנקרא מנין הנאהב והם עצם הדבר. ומנין רפ"ד כחלקים הנמצאים בו שהם שוים עולים ר"כ ור"כ הוא המנין הנאהב במנין רפ"ד יש א' ב' ד' העולים אלה החלקים שבעה. ויש מחצית העולה מאה וארבעים ושנים. ויש רביע העולה שבעים ואחד בהצטרף כל אלה החלקים שהם שוים במנין רפ"ד יעלו מאתים ועשרים. והחלקים השוים בענין מאתים ועשרים עולים רפ"ד והוא כי במנין ר"כ יש א' ב' ד' ה' עולים י"ב. ויש בו מחצית מאה ועשר. ויש בו רביע נ"ה. ויש בו חמישית מ"ד. ויש בו עשירית כ"ב. ויש בו אחד עשר. עשרים. ויש בו עשרים וא' ויש בו עשרים ושנים עשר עולים כל אלה החלקים רפ"ד הרי שהחלקים השוים של רפ"ד הם ר"כ. והחלקים השוים של ר"כ הם רפ"ד. והשוים הם מנין הנאהב ונתנם לעשו הם ר"כ ועכב לעצמו עצם המנין ההוא רפ"ד כמו שרמז במלת אכפרה אכ פרה כנז'. ולכן צוה לעבדיו ורוח תשימו כי מלח ורוח חסרה יו"ד ועולה ר"כ למדם שישימו הפרש בין עדר לעדר בין מנין למנין כי רוח חסר יו"ד הוא כמו רוח והצלה יעמוד ליהודים. גם בהסתלק מרפ"ד ר"כ אותן ס"ד הנשארים עולים החלקים השוים באותן ס"ד ס"ג הם א' ב' ד' א' ב' ח' ומחצית ורביע ושמינית. וכל אותן ס"ד הם מנין הנאהב. חוץ מאחד והכל שב אל מקום אחד יתברך ויתעלה השם אחד. ויעקב אבינו ידע חכמה זו כאשר ידע חכמת המקלות. וחכמה זו לא יבין עיקר סודה כי אם מתי מזער ונבער כל אדם מדעת. עכ"מ:

כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי וגו'. הכוונה לומר לו שוחד דברים להודיעו שהוא אוהבו אהבה שלימה ככל אח לאחיו. ואמר שכבר נסה וראה שאין בעולם קורבה כקורבת האחוה כי שאר הקרובים לא יעמדו לאדם במקום אחיו. וז"א עם לבן גרתי. כלומר עם לבן שהוא קרובנו אחי אמנו. ועכ"ז גרתי הייתי עמו כגר והיה מרמה אותי כגר שנתאחרתי עד עתה ולאחר עמל וטורח היה לי שור וחמור וגו' ואשלחה להגיד לאדוני כל מה שקרה לי למצוא חן בעיניך שתקבלני ותמחול על מה שעבר כי עתה ידעתי שאין קרוב שיחוס ויחמול עלי יותר ממך. ובזה יתיישב מ"ש ואשלחה וגו':

כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים. פי' שאילו היה מכה האם ומניח הבנים היה חצי נחמה אחר שכבר העמדתי י"ב שבטים. וכן אם היה מכה הבנים ומניח האם ג"כ הוא חצי נחמה שאפשר שאוליד בנים אחרים ואעמיד י"ב שבטים. אמנם אני ירא שמא יכה אם על בנים. אפילו אם אחת עם בניה. ואז אין תקנה להעמיד הי"ב שבטים שא"א שישא אשה אחרת משום אם תקח נשים על בנותי ולז"א והכני אם על בנים ולא

אמר והכה אם וגו'. שאם יכה האם עם הבנים כאילו הכני אני. שבלי ספק בטלו ממנו י"ב שבטים. ואע"פ שיעשה השי"ת אחד מבניו לגוי גדול כחול הים אעפ"כ קבלה היתה בידו שלא יהיה זה כי אם מי"ב שבטים ולז"א פן יבוא והכני וגו'. ואתה אמרת ושמתי וגו'. מהרס"ו ז"ל:

זה מבנו של הרב הקדוש המחבר זללה"ה

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור וכו'. יש לדקדק תחלה במלת במרמה בפרט על פי רש"י שפי' במרמה. ועוד מאי וידברו ויאמרו תרי לשני דשניין הדדי. ועוד מאי דקאמר לא נוכל לעשות הדבר הזה כי הוא יתורא דקרא הוא. ועוד אך בזאת נאות לכם וכו'. דהיל"ל תאותו לכי שהם היו מבקשים ליאות לבני יעקב. לא בני יעקב היו מבקשים ליאות לשכם וחמור. אכן נלע"ד הפשוטה מעוטא דמעוטא הגם כי בזה רבו הדעות הלא לאלהים פתרונים ונאמר כי היה מן הראוי לבני יעקב לעשות כסדר להשיב תחלה למי שדבר תחלה. ולהשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי חמור דבר עמהם תחלה ואח"כ בא שכם לדבר עמם. א"כ היה להם להשיב לחמור ולשכם. ולמה שנו טעמם באומרו ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור. ובזה יובן מלת במרמה שפי' רש"י ז"ל. כי מה שהשיבו בני יעקב לשכם תחלה היה הדבר בחכמה כן. כדי שיעשו הדבר כמ"ש הפסוק ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב. ואילו היו מדברים לחמור תחלה היה מפציר בדבר וימאן באומרו מה לי ולצרה תצא אש מאתם ותאכל את שכם ודינה לכן דברו תחלה לשכם שהוא עשה יעשה בחשקו ויעשו אחרים עמו. ודברו בטענה כי אפשר ליתנה לו כי אם בזה התנאי להיות כי עד עתה היה הדבר באונס ואין עליהם משפט מות כי אונס רחמנא פטריה ועתה אם ניתנה לכם ברצוננו ימצא כי היה הדבר באונס וסופו ברצון וחוששני מחטאת. אכן כאשר תמולו עצמכם אדרבה יהיה לנו זכות בתחלת המעשה כמעשה יעל שנבעלה לסיסרא כדי להפילו ולזכות נחשבה לה כמו כן עתה. וז"א נאות לכם כי על ידכם יתגלגל לנו זכות ובזה ידוייק היטב באומרם לא נוכל לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו כי נמצינו מודים בתחלת המעשה בתתנו אותה כעת ברצוננו. או ירצה כי היה טוען שכם בדין הגם כי אביו חמור היה וטען בתחלה בדבריו הרבו עלי מאד מוהר ומתן הגם כי הדין כי אונס שותה בעציצו. ולכן לא אוכל לשלחה לכן הרבו כי זאת היא עלי ולזה השיבו הם את שכם תחלה כי היה בעל המעשה וידברו את אשר טמא והן אמת כי כן הדין כי שותה בעציצו. אכן לא נוכל לעשות הדבר הזה כי אין הדין רק בישראל אבל לא באיש אשר לו ערלה. אכן בזאת

נאות לכם לקיים הדין אם תהיו כמונו וכו'. והדבר מבואר. זה נלענ"ד. יצחק בן הרב המחבר זללה"ה:

וישב

וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו'. (בראשית רבה פ' פ"ד) היכן היה ר' יוסי אמר כל א' וא' היה משמש את אביו יומו ואותו היום של ראובן היה וגו'. פי' ר' יוסי דרש וישמע לשון שמיעה כמשמעו ור' נחמיה ורבנן דרשי לשון הבנה. אבל יש לתמוה אם אותו היום של ראובן אימתי שמש אביו ובא מיד. ועוד כיון שכל אחד הוא משמש את אביו יומו למה הוצרך יעקב לשלוח את יוסף ימתין מעט עד שיבוא אחד מהם לשמשו והוא יודיענו שלום אחיו ושלום הצאן. ויש לפרש שמתחלה נתכוונו אחיו לעשות תחבולה ולפרוש לו רשת ללכדו. שקודם לזה היו רועין בקרוב לאביהם. והיה אף יוסף רועה עמהם. כמו שאמר היה רועה את אחיו בצאן. וכשקנאו בו הלכו למרחוק אולי יבוא לשם ונקמו ממנו. ג"כ מכלל תחבולתם שאותו היום עכבו לראובן שלא ילך אצל אביו לשמשו כדי שישלח אביהם את יוסף. וסבת עכבתם לראובן שאמרו לו שכוונתם ליסע לדותן שיתעכב כדי לעזרם בנסיעתם. ואח"כ ילך אצל אביהם. וז"ש הנה שמעתי אומרים נלכה דותינה. ולכך נצטער יעקב שלא בא אחד מהם אותו היום כמנהג. ולזה שלח את יוסף שחשש שמא נתקבצו עליהם אנשי שכם על מה שעבר. וז"ש הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך וגו'. ויאמר לו הנני כמורא האב על הבן. ואמר לו לך נא ראה. כלומר ראה בעיניך. ולא שידע מפי המגיד והשיבני דבר מיד להורות על רוב צערו. וישלחהו וגו' כלומר שעשה לו לויה עד עמק חברון ומשם שלחו. וימצאהו איש והנה תועה וגו'. דס"ל (שם ב"ר פ' פ"ד) ג' מלאכים נזדמנו לו. ולכאורה נראה שלא הועילו לו כלום. ולא השתדלו בהצלתו אדרבא שאילולא נזדמנו לו היה חוזר לאביו כשיראה עצמו תועה. ואע"פ שלא יחזור וישאר תועה טוב לו משיפול בידי שונאיו שרצו להרגו והאל ית' היה מצילו מחיות רעות כמו שהצילו מהנחשים. אמנם כל זה היה להשלים העצה של חבר נאה הקבור בחברון. והנה בבואו אצל אחיו היה אז ראובן טורח בצרכי הבית כדי להלוך אצל אביו לשמשו יומו. ומצא הדברים בפי אחיו שרצו להרוג את יוסף. וזהו וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו'. והנה לא אמר כאן וישמעו אחיו כמו שנאמר ביהודה. אפשר שיהודה היה מלך עליהם ומוטל עליהם שישמעו בעל כרחם. ועוד י"ל שמ"ש ויקחהו וישליכו וגו' ויקחהו כתיב שהוא שמעון כדרז"ל (שם). לכן כששמעו הדברים מפי ראובן מיד קמו וישליכו שמעון הבורה. ואז כשהשליכוהו הבורה עדיין לא הלך ראובן אצל

אביו כי היה מכין צרכי הבית עצמו ללכת. ואח"כ ישוב אל הבור אשר במדבר ויקח את יוסף להשיבו אל אביו. וז"ש בב"ר וישב ראובן וגו'. והיכן היה ר' יהושע אומר כל טרחותו של בית היתה מושלכת עליו. וכיון שנפנה הלך אל הבור. ולפי זה יתיישב יותר אומרו הילד איננו ואני אנה אני בא כלומר כוונתי היתה שאוליך הילד אצל אביו בשובי. ועכשיו שהילד איננו איני רוצה לילך אצל אבי אע"פ שהוא יומי. ולזה ארז"ל (שם). שהפילו גורל מי ילך להוליך כתונת יוסף ונפל הגורל על יהודה.[12] ולז"א ור' אליעזר אומר עסוק היה בשקו ובתעניתו כשנפנה הלך לאותו הבור. ונפקא ליה מאומרו וישבו לאכל לחם וראובן לא ישב עמהם לאכול. ויש לעיין מה המעשה הזה אשר עשו שבטי יה שהתירו לעצמן לשפוך דם נקי ולמכרו. והנה י"ל שכוונתם היתה לש"ש שחשבו שמא ח"ו יהיו נפרדין ממעלתם מהקדושה. ויהיה יוסף עיקר ממלא מקום תחת אביו. והם יהיו כענין ישמעאל ועשו לפי שראו שאביו אהבו יותר מכל אחיו. ומסר לו ולמדו כל מה שלמד. וגם יוסף היה חושב כך. והיה מראה עצמו חסידות וגדולה בפניהם כמ"ש ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם שהיה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי כלומר מהבהמה בעודה מפרכסת והיה הוא מחמיר בזה. גם היה אומר שהיו תולין עיניהם בבנות הארץ לענין הנשואין שהוא מותר. והוא היה מחמיר בדבר ג"כ היה אומר שקוראין לאחיו בני השפחות כלומר שהיו נותנין בהם קצת זלזול. והוא היה מחמיר בדבר. ואל הגי' דברים רמזם הכתוב באומרו היה רועה את אחיו בצאן וגו'. כלומר שומר אותם בענין הצאן. והוא נער היה שומר עניני הנערות ומעשה הנערים ומדקדק בהם. והיה אומר לאחיו שהם עושין מעשה הנערים. נשי אביו היה הוא קוראן נשי אביו לא כאחיו שהיו קוראין שפחות אביו. ולזה כשראו אותו עושה זה הפרישות והחסידות בפניהם וקנאו בו וחשבו שרצה לגרום עד שידחו ממחיצתם ועוד הוסיף בחלומות לחזק הענין. לזה אמרו שהותר להם לרדפו. מהרס"ו ז"ל:

ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק וגו'. י"ל מה טעם אמר שמלותיו ולא אמר בגדיו כמו בראובן. ג"כ וישם שק במתניו ולא אמר ויחגור שק כמו חגרו שקים. או וילבש שק כמו במרדכי. ג"כ מה טעם זה האבילות המרובה. ועם היות שאין מתנחמין על החיים כדרז"ל (שם) עכ"ז לא היה ראוי לו לעשות אבילות באלו המעשים. ג"כ מהו ויקומו ולא אמר ויבואו. ג"כ אומרו כל בניו וכל בנותיו שאין דרך להיות המנחמים קטנים וקטנות. ג"כ מה טעם ויאמר כי ארד אל בני אבל וגו'. כי מה השיב להם בכך. ונראה לפרש

[12] ולז"א וישלחו את כתונת הפסים ויביאו אל אביהם כי אחר ששלחו כולם ביד אחד מהם נתקיים וישלחו ויביאו:

שיעקב התאבל על יוסף בשני מיני אבילות. א' מצד חסרון אדם גדול וצדיק כיוסף שזה ראוי לכל להתאבל עליו. ב' מטעם שהוא בנו שלא היה לו זכות להגן עליו ועונותיו הטו אלה. ולזה הוא שידע ערכו קרע בגדיו הנחמדים שהם שמלותיו. ע"ד שמלה לכם קצין תהיה לנו. וכמו ושמת שמלותיך עליך הנז' ברות כנז' בדרז"ל (בירושלמי דפאה פ"ה ה"ז. וברות רבה) וזה הוא מצד אבילות הכולל אפי' שלא היה בנו היה עושה זה וכנז'. הבי' אמר וישם שק במתניו שהוא שם על בשרו מבפנים השק דבוק על בשרו תחת בגדיו ונתנו על מתניו לרמוז על התאבלו על בנו שיצא ממתניו ומחלציו והתנהג בזה האבילות שבצנעא ימים רבים. אח"כ הרגישו בו כל בנותיו וכל בניו. וראו שמה שהוא עושה הוא סימן רע להם. כדרז"ל (מ"ק כ"ז) כל המתקשה על מתו יותר מדאי. על מת אחר הוא בוכה. ולזה קמו כנגדו לבטל ממנו הדבר בהכרח. או ירצה שקמו כנגדו בטענה חזקה ואמרו לו למה לא יתנחם בשביל א' והרי יש לו בנים ובנות ובניהם אחריהם. וז"ש כל בניו וכל בנותיו. והשיב להם שאינו חושש מהם אפי' שהם רבים. כי הוא בוכה ומתאבל על בנו שאין אחד מהם ממלא מקומו. וכפי הפי' הראשון ירצה כי ארד אל בני אבל שיתנהג באבילות כל ימיו על בנו שלא הגין זכותו עליו. וכמה חסידים בוכים ומתאבלים כל ימיהם כשרואים שנכשלו ח"ו באיזה דבר ואפי' קל כענין ר' יהושע בן חנניה שהיה מתענה כל ימיו שהושחרו שניו לפי שאמר בושני מדבריכם ב"ש כמוזכר בחגיגה כ"ב. וי"מ שהשיב להם אדרבה שיותר טוב שלא יראוהו שמח אלא עצב שלא יקטרג עליו השטן. עוד ע"ד שאמר איוב אם אמרי אשכחה שיחי כלומר אשכחה לגמרי מן הלב או לפחות אעפ"י שלא אשכח מן הלב אעזבה פני פנים של זעם ועצבון ואבליגה כלומר אתחזק לפני בני אדם כמי שאין לו צער יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני שהוא מפחד שלא יקטרג עליו וגו'. מהרס"ו זללה"ה:

ויאמר הבה נא אבוא אליך וגו' ותאמר מה תתן לי כי תבוא אלי. הנלע"ד שיובן עם מאי דאיתא בש"ס ד' דעות במטה בכל מי שנושא אלמנה (פסחים קי"ב ושם איתא גרוש שנשא גרושה וע"ש) הם ארבע דעות. גם איתא במדרש שיהודה מצאה בתולה ומיעכה באצבע הן עתה יהודה חשב כי אלמנה היא ולא רצה שתחשוב בזנאי אחר או בבעל אחר חלה פניה בנא לשון בקשה. וזהו הבה נא. וכמו שפי' רש"י הכיני עצמך ודעתך לכך ר"ל שלא תחשבי בשום אדם אחר אלא שאני אבוא אליך דוקא שאני מלך לפי שמחשבה מועלת. ותאמר אתה חושב כי אלמנה ופנויה אני לכן אתה רוצה לבוא אלי כדין פנויה שאינה מתקדשת אלא בביאה אבל תדע כי בתולה אני וצריכה אני קדושין אחרים. וזהו

מה תתן לי כי תבוא אלי. ודו"ק כי הוא דבר נאה. נאום **יצחק זרחיה** אזולאי בן בן בנו של הרב המחבר זללה"ה:

מקץ

את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה ועתה ירא פרעה וגו'. י"ל שהיל"ל את אשר האלהים יעשה כי עדיין לא עשה אותו. כי הרעב והשבע עדיין לא בא. גם ראוי לידע כי הלא הליועץ למלך נתנוהו. ואמר ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וגו'. והיה די לו שישיב מה ששאלו ממנו לפתור החלום. אבל לתת עצה מי שאל ממנו. אך הענין כמשז"ל (ברכות נ"ה) ג' דברים אין הקב"ה מניח לאחרים שיכריזו אותם. אלא הקב"ה בעצמו הוא מכריז עליהם והם הרעב והשובע ופרנס טוב על הצבור. הרעב שנא' כי קרא ה' לרעב וגו'. וז"ש את אשר האלהים עושה. פי' הדברים אשר האל ית' עושה בכבודו ובעצמו תמיד ומכריז עליהם. זהו מה שהגיד לפרעה וז"ש עושה ולא יעשה כי תמיד הש"י עושה דבר זה להכריז הוא בעצמו על הרעב והשבע. וענין הרעב והשבע הוא אשר הגיד לפרעה וז"ש ועתה ירא פרעה איש נבון וגו'. פי' כיון ששני דברים נתקיימו עתה ג"כ תקיים גם את השלישית שהוא פרנס טוב. כיון שהרעב והשבע הכריז הש"ת עליהם. א"כ עשה אתה באופן שיתקיים הג'. והוא שתמנה פרנס טוב על הצבור. וזהו ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים. משם הרי"א זלל"ה:

ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך וגו'. ירצה לדעתי לפי שכוונת פרעה להמליך את יוסף הן מצד שהיה יודע כל הלשונות כדרז"ל (סוטה ל"ו). הן מצד חכמתו כאומרו אין נבון וחכם כמוך. והנה להיות שהיה בנמוסי מצרים שא"א לעבד למלוך עליהם כדרז"ל (ב"ר פ' פ"ט). לזה לחכמת פרעה אמר ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה. כלומר כי שם כל המלכים כשהיו מלכים על מצרים היו קוראים אותם פרעה כדרז"ל לז"א ששם פרעה המורה על המלוכה ייוחס אלי לא אליך שאתה עבד כנז"ל כי לא יניחוך המצרים למלוך כנז' אמנם אני מיעד לך כי המלכות והממשלה בעצם לא יהיה רק אליך. וזהו ומבלעדיך וגו'. ובזה הענין אעשה רצוני להמליכך בלא פחד מצרים וגו':

ותחלינה שבע שני הרעב לבוא וגו'. דרז"ל (שם פ' צ') נכנסו חולניות שלא היה כמנהג שני הרעב שמתחיל הרעב מעט מעט. אבל כאשר נכנסו אותן שני השבע מיד הרקיבה התבואה והקמח שהיה מצוי אצלם כמ"ש במדרש (שם) עד שהם יושבים על השלחן בקשו אפילו פת קיבר ולא מצאו. אמרו לו כך אמר יוסף והיה האוכל לפקדון וגו'. וזהו אשר אמר יוסף ואפשר שזהו מה שרמז הכתוב באומרו ויהי רעב בכל הארצות ובכל

ארץ מצרים היה לחם. ותרעב כל ארץ מצרים. פעם אומר ובכל ארץ מצרים היה לחם. ופעם אומר ותרעב. ועוד מהו היה לחם הילי"ל היה אוכל. ועוד מהו היה הילי"ל יש אוכל כמו כי יש שבר. אבל מתחלה התחיל הרעב בשאר הארצות. ובכל ארץ מצרים עדיין יש לחם ממה שכבר היה להם. שלפי שהיה שבע גדול בארץ מצרים אין לך עני שבהן שלא נשאר לו בסוף שני השבע מריבוי הברכה לחם וקמח הרבה מה שאוכל כמה חדשים. משא"כ בשאר ארצות שלא היה להם שבע גדול. כמו שנאמר ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים. שבארץ מצרים לבד היה שבע גדול. לא בשאר ארצות אבל מיד ותרעב כל ארץ מצרים שהרקיב כל מה שנמצא בידם מהקמח והלחם והרעיבו. וזהו לשון ותרעב. ולא אמר ויהי רעב בארץ מצרים. ויצעק העם אל פרעה ללחם. מ"ש ויצעק ולא אמר ויבקש העם מאת פרעה לחם אפשר שרמז. שדרז"ל (שם פ' צ"א) מונע בר יקבוהו לאום זה פרעה. וברכה לראש משביר זה יוסף. ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו דרז"ל (שם) שאמר להם שיהיו מלין את עצמן וזהו לשון עשייה:

והרעב היה על פני כל הארץ. דרז"ל (שם) שלא התחיל הרעב אלא מן העשירים שהם פני הארץ. ואעפ"י שכבר נאמר ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם וגו'. כיון שכתיב והרעב היה על כל פני הארץ ולא כתיב ויהי רעב על כל פני וגו' מהו היה שכבר היה קודם ותרעב כל ארץ מצרים. ויפתח יוסף את כל אשר בהם דרז"ל (שם פ' צ') המאושרים שבהם כלומר שבחר למצרים האוצרות שבהם התבואה הטובה והמשובחת והקדים עניי עירו לתת להם תבואה טובה. ואח"כ עניי עיר אחרת כמשפט. ויחזק הרעב בארץ מצרים וגו'. מה שהוסיף פעם אחרת ויחזק הרעב בארץ מצרים. אפשר שנתכוין על שאר מצרים כי בתחלה אמר והרעב כבר היה על כל פני הארץ שהם העשירים ועשה להם יוסף כבוד ופתח האוצרות הטונים ומכר להם ואח"כ חזק הרעב בשאר הארץ ומכר להם. מהרס"ו זללה"ה:

ויגש

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. אדני שאל וגו' עד ולא יכול יוסף להתאפק וגו'. ויש להשים לב ראשונה באומרו ויגש אליו יהודה אחר שכבר היה מדבר עמו כנזכר בסוף הפ' הקודמת. עוד באומרו אליו כי הילי"ל ויגש יהודה וגו'. ועוד אומרו ויאמר בי אדוני אם הכוונה כמו שאמר המתרגם לשון בקשה הילי"ל נא אדוני. ועוד כפל הבקשה באומרו ידבר נא עבדך

ואם כמו שאמר המתרגם ימלל כען וגו' הנה יראה מותר כי הילי"ל ידבר עבדך דבר וגו' מאי עתה. ועוד אומרו ואל יחר אפך וגו' על מה יחרה לו כי אלו הדברים כולם הם תחנונים. עוד ק' הילי"ל ואל יחר אפך בי כי כמוך או אל יחר אפך לבד. ועוד אין משמעות לאומרו כי כמוך כפרעה אם הכוונה לומר כי הוא דומה בעיניו כמלך הילי"ל כי אתה כפרעה. עוד אומרו אדני שאל את עבדיו וגו' הנה כל אלו הדברים דברי מותר כי עיקר הדברים הוא ישב נא עבדך תחת הנער וגו' ומה טעם האריך בספור העבר. ועוד הערות אחרות יאריך לזוכרם יתישבו כפי דרכנו בס"ד. אמנם אפשר לומר לפי שהשואל שאלה מה כדי לינתן לו שאלתו ותעשה בקשתו צריך לכוין ו' תנאים. א' צריך להשתדל הוא בעצמו לעשות ולבקש שאלתו בלי אמצעי בינו לבין השואל והענין לפי שבעל הענין נפשו נשברה בקרבו וישתדל בכל מאמצי כחו להמציא ענינים מה שאין כן אם היה הענין על ידי אמצעי כי לא ישתדל בענין כי אם על צד היותר טוב ולא ישתדל בכל כחו ולזה אסתר לא שלחה לאחשורוש על ידי אגרת או ע"י התך וכיוצא אלא היא עצמה שמה נפשה בכפה כנודע. התנאי הב' שצריך השואל להכניע עצמו לפני המשאיל וידבר בלשון רכה ותחנונים כי זה מבוא גדול לעשות את שאלתו הלא תראה הגבעונים לא מלאו שאלתם כי אם מהכנעתם לפני יהושע ומרבית דברתם. התנאי הג' צריך השואל לסדר דברי שאלתו באופן היותר קצר כי זה מבוא גדול לעשות את בקשתו וזהו תנאי הכרחי לפני ב"ו הלא תראה מרע"ה לפני האל שמר זה התנאי באומרו אל נא רפא נא לה. התנאי הד' צריך השואל שידבר בקול נמוך דומה לבעל חוב כי זה יעזור למלאות את שאלתו שזה יורה שלבו נשבר ונדכה שאם ידבר בקול חזק לא יעשה את שאלתו הלא הראה כי מתנאי המתפלל הוא שלא ישמיע קולו בתפלתו. התנאי הה' צריך השואל לבקש העת הראוי לשאול בה שאלתו ר"ל שתהיה עת רצון ויהיה המשאיל שמח שאם יהיה עת רוגז אין מבוא בשאלתו הלא תראה דוד ע"ה שמר זה התנאי באומרו ואני תפלתי לך ה' עת רצון וגו'. התנאי הו' צריך השואל שישאל שאלתו מאת איש שיש לו כח לתת את בקשתו כמו המלך כי אם ישאל מאת איש חסר לחם שיתן לו עושר וכבוד ודאי אין מבוא בשאלתו ואל זה כיון דוד באומרו ואני תפלתי לך ה' כי האל יתי' בעל היכולת הגמור. והנה יהודה ע"ה בראותו היותו מנוצח לפני יוסף ואין מנוס לפי הדין כמו שהודה על זה הוא בעצמו באומרו מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק וגו' לזה נגש להתחנן לפניו ולבקש ממנו בדרך תחנונים לעשות עמו לפנים מן השורה ושמר בבקשתו כל הו' תנאים הנזכר. אם כנגד התנאי הא' אמר ויגש אליו יהודה ר"ל כי היתה בקשתו זאת בלא אמצעי ביניהם כי אם הוא בעצמו נגש לדבר לו וזהו אליו כי זה מבוא גדול לעשות את שאלתו כנז'. ואם

כנגד התנאי הב' אמר ויאמר בי אדני ר"ל בבקשה ממך אדוני כי זה יורה על הכנעתו ורבוי תחנוניו לפניו. ואם כנגד התנאי הג' אמר ידבר נא עבדך דבר ר"ל כי אינם רובי דברים כי אם דבר א' לבד שהוא דבור קצר. ואם כנגד התנאי הד' אמר באזני אדני ר"ל כי דברי נמוכים הרבה וגו'. ואם כנגד התנאי הה' אמר ואל יחר אפך בעבדך כי אני מבקש ממך שיהיה עת רצון לפניך ולא תהיה בכעס. ואם כנגד התנאי הו' אמר כי כמוך כפרעה ר"ל כי יש לאל ידך לעשות את שאלתי כמו פרעה שהוא מלך. ואחר ששמר כל התנאים אמר שאלתו והוא אומרו אדני שאל וגו'. או ירצה באופן ב' והענין לפי שאמר למעלה שכאשר נמצא הגביע באמתחת בנימין הנה כאשר באו העיר ועמדו לפני יוסף הנה עמד למשפט כלומר מה משפט הגנב ויהודה שפט בצדק כי האדם יראה לעינים ואמר הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו וגו'. והנה יוסף נתחסד עמהם לפנים מן השורה ואמר האיש אשר נמצא הגביע בידו וגו' ואתם עלו לשלום אל אביכם ונראה שכאשר אמר להם עלו לשלום אל אביכם נכנס לביתו והוציאם מלפניו. וכן מצאתי כתוב בספר הישר של דברי הימים קדמון מאד בספרו זה המעשה כתב וז"ל ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון כל עבדיך היום על כן עשה לנו הדבר הזה היום ויקם יוסף ויחזק בבנימן ויקחהו מאת אחיו בחזקה ויבא הביתה וינעל את הדלת בפניהם ויצו יוסף לאשר על ביתו ויצא ויאמר אליהם כה אמר המלך לכו לשלום אל אביכם הנה לקחתי את האיש אשר נמצא גביעי בידו וגו' עד כאן לשונו. הנה יראה מדבריו כבר נפרד מהם ונכנס והם יצאו מלפניו לחוץ והנה מחוק המלכות כאשר יצא האדם מלפני המלך וכ"ש אם יצא חייב לא יוכל ליכנס שנית לפני המלך אלא אם יאמר בי הנאת המלך כלומר אני רוצה להגיד תועלת המלך כי אז יכניסוהו לפני המלך עכ"פ וזה חוק בין אדום וישמעאל כנודע. והנה אחר שיצאו מלפני יוסף כנזכר אמר כי סבה שנתקרב ונגש אליו שנית הוא לפי שאמר בי אדני כלומר בי הנאת המלך ומצד זה נכנס לפניו שנית וז"א ויגש אליו יהודה וסבת ההגשה אליו היא אומרו בי אדני כנזכר ואומרו ידבר נא עבדך דבר באזני אדני כלומר נכנסתי לפניך לדבר לך דבר שהוא הנאתך ואתה חפץ לשומעו ויכנס באזניך כי הדבר שאין האדם חפץ לשומעו הוא כאלו לא נשמע כלל. ואומרו ואל יחר אפך בעבדך וגו' יובן בשנקדים ב' הקדמות מבוארות בעצמם. האי' היא שיוסף לא היה רוצה לקנות עבד אלא לבנימין לבד לא שאר אחיו. ולזה כאשר אמר יהודה הננו עבדים לאדני וגו' חרה אפו ואמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום ר"ל שכוונתו שלא יהיה לו עבד כי אם בנימין. הקדמה ב' ידוע הוא כי שם עבד יאמר על ב' פנים. א' יאמר על העבד

הקנוי בכסף כמו בנימין בזה המקום כי הוא עבד יוסף ממש ושייך בו מקח וממכר. ב' יאמר עבד על אדם שמכניע עצמו לפני חבירו או לפני מלך ושרים שכאשר יאמר האדם לפניו אני עבדך אין הכוונה שהוא מקנת כספו אלא לרמז על גודל מעלתו שהוא גדול ממנו במעלה כעבד לפני אדוניו. והנה יהודה ע"ה כאשר נכנס לפני יוסף אמר ידבר נא עבדך דבר באזני אדני והנה קרא עצמו עבדו של יוסף ולפי שיוסף לא היה רוצה שיהיה עבדו כי אם בנימין כנזכר לא זולתו לז"א ואל יחר אפך בעבדך ר"ל אל יחרה אפו בי באמרי כי אני עבדך כי אמרי עבדך הוא כפי הבחינה הב' לא כפי הבחינה הא' וז"א כי כמוך כפרעה ר"ל אחר שאתה כמו המלך מזאת הבחינה אני אומר כי אני עבדך לא כפי הבחינה הא' שאין אתה חפץ בזה כנז' כי בזה יחרה אפך בי כנזכר ואומרו כי כמוך כפרעה ירצה לדעתי והוא להראות מעלת יוסף והענין שאם אמר כי אתה כפרעה יובן שאתה דומה אליו קצת לא שוה לו לז"א כי כמוך כפרעה ר"ל אתה דומה לפרעה ופרעה דומה לך שירמוז שאתם שוים במעלה כמו כעם ככהן וגו' והוא דקדוק נכון. ואמר אדני שאל את עבדיו לאמר וגו' ירצה לפי שכל אשר ישמע דברי יהודה כעת לאמר כי בנימין אם יקחנו לעבד ימות במהרה ולזה יותר טוב ליוסף שיקח לעבד יהודה במקום בנימין. הנה כל השומעו יאמר כי במרמה הוא מדבר כדי שיציל בנימין מיד יוסף והוא יהודה איש גבור לא ישוב מפני כל ולא יעברו ימים אחדים עד אשר יברח וינצל מיד יוסף גם הוא ולזה הוא נתן עצה ליוסף שיקח לעבד יהודה תחת בנימין והנה כפי זה לא יש תועלת בדברי יהודה כלל כי כל השומעו יצחק לו ולזה יהודה בחכמתו הקדים לדבריו הקדמה מפורסמת אמיתית שממנה יתאמתו דבריו ואין מי שיכחישם וז"א אדני שאל את עבדיו לאמר וגו' ר"ל דע אדני כי מה שאני אומר שבנימין לא יאריך ימים אצלך כבר נאמרו אליו הדברים קודם זה המעשה והוא שכאשר שאל לנו אדני מאו בתחלה היש לכם אב או אח היה אז אנחנו כלנו מסיחים לפי תומנו ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו והנה להפליג אהבת יעקב לבנימין אמר יש לנו אב זקן שמדרך הזקן יושב ובטל בלא מלאכה וכל היום משתעשע בו ע"כ וג"כ הילד הוא קטן אעפ"י שאביו זקן הילד קטן לפי שלא נולד לו אלא בימי הזקנה ומדרך הטבע שיהיה אהוב לפני אביו עוד נוסף על זה שאחיו מת. עוד שנותר הוא לבדו מכל בני אמו. עוד סבה אחרת שאביו כל אהבתו אהבו יותר מכל אחיו וכל אלו הסבות יורו על חוזק אהבת יעקב עם בנימין והנה אחר שעברו ונאמרו כל אלו הדברים מאז ואנו מסיחים לפי תומנו ותאמר אל עבדיך הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו לטובה ואנחנו אז השבנו אל אדוני כי זה נמנע כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו והסבה בזה

ועזב את אביו ומת כי בהכרח ימות מסבת חוזק הדמיון של הנער ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תוסיפון לראות פני ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל לרמוז כי נתאחרנו שם זמן הרבה בעבור הנער עד שלא נשאר לנו אוכל כלל וזה רמזו באומרו שובו שברו לנו מעט אוכל ר"ל כי אפילו דבר מועט היינו חסרים כי זה יורה על העכוב שנתעכבנו כדי שישלח עמנו הנער ונאמר לא נוכל לרדת וגו' ויאמר עבדך אבי אלינו וגו' ולקחתם גם את זה מעם פני וגו'. והנה מכל זה יובן כי דברי דברי אמת כי בנימין לא יאריך ימים אצלך ולזה העצה הנכונה היא שאשב אני תחת הנער עבד לאדוני והנער יעל עם אחיו. והנה בשבת יהודה לעבד תחת בנימין יש ב' ספיקות. א' שאין מי שיהיה בן חורין ויקנה עצמו לעבד ללא תועלת ואין זה כי אם ערמה ממנו לפי שהוא גבור באחיו בחר בזה ולמחר יברח מאדוניו. ב' מצד יוסף בעצמו שהיה ירא אלהים יעשה משפט כי לא יענש יהודה ויקחהו לעבד על לא חמס עשה ויפטור לבנימין בעל העונש ולזה מצד ב' הספיקות הנזכר הוא נמנע ישיבת יהודה תחת בנימין. ולזה יהודה להתיר ב' אלו הספיקות הקדים לדבריו ב' דברים ואמר אם כנגד הספק הראשון אמר הרבה הנאה יש ליהודה בשבתו לעבד תחת בנימין יותר משיהיה בן חורין אצל אביו. וז"א ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה וגו'. ולזה מזאת הסבה יותר טוב לי לישב לעבד ולא אסבב מיתת אבי וא"ת בספק הב' שיוסף לא יעשה כי אם ביושר כנזכר ולא יחייב את הזכאי ולא יזכה את החייב. להשיב על זה הספק אמר כי עבדך ערב את הנער וגו' כלומר אחר שאני ערב בו הנה ודאי אחר שהוא גנב כאלו גנבתי אני ולזה ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. ומה נחמד אומרו ועתה כלומר אחר שכבר סדרתי כל דברי וכל טענותי הנה עתה ראוי ומחויב בין מצדו בין מצדי שאשב תחתיו לעבד שהוא ודאי לא יאריך ימים בביתך כנזכר. וביאר יותר כי הוא נמנע שיעלה הוא וישאר בנימין לעבד וז"א כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתנו פן אראה ברע וגו' והנה בראות כל האנשים הנצבים דברי יהודה כי נעמו כנזכר כי כלם נכוחים הנה ישרו בעיניהם ואמרו כלם פה אחד טוב הדבר כי זה יותר טוב וזה תועלת המלך ולזה ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו כי כלם הודו ליהודה ואמתו דבריו שהם דברי אמת כנזכר וכל זה הוא הפך מסברת יוסף ולזה לא יכול יוסף להתאפק לדבריהם ויקרא הוציאו כל איש מעלי וג"כ יוסף לא מצא בפיו מענה ליהודה כי נצחו בטענותיו כנזכר. ולזה אין מנוס ליוסף אלא להתודע להם ולז"א ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי וגו'. ובמדרש רבה (פי צ"ג) ויגש אליו יהודה הה"ד בני

אם ערבת לרעך זה יהודה אנכי אערבנו. תקעת לזר כפיך מידי תבקשנו. נוקשת באמרי פיך אם לא הביאותיו אליך. עשה זאת בני והנצל לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו ויגש אליו יהודה. ובמדרש ילקוט מחולפת הנוסחא ובמדרש ילקוט משלי הוא בנוסחא ג' וכפי נוסחת המדרש רבה יש להשים לב ראשונה באומרו תקעת לזר כפיך מידי תבקשנו כי הוא מהתימה שיעקב ע"ה יקרא ליהודה זר והוא אביו היותר קרוב ואהוב לו. ועוד אומרו נוקשת באמרי פיך אם לא הביאותיו אליך וגו' והנה אומרו אם לא הביאותיו אליך היא היא הערבנות בעצמה וכפי דרז"ל נראה שהם ג' דברים. אמנם י"ל לפי שהחכמים ז"ל הוקשה להם למה לא נכנס לדבר לפני יוסף אלא יהודה מכל שאר אחיו לזה הרצו כי סבת זה הוא לפי שהיה ערב ליעקב ע"ה ולזה הכניע עצמו לפני יוסף וז"א בני אם ערבת לרעך אנכי אערבנו וגו'. והנה ערבנות יהודה לבנימין היה בב' פנים. אחד שקבל אחריותו עליו שיערבנו כמו שאמר אנכי אערבנו. שנית שנשבע בשבועה על זה וז"א מידי תבקשנו כי מפני ב' אלו הדברים אמר וחטאתי לאבי וארז"ל (שם פ' צ"א) כל הימים בעולם הזה ובעולם הבא והענין כמו שאמרנו כי בעולם הזה יתבענו מצד הערבנות שנכנס ערב ובעולם הבא יתבענו מצד השבועה שנשבע כנזכר והנה יהודה בעולם הזה אצל אביו הוא קרובו ורעו וז"א בני אם ערבת לרעך וגו' אמנם בעולם הבא שם אין קורבה לנפש הבן עם נפש האב כי הקורבה היא מצד החומר לא מצד הנשמה ולזה בתביעת השבועה שהיא לעולם הבא כנזכר נקרא יעקב זר ליהודה ואמר תקעה לזר כפיך מידי תבקשנו ר"ל מסבת השבועה שנשבע לו בידו בתקעת כף. ואומרו נוקשת באמרי פיך אם לא הביאותיו אליך וגו' ירצה כי מה שנוקש יהודה הוא במאמר פיו שאמר ונשבע אם לא הביאותיו אליך הנה כעת לפני יוסף נוקש בו וזה באומרו הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו וגו' כי בדבריו אלה נוקש בדבריו הראשונים וזה שאחר שנתחייב שיביא אותו אל אביו למה גזר דינו שיהיה עבד עולם לפני יוסף כי הוא בעצמו גזר על עצמו בלי הכרח כלל כי היה ראוי אליו שימתין מה יהיה הענין ומה ישפוט יוסף וז"א נוקשת באמרי פיך אם לא הביאותיו אליך וגו' והנה מסבת זה הוצרך לתקן הוא ולא שאר אחיו וז"א נוקשת באמרי פיך אם לא הביאותיו אליך וגו' וז"א לך התרפס והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו עליך ויגש אליו יהודה וגו': **והקול נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וגו'**. יש לשאול מה טעם וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי מה תועלת יש להם באחי יוסף עד שהשתדל פרעה לעשות מאמצי כחו כדי שיבואו למצרים כמו שנאמר וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי והפליג לדבר טובות כמבואר בפסוקים. ויש להשיב ע"ד שהשיב הרמב"ן ז"ל ואמר ששמחו בדבר

להסיר מעליהם חרפת נער עברי עבד שהוא מושל עליהם ועתה נתברר שהוא בן חשובים ורצה פרעה לפרסם דבר זה ולהודיעו בכל ארץ מצרים. ולז"א ליוסף ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים וגו' כלומר שדבר זה בדרך צווי המלך הוא שתעשה אותו עכ"פ ולא תחשוב שהוא להנאתכם ואם לא תרצו לא תעשוהו אבל הוא להנאתנו שנסיר מעלינו זאת החרפה ואפשר שלזה אמר קחו לכם מארץ מצרים ולא אמר קחו לכם סתם דפשיטא דמארץ מצרים הם נלקחים כמו שלא אמר טענו את בעירכם מארץ מצרים אבל כוונתו לומר שאלו העגלות לא ילקחו מבית המלך אלא מארץ מצרים תקחו אותם מאת כל הנמצאים בארץ מצרים כדי שישאלו הכל מה זה ועל מה זה ויתפרסם הענין אצל הכל ובזה יהיה כבוד גדול ליוסף ותוסר מעליו החרפה ומעל כל מצרים:

ואפשר שרמז בכאן ה' סבות המונעות האדם להניח ארצו ומולדתו ללכת אל עם אשר לא ידע מתמול שלשום והם הא' אולי לא ימצא מקום לדור בו. הב' אולי לא ימצא מזונותיו כי עיקר דירתו של אדם במקום מזונותיו. הג' טורח המשא שנושא הבהמות שצריך לשכור לצורך משאו. הד' הכלים הגדולים שא"א לשאת אותם ממקום למקום ומוכרח הוא שיניחם במקומם. ההי' היותו גר בארץ נכריה במקום שאינו מכירו זה קשה מכלם להניח כבודו וכבוד בית אביו ולילך במקום שיהיה גר נבזה. ולזה הקדים לומר כנגד זאת הסבה וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי כלומר שכבוד גדול יש לכם בנסיעה הזאת שאצלי אתם באים. ועוד רמז להם שלא תמנעו מצד שאתם נשפלים לאחיכם שהוא יוסף והוא למעלה מכם כי אצלי אתם באים ולא אצלו. וכנגד הא' אמר ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים שהיא ארץ גושן. וכנגד הב' אמר ואכלו את חלב הארץ. וכנגד הג' אמר קחו לכם עגלות לטפכם וגו'. וכנגד הד' אמר ועינכם אל תחוס על כליכם וגו':

ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. י"ל שי"ל ולא עמד איש אתו בהתודעו אל אחיו. מאי בהתודע יוסף אחר שביוסף הוא מדבר. י"ל ע"ד שרז"ל (ב"ר פ' צ"ג) שהיה יוסף קורא יוסף בן יעקב יוסף בן יעקב בא לכאן ולא היו רואין אדם. ואח"כ אמר להם אני יוסף אחיכם. וכפי זה אמר ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף וגו'. כאילו יש כאן ב' יוסף יוסף המדבר שעליו נאמר אתו. ויוסף בן יעקב אחר שהיה קורא לו יוסף בן יעקב והיינו בהתודעם יוסף אל אחיו. שהיינו אותו יוסף הנקרא וכוונת יוסף בכל זה שלא להבהילם פתאום שלא ימותו. לזה הרגילם בזה בהדרגה בתחלה הזכיר להם שם יוסף בן יעקב כדי שיפול דעתם עליו ולא יהיו נבהלים ואח"כ אמר אני יוסף העוד אבי חי ועם היות שכבר שאל להם על שלום אביהם הזקן קודם לזה עכ"ז חזר לומר להם העוד אבי

חי לרמוז להם שלא יפחדו שלא יגמלם רעה שהוא חושש לכבוד אביו וכענין שנאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו וגו' כי כל עוד שהיה אביהם חי לא היו יראים וגו': **וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ וגו'**. י"ל שכבר אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. למה חזר לומר לשום לכם שארית בארץ. גם מהו מוסיף עוד לומר ולהחיות לכם לפליטה גדולה. ומהו לפליטה הי"ל ולהחיות לכם פליטה גדולה. ועוד לשון פליטה משמע על קיבוץ בני אדם וריבוי עם שימותו הרבה מהם וישארו פליטים קצת מהם כמו והיה המחנה הנשאר לפליטה ורבים כזה. גם מהו לשון גדולה והנה לא מצינו שמתו מהם ברעב שום אחד וא"כ מהו לפליטה. ויש לפרש שעיקר כוונת יוסף במ"ש וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם וגו' לשתי תועלות גדולות. והם האחת היא שכיון שראה יוסף שנתגלגלו הדברים מלמעלה שניתן בידו כל מזונות העולם ושכל העולם יתפרנסו מתחת ידו לא רצה שיהיה עיקר זה המזון והשפע הזה רק למצריים. כי זה הוא פגם גדול ליוסף ולמדתו העליונה. ולכן רצה שעיקר השפע יהיה לאחיו ובית אביו שהם מצד הקדושה והתמצית יהיה לקליפות. ולזה אמר מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים וגו'. כי יש להבין מה טעם לזה המהירות הגדול שאמר מהרו וגו' רדה אלי אל תעמוד ועוד שאין ראוי כ"כ לשבח עצמו לפני אביו ולומר שמני אלהים לאדון לכל מצרים. ועוד אמר והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים וגו'. אמנם הטעם הוא כפי מה שאמרנו שכוונתו שזה השפע הגדול שניתן בידו אין ראוי לילך עיקרו לרשעים שהם מצד הקליפה כי זה פגם גדול כלפי מעלה. ולכן אמר ומהרתם והורדתם את אבי הנה. ונאמר וכלכלתי אותך שם וגו'. וז"ש וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ לשון שארית נופל על הצדיקים כמו והיה שארית יעקב בגוים. שארית ישראל לא יעשו עולה וגו' וכיוצא. ולכן אני רוצה לשום אתכם עיקר ושארית בארץ ויהיה עיקר כל השפע הבא מצדי לכם. גם תועלת אחר להחיות לכם לפליטה גדולה כי ניבא שאע"פ שירדו למצרים בע' נפש במעט זמן יפרו וירבו לרוב כחול כמשרז"ל לא מת יעקב אבינו ע"ה עד שראה ס' רבוא יוצאי ירכו. וכל זה היה בי"ז שנה שחיה יעקב במצרים. וכ"ש שנתוספו יותר בימי יוסף אלא שניבא שסופם כולם למות בגי' ימי אפלה ולא ישאר מהם כי אם ששים רבוא ואלו נקראים פליטה גדולה שהם ש' רבוא. וכל זה החיל הגדול כמה צריכים לפרנסתם אלולי רחמי שמים. שהקדים להם יוסף שאצר כמה אוצרות שאין להם מספר. וז"ש ולהחיות לכם לפליטה גדולה. כלומר שלחני ה' לפניכם כדי להחיות לכם לצורך פליטה גדולה שעתידה להיות צאתם ממצרים. מהרס"ו זללה"ה:

ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף וגו' וירא אליו ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד. כבר פי' הרמב"ן ז"ל פעם וירא אליו ויפול וגו'. עוד יש לפרש וירא אליו חוזר ליעקב. שכמו שעשה יוסף כבוד לאביו ועלה לקראתו. כן עשה יעקב כששמע שבא יוסף יצא מן הבית ונראה לו ומיד נפל על צואריו ולא המתין עד שיכנס אצלו. עוד יש לפרש וירא אליו חוזר ליוסף והוא הפך זה הפירוש שהיה יעקב אבינו יושב עד שנראה אליו פתע פתאום ולא שלח אליו יוסף לומר אני בנך יוסף בא אליך כענין האמור בפי' ויחי ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך. כי לא רצה להטריחו לצאת לקראתו. עוד יש לפרש וירא אליו חוזר ליוסף. והוא עז"ה שכשעלה יוסף לקראת אביו עלו עמו כמה שרים רבים ונכבדים. ואע"פ שהיה יוסף ביניהם הכירו יעקב מיד כשראהו ביניהם ונפל על צואריו ולא הוצרך יוסף להודע לו עצמו ולומר לו אני בנך יוסף אלא מיד הכירו. עוד יש לפרש ע"ד המדרש שדרשו שהיה יעקב אבינו קורא ק"ש באותה שעה. ולזה בכה יוסף ויעקב לא בכה. ולפי זה המדרש נוכל לפרש וירא אליו שנתכוין הכתוב לומר שבא יעקב בעונתה של ק"ש של שחרית שעונתה היא משיכיר את חבירו הרגיל אצלו קצת בריחוק ד' אמות. ומסתמא יעקב אבינו ע"ה היה מדקדק לקרותה בעונתה. ולזה אמר הכתוב וירא אליו יוסף ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד. יש לפרש מלת עוד שהוא מוסיף על הנפילה כלומר שלא די שנפל על צואריו אלא שבכה עוד שלא תאמר שלא עשה יוסף שנפל על צואריו אלא למראית עין ולא מלבו. והרמב"ן פי' שמוסיף על הבכיה שהוא בוכה קודם שידע שהוא חי ודחוק:

ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה וגו'. יש לדקדק בפסוקים הללו כי יוסף אמר שיאמר לפרעה אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי. ומשמע אלי לכבודי ועלי הוא מוטל לכבדם כפי כבודי. והוא לא אמר כן אבל אמר באו מארץ כנען ולא אמר אלי. ועוד שאמר שיאמר לפרעה. והאנשים רועי צאן וגו' ולא אמר כאן. ועוד שאחיו עברו על ציויו. שלא אמר להם כי אם שיאמרו אנשי מקנה היו עבדיך וגו'. לא שיבקשו דבר מהמלך. והם הוסיפו דברים. לגור בארץ באנו כי אין וגו'. ובקשו ואמרו ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן. ואין זה מדרך מוסר לבקש בפני אחיהם שהוא משנה למלך ולא השגיחו על כבודו. ועוד שדבר זה שאמרו לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן כי כבד הרעב בארץ כנען. אין להם לאמרו לפרעה מאחר שעשה להם כל הכבוד כאמור למעלה שנאמר אמור אל אחיך זאת עשו. טענו וגו'. וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי. וצוה להם ג"כ שיקחו עגלות לטפם ולנשיהם וליסע משם. כמו שנאמר ונשאתם את אביכם ובאתם. וממ"ש כי כבד הרעב בארץ כנען. ירצה שלא חששו למצותו ולא

לכבוד שעשה להם. והיה להם להחזיק לו טובה ולומר לו שלא באו כי אם מחמת מצותו שצוה להם ונשאתם את אביכם ובאתם. ועוד מהו זה שהשיב פרעה ליוסף ואמר אביך ואחיך באו אליך. וכבר תיקן הרמב"ן מה שתיקן עיין שם בפי'. ועוד מהו והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר וגו'. הי"ל והיה כי ישאל לכם פרעה מהו כי יקרא. ועוד למה אמר פעם אחי ובית אבי. ופעם. אבי ואחי. ועוד שהוא אמר להם ואמרתם אנשי מקנה היו וגו'. והם אמרו רועה צאן עבדיך:

ויש לפרש שיוסף נתכוין לכבד אחיו כפי כבודו. כמו שאמר באו אלי. והוצרך לומר בפניהם דבר זה. ולא עשאו שלא בפניהם בעבור שרצה לצוותם שיאמרו שהם רועי צאן כדי שישבו בארץ גושן מאחר שתועבת מצרים כל רועה צאן. וכבר פי' בעל העקידה פי' דחוק עיין עליו. והנה מתחלה כך אמר שיהיו הדברים שילך הוא לבדו ויבקש מהמלך לכבד אחיו כפי כבודו. ויאמר לו באו אלי. ולזאת הסבה לא אמר אבי ואחי שלא רצה להפחית כבוד אביו לומר שהוא צריך לכבודו. ואח"כ כשיקרא להם פרעה ויאמר להם מה מעשיכם יאמרו לו אנשי מקנה. ובהכרח הוא שנאמר כן שאם תאמר שאמר להם שילכו ג"כ עמו כמו שנראה. כשהציגם לפני פרעה יקשה לנו מאחר שיאמר לפרעה בפניהם שהם רועי צאן למה ישאלם עוד פרעה ויאמר מה מעשיכם. ולזה אמר כי יקרא ולא אמר כי ישאל ואמר להם ואמרתם אנשי מקנה ולא רועי צאן שלא יפחיתו כבודם ומעלתם. זהו מ"ש יוסף שיעשו. אבל מצד ענותנותם של אחיו אמרו לו כבודו במקומו מונח. ולא. יצטרך לבקש מפרעה שיעשה עמהם כפי כבודו. ולזה הסכימו שילכו כלם כאחד ועשה להם יוסף כרצונם. כי כבוד אדם זה רצונו. ובא לפני פרעה והודיעו דרך הודעה לבד דרך כבוד. ואמר אני ואחי באו מארץ כנען. ולזה כיון שלא אמר אלי אמר אבי ואחי. כי כך כבודו של אביו להזכירו בתחלה ולעשותו עיקר. וכששאל פרעה אל אחיו ואמר מה מעשיכם. נהגו ענוה בעצמן ואמרו רועה צאן עבדיך גם אנחנו וגו'. ולא אמרו אנשי מקנה. והתבונן איך אינו כתוב רועי ביו"ד שמורה על לשון רבים אבל אמרו רועה בה"א שמורה על היחיד. וזה לרמוז שאע"פ שהפחיתו מעלתם וכבודם. ואמרו לו רועי צאן עבדיך. אעפ"כ רמזו לו רמז ואמרו לו שהם עצמם אינם רועים הצאן. אבל יש להם רועה את צאנם. וזהו רועה צאן עבדיך. כלומר יש לנו רועה צאן עבדיך. והוסיפו עוד ענוה לומר שאינם כדאי שישלח אליהם המלך שיסעו ממקומם לבוא אצלו. ואם עשה זה אינו אלא בשביל כבוד יוסף לא בשביל כבודם. ולזה אמרו לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן וגו'. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן. ולא רצו להטריחו שיעשה עמהם טובה גדולה וכבוד גדול. ולזה השיבו פרעה ליוסף ואמר עד מתי אתה ואחיך

נוהגים ענוה ושפלות כ"כ ומשפילים עצמכם. אביך ואחיך באו אליך לכבודך ואתה למה תתבייש מלשאול ממני לכבוד אחיך. ארץ מצרים לפניך היא לא תצטרך לשאול כלום ממני במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך. ואפי' ישבו עמי במקום המלכות שהוא מיטב הארץ. אבל כבוד אדם זהו רצונו. וכיון שרצונם שישבו בארץ גושן. ישבו בארץ גושן. עוד יש לפרש אביך ואחיך באו אליך שרמז לו פרעה שהקפיד על שהם נראים ח"ו כאלו הם כפויי טובה. מאחר שעשה להם כבוד וצוה שיסעו מארץ כנען. ונתן להם עגלות וצדה לדרך. ועתה לא הזכירו שום דבר מזה. ולזה אמר לו פרעה אף אני איני חושש לביאתם. אביך ואחיך באו אליך. כלומר תשמחו בהם וישמחו בך. ועתה ארץ מצרים לפניך היא וגו'. או יהיה פירושו כך אמר ליוסף מתוך דברי אחיך ניכר שאביך ואחיך באו אליך לכבודך לא מחמת צוויי שצויתי עליהם שהרי לא הזכירו בדבריהם שום דבר מזה. ועתה אף אתה עשה עמהם כפי כבודך. ארץ מצרים לפניך היא וגו'. עוד יש לפרש כוונת אלו הפסוקים כך שמתחלה אמר יוסף שיאמר לפרעה באו אלי כדי שיעשה להם טובה כפי כבודו. ואח"כ נראה מתוך מעשה יוסף ומתוך דבריו כאילו נתבייש לשאול מפרעה דבר זה. ולזה הביא אחיו עמו והציגם לפני פרעה ואמר אבי ואחי באו מארץ כנען ולא אמר אלי כי נתבייש בדבר זה. ואף מ"ש שיאמר שהם רועי צאן נתבייש לומר דבר זה כשנכנס לפני המלך כי הוא מפחית מעלתו וכבודו בדבר זה. ולזה שתק מלומר דבר זה. וכשראו אחיו שנתבייש ולא עמד בדיבורו אף הם לא עמדו בדבריהם. ולא עוד אלא שנהגו שפלות יתירה בעצמן ואמרו רועה צאן עבדיך. ולא אמרו אנשי מקנה. כמ"ש להם יוסף. והיתה כוונתם לרמוז ליוסף ולומר שאם אתה מתבייש בדבר זה אנו אין אנו מתביישין. ואנו קוראין לעצמנו רועה צאן. ומזאת הסבה עשו עצמן כאילו אינם אחיו כלל ולא עשה עמהם טובה בענין נסיעתן. ולזה לא הזכירו שום דבר מזה. ובקשו על עצמן מאת המלך מאחר שראו שלא רצה יוסף לבקש בעבורם כפי כבודו. ואף פרעה התבונן בזה וראה שיוסף לא עשה כהוגן בדבר זה שלא קרב את אחיו לדבר בעדם ולבקש עליהם. ולזה אמרו לו אביך ואחיך באו אליך. ולמה אתה מרחיק עצמך מהם כאילו אינם אחיך. וכי הקצור קצרה ידך מלהיטיב להם. ארץ מצרים לפניך היא וגו'. מהרס"ו זללה"ה:

למה נמות לעיניך קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם. והנמשכים אחריהם להאריך בדיוקים אי אפשר אכן המשכיל יבין. והכוונה כמאמרם ז"ל בפסוק ויהי מאז הפקיד אותו על ביתו כי בכל מקום שהיה יד יוסף בו היתה הברכה שורה ולכן אל זה היה רצון עמי מצרים

לקראו בשם יוסף כי ע"י כן תחול עליהם ברכה ואל זה כיונו באומרם קנה אותנו. עם היות כי בענין העבדות נקרא ע"ש פרעה עכ"ז להיות שהקנייה היא ע"י תחול ברכתך עלינו. וכ"ש כשאתה תתן לנו זרע אז ודאי שהברכה תחול עליהם. ותוציא האדמה כפלים ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם. כי אדרבה תוציא פריה עם היות שני רעב להיות כי ידך באמצע הכל יתוקן. וכונתם שיקנה האדמה אבל לעולם ישאר להם חזקה בטובת הנאה. ולזה לא נתרצה יוסף רק קנה את האדמה. ואת העם העביר אותו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו כדי שלא ישאר להם אחיזה בארץ וימרדו במלכות. ועוד כדי לקיים בארץ לא להם כי אם היו יושבים בארץ עדיין לא נתקיים בארץ לא להם כי הרי ארצם היא אלא שמכרוה. אבל כשהעביר אותם לערים נתקיימה הגזרה בהכרח עצם בארץ לא להם. ולהיות כי קצר המצע מהשתרע לא אאריך. ונתכוין יוסף לעשות כפי הדין דענין נתינת הצדקה שכל מי שיש לו מאתים זוז לא יקח צדקה. ומי שיש לו מזון ג' סעודות לא יקח מן התמחוי. ולכך קנה האדמה תחלה ואח"כ נתן להם ד' הידות. האי לזרע האדמה. והגי לאכלם. והבן היטב כי הדבר מבואר ואין לי מקום להאריך. כה דברי הצעיר **יצחק** אזולאי בן הרב המחבר זללה"ה:

ויחי

זהו מבנו של הרב המחבר זללה"ה

ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ויאמר אנכי אעשה כדברך ויאמר השבעה לי וישבע לו וגו'. יש לדקדק באלו הפסוקים להיותם כפולים ומכופלים. תחלה באומרו ויאמר לו דהוא מיותר. ועוד אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא דמלת נא שנית מיותר ונא שלישית מכ"ש. ועוד ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. דפשיטא שכאשר ישאוהו ממצרים יקברוהו בקבורתם. ועוד באומרו השבעה לי. הרי אמר קודם שים נא ידך וכו' הרי שבועה אמורה. ומה צריך לו פעם שנית השבעה לומר פעם שנית השבעה לי. ובפרט במה שפי' רש"י ז"ל בחומש שים נא ידך תחת ירכי. והשבע. לדעתו יתוסף הקושיא להיותה חזקה דמה צורך ליעקב לומר ליוסף פעם שנית השבעה לי. אמנם אחוה דעי כאשר הורוני מן השמים דיעקב היה אומר ליוסף דבר שהיה חייב כפי הדין לעשותו שהוא היה גרמא לביאתו למצרים. וז"א ויאמר לו כי אתה היית גרמא לביאתי באומרך מהרו ועלו אל אבי. וא"כ עתה בפטירתי צריך אתה להחזירני למקומי. וא"ת גרמא בנזקין

פטור. לזה אמר יעקב אם נא מצאתי חן בעיניך. כלומר לזה צריך שאמצא חן בעיניך כדי שתעשה חפצי ורצוני. ולכן צריך אני להשביעך בשבועה פן תבקש צד לפטור אותך בדין. וא"ת אפי' בשבועה אמצא מקום לפטור. כי המשביע על דבר שאינו כעת בעין בעת השבועה אינה חלה. כמו עתה שיעקב חי והשבועה היא לאחר מיתה. לז"א יעקב אל נא. שהכוונה מאחר שכבר קרבו ימי למיתה הרי הוא כאילו בעין וצריך אתה לקיימה. וא"ת הכוונה שלך שלא אקברך במצרים מפני המכות וכדומה כמאמרם ז"ל אבל בארץ גושן שאין שם כל אלו הפחדים מה איכפת לך ולזה השיב יעקב ושכבתי עם אבותי כי לא אמצא נחת רוח רק בהקבר עמהם להשתתף זכותם עלי. ולכן. אמר ונשאתני ממצרים מכל תחום מצרים וקברתני בקבורתם ואני מצוה לך כל זה לפי שיש לך יכולת בדבר כמאמר רש"י ז"ל הן מחמת המצריים והן מחמת עשו פן יערער במערה. כמעשה שהיה ע"פ מאמר רז"ל (ב"ר פ' צ"ו). ולזה השיב יוסף אנכי אעשה כדברך. ומ"מ היה ירא יעקב פן אחר מיתתו יבקש יוסף איזה צד התרה לשבועתו כמאמרם ז"ל (סוטה ל"ו). בעת שאמר יוסף לפרעה אבי השביעני לאמר. שהשיב לו פרעה תעשה התרה לכך אמר יעקב אל יוסף השבעה לי שהשבועה הזאת תהיה לדעתי כי אז לא תמצא צד להתירה וישבע לו לדעתו. וזה ידוייק במאמר יוסף לפרעה אבי השביעני לאמר ר"ל לדעתו. וזהו לאמר. ובזה אי אפשר לי להתירה. או ירצה שיעקב היה מפחד ולא היה רוצה לומר לו בפירוש שיוסף יעשה הדבר בעצמו ממש רק יצוה מתחת ידו. וזו היתה כוונת השבועה הראשונה. ומאחר שהוא אמר אח"כ יוסף אנכי אעשה כדברך שהכוונה בעצמו ולא ע"י אחר כי מצוה לקיים דברי המת. לכן אמר לו יעקב פעם שנית השבעה לי שאתה תעשה בעצמך הדבר ולא ע"י שליח וישבע לו. או יאמר אנכי אעשה כדברך שהכוונה שגם יוסף ע"ה היה רע עליו המעשה להקבר הוא יוסף על עצמו במצרים. ולא היה יודע איך יעשה שיעלו עצמותיו ממצרים. לכן אמר עתה יוסף לאביו גם עלי בסבתי רע עלי המעשה לעצמי. אבל מסבת שאעשה כדברך אליך יבוא לי טובה שיעשו לי אחרים ג"כ. כמאמרם ז"ל (מ"ק כ"ח) מאן דידל ידלוניה. וז"א אנכי שיעשה לי ג"כ מוכרח אני לעשות כדברך. ולכן אמר לו יעקב השבעה לי כדי שאתה ג"כ תשביע להם כדי שיעשו רצונך כי ע"י השבועה יתעכבו ויזכירו להוציאך. וישבע לו. וכן הוא השביע לאחיו. ואם לא היתה השבועה לא יצא. כמאמרם ז"ל (סוטה י"ג). ובזה ידוייק היטב וישבע לו. דמלת לו חוזר ליוסף שאם נשבע יוסף ליעקב הוא מפני תועלתו של יוסף שלמד מאביו לעשות ג"כ הוא לעצמו. והדבר מבואר היטב. כנלע"ד **יצחק**:

ונבוא לבאר שאר הפסוקים בברכת בני יוסף. ולא נאריך בדיוקים והמשכיל יבין. כי עשה יעקב הקדמה לדבריו האחרונים בדברו עם יוסף. כי בהכרח הוא שמנשה ואפרים נקראו ע"ש יעקב. כאשר פירשו כל המפרשים ז"ל. לכן הקדים יעקב לומר אל שדי נראה אלי בלוז. אחר שהעמדתי י"ב שבטים ואמר לי הנני מפרך והרביתיך וגו'. ואני לא הולדתי עוד. ומאחר שלא נתקיימה בהולדתי. מוכרח אני לומר בהכרח כי עתה שני בניך הנולדים לך הם אלו. והוא הנבואה בעצמה. ליקרא זרעי כראובן ושמעון שהיו תחלת לידתי. והיו ראשית אוני. כן הם לך שלא הוצאת זרע לבטלה. ומה שהוצאת היו"ד טיפות לא יחשב לך לעונש. ולא נקראו זרע אותם הטיפות. וזה יהיה ראשית אונך. ולכן נקט ראובן ושמעון ולא אחרים. ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ע"ש אחיהם יקראו בנחלתם. כי בענין הנחלה אלו כ"א ינתן לו נחלה לבדו. ואחיהם נקראו על שמם. על מנשה ואפרים. כי לא ינתן להם נחלה לבדם ונקראו על שמם ולא על שמך. מאחר כי אחיהם יש להם דין חלוקה. אינם יכולים להקרא על שמך. וזה הדבר הוא בהכרח. כי אני חשבתי בראותי אותה הנבואה כי היה חוזר לי בהיות כי רחל עדיין באותה שעה לא ילדה רק אותך והיתה מעוברת עם בנימין. וזה הוא גוי ומאחר כי מתה והנבואה היתה עלי ואני הייתי חושב להעמידם מרחל להיות כי התחלה להתקיים בלידתה לבנימין א"כ אתה תחזור לזרעה. עכ"ז הייתי סובר אולי הם מבנימין. אבל כי ראיתי כי לא היו בנים עשרה והנבואה אינה היא רק ב'. ובבואי פה מצאתי כי לא נולדו לך רק ב'. וזה אמר עד בואי אליך מצרימה. זה מורה כי הנבואה היא עליך ולא על בנימין:

וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה. כמאמרם ז"ל (תנחומא פ' ז') מי אשר אומרים אלה אלהיך. לזה השיב בני הם אשר נתן לי אלהים כי אפי' מדת הדין הסכימה בנתינתם לי וטרחתי בם הרבה. ולא נמצא בהם פסול כלל ובקדושתם הם עומדים כמוני כמוהם. אכן אם ראית איזה דבר הוא גזרה מאת האל כדי שתחלק מלכות בית דוד. ולא ישאר לו רק ב' שבטים תחת ידו. וזהו בזה ב' מורה כי השאר ילכו אחרי ירבעם. וכדי שלא תחזור המלוכה לבית דוד עושים את העגלים. אכן הגזרה היא לעתיד כי כעת בקדושתן הם עומדים. לזה השיב יעקב קחם נא אלי ואברכם. מאחר כי כעת הם צדיקים אין אדם נידון אלא לשעה. ובזה ידוייק מלת נא היטב ולכך ואברכם. ואפשר לומר כי כונת יעקב היה לומר מאחר כי כעת הם צדיקים והגזרה היא לעתיד אשים ברכתי עליהם אולי ע"י כן תחתך הגזרה. וזהו ואברכם לעתיד. וכל זה היה כדי שלא יקפיד יוסף. ועשה השתדלות הרבה בדבר להניחם כסדרם את אפרים בשמאל ישראל ומנשה בימין ישראל. ובידים נתן הימין לאפרים והשמאל למנשה כדי לתת לכולם צד הימין לזה בישיבתו ולזה לברכתו.

ויוסף לא נתרצה להיות כי כבר היה לאפרים ימין יוסף והיה די לו כי כן הגיד הפסוק את אפרים בימינו משמאל ישראל. לזה השיב לו יעקב ידעתי בני ידעתי כלומר כבר הבנתי כוונתך בהשימך אותו לצד ימינך. עכ"ז הלואי שנינו יחד וזכות אבותי אברהם ויצחק בהצטרפות הכל כדי שתחתך הגזרה. ולכך אמר ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק ובהיותו על צד ימינך יגרום להיותו יותר גדול מאחיו. ולכן בברכה שם אז אפרים לפני מנשה. כי היה לו בי מצד ימין. לא כן מנשה כי לא היה לו רק ימין ישראל לבד. ואם נתברך מנשה הוא בשביל אפרים לבד. כי הברכה העיקרית היא לאפרים. וז"א בלשון יחיד בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה כי הברכה העיקרית היא לאפרים ומנשה הוא נגרר אחריו. ואפשר כי מעולם לא יברך ישראל רק כאפרים לבד. וזהו טעם שנותן הפסוק בעצמו וישם את אפרים לפני מנשה להיות כי הברכה אינה רק ישימך אלהים כאפרים ולכן נקט יעקב סדר הברכה ואמר וכמנשה כדי שלא יצטער יוסף דראהו שהקניט בתחלה. ולדייק מה שאמרנו בתחלה שמעולם לא ברכם רק להיותם כעת צדיקים ידוייק באומרו ויברכם ביום ההוא ומלת ביום ההוא דייקא. או יחזור ביום ההוא כשיהיה זרעו מלא הגוים. דחוזר על יהושע ביום ההוא. ביום אשר יעמוד השמש והירח. באותו יום יברכו ישראל וכו'. ולהיות שיעקב השתחוה למעלה על ראש המטה דהיינו השכינה שהתחיל לראות שהבטחתו מתקיימת שאמר לו ואנכי אעלך גם עלה. ר"ל אנכי אעלך גם עלה. שיעלה יוסף עמך. וז"ש ויוסף ישית ידו על עיניך. לכן עתה אמר יעקב ליוסף אל תחשוב שיעלה האל עמי ויניח אתכם כי אם יחזור ויהיה אלהים עמכם עד אשר ישיב אתכם אל ארץ אבותיכם. וכשם שאתה תחזירני למקומי כך אתה תחזור למקומך בשכם. ואמר נתתי לשון עבר כי נראה מדבריו כי זה ימים נתן לו ולא מצאנו זה הדבר כתוב. ואפשר לומר כי זה רמוז כשאמר לו הנה אחיך רועים בשכם לך נא כי הכוונה בשכר שתלך לשכם לך נא כלומר לך נתתיה כעת מתנה ביום אשר יקחוה מבני בניך מיד האמורי בחרב וכו'. כי כעת לא מצאנו שלקח יעקב שכם רק השדה שקנה במאה קשיטה ולא בחרב ובקשת. רק חוזר ליום החלק הארץ. הן אמת כי רש"י ע"ה נדחק ע"ז ופי' כי ביום עשות שמעון ולוי לבעלי שכם מה שעשו נתכנסו כל הסביבות. ואז נלחם יעקב ודוחק הרבה הדבר. הן אמת כי גם מלת לקחתי הוא לשון עבר. אכן נאמר כי כל העומד ליבצר כבצור דמי. כנלע"ד יצחק:

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו. ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר. כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך. ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך.

ויבך יוסף בדברם אליו. וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים. ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני. ואתם חשבתם עלי רעה. אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב. ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וגו'. יש להתבונן תחלה באלו הפסוקים באומרו אשר גמלנו אותו. דלשון גמול אינו נופל רק כשהאחד עושה רעה עם חבירו ובא השני לשלם לו גמולו כגמול ידיו יעשה לו. ב' ויצוו אל יוסף דקאמר כי הצווי היה לשליח לאמר ליוסף. א"כ הי"ל ויצוו לאמר ליוסף. לא אל יוסף שנראה שעמו היו מדברים. ועוד לאמר לאמר ב' פעמים למה. ועוד כה תאמרו ליוסף הי"ל אל יוסף ומהו ליוסף. ועוד אנא שא נא הכפל. ועוד מלת גמלוך כמו שאמרנו. ועוד כפל שלישי באומרו ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. ולמה הזכיר פה אלהי אביך למאי נפקא מינה. ועוד באומרו ויבך יוסף בדברם אליו דמלת אליו יתירא. ועוד אומרו וילכו גם אחיו דמלת גם יתירא. ומאי אתא לרבויי. ועוד באומרו כי התחת אלהים אני כי כל לשון כי הוא נתינת טעם. ועוד דאין התשובה מעין דבריהם. ועוד ואתם חשבתם עלי רעה בא לנחומי. צעורי קא מצער להם. ועוד אל תיראו פעם שנית דהוא מיותר. ועוד דיוקים אחרים יתורצו לפי דרכנו והמשכיל יבין. והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע כי"ר. ולבוא אל פירוש הכתובים לפום ריהטא. ואפנה במפרשים כדברי הפשטנים הנמצאים. ולא רוו צמאי לבבי לקוצר ידיעתי והשגתי. והנלע"ד אחוה. הוא כי אחי יוסף ככחם אז כחם עתה בדברם כגמול ידיו השיבו ליוסף על חלומותיו ועל דבריו שהיה מביא את דבתם רעה אל אביהם. וכל אשר עשו לו הוא גמול ידיו. ובמות אביהם אמרו אולי ישטמנו יוסף על כל הרעה שיחשוב שאנו עשינו עמו רעה אשר לא כד"ת אשר שקר אתו כי אנו גמלנו אותו לבד. והמקדים לא יושג עכ"ז תעלא בעידניה סגיד ליה. לכן צוו לאמר לו משם אביהם כי אין חבוש מתיר את עצמו ויפחדו לומר פן ישוב לשלוח יוסף לאמר למה הצווי הזה לא צוני אבי פה אל פה דין זה. כי אם הכל שקר וכזב. לכן צוו לשליח לאמר לו ב' דברים. מה שלא צוה לך אביך הדברים האלה פה לפה. להיות כי מעולם לא חשבוהו לרעה שעשו עמך שלא כדין על מגן רק גמלוך למה שעשית עמהם אתה מקודם. כי אין כל חדש. ומי הקדימני ואשלם. וזאת היתה סברת כל הימים. ועתה לו יהי כדברך למעני שא נא להם וזהו לאמר לאמר ב' פעמים על השני דברים. וזהו אנא שא נא. ועוד דייקא בהתאמרו ליוסף לסברתו שאומר שעל לא פשע וחמס בכפיו עשה לו הרעה. אנא למעני שא נא להם. שאפי' שיהיה כדברך הוא פשע להיותם אחיך. ואם תרצה לחשוב חטאתם כשאר זרים אפי' הכי ראוי למעני למחול להם. זהו לסברתך. אבל האמת הוא כי רעה גמלוך

ואתה התחלת והם שלמו לך גמול אבל ועתה שאתה מלך ראוי לחלוק לך כבוד ולהודות לדבריך. ושא נא לפשע כי הם היו שלוחי המקום וכראות יוסף הדברים האלה לאמר כי הוא התחיל בדבר ויבך וזה ירמוז באומרו בדברם אליו דבר הנוגע אליו. ועוד השליח מדבר וילכו הם כדי שלא ירגיש יוסף כי הם שלחו השליח. וזהו גם לרבות השליח. כי עשו עצמם כאלו לא ידעו דבר. כמעשה נתן הנביא עם בת שבע. ובמוצאם השליח מדבר ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים כי אתה אמרת ותשתחוין. והנה זאת נוספת ונהיה לך לעבדים. ואין לך להקפיד על כל העובר. כי מלך ילחם על מדינה שהכעיסוהו הכעסות הרבה. ותוכן המלחמה לכובשם תחת ידו לעובדו ולהיות אדון עליהם. וגם אנחנו הרבה הכעסנוך שלא לקבל מלכותך סוף סוף הננו לך לעבדים. לזה השיב להם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני ולב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו. ואיני יכול לעשות דבר זולת אשר ירצה האלהים. אבל אתם שאין לבכם ביד ה' חשבתם עלי רעה וחשבתם כי כל דברי היה רעה נגד פניכם לא כן לבי כי היה חפצי להוכיח לכם תשובו מדרכיכם הרעים וכוונתי לטובה. הראיה כי הקב"ה השיב לי גמולי למען עשה כיום הזה. והיום הזה יוכיח כי ה' הקימני למלך להיות כי למוכיחים ינעם ותבא עליהם ברכת טוב. וכי תאמרו מאחר שהוא כן שהאמת אתי כי אתם עשיתם עמי רעה על לא חמס. אשיב לכם גמולכם כי בא האות והמופת להיותי שלם עמכם. אל תיראו. וז"א ועתה אל תיראו להיות כי בסבתכם בא אלי טובה שחשדתוני בדבר שאין בי. ולכן בא אלי הטובה הזאת. א"כ צריך אני להחזיק לכם טובה. ולשלם לכם טוב. לכן אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. ועם היות שאתם אין אתם ראוים. בשביל טפכם. או יאמר אל תאמרו שהטובה היא מצד טפכם אעשה. אכן גם למענכם. וזהו אתכם ואת טפכם. וזהו וינחם אותם. כאומרו כי הם היו ראוים לכבוד הזה. או יאמר התחת וכו' עם מאמרם ז"ל (תנחומא ס"פ ז') כי להיות כי ראו כי עבר יוסף על הבור ובירך ברוך שעשה לי נס במקום הזה ויראו פן ישים אל לבו לעשות עמם רעה. ולזה כיון יוסף עתה בתשובתו כי הבין ערמתם ויאמר אליהם יוסף. כלומר כל זה ערמה מאתכם בראותכם כי עברתי על הבור וכו'. וכי התחת כי מוכרח אני לעשות הדבר כי כן צוה האלהים לנו לברך על הנס. ואתם חשבתם עלי רעה לאמר כי רעה בלבבי לא כן כי אדרבה ניתוסף לי על ידיכם ברכה א' למען עשה כיום הזה כאשר אעבור תמיד עליו אברך לאל על הנסים ועל הפורקן. או יאמר ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך וכו'. כי יאמר יוסף בשלמא אם עשו הם רעה אשיב אל לבי למחול להם למענך אבל במה שעשו להשתתף עמם השכינה לבלתי יגיד לאבי פן יפדני למה עשו הדבר הזה. וזהו לפשע עבדי אלהי להשתתף האלהים עמך אביך לבלתי הגיד

לאביך ודאי כי פשעו בזה. לזה השיב יוסף הדבר הזה אין לי לשאול רק אל האלהים כי השוו עבד לקונם והשוו עצמם לו להשתתף עמם ומכאן אדין ק"ו אם עם האלהים יכלו כ"ש עמי ואין לי לבקש על כל העשוי אבל אתם במה ששתפתם לשכינה עמכם חשבתם עלי רעה פן ידע אבי ויפדני אבל האלהים חשבה לטובה ורצה להשתתף עמכם להיות שאם היה יודע אבי היה פודני בממון רב והייתי יוצא מעבדות ולעולם לא אגיע למלכות. אבל למען עשה כיום הזה להשימני למלך להחיות עם רב רצה ונשתתף עמכם. ועתה מאחר שהדבר כן ראוי להחזיק לכם טובה ששתפתם השכינה עמכם. ואל תיראו מזאת הטענה ואבא מזכה ברא ואכלכל אתכם ואת טפכם. ולהיות כי קצרה היריעה מהכיל לא אאריך. נאום **יצחק**:

עכ"ל בנו של המחבר. והעתקתי אות באות המעתיק **אליעזר בעריל**

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב הארץ. הנה יעקב ע"ה כאשר ראה ירבעם יוצא מבני יוסף תמה ואמר מי אלה שמא ח"ו נמצא פסול ביוסף שיצא ממנו זה. והנה יוסף ע"ה השיבו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. שהכוונה שהם בניו דומים לו שאין בהם פסול ח"ו. ואם ח"ו יהיה בהם איזה פסול אינו מצד השורש וההשתלשלות. והנה יעקב ע"ה אחר שידע שהפגם אשר יצא מהם אין לו שורש וענף. לזה אמר אפשר שימצא לו רפואה אחר אשר עדיין לא נמצא הרע גם אין לו שורש וענף. ואמר המלאך הגואל אותי מכל רע. ר"ל שלא נמצא פסול בזרעי כלל הוא ברחמיו ישלים עלי שיברך את הנערים. ובאמצעות הברכה שיהיו מושגחים אפשר בע"ה שיתוקנו. ואפשר שיאמר יברך את הנערים בעודם נערים תדבק בהם השמירה וההשגחה האלהית כדי לשמרם מכל מכשול. ג"כ ויקרא בהם שמי וגו'. כי בזכות השמות יעשה בהם רושם גדול לימנע מן הרע ואפשר ג"כ ויקרא בהם שמי כי לא יתיחסו לשם יוסף כי אם לשם יעקב ואבותיו. כי בזה יתרבה להם הזכות ויעמיד להם זכות אבות לשמרם לבלתי יכשלו בשום מכשול כלל. גם וידגו לרוב בקרב הארץ הידועה היא ארץ ישראל שתעזור להם על השלימות כי הוא עזר גדול לזה כנודע. גם אפשר ויקרא בהם שמי ע"ד אומרו. כראובן ושמעון יהיו לי. והכוונה שלא יקראו בני יוסף כי אם בני יעקב ואבותיו ובזה יהיו בכלל השבטים. והנה כדי שיהיו בכלל השבטים צריך שיהיו מרובים באוכלוסין. וז"א וידגו לרוב בקרב הארץ. או יאמר באופן אחר. והכוונה לומר עם היות שאמרתי שלא יקראו על שם יוסף אלא על שמי ושם אבותי כנז'. לא תאמר שלא תמצא בהם סגולת יוסף שהוא בן פורת עלי עין שלא ישלוט בו עין הרע. אלא עם היות שנקראים על שמי. עכ"ז וידגו לרוב בקרב

הארץ מקום שהעין שולטת בהם. ועכ"ז לא תשלוט בהם עין הרע כלל. או יאמר המלאך הגואל אותי מכל רע וכו' ירצה כמו שגאל אותי שיצאו כל הסיגים שלי וכל הקליפה בעשו ונשארתי אני נקי מכל מום כך יברך את הנערים. ולא ח"ו שיבדלו הרשעים שבהם מזרע ישראל כמו שקרא לעשו אלא יקראו ע"ש ישראל. וז"ש ויקרא בהם שמי וגו'. שיקראו בני אברהם ויצחק וישראל. וא"ת ומה תועלת בזה אחר שימצאו בהם צדיקים גמורים ורשעים גמורים. ואמר כי ירבו הרבה בקרב הארץ. ואחר שהעולם נדון אחר רוב כלם צדיקים גמורים יחשבו. מה שאין כן כאשר ישאר הטוב והרע מעורבים יחד שכלם יחשבו רשעים. או יאמר המלאך הגואל אותי מכל רע ושם מטתי שלימה יברך את הנערים שלא יצטרכו כי אם שפע טוב לבד כי כבר משורש תולדתם הם נקיים מכל סיג. ואינם צריכים עתה כי אם שפע טוב. וביאר שיהיו כל כך מאושרים עד מאליהן יקראו ע"ש האבות. שיאמרו כל העולם פלוני יש בו מדות אברהם אבינו וראוי שיקרא אברהם. ופלוני ראוי שיקרא יצחק ופלוני ראוי שיקרא יעקב וז"ש ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. והכוונה שיהיו בהם שלמים. ואלו השלמים לא יהיו מועטים כי אם רבים במאד מאד. וזהו אומרו וידגו לרוב בקרב הארץ שהכוונה בקרב ארץ הקדושה הידועה שאז הם בודאי יהיו בתכלית השלימות. וכל זה להרחיק מעשיהם הרעים מה שראה לירבעם וחביריו:

מצאתי כתוב שכאשר הביא יוסף את מנשה ואפרים לפני אביו לברכם בא השטן והכניס צורת העגלים שעתיד להעמיד ירבעם והפסילים שעתיד להעמיד אחאב והעמידם לפני יעקב. ואז נסתלקה ממנו שכינה ע"ד אומרו לא יגורך רע. ואז גער הקב"ה בשטן והוציא את העגלים לחוץ. ומיד חזרה השכינה ושרתה על יעקב. ועכ"ז היה יעקב מסתפק ומצטער ואמר שמא ח"ו בא יוסף על בת אל נכר וילדה כמוה. כשרז"ל (יבמות י"ז) בן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך ובן בנך הבא מן הגויה אינו קרוי בנך. וטעם גודל צערו הוא לפי שידוע שעיקר כל השבטים היה יוסף. כאומרו אלה תולדות יעקב יוסף. לפי שהוא סוד יסוד עולם. וגוף ובריתי חשבונן חד. ואם ח"ו מנשה ואפרים לא היו בני יוסף היה הפגם נוגע במדת היסוד. ולא היה יעקב ראוי להיות בעלה דמטרוניתא. והיה כל העולם מתמוטט שלא היה יכול לעמוד בלא יסוד. ולזה היה אז יעקב בצער גדול מתוך ספק זה. וכששמע יוסף ענין זה התחיל לדבר על לב אביו ולפייסו. וז"ש ויאמר יוסף אל אביו לשון רכה. בני הם והראיה אשר נתן לי אלהים בזה. ע"ד שרז"ל שהראהו שטר כתובה. ודע שיוסף כשמלך על מצרים בחר בחכמתו אנשים הגונים לתשמישו וגייר אותם גרי צדק כדי שיוכלו להשתמש מהם לשלחנו בהכשר גמור ובפניהם קידש את אסנת. ובירך

ברכת נשואין. ובזה נתבאר ליעקב איך מנשה ואפרים נולדו בכשרות ועכ"ז היה יעקב עדיין מסופק שמא אין האשה הגונה ליוסף ושמא היא מזרע ערב רב. הבאים מתולדות קין שהם טומאה רצוצה ולא שייך בהם תורת גרות כלל כנז' בזוהר כי תשא ע"ש. ולזה עדיין לא נתקררה דעתו. ומיד הוציא מחיקו הטס של זהב שהיה חקוק עליו שם המפורש מכתיבת יעקב אביו שחקקו ותלאו בצואר אסנת בת דינה בתו. ואמר לו יוסף האשה שחקקה לה זה ותלית בצוארה היא אם בני. וז"ש רז"ל בזה מלמד שהראהו קמיע של זהב שחקוק עליה שם המפורש שתלה יעקב בצואר אסנת בת דינה בתו. פדר"א פי' ל"ח. ובזה אין חילוק במדרשים. וכאשר ראה יעקב הקמיע נתיישבה דעתו עליו. ושמח וידע כי מה' היה הדבר שנתעברה דינה משכם לתועלת יוסף ולתועלת יעקב וישראל גם שמח מצערו על אבידת אסנת וידע שהיתה בת זוגו של יוסף כמו צפורה למשה. וכשראה יוסף שנעלם כל זה מאביו אז רפו יליו מברכותיו. ולא הקפיד לברכתו. וכשראה יעקב שיוסף לא הקפיד על ברכתו גער ביוסף ואמר קחם נא אלי בעל כרחך ואברכם. ובעבור כבוד המלכות שאתה מלך בבקשה ממך קחם נא. ואומרו אלי רמז סוד גדול. ור"ל א' לי' ר"ל האחד שלו שהוא מנשה הבכור. והענין כשהיתה לאה מעוברת ב"ז היתה מעוברת בבן זכר ובתפלתה חזר לנקבה. כרז"ל על פסוק (ברכות ס') ואחר ילדה בת וגו'. וגזרה חכמתו יתברך שאותו רוח הזכר נזדמן במעי אסנת בת דינה בתה. והוא רוחו של מנשה. וסוד זה נרמז בפי' מדבר סיני. באומרו לבני יוסף לבני אפרים אמנם לבני מנשה לא נזכר שם יוסף. וזהו הטעם אצלו שהיו אפרים ומנשה לחשבון ב' שבטים ואפרים במקום יוסף ומנשה שורש נשמתו הוא מכלל ב"ש:

מסרה תלתא פסוקים דאית בכל חד ז' תיבות תלתא מימינא ותלתא משמאלא והוא באמצעיתא דפסוקא. מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך. (ישעיהו ל"ב:ח') ונדיב נדיבות יען והוא על נדיבות יקום. (איוב כ"ח:כ"ג) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. חד בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים. וסימנך לחמך יקיימינך באורחא. פי' כשהאדם נפטר מן העולם נכנס לדין לפני ממ"ה הקב"ה וג' מלאכים מימינו וג' משמאלו והוא יתי' באמצע. תלתא פסוקים על ג' דברים יהיה פסק דין שבכל אי ג' מלאכים מלמדים סניגוריא וג' קטיגוריא והוא יתי' פוסק דין. הסניגורים אומרים ראוי לג"ע מאשר שמנה לחמו פתו מצויה לעוברי דרכים. עונים המקטריגים יתן מעדני מלך אפי' לכלבים בביתו ולעני נתן כאחד מהנבלים או כאחד מחיות ועופות שבביתו שמלאה כל טוב. או ירצה יתן מעדני מלך בקש מותרות תמיד ולא נהנה בהכרחי. הסניגור אומר ביתו פתוח לרווחה ולא די אלא שפוסק צדקות ברבים. ומיעצם שיתנו צדקה וזהו ונדיב נדיבות יען.

והמקטרג אומר על נדיבות יקום דרך יוהרא וגאוה נתן להתגאות ולקום על חביריו ולא לשם שמים כמ"ש מתן בסתר יכפה אף. אלהים הבין דרכה הסניגור אומר היה עוסק בתורה יומם ולילה וידע תכלית החכמה ה' אלהים הבין זה האדם דרכה של תורה וידע דרך החכמה. והמקטרג אומר ידע את מקומה לא די שאינו יודע לקרות הפרשה אלא אפי' מקומה לקרות שנים מקרא ואחד תרגום. והשי"ת באמצע פוסק ומלמד זכות עם מלאכי סניגוריא שליש ימיו במקרא בנביאים בכתובים והבין דרכי התורה והצדקה ופת נתן לעניים לשם שמים וזהו לחמך יקיימינך באורחך תאכל הפירות בעוה"ז וגו':

ויברך את יוסף ויאמר האלהים וגו'. יש להתבונן מהו ויברך את יוסף שהרי לא בירך כי אם בניו ואין לומר שברכת בניו היא ברכתו שהרי מצינו שחזר ובירך יוסף עם שאר אחיו ואמר בן פורת יוסף וא"כ זאת הברכה היא מיוחד' בפרט לבניו כמו שאמר קחם נא אלי ואברכם והיל"ל ויברך אותם ויאמר שהרי בהם הוא מדבר. וי"ל שבאמת הוא שהברכה היא לבניו אבל רצה יעקב אבינו שתהיה זאת הברכה ברכה שלמה בהשתלשלות האבות מזה לזה כי בזה הברכה היא שלמה בלי ספק ולזה ברך את יוסף תחלה ואמר שזאת הברכה תחול עליו וממנו תחול על בניו ויהיה הוא אמצעי ולזה הזכיר האבות כלן ואמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרועה אותי המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ולא אמר יברך הנערים אלא את לרבות יוסף שהוא אמצעי ביניהם וע"י תחול הברכה וכן אמר אח"כ ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל לאמר כלומר ביום ההוא ברך אותם בזאת הברכה ג"כ שהיא כעין הברכה הראשונה כלומר כל ברכות היום ההוא שוות שכלם היו ברכה בהשתלשלות האבות ולז"א בך יברך כלומר בך ביוסף יברך ישראל לאמר. ישימך אלהים כאפרים וכמנשה כלומר שתהיה אתה נזכר באותה ברכה ועל ידך תחול על המתברך כלומר שיתכוין המברך אל יוסף שהוא אפרים ומנשה וע"ד האמת הברכה לא תחול כי אם ע"י יוסף והבן. והנה ברכם בג' ענינים ביראת חטא ועבודת ה' שיתהלכו לפני ה' כאברהם ויצחק ובפרנסה שהיא צריכה לעזר היראה והעבודה. ובשמירה מכל רע מעין הרע ומפגע רע וזהו עיקר הברכה וזהו שרמז במ"ש יברך את הנערים כלומר בעושר. ויקרא בהם שמי ושם אבותי מצד יראת ה' ועבודתו. וידגו לרוב וגו' שלא תשלוט בהם עין הרע שהיא ראש לכל הרעות. הרס"ו זללה"ה:

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם וגו'. יש להתבונן מה טעם האספו והקבצו ואם כפי המדרש (ב"ר פ' צ"ד) האספו מארץ מצרים והקבצו לרעמסס מה טעם האספו ואגידה לכם וגו' שאין מדרך ארץ לשלוח להם ע"י שליח ולומר שיאספו להגיד

להם העתידות וטוב הוא מה שדרשו לפי זה האספו הטהרו (שם) כמו ואחר תאסף. אי נמי האספו שלא תהיה ביניהם מחלוקת (שם). אבל אנו צריכין לפשט הכתוב. ועוד למה כפל ושמעו שני פעמים. ופעם אמר בני יעקב ופעם אמר ישראל אביכם. ויש לפרש שכוונת יעקב ע"ה להגיד לבניו ג' ענינים שהם מוכרחים לשלם כמותו להודיעם לשלמים כמותם בשעת מיתתו. והם א' הגדת העתידות אם מלחמת גוג ומגוג אם בית המקדש אם ענין הקץ כמבואר במדרש (שם). והב' להזהירם ולצוותם לעשות מצותיו. ע"ד שנאמר באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. והג' למסור להם סודות נעלמים בענין היחוד שאין ראוי למסרם כי אם בשעת מיתה. ולזה אמר כנגד הא' האספו שלשון אסיפה יאמר על אסיפת זקנים וחכמים כד"א אספה לי שבעים איש. ויאספו את כל זקני בני ישראל. והוא מורה על אסיפת החשובים שנאספים בלב אחד אגודה אחת ואז יהיו ראוים למסור להם העתידות. וכנגד הענין הב' אמר הקבצו שלשון קיבוץ מורה על קיבוץ בני אדם שמתקבצין אע"פ שאין ביניהם הסכמה אחת. ואפשר עוד שמש"כ הקבצו הוא קיבוץ אחר נוסף על אסיפה הראשונה והוא שהאסיפה הראשונה לא נאמרה כי אם על י"ב שבטים לבד. ולא על בניהם ובני בניהם. להורות להם דרכי האל ית' ומצותיו ולצוותם ולהזהירם. כי זה ראוי לו לעשות אף לקטנים. כמו שאמר אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. וכלם קראם הכתוב בני יעקב. וכנגד הענין הג' אמר ושמעו אל ישראל אביכם. שזה הענין מורה שהוא מוסר להם סודות בעניני אביהם שבשמים. ולזה אמר לשון ישראל ומלת שמעו תתפרש לשון קבלה או לשון הבנה. ובמדרש (שם) דרשו מדלא כתיב לישראל אביכם אלא אל ישראל. ר' יודן אמר שמעו לאל ישראל אביכם. ור' פנחס אמר אל הוא ישראל אביכם. עוד שם ויקרא יעקב אל בניו. ר' יודן אמר ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו. ר' פנחס אמר זמנו לבניו אמר ר' אבין עשאו אפוטרופוס על בניו כלם דורשים מלת אל בצירי. מדלא כתיב לבניו. ור' יודן דורש ויקרא לשון תפלה. ור' פנחס דורשה לשון זימון וקריאה ממש שזמן שם שכינה כדי שיברכם לפניה ור' אבין דורשה מלשון מינוי כמו קראתי בשם בצלאל. קרא ה' בשם בצלאל לשון מינוי כמו שפירשוהו רבותינו:

ראובן בכורי אתה וגו'. מלת יצועי עלה נתחבטו בה המפרשים רש"י והרמב"ן והרלב"ג. ויש לפרש עוד שכוונת הכתוב ע"ד מרז"ל במדרש רבה (שם) א"ר אחא לא שלך היתה הבכורה כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל. כל החרישות שחרשתי באמך. לא ברחל הייתי ראוי לחרשן. עכשיו חזרה הבכורה לבעליה. ע"כ לפי זה יש לפרש ראובן בלי ספק שבכורי אתה מחמת שאתה כחי וראשית אוני. שאע"פ שמצד המחשבה אין

ראוי להיות בכור כי אם יוסף מ"מ מעשה רב. ואתה כחי וראשית אוני. ולזה יש לך על יוסף יתר שאת ויתר עז. כלומר יש לך גדולה יתירה עליו. ואתה חזק ממנו בטענה שאתה בכור במעשה והוא בכור במחשבה. אבל כשהיה לך הפחז והבהלה שהיה לך כמים. שהיית עושה דברים שעושים אנשים ריקים ופוחזים. והיית מערער לומר שלא תהיה בלהה צרה לאמך. ואין ראוי לך לדבר כדברים אלו הפסדת אותו היתרון שהיה לך עליו ונעשית שוה עמו במעלה. וזהו אל תותר וכשעלית ממש ועשית מעשה ובלבלת יצועי אביך מלבד הפחז שעשית בתחלה וחללת משכבי אביך יצועי עלה. נתעלה יצועי ונעשה יוסף למעלה ממך. וכוונתו במלת יצועי על רחל שהוא יצועי המיוחד לי שהיא היתה עיקר. הרס"ו זללה"ה:

שמות

ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל וגו'. י"ל למה תחלה אמר עם בני ישראל ואח"כ אמר ויקוצו מפני בני ישראל. אמנם הענין הוא כבר אמרו רז"ל על פי לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו וארז"ל (ב"ר פ"צ) כי יוסף מל אותם וסוד הענין הוא דע כי כבר הודעתיך במקום אחר שאותם ק"ל שנים שהיו ישראל במצרים קודם לידת מרע"ה היו להביא אותם הניצוצות של קרי של אדם הראשון ולכן נידונו בעבודה קשה לצרפן וללבנן. וגם הודעתיך כי ניצוצות אלו באו תחלה בדור המבול ודור הפלגה וגו'. וגם הם חטאו בעון אדם הראשון והיו משחיתין זרעם כאשר נתבאר בס' **חסד לאברהם** בס"ד:

והנה אותם הניצוצות שהיו בני בניהם של אדם אשר יצאו בדור המבול הנה אלו היו סוד אלו המצריים שמל יוסף והחזירם אל הקדושה בסוד ברית העליון לפי שיצאו משם בסוד קרי וזהו ואת העם העביר אותו לערים מקצה גבול מצרים וגו' כי אלו שהעביר יוסף הם אותם שמל וטלטלם לצרפן וללבנן ואלו הם ערב רב שנתערבו ניצוצות קדושה במצרים ולפיכך רצה משה להעלותן אך האל יתי' ראה שעדין לא היו מתוקנים ולא היה רוצה להוציאן עדיין ואלו היו ניכרים בין המצריים לפי שהיו מהולים והיו בעריהם נוהגים מנהג ישראל. וגם יעקב ע"ה במצרים ארז"ל (ב"ר פי' פ"ד) שהיה מגייר גרים וכל אלו היו נוהגים מנהג ישראל. וזה קצת טעם גלות מצרים כדי שילקטו ניצוצות אלו שלקטם ערות הארץ ואלו הם הנקראים עם בני ישראל ואינם ישראל עצמם. וז"ש הנה עם בני ישראל וגו'. וז"ש ויאמר אל עמו פיי כי הנה גם אלו היו במצריים רק שלא היו עמו של פרעה רק עם בני ישראל ולכן ויאמר אל עמו אלו המצריים האחרים שלא היו עם בני ישראל. ואח"כ ויקוצו מפני בני ישראל שהם ישראל עצמן. מהרח"ו נר"ו:

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו'. מלת לכה ואשלחך הם חולקים זה לזה אך הכוונה כי הלא הקב"ה היה משלח את משה בשתי שליחות. א' לטובה והיא גאולת ישראל. והב' לרעה והוא שע"י שליחות זה נאמר תכבד העבודה על האנשים וגו'. ואמנם אין הקב"ה מכנה שליחות לעולם על הרעה ולכך כנגד הראשונה שהיא תכבד העבודה וגו' אמר ועתה לכה כלומר לך מעצמך כאילו איני משלחך אני אך כנגד השנית שהיא לטובה גאולת ישראל אמר ואשלחך כי בזה כנה הקב"ה שליחותו לטובה וכיוצא בזה תבין פסוקים רבים. כאומרו ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח וגו' כי תחלה אמר אשלח ואח"כ ילך גם תחלה לשון יחיד ואח"כ לנו לשון רבים. אך הענין כי הנה ישעיהו היה חציו נחמה וחציו צרה כמ"ש בזוהר אך ירמיהו כולו צרה. וכנגד שני אלו אמר את מי אשלח כנגד הטובה והנחמה לז"א לשון שליחות גמור ובלשון יחיד כי ככה הדבר אליו יתי' לבדו אך כנגד היותו שליח בענין הצרות אמר ומי ילך בלשון הליכה וגם בלשון רבים לנו כי לא רצה האל יתי' לעשות הרע הוא לבדו. ואז ענה ישעיהו ואמר הנני שלחני ר"ל איני רוצה רק להיות שליח לטובה וזהו שלחני לשון שליחות אז אמר לו האל יתי' כי עתה לא היה צריך רק לרעה וז"ש לך ואמרת שמעו שמוע וגו'. שהוא רעה ולכן אמר לך בלשון הליכה עכ"ל. הרח"ו נר"ו:

[ובזה תבין כי מובחר. כי בשליחותו הראשון הרע להם וקמו כל העם עליו לאמר כי הבאשתם את ריחנו. ומה עון יש לו עוד לילך עוד בשליחות מאחר כי כבר ראה כי אדרבה שליחותו היה להרע להם. ובזה יתורץ באומרו אליו הש"י אני ה' לאמר שהוא מדת הרחמים. כי מי יסיר מראשו לומר אולי ידע להם בבתר כן. אכן בזה יתורץ כי השליחות הלזה הוא לו ולא יכונה שם השם בו. ובזה תראה מלת לכה לסוף בה"א שלא כראוי ואם תאמר האותות מראים כי הוא שליח הבורא. אפשר לומר כי הוא הכנה לשליחות השני שיאמינו בו. ולהפיק רצון משה דיבר אליו שנית במדת ה' שהוא רחמים ודברו בקיצור למעיין. נאום הצעיר יצחק:]

ולזה השיב לו משה מי אנכי כי אלך אל פרעה. ר"ל מעצמי. וכי אוציא את בנ"י. הכוונה אם הייתי הולך בתחלה בשליחותך אפשר כי אעשה דבר להיותך בעזרתי. אבל מאחר כי השליחות כעת היא מעצמי אין בידי יכולת לעשות דבר. לכן השיבו הקב"ה כי אהיה עמך. וזה לך האות וכו'. כי כאשר אהיה בעזרתך יאמינו לך כי אנכי שלחתיך ולא שוה לו משה. רק אמר אל האלהים כי אמור יאמר לבני ישראל כי הקב"ה שלחו ולא בא מעצמו הגם כי שליחות הזה מעצמו עשה הכנה לשליחות הב'. וז"ש הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם וכו'. לזה השיב לו תשובה כדי שיבינו בני

ישראל כי כעת אינו שלוחו. וז"א אהיה שלחני אליכם. כלומר בהיותי כעת עמו הרי הוא כאלו שלחני. וזהו להפיק רצון משה להשיאו כדי שילך בשליחות עצמו כי ידע הקב"ה כי השליחות הזה אין בו תועלת כללי ויאמר עוד אלהים אל משה כלום עדיין יש זמן רב שתלך עדיין בשליחותי זה. וזהו מלת עוד דייקא ואז תגיד להם שם ה'. אבל כעת לא ישמע על פיך רק שם אהיה לבד. ולא כן עשה משה. רק דבר את כל הדברים מהרה ולא עשה תועלת. וכוונת משה היתה לטובה כי אמר ידעתי נאמנה כי בשליחות עצמי לא אעשה דבר והלואי אדבר בשם אלהים ואצליח. ולכן השיב משה להקב"ה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וכו' כלומ' אפילו שדברתי בשמך בא רעה וכל שכן אם הייתי הולך מעצמי. והשיב לו הקב"ה אמת הדבר כי אני לא אמרתי לך לדבר בשמי. ולכן לא עשה חשבון. וז"ש עתה תראה כי השליחות הוא מעצמי ותראה פלאות ושלחו לבני ישראל להיות כי בני ישראל אמרו ירא ה' עליכם וישפוט יוגד בשתי הבנות. כלומר בעת אשר ירא ה' עליכם הגד תגידו לו ותאמרו אליו שיעשה משפט בפרעה. וגם יכריחם בהכרח עצום לחזור לבוא שנית באותות ובנגעים לפרעה לפי שאתם קלקלתם לנו. והמקלקל צריך לתקן או יאמר ירא ה' עליכם שיתנכם תחלה לחן ולחסד בעיני פרעה וכו'. שאם לא תמצאו חסד כעת הזאת אשר לא מצאתם חסד. ולכך הבאשתם את ריחנו. ולכן השיג להם הקב"ה שילכו לדבר על לב בני ישראל. וארא אל האבות. ר"ל כמו שנתתי חסד לאבותיך אתן לך. ולכך הזכיר פה האבות ואפילו אל האבות לא נראיתי רק בשם אל שדי ויהי חנם בעיני כל העולם. כ"ש עתה שהוא בשם ה' כי עתה יגדל חנכם וחן השלוחים. כנלע"ד הצעיר יצחק. ולא הארכתי כי קצר המצע. ובזה ידוייק מ"ש משה. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי ביאתי גרמה הרעה הזאת כי לא היה לו חן וחסד בעיניו. ובפרט כי הוא מלך וצריך חן לפניו ואפי' שדברתי בשמך לא שמע לדברי כלל להיות כי לא מצאתי חן בעיניו אפילו מאז כאשר ביקש להרוג אותי. וגם עתה בביאתי וע"י כן לא באה הצלה לעמך כי אם תכבד העבודה עליהם וק"ל. עכ"ל בנו של המחבר זללה"ה:

ותהר האשה וגו'. הנה יוכבד גלגול חוה ולכן כמו שאדם פירש מחוה ק"ל שנים עד שהוליד שת שהוא גלגול משה גם עמרם פירש מאשתו ק"ל שנים עד שהוליד למשה ולכן נקרא בת לוי כי עתה מחדש נתערבה בה נשמת חוה ובזה חזרה לנערותה. וזהו סוד ותהר האשה בסוד האשה אשר נתתה עמדי. הר"א זללה"ה:

מעלת מרע"ה וענין עיבורו ולידתו:

מסרה ירחים ד'. ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים. (דברים ל"ג:י"ד) וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים. (איוב ג':ו') במספר ירחים אל יבא. (שם ל"ט) תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה. וסימנם טיבותא דשמשא התייחד בשלמותא. פי' מרע"ה נולד לששה חדשים ויום א' ויוכבד אמו הצפינתו ג' ירחים שהיו מונים המצרים מיום שהלכה האשה לטבילה ט' חדשים ואח"כ היו הולכים לבקש מה ילדה ולזה ולא יכלה עוד הצפינו וז"ש וממגד תבואות שמש זה משה פניו כפני חמה וכן שמש בגימטריא תרי"ג כ"ז מנין המצות שבתורה והאותיות שבה ממגד בגי' פ"ז כשרז"ל ראשו כתם פז זה משה שעמד על הר סיני לקבל תורה. גרש ירחים. שיוכבד נתגרשה ואח"כ נלקחה וילדה את משה וז"ש במספר ירחים אל יבא שאין שום אדם יכול לכוין השעה של הלידה והאל יתברך סבב שזה החשבון ומנין של הלידה לא בא אליו שום אדם וז"ש תספור ירחים תמלאנה א"א לשום אדם לדעת ולספור הירחים ולידע עת לדתנה אלא הש"י לבדו וז"ש הסימן טיבותא דשמשא הטוב המעולה והנחמד של משה אדונינו ע"ה נתייחד בשלימות משאר האנשים והנביאים שלא קם כמותו ולא יקום:

ביאור מעלת משה ע"ה שהיה שלם בכל התנאים הצריכים לנבואה וכן מעלת הנהגתו ורחמנותו ע"ה:

מסרה ומשה ז' ריש פסוק. ומשה היה רועה. (שמות ז':ז') ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה. (שם י"א) ומשה ואהרן עשו את כל המופתים וגו'. (שם י"ט) ומשה עלה אל האלהים. (שם ל"ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. (דברים ל"ד:ז') ומשה בן מאה ועשרים שנה. (דה"י א' כ"ג) ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי. וסימנם רעיא ימלל ויעבד ביתא ומשכנא ולא ימותון בשבטא. פי' לפי שהנביא צריך ז' תנאים כדי שיהיה שלם בתכלית השלימות כמשה רבינו ע"ה שקנה הז' מעלות. א' הענוה והשפלות וז"ש ומשה היה רועה עם היותו עם פרעה כבן בית עכ"ז לא הלך בגדולות אלא בשפלות כיעקב שהיה רועה והשיג גדולה והלך אל הר האלהים חרבה ואחז"ל שקפצה לו הארץ והגיע לידיעת שם המפורש שיש בו רי"ו אותיות חרבה עם המלה בגימ' רי"ו. המעלה הב' צחות הדבור וגבור שיוכל להכניע יצרו כדי לפרוש מתאות העולם וז"ש בדברם אל פרעה הוא היצה"ר ומלשון ידבר עמים תחתינו. או ירצה אומרו בדברם עם היותו כבד פה כנודע עכ"ז היה זה בכוונה כדי שלא יאמרו שבכח דיבורו נתפתו ישראל והאמינו לו. המעלה הג' גבור חיל וז"ש את כל המופתים האלה לפני פרעה שלא היה מפחד כלל לעשות מה שצוהו עם היות שאמר מי אנכי וגו' בפניו נתחזק. המעלה הד' התורה וז"ש ומשה עלה אל האלהים כשבא לכלל פ' פירש מזה העולם אחר התורה כאומרו ואתם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד וגו' שעזב כל

הנאות זה העולה כדי להשיג מעלת התורה. המעלה ההי׳ שקנה חכמה יתירה על שאר החכמים וז״ש ומשה יקח את האהל שכל הכתרים של אור שהתנצלו ישראל בהר חורב שהיה לכל אחד ב׳ כתרים הכל לקח משה. המעלה הו׳ הנבואה וז״ש ומשה בן מאה ועשרים שנה וגו׳ ולא קם נביא וגו׳ לא כהתה עינו שלא נסתם ממנו מעין החכמה ולא נס לחה לוח ה׳ חומשי תורה. המעלה הז׳ הכהונה והקדושה שמש בכהונה גדולה ז׳ ימי המלואים כנגד ע׳ שנה חיי האדם כדי להיות שלם בכל המעלות והשלמיות ולזה בניו יקראו על שבט הלוי שהוא שבט מעולה בחכמה ובנבואה ובתורה. וז״ש הסימן ברכתא בצלותא ללואי. הברכה מפי אהרן ובניו. והזמירות והתפלות בשעת הקרבן בדוכן הכל משבט לוי. ובכל זכה משה שהיה שלם בכל. וז״ש הסימן רעיא ימלל. הרועה הטוב לצאנו ימלל עמהם בנחת יעשה להם בית בקור ובחום אהל ומשכן ולא יכם מכת מות. וז״ש ולא ימותון בשבטא כן משה רועה נאמן תמיד התפלל עליהם והיה מבקש תמיד מקום טוב לישראל. ובזוהר קורא אותו רעיא מהימנא:

רמז לדברים שצריך למסור עצמו על קדושת השם:

מסרה ותאמרן בנו״ן פשוטה ג׳. ותאמרן המילדות אל פרעה. ותאמרן איש מצרי הצילנו. (שמואל א׳ י״ח) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן. וסימנם יהודאי ישתזבון בחדוה. פי׳ לרמוז למה שאמרו רז״ל (יומא פ״ב) על שלשה דברים יהרג ואל יעבור. עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. וזהו שרמז בנו״ן פשוטה וערומה אין מי שיתחבר עמה. כן האדם צריך להתפשט מעורו מכל וכל ואל יעבור. וכמו ותקראנה בנות מואב שהפשיטו עצמן לזנות. וכאלו גלו את מקורן. וכן אומר קראן לי מרא פשוטה וערומה מכל טוב. ואומרו ותאמרן המילדות שגזר עליהן להרוג הזכרים. והן מסרו עצמן למיתה ולא רצו. וזהו שפיכות דמים. אמנם בנות יתרו גרשום הרועים על שפירשו מע״ז ולז״א איש מצרי הצילנו וגו׳ ואין אנו חוששים שגרשונו אנשי מדין וזהו ע״ג. ותאמרן הנשים המשחקות רמז לכ״ע כמו לצחק בי בכל אלו ימסור האדם עצמו להריגה ואל יעבור. וז״ש הסימן יהודאי ישתזבון בחדוה. ר״ל הכשרים כשגוזרין למסור עצמן בסכנה על קדושת השם הוא יתי׳ יצילם מהצער בשמחה ובשירים כדניאל וחביריו:

ביאר שראוי לחזק ידים רפות ולהבטיחם על הגאולה. וביאר כי עתידין להגאל בזכות התורה:

מסרה ובאת ז׳. ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל. (בראשית ו׳:י״ח) ובאת אל התבה. (דברים י״ז:ט׳) ובאת אל הכהנים הלוים. (שם כ״ו) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. (שמואל א כ׳:י״ט) ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה. (זכריה ו׳:י׳) לקוח מאת הגולה מחלד ומאת טוביה ומאת ידעיה ובאת

אתה יום וגו'. (ירמיהו ל"ו:ו') ובאת אתה וקראת במגלה. וסימנם יקום וייתי לדייניא ולכהנא ובתליתאה גלותא יקרא. וכן ג"כ אמרו טרף ג'. (בראשית ח':י"א) והנה עלה זית טרף בפיה. (הושע ו':א') לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו. (איוב ט"ז:ט') אפו טרף וישטמני. וסימנם יונה תתבר במעיקאה. פי' שרמז הוא ית' באלו הפסוקים כל הגליות. אל התבה בגימטריא הגליות עם מלת התבה. והכוונה לומר כמו שזכר בריתו עם נח בבואו אל התבה כן יזכור לדורות הבאים מזרעו בגלות. וז"ש ובאת אל התבה אתה ובניך וגו' שיצאו ממך ומבניך שעתידין ללכת בגליות. וזהו אל התבה כנז' כאשר יהיו בגליות בכוס תמרורים וצרות רבות אז ראוי לגדול שבהם לדרוש ולחזק לבם שישובו אל ה' ולא יאבדו בגלותם וצרותם. וז"ש ושמעו לקולך ותחזק ידים רפות וברכים כורעות תאמץ. ואם לא יספיק זה יבואו אל הכהנים שהם הגדולים והלוים שהם החכמים שיודיעום סבת הגלות. אמנם בגלות הג' שאין להם גדולים ושרים והלואי א'. וז"ש ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם שאז יהיו מושפלים מאד. וזה רמז באומרו ושלשת תרד מאד שיהיו אז בירידה גדולה ובשפלות רב. ואז יזכור להם האל ית' יום מתן תורה וז"ש יום המעשה שנסתרת שם בעניני כבוד. וכמו שהיה עמנו בימים הקודמים כשנתן לנו התורה כן יהיה עמנו בגלות הזה האחרון להדבק בתורה שנתן לנו ביום המעשה על הר סיני. גם נזכור מה שעבדו אבותינו בגלות מצרים בבל ויון וסבלו והקב"ה גאלם. וכן ג"כ נסבול אנחנו. כי מה שאפו טרף הוא על שלא נתעסקתי בתורה. וז"ש הסימן יקום וייתי לדייניא וכהנא והוא יאמר לך מה שתעשה כדי לצאת מזה הגלות ויאמר לך בתליתאה גלותא יקרא אין לנו תקנה אלא להדבק בתורה ולקרוא ולהיות בה יומם ולילה. ובזכותה נגאל. וז"ש במסרה טרף ג' רמז שבג' שליחיות שלח נח מהתיבה ר"ל מהגליות כנז'. אמנם בג' לא יספה שוב אל הגלות ולא יוסיף להגלותך שסבלנו הגלות עונשין ומרורות. ונזכה לאור באור פני מלך חיים. מלך עליון לעוה"ב וזהו **זית טרף בפיה** זה יהיה **ת**כליתם **ט**וב **רב פ**עלת בעשותך **פ**לאות **י**היו **ה**תכלית והכוונה לומר כי ההליכה בגלות היא לזכותם לעוה"ב. וז"ש הסימן יונה תתבאר בעקתא ר"ל כי תזדכך בשעבוד ובגלות וצרות שעברו עליה ולבסוף יביאה האל ית' אל ארץ נחלי מים כמו שיעד בתורה משם יקבצך וגו'. ובנביאים ובכתובים הרבה יעודים על הגאולה. וז"ש חד בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים:

ביאור שאין ראוי לאדם לילך אחר התאוות הגופניות ולא להתקנא מן הרשעים כי מצליחים שאין קיום העולם רק לתורה ולמצות:

מסרה ואיו ה'. ויאמר אל בנותיו ואיו. (מלכים ב' י"ט) אין מלך חמת וגו'. (מיכה ז':י') ותכסה נושה האומרה אלי איו ה' אלהיך. (איוב כ':ז') כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו אין. (שם י"ד) וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו. וסימנם "בנתהון דמלכין מתבהתין ומתגלגלין ומייתין". פי' יתרו רומז ליצה"ט ונפש המשכלת הנשארת. אמנם כחות הגוף כלים ונפסדים. ויתרו אומר לבנותיו שהם שאר כחות הגוף איו קראן לו וגו'. ר"ל אל תעזבו יצה"ט קראן לו ויאכל לחמה דאורייתא. כאומרו לחמו וגו'. ונקראת התורה לחמו. ר"ל לוח מ' התורה שהוריד משה בלוח וישב מ' יום בהר. כן ראוי לאדם לעסוק בתורה ובמצות ולעזוב המותרות שכלם הבל. וז"ש אין מלך חמת וגו'. ר"ל התענוגים כלים ובלתי נמצאים. ויאמרו איו ה' אלהיך כי יהיו הרשעים המצליחים כצואה וגלל שכל מי שיראהו יאמר איו. ולזה אין ראוי להתקנא מהם שכלם נאספים וכלים וימותו. ואין קיום עניני העוה"ז כי אם לתורה והמצות. וז"ש הסימן בנתהון דמלכין. ר"ל המעלות והתענוגים וכמו שהבנות כל כבודה בת מלך פנימה אם יעשו לעצמן גבהות ומעלה תכסם בושה ויתגלגלו וימותו כן אלו הנז':

וארא

לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. יש להתבונן מה טעם לכן אמור וגו'. ומה טעם אלו הכפלים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ומה טעם חזר לומר וידעתם כי אני ה' המעלה אתכם מתחת סבלות מצרים. ולא זכר מכל הלשונות כי אם זה הלשון. וי"ל דע שישראל במצרים היו משועבדים וקשורים בכמה קשורים קשרי הגוף וקשרי הנפש. קשרי הגוף תחת ידי השר של מצרים בכמה כשפים שעשו להם המצרים כנז' בזוהר בפי' ומת כל בכור בארץ מצרים וגו' וג"כ קשרי הנפש שנטמאו במעשיהם של מצרים בעבודת כוכבים ובגלוי עריות כשרז"ל (שמ"ר פ' ט"ז) ע"פ ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. שהיה קשה בעיניהם לפרוש מע"ג כמו שמפורש ע"י יחזקאל ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו. וכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע לי וגו'. ולסבה זו היתה קשה יציאת מצרים. ולא היה לה אפשרות בעולם אלמלא שקפץ הקב"ה ונשבע שיגאלם שלא תקטרג מדת הדין. כמו אדם שרואה שיצרו מתגבר עליו וקופץ ונשבע כענין בועז שאמר חי ה' שכבי עד הבוקר. וכן עשה הקב"ה כמו שדרשו רז"ל במדרש רבה (שם פ"ו) לכן אמור לבני

ישראל. אין לכן אלא לשון שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי נשבע הקב"ה שיגאלם שלא יירא משה שמא מדת הדין תעכב גאולתן. וכענין זה יש במדרש הזוהר כתיבת יד פ' יתרו על פסוק אנכי ה' אלהיך. שאיל ר' ייסא זעירא וגו'. עיין שם בזוהר החדש. ולפי זה יתפרש הפסוק הזה היטב. והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים זהו שרו של מצרים ששמו מצרים. כמו והנה מצרים נוסע אחריהם. ואח"כ והצלתי אתכם מעבודתם של מצרים התחתונים. ע"ד יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל וגו' כי זה תלוי בזה. ואם לא היה עושה דין בעליונים אי אפשר להנצל מן התחתונים לסבה שאמרנו שקברו אותם בעליונים ע"י כשפים. ואגב אורחין תירצנו למה לא הוציאם מן הגלות מתחת יד מצרים. אע"פ שלא יבטל מלכותם מכל וכל ולא יהרוג בכוריהם אלא שאי אפשר זה בלא זה. וכל זה הצלה לגופות אבל לנפשות עדיין היו קשורים ואדוקים בכחות הטומאה של מעלה. עד שהוצרך לגאול אותם גאולה שלימה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובשפטים גדולים כי גאולת הנפש היא קשה יותר מגאולת הגוף. וזהו שכתוב וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים. כדי להוציא נפשם מיד הקליפות שלמעלה. ואח"כ ולקחתי אתכם לי לעם להכניסם בקדושה. ואז וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים שכל עוד שעדיין הם אחוזים תחת יד הקליפות לא יכירו גדולת המוציא אותם מתחת סבלות מצרים כי עדיין הם כסומים. וכמו הסומא שהיה בבית האסורים ויצא לא יכיר פחיתותו כשהיה בבית האסורים בעוד שהוא סומא. כי אם אחר שיתפקחו עיניו ויראה האור הגדול ואז ידע תכלית הפחיתות שהיה בו. כן ישראל לא ידעו מעלת האדון וגדולתו יתי כי אם אחר שיכנסו תחת רשותו וממשלתו. ואז ידעו כחו וגדולתו שהוציאם מתחת סבלות מצרים. וזהו שאמר יחזקאל ואעבור עליך ואראך. והנה עתך עת דודים ואשטוף דמים מעליך ואסוכך בשמן. כי יש לדקדק באלו הפסוקים כי הי"ל תחלה וארחצך במים וגו'. ואח"כ ואפרוש כנפי שעליך וגו' ואח"כ אשבע לך ואבוא בברית[13]: אמנם כוונתו לומר שהחסד שעשה עמנו ה' הוא שכשהגיע עת הגאולה והיו מתבוססים בדמים ומלוכלכים במעשים רעים לא התנהג עמהם כמנהגו של עולם שהנושא אשה אחר שתטהר ותנקה עכצמה אז יקדשנה ותהיה לו כי לפי זה צריך עד שיוציאם ממצרים וירחצם מטומאתם ואז יתן להם מצותיו ויפרוש כנפיו עליהם ויבא עמהם בברית. וזה אי אפשר בשביל שמדת הדין מקטרגת שלא יצאו. ולכן מה עשה יתי בעודם בטומאתם במצרים פרש כנפיו עליהם. ונתן להם בי מצות להתעסק בהם מצות פסח ומילה. ובזה

[13] ויותר טוב לומר שבתחלה נשבע להם וכרת עמהם ברית כמו שנאמר לכן אמור לבני ישראל. ואין לכן אלא לשון שבועה ונתן להם מצות פסח ומילה הם השידוכין ובמעמד הר סיני היו הקדושין בי לוחות. ובזה המועד היה הכניסה

כרת עמהם ברית ונשבע שיוציאם שלא תקטרג מדת הדין ויהיו לו בקידושין. ואח"כ רחץ אותם במים ושטף דמן מעליהם והוציאם מתחת כחות הקליפות והכניסם לחופה במעמד הר סיני כמו שנאמר ואעדך עדי וגו' כל הפסוקים כלם. ואפשר שזהו מה שתקנו רז"ל בברכת אשר גאלנו ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו שהם ב' ענינים גאולת הגוף וגאולת הנפש מן הקליפות. וזהו מוציא אסירים בכושרות פי' בקושרות. והם ב' קשורות א' של הגוף וא' של הנפש. הרס"ו זללה"ה:

בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו וגו'. הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. לכאורה נראה דק"ו פריכא הוא דהא כתיב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו'. וכבר פי' הרמב"ן ז"ל ב' פירושים ע"ש. גם יש להתבונן בטעם חזרת הפרשה שאחר זאת שנא' בה אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. כי דוחק הוא לומר כדברי רש"י ז"ל שהוא הדבור עצמו האמור למעלה. ע"ש שכבר חלק עליו הרמב"ן ע"ש ויש לפרש עוד שמשה ע"ה טען בשני דברים. הא' שאינו יודע לסדר הדברים בסדר שראוי שיתקבלו. והסבה בזה לדיבוק שכלו למעלה עד שאינו משגיח ורואה בעניני העולם הזה. כענין אדם הראשון קודם שחטא. והב' שהוא ערל שפתים ממש. והנה בתחלה הש"י סדר לו הדברים שיאמר לישראל מלה במלה כמו שנא' לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. וכל הענין עד ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'. שתמצא שהאריך בדברים וסדרם על סדר נאות כמבואר בפסוקים למעיין. וכתיב וידבר משה כן כלומר באותו הסדר ממש ולא שמעו אל משה מקוצר וגו'. אח"כ אמר לו הש"י בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו. ובודאי שאין כוונת הש"י שידבר באלו המלות לבד לא יוסיף ולא יגרע. אבל זה הוא כלל הדבר שיאמר לו והוא עצמו יסדר הדברים ויתקנם כראוי כדי שיתקבלו. ולזה השיב משה ואמר הן בני ישראל שסדרת לי דבריהם מלה במלה לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שלא סדרת לי הדברים אלא שהנחת הענין בידי לסדר מעצמי כי בודאי לא אדע לסדר הדברים שישמעני פרעה. ועוד סבה ב' ואני ערל שפתים. אז ענהו הש"י שיצרף עמו אהרן שיסדר עמו הדברים בינו לבינו כפי מה שנראה להם. ומשה ידבר אל העם ואל פרעה. ולא נתרצה בזה משה אז ענשו הש"י אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. כלומר אם אין אתה רוצה בסידורו של אהרן שיסדר לך הדברים לפי שהוא בשר ודם. ולא יעלה בידך סידורו כהוגן. ואין אתה רוצה ללמוד מפיו. בוא ולמד ממנו אני ה' ואני אסדר לך כל הדברים שתאמר. וזהו את

כל אשר אני דובר אליך כלומר שלא תוסיף כלום מעצמך אבל תאמר הדברים כסדר שאסדר אני לך ובוודאי בסייעתא דשמיא. אז ענהו משה ואמר הן אני ערל שפתים כלומר אע"פ שהשבתני על הסבה הא' עדיין הסבה הב' שהוא שאני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה לפחיתותי אצלו. ולזה אמר אלי ולא אמר ישמעני לומר אלי אני שאיני חשוב לפניו מחמת שאני ערל שפתים. אז ענהו ה' ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. ומ"ש וידבר משה לפני ה' לאמר ולא אמר אל ה' לומר שלפני פרעה ולפני העם לבד הוא שאינו יודע לדבר. אבל לפני ה' היה יודע לדבר ולומר אמירה גמורה מפורשת שזהו משמעות לאמר בכל מקום כמו שפי' הרמב"ן זללה"ה ועדיין צריך עיון למה הפסיק בין אלו הפרשיות באלה ראשי בית אבותם. ועיין ברש"י ז"ל ובמדרש רז"ל ואין טעמם מספיק בזה. הרס"ו זללה"ה:

לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה וגו'. אם נדקדק בפסוקים נמצא שהמכות הם חלוקים. ע"ד דצ"ך עד"ש באח"ב. כמו שנתן בהם ר' יהודה סימנים. ונמצא שדצ"ך שתים הראשונות היו בהתראה. והשלישית שלא בהתראה וכן בעד"ש וכן באח"ב. גם תמצא שבמכה הראשונה של דצ"ך שהיא הדם נאמר בה לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה. ובשניה שהיא הצפרדע נאמר בה בא אל פרעה. וכן במכה ראשונה של עד"ש ערוב נאמר בה השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה כמו שנאמר בדם. אלא שבכאן נאמר השכם ושם נאמר לך וצריך טעם. גם צריך טעם למה חזר פעם אחרת. הנה יוצא המימה וכב אמר לו זה בדם. ובמכה השניה נאמר בא אל פרעה כמו שנאמר בצפרדע. וכן במכה ראשונה של באח"ב שהיא הברד נאמר בה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ובשניה שהיא הארבה נאמר בא אל פרעה כדרך דצ"ך עד"ש אלא שבכאן לא נאמר הנה יוצא המימה וצריך ליתן טעם לכל זה. ונראה לתת טעם לכל זה כפי מדרש רז"ל (שמ"ר פ"ט) שבמכת הדם אמר לו הנה יוצא המימה. לפי שאותו רשע היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו לפיכך הנה יוצא המימה בבקר בשעה שהוא נצרך תפוש אותו. ע"כ במדרש. אח"כ כשראה שמשה היה מקדמו לצאת למים נמנע מלצאת. לכן אמר לו בא אל פרעה במכה השניה. אח"כ במכת הערוב נאמר לו השכם בבוקר הנה יוצא המימה לפי שהיה פרעה משכים ללכת לנילוס להתפלל שם במקום טהור. והקב"ה לא היה רוצה בתפלתו ומנע ממנו דלתי התשובה והתפלה. וכן אמרו (שם פ' י"א) ר' פנחס הכהן בר' חמא אמר. הה"ד וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם. לאחר שהקב"ה מצפה לרשעים שיעשו תשועה ואינם עושים אפי' הם רוצים באחרונה הוא נוטל את לבם שלא יעשו תשובה. ומהו וחנפי לב אותם שהם באים בראשונה בלבם

הם מביאין עליהם האף באחרונה ומהו לא ישועו כי אסרם. אע"פ שהם רוצים לשוב להקב"ה ובאין לעסוק בתפלה אין יכולים למה כי אסרם שנעל בפניהם. כך היה פרעה רוצה לעסוק בתפלה ואמר הקב"ה למשה עד שלא יצא לך והתיצב לפניו. ע"כ במדרש. ולפי זה כבר נתבאר יפה טעם השכם ולא אמר לך כמו שנאמר בדם ששם היה יוצא להפנות. ולא היה משכים כ"כ. אלא אחר שיאור היום כטבע בני אדם שאינם יכולים לעשות צרכיהם אלא בבקר. אמנם כאן שהיה משכים לתפלה היה משכים הרבה מעלות השחר. ולכן חזר פעם אחרת לומר לו הנה יוצא המימה לפי שמ"ש לו בדם יוצא המימה היה יוצא לנקביו וכאן שהיה יוצא לתפלה. ואחר שהיה משה משכים בבקר קודם צאתו המימה נמנע מלצאת. לכן אמר לו במכה האחרת שאחריה שהיא הדבר בא אל פרעה. ואחר שהיה מצערו משה בין בבית בין בשדה. נתן בלבו ונתייעץ לצאת מבית לבית אחר של אחד מן השרים כדי להנצל ממשה. לכן נאמר לו שם במכת הברד השכם בבקר ולא אמר הנה יוצא המימה שלא היה יוצא לנילוס אלא חוץ מביתו היה יוצא לבית אחר. וכן אמרו (שם פ' י"ב) למה לא נאמר כאן הנה יוצא המימה כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדמו בדרך נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה. אמר לו הקב"ה לך אצלו בהשכמה עד שלא יצא מביתו ע"כ במדרש. ובמכה השניה שהיא מכת הארבה נאמר לו בא אל פרעה. לפי שהיה נמנע מלצאת חוץ מביתו לא לנילוס ולא לבית אחר. ואפשר שהיה מתחבא בביתו באיזה חדר לכן אמר לו בא אל פרעה. הרס"ו זללה"ה:

הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד וגו'. ועתה שלח העז את מקנך וגו'. יש להתבונן מה טעם אמרו כעת מחר כפי מה שדרשו רז"ל בתנחומא סרט לו סריטה בכותל. א"ל כשתגיע השמש לכאן אני מוריד ברד עליך. מה טעם לא סרט לו סריטה אלא בזאת המכה שהיא ברד. ג"כ מה טעם ועתה שלח העז את מקנך וגו' ולא עשה כן במכת הדבר לומר לו שלח העז את מקנך ששם נאמר הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה. ופירש רש"י ז"ל בפסוק ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה שלא נגזרה גזירה אלא על הבהמות שבשדות בלבד והיל"ל שלח העז וגו'. ג"כ מה טעם כתב הירא את דבר ה' בכאן ולא היה לו לכתבו כי אם למטה במעשה ויך הברד בכל ארץ מצרים וגו'. וכמו שכתב למטה והפשתה והשעורה נכתה. והחטה והכסמת לא נכו וגו'. ויש להשיב על כל זה במה שדרשו רז"ל שם במדרש רבה שמכת הברד לא היה משלחה עליהם אלא על יבול הארץ. ולכן היא מזהירם שישמרו עצמם ובהמתם שלא ילקו בברד. ולכן לא הזהירם במכת הדבר שאדרבא כל כוונתו באותה מכה להכות בהמתם אשר בשדה. ואם

יזהירם להכניסם לבתים א"כ אין מקום. אמנם בכאן שכוונתו אינה על יבול הארץ. לכן הזהירם על האדם ועל הבהמה שלא ימצאו בשדה ולא ילקו בברד. ולכן סרט לו סריטה במכת הברד מה שלא עשה כן בשאר המכות להזהירם ביותר כי מי כמוהו מורה כיון שאין כוונתו אלא שילקה יבול הארץ לבד. לכן הזהירם שיכניסו בהמתם לבתים ועשה אזהרה יתרה שלא יהיה בה התרשלות. במה שסרט סריטה בכותל לומר הזהרה בזה העת. מה שא"כ אם היה אומר סתם מחר ולא יאמר כעת שאפשר שיתרשלו שעדיין שהות ביום להכניס בהמתם כי אינם יודעים העת שתבא המכה. אמנם סרט סריטה להם להזהירם ביותר והם לא עשו כן ולא שמו לבם לדבר ה' ועזבו מקניהם בשדה. לזה דרשו רז"ל במדרש רבה כיון שלא שמעו לדבריו שאמר להם שלח העז אמר הקב"ה למשה נטה ידך על השמים ויהי ברד על האדם ועל הבהמה. ובזה תירצנו מה טעם הכניס אלו הפסוקים בכאן הירא את דבר ה' ואשר לא שם לבו וגו'. לומר שסבת היות הברד על האדם ועל הבהמה. גם בזה תירצנו טעם השינוי בצווי אשר אמר למן היום הוסדה ועד עתה. ובמעשה אמר מאז היתה לגוי לפי שבצווי לא היתה כוונת ה' במכת הברד כי אם על יבול הארץ. לכן תלוי הענין בארץ. ואמר אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה. אמנם במעשה שלקו גם האדם והבהמה אשר בשדה לסבת שלא שמו לבם לדבר ה'. לכן שינה לכתוב מאז היתה לגוי. לרמוז שהמכה היתה ג"כ בבעלי חיים: **ויט משה את מטהו על השמים וה' נתן קולות וברר ותהלך אש ארצה. וימטר ה' ברד על ארץ מצרים. ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד וגו'**. יש להתבונן בכפל הענין בברד באומרו נתן קולות וברד וגו' למה חזר פעם אחרת לומר וימטר ה' ברד. ועוד חזר עוד לומר ויהי ברד. גם חזר באש לומר ואש מתלקחת בתוך הברד וכבר אמר ותהלך אש ארצה. ואם הוא כדי לומר שנתערב האש בברד לא היה לו לכתוב כי אם ואש מתלקחת בתוך הברד ולא יכתוב ותהלך אש ארצה כי הוא קרא יתירא ודאי. וי"ל ע"פ משרז"ל בילקוט וז"ל וימטר ה' בתחלה מטר כשירד נעשה ברד שנאמר וימטר ה' ברד למה שאין הרעה דרה אצל הקב"ה. המטר היה יורד והיתה הרוח נכנסת בו ועושה אותו ברד שנאמר אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו עכ"ל. לפי זה נוכל לפרש נתן קולות וברד. קולות להוריד האש כד"א קול ה' חוצב להבות אש. וברד כמשמעו אלא שסתם הכתוב ואח"כ פירש ואמר כנגד הקולות ותהלך אש ארצה. שהדברים למעלה הם בדקות אלא שאחר שיורדים מתגשמין. כמו הענין במן שהיה יורד לישראל שבמקומו היה בדקות וכשירד הוא מהגשם. כן הענין באש של מעלה היתה דקה ביותר ואח"כ נעשית אש גשומה ממש. לכן כתב בתחלה נתן קולות ומכח אלו הקולות ותהלך אש

ארצה. גם בענין הברד פירש ואמר שענין הברד שאמרתי לך הוא בזה האופן של מעלה היה כמין מטר ואח"כ רוח סערה עושה אותה ברד למטה. ולזה כתב וימטר ה' ברד לשון מטר. ואח"כ כתב ויהי ברד שאחר שירד כמין מטר נתהוה כמין ברד למטה ע"י רוח סערה. וכל זה היה שירד כל אחד לבדו האש לבדו והברד לבדו. ואח"כ שירדו לאויר העולם נתערב האש בתוך הברד ואש מתלקחת בתוך הברד. ואפשר שלזה למטה בכל הפסוקים אינו מזכיר האש כי אם קולות אלהים וברד ויחדלו הקולות והברד וגו'. והיה לו להזכיר גם האש שהוא יותר רע להם מהברד אלא שסמך במ"ש קולות כי הקולות הם משמשות לענין האש והם המביאין אותו. הרס"ו זללה"ה:

בכאן מתחיל לשון בנו של הרב המחבר זללה"ה:

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. וארא אל אברהם וכו'. וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם וגו'. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו'. להאריך בדיוקים אין פנאי ולקצר הוא גנאי ומה גם כי רבו המדקדקים לכן אחוה דעי כאמרם ז"ל (פ' ו') שבקשה מדת הדין לפגוע במשה. וזהו וידבר אלהים אל משה. וע"פ דבריהם נאמר כי הכוונה הוא שאמר הקב"ה למשה להוכיחו כי לא דבר כראוי באומרו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וגו'. כנראה לפי דברי משה לפי שהדבור היה בשמו ית' הרע לעם וגו' הא אם לא היה בשמו לא היה מריע לפי שאמר פרעה לא ידעתי את ה' שם זה לא שמעתי מעולם. כי אפי' יוסף בפותרו החלום לא הזכיר רק שם אלהים כאומרו בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. וכן אמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה וגו'. לזה דבר השי"ת למשה דבור אחת ושתים נשמעו מהם. א' להשיב לפרעה. וב' להוכיח למשה על דבריו. להשיב אל פרעה על דבריו אשר דבר מי ה' להיות כי מעולם לא שמעו שם זה. לזה יש תשובה כי לפי הפעולות נזכר שמו. ולכן עתה דברתי אליך בשם אלהים היודע בו. וז"א ויאמר אליו שתאמר לו זה השם שם אלהים ומכח אכזריותי צריך אני להתהפך למדת רחמים כי הם היו בחימה ואני בחימה העולם יאבד. ועי' בדברי רז"ל. וז"א וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי כי להיות כי הם בכעס על בני והוסיפו על דברי כי אני קצפתי לשעה והמה עזרו לרעה והוסיפו משלהם. לכך אני צריך להתהפך למדת הרחמים. ועל דבר אשר רצה להוכיח למשה זה אומרו וידבר אלהים אל משה דהיל"ל וידבר אלהים למשה מהו מלת אל אלא הכוונה וידבר אלהים במדת הדין בשביל דברי משה. ולפי דבריך לא היית ראוי שאני אדבר עמך. אכן בשביל האבות אשר נתראיתי להם ונשבעתי להם. בשבילם אני מתראה עמך ויאמר אליו אני ה'. ואינך שוה לי. אין ראוי לי לתפוס על

דבריך רק אם תהיה כמוני כי כן האדם פיו תופס על דבר האדם המדבר כנגדו. רק אם יהיה כמוהו יתפוש על דבריו. אבל אתה ב"ו מחומר נעדר. ואני ה'. ואין ראוי לי לתפוס על דבריך ואם אדבר עמך הוא בשביל האבות. וזהו וארא אל אברהם וגו'. שהכוונה אם אתראה פנים עמך. הגם כי אינך כדאי. הוא בשביל האבות. ולהם נתראיתי תמיד בשם אל שדי שמוכיח על הצרות. הגם כי לא היו צריכים להם ולא היו ראוים שיהיו בצרה. להיותם צדיקים. אכן הם רצו לסבול הצרות כדי שבניהם ינצלו מהצרות. וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם. שהם רצו ככה. ווהו להם. כי הם חפצו כך. וגם הקימותי את בריתי אתם כי תחלת השעבוד הזה הם התחילו בו כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' מ"ה) כי מיום הבתרים התחיל וכו'. וכל זה לתת להם. פירוש וכל זה נתרצו האבות בו כדי שאתן להם. הגם כי אינם ראוים לכך רק שיהיו בשלוה. ואתן להם את ארץ כנען. והמה לא רצו רק ארץ מגוריהם אשר גרו בה. וידוייק אשר גרו בה כי הם רצו לגור בה. וזהו אשר גרו בה מעצמם. ולכן כעת כשם שאינך ראוי לנבואה ולגאלם רק בשביל האבות כנז'. כן הגם שאין ישראל ראוים לגאולה למענם אגאלם. וז"א וגם אני שמעתי שריבוי הגם חוזר למשה. ומתרי צדדין צריך אני לגאלם. האי כי כמוך כמוהם כמו שזכות האבות הועילה לך גם להם. בי להיות כי הוסיפו המצריים עליהם עבודתם. ולכן ואזכור את בריתי. ונוכל לומר אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי. עפ"י מאמרם ז"ל בשמות רבה (פ"א) הבה נתחכמה לו לאלהיהן של אלו במה נדונים וכו' ע"ש. וזהו דברי הפסוק בעצמו. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם. ר"ל שהם רצו להתחכם עלי ג"כ ולעשות להם דבר שאין יכול לשלם ולדונם. ובזה היה אשר מצרים מעבידים אותם כי לא ימצא להם גמול בהשליך הבנים ליאור. ומבול לא אוכל להביא עליהם כי כן נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ. וזהו לסברתם. אבל אני אזכור לשלם להם את בריתי. שתוליך אותם לבריתי כי בזה לא נשבעתי וידוייק היטב את בריתי. ואפשר לומר כי אזכור את בריתי לשלם להם מדה כנגד מדה כמנהגו. וכמו שהם צוו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו בידים שיוליכוהו לשם כן אני אוליך אותם להשליכם לים. וזו ברית כרותה עם הים משמשת ימי בראשית שתקרע כמאמרם ז"ל (פ' כ"א) לאיתנו וכו'. ובזה ידוייק היטב קרא דקאמר אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי. או יאמר אשר מצרים מעבידים אותם יותר עבודה מאשר צויתי כי אני קצפתי לשעה והמה עזרו לרעה. ומכאן אמצא פתחון פה לשלם להם גמולם ואזכור את בריתי. כי מאחר שהם הוסיפו על צוויי אני ג"כ אנכה מאשר גזרתי ארבע מאות שנה ואזכור את בריתי מהרה ודי להם בכובדה. וז"א לכן אמור לבני ישראל וגו'. והצלתי

אתכם מעבודתם. כלומר אם אוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם הוא מעבודתם אשר הוסיפו על אשר צויתי. ולכן מוכרח אני להוציאכם מיד. ונתתי לכם את הארץ. הגם כי לא נשבעתי לתתה לכם מאחר כי מפני העבדות שהוסיפו צריך אני להוציאכם קודם הזמן בהכרח הוא שתהיה לכם הארץ. וידבר כן משה לבני ישראל את הדברים ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' כי אמרו מה לנו ולארץ יוציאנו מעבדות הקשה ודי לנו כי אפי' שיוציאנו אין בנו כח ללכת אל הארץ ולהלחם בה כי תשש כחנו. וזאת היא הסבה אשר לא שמעו אליו. וכוונתם היתה בדבר הארץ לבד ומשה לא הבין. ולכן אמר הן בני ישראל וגו' שסבר שבכל הדיבור לא שמעו אליו. כנלע"ד יצחק:

ע"כ לשונו של בן המחבר ז"ל:

בא

המסרה הזאת מצאנו מחוקה ולא ידענו אם מחקה המחבר אם לא:

מסרה השביעי. ז' חסרים וחד מופלג. מיום הראשון עד יום השביעי (שמות י"ב ט"ו). וישבתו העם ביום השביעי (שם ט"ז ל'). והעברת שופר תרועה בחדש השביעי (ויקרא כ"ה ו'). ויקהלו אל המלך שלמה וגו' בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח' ב'). להקוץ השביעי לאביה השמיני (ד"ה א' כ"ד י'). אוצם הששי דוד השביעי (שם ב' ט"ו). אליאל השביעי (שם י"ב י"א). וחד אפלוג[14]. (שם כ"ה יו"ד) השביעי ישראלה בניו ואחיו שנים עשר. וסימנם נפשתא הנוחין בכפוריא כד מתכנשין בכוכין תקיפין קדש אלהנא. פי' מלת כרת בכל מקום דגושה בר מן יום הכפורים. לרמוז שבכל הכריתות אין ראוי לחכם להורות שום היתר אפי' מן הדין. אמנם ביוה"כ מאכילין אותו ומתי יהיה זה כשהנפשות מתכנסים ונאספים אל מקום הדין לחשבון מה שעשו. וז"ש ויקהלו אל המלך שלמה וגו'. להקוץ השביעי. ר"ל כשיכנסו לשבעה מדורות של גיהנם מקוץ קוץ ודרדר. וז"ש הסימן נפשתא הנוחין בכפוריא. ר"ל הנפשות ינוחו בימים רשומים וגו'. וחד אפלוג ר"ל כשהאדם יוצא מגיהנם אינו יודע אם יעלה למעלה העליונה עם המלאכים. וז"ש השביעי ישראלה שהיום שעולה מז' מדורין למעלה עם המלאכים וז"ש בפסח הכרת קודם. כי לא אמר מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה. וזה לרמוז ענין נפלא השביעי עולה חבוט קבר. מיום הראשון עד יום השביעי יש צער וחיבוט הקבר ועולה ויורדת. ולא תנוח הנשמה אלא בשבת אע"פ שיהיה בתוך השביעי. עכ"ז ינוח עד מוצאי שבת:

[14] אפלוג. פי' כי כל המלות שביעי כולם נמשכים למלות שלפניו ודבוקים להם. אשר לא כן. השביעי ישראלה. תחלת פסוק הוא. ואינו נמשך לפניו:

במ"ר (פי' י"ג) ה"ד כובד אבן ונטל החול וגו'. שאל אבנימוס הגרדי. ע"ש לשון המאמר. ויש לשום לב. א' מה הוקשה לאבנימוס אם יאמר שהארץ נבראת תחלה עד שאמר היאך וגו'. ב' לחכמים באומרם אין אדם בקי בדברים אלו וגו' אלא לך וגו'. והלא בתשובה שהשיב יוסף הבנאי הביא לה ראיה מן הכתוב שכך אמר שנאמר בצקת עפר וגו'. וא"כ חכמים איך נעלם מהם זה ומה כוונתם. ג' באומרו איני יכול לירד שאני שכיר יום ומי אמר לו שירד הנה לא א"ל רק שאלה אחת יש לי. והיה לו להשיב והוא בונה במקומו כי לא היו ידיו אסורות עם פיו. ד' באומרו נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד מי יתן ואדע איך הוא זה ומה כוונתו. ה' שהוא שאל הארץ היאך נבראת תחלה. כונתו שהארץ נבראת קודם לכל. שאם היתה כונתו לומר הארץ היאך נבראת בתחלת בריאתה הי"ל הארץ היאך נבראת ודיו. וממה שלא אמר כך משמע ששאלו וכונתו שהארץ נבראת קודם. וכן אבא יוסף הבנאי מוכרח שיודה לו בזה שלא יוכל לחלוק על דברי ב"ה שההלכה כב"ה. וא"כ היאך יאמר נפל עפר מתחת כסא הכבוד. ועוד שאם לא הודה לו בזה הי"ל לא נבראת היא תחלה אלא השמים שנקראים כסא שנאמר השמים כסאי וגו'. ו' באומרו וצרורות וגו' מי הכניסו בזה וכי נדרשתי ללא שאלו הוא לא שאל רק היאך נבראת הי"ל נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרקו על המים ונעשית ארץ ודיו. ז' באומרו ודבר ברור הוא באזני בני אדם. והביא הראיה להפך שהוא כבד אצל בני אדם. ח' באומרו אין יגיעה לפניו שנאמר לא ייעף ולא ייגע ובמה אני יגע וגו'. הוי וכעס אויל כבד משניהם וזה סותר הקודם. שמה שאומר זה כבד מזה נראה שג"כ הראשון כבד. ונראה שאבנימוס הגרדי הוקשה לו שאם האל יתי' חדש העולם איך ברא בו אלו ההרים וגבעות. שזה מורה שהוא קדמון עד שלזאת הסבה עצמה אמרו במס' ברכות הרואה הרים וגבעות יאמר ברוך עושה בראשית. וג"כ ידע מחלוקת ב"ש וב"ה בענין קדימת הארץ או השמים וידע שהלכה כב"ה. ולז"א היאך נבראת הארץ וכונתו שאם היא מחודשת למה נבראה על זה האופן בהרים וגבעות. שנראה כמו הדבר הקדמון הרבה שנפחת ונשבר. וג"כ איך נבראה תחלה שהדבר ידוע במשל כשיש כאן בור אחד של מים מכונסים מה שינטל ממנו תחלה יהיה זך ונקי וצלול ומה שישאר בקרקעיתו הוא העכור וא"כ אם נבראת הארץ תחלה איך היה שמה שנשאר מאותו חומר שמהראוי להיות עכור. איך נעשו ממנו השמים שחומרם זך ונקי. והארץ היה חומרה עב. שס"ל שלא היה שם אלא חומר אחד לבד. ואומרו נבראת ולא אמר ברא הקב"ה את הארץ לפי שאפשר שהיה לו סברת ארצטי שהארץ נבראת מעצמה בחיוב כחיוב המשך האור מן השמש. ולזה מפני אמונתו הרעה לא היה יכול להוציא מפיו שהאל ברא אותה. אמנם לדבריכם שאתם אומרים שהאל יתי'

חדש ברצונו המוחלט את הארץ ושהיא ג"כ נבראת תחלה היאך נבראת תחלה. אמרו לו אין אדם וגו'. לפי שכבר אמר הרב שאנו אין לנו מופתים מוחלטים על חדוש העולם. אבל נשאר הדבר באמונת אומן. ולזה אמרו לו אין אדם בקי וגו'. לשיתן לך אות ומופת על זה. שאתה ממה שאתה רואה הרים וגבעות אתה אומר שהעולם קדמון ולא נברא ברצון. ולזה נפל בו דבר רע האות המוחלט המסיר זאת האמונה מלבך אין לנו א"כ הוא שאמרו אין אדם וגו'. ועם היות שהם ידעו תשובת יוסף הבנאי. עכ"ז למה שראו שאינה כ"כ תשובה מספקת. לא רצו הם לומר לו רק היא באמונה. ושלחוהו לאבא יוסף שהוא בנאי הוא יודע דרך הבנין ובמה שיאמר יסתפק שיאמר כך הוא דרך הבנאין. וכשבא אצלו ואמר לו שאלה יש לי נראה מדבריו שהוא רוצה לשירד אצלו. ולז"א לו שכיר יום וגו'. ואומרו נטל עפר מתחת כסא הכבוד הכוונה כדברי הרמב"ם שנבראו בתחלה בי' חומרים. אחד נבראו ממנו השמים וכל צבאם. ואחד נבראו ממנו הארץ וכל צבאה. והחומר שממנו נבראו השמים היה זך ונקי. והחומר שממנו נבראת הארץ היה עב ותחתון במעלה. וז"ש נטל עפר שזה רומז לחומר הארץ ומתחת כסא הכבוד ר"ל שהוא תחתוני במעלה מן החומר שממנו נבראו השמים וזרקו על המים וצרורות וגו'. ר"ל מה שהוקשה לך ענין ההרים וצרורות שהיו שם נעשים ההרים וגבעות. ודבר ברור הוא זה באזני בני אדם לא אמר אצל בני אדם רק באזני. ופי' שכשראה האדם הרים וגבעות וגו'. אינו אומר וגו' בתמיה וכשיתמה על זה ישיבוהו החכמים. וא"כ ברור הוא באזניהם עכשיו מה שאמרתי לך. ולשאלה החי' הכוונה בה לדידי אין לי יגיעה באלו הבי' דברים. ולדבריכם שאתם אומרים שיש לי יגיעה בהם. זה הדבר עצמו שאתם אומרים הוא אצלי יגע יותר משניהם:

קדש לי בל בכור וגו'. י"ל שהאל ית' אמר תחלה למשה קדש לי כל בכור ומשה לא עשה כן רק ויאמר משה אל העם זכור וגו' ואח"כ בפי' שנייה. אז צום מצות האל ית' והעברת כל פטר רחם וגו'. אמנם הענין הוא כבר ביארנו לעיל בפי' שמות כי משה היה רוצה להכניס ערב רב תחת כנפי השכינה. ולא כן האל ית' לפי שלא היו עדיין ראוים. והנה האל ית' אמר קדש לי כל בכור בבני ישראל. ולא בעם שהם ערב רב. לפי שעדיין לא היו מתוקנים. ואין ראוי לקדש את בכורותיהם ובפרט כמו שידעת כי עון הקרי עולה עד סוד הדעת העליון הנקרא בכור. ואמנם מרע"ה ראה שאם עתה מצוה זו שהיתה מצוה ראשונה בצאתם ממצרים. ואם היה נותנה לישראל ולא להם היו מיד חוזרים למצרים בראותם שאינם נכנסים בסוג א' כמו שעשו אח"כ בעגל שראו הארון נוסע לפני ישראל ולא לפניהם. ולז"א קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. ומפחד זה התחיל משה לומר

מצוה א' השוה לכולם להם ולישראל והיא מצות החמץ. ובכלל דבריו הודיעם שאין להם חלק במצות קדושת בכורות. והענין כי הלא תחלה נאמר בלשון רבים אשר יצאתם. היום אתם יוצאים וגו'. וכל שאר הפרשה נאמרה בלשון יחיד כי יביאך וגו'. והענין הוא כי מתחלה דבר עם הערב רב ואמר זכור וגו'. ואומרו מבית עבדים פי' שמצרים נקרא בית עבדים שנשתעבדו שם ישראל. ואין הכוונה שהם נשתעבדו שם. וז"א ויאמר משה אל העם שהם הערב רב. ואומרו כי בחוזק יד וגו'. פי' כי לישראל לא היה צריך כ"כ חוזק. כי בטענה גדולה בא משה אל פרעה. שלח את בני ויעבדני. אך אלו שהיו מצריים כמותם לולי חוזק יד הנסים והמופתים לא היה משלחם פרעה וזהו כי בחוזק וגו'. ולכן גם אתם ולא יאכל חמץ כי כבר ידעת סוד המצה שמורה. ואין ראוי לגלות יותר. והנה אמר היום אתם יוצאים הציע להם הקדמה זו לומר כי הלא אם תשמעו שאני מצוה מצוה אחרת לישראל ולא לכם אל תתמהו על זה כי אין אתם צריכים לה. ולא לפי שאין הקב"ה חפץ בכם. כי הלא מצות מצה הנוגעת לכם כבר נתתיה לכם ג"כ. אמנם זו האחרת אתם פטורים בה. והטעם כי הלא אתם יוצאים היום וגו'. פי' כי ישראל נצטוו על פטר רחם לפי שניצולו בכורות ישראל ולכן נצטוו עליהם. אמנם זה היה בלילה אחר חצות בעבור מכת בכורות ולכן שלחם פרעה. ולכן מחוייבים במצות קדושת בכורות. ואחר שפייסם הפך פניו נגד ישראל ודבר עמהם בלשון יחיד. ולפי שמצות ישראל בענין החמץ היה טעם משונה מטעם הערב רב. כמ"ש בעבור זה עשה ה' לי ולא בעבור הערב רב. לכן חזר לומר להם מצות החמץ בדרך אחרת ולהשוותם עם הערב רב במצוה זו. ואח"כ אמר עיקר הכוונה שהיא קדושת הבכורות. וזהו אומרו והעברת כל פטר רחם וגו'. מהרח"ו נר"ו. וז"ש סרו מהר וגו' צויתם כתיב הוא סוד אותה המצוה ראשונה שביארנו לעיל שרצה משה לצוותם להשוותם עם ישראל כנזכר. מהרח"ו נר"ו:

ביאור מעלת המילה וסגולותיה וג"כ עונש המבטלה בזמנה:

מסרה ואז ד'. המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו. ואז ירצו את עונם (ויקרא כ"ו:מ"א). אז תצליח את דרכיך ואז השכיל (יהושע י"א). ואז חיל מלך בבל וגו' (ירמיהו ל"ב:ב'). וסימנם בקורבנא אתרעי יומא למלכא. פי' שיום ח' של המילה נבחר שדוחים את השבת בשבילה. וזהו דאז יקרב לעשותו ברית מילה. ואז ירצו את עונם כי יש לו חלק גדול לכפר על נפש האדם. ובפרט על חטא הקדום של אדם הראשון. או ירצה במלת ירצו את עונם. ר"ל שברית מילה ירצץ העון ויסיר תאות המשגל וחמומו ויצליח את דרכיו וישכיל בתורה ובכל אשר יפנה. אמנם המונע ברית מילה בזמנה הראוי בלי סבה ואז חיל מלך בבל. ר"ל בלבולים יהיו שענשו כרת ונידון בגיהנם. ואז חיל מלך בבל עולה

בגי' כמנין האד"ם לגיהנ"ם שעולה ק"ץ עם התיבות. ואז חיל וגו' עם התיבות ק"ץ. וז"ש הסימן בקורבנא יתרעי יומא למלכא. ר"ל יום הח' רצוי ונבחר לפניו יתי' כקרבן הנעשה כהלכתו:

ביאור מעלת התפלה בב"ה שבזה יהיו נגאלים וג"כ ביאור ענין שליח צבור:

מסרה והשתחוו ז'. וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי וגו'. (שמות ל"ג:י') וראה כל העם את עמוד הענן עומד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו. (ישעיהו ס':י"ד) והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך. (שם כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע וגו' והשתחוו להי' וגו'. (יחזקאל מ"ו:ג') והשתחוו עם הארץ וגו' בשבתות וגו'. (תהילים צ"ט:ה') והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא. וחבירו (שם). וסימנם יפלחון עמא בצלותא בירושלם בזמניהון בכורסיה יקריב די אלהנא. וכן אמרו זמירות ה'. (שמואל ב כ"ג:א') אלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל. (ישעיהו כ"ד:ט"ו-ט"ז) מכנף הארץ זמירות וגו'. (תהלים קי"ט) זמירות היו לי חקיך וגו'. (איוב ל"ה:י') ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. בזמירות ה' (תהילים צ"ה:ב') נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו. וסימנם פתגמי זכותא בביתא די אלהנא מיבבין. פי' לפי שהשליח צבור בין קבוע בין שאינו קבוע נקרא עובר לפני התיבה ונקראו עבדים לאל יתי' שהם במקום הכהנים שעושים העבודה בבהמ"ק שהתפלה במקום עבודה שאין לנו אלא שיח שפתותינו. וכן כל המתפללים נקראים עבדי האל. וז"ש וירדו כל עבדיך וגו' שהאל יתי' אומר לישראל כל העבדים היורדים לפני התיבה יתפללו אלי וישתחוו לפני בכוונה שלמה עד שאומר צא אתה וגו'. ואחרי כן אצא כאומרו עמו אנכי בצרה גלו שכינה עמהם. והנה השי"צ צריך להיות זריז ומהיר לקום באור הבקר להתחנן ולהתפלל לפניו יתי'. וז"ש וראה כל העם את עמוד הענן וגו' וקם וגו' והשתחוו וגו'. וג"כ צריך שיהיה קולו ערב. וז"ש ונעים זמירות ישראל לזמר ולהתפלל. וג"כ צריך שיהיה מטופל וריקם מן העבירות. וז"ש מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק. ר"ל שהזמירות והתפלות ראוי שיהיו נשמעים מן הצדיק וז"א צבי ותפארת להאל יתי'. וג"כ צריך בב"ה במקום קבוע. וז"ש זמירות היו לי חקיך בבית מגורי שהוא ב"ה. וג"כ לא ימנע מלהתפלל תמיד בבקר ובערב לאקדומי ולאחשוכי. וז"ש נותן זמירות בלילה. ובתנאים אלו בש"צ כנזכר והעם יתפללו אז ודאי. וז"ש נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו. וז"ש הסימן פתגמי זכותא בביתא די אלהנא מיבבין. ר"ל שהצדקות והתפלות ראוי שיהיו בבית אלהינו בב"ה. ובזכותם יהיו נגאלים ויצאו מהגלות שברוב התפלה והצעקה שעשו ישראל במצרים יצאו לחירות. כאומרו ויצעקו בני ישראל וגו'

וידע אלהים. וז"ש והלכו אליך שחוח וגו' ויהיה קבוץ גליות. וז"ש והיה ביום ההוא יתקע וגו'. וא"ת בשלמא אותם שיכולים לקום בבקר. וג"כ להעריב בלילה להתפלל טוב. אמנם אותם בעלי מלאכות שאינם יכולים לבטל ממלאכתם. לפחות ראוי להשתדל בשבתות ובמועדים להתפלל בבית ה' ולשמוע ד"ת מפי הדורשים. וז"ש והשתחוו עם הארץ וגו' בשבתות ובחדשים. ועליהם נאמר והשתחוו להדום רגליו. שאין מעלתם גדולה כאותם שמתפללים תמיד בב"ה ערב ובקר וצהרים שעליהם נאמר והשתחוו להר קדשו. וז"ש הסימן יפלחון עמא בצלותא בירושלם. ר"ל שבזכות התפלה נזכה לעבוד האל יתי בירושלם בעבודת הקרבנות ולעלות ג' רגלים עם כל ישראל אחינו ב"ב בבית המקדש שהוא כורסיה יקריה די אלהנא אמן:

(שייך לעיל) **בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו וגו'**. יש לשאול למה לא אמר כי אני הכבדתי את לבו כי אם במכה הזאת. ואם נאמר כמו שהשיבו קצת מפרשים שנתייאש משה בעבור שכבר ראה שהודה פרעה במכת הירד והצדיק עליו את הדין ואמר חטאתי הפעם ועתה חזר לסורו הראשון. הרי באותה מכה נאמר ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון וגו'. הרי שידע משה שלא יניחם בסילוק אותה מכה ולמה יתמה ויתיאש. וי"ל שבשאר המכות אע"פ שלא היה מניחם לא היה מלעיג על דברי משה. ולא היה כופר בנבואתו אלא שהיה ה' מחזק את לבו לבלתי שלחם. ולזה היה משה מקוה שכשישלמו המכות שרצה השם להביא עליו שישלחם. אבל עתה ראה שחזר לסורו הראשון וכפר בנבואתו של משה כמו שנאמר ויחזק לב פרעה ויוסף לחטוא ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא נאמר ויחזק ה' אלא הוא מעצמו. והסבה בזה כמו שפי' בעל צרור המור שפרעה אמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד אבל המטר יהיה כי הוצרכו לו. וכשראה פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא. ולזה נאמר בזאת המכה ויוסף לחטוא מה שלא נאמר בשאר המכות שעתה הוסיף על חטאו הראשון שהיה כופר בנבואתו של משה ובמציאות ה' יתי והשגחתו. ולזה נתרשלו ידי משה בפעם הזאת שחשש שמא לעולם לא ישוב זה הרשע ע"ד האנשים הפושעים בי שפושעים והולכים תמיד. ולזה אמר לו שאף בפעם הזאת אני הוא שהכבדתי את לבו ולא אוסיף להענישו על הפעם הזאת. אבל הסבה היא למען שיתי אותותי אלה שנשארו בקרבו. ואפשר שרמז במלת אלה למה שאמרו רז"ל (מ"ר פ"ח) שהמכות היו מחוקקות במטה. ולזה אמר אלה ואמר בקרבו כדי שידעו גבורתו של הקב"ה. ותועלת ב' למען תספר באזני בנך ובן בנך וגו'. ומ"ש ובן בנך מה שלא הזכיר בשום מקום אלא הבן כמו שנאמר כי ישאלך בנך וגו' והיה כי יאמרו אליכם בניכם וגו'. ועוד למה דבר תחלה

בלשון יחיד וסיים בלשון רבים וידעתם כי אני ה' וגו'. וי"ל שזהו פי' הענין הזה שאמר השי"ת למשה שאע"פ שאני יכול להודיע מציאותי והשגחתי ויכולתי במכה אחת לבד והיא מכת בכורות שהיא שקולה כנגד כל המכות כלן. וממנה תוכר מציאותי והשגחתי ויכולתי כמפורש במקומה. אעפ"כ הבנים הגדולים כבר ידעו ויתבוננו ממנה הדרכים האלו. אבל הבנים הקטנים לא יכירו כ"כ אלו הענינים ולא יתנו להם לב. אבל כדי שידעו הכל הרביתי במכות אלו ועשיתם והבאתם עליהם כענין שחוק והתול כמו שנא' אשר התעללתי במצרים. והוא שפעם אומר שישלחם וכשתהיה לו הרווחה יחזק לבו וכן פעם אחר פעם. וזה הענין הוא כשחוק והיתול שמהתל בו ה' לחזק לבו בכל פעם ופעם כדי שיביא עליו המכות. וכמו שאז"ל (הובא בילקוט פ' בשלח) באותו משל של מלך שאמר לעבדו לקנות לו וגו'. ונמצא שהבאת המכות על זה האופן יש בהם סיפור ארוך שיערב לכל אפי' לקטנים ביותר. וג"כ יש בו פרסום מציאותו והשגחתו ויכולתו באופן מרווח משא"כ אלו הביא מכה א' לבד שמורה על ענינים אלו כי לא יוכרו אלא לגדולים קצת ולא לקטנים. ולז"א הכתוב ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי וגו'. התבונן למלת תספר ולמלת בן בנך ולמלת התעללתי כי הם מורות על זה הפירוש הוראה שלמה. ואמר וידעתם כי אני ה'. כלומר כלכם תדעו אז אתה ובנך ובן בנך כי אני ה' וגו'. הרס"ו זללה"ה:

והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוה לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף. יש לדקדק שהיל"ל אשר כמוה לא נהיתה וכמוה לא הוסיף שהצעקה היא לשון נקבה. ויש לפרש שמלת כמוהו חוזר על הלילה הנזכר בתחלת הפרשה. ומלת לילה נופל בה לשון זכר כמו בלילה הזה ולא כתיב הזאת. והכוונה לומר על לילה ט"ו בניסן שהיתה בו כבר צעקה בימי אברהם שרדף אחרי המלכים באותו הלילה כמו שנא' ויחלק עליהם לילה כמו שדרשו רז"ל. וג"כ היתה בו צעקה אחרת בימי חזקיה שיצא מלאך ה' והכה במחנה אשור. ומשמע ממלת כמוהו לא נהיתה מכלל שהיתה צעקה אלא שלא היתה כמו צעקת מצרים. וכן משמע ממלת וכמוהו לא תוסיף שתהיה צעקה אלא שלא תהיה כמו של מצרים. ואם היה כותב אשר כמוה לא נהיתה וכמוה לא תוסיף היה משמע שהיתה צעקה ותהיה. אלא שלא תהיה כמו של מצרים. אבל לא משמע שהיא בלילה ההוא ממש בליל ט"ו. ומדכתב כמוהו רומז שהיא בליל ט"ו ממש והפסוק קצר. וכך הי"ל אשר כמוהו לא היה וכמוה לא נהיתה לרמוז על הלילה ועל הצעקה עצמה. וכך הי"ל ג"כ וכמוהו לא יוסיף וכמוה לא תוסיף. לרמוז על השנים שתהיה צעקה בליל

ט"ו לעתיד בימי חזקיה. אלא שאינו כמו של מצרים. וזהו דקדוק המלות הללו באמת. הרס"ו זללה"ה:

שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי. וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם. בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ. כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. יש להתבונן באלו הפסוקים כי יש לדקדק בהם כמה דקדוקים. הא' מה טעם כפל מצות אכילת מצה ב' פעמים. פעם א' במה שאמר שבעת ימים תאכל מצות. ופעם ב' במה שאמר בראשון בארבעה עשר יום בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש. ואע"פ שאמרו במכילתא אין לי אלא ימים דכתיב שבעת ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים לחדש. מ"מ יספיק לומר זה הפסוק הב' שהוא עד יום האחד ועשרים לחדש שכולל הימים והלילות. ולא יאמר הפסוק הא' שהוא שבעת ימים מצות תאכלו. ועוד מה כוונת הפסוק פעם מונה למנין החדש דכתיב עד יום האחד ועשרים לחדש. כל זה ודאי לא לחנם נכתב ולא דבר רק היא. ועוד מה טעם כפל העונש באכילת החמץ דכתיב כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו'. וכתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. וכי האוכל חמץ חייב ב' כריתות. ועוד מה טעם פעם אומר חמץ פעם אומר מחמצת. ואין לומר שהכוונה במחמצת על תערובת חמץ. שתערובת חמץ אומר הרמב"ם ז"ל שאין בו כרת. וכאן כתוב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. א"כ אין פירוש מחמצת היא תערובת חמץ. ותערובת חמץ למדנו מפסוק האחר שכתוב כל מחמצת לא תאכלו. מלת כל ריבה אפי' תערובת חמץ. עוד יש לדקדק במה שכתוב ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי. כך היה לו לכתוב כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה הנפש ההוא. עוד יש לדקדק מה טעם פעם כותב ונכרתה הנפש ההוא מישראל. ופעם כותב מעדת ישראל והוסיף לומר בגר ובאזרח הארץ. ועוד מה טעם הכפל במ"ש עוד כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות כל זה צריך לדקדק. אמנם כדי להשיב על כל זה צריך שתדע מ"ש בזוהר פי' פנחס דף רנ"א ע"ב א"ר אלעזר כתיב כל מחמצת לא תאכלו. וכתיב לא יאכל חמץ אלא דא דכר ודא נוקבא אר"ש בן אלעזר

וגו' עד אלא תרגומו. דמסה איהו מצותא עכ"ל. מעתה בזה נבין כל מה שדקדקנו כי הנה ידוע הוא שגם זה לעומת זה עשה אלהים כמו שיש בקדושה מדת יום ומדת לילה כן יש בקליפה מדת יום ומדת לילה סמאל ובת זוגו. הדכורא היא מדת יום והנוקבא שהיא קשה היא מדת לילה והיא המפתה האדם לעבור על מצות קונו שהיא אשה זרה שחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה. ולכן כשעשה ירבעם עגלי זהב עשה שנים זכר ונקבה כמו שנא' וישם האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן. הזכר היה בבית אל והנקבה בדן. ולכן נתפתו יותר אחרי הנקבה כמו שנא' וילכו העם לפני האחד עד דן. וכשהיה המקדש קיים היו ישראל מקריבין שני תמידין אחד בבקר ואחד בין הערבים לבטל כח אלו הקליפות המטעים בני אדם התמיד של בקר לבטל כח הזכר שהוא מדת יום ושל בין הערבים לבטל כח הנקבה שהוא מדת לילה. ובזה היו ישראל ניצולין מפתוייהם מהרהורים רעים וממחשבות רעות המחטיאים האדם. ולכן תמצא שהאריך הכתוב לספר בתיקון שעושה תמיד של בין הערבים יותר מתמיד של שחר. וזהו אמרו זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר. כלומר זאת תורת העולה היא התורה שירצה לפרש אח"כ בענין תרומת הדשן של כל יום. ולכן אמר היא העולה על מוקדה וגו'. כלומר איני מדבר בעולת הבקר כי אם בעולת בין הערבים שהיא יותר חשובה שהיא נשרפת כל הלילה עד הבקר שאחר תמיד של בין הערבים אין מקריבין שום קרבן כדי שישאר תמיד של בין הערבים נשרף כל הלילה עד הבקר. שכן צריך שבלילה צריך תיקון יותר כדי לבטל כח הנוקבא שהיא קשה. ואח"כ פירש התורה הנז' ואמר ולבש הכהן מדו בד וגו' והרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה על המזבח וזו היא תרומת הדשן ושמו אצל המזבח. והיה נעשה בו נס והיה נבלע שם. וזהו לרמוז שגם למעלה נעשה זה הפועל. שאותה הקליפה נבלעת בנוקבא דתהומא רבה. נמצא שתרומת הדשן כל עיקרה היא ממה שמתאכל מתמיד של בין הערבים. לפי שתמיד של שחר כבר הקריבו עליו כל הקרבנות כלם והדשן שלו בטל ברוב דשן הקרבנות שהקריבו עליו. וזהו פי' היא העולה וגו' על נכון. גם בענין הפסח רימז כאן הכתוב שיזהר האדם מאכילת החמץ ביום כדי שינצל מהרהורים רעים. ולא יאכל כי אם המצה הדוחה הקליפה כדי לבטל מן האדם הרהורים רעים ומחשבות רעות. ויותר ויותר צריך ליזהר בלילה מאכילת החמץ. ושלא לאכול כי אם המצה בעבור כי בלילה הוא זמן שליטת הקליפה הנוקבא שהיא קשה. והיא הנקראת מחמצת דהתם ריחא דמותא כי רגליה יורדות מות מ"ם בתחלה ותי"ו בסוף. לכן התחיל תחלה בענין החמץ שהוא מדת היום. ובכל ענינו לא הזכיר כי אם הימים ואמר שבעת ימים מצות תאכלו. אך קודם אכילת המצה צריך להקדים

ביטול החמץ ביום י״ד מחצות ואילך. כמו שארז״ל (פסחים ה׳) אך חלק וקרא אותו ראשון אע״פ שאינו ראשון באמת כי יום ט״ו הוא ראשון באמת. אמנם קראו ראשון לומר שזה התיקון שיעשה שהוא השבתת החמץ וביעורו. זהו הראשון שראוי שיקדם לתיקון אכילת מצה. הא למה זה דומה לחולה שצריך שיריק תחלה כל העיפוש שבגופו ע״י הרקה שנותן לו הרופא. ואח״כ ישתה כוס של עיקרים שהוא להברות גופו. כך צריך להיות ראשון ביטול החמץ וביעורו. ואח״כ אכילת הרפואה שהיא המצה. ועיקר אכילתה ומצותיה בלילה שאחר הביטול כדי לבטל בה הקליפה הקשה. ולא תלה מצות האכילה ביום כי אם בלילה לבטל הנוקבא וכ״ש הדכורא. וזהו ליל שמורים שמשומר ובא מן המזיקין ואמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו׳. וכל זה בימים כמו שנא׳ במצה שבעת ימים תאכל מצות. וכן בענין האזהרה והעונש כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי לא הזכיר כי אם הימים. וזהו שאמרו אין לי אלא ימים לילות מנין ת״ל בראשון וגו׳. עתה כפל כל הענינים בלילות ואמר בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. התבונן איך התחיל לומר כענין שהזכיר בימים ביום הראשון תשביתו שאר שהוא יום י״ד. כן עשה בכאן בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות. אע״פ שלא היה צריך להזכיר כאן י״ד כלל: בשלמא למעלה הוצרך להזכירו בעבור שמצוה לבטל בו החמץ. אמנם בכאן אין תועלת כלל בזכרו בראשון בי״ד. שהמצה אינה נאכלת כי אם בליל ט״ו. אמנם הזכירו כמו שעשה במדת יום עשה במדת לילה. ולכן הזכיר כאן בערב ב׳ פעמים כאלו אמר מערב עד ערב. שהרי בערב השני לא היה צריך לזכרו כלל. ולא הי״ל כי אם עד יום האחד ועשרים לבד למה מוסיף לומר בערב. אלא לרמוז ולומר שכל מה שחזרתי לכפול הדברים בענין אכילת מצה והמניעה מאכילה חמץ הוא בעבור הלילות. ולכן החמיר יותר בעונש הלילות מעונש הימים. ואמר כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ. כי ידוע הוא כי עדת ישראל יאמר על החשובים שבישראל. כמו שנא׳ ואם כל עדת ישראל ישגו שהם הסנהדרין. לפי שהזכר יכולין החשובים והצדיקים לעמוד בו שלא יתפתו אחריו. אמנם הנקבה חלק משמן חכה לכל ולא יאמין האדם בעצמו. לפיכך יהיה גדול שבישראל צריך שיזהר שלא יתפתה אחריה. ולכן הזכיר הפסוק החשובים והפחותים שהם הגרים והבינונים שהם אזרח הארץ כי הכל צריכין שימור. מה שאין כן בדכורא שלא הזכיר כי אם מישראל סתם. ולכן תמצא שתלה זה הענין שהוא בנקבה במנין החדש כמו שנא׳ עד יום האחד ועשרים לחדש. אמנם בדכורא תלה במנין הימים כמו מיום הראשון עד יום השביעי. וזה בעבור שמיעוט

הירח הוא גורם תגבורת הקליפות. והנה מיום ט"ו עד יום כ"א לחדש הוא חסרון הלבנה שהולכת ומתמעטת. וכל זה הוא מדת לילה. אמנם מדת הזכר הוא מדת היום. לכן תלה ענינו במנין הימים מיום הראשון עד יום השביעי. ואפשר לומר שמ"ש מיום הראשון עד יום השביעי הוא חוזר לכל מה שאמר שהוא אכילת מצה ועונש אכילת החמץ ממה שלא כתב כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה. וכאלו אמר כל זה שאמרתי מיום הראשון עד יום השביעי אע"פ שלא היה צריך לזכור זה במצה. שכבר אמר בפירוש שבעת ימים תאכל מצות. אמנם עשה כן כדי לזכור בפרט אלו שני הימים שהם התחלה והסוף ראשון ושביעי שהם עיקר כל השבעה ימים. וכמו שהזכיר בהם עוד ענין הקדושה שצריך לנהוג בהם כמו שנא' וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש:

עוד הזהיר על שמירת המצה כמו שנא' ושמרתם את המצות שהיא מצה משומרת משעת קצירה שלא יהיה שום אחיזה כלל לסטרא אחרא אח"כ כל מחמצת לא תאכלו. וזהו תערובת חמץ שאפי' באלף לא בטל כמו שארז"ל. וזהו להרחיק יותר מצד הנוקבא כמו שיוכל להרחיק שלא יהיה שום אחיזה. ובמצה שהיא הדוחה אותה יזהר מאד בה בכל המושבות בין בארץ בין בח"ל בין בזמן הבית בין בזמן הזה שלא יאמר אדם כיון שאין פסח אין מצה. ואינה מועלת בזמן הזה אלא לעולם היא עושה פעולתה בכל זמן. ולכן קבעה הכתוב להיות חובה בכל זמן. וכן ארז"ל (בקדושין ל"ז) פעם אחת מושבות דכתב רחמנא גבי מצה למה לי וגו'. הרס"ו זללה"ה:

ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ. היום אתם יצאים בחדש האביב. והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה. שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג לה'. מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך. והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חקה הוציאך ה' ממצרים ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה. י"ל באלו הפסוקים א' מה טעם אמרו זכור את היום הזה וגו'. ולמטה הוא אומר והגדת לבנך ביום ההוא ולא אמר ביום הזה. גם אמרו כי בחוזק יד הוציא ה' אתכם מזה. והכוונה במלת מזה על מצרים וא"כ הי"ל משם. גם מה טעם אמרו ולא יאכל חמץ ולא אמר ג"כ לא יראה. שלא אמר כן עד למטה מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך

שאר. גם מה טעם מצות יאכל את שבעת הימים כי הילי"ל מצות תאכלו. שבעת הימים או מצות תאכל וגו'. מה טעם מלת יאכל ומלת את. גם מה טעם הכפל שכפל ענין אכילת מצה שני פעמים באמרו שבעת ימים תאכל מצות. וחזר לומר מצות יאכל את שבעת הימים. גם מה טעם אמרו וביום השביעי חג לה' הילי"ל ביום הראשון וביום השביעי חג לה' ששניהם חג קדש לה'. גם מה היא הכוונה באמרו והיה לך לאות על ידך וגו' למען ההיה תורת ה' בפיך אין טעם למלת למען. גם מה ענין תורת ה' בכאן כי התפלין יש בהם ענין זכר ליציאת מצרים. שאלו הפרשיות שמדברים בענין יציאת מצרים אנו עושים בתפלין. ולכן אמר והיה לאות על ידך וגו' כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים. אבל ענין התורה בכאן אינו ענין לא לתפלין ולא ליציאת מצרים. גם מה טעם המצוה הזאת שצריך לזכור בכל שנה ענין יציאת מצרים ולעשות לה זכר בענין אכילת מצה והשבתת החמץ בכל שנה ושנה. גם בענין שחיטת הפסח בכל שנה כי היה די במה שעשו אבותינו יוצאי מצרים. ויש להשיב על כל זה כי תורתנו הקדושה רמזה לנו רמזים העתידים להיות בגאולתנו בימות המשיח. כי גאולת מצרים היא סימן לעיקר הגאולה האמתית. כי מה שאירע לאבות סימן לבנים. וכל הגאולות נרמזו בגאולה מצרים כמו שנא' והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כי הם ארבע גאולות מארבע גליות. ובאחרונה העיקרית נאמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם וגו'. כי אז תרבה הדעת ומלאה הארץ דעה את ה'. וכבר אמרו רז"ל (ר"ה ט"ו) בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל. ועל זה נאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים. כי מצוה עלינו לזכור זה היום כדי שנקוה וניחל לאלהינו להוציאנו מן הגלות הזה כדרך שהוציאנו ממצרים. וצריך שנקבע אמונה זו בלבנו כאלו אנחנו בעצמנו היינו במצרים ויצאנו ביום הזה. ע"ד שנא' וזכרת כי עבד היית במצרים וגו'. ולכן אמר זכור את היום הזה ונאמר הוציא ה' אתכם מזה. וזהו אמרו ג"כ היום אתם יוצאים בחדש האביב. ואמר בחדש האביב ולא אמר בחדש הזה. לרמוז שכמו שהוציאנו ה' משעבוד לרוחה גדולה שהוא בחדש האביב שהוא חדש כשר ע"ד מוציא אסירים בכושרות. כן עתיד לעשות לנו לצאת מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול. והנה בגאולת מצרים לא נאמר אלא ולא יאכל חמץ. שלא הוזהרו על השבתת החמץ. ולא היה ג"כ אלא יום אחד כמו שנא' ולא יאכל חמץ היום אתם יוצאים לפי שלא היתה גאולה שלמה שלא היתה אלא סימן לגאולה העתידה. אמנם נצטוינו לעשות מאחר יציאת מצרים שבעה ימים לקבוע אמונה בלבנו שעתיד הקב"ה לגאלנו גאולה שלמה לחירות ממלאך המות וחירות מיצה"ר. ועל זה נאמר שבעת ימים תאכל מצות חג לה'. לרמוז לאלף השביעי שהוא שבת לה'. ולכן לא

הזכיר כי אם יום השביעי ולא הזכיר יום ראשון. כי נתכוין לרמוז לנו הרמז ואמר חג לה'. כי אז ישמח ה' במעשיו כנז' בזוהר פי וירא דף קי"ט וז"ל זכאין אינון כל אינין דישתארון בעלמא בסייפי אלף שתיתאה למיעל בשבתא וגו' עד כל הכתוב לחיים בירושלים עכ"ל. וע"ז נאמר מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך. כי אז יהיה מבוטל יצה"ר לגמרי. ומ"ש מלת יאכל את ולא אמרו מצות תאכל שבעת הימים. לרמוז למ"ש רז"ל (ברכות י"ב) שלעתיד לא תבטל יציאת מצרים כמו שנא' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך העה"ז כל ימי חייך להביא לימות המשיח. אלא שתהיה גאולה העתידה עיקר ויציאת מצרים טפלה. וע"ז נאמר ברמז מצות יאכל את שבעת הימים כלומר ראוי שיאכל מצות כדי שלא תשכח יציאת מצרים. ולא נכתב הענין בלשון צווי אע"פ שהוא מצוה. ולכן אמר את שבעת הימים בה' הידיעה. שמורה שזה הענין של אכילת מצה הוא טפל לענין שבעת הימים. כי עיקר שבעת הימים ההם אינם אלא לגאולה העתידה. וענין אכילת מצה בהם הוא טפל. גם אמר והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. לא אמר ואמרת לבנך אלא והגדת כמו שאומר בזוהר שלשון הגדה הוא דבר של סוד. לכן רמז שלעתיד הרבה הדעת ויתגלו לישראל סודות התורה. וע"ז אמר ביום ההוא ולא אמר ביום הזה כמו שנא' זכור את היום הזה. כי זה רומז ליום ההוא שעתיד לבוא עד שנא' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. והוסיף ג"כ לקבוע לנו אמונה זו בענין מצות התפלין. כי בזכות זו המצוה יתגלו לנו לעתיד סודות התורה. וזהו אמרו והיה לך לאות על ידך וגו'. למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציא. ה' ממצרים. כי יציאת מצרים היה סימן לכל זה. ולכך אמר ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה. כי מלת למועדה אינה מוטעמת כי הי"ל במועדה מהו למועדה ועוד שכל המלה היא יתירה. אמנם לפי דרכנו מלת למועדה באה על נכון. ור"ל תשמור החקה הזאת שאמרתי לך בעבור מועדה כדי שתזכה למועדה ולזמנה הראוי. כי עתה אינו זמנה אלא לעתיד לבוא בזמן משיחנו שיבוא במהרה בימינו אמן:

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח. יש לדקדק מה טעם קרא משה לזקני ישראל בזה הענין והקב"ה לא צוהו בכך. אלא שהוא בעצמו עם אהרן ידברו לכל ישראל לעשות הפסח כמו שנא' ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר וגו'. דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו להם וגו'. ועוד מהו משכו הי"ל קחו לכם צאן למשפחותיכם וגו'. ועוד מה טעם ושחטו הפסח הי"ל ועשו הפסח שכולל כל עשיותיו. ומה טעם פרט השחיטה בפרט. ועוד כי לא נזכר בכאן שיצוו לישראל לעשות הפסח כי לא הוזכר הצווי כי אם

לזקנים שאמר להם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם. והיל"ל שהזקנים יצוו ישראל למשוך וליקח הצאן ולעשות הפסח:

ונראה לפרש כפי הפשט בעבור שראה משה שזו המצוה קשה מאד בעיני ישראל לקיימה כמעט שיש בה סכנת נפשות. כמו שנא' הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. ואם היה מצוה לישראל אפשר שיהיה בהם מי שלא יקבל להכניס עצמו בסכנה כי חמירא סכנתא. לכן הוצרך לזקנים שידברו על לבם בדברים רכים שיעשו אותם לקיים המצוה. כי כל משפחה יותר היא נשמעת לזקנים שהם קרוביה יותר מאחרים. לכן קרא לכל זקני ישראל ואמר להם שעליהם המצוה הזאת למשוך לכל משפחותם וליקח להם צאן בין ברצונם בין שלא ברצונם מעֲשים אותם עד שירצו. ולפי שהסכנה הגדולה היא בשחיטת הפסח ולא במשיכתו ע"ד שנא' הן נזבח את תועבת מצרים וגו'. אפי' המשיכה יש להם בה הקפדה למשוך אלהיהם ולקשרו בכרעי המטה ד' ימים כמו זו הקריאה שקרא משה לזקני ישראל ואמר להם משכו היא בעשור לחדש. כי פסח מצרים מקחו מבעשור כמו שנא' בעשור לחדש הזה ויקחו להם וגו'. אמנם אין הסכנה כ"כ במשיכתו כמו בשחיטתו. לכן אמר להם מהמשיכה תדעו הנס שיעשה לכם בשחיטה. וכן דרשו במכילתא. ולכן לא אמר ועשו הפסח אלא ושחטו שהשחיטה היא הסכנה. וזהו פשט הפסוק על נכון משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם. כי הזקנים יקחו להם וימשכו להם עתה שהוא בעשור לחדש ושחטו הפסח בזמנו שהוא בי"ד וכמו שדרשו במכילתא. ואף הקב"ה רמזה למשה באמרו דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו להם וגו'. הילי"ל בעשור לחדש הזה יקחו להם וגו'. ועוד מהו איש שה לבית אבות מהו איש. הילי"ל ויקחו להם שה לבית אבות. ועוד מהו דברו הילי"ל צוו. ונראה שכוונתו לומר שידברו להם דברים המתיישבים על הלב כדי שיקיימו המצוה. ע"ד דברו על לב ירושלים וגו'. וידבר על לבם וגו'. ומשם הבין משה ע"ה שיהיה הדבר ע"י הזקנים. וזהו טעם דברו אל כל עדת ישראל ויקחו להם. מראה שהם ב' ענינים. הדיבור ענין אחד והלקיחה ענין אחד שהדיבור הוא דברי כבושין. ובזה יקחו להם וגו'. וזהו טעם ג"כ איש שה לבית אבות שאחד מבני האבות שהוא הגדול שבהם יקח להם. ולזה הבין משה שכוונת השי"ת שיהיה הדבר ע"י הזקנים שיקבלו דבריהם. וזה טעם ג"כ למה פסח מצרים מקחו מבעשור. כי אם היה מקח מי"ד ושחיטתו ג"כ בי"ד אפשר שלא יקיימו הדבר בעבור הסכנה. אבל אם הרגל הדבר מעט מעט היום מושכין אותו ומתעכב ד' ימים ואין פוצה פה ומצפצף אז יש להם לב לשחטו. הרס"ו זללה"ה:

מכאן מתחיל לשון בנו על הרב המחבר זי"ע זללה"ה עד סוף הענין:

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך וגו'. יש להתעורר באלו הפסוקים החלה למה אמר פה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. ועוד למען שתי אותותי אלה בקרבו. דמלת שתי הוא בלתי הבנה דהל"ל שְׁמִי. ועוד אותותי אלה כנראה כי שתים הנה והנם שתים שהן ארבע ארבה חושך ומכת בכורות ותהומות יכסיומו. ואיך אמר אותותי שנראה שהם שתים. ותו מלת בקרבו מיותרת. ועוד היה לו לומר בקרבם. כי כן אמר את לבו ואת לב עבדיו. וכן היה לו לומר ולמען תספר וגו'. ועוד באומרו ה' בא אל פרעה וגו'. ולא פי' מה יעשה בביאתו. ומה יאמר לו. אמנם הנלע"ד הוא לומר לפרעה. הן אמת כי אין בידך אשם כי עבדיך הם הקשו את לבך והמה גרמא בנזקין. לפי שהורידו אותך מגדולתך ג' חדשים (מ"ר פ"א). נמצא לפי דעתך בטענה זו תפטור. ואין אתה יודע כי גרמא בנזקין פטור ואתה תחייב ולא הם. וזה יהיה אם הם דברו. ולא עשו דבר בענין העבדות. אבל מאחר שגם הם נשתעבדו בבני. כמו שאמר הפסוק אשר מצרים מעבידים אותם. ולזה צוה כעת למשה לדבר אל פרעה כדברים האלה לומר שילקה הוא ועבדיו. כי כולם חייבים מן הדין. ומה גם כי זה המכה של ארבה (שם פי"ג) הוא תועלת לידע התחומים. ומכת החושך (שם פי"ד) תועלת לישראל לבי' סבות. א' שלא ישמחו במפלת רשעי ישראל. ובי' לראות מטמון של מצרים ונכסיהם היכן היו ואמר שתים אלו צריכים התראה בלך ושוב. אבל הג' בהיותך אצלם אתה מתרה בו כי יאמר לך אל תוסף ראות פני. וזה הוא בקרבו בהיותך אצלו. או יאמר בקרבו ר"ל שתי האותות תהיה בהם ר"ל בתחומיהם ולא יגעו אל עצמם. אכן הג' ההיה בעצמותם ממש בגופם. ואמר בקרבו לפי שפרעה בכור היה. ובבי' לא ינצל רק פרעה מן הים כמאמרם ז"ל (פדר"א פי' מ"ב) מי כמוכה וגו' וז"א אח"כ ולמען תספר בלשון יחיד. ולכן כשראו עבדי פרעה זה הדבר כי הם ילקו. אז רצו לתקן אשר עותו להליץ בעדם לשלחם פן ילכדו בעונם. שאמרו אלו עד מתי יהיה זה לנו למוקש דוקא שלח את האנשים וגו'. אז אמר להם לכו עבדו וגו' ויאמר אליהם וגו' מי ומי ההולכים כוונתו לומר כשאמר לכו ועבדו על משה ואהרן לבד נאמר דברים נסתרים. ואח"כ חזר לפרש. לראות אם הבינו כוונתו או לא כשראה שלקחו הקצה האחרון ללכת טף ונשים. אז השיב להם את אשר ראה באצטגנינות לומר לכו נא הגברים ועבדו את ה'. לפי שראה מעשה קרח שהשיאה אותו אשתו. ולכן אמר שלא ילכו הנשים. ואמר כי אותה אתם על משה ועל אהרן. אתם מבקשים שיהיה אחד לוי ואחד כהן. ומה לכם בנשים שיהיו מסיתים לבעליהן כמעשה. וזה אמר יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם. כלומר אם כאשר ילכו הנשים עמכם יהי שלום לכם הייתי משלחם. אבל אני רואה

באצטגנינות שלי כי מהנשים יבא תקלה לכם כאשר אשלח אתכם. וזה הוא כי רעה נגד פניכם לכן לכו נא הגברים. ובזה תתקיים עצתכם. או יאמר יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם. כלומר אני רואה כעת שרצונכם תמיד לעבוד את ה' וכשאשלח אתכם תמרדו בו. לכן היה רצוני שדעתכם זה וחפצכם לדבקה בו. היה רצוני שיהיה לכם זה הסברא אחר היציאה. אבל אני רואה שתעשו העגל לפניו. וזה הוא רעה נגד פניכם שאתם בה עכשיו. ובזה ידוייק כי אותה אתם מבקשים כי אתם מורידים הנזמים ולא הנשים. או יאמר שכוונת פרעה על משה ועל אהרן שראה אותם לוחמים מפני אהבת ישראל. לזה אמר להם פרעה זאת האהבה היה רצוני שתאהבו אותם אחר היציאה. לא כי אחר היציאה תקראו לשבטיכם למלאות ידם איש בבנו ובאחיו להרוג אותם כמו שהיה במעשה העגל כי אז אהבתם נהפכה לשנאה. או יאמר יהי כן ה' עמכם שיאהב אתכם כאשר אשלח אתכם ולא ישנא אתכם להרוג אתכם. אבל אני רואה שסוף סוף תכעיסוהו. וירצה לכלות שמכם כמו שאמר הכתוב ואכלה אותם אם לא שתתפללו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם וגו' וזהו כי רעה נגד פניכם. ובזה ידוייק כי אותה אתם מבקשים בתפלתכם להועיל לכם. או יאמר כעת שאתם חרדים אל דבר ה' הרעה נגד פניכם לומר מאחוריהם כי האחור נגד הפנים. ולכן לכו נא הגברים לבד ואז אפשר שלא תחטאו. כי כן ראוי העבודה להיות נקי מכל מום. או יאמר יהי כן ה' עמכם ללכת ולא לחזור. כי כן כוונתכם עתה טוב הדבר אם זאת הכוונה תתמיד עמכם. אבל אני רואה כי אחר צאתכם תאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ומאחר שכן למה אתם צריכים לקחת טף ונשים לטורח עליכם. לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים אח"כ לחזור פנים שנית ולכן אניח אתכם ללכת. ואדעה נאמנה כי סוף סוף תחזרו. אבל הטף לא אאמין להם כי איני רואה בחזרתם. או יאמר רצוני שתמיד יהיה ה' עמכם. אבל אני רואה בכ"ז שאתם משועבדים עיניכם ולבכם אל ה' אלהיכם. אבל כשתראו הרוחה בשלחי אתכם תפרקו מעליכם עול מלכות שמים ותהיה הסבה מכם. וזהו ראו כי רעה נגד פניכם מאתכם תבא התקלה. וא"כ מאחר כי הסבה להנצל מהשעבוד אתם האנשים שאתם משועבדים לכו. אבל הנשים כי אינם משועבדים אינם ראוים לצאת. לזה אמר כי אותה אתם מבקשים להנצל מהשעבוד. עד כאן לשון בנו של המחבר זצ"ל:

בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים וגו' כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים

סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים. ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם. ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר. והי' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה. ראוי לשום לב ראשונה באומרו ויהי בשלח פרעה וגו'. הי"ל ויהי כאשר הוציא ה' את ישראל ממצרים. כי לא היה פרעה המשלח. ועוד אומרו בשלח פרעה את העם כי הי"ל את ישראל ולמה קראם כאן העם. ועוד אומרו כי קרוב הוא. הנה הוא נותן טעם לפגם. כי אדרבא אחר שהוא קרוב ראוי להוליכם וגו'. ועוד אומרו כי אמר אלהים הי"ל כי אמר ה' למה לשון אלהים. ועוד באומרו פן ינחם העם בראותם מלחמה וגו'. הנה ראוי לידע מה היא זאת המלחמה. אם מלחמת עמלק כמו שכתב רש"י ז"ל. הנה השיב עליו הרמב"ן ז"ל. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שאמר שאם יעברו דרך פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים וגו'. הנה יקשה אחר שמלחמות ישראל הוא כפי ההשגחה. הנה האל יתברך יכניע הפלשתים לפניהם. ולא ישובו ישראל למצרים מפני מלחמת הפלשתים. ועוד אומרו בראותם מלחמה מי הוא הנלחם. אם הם. היה לו לומר בעשותם מלחמה. ואם זולתם מי הם. ועוד אומרו ויסב אלהים את העם הי"ל וינחם וגו'. ועוד אומרו דרך המדבר ים סוף. אם הוא דרך המדבר הי"ל דרך המדבר. ואם הוא דרך ים סוף. הי"ל דרך ים סוף וגו'. ועוד באומרו וחמשים עלו בני ישראל וגו'. מה ענין זה לכאן. וג"כ אומרו ויקח משה את עצמות יוסף עמו. הנה אין זה מקומו כי כל זה היה ראוי לכתוב בפרשה שלמעלה. באומרו ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו'. שם הי"ל ויקח משה את עצמות יוסף וגו'. ועוד הערות אחרות יתיישבו על פי דרכנו בס"ד:

זה לשון בנו של הרב המחבר זללה"ה

הכוונה בזאת הפרשה נלע"ד יצחק לומר כי כוונת הקב"ה להראות שפטים במצרים ובפרעה וחילו על הים ואילו היה דרך הקרוב למצרים שאפשר שכשיראו פרעה וחילו מלחמת מצרים יחזרו לאחורם וילכו. נמצא כי לא יעשה רצונו. ולכן ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים פן הם ג"כ יתוספו על המצרים וילחמו עם בני ישראל. כמעשה מדין ומואב. ועוד כי אפשר בעת ההיא יחזור פרעה וחילו למצרים. וזהו בראותם מלחמה אשר יעשה האלהים במצרים. ושבו מצרימה. לכן הסיבם דרך המדבר ים סוף. שאז כשיהיו בים לא יוכלו לחזור לאחור כי הים יסגור עליהם. ויפרוש רשת לרגלם לבלתי ישובו אחור. ובזה יתוקן באומרו בשלח פרעה את העם. ולא אמר בני ישראל לפי שמלת העם חוזר על המצרים. שהם הסכימו עם פרעה לשלחם. וז"א ויהי בשלח פרעה את

הסכמת העם. שכולם הסכימו על דעת אחת לשלחם. ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. לפי שאפשר שהעם של מצרים ינחם משליחותם. כמעשה שהיה ויאמרו מה זאת עשינו וכו'. ואם אבוא לערוך מלחמה אתם יחזרו למצרים. לכך ויסב וגו'. כמו שאמרנו כנלע"ד. או ירצה כי מלת העם חוזר על הערב רב ולהיות כי זה להם מעט אשר נכנסו באמונה. ורחמנא אמר (סנהדרין צ"ד) גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה. וז"א ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא שנכנסו באמונה. כי אמר אלהים פן ינחם העם לחזור לסורו בראותם מלחמה על אחיהם. ושבו מצרימה. לכך הסיעם דרך רחוק מפני פחד זה. ומלחמה אשר נלחם הקב"ה עם המצריים אינה חדשה. כי בזה יוסיפו חוזק באמונה בראות הנסים שעשה הקב"ה להציל עשוק מיד עושקו. לא כן מלחמת האמורי שהוא בלי דבר רק לגרשם מן הארץ ולשבר את מצבותיהם לנתוש ולערוץ ולהאביד ולהרוס. כי סוף סוף ירתח דמם בקרבם. כנלע"ד יצחק:

אמנם לבוא לישב הכתובים צריך להקדים הקדמה. זה תוארה. כמו שגוף האדם ועם שהוא מורכב מרמ"ח אברים. הנה כאשר יקרה מקרה רע לא' מהם. הנה ירגישו כל האברים הקרובים והרחוקים ברעתו. כן האומה הישראלית כאשר יעבור עבירה איזה יחיד מהכלל הנה כלם ירגישו ברעתו ויוזקו בעבורו. הקודם מבואר בעצמו. וזה כי הגוף כולו כאבר אחד. ועם היות שהוא מורכב מאברים רבים. הנה כאשר יקרה מורסא א' או פירוק חבור באיזה אבר מאבריו הנה יורגש הכאב בכל אברי הגוף. והסבה בזה היא שעם היות שהם אברים נפרדים הנה נקבצים ומשתתפים ומתאחדים נפש אחת הנותנת ההרגש והחיות בכל האברים שוה. ולזה אחר שההרגש הוא מצד הנפש אשר באותו האבר והנפש הוא א' בכל האברים. הנה אף ע"פ שהם מתחלפים ונבדלים. הנה הנפש שהיא א' בכלם והיא בהם בשוה היא תאחדם ותקבצם. וכן מזה נחייב הנמשך כי העם הישראלי אע"פ שהם מחולפי האישים והם גופים מתחלפים ונבדלים. הנה יחוייב כי כאשר יעבור איזה מהם עבירה מה הנה ייוחס לכלם בשוה. וכאלו הם כולם עשו אותה. והסבה בזה לפי שהם גופים מתחלפים ובאברים נבדלים. אמנם תאחדם הנפש אחת שהיא התורה כי היא חיינו ואורך ימינו. ולזה אחר שההרגש הוא מצד הנפש. ונפשנו האמתית. היא התורה והדת המשתפת אותנו. הנה כאשר יעבור א' מאתנו על עון מה. הנה ייוחס אותו עון לכלנו בשוה. וכן מצינו בעון עכן שאמר חטא ישראל. ועם שלא חטא כי אם עכן לבדו. והכוונה כמו שזכרנו כי כל ישראל יקראו איש אחד. וז"א אתם כלכם קרואים אדם א. ולזה לא אמר אתם קרואים בני אדם. וזה להעיר על מה שאמרנו:

והנה ישראל במצרים באמצעות היסורין והגלות קבלו צורת אדם. וגם הנשארים בהם שהיו רשעים הנה האל יתי ביערם בימי החושך. כמו שארז"ל מכילתא על פסוק וחמשים עלו בני ישראל וגו'. וכל זה כדי שיהיו נקיים ושלמים לקבל הצורה האלהית והיא התורה התמימה. והנה בראות גויי הארץ הנסים והנפלאות שנעשו עם האומה הישראלית במצרים. הנה אז נכספה. וגם כלתה נפשם להתדמות אליהם כי הטוב הכל יכספוהו. ולזה נתדבקו ונלוו עמהם בצאתם ממצרים המון רב מן הגוים אשר לא מבני ישראל המה ונמולו כולם עמהם וקבלם מרע"ה. וחזרו לכלל ישראל. ואם כפי האמת אינם שלמים בעצם. כי לא הוכנו בגלות כמו ישראל. והנה אחר שהאל יתברך ימינו פשוטה לקבל שבים לא מנע אותם מלקבלם. וג"כ בצד מה היה יותר נאות אלו לא באו לכלל ישראל כי אילולי הם היו ישראל כמלאכי עליון ולא היו חוטאים בעגל ובכל מה שחטאו. והענין כי במעמד הר סיני נעשו ישראל בני חורין מן מלאך המות ושעבוד. והנה הם גרמו לישראל כל הרעות הבאות עלינו עד היום הזה כנזכר בספר הזוהר וז"ל ר' יהודה אמר מאי שנא כד הוו ישראל במצרים כתיב שלח את עמי כי אם מאן אתה לשלח את עמי בני בכורי ישראל. ובההוא זמנא לא הוי גזורין ולא אתקשרו ביה כדקא יאות והכא דהוי גזורין ועבדי פסחא ואתקשרו ביה קרי לון העם. אלא בגין ההוא ערב רב דאתדבקו בהו ואתערבו בהדייהו קרי לון את העם סתם היינו דכתיב ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל ויקהל העם על אהרן וירא העם כי בושש משה וכן כלהו עכ"ל. והנה אחר שלא גדלו על אמונת האל יתי. הנה אחר שלא נתדבקו תחת כנפי השכינה אלא בגלל התועלת שראו שהאל יתי נותן לישראל. לזה כאשר היו רואים עת מה שנפקד אותו הטוב מיד לסבה קלה היו קוראים תגר ומורדים בו יתברך. ואחר שהם כאבר מאברי הגוף בערך ישראל. לזה היו מקבלים ישראל ג"כ העונש עמהם ומרגישים ברעתם. ואחר שהקדמנו זאת ההקדמה אומר. ויהי בשלח פרעה את העם. ירצה לדעתי שהענין הוא שהאל יתברך לא הוציא ממצרים אלא בני ישראל שהוכנו אל השלימות כאמור. והנה הערב רב הם מעצמם נדבקו בישראל כי האל יתברך לא הוציאם. אמנם פרעה עשה זה שלא מנעם מלילך עם ישראל. וז"א ויהי בשלח פרעה את העם. ר"ל כי הערב רב הנקראים עם סתם פרעה הוא אשר שלחם לא האל יתברך ולזה לא אמר ויהי כאשר הוציא ה' וגו'. כמו שאמר בפי שלמעלה. ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים וגו'. וזה לרמוז למה שאמרנו כי סבת זה היה פרעה כי הוא אשר הנחם לילך. וז"א ויהי בשלח פרעה את העם. והנה אחר שהיו מרועעי האמונה. וזה כי לסבה קלה יפשעו באל יתי. הנה לזה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וביאר הסבה כי

קרוב הוא. והכוונה לדעתי. לפי שאבימלך מלך פלשתים נשבעו אליו האבות. אברהם נשבע לו כאומרו ועתה השבעה לי באלהים אם תשקור לי ולניני ולנכדי וגו'. ויאמר אברהם אנכי אשבע. וג"כ יצחק נשבע לו או לבנו כי יש מחלוקות. והנה לא כבשו בני ישראל ארץ פלשתים עד ימי דוד כי אז נשלמה השבועה כמו שדרשו רז"ל במדרש פרקי דר' אליעזר פ' ל"ו ז"ל כשבא אבימלך ליצחק ואמר לו ראו ראינו כי היה ה' עמך וגו' אמרו יודעים אנחנו שעתיד הקב"ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה. מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה. וכשמלך דוד רצה לבוא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אות ברית שבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנאמר ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואח"כ לקח ארץ פלשתים. והנה לפי שבאותו הזמן היה קרוב עדיין זמן הברית הנה לזאת הסבה לא הלכו ישראל באותו הדרך. וזה לפי שהפלשתים לא יתנום לעבור בארצם כי גוי גדול כזה בעברם דרך ארצם יפסידוה דרך העברה. ובפרט דרך הכפרים. והנה על כל פנים יעמדו לנגדם למלחמה. ובני ישראל לשומרם את השבועה הנה בראותם מלחמה לא ילחמו נגדם. ועכ"פ יחזרו לאחוריהם למצרים. ולזה אמר בראותם מלחמה. ר"ל כי א"א היות המלחמה בפועל. וזהו כוונת הרמב"ן ז"ל שאמר ופלשתים לא יתנום לעבור דרך ארצם בשלום. והנה היה מצות האל ית' כמו שצוה על אדום שלא רצה להנחותם לעבור דרך ארצם שלא יתגרו בהם מלחמה כן הפלשתים מצד השבועה שנשבעו להם האבות. והנה רז"ל ביארו זה בפירוש במדרש מכילתא. ד"א כי קרוב הוא קרובה שבועה שנשבע אברהם אבינו לאבימלך ועתה השבעה לי באלהים הנה וגו'. ועדיין נכדו קיים וגו'. הנה חז"ל אמרו מה שאמרו. והנה מסבת זה הדריכם בדרך המדבר. ועוד ירצה באומרו פן ינחם העם בראותם מלחמה. ר"ל מלחמה הידועה בכאשר יעברו דרך פלשתים ויראו פגרי אחיהם בני אפרים מאתים אלף שמתו בדרך ארץ פלשתים יתחרטו על יציאתם ויתנו לב לשוב:

ואמר ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף. ירצה לפי שכאשר הלכו דרך המדבר כפי האמת לא היו צריכים לעבור דרך ים סוף. אמנם לא עברו דרך ים סוף כי אם כדי לטבוע המצריים ולפרסם גדולת האל ית' בעיני המון ערב רב כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה ויראו העם את ה' ויאמינו בה' וגו'. והכוונה לומר שבני ישראל הכשרים והמיוחסים לא נתוספה להם בזה אמונה כלל אלא תוספת ראייה לבד לפי שכבר היו מאמינים באל ית' קודם זה. וז"א וירא ישראל את היד הגדולה. אמנם העם שהוא רמז

לערב רב. וייראו את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו. הנה ראיתי כתוב צורת קריעת ים סוף על זאת הצורה. כי ישראל במקום שנכנסו באותו מקום עצמו יצאו במדבר בעצמו. ואפשר שזהו אומרו ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף. ר"ל לשון סבוב כי הקיפם דרך המדבר להקיף ים סוף. וזה כדי לעשות זה הנס. והנה כל זה כדי שלא יעברו דרך ארץ פלשתים. וביאר הסבה לזה לפי שבראותם מלחמה הנה לא יוכלו ישראל ללחום כנגדם כנז'. וביאר סבת העדר יכלתם להלחם אינו מצד העדר גבורתם. וגם לא מהעדר הצדיקים שבהם וביניהם. וז"א וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים. אם הא' והוא היותם גבורים אמר וחמושים כתרגומו. ר"ל שהיו מזויינים כגבורים בכל מיני כלי זיין וזה יורה על גבורתם. ואם מציאות הצדיקים אמר בני ישראל כי היו בהם אנשי השררה והחמלה. אמנם העדר המלחמה אינו אלא מצד השבועה שכבר נשבעו האבות לפלשתים כנז'. והם מחוייבים לקיים שבועת אבותם. והראייה לזה ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר וגו'. הנה הסבה שלקחו את עצמות יוסף היא לקיים את שבועת אבותם. ומכ"ש שראוי לקיים שבועת אבותם הקדושים שבזכותם נצולו ויצאו ממצרים. וראוי לקיים שבועתם כפי הדין. ולזה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וגו'. ולזה זכר לשון אלהים לרמוז כי מצד הדין נתחייב זה וגו'. ולזה ויסעו מסכות ויחנו באתם בקצה המדבר. וביאר כי אופן מסעם וחנייתם היה ע"פ האל ית'. וזה כי המציא להם האל ית' ביום עמוד הענן לנחותם הדרך. וכאשר יסתלק עמוד הענן ללכת לפניהם אחריו ילכו. וכאשר יעמוד יעמדו למסעיהם. וז"א וה' הולך לפניהם יומם וגו'. וג"כ מצד הרחמים המציא להם עמוד אש בלילה להאיר להם. וז"א ולילה בעמוד אש להאיר להם. ואומרו ללכת יומם ולילה ירצה ששב אל העמודים. וזה כי לא היה עמוד הענן שהיה ביום א' הוא עצמו שהיה יום הב' וכן תמיד. כי עמוד שהיה ביום א' היה מסתלק. וכן הדין בעמוד האש וכן תמיד. ואין לומר כי לא היה נראה עמוד האש אלא בלילה וכן עמוד הענן ביום. שהרי כתב רש"י ז"ל שעד שלא ישקע זה עולה זה. להגיד כי בעלות א' מהם היה נמצא עמו האחר ושניהם יחד. והנה עשה האל ית' זה להראות כי השגחתו דבוקה בהם. ולזה בכל יום משגיח בהם לחדש להם העמודים כי ביום היה מתחדש להם עמוד הענן. ובלילה הולך לו ומתחדש עמוד האש וביום הולך לו. וז"א ללכת יומם ולילה שב אל העמודים. כי לא מצינו ישראל שהלכו בלילה כלל כמו שזכרו המפרשים. ולא היה נמצא יום שלא נתחדשו בו העמודים. וז"א לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם וזהו טעם הכפל. וכל זה להראות כי שכינתו

והשגחתו דבוקה בהם בכל עת ורגע. ולזה כוון באומרו והי' הולך לפניהם ר"ל כי בזה הענין יראה כי האל יתי' הוא דבוק בהם בהשגחתו והולך עמהם בתמידות:

ביאור מעלת קודם חצות והשכמת ב"ה ומעלת הצדקה קודם התפלה ומעלת התפלה ותנאי הש"ץ:

מסרה בבקר בבקר י"ג. וילקטו אותו בבקר בבקר. (שמות ל':ז') והקטיר עליו קטרת סמים בבקר בבקר. (שם ל"ו) הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר. (ויקרא ו':ה') והאש על המזבח וגו' ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר. (שמואל ב י"ג:ד') מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר. (ישעיהו כ"ח:י"ט) מדי עברו יקח אתכם בבקר בבקר. (שם נ') ה' אלהים נתן לי לשון למודים וגו' בבקר בבקר. (יחזקאל מ"ו:י"ג) וכבש בן שנתו תמים וגו' בבקר בבקר. ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר. ועשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד תלתא בענינא חדא. (צפניה ג':ה') ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו לאור יתן. (דברי הימים א כ"ג:ל') ולעמוד בבקר בבקר. וחבירו (שם ב' י"ג) ומקטירים לה' בבקר בבקר דדברי הימים. וסימנם גוברין טבין מתנדבין למדבחא במסכנותא במסתהון וילפון תלתיהון בזכותא בחברותא. פי' כבר ידעת מאמר ר' יהודה בן תימא. הוי עז כנמר וגו'. שצריך שיהיה זריז לקום באור הבוקר להתפלל ולא ישיאנו יצרו בקיץ לומר הנה לא שבעת משנתך. וכן בחורף הנה הקור גדול ויחשוב בשכלו שאם יצוהו שר המדינה לקום באור הבוקר שודאי ימהר לקום. וכ"ש לפני ממ"ה הקב"ה. שכמו שהקרבנות היו מורידים השפע האלקי מלמעלה למעלה. כן התפלה בזמנה בכוונה שלימה מורידה השפע. וכ"ש אם יודע לכוין השמות הקדושים שבתפלה. שאז יורד השפע כפלי כפלים. וז"ש וילקטו אותו בבוקר בבוקר. ר"ל אותם הקמים בבוקר בבוקר להתפלל בכוונה שלימה מלקטים השפע האלקי איש כפי מדרגתו. וכפי הכוונה כן התפלה רצויה. וחם השמש ונמס שמש עולה תר"ם שהם תרי"ג מצות וכ"ז אותיות ייחס ויורד השפע והחכמה ויתיך עוניו וראוי להזדרז להתפלל בצבור שתפלתם רצויה. וג"כ צריך ש"ץ הגון. וז"ש והקטיר עליו אהרן וגו'. שיהיה כאהרן הכהן קדוש ונבדל במעשיו כקטורת סמים. וראוי שיאיר נרותיו הנשמה נר אלהים וגו'. וקראה בלשון רבים. שהכחות שתחת הנשמה רבים הם. או ירצה לומר שייטיב מעשיו שהם פעולות הנשמה וקראם נרות שהם מושפעים מנר מערבי שהוא הנשמה. וארז"ל (תענית ו') שהש"ץ יהיה נקי מעבירות ופרקו נאה. ושפל ברך ומרוצה לעם וגו'. ואז ודאי יורד השפע למטה. וקודם התפלה צריך לתת צדקה כאומרו אחזה פניך וגו'. וז"ש והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר. ר"ל בכל בוקר נדבה וצדקה ובזה תפלתו רצויה. וג"כ יקבע עתים לתורה גם בלילה. ואחר שתרוה הנשמה מהתורה

בלילה ויקום בבוקר להתפלל ודאי תהיה תפלתו רצויה ויגיע לתכלית הכוונה. וז"ש והאש התורה הנקראת אש יקראנה יומם ולילה. ובער עליה הכהן שהש"ץ נקרא כהן כנז'. יערוך התפלה בבוקר בבוקר. ואל תאמר איך אתן צדקה בכל בוקר. ואיך אקים בכל בוקר כי ארד מנכסי ואחלה. וז"ש מדוע אתה ככה דל בן המלך. ר"ל שהיצה"ר אומר להיצה"ט ולכחות הגוף מדוע אתם גורמים דלות וחולי בבוקר בבוקר. ויצה"ט אומר שהנמנע מלתת הצדקה. בבוקר יענש בעניות כבתו של נקדימון בן גוריון כנזכר בסי' מציאת האשה (כתובות ס"ו). וז"ש מדי עברו יקח אתכם אם האל יתי' יתמלא חמה עברו מלשון עברה או אם יעבור עליכם יקח אתכם ואת כל אשר לכם כי בבוקר בבוקר יעבור ביום ובלילה על ביטול הצדקה ביום. ועל ביטול תורה בלילה. וז"ש ה' אלהים נתן לי לשון למודים שאוכל להתפלל ולשבח לאל ולהעיר בבוקר בבוקר. וא"ת אקום בבוקר להתפלל ואעזוב שאר התפלות. מצינו בדניאל וזמנין תלתא וגו' שהיה זריז בשלשתן. וז"ש ג"פ בבוקר ביחזקאל. וז"ש תלתא בענינא שצריך ג' תפלות בכל יום ולא יחסר. והאל יתי' אינו מקפח שכר כל בריה. וג"כ יקום לתחית המתים עם הצדיקים. וז"א לעמוד בבוקר בבוקר וז"ש הסימן גוברין טבין מתנדבין במדבחא במסכנותא. ר"ל הצדיקים והישרים מתפללים בכוונה שלמה ובזמן הראוי ומתנדבים ועושים צדקה קודם התפלה. וזהו למדבחא שהתפלה במקום הקרבן הנעשה ע"ג המזבח. במסכנותא במסתהון ר"ל כל איש מסת מתנת ידו והשגתו. ואז ילפון תלתיהון ר"ל ישיגו תורה נביאים וכתובים מקרא משנה תלמוד. בחברותא ר"ל ביחד ויתענגו בנועם ה' ויזכו לעדי עד:

וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים ויקח משה את עצמות יוסף וגו'. יש לשאול שלא הי"ל לכתוב כל זה כי אם למעלה פ' ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו' וגם ערב רב עלה אתם וגו'. וי"ל שהכתוב הוא מספר הסבות שסבב להם הש"י המונעות אותם מלשוב למצרים. א' ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף כדי שיהיה קשה בעיניהם לחזור. ב' וחמושים עלו כדי שיחזק לבם ולא ירך בראותם מלחמה ויתנו לב לשוב. ג' ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי ארונו של יוסף הולך עמהם וזכותו יעמוד להם ויבטחו על זכותו. עוד י"ל שכיון שאמר הכתוב ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף מכיון שהזכיר ים סוף יצטרכו לזכות שיעמוד להם ביום והיינו זכותו של יוסף כמו שאמרו (ב"ר פ' פ"ז) הים ראה וינוס מה ראה ארונו של יוסף דכתיב ביה וינס ויצא החוצה. ודרשו ג"כ (שם פ' פ"ד) כתונת פסים פס ים בזכותו נקרע הים. וספר הכתוב שכלם עלו חמושים מזורזין ומזויינין. ולא נתנו לב לארונו של יוסף שהוא העיקר. אבל כל אחד היה טרוד בעסקיו. ומשה ע"ה הוא שנתן לבו לדבר כמו שדרשו (סוטה י"ג) חכם לב יקח מצות:

התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום. י"ל מהו היום כי אותו יום היה יום ו' לפסח וקריעת ים סוף היתה ביום ז' וא"כ מהו היום. ונראה ליישבו כמה שדרשו במכילתא וז"ל שם התיצבו וראו את ישועת ה'. אמרו לו אימתי אמר להם למחר. אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול. התפלל משה והראה לו הקב"ה תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם כענין שנא' וישכם משרת איש האלהים וגו' וירא והנה חיל סובב את העיר סוס ורכב. ויאמר נערו אליו אהה אדוני איכה נעשה ויאמר אל תירא וגו' ויפקח ה' את עיני הנער וירא וגו'. כך התפלל משה באותה שעה הראה לו הקב"ה תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם וגו'. ולפי זה פי' הפסוק התיצבו וראו היום את ישועת ה' אשר יעשה לכם למחר. שמלת היום חוזרת למלת וראו שהתפלל משה ואמר להם ראו בעיניכם היום התשועה שיעשה לכם למחר. ובזה נחה דעתם ומסייע לזה ג"כ מלת התיצבו ע"ד שדרשו שם (במכילתא) אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש. כד"א ראיתי את ה' נצב א"ל משה היום תשרה עליכם רוח הקודש. מהרס"ו זללה"ה:

מסרה וחם ד'. (שמות ט"ז:כ"א) וחם השמש ונמס. (בראשית ט':י"ח) וחם הוא אבי כנען. (מ"א ד') וחם לאדוני המלך. (קהלת ד':י"א) גם אם ישכבו שנים וחם להם. וסימנם עבדא דמלכא יקום בצפרא. פי' דע שהמן נקרא לבן שמלבין עונותיהם של ישראל. ונקרא גד שמגיד עונותיהם ועניניהם. ונקרא כזרע גד שלא נכנסו לארץ וגם המן לא נכנס לארץ כאומרו וישבות המן וגו'. ובזוהר מגיד עניניהם זה אומר זה העבד שלי וגו'. וכן זה אומר זו אשתו מקודשת לי וגו'. המן היה נוסף בבית האשה לא היתה מקודשת. ואם בבית האיש היתה מקודשת. וכן אם נשאת אחר מיתת הבעל קודם ב' חדשים ונתעברה וילדה לז' חדשים ספק בן ט' וגו'. המן נוסף בבית בעלה הראשון העובר לראשון. וז"ש וחם השמש ונמס וחם הוא אבי כנען ומגיד על העבד. וחם לאדוני המלך ומגיד על הקדושין. כשארז"ל (עי' בסנהדרין כ"ב וצ"ע) שדוד קידש אותה. ומגיד על הילד אם ישכבו שנים וחם להם. וכוונת הסימן לומר לפי שהמן היה נלקט בבוקר בבוקר וחם השמש ונמס. כי המן היה סבת חכמתם. כשארז"ל (מכילתא) לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן כי הוא היה ממשיך להם השפע. כן עתה לא נשאר לנו אלא התפלה שהיא סבה המושכת שפע האלקי. וז"ש עבדא דמלכא יקום בצפרא כי מי שהוא עבד מלכו של עולם יקום בבקר ויתפלל:

ביאור מעלת המשכים לתפלתו. ומעלת התפלה שהוא קורע כל גזר דין. וכן ביאור סגולת ק"ש הסמוך למטה:

מסרה ובבקר ו'. בערב תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם. ובבקר היתה שכבת הטל. תרי בענינא חדא. (ישעיהו י"ז:י"א) ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי. (תהלים פ"ח) ואני אליך ה' שועתי ובבקר תפלתי וגו'. (אסתר ב':י"ד) בערב היא באה ובבקר היא שבה. (שם ה') ובבקר אמור למלך. וסימן לחמא דחבריא אפרחת בתפלה ברמשא ובצפרא. פי' כבר ידעת מרז"ל (במ"ר פ' כ') על פסוק הן עם כלביא יקום וגו'. כשעומדים ממטתם שחרית מתגברים כאריה וכלביא לחטוף המצות וללבוש טלית ולקרות ק"ש ולהניח תפלין. לא ישכב עד שיהיה אוכל ומחבל כל מזיק שבא לטרפו. כיצד קורא ק"ש על מטתו ומפקיד נשמתו ורוחו ביד האל ית'. שאם באים מזיקים להזיקו הקב"ה מפילם חללים חללים מתים. וז"ש בערב תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם. כשמפקיד נשמתו ביד האל ית' אוכל ומחבל המזיקים בערב. ובבקר ישבעו לחם מהתורה והמצוה לכו לחמו בלחמי. ואז יהיה שכבת הטל שיזמין האל ית' טל ברכה בעוה"ז ולעוה"ב שכרו. וז"ש תרי בענינא שבבקר מרבה בתפלה ובמצות כאומרו ביום נטעך וגו'. ובבקר תפלתי תקדמך בשביל התפלה בבקר זרעך תפריחי. וזה ראוי לעשות שהנשמה נותנת דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה. וז"ש בערב היא באה ובבקר היא שבה. ואז ובבקר אמור למלך מלכי המלכים תפלות ותחנונים והודאות שהחזיר לך הנשמה. כשארז"ל (איכה רבה ג') חדשים לבקרים וגו'. שהאל ית' מחזיר הנשמה לגוף חדשה בכל בקר רבה אמונתך. וז"ש לחמא דחבריא אפרחת ר"ל לחם החכמים ישגיא ויפריח בעמוד התפלה שאומר בכוונה בערב ובבקר. ותרויהון בספרא ובמגילה. כשארז"ל (יבמות ק"ה) אגיד לך הרשום בכתב אמת. אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת. אלא קודם גזר דין רשום אחר גזר דין אמת. ובתפלה תרויהון כתיבה וחתימה. שנכתבים ונחתמים לחיים וגו' וכן תרויהון במגילה:

ביאור מלחמת יצה"ט עם היצה"ר כל ימות השבוע:

מסרה יום יום ז'. (בראשית ל"ט:י') ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע וגו'. (שמות ט"ז:ד'-ה') והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום. (ישעיהו נ"ח:ב') ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון. (תהילים ס"א:ט') לשלמי נדרי יום יום. (שם ס"ח) ברוך ה' יום יום. (משלי ח':ל') ואהיה שעשועים יום יום. (שם) לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי. וסימנם שמע ואתקן אורחך ונדרך בהי' תהא נטיר. פי' לפי שהיצה"ר והנפש המתאוה מריבים עם היצה"ט. ואומרים לו הט אזנך אלינו ועשה חפצנו באכילה ושתייה ודבר אחר. וביום ראשון אומרים אתמול עשית בשבת רצונך בנפש יתירה היום עשה רצוני. וז"ש ויהי כדברה הנפש המתאוה

אל יוסף שהוא היצה"ט יום לך יום לנו. ולא שמע אליה להיות עמה בשום אופן שאומר אתמול הייתי בנפש יתירה אוכל בשלחנו של מלך היום אמרוד בו ח"ו. ובזה היצה"ר שותק וחוזר ביום שני לפתותו. והיצה"ט משיב לא אשמע אליך שהיום מוציאין ס"ת שבזכותה אנו חיים וזוכים ללקוט השפע האלקי את אשר ילקטו יום שבת ג"כ היום שהוא יום סליחה ותחנונים. ובזה שותק יצה"ר והלך לו. וחוזר יום ג' ואומר הטה אלי אזנך. ומשיב היצה"ט אי אפשר לשמוע אליך שבג' נבראו המים ואין מים אלא התורה. ואם נלך אחר התאות. האל יתי עוצר את השמים וממית אותנו ברעב. ולזה אין לנו ללכת אלא אחר התורה ובדרכי ה'. ובג' נתנה התורה ויהי ביום השלישי וגו'. חוזר ביום הד' ומשיב יצה"ט אי אפשר בד' נתלו המאורות וקשה לילדים שמתים. ובעון נדרים בנים מתים שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגו'. אין לי אלא לשלם נדרי יום יום שלא אשחית מעשה ידי בני ולרדוף החכמה. וביום ה' אומר לו היצה"ט היום יום סליחה ותחנונים ואוכלים בשלחנו של מלך לקרוא בתורה אין לנו כי אם לומר ברוך ה' יום יום. יום ו' משיב יצה"ט למחר יום שבת ומוציאין ס"ת וקורין הפרשה כולה. ואסור לקרות בס"ת עד שיסדר פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואי תרגום. ושמא יקראו אותי לקרות בתורה ולא אוכל לעלות. ואם יקראו אותי ולא אעלה. ג' דברים מקצרים ימיו של אדם. מי שמוסרין כוס של ברכה לברך ואינו מברך. ומי שנקרא לס"ת ואינו עולה. ביום שבת משיב יצה"ט היום יום מנוחה ונפש יתרה. כל היום אנו הולכים מחיל אל חיל עד חצי היום בבהכ"נ. ואחר האכילה מיד לביהכ"נ לשמוע ד"ת. וז"ש הסימן שמע אל ה' ותקן דרכיך. והנדרים שעשית לה' תהא שומר ותזכה לחיי העולם הבא:

ביאור מעלת התורה ומעלת הבל תינוקות של בית רבן ושאין ראוי לאדם להשתדל אחר הקנינים המדומים:

מסרה למים ה' דגושים. ויצמא שם העם למים. (מ"ב ב') רפאתי למים. (ישעיהו נ"ה:א') הוי כל צמא לכו למים. (ירמיהו י"ד:ג') ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. (עמוס ח':י"א) לא רעב ללחם ולא צמא למים. וסימנם לעמא אסוותא בחלבא לינוקא בכפנא. פי' התורה נקראת מים. ובמדבר צעקו ישראל למים. אמר הקב"ה אין ראוי לכם שתבקשו מים אלא תורה שתשביע אתכם מכל טוב. וז"ש ויצמא שם העם למים שהוא התורה. א"ל האל יתי רפאתי למים אתן תורה שהיא רפואה שלמה לאדם כאומרו כי הוא חייך וגו'. רפאות תהי לשרך וגו'. א"כ אפוא זאת עשו כל צמא לכו למים. ר"ל אחר התורה ולא אחר הכסף והזהב. שלא יוכל לרדוף אחריהם אלא בבחרותו ולא בזקנותו. אמנם התורה כל זמן שמזקין חכמתו נתוספת. לכן ראוי לאדם ללמד את בנו תורה בקטנותו שתהיה לו בקנין

לזקנותו. וז"ש ואדיריהם שלחו צעיריהם למים שמשיודע לקרוא אבי ואמי ראוי ללמדו. שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות. ושאין רעב וצמא בעולם אלא מן התורה. מי שלא למד תורה אין לו תקנה. שמי שהוא רעב וצמא למים יוכל לשבוע. וז"ש הסימן לעמא אסוותא התורה רפואה לאדם כחלב לתינוק הרעב:

יתרו

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה. ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה. ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האהלה. ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה'. ויחד יתרו וגו'. ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'. עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וגו'. ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים. וראוי להעיר בכתובים. ראשונה באומרו וישמע יתרו כהן מדין חתן משה למה תארו בשני אלו התוארים. עוד היה ראוי לתוארו באחד מהם ולא בשניהם. עוד שמדרך התוארים שיהיה מהקטן אל הגדול הולך ועולה בתוארים. אמנם כאן הולך ויורד. כי תואר אומרו כהן מדין הוא יותר גדול מתואר חותן משה. עוד אומרו וישמע כי השמיעה תאמר בדברי הכתובים על הנשמע מהיותר קרוב. ר"ל מן האומר והמדבר הראשון. אמנם השמיעה הרחוקה המסופרת תאמר בדברי הכתובים בלשון הגדה. כמו ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. וכן ויבא המגיד ויגד וגו'. ומזה רבים בדברי הכתובים. ולפי זה הי"ל ויוגד ליתרו וגו'. עוד אומרו את כל אשר עשה אלהים למשה וגו' כי הוציא אחר שאמר את כל וגו'. בכללם ההוצאה ולמה יצאה מן הכלל. עוד אומרו למה בראשונה אמר שם אלהים. ובי' אמר שם ה'. עוד אומרו ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה וגו'. אם להגיד שהוא חתן משה הרי הוא כבר אמור ולמה כפלו. ועוד אומרו את צפורה אשת משה אחר שלוחיה. אם היתה ממנו מגורשת לא תקרא אשת משה כי אין לה אישות כלל עמו. ומהו אומרו אשת משה וגו'. עוד אם היתה מגורשת ממנו כמו שאמר אחר שלוחיה. הנה אין ראוי לנכבד בעמו כמו יתרו שישפיל

עצמו ולהביא בתו לאיש אשר שילחה מביתו. ולא זכר הטוב והחסד שנעשה עמו וגם לא זכר בניו. ואם היא חטאה אליו ראוי לכפר לה בעבור בניה. אמנם יתרו עשה הענין הזה חוץ מן השכל האנושי אחר אשר ביזהו לעיני בני עמו ושילח בתו וגירשה. ואחר כל זה שב על קיאו ויקח בתו ובניה ויבא אותה אליו. כל זה הפך מן הטבע הישוב המדיני. כי האיש מחזר אחר אבידתו ולא האשה. עוד אומרו ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום כי אמר וגו' ושם האחד אליעזר וגו' כמו זר נחשב תת טעם לשמות בזה המקום. כי המקום הראוי לתת טעם הוא בעת לדתם לא בזה המקום. ועוד הערות אחרות יתיישבו כפי דרכנו בס"ד אין להאריך לזכרם:

אמנם הענין הוא לפי שיתרו היה חכם גדול בכל החכמות כלן. כמו שארז"ל (מ"ר פ"א) ג' יועצים היו לו לפרעה. יתרו ובלעם ואיוב. והנה מרוב חכמתו בעיוניות שפט כי העם י הישראלי לא יצאו ממצרים. לפי שהמערכה חייבה זה כמו שארז"ל. ועם היות שהיה יודע מציאות ההשגחה הפרטית באבות כמו שארז"ל. מכ"ז חייב בשכלו כי לא יצאו משם לעולם. לפי שלא היו ישראל באותו מצב צדיקים כשארז"ל (שוח"ט הובא בילקוט פ' ואתחנן) גוי מקרב גוי וגו'. אמנם כאשר שיצא למציאות הפך משפטו הבין וידע כי כל זה היה להם בעבור צדקת משה ע"ה. כי בזכותו שידד המערכה ואם אין בהם מעשה. והנה לפי זה נתעלה בעיני משה ע"ה. ולגודל מעלתו בעיניו היה כאין נגדו כל התוארים כלם. וכי תארו בחותן משה עלה על כלנה. וז"ל וישמע יתרו ר"ל הבין יתרו כי את כל אשר עשה אלהים למשה ר"ל בעבור משה. וכל הדינין כלם שהיו במצרים היו בעבור משה. וישראל נגאלו מצד שהם עם משה ע"ה וז"א ולישראל עמו. והראיה לזה כי הכל בהשגחה ולא מצד המערכה כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ר"ל מצד שם ה' שהוא מורה על ההשגחה הפרטית יצאו ממצרים. שמצד חכמתו שפט כפי המערכה מן הנמנע הוא יציאתם. ואחר שיצאו ממצרים ואין בהם מעשה טוב כנז'. שפט בשכלו כי זה היה להם בזכות משה כאמור. ולזה נתעלה בעיניו תוארו בחותן משה על כל התוארים כלם. וזהו אומרו וישמע יחרו כהן מדין חותן משה. כי כל התוארים שתיאר בהם האדם ילכו מן הקטן אל הגדול. ולזה אומר כהן מדין חותן משה. להגיד כי חותן משה היה לו לתואר גדול על כל התוארים כלם. ולז"א ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני לקחת בתי צפורה. ואם הוא שלחה מביתו גם מאס בניו בעבור שהם בניה וז"א ואת שתי בניה. ועכ"ז לסבת שיקרא חותן משה סבל כל זה. וז"א ויקח יתרו חותן משה ר"ל כדי שיקרא חותן משה ויקרא שמו עליו. לזה לקח את צפורה אשת משה. ואמר את צפורה אשת משה להגיד ישרה וכשרותה. ואם היא מגורשת ממנו לא נשאת לאחר כי

אמרה די לי שיקרא שמו עלי. כמו שארז"ל על וימת אלימלך איש נעמי. ואמר ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום וגו'. ירצה עם היות שקראם בניה ולא בניו. ולא זכרם זה כמה ימים. עכ"ז השפיל עצמו כדי שיקרא חותן משה. אמנם נתינת טעם לשמות בזה המקום אפשר לומר שהיא הטענה החזקה ששם יתרו נגד פניו ולא פחד שמשה ישוב פניו ריקם ולא יקבלם. וזה שראוי לכל בעל שכל לזכור הטובה שנעשית לו בזמן הצער ולא ישכח. וז"א ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום וגו'. לרמוז לו זכור אתה משה הגלות והצער. כאשר הגעת למדין בורח מפני פרעה בעירום ובחוסר כל. והכנסתיך אל ביתי והאכלתיך והשקיתיך כמ"ש קראן לו ויאכל לחם. ואחר זה נתתי לך בתי. ועם היות שהייתי גדול הדור לא חסתי על כבודי לתת לאיש נכרי בורח מהמלכות שהוא חייב מיתה כפי הדין. עכ"ז הגדלתיך והיתה בביתי כאזרח ולא כגר. וז"א אשר שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. ומה נחמד אומרו גר הייתי לשון עבר לרמוז על שמחתו בנשואיו. כי הגרות היתה קודם לכן ולא עכשיו. וז"א כי אמר גר הייתי ולא עתה. וג"כ ושם האחד קרא אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו'. ולכן אתה האיש משה זכור זאת ולא תשיב פני ריקם. והנה משה ע"ה עשה כראוי לו וחלק לו כבוד. ויצא משה לקראת חותנו וגו'. כי חסדו אשר גמלו לא ישכח גם מפי זרעו לעד. כי מה שהאכילהו והשקהו נעשו קרובים לבשר אחד. וזה כי הקורבה בבני האדם היא אם מצד הגוף שהם לבשר אחד ואם מצד הנפש. כי לזה נקראו התלמידים בני הנביאים. ודע שיש תחבולה אנושית לקרב הרחוק. ואם אינם ממשפחה אחת. וזה כאשר יאכלו כאחד ביחד מפת אחת. והנה לפי שהמאכל ישוב חלק אבר. והנה כמו שהאחים הנה קורבתם היא שנתהוו מזרע אחד. כן אלו הרחוקים חומר אחד ומאכל אחד הוא בכל אחד נעשה חלק אבר. ולזה יתקרבו אחר שנתרחקו. וזה הוא אומרו ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וגו'. והנה כל בעל שכל ישום וישרוק ע"ז. וזה אחר שתכלית האדם הוא השכל הנה היה כל תפארתו ומעיניו בו ולא בחומר. וזה לפי שהחומר הוא משתתף בו עם בעלי חיים. והנה האדם יאכל וישתה כמו הבעלי חיים וישגל כמו הבע"ח כי זה לקיום המין וזה לקיום באיש. ר"ל לקיום החומר הזמן הקצוב לו. כמו שחוש המשוש חרפה לנו מצד שאנו משותפים בו עם בעלי חיים. כן חוש הטעם חרפה היא לנו מצד שאנו משותפים בו עם ב"ח ג"כ. והנה יש לפלא על השלמים כמו אהרן מלאך ה' וזקני ישראל בבואם לאכול עם יתרו. כי יש בעלי שכל מהפילוסופים כאשר ידעו שבמאכלם הם משותפים עם בע"ח. היו אוכלים לבדם בהחבא כמו חוש המשוש שהוא חרפה לנו. ולזה אמר החכם בספר מאזני המעשה. וז"ל ויש אל האוכל ליתן אל לבו שהוא באוכלו

מותרות האילנות והצמחים הוא כמו החזיר באוכלו גללי האדם. כי אלו היו האילנות בעלי לשון היו מדמים אוכלי מותריהם לאוכלי מותרות בע"ח אין הפרש ביניהם עכ"ל. ולפ"ז אחר שהמאכל שהוא מוכרח להעמדת החומר. הנה ראוי לשלמים לאכול בהחבא כמו חוש המשוש. וא"כ למה השלמים כמו אהרן וזקני ישראל ישבו לאכל לחם עם חותן משה. ועוד למה משה ע"ה לא היה שם לאכול עמהם. אמנם ממה שזכרנו יובן והוא לפי שיתרו עם משה כבר נתקרב במדין כמ"פ קראן לו ויאכל לחם. אבל אהרן וכל הזקנים בראותם את יתרו שהיה רחוק ורצה להתקרב לזה באו לקרבו. וז"א ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. לרמוז למה שאמרנו שכמו שהאחים הם מזרע אחד וחומר א' יכללם. כן הלחם בשובו בשניהם חומר א' וחלק אבר הנה באמת יתקרבו כמו האחים. ולזה המצריים שהיו מתועבים בעיני העברים לא יאכלו עם העברים לחם לפי שתועבה היא למצרים. כי בזה יתקרבו כנז'. ואפשר שזה הוא הטעם איסור בישולי נכרים כמו שנתנו הטעם משום חתנות. כי בזה יתקרבו הרחוקים כנז':

אני חותנך יתרו. ר"ת אחי כי הוא גלגול קין אחיו. ולכן לפי שקין כפר בדינין ואמר לית דין ולית דיין אמר עתה וחדש פי הדינין ואתה תחזה. הרי"א זללה"ה:

מסרה אלה הדברים ה'. ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים וגו'. (שמות ל"ה:א') ויקהל משה וגו' ויאמר אליהם אלה הדברים. (דברים א':א') אלה הדברים דריש ספרא. (ישעיהו מ"ב:ט"ז) אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. (זכריה ח':ט"ז) אלה הדברים אשר תעשו. דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום וגו'. וסימנם בקידושא אתפקדו ישראל למעבד שלמא או בקושטא. פי' כשרצה האל יתי לתת תורה לישראל אמר למשה שיאמר לישראל ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. אלה הדברים שאמר לו האל יתי שתהיו זוכים לג' מעלות. לכתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה. שאין שום אדם יכול לקנותם אלא מי שיעשה כל הכתוב בה. וז"ש אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות. וג"כ יסבול התוכחות אם לא ישמע את כל מצותיו וז"ש אלה הדברים דריש ספרא שהם תוכחת משרע"ה. וז"ש רז"ל (ברכות ה') שהתורה נתנה ע"י יסורין. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו אל תקרי וגו'. וג"כ צריך שישמע דברי תורה כל ימי חייו. ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. שהשוכח דבר אחד ממשנהו עולה זדון. וז"ש אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. וכאשר ירצה האדם שתורתו תתקיים בידו יאהב לעשות משמו ויאהב החברים ויתמיד שלום עם כל אדם. וז"ש אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת וגו'. והתורה נקראת אמת וחותמו של הקב"ה נקרא אמת. ולזה התורה תתקיים באמת

ושלום שהקב"ה נקרא שלום. וז"ש הסימן בקידושא אתפקיד. ר"ל ישראל נצטוו לקיים התורה בקדושה ובטהרה ובשלום ביניהם:

וישמע יתרו כהן מדין וגו'. יש לשאול מה היא כוונתו של יתרו ששלח למשה ואמר לו אני חותנך יתרו בא אליך וגו'. ואמר לו אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך וכו' כנז' בדברי רז"ל (מכילתא). שכיון שכוונתו להתגייר לש"ש אין לו לבקש גדולות כ"כ שיצא משה לקראתו לכבדו. כמו שארז"ל (תנחומא) כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה. ויותר היה לו לנהוג במדת הענוה. ואם בשביל כבוד אשתו ובניו של משה כנז' בדברי בעל העקדה ז"ל. אין נראה זה מכוונת רז"ל שאמרו אם אין אתה יוצא בגיני וכו'. דמשמע שלא נתכוין כי אם לכבוד עצמו. וגם בכונת משרע"ה יש להסתפק שאמרו במ"ר (פ' כ"ז) אני חותנך יתרו בא אליך וגו'. אמר הקב"ה אני הוא שמקרב הרחוקים אדם זה לש"ש בא וגו'. ומלת אני חוזר על הקב"ה שנראה מזה שמשה לא רצה לצאת לקראתו עד שאמר לו הש"י לצאת. והנה בלי ספק מצד כבודו של חמיו היה ראוי לו לצאת ואין לו להמנע כלל. ועוד מה טעם אומרו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. מאחר שאמר את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. ועוד מה טעם הזכירו בזה המאורעות שעל שמן קרא שם בניו גרשום ואליעזר כי אין זה מקומו. וי"ל שהסבה שבעבורה נמנע משה מלצאת. לפי שידע בחמיו שהיה עובד עבודת כוכבים מנעוריו וגדל עמו במדין. ולא למד מדרכיו לשוב אל ה' בכל לב ובכל נפש עד שנעשו נסים לישראל. חשש משה שמא לא שב בכל לבו כי אם בעבור שצמחה מעלתן של ישראל וגדלה. ושמע בסבת המן והבאר ועניני כבוד ואין גירותו לש"ש. ולזה לא רצה משרע"ה לקבלו. וזאת המחשבה בעצמה עלתה על לבו של יתרו שחשש שמא יחשדנו משה שלא בא לש"ש ולא ירצה לקבלו. וטוב לו שישאר במקומו מלהתבזות בבואו עד מחנה ישראל וישוב בפחי נפש. ולזה בקש ממנו שיקבלו ויצא לקראתו. כי אם הוא יצא לקראתו זה יעיד על כי רצה לקבלו להיות מכלל ישראל. ואם לאו ישוב לדרכו ולא יתבזה בפני ישראל. ולזה לא רצה לצאת עד שאמר לו הש"י אני הוא שמקרב וכו'. ולזה העיד עליו הכתוב שלא בא אלא לש"ש. באומרו וישמע יתרו וגו'. כלומר ששמע את כל אשר משה ה' למשה ולישראל בטובת המן והבאר. אבל לא בעבור הטובות הללו בא שנמצא שלא בא לש"ש. אבל הסבה שהביאה אותו היא כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. כלומר שראה הנסים של ההוצאה. ומשם ידע כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ולזה כשספר לו משה הכל הטובה והנסים העיד עליו הכתוב ששמח בלבו על כל הטובה ועל הנסים. והוא אומרו ויחד יתרו על כל הטובה שהוא טובת המן והבאר והתורה. וג"כ אשר הצילו מיד מצרים.

והוא נס של ההוצאה. אבל כשבירך את השי״י אמר ב״ה אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה וגו׳. ולא זכר הטובה שלא יאמרו שלא בא כי אם בעבור הטובה. ומה שאמר כאן המאורעות שעל שמן נקראו גרשום ואליעזר. לומר שיתרו רמז למשה שלא ימנע מלקבלו שלא בא כי אם להתגייר לש״ש. בזה רמז לו בהבאתו גרשום לומר שכמו שאתה היית גר בארץ נכריה. כן אני עתה באתי להתגייר ולהניח ארצי ומולדתי ולהיות עמכם גר. כמו שאמרת אלהי אבי בעזרי ואתה מודה שה׳ הוא האלהים כן אני מודה בו. ומה שאמר ושם האחד אליעזר ולא אמר שם השני כדרך שאמר בבני יוסף ואת שם השני קרא אפרים. לפי ששם נקראו על ענין אחד כי נשני וגו׳ כי הפרני וגו׳ הכל אחד. אבל כאן שחלק ענין שם גרשום מענין שם אליעזר אמר האחד. כי מלת שני מורה על שזה כמו הראשון. כמו שדרשו בהוריות בפ״ק (דף ה׳) ופר שני בן בקר תקח לחטאת האמור בפ׳ בהעלותך בענין הלוים. מה תלמוד לומר שני לומר שכמו שהראשון אינו נאכל שהוא עולה אף זה שהוא חטאת אינו נאכל. ומה שהקדים תחלה לקרות שם גרשום. והיה לו להקדים אליעזר כי הוא היה הנס הראשון שהצילו מחרב פרעה. ויש ליישב זה לדעת רז״ל (מכילתא) שאמרו שהתנה עמו יתרו שהבן הראשון יקראנו ע״ש עבודת כוכבים. ולזה אמר כמתנצל גר הייתי בארץ נכריה ואין לי רשות להתקוטט עם יתרו. ע״כ כי אנוס אני וזהו טעם גר הייתי וגו׳. ואין לי לתמוה על משה שקיבל התנאי הזה. כי י״ל שראה שיתרו התחיל להשליך ממנו ענין עבודת כוכבים ולשוב בתשובה. שהרי אמרו ויבואו הרועים ויגרשום. לפי שנדהו בשביל עבודת כוכבים שפירש ממנה. עדיין לא שב לגמרי עד שיצאו ישראל ממצרים. כמו שנאמר עתה ידעתי כי גדול ה׳ וגו׳. ולפי זה המדרש שדרשו שהתנה עמו יתרו וגו׳ ובא ע״נ יותר מ״ש ושם האחד אליעזר. כי זה יחיד ליתרו וזה יחיד למשה. הרס״ו זללה״ה:

וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם וגו׳. יש להתבונן מאחר שראה יתרו את כל אשר הוא עושה לעם. מה טעם נשאל מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם. וגם משה למה לו להשיב כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים וגו׳ הרי הוא רואה כל אותן הדברים. וכי מי שנכנס לחנותו של חייט שעוסק במלאכתו יאמר לו מה אתה עושה. או שישיב לו החייט אני תוסר. ועוד מה הוסיף לו יתרו באומרו היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה וגו׳ והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות. לא הול״ל כי אם ואתה תחזה מכל העם וגו׳. וי״ל כשראה יתרו כל אשר הוא עושה לבדו דימה בעצמו שמא ח״ו לא נתכוין בזה משה כי אם לכבוד עצמו שיחתכו כל הדברים ויעשו על פיו. ולא ירים איש את ידו ואת רגלו לפניו. ולזה א״ל מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם כלומר שיש בזה זלזול

והוא שאתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך. ועוד שיש טורח גדול בזה לעם שעומד עליך מבקר עד ערב. השיבו משה ח"ו שאיני מתכוין לזלזל בכבודן של ישראל שאני יושב במקומי עד שיבא אלי העם לדרוש אלהים לתפלה בעד חוליהם וצרכיהם. גם יהיה להם דבר בדיני ממונות בא אלי ואיני מחזר אחר דבריהם ועניניהם אלא מעצמן באין אלי. וג"כ אני מודיע להם חקי האלהים ותורותיו. שדבר זה מוכרח הוא שיהיה על ידי ולא ע"י אחרים. אבל הבי ענינים הראשונים אפשר שיעשו ג"כ ע"י אחרים. אלא שאיני מחזר ורודף אחריהם אבל הם באין אלי מעצמן. השיבו יתרו ואמר לו לא טוב הדבר אשר אתה עושה. לא אמר בכאן אשר אתה עושה לעם כמו שאמר למעלה. שלמעלה נראה לו שמזלזל בכבודן של ישראל ולזה אמר לו אשר אתה עושה לעם. אבל עתה שאמר לו שהם באין מעצמן ואינו רודף אחר השררה לא אמר לעם. אבל אמר מ"מ לא טוב הדבר אשר אתה עושה לפי שנבול תבול וגו'. ואמר לשון נבול לומר שאלו הג' דברים שאתה עושה ודאי לא יעלו בידך בשלימות. כיון שיש עליך טורח הדין ויהיו כלם בלתי שלמים כמו נובלות תאנים שלא נגמר בישולן. כן אלו הדברים אתה ממהר ענינם ומקצר בו ולא יהיו שלמים. אבל שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך ותצליח אז בכל ענינך. היה אתה לעם מול האלהים לתפלה כמו שאמרת שהיית עושה מקדמת דנא. אבל מתחלה לא היית קובע ועתה תהיה קבוע לכל הבא לדרוש אלהים וזהו מול האלהים. ג"כ מה שאמרת כי יהיה להם דבר בא אלי לא טוב הדבר שאתה עושה שאינך חוקר ודורש להציל עשוק מיד עושקו אלא אם בא לפניך מעצמו. אבל אם נתבייש לבוא או לא מצא פנאי מחמת רוב הטורח שעליך בענין המשפט. או היה בעל דינו אלם ולא יכול לבוא לפניך ישאר עשוק וגזול כל הימים ואין לו מושיע. אבל צריך אתה להביא הדברים אל האלהים כלומר אל הדיינים שידונו אותם. ורמז לו כאן על מה שיאמר לו לבסוף שימנה דיינים שרי אלפים וגו'. וזהו מ"ש והבאת אתה את הדברים. כלומר אתה בעצמך תחקור ותדרוש בעול וחמס שיעשה והביאנו אל הדיינים לדונו. ומה שאמרת ג"כ והודעתי את חקי האלהים וגו'. יותר מזה צריך אתה לעשות. והוא שאחרי שהודיע להם החקים והתורות תוסיף להזהירם ולהתרות בהם שלא יעברו עליהם. וג"כ צריך אתה להודיעם מלבד החקים והתורות שאר מדות שצריכין להתנהג בהם. והוא מ"ש והודעת להם את הדרך ילכו בה וגו'. וכל זה תוכל לעשותו כשתחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. וזהו מ"ש והקל מעליך ונשאו אתך. כלומר והקל מעליך שתוכל לעשות אלו הבי דברים בשלימות ונשאו אתך בענין המשפט. הרס"ו זללה"ה:

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ואת שני בניה וגו'. יש להתבונן באלו הפסוקים תחלה למה תיאר לו כאן בשני התוארים הללו כהן מדין וחותן משה. ולמה הוצרך לכפול הענין במלות שונות את כל אשר עשה אלהים היינו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ועוד למאי אמר למשה כי לא עשה לו דבר הקב"ה למשה. ועוד במאי דכתיב את צפורה אשת משה אחר שלוחיה שהם תרתי דסתרן אהדדי שאשת משה נראה שעדיין היא אשתו. ואחר שלוחיה אשר גירשה א"כ אינה אשת משה. ועוד פעם קורא הבנים על שמה דכתיב ואת שני בניה. ופעם קורא הבנים על שם משה דכתיב ובניו ואשתו. ואח"כ חוזר לקרותם בניה דכתיב ושני בניה עמה. ועוד כמה דיוקים אשר יש בפסוקים האלה יתורצו ע"פ דרכנו בעז"ה והמשכיל יבין:

אמנם הנלע"ד לומר כי יתרו היה רוצה להתגייר והיה מסופק בדעתו לומר אולי לא ירצה הקב"ה לקבלו. וע"ז היה מסופק ולא היה יודע מה לעשות כששמע יתרו שערב רב קיבלם משה והפציר בהקב"ה לקבלם ושתק כמאמרם ז"ל (מ"ר פ"ח). לכן נתן אל לבו כעת לבוא להתגייר. וז"א את כל אשר עשה אלהים למשה ע"ד ערב רב ולישראל עמו. ועוד כי שמע כי השטן היה מקטרג על ישראל ושלחו להתעסק באיוב ירא פן יתעסק בו ג"כ. וז"א כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. או ירצה כי ראה יתרו טענה אליו לומר כי יקבלו אותו להתגייר. הגם כי הרבה לפשוע בכל עבודת כוכבים קלה וחמורה להיות כי ראה שיש ג"כ אשר הרבו לפשוע במצרים. כמאמרם ז"ל (מ"ר פ' כ"א) מה אלו וכו'. ועכ"ז רצה לקרבם אליו הקב"ה ולקרותם עמו וז"א ולישראל עמו הגם כי הם הרבו לחטוא וז"א כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ר"ל כי ישראל היו בכללות מצרים בחטאם. ומלת ממצרים דייקא ובראותו הדבר הזה נתחכם לבקש המצאה לבא בסבתה. והוא כי ראה ראה בתחלה שמשה בבואו למדין לקח את אשתו ובניו להוליכם למצרים ופגע באהרן אחיו. וא"ל אהרן על הראשונים אנו מצטערים ובאת להוסיף על הראשונים אז פטרה בגט. אלו דבריהם ז"ל. על זה נתחכם יתרו לבוא בטענה זו כי הגט היה כמעט על תנאי עד צאת ישראל ממצרים והגט נפסל. ומעולם לא יכולה לינשא מאחר שהיה הגט על תנאי. וז"א אשת משה אחר שלוחיה. כי הטעם שגרשה נתבטל א"כ נתבטלו ג"כ הגרושין. ונמצא כי היא עדיין אשת משה. ולזה נסמך כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ולכן מטעם זה ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה כלומר אחר ששלוחיה היתה עד אשר יוציאם ממצרים. ועכ"ז היה יתרו מסופק אולי לא יחפוץ כעת

לקחתה. פן יאמרו שהיא בת אל נכר ויתבזה להיות עמה א"כ חכמתו לא תועיל לו. ואפשר כי על ידה יתרחק יתרו למען בתו. לזה הביא ג"כ לבניו ונתן טעם לקריאתם אולי יזכיר טובה שעשה עמו. וזה יהיה לתועלתו ולתועלת בתו למען יקרבה. וז"א אני חותנך יתרו בא אליך. הגם כי היה מן הראוי לך לבוא אצלי. שאם גרשת אשתך היה לך לקחת הבנים. ומה גם כי הטענה שגרשת נתבטלה. ועוד אני חותנך יתרו בא להתגייר וזהו תועלת אליך פן יאמרו כי היא בת אל נכר וע"ז תרחקה. ע"כ אלו הדברים בא להשיב משה ליתרו. וז"א ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה אלהים לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה'. כי רצה משה להתנצל ליתרו בכל טענותיו להגיד לו כי אשר שלחה היה לפי מאמר אהרן על הראשונים וגו'. ולפי זה שלחה וא"כ עדיין היא אשתו. ומה שנתעכב עד עתה לשלוח אחריה להיות כי מצאתם בדרך כמה תלאות ולא היתה רווחה לשלוח אחריהם. ולכן בראות יתרו דברי משה שמח. וז"א ויחד יתרו על כל הטובה כי נמצאת כוונתו רצויה מכל הצדדים:

ע"כ לשון בנו של המחבר הקדוש:

משפטים

מכשפה לא תחיה. כל שכב עם בהמה מות יומת. זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו. וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים. כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב. והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים. אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך. אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו. כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. יש להשים לב ראשונה למה אמר מכשפה ולא מכשף או מכשפים ויכלול ב'. עוד מה ענין מכשפה לשוכב עם בהמה. ומה ענין שוכב עם בהמה לזובח לאלהים וגו'. ועוד למה במכשפה אמר לא תחיה ובב' מות יומת ובג' יחרם. למה לא נקט בכלם לשון אחד בהיות כלם למיתה. ועוד מה ענין שלש אלו לגר לא תונה וגו'. ועוד אומרו אם ענה תענה ב' פעמים וצעוק יצעק ג"כ. ועוד באומרו וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב מה ענין זה לזה. והלא מדותיו ית' מדה כנגד מדה והיל"ל לבד נשיכם אלמנות ובניכם מדה כנגד מדה לפי שמענין יתום ואלמנה. וכ"ש שהוא כלו מיותר אחר שאמר והרגתי אתכם וגו'. ועוד באומרו אם כסף תלוה את עמי את העני עמך ולמה אמר אלו הג' לשונות. עוד באומרו לא תשימון לשון רבים והוא דבר עד עכשיו בלשון יחיד אם כסף תלוה. עוד

באומרו והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. בשלמא אם אמר כי שופט אני ניחא. אמנם כי חנון ואם אתה חנון תן לו משלך לא משלי:

אמנם אפשר לומר כבר נודע שיש ב' כתות במציאות. א' שהם גדולי הערך ומי שירצה להזיקם א"א לו רק בכישוף ובכח הטומאה כמו שהיה ענין בלעם. כי א"א לו להזיקם רק בזה ולא בכח יגבר איש אליהם. ב' שהם קטני הערך חלשים בכחם ולאלו יוכל להזיקם בידים. וכנגד אותם שא"א להזיקם רק בכישוף אמר אלו הג' פסוקים וענינם אחד. למה שראינו שבלעם הרשע להיותו רוצה להזיק לאחרים היה משמש באלו הג'. אם בכישוף באומרו ואת בלעם הקוסם הרגו בחרב. וג"כ היה שוכב עם בהמה כדי שתחול עליו רוח הטומאה. שכך דרשו בפסוק ההסכן הסכנתי וגו'. וג"כ היה משמש במין ג' מהכשוף שהיה בונה מזבחות ומקריב קרבנות לכחות עליונות. לז"א והזהיר להסיר ולהשמיד כל מי שמשתמש בכל אלו. ולזה סמך אלו הג' אזהרות. ואם לכת הב' אמר וגר לא תונה ולא תלחצנו בין אונאת דברים בין בפועל וגו' וג"כ אלמנה. ואומרו כל אלמנה אפי' אלמנת רשע. שנאמר בהם אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן וגו' לז"א כל אלמנה וגו'. ובא לתת טעם לכל אחד אם למאי דסלק מניה והם יתום אמר כי אם ענה וגו'. ור"ל בפעם א' הוא מוחל ואינו צועק ואף אני כן. אמנם אם ענה תענה אותו עכשיו יזכור אף הא' ויצעק ב' צעקות ואף אני שמוע אשמע לשתיהן. ואם כנגד הגר אמר וחרה אפי והרגתי וגו'. לפי שהכתוב אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. וזה הגר קבל עליו הברית ונתגייר. ולזה אמר וחרה אפי והרגתי אתכם וגו'. לקיים מה שנאמר חרב נוקמת נקם ברית. ואם לב' והיו נשיכם וגו'. ואמר אם כסף תלוה וגו'. ירצה אם תרצה לקיים זאת המצוה כפשטה אם בא לפניך עני ישראל וגו'. את עמי וגם בעמי עצמו אם בא לפניך עשיר ועני את העני. ובעני עצמו אם בא לפניך מעירך ומעיר אחרת את העני עמך וגו'. ומה שאמר ושמעתי כי חנון אני יתיישב זה במ"ש במ"ר:

אם אחרת יקח לו **ש**ארה **כ**סותה **ו**עונתה **לא** ר"ת שכול. כי אינו רשאי האדם ליקח אשה אחרת אם לא יהיה שכול מבנים:

ביאור מעלת ס"ת וראוי לנהוג בו כבוד ולא יוציאו אותו מן היכלו רק לצורך גדול. וג"כ ביאור שראוי לנהוג כבוד יותר לת"ח:

מסרה כצאת ג'. (שמות כ"א) כצאת העבדים. (שם ל"ג) כצאת משה אל האהל. (שופטים ה') כצאת השמש בגבורתו. וסימן ברתא דמשכנא תנוח. פי' כפי מה שארז"ל כי ימכור איש זה הקב"ה. ה' איש מלחמה. בתו זו תורה שהיתה אצלו אמון מכרה ונתנה לישראל. ולזה אין ראוי שתצא כצאת העבדים. שאין מוציאין ס"ת שלא לצורך בפחיתות כי אם

בכבוד גדול כיציאת משה. דכתיב ונצבו איש פתח אהלו וקמים לפניו. וג"כ אוהביו של האל יתי ראוי לעשות יותר ויותר כצאת השמש בגבורתו מהבקר עד חצי היום הקיץ והולך ואור עד נכון היום. וז"ש הסימן ברתא דמשכנא תנוח. ר"ל הס"ת ראוי שיהיה מונח בהיכל שהוא משכנו. ולא יצא אלא לצורך גדול:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. ירצה עמך תעשה חסד שגלגל הוא שחוזר בעולם. או ירצה את העני עמך. ר"ל העני הוא עושה חסד עמך. שאם לא תלוה לו תזיק עצמך ע"ד עושה כולם ה'. או ירצה את העני עמך ירצה כי פרנסתו היא עמך בפקדון ואין אתה נותן לו כלום. וכאשר תחשוב זה לא תהיה לו כנושה וגו':

תרומה

ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו. כבר ידעת מה שפיי ביתור וכן תעשו. אמנם זה יובן במה שארז"ל (ברכות נ"ה) בצלאל בצל אל היית וגו'. ויי"ל איך אמר משה בצל אל היית וגו' לא ימנע או כך נאמר לו או לאו. אם כך נאמר לו איך לא צוה כך בתחלה. ואם לא נאמר לו איך הודה ואמר בצל אל היית וגו'. ויי"ל שהאל יתי אמר לו ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. ולפי שיחשוב חושב שמא מה שאמר את תבנית המשכן מתחלה ואח"כ ואת תבנית וגו'. לא היה לו להקדים תחלה המשכן ואח"כ כליו רק שהקדים הכלל ואח"כ הפרט. לכך אמר שאינו כן רק וכן תעשו כמו שסדרתי הדברים בסדר קדימה ואחור:

דרשו רז"ל במדרש ועיין בילקוט. והלא דברים קל וחומר ומה אם לעשות משכן שהוא כבוד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל שהוא פיוס וגו' ע"ש בילקוט. ויי"ל שארז"ל מנא להו שהוא פיוס אם משום שנאמר דברו על לב ירושלים וגו'. ומאי חזית דסמכת אהאי קרא ולא אקרא דדבר אדוני הארץ וגו' כשאר כל דבור. ר"ל שחז"ל הוכרחו לומר זה מכח שאי אפשר כאן לפרשו מלשון קשות שכתוב אחריו מאת כל איש אשר ידבנו לבו וגו':

מה שדרשו במדרש רבה (פי' ל"ג) ההי"ד כי לקח טוב וגו'. יש לך אדם וגו' עיין ל"ה. ואפשר כי אלו הג' חלוקות כלם רמוזים בכתוב לאחרונה. הוא שאמר ויקחו לי תרומה. שע"י התורה שניתנה לארבעים יום. אותי אתם לוקחים הפך המקח של ב"ו. והענין שהתורה כולה שמותיו יתי. ובהשגתנו התורה אנו משיגים מהותו יתי ששמותיו הוא מהותו. ואם לשכר הסרסור אמר שמאת כל איש אשר ידבנו לבו להיות סרסור תקחו את

תרומתי. ר"ל תראו השגת התורה שנתנה למ' יום. ואם לא' אמר וזאת התרומה. כלומר וזאת התורה שנתנה למ' יום זהב וכסף. לא כמו מקח ב"ו וגו':

עוד דרשו ג' תרומות נאמרו כאן אחת בקע וגו' עיין ברש"י. ז"ל. ואפשר שרז"ל הוקשה להם בפסוק ג' קושיות. א' למה אמר ויקחו לי הול"ל ויקחו תרומה. ב' למה אמר כאן ג' תרומות. עוד למה בב' אמר תרומה סתם ובאחת אמר תרומתי בכינוי. ועוד למה אמר וזאת התרומה בוי"ו מוסיף. ואם אין כאן רק תרומת המשכן. ועליה אמר ויקחו לי איך אמר ויקחו לי וגו'. איך אמר בוי"ו התוספת וזאת שנראה זולת הא'. ורז"ל השיבו לג' קושיות. א' למה אמר ג' פעמים תרומה כי ג' תרומות הם. ב' אומרו וזאת מוסיף על ענין ראשון כך הוא ג"כ האמת. ולג' כבר ידעת שהתרומה אין לה שיעור שחטה אחת פוטרת כל הכרי. ולפי שאלו הג' תרומות ב' מהם יש להם שיעור והוא בקע לגולגולת. ולזה אמר בהם תרומה סתם. אמנם תרומת המשכן אמר בה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי בכינוי. שזו היא התרומה שצוה וזאת היא תרומתי:

ביאור מצוה לשמוח בחג הפסח בבשר ויין וצריך לשמח לב האומללים. גם צריך לעסוק בו בתורה. וגם צריך למנות אנשים להזהיר העם היוצאים לגנות לשמוח:

מסרה ויקחו ו'. (שמות י"ב:ג') ויקחו להם איש שה לבית אבות. (שם כ"ה) ויקחו לי תרומה. (שם כ"ז) ויקחו אליך שמן זית זך. (ויקרא כ"ד:ב') חבירו. (דברים י"ט) ויקחו אליך פרה אדומה. (מ"ב ז') ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים. וסימנם בביתא דגברא משחא וחבריה ואורייתא שלח. רמז שהאדם חייב לשמוח בחג המצות. ואין שמחה אלא בבשר ויין. וז"ש ויקחו להם איש שה וגו'. וצריך לשלוח לעניים בשר שישמחו וז"ש שה לבית. ולאפות פת ומצות הן עשיר הן עני יקנה חטה לעשות מצות. וז"ש ויקחו לי תרומה מאת כל איש לתת לעניים כסף או זהב או נחשת שיקחו קמח או חטה. וג"כ הנר הוא שלום הבית והשמחה שלימה כשהבית דלוק בנרות. וז"ש ויקחו אליך שמן זית זך למאור וחבריה שהוא היין. שהיין והשמן בפסוק אחד. אוהב יין ושמן לא יעשיר וגו'. כי טובים דודיך מיין. שמן תורק שמך. והיין לד' כוסות אפי' עני וגו'. ואם אין לו תשלח לו שאין שמחה אלא ביין. ואע"פ שאמר שה לבית ראוי להרבות יותר. וז"ש ויקחו אליך פרה אדומה וגו'. כדי שתהיה השמחה שלימה. ויהיה זריז וזהיר שלא יחטא. ויזכור את בוראו בימי שמחתו חציו לה' וחציו לכם. לכן ראוי לגדולי העיר והממונים ללכת לדרוש לעם בגנות ופרדסים שהולכים שמה לשמוח. כדי לזרזם שלא יבואו לידי חטא כמו שאמר הרמב"ם בהלכות יו"ט. וז"ש ויען א' מעבדיו ויקחו נא חמשה מן הסוסים וגו'. החכם שהוא עבד ה' יאמר לה' אנשים ממונים ונכבדים הסוסים

עם אותיות המלה בגי' ממוני"ם. ונרמזו במלת סוסים שיהיו רצים כסוסים להזהיר את העם ולראות בשדות ופרדסים האם הם הולכים בתמימות. כאותם אשר תמו ר"ל שהם תמימים. או אם הם כאותם שהם נשארו מלעשות הישר בעיני ה'. שצריך להוכיחם ולהחזירם למוטב. ונשלחה ונראה ירצה לשלוח אחריהם ולהזהירם. וז"ש הסימן בביתא דגברא משחא וחבריה ירצה נבוא לבית למועד עד השמן והיין. ולא יעזוב מלעסוק בתורה ובמצות ויעשה רצון קונו. וז"ש ובאורייתא נפלח:

ויקחו לי תרומה. ג' תרומות נאמרו כאן ובפי' רש"י ז"ל מבוארים לפי הפשט. ובמדרש א' למקדש ראשון וא' רמז למקדש שני וא' למשכן. ולפי זה יש לתת טעם למה שינה בהם ואמר תרומה תרומתי וזאת התרומה. כי תרומתי ירמוז למקדש ראשון שעמד ת"י. ולזה לא אמר תקחו את התרומה אלא תרומתי. ובמקדש שני נאמר וזאת התרומה ירמוז לת"ך שנים שעמד. כי וזאת עם ה"א והמלה יעלה ת"ך. עוד אמרו שרמז למ"ש ז"ל בג' פעמים בשנה תורמין את הלשכה. עוד אמרו במדרש תנחומא א"ר יצחק בר' סימון לא תהיו סבורים שאתם גומלים עלי י"ג דברים כנגד י"ג דברים שהפרשתי להם במצרים ואלבישך רקמה וגו'. ולעתיד לבוא אני גומל לכם כנגד י"ג הללו. דכתיב וברא ה' על כל מכון הר ציון וגו'. ולפי זה המדרש יבא על נכון השינוי ששינה בהם. וכאלו הוא אומר ויקחו לי תרומה תקחו את תרומתי כלומר שכבר גמלתי לכם. וזאת התרומה עצמה אני עתיד לגמלכם לעתיד לבוא:

וענין צווי המשכן לשלש כוונות. הא' שיהיה מקום מוכן לדבר שם עם משה שאר המצות שלא שמעו בסיני שלא בכל שעה הוא עושה להם כמעמד הר סיני. ואין כבוד לדבר עמהם בחוץ אלא בצנעא. וכמשל שאמרו (במ"ר פי' י"ב) למלך שהיתה לו בת כשהיא קטנה היה מדבר עמה בכל מקום וגו'. וזהו מה שמצינו כשהוקם המשכן דבר עם משה מאהל מועד כמ"ש ויקרא אל משה. כוונה שנית להשגחתן ושמירתן של ישראל להיות תמיד עין ה' אל יראיו להצילן במדבר מכל פגע רע. כוונה שלישית דרך כבוד כי כבודן של ישראלים הוא שיהא מלכם שוכן בתוכם כדרך המלך השוכן בתוך עמו המיוחד לו. ואין כבוד לעם אלא בזמן שהמלך שרוי בתוכם. ואפשר שזה רמז במ"ש והיה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כי מ"ש והייתם לי סגולה ירמוז לענין השמירה. כמו שדבר החביב על האדם הוא שומרו כבבת עינו. כן ישראל הם סגולתו ושומרם. וכל הנוגע בהם כנוגע בבת עינו. ומ"ש ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ירמוז על הגדולה והכבוד שיהיו עמו ונחלתו. וכבודם מתרבה בכבודו. ומ"ש וגוי קדוש שיתקדשו

במצותיו שיתן להם שהם כמו קדושין להם. וכמו שאומרים בכל ברכת המצות אשר קדשנו במצותיו. ואפשר שכל זה במ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. כי היה ראוי לומר ועשו לי משכן. ועוד מהו בתיכם היה ראוי לומר ושכנתי שם. ולזה נאמר שהוא רומז לאלו הג' כוונות. ועשו לי מקדש דהיינו מקום שיקדשו בו במצות. ושכנתי רמז לשכינתו שהוא סביב ליראיו ויחלצם. בתוכם רמז לכבוד כמלך שהוא בתוך עמו שזה כבוד לעמו. ואפשר שלזה נתכוונו רז"ל במאמרם (מ"ר פ' ל"ד) אמר הקב"ה אתם צאן ואני רועה עשו דיר לרועה לרעות את צאנו. אתם כרם ואני שומר עשו סוכה לשומר לשמור את כרמו. אתם בנים ואני אב עשו בית לאב שיהא בין בניו. כבוד הוא לאבינו וכבוד לבנים וגו'. כי הנה רמזו רז"ל אלו הג'. רעיית צאן הוא הנהגה. והנהגה בנמשל הוא במצות. והשמירה והכבוד מבוארים. מהרס"ו זללה"ה:

תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך וגו'. ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל וגו'. ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה וגו'. יש להתבונן מה ואתה תצוה הי"ל צו את בני ישראל וגו'. או והקרבת אליך וגו' ודברת אל כל חכמי לב. ועוד מה טעם ציווי הדלקת הנרות בכאן אחר שיגמור ענין המשכן וכליו והעובדים בו. יזכור ענין הקרבנות והעבודות שעושים בו. כ"ש שזאת המצוה נאמרה באמור על אהרן מלה במלה. וכבר פי' הר"י אברבנאל שטעם הכתוב כך ואתה עתיד שתצוה את בני ישראל וגו'. ויצטרכו הכהנים להכניס שם באהל מועד לערוך את הנרות בבקר ובערב. ואין כבוד שיכנסו בבגדי הדיוט. ולזה תעשה בגדי קדש לאהרן אחיך וגו'. נמצא שלא הוצרך לכל זה אלא בשביל טעם צווי הבגדים. ובודאי שאין זה פשט הכתובים כלל עם שכבר יקשה. לפיכך מה טעם לא הזכיר ג"כ הקטרת שהיא חביבה מן הכל. ויצטרך להכניס בכל יום להקטיר מחציתה בבקר ומחציתה בין הערבים. ג"כ יש לדקדק מהו ענין הקרבה זו שאמר הקרב אליך וגו'. וכבר אמרו במדרש (מ"ר פ' ל"ז) שלפי שהיה בלבו של משה עליו בעבור עשיית העגל אמר לו הקרב אליך שכוונתו היתה לטובה. מ"מ עדיין יש טוב טעם ודעת. ויש לפרש שבכל אלו הדברים שהזכיר ואתה יש בהם סוד חתום וגנוז יצטרך למבינים. ולזה יצטרכו הדברים שיהיו ע"י משה בעצמו לישב הדברים על אופנים מה שאי אפשר ע"י זולתו. כ"ש בענין הדלקת הנרות שהיא מצוה דאיכא למטעי בה ח"ו. ויש לכל לשאול טעם המצוה וכי לאורה הוא צריך. והמאיר לכל העולם יאירו לפניו. וכבר עשתה תורה ענינים ושנויים להרחיק

מן הלב זה הענין שאמרה תורה אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שלא יאמרו וגו'. וכן צוה באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות. כלומר שיהיה זה חוץ לפרוכת ולא מבפנים שיש שם העדות והתורה. ועיקר השראת. שכינה שלא יאמרו וגו'. וזה טעם אשר על העדות דאטו לא ידעינן שהפרוכת הוא בעבור העדות. והיא מפסקת בין העדות לאהל מועד. וכן צוה להיות שולחן בצפון ומנורה בדרום. ולא בהיפך כדרך בני אדם שנותנים מנורה לשמאל השולחן כנז' במדרש (תנחומא פ' זו) שלא יאמרו וגו'. וכן בבית עולמים חלוני שקופים אטומים שלא יאמרו וגו'. ומטעם זה הקדים הכתוב לפרש ענין הדלקת הנרות לצוות עליו במקום זה עם שאר הדברים שיצטרכו להיות ע"י משה ולא ע"י אחר. כדי לפרש סודם ולהבינו לעם שלא יטעו בו. וכן ענין הקרבת אהרן הוא לזה הענין להודיעו סדר העבודה וסודה בשלימות. וכן מה שכתוב ואתה תדבר אל כל חכמי לב להבינם סוד הבגדים שהוא סוד נשגב. ובפרט סוד החושן והאפוד והמעיל בע"ב פעמונים ורמונים. כי כל זה יצטרך קבלה מפה אל פה. וסודם גדול מסוד המשכן וכליו. ויעיד על מה שפירשנו בהקרב אליך את אהרן אחיך. אמרם במדרש ובתנחומא והביאו בילקוט. אשרי תבחר ותקרב וגו' אשרי מי שבחר בו ה' אע"פ שלא קרבו. ואשרי מי שקרבו אע"פ שלא בחר בו. אברהם בחר בו אשר בחרת באברם וקרב את עצמו. יעקב כי יעקב בחר לו יה והוא קרב את עצמו. שנאמר איש תם יושב אוהלים. משה בחירו קרב את עצמו. דוד ויבחר בדוד עבדו וקרב א"ע דכתיב חבר אני לכל אשר יראוך. ויש שקרב אותם ולא בחר בהם. יתרו ורחב הזונה קרב אותם ולא בחר בהם. אשריו של אהרן בכפלים שבחר בו וקרבו. שנאמר ובחור אותו וגו' הקרב אליך וגו'. והנה פי' הבחירה והקריבה האמורה כאן ודאי על זה האופן. ד"מ מלך ב"ו שהיו לו כמה בנים על אחד מהם צוה ללמדו ספר וחכמה כדי לעמוד לפניו לשרתו. כענין האמור בדניאל וחבריו וללמדם ספר ולשון כשדים. ומקצתם יעמדו לפני המלך. על אחד מהם צוה ללמדו ספר וחכמה לתועלת עצמו ולא כדי לשרתו. ועל אחד שהיה חכם ומבין ויגע ולמד בעצמו ספר וחכמה צוה לעמוד לפניו לשרתו. הנה באמת שכל אחד אהוב אצלו. אבל אותו שצוה עליו ללמדו ולעמוד לפניו לשרתו הוא אהוב ונחמד לפניו ביותר. וכן הענין באברהם ויצחק ויעקב ודוד ומשה. שכולם קרבו א"ע והשלימו עצמם במה שראוי. והקב"ה בחר בהם לעמוד לפניו לשרתו. ויתרו ורחב הזונה צוה עליהם ישראל לקבלם ולהכניסם תחת כנפי השכינה להשלים עצמם לתועלתם. כמו שפי' על פסוק אני חותנך יתרו בא אליך. ולא מצינו שבחר בהם לשרתו כא' ממשרתי ה'. והנה בהכרח הוא שתאמר שהבחירה

והקריבה הנאמרת במאמר הזה הראיה שהביא ליעקב שקרב א"ע מפסוק איש תם יושב אוהלים. ולדוד מפסוק חבר אני לכל אשר יראוך. מהרס"ו זללה"ה:

ואתה תצוה וגו'. במדרש רבה (פ' ל"ו) הה"ד זית רענן יפה. פרי תואר קרא ה' שמך. וכי לא נקראו ישראל כזית הזה בלבד. והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל. כגפן ותאנה כתמר כארז כאגוז בכל מיני שלחים. אלא מה הזית הזה עד שהוא באילנו נחבט וטוחנין אותו ומקיפין אותו בחבלים ומביאין אבנים ואח"כ נותנין את שמנן. כך אומות העולם חובטין אותם ממקום למקום וכופתין אותם בקולרין ומקיפין אותם טרטיוטין ואח"כ עושין תשובה והקב"ה עונה אותם וגו'. ד"א מה ראה ירמיה למשול לישראל בזית. אלא כל המשקין מתערבין זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד. כך ישראל אינם מתערבין עם הטמאים שנא' לא תתחתן בם. ד"א כל המשקין אדם מערב בהם ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון. אבל השמן אפי' אתה מערבו בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מהן. כך ישראל בשעה שעושין רצונו של מקום נצבים למעלה מהעובדי כוכבים שנא' ונתנך ה' אלהיך עליון. פי' מדכתיב קרא ה' שמך קא דייק. וכי לא נקראו ישראל אלא בזית וגו' דהול"ל זית רענן וגו'. כדכתיב גפן ממצרים וגו' התאנה חנטה וגו'. ומהו קרא ה' שמך דמשמע שזה הוא עיקר השם. אבל מ"מ יש להקשות מה השיב על זאת הקושיא ואמר אלא מה הזית הזה וגו'. והרי אף כשהמשילם לגפן ולתאנה ולשאר דברים אחרים לא לחנם המשילם אלא לענין שבהם. וי"ל שכוונתו לומר שאע"פ שישראל יש להם מעלה וחשיבות בכל הענינים שבעולם. וכמו שהמשילם במקומות אחרים לכל מיני אילנות טובים. מ"מ כל אותן המעלות אינן באות להם אלא מצד היסורין. וע"י כן יגיעו לכל מעלות טובות כמו הזית שאינו נותן שמנו אלא ע"י טחינה וכתישה. וכיון שזה הוא סבה כל המעלות נאמר כי קרא ה' שמך כי זה הוא עיקר השם. וכמו שאמרו (חגיגה ט') יאה עניותא ליהודאי כי ברזא סומקא לסוסיא חיורא. כי היסורין מחזירין אותם למוטב. ומ"ש ד"א כל המשקין מתערבין הוא טעם אחר שנתן. עוד למה נמשלו לזית כמו שנאמר. למה נמשלו לגפן ולתאנה לא לענין קריאת השם שאמר קרא ה' שמך. כי עיקר טעם קריאת שמן בזית הוא בעבור היסורין כנז'. ולזה האריך לומר ד"א מה ראה ירמיה למשול את ישראל בזית. ולא אמר ד"א כל המשקין וגו'. שלא תאמר על טעם קריאת השם בזית הוא אומר. אי נמי י"ל דלא דק והכוונה הוא על קריאת השם בזית. וזהו ג"כ משמעות אלא כל המשקין וגו'. ולא אמר ד"א כל המשקין. וכוונתו לומר שאע"פ שישראל הם בתכלית המעלה בחכמה וביופי ובעושר וכדומה. מ"מ זו היא עיקר מעלתן וקריאה שמן. והוא היחס שלהן שהם מצד הקדושה

והטהרה. ואינם מתערבין עם הטמאים כמו השמן שאינו מתערב עם כל המשקין. ומזה נמשכו להם כל המעלות שעליהם נמשלו לשאר אילנות. כי מצד שהם משורש טוב שהם מצד הטהרה משם יגיעו לכל המעלות הטובות. ולא כן הרשעים שהם טמאים מצד הטומאה ואינם נדבקים כי אם בדברים טמאים ומדות מגונות ופחותות. ולזה יש לישראל מעלה. וכמו שאומר ד"א מה השמן למעלה מכל המשקין וגו'. וזה דומה לאשה שהיא כלולה בכל מיני השלימות ביופי ובעושר ובמשפחה וביחס שאע"פ שיש לה כל אלו המעלות. המעלה העיקרית היא מעלת היחס. ע"ד שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל. והיראה הוא מצד היחס שמעשי האדם יעידו על יחוסו. כמו שאמרו (קדושין ע"א) מיחסותא דבבל שתיקותא. ולזה אמר הכתוב יפה פרי תואר ולא אמר פרי יפה תואר. כלומר זהו המעלה ויפה מהפרי החשוב שהוא פרי תואר. כי זאת המעלה למעלה מכל המעלות. מהרס"ו זללה"ה:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו'. במדרש אשרי תבחר ותקרב אשרי מי שבחר בו הקב"ה אע"פ שלא קרבו. אברהם וגו'. עיין מה בכתבתי למעלה:

ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אותו וגו'. הנה י"ל למעלה בפ' תרומה שביאר מעשה כל המשכן שהם הארון והשלחן והמנורה. שם היה ראוי לזכור ציווי מעשה מזבח הקטרת כי שם מקום תחנותו. ולמה הניחו אחר שכבר השלים כל הכלים וכלי הכהנים וקרבנות המלואים. וג"כ קידוש הכלים כולם משחתם ומשחת הכהנים. ואח"כ זכר מעשה מזבח הקטרת כי זה מן הזרות מה שלא יעלם כי ודאי לא נפל זה במקרא:

אמנם י"ל שסוף המעשה הוא תחלת המחשבה. וזה כי יש תכלית ויש תכלית התכלית. וזה כי התכלית הראשון הוא שיעסוק האדם בתורה ובמצותיה. ואח"כ צריך ליכנס לפני ולפנים. וסוד הרוחניות להבנת הסודות העמוקות. כי זה לא יבוא אלא אחר שכבר מלא כריסו מהויות אבי' ורבא וג"כ מהמעשה. ולזה אחר שכבר זכר כל תקוני העולמות כולם הרמוזים במשכן. אח"כ בא לבאר ולרמוז לנו השפע היורד להחיות הסולמות ובאיזה אופן יורד. והענין שהקרבנות היא התקשרות העולמות. ועלייתם תלת גו תלת כנודע ליודעם. והקטרת הוא הרמז לחיות הקליפות וניצוצי הקדושה שבתוך הקליפות שנפלו בחטא אדם הראשון. והנה סוד הקטרת הוא סוד תכלית תפלתנו ועסקנו בתורה. וזה לפי שמתוק הדינים הוא בשורשם. ולזה צריך עליית סימני הקטרת על מזבח הזהב. שהוא לפנים בהיכל והוא קדש קדשים. אמנם הקרבנות הם המזבח הנחשת שהוא בחוץ. אמנם ביום הכפורים שהכל מתעלה למעלה אז וכפר על קרנותיו אחת בשנה. ולזה לפי שסוד

המזבח הפנימי הוא סוד תכלית התכליות כולם. לזה נזכר בסוף כל כלי המשכן ובסוף כל תקוניו כנזכר:

כי תשא

ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה. למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם. וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. והנה יש לשום לב א' באומרו את פני ה' אלהיו. למה כנה בזה המקום אלהיו מה שלא מצינו בכל התורה. עוד ידוע הוא כי שם ה' הוא מדת רחמים ושם אלהים הוא מדת הדין. והנה חרון אף ייוחס למדת הדין לא למדת רחמים. וא"כ מהו אומרו למה ה' וגו'. עוד אומרו למה ה' יחרה אפך בעמך. והנה יש לתמוה על משה שראה כל אשר מרדו ישראל והוא אומר למה יחרה אפו ועוד אומרו בעמך. הנה האל ית' אמר שחת עמך ולא עמו ית' והוא אומר למה יחרה אפך בעמך. ועוד אומרו בכח גדול וביד חזקה. מהו כח גדול ומהו יד חזקה. ועוד אומרו למה יאמרו מצרים לאמר. מהו לאמר אם לאמר לאחרים היינו יאמרו מצרים. ועוד אומרו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים. מאי בהרים יהיה באיזה מקום שיהיה. ועוד אם הם חייבים הריגה ונהרגו והמצרים אומרים כי הקב"ה הרגם. הנה הם אומרים האמת ואחר שהם אומרים האמת מה איכפת לו וא"כ מה טענתו בזה. ועוד מהו אומרו שוב מחרון אפך הי"ל שוב מאפך. ועוד אומרו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו'. והנה השבועה לא היתה אלא אם יהיו צדיקים. כי אם יהיו רשעים גם האבות יודו בזה כדברי רז"ל על פ' כי אתה אבינו וגו'. שהשיבו ימחו על קדושת שמך וא"כ מה טענתו בזה. ועוד אומרו וינחם ה' על הרעה וגו' מהו לעמו הי"ל אשר דבר. ועוד הנה יראה שהאל ית' מחל להם והנה יקשה על משה. וכן קושיא לאלהינו אם למשה הנה אין מדרך המיסר. ולא יחייבהו השכל שעדיין הם עובדי עבודת כוכבים ועדיין שרץ בידם יטהרו ויבקש להם מחילה. כי זה לא יחייבהו השכל כלל. כי היה ראוי למשה ע"ה לרדת מן ההר תחלה. וישרוף העגל ויבער הטומאה מן הארץ ואח"כ יעלה אל ה' אולי יכפר בעד חטאתם. גם קושיא לאלהינו הנה אחר שיש למשה תשובתו בצדו כנז' א"כ איך מחל להם. עוד יש להקשות אחר שנאמר לו קודם ירידתו וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. א"כ איך אמר לבני לוי עברו

ושובו וגו' מי לה' וגו' הנה כבר כופר עונם. עוד אומרו אחר זה ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם. והנה כבר כופר חטאתם קודם רדתו מן ההר כאומרו וינחם ה' על הרעה וגו'. ועוד אומרו וישב משה אל ה' ויאמר. למה לא אמר אל ה' אלהיו כמ"ש למעלה. עוד איך אמר ועתה אם תשא חטאתם וגו' הרי כבר נאמר לו וינחם ה' וגו'. עוד אומרו ויאמר ה' מי אשר חטא לי וגו' כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אחר שאמר וינחם ה'. איך חזר בו לאמר מי אשר חטא לי וגו'. עוד למה למעלה אמר עמך וכאן אמר חטא העם הזה העם סתם ולא אמר עמך. עוד הערות אחרות יתישבו כפי דרכנו בס"ד:

ואפשר לומר לפי שמרע"ה נתבשר בשורה רעה כזאת בפתע פתאום כאשר נאמר לו לך רד כי שחת עמך. לזה נתחכם לבקש על עמו. וכראותו כי זה מן הנמנע כי כבר פשעו ומרדו באל. וראה שצריך לירד קודם לטהרם מטומאתם ואח"כ יתפלל. והנה אם יעשה זה אולי מדת הדין תמהר לחתום גזר דינם ולא תועיל תפלתו אחר זה. ובזה ראה עצמו בדוחק עצום ולא ידע מה לעשות ולאין יפנה. והוא ע"ה בחכמתו הגדולה חקר ודרש בזה ואמר שהדרך ישכון אור. העצה בזה הענין הוא אחר שדקדק במאמרו ית' באומרו לך רד כי שחת עמך. והענין כמו שדרשו רז"ל (מ"ר פ' מ"ג) למה ה' יחרה אפך בעמך. אמר משה לא כך אמרת לי כי שחת עמך. עמך חטאו ולא עמי אם עמי חטאו לא עמך חטאו. הוי למה ה' יחרה אפך. הנה חז"ל גלו לנו חכמתו של משרע"ה שלתקן הענין שבו היה דחוק כנז'. הוא כשדקדק לשון האל ית' שאמר כי שחת עמך ולא אמר כי שחת העם סתם. מזה שפט בשכלו הטוב כי זה המרד לא היה לכלל האומה. וזה ג"כ יחייבהו השכל שאומה כזאת במעט זמן תסכים כולה על ענין רע כזה. ושמח במאמר ית' שאמר עמך כנז' כדי להליץ על ישראל. והענין לפי שהשואל דבר גדול במתנת חנם צריך שיהיה חכם ככותי (הובא בילקוט תהלים י"ט) כמו שרז"ל. כי הענין זה עם היות שתהיה הגזירה לא תהיה כוללת. וג"כ יש לפתח דברו גם כנגד מדת הדין כי הדין יקוב את ההר. כי מי שחטא יענש ומי שלא חטא ינקה. והנה בחכמתו ע"ה היתה תפלתו לא למדת הדין הקשה שהוא שם אלהים. כי בעת הזאת לא יוכל לגשת אליו. וגם לא למדת החסד כי אם למדת הרחמים שהוא ה' אלהים. וז"א ויחל משה את פני ה' אלהיו. ר"ל התחיל לבקש בדבר הזה מלפני ה' אלהיו. כמו שאמרנו כי מדת הרחמים אין בה דין גמור לחייב גם העם שלא חטאו. ואין בה חסד גמור כי הוא דין ורחמים יחד. וזה כדי למתק מדת הדין גם על הרשעים כמו שיבא. וז"א ויחל משה את פני ה' אלהיו. ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך שהם צדיקים ולא חטאו. אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול

וביד חזקה. ירצה לדעתי לפי שהמצרים וגם קצת רשעי ישראל בעת היותם במצרים. וראותם היד החזקה והזרוע הנטויה של מדת הדין על מצרים בעשר מכות היו אומרים כי האל יתי הוא פועל הרעות לבד כמו שאמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם. וכן ג"כ קצת רשעי ישראל באומרם המבלי אין קברים במצרים וגו'. והנה האמת הוא כי האל יתי הוא סבת הסבות כלם להעניש לרשעים וליתן שכר טוב לצדיקים. וז"א אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול שהוא פעל הטובות והחסדים המיוחסים למדת הגדולה. וגם הוא פעל הנקמות במצרים שהוא היד החזקה והמיוחסת לגבורה. וירצה בזה כי הוא פועל ג"כ הרעות ר"ל סבתם הרחוקה וג"כ פועל הטובות. אחר שזה אמת הנה אם תעשה כליה גם לטובים בתוך הרעים. הנה אז יאמרו מצרים כמו ששפטו כן הוא האמת שהם אמרו ראו כי רעה נגד פניכם. ר"ל כוכב ששמו רעה שהוא מאדים המורה על הדם והרג וחורבן ארצות ושממון. ואמרו כי זה חייב עליהם ביציאתם ממצרים כמה רעות. ועתה יאמרו מצרים כי בממשלת כוכב ששמו רעה הוציאם להרוג אותם בהרים וגו'. והענין שמצרים בעת צאת ישראל ממצרים לא אמרו כי אם ראו כי רעה נגד פניכם. וז"א למה יאמרו מצרים לאמר כלומר מה שאמרו ראו כי רעה נגד פניכם. עתה יפרשו דבריהם לאמר מה שאמרנו הוא ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה. ואומרו להרוג אותם בהרים וגו' ירצה לפי שאמרו הוברי הכוכבים שהכוכב המורה רע תחלש ותתחזק הוראתו כפי המקומות והזמנים. וזה אם הורה על החורבן וההרג והשממון על אומה מה אם במקום מיושב. הנה תתמעט הוראתו כי לא יהיה החורבן כל כך. אמנם אם יהיה במקום שמם וארץ ציה הנה תהיה אותה ההוראה חזקה כמו שחייב ויהיה כללי. וז"א ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שהוא מקום שמם שהוא מקום מוכן אל הוראתו. ובזה תתחזק הוראתו ותהיה כללית. וז"א ולכלותם מעל פני האדמה ויאמרו שזהו תכלית ההוצאה כדי שתשלים הוראתו בשלימות לא זולת. והנה אין חילול השם גדול מזה. ולזה שוב מחרון אפך ר"ל שאפך על הרשעים איני שואל עליו. שאין אני שואל כי אם על חרון אפך שהוא האף היותר חזק ויתרונו שהוא גם על הצדיקים. וז"א והנחם על הרעה לעמך הצדיקים לבד לא זולת. וזה מצד חלול השם אף אם היו ראויים לעונש. וכ"ש שאינם ראויים לעונש כלל שהם עמך. וכ"ש וכ"ש שאתה מושבע ועומד. וז"א זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו'. והנה בזאת הטענה נצח ונתקבלה תפלתו. וז"א וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ר"ל לעמו הצדיקים הדבוקים בו יתי ומיוחסים אליו. שאלו אינם צריכים טהרה ולא תשובה. ולא בקש עליהם אלא שלא יכנסו ברשעת החטאים בנפשותם מחמת קטרוג המקטרג. והנה אחר רדתו מן ההר ועשה ברשעים

שפטים כשלשת אלפי איש אמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם. ומה נחמד אומרו ועתה ר"ל עתה ולא קודם. וג"כ לא אמר ה' אלהי כי אם אל ה' שהוא הרחמים הגמורים שאין בהם דין כלל כולי האי ואולי אכפרה בעד חטאתכם. והנה בזה המקום לא אמר טענה לא זכור לאברהם וגו' ולא למה יאמרו מצרים וגו'. כי אלו ב' הטענות אין להם מבוא בזה. המקום אחר שהם רשעים גם האבות יודו בזה. וג"כ המצרים בהשאר הצדיקים שלא חטאו אין מבוא לטענתם כלל. ולזה לא אמר בזה המקום עמך כי אם העם הזה סתם. ולא מצא מרע"ה טענה כי אם מחני נא מספרך אשר כתבת. ר"ל למה לי חיים אם לא תתקבל תפלתי. והיתה תשובתו ית' מאשר חטא לי וגו'. אמנם בעבור תפלתך לך נחה את העם הזה וביום פקדי וגו'. מאשר חטא לי וגו'. ר"ל אאריך אפי עמהם בעבור תפלתך:

אמנם יש להעיר למה כאן זכר טענת למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם וגו'. ואח"כ זכר טענת זכור לאברהם וגו'. אמנם במשנה תורה פ' עקב זכר תחלה טענת זכור לעבדיך לאברהם וגו'. ואח"כ אמר פן יאמרו מצרים לאמר וגו' והם עמך ונחלתך וגו'. וי"ל (שמהרי"ז נר"ו) שהסדר האמתי הוא מה שזכר כאן שבתחלה בא מצד טענת חלול השם. והוא למה יאמרו מצרים לאמר ברעה וגו' כנז' לעיל כי מצד זה יתחלל שם שמים שיאמרו מבלתי יכולת ה' וגו'. והנה מצד תוקף חרון אף מדת הדין לא קיבל זאת הטענה אחר שזה תלוי בכבודו ית'. הרי מחל על כבודו ויעשה בהם הדין. ואחר שראה משרע"ה שלא הועיל בטענתו זאת. בא אח"כ בטענה יותר חזקה והוא טענת זכור לאברהם וגו' אשר נשבעת וגו'. ואחר שאתה מושבע ועומד מחוייב לקיים שבועתך. והנה בזאת הטענה נצח משה מדת הדין ולזה וינחם ה' וגו'. והנה כאשר בא מרע"ה במשנה תורה לספר הדברים אשר עברו בינו ובין האל ית' אמר כאשר נאמר להם לישראל שנצחתי מדת הדין מצד השבועה שהוא מושבע ועומד וגו'. ודאי יאמר נא ישראל שאף אם יעשו נאצות גדולות יותר מזה ודאי אין להם פחד כי הוא ית' מושבע ועומד. ולזה מרע"ה שינה מפני השלום ואמר דע שאני באתי בטענת השבועה שנשבע לאבות ולא שוה לי. כי בודאי לא יקרא זרע כי אם הצדיקים ההולכים בדרכי אבותם וכיוצא מאלו הטענות. אמנם לא נתקבלה תפלתו אלא בעענת פן יאמרו מצרים וגו' ומצד שמא יתחלל שם שמים ח"ו בעולם. לזה רחם ה' על עמו. ולזה לא ישענו ישראל על טענה זו לחטוא פעמים אחרות כי שמא מחול על כבודו. ולזה ודאי תהיה יראתו ית' על פני ישראל ולא יחטאו:

ואתה דבר אל בני ישראל וגו' אך את שבתותי וגו'. קשה מאי ואתה דבר משכ"כ בכל הדברות. ועוד למה בדברות הראשונות אמר זכור ולא אמר כאשר צוך ה' אלהיך. ובשניות

אמר כאשר צוך. והענין שבענין השבת יש ב' בחינות. או שביתה ממלאכה כי ע"ז גם האדם עצמו חפץ בצווי זה כי הוא נח ושובת מן היגיעה או לשמרו בכל פרטיו לקיים מצות האל ית' לבד. וכבר ידעת משרז"ל (שמות פ"א) על ישמח משה במתנת חלקו. כי שאל מן פרעה במצרים שיניח לישראל שישבתו ביום השבת ויעשו מלאכה ששת ימים והודה לו פרעה כדי שיהיה להם כח בשאר השבוע לעשות מלאכה וישראל שמחו בזה מאוד. וז"א ואתה דבר וגו' פי' ואתה שאתה הוא שאמרת להם בחינת שביתה ממלאכה לתועלת עצמם שינוחו מיגיעה. הנה אתה עצמך חזור עתה ודבר לישראל ואמור להם שעתה אל יעשו כן לקיים השבת לכוונת תועלתם והנאתם רק להיותם מצווים ממנו. וזהו אך את שבתותי תשמרו כלומר אך מיעוט שלא יקיימוהו לטעם האחר רק להיותם שבתותי מצווים ממני. כי אות היא וגו'. לדעת כי אני ה' מקדשכם ולא כדי לנוח מן העבודה. וכבר ידעת פי' שבתותי שהם סוד ת"ת ומלכות. מוהרח"ו נר"ו בשם הרי"א זצלל"ה:

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים וגו'. מ"ש לך ולא אמר רד כי שחת וגו'. להורות על המהירות שבענין הירידה. וכן הוא בס' עקב קום רד מהר מזה. והנה פירוש טעם הירידה וטעם המהירות. ואמר שטעם הירידה כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. וזה ירמוז לערב רב שקבלן משה מדעתו (שמ"ר פ' מ"ב). וכל סרחונן תלוי בו. וטעם המהירות לפי שסרו מהר וגו' והוא מדה כנגד מדה. וזה טעם פרו מהר: עוד יש לפרש שבפסוקים אלו נתכוין לומר שה' עונות יש לישראל בענין זה. א' שכפרו בטובתו של משה ומרדו במלכותו ובנבואתו. וזהו טעם כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים כלומר שסרחו לך וזלזלו בכבודך. והב' עשו להם עגל מסכה והמירו כבודם בתבנית שור וגו'. וזה החטא כלפי מעלה. וג' אחרים הם וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל. והנה בתחלה כשאמר לו ה' לך רד. שתק משה שחשב שירידתו היא עונש שמקבל בעדם ולא יתחייבו עונש אחר שמאחר שסרחונן תלוי בו. כ"ש כי שחת עמך. א"כ חשב כאלו היא עשה מעשה והוא יקבל העונש בעבורם. אז אמר לו ה' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. והם ראויים לעונש. ובמדרש אמרו עוד טעם למה שתק. ומ"ש ועתה הניחה לי כבר דרשו רז"ל (שם) מה שדרשו. ולפי הפשט אפשר לומר שאמר לו הניחה לי בעבור שזה החטא יש בו ענין שחטאו כלפי משה וענין שחטאו כלפי מעלה כפי מה שפירשנו וישראל נקראין עמו של משה כמ"ש כי שחת עמך לפי שטרח בהוצאתן. ונקראין גם כן עמו של הקב"ה. וזה דומה לעבד של שני שותפין שסרח לשניהם. ואחד מהם רוצה למחול על סרחונו.

ואחד אינו רוצה. בודאי לא יענישנו אותו שאינו רוצה כי אם מדעת חברו מאחר שהוא של שניהם ולשניהם סרח. ולזה אמר לו ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם. וזהו טעם ויחר אפי כי הילי"ל הניחה לי ואכלם. אבל יתיישב על זה הענין שאמרנו. כלומר אם לא חרה אפך אתה ורצית למחול הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם. כלומר יסורין ועונש יכול אני לעשות שלא מדעתך. אבל לכלותם אי אפשר אלא מדעתך אחר שאף הם עמך. ואעשה אותך לגוי גדול תחת אשר תניח אותי. כשותף האומר לחבירו הניחה לי להתנקם מאותו העבד ואני אתן לך דמי חציו או דמי כולו. ועל זה הפירוש יתיישב גם כן מ"ש למטה ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות. וכי לא היה מאמין במ"ש ה' כי שחת עמך עד אשר יראה בעיניו. ועוד מה טעם ויחר אף משה. ועד עתה לא חרה אפו. ולפי מה שפירשתי יתיישב הכל. כי הנה מתחלה כשהיה בהר לא רצה שיראה בעצמו שום כעס שאם יכעוס הוא ויוסיף על כעס ה' אין תקנה לשונאיהם. ע"ד מה שדרשו (שמ"ר פ' מ"ה) בפנים אל פנים. ולזה הכעס שראוי לכעוס לא כעס עד אשר קרב אל המחנה וראה אז כעס. ולמדנו מכאן כמה שלימותו של משה שאף על פי שהוא מאמין בה' שאמר לו כי שחת עמך אף על פי הכעס שראוי לו לכעוס לא כעס עד שראה בעיניו כאשר הוא המשפט. והנה התחיל משה לבקש על החמשה חטאים שהיו ביד ישראל כנגד הא'. שחטאו כלפי מעלה והמירו את כבודם. אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת כלומר כמה טורח טרחת בהוצאתם ועשית כמה נסים ונפלאות בהוצאתם ויצא הכל להבל. עוד יי"ל שדרך כבוד אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך. כנגד מ"ש שחת עמך שקראם עמו. ומחמת כן א"ל הניחה לי כלומר מאחר שהם שלך איני עושה כי אם ברשותך ולזה אמר לו משה למה ה' יחרה אפך בעמך כי עמך הם. וכנגד הב' שחטאו כלפי משה. אמר למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים. כלומר לא הוציאם משה אלא להרוג אותם בהרים. ועתה שוב מחרון אפך כנגד החטא הראשון. והנחם על הרעה לעמך כנגד החטא השני. וכנגד השלישי שנשארו. כנגד וישתחוו לו. זכור לאברהם שהשתחוה לפניך כמה השתחוואות. כד"א ונשתחוה ונשובה וגו'. וכנגד ויזבחו לו. זכור ליצחק שפשט צוארו לזביחה. וכנגד ויאמרו וגו'. זכור ליעקב שמעולם לא הוציא דבר שקר מפיו. כד"א תתן אמת ליעקב. וזהו כונת רז"ל במה שדרשו במדרש רבה (פ' מ"א) כיון שעשו אותו מעשה יצאו חמשה מלאכי חבלה לכלותן אף וחמה וקצף והשמד והשחת. אמר רבונו של עולם אתה עומד באחד ואני עומד באחד וכו' כמ"ש שם:

ויפן וירד משה מן ההר ושני לחות העדות בידו. לחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים. והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחות. הענין שמשה רבינו ע"ה באותם הימים שהיה בהר היה אלהי ולא היה לו נטיה לענייני החומר כלל כאומרו ארבעים יום וארבעים לילה וגו'. ולזה כאשר רצה לירד פנה עצמו מהדברים הרוחניים להסתכל בדברים הגשמיים. וז"א ויפן וירד מן ההר כי אם לא עשה כך לא היה יכול לירד. ואו' ושני לוחות העדות בידו. ירצה שכאשר היה למעלה בהר עם היות שידע שעשו העגל. עם כל זה הוריד בידו הלוחות לפי שידע שלא מרדו כולם אלא מקצתם כנזכר לעיל. לזה הוריד הלוחות ליתנם לאותם שלא מרדו כי חשב שנבדלו לצד אחד. אמנם כאשר ירד מן ההר וקרב אל המחנה וירא את העגל והמחולות. וראה שהיו עובדים בפרהסיא ואין מי שימחה בידם. אז חרה אפו וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם וגו'. שאז חייב כפי שכלו אחר שאין מי שימחה בידם. גם לא נבדלו מתוכם כאילו כולם עובדי עבודת כוכבים ואין בהם צדיק גמור שראוי ליתן לו את התורה. ולזה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר. ר"ל שלא רצה להכניסם למחנה שאינם ראויים לזה. שאילו נתאמת לו זה הענין לא היה מורידן כלל. ולא הורידן כי אם לכוונה הנזכרת. ולהורות להם בראיה ברורה שהקב"ה מחל להם העון ולא יתפסו אלא העובדים לבד כנזכר. ולזה הניחו הקב"ה להורידם. וז"ש ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו. ר"ל שבהורידו הלוחות היה ראיה ועדות על שהקב"ה סלח להם. כאומרו סלחתי כדברך. או ירצה ויפן וירד משה מן ההר וגו'. שיש להעיר למה כאן בעת שבירת הלוחות הוא מספר בשבחן כאומרו שני לוחות העדות בידו. והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב וגו' מזה ומזה הם כתובים. כנראה שאין זה מקום זה הענין שלמעלה שאמר ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו וגו'. שם הי"ל כל זה לא כאן: אמנם הענין להודיע שהדבר שהוא יקר הערך המגיע לאדם בלא טורח ובלא מחיר הנה לא יודע ערכו רק בעת חסרונו. ולזה בעת שבירת הלוחות נודע ערכם ושבחם כנזכר ולא קודם:

שמר לך את אשר אנכי מצוך היום וגו' השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך וגו'. יש לדקדק מה טעם אשר אתה בא עליה כי אין צריך לפרש אשר אתה בא עליה. כי מסתמא הכונה ביושב הארץ הוא ארץ ישראל. ועוד מה טעם עליה ולא כתב אליה כדרכו בכל מקום לכתוב כי תבוא אל הארץ. ועוד מה טעם חזר לכפול פעם אחרת זו האזהרה. כמו שכתוב בסמוך פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו'. ונראה לפרש כי הכונה הוא ע"ד משרז"ל (ב"ר פ"ה) כי שלשה כתבים שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה. הרוצה להשלים ישלים. הרוצה לעשות מלחמה יבוא ויעשה

מלחמה. ומכל מקום אלו שמשלימין צריכין לקבל עליהם שלא לעבוד עבודת כוכבים. ועוד צריך שיקבלו זה קודם שיבואו למלחמה. אמנם אם כבר מאנו לקבל ואחר כך רצו לקבל כדרך שעשו הגבעונים אין מקבלין אוחם שוב. וזהו טעם פן תכרות ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה. אף על פי שיקבלו עליהם שלא לעבוד עבודת כוכבים. מאחר שכבר אתה בא עליה למלחמה אין מקילבן אותם עוד. ונתן טעם ואמר פן יהיה למוקש בקרבך. כי מאחר שלא קבלו בתחלה זה מורה על רשעם ואינם עושים עתה כי אם מיראה. ואין קבלתם קבלה וסופם לחזור לסורם. ויהיו למוקש בקרבך שגורמין עד שתשתחוה לעבודת כוכבים ותעשה כמעשיהם. ואחר כך אמר פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם. זה מדבר באותם שקבלו עליהם בתחלה שלא לעבוד עבודת כוכבים. ומה שאמר פן תכרות ברית ליושב הארץ הוא נמשך למטה כי אלו מותר לכרות להם ברית. אמנם אם תראה שזנו אחרי אלהיהם. אחר כך וזבחו לאלהיהם. הזהר שמא יקרא לך ואכלת מזבחו. והוא ע"ד מה שאמרו רז"ל (ע"ג ח') אף על פי שאינו אוכל משעת קריאה הוא עובר. כי זה גורם להם עד שיקחו מבנותיהם לבניהם. ואף על פי שיגיירו אותם אין גרותם שלימה כי סופם לזנות אחרי אלהיהם. והזנו את בניך אחרי אלהיהם וגורמין לך עד שתעשה אלהי מסכה ממש. כמו שעושין הם. מהרס"ו זללה"ה:

ויקהל

ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו וגו'. אם תסתכל תמצא חלק הנדבה לחמשה חלקים כנגד ה' כתות שאינן שוות בנדבת הלב שיש שהתנדבו הרבה ויש מעט. ואמר מלת הביאו בכל אחד ואחד לרמוז שהם נחלקים בהבאתם ולכן לא כללם כלם בהבאה אחת לומר בתחלה ויבואו וקאי אכולהו. ואמר כנגד החלק הא' שהם האנשים אשר להם רוח נדיבה ויבואו כל איש אשר נשאו לנו וכל אשר נדבה רוחו אותו להפליג בנדבת לבם הטוב ואמר הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבודתו ולבגדי הקדש שהיה להם חלק בכל הדברים של המשכן. ואח"כ הזכיר כת שניה שהם פחותים מהם בנדבה וגם שלא נזדרזו להקדים אלא אדרבה הנשים קדמו אותם ולכן כללם עם הנשים ואדרבה הקדים הנשים עליהם ואמר ויבואו האנשים על הנשים והזכיר נדבת הנשים תחלה ואמר הביאו חח ונזם וגו' כל כלי זהב ואח"כ הזכיר האנשים ואמר וכל איש אשר הניף תנופת זהב להי' וכלל כלם בהבאה אחת ואפשר שלזה הזכיר בהם לשון תנופת זהב למעט לומר שמעט הוא מה שיביאו. ועוד היו משתבחין להראות לכל מה שהביאו. ואח"כ הזכיר הכת הג' ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן

ותולעת שני ושש ועזים וגו' שאלו הם דברים פחותים מעט מן הזהב וחשובים מן הכסף שהזכיר אח"כ בכת הד' ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת וגו' ואח"כ הזכיר הכת החמישית ואמר וכל אשר נמצא אתו עצי שטים שאלו הם גרועים מכלם. ואמר בכל כת וכת מלת הביאו לחלק ביניהם. ומה שאמר כל נדיב לבו ולא אמר נדיב לב וג"כ אמר נשאו לבו נדבה רוחו אותו. ולא אמר נדב רוח סתם. ג"כ כל איש אשר נדב לבם אותם ולא אמר נדב לבם סתם. לרמוז שמעצמן נתנדבו ולא הוצרכו שימשכו לבם אחרים להתנדב וידברו על לבם כדי שיתנדבו אלא הם מעצמן כדי שתהא נדבה רצויה מלב ומנפש בלי שום הכרחה. מהרס"ו זללה"ה:

ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו'. יש לפרש ראו כלומר לא תאמרו שאני מעצמי בחרתי בבצלאל ראו שהוא ראוי לכך וה' בחרו וימלא אותו רוח אלהים. וזהו דקדוק וימלא אותו רוח אלהים שכתב אחריו כי כל זה דבר משה לישראל ומה טעם להזכיר משה לישראל שהשם מלאו רוח חכמה. אלא לומר להם ראו שאני לא בחרתי בו מעצמי כי אם ה' בחר בו שנתן לו חכמה יתרה. ותמצא שאח"כ צרף אותו עם אהליאב פעם אחרת ואמר מלא אותם חכמת לב וגו' ואח"כ צרפם את שניהם עם שאר החכמים ואמר ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב לרמוז שבצלאל היה יודע כל מה שהיה יודע אהליאב וגם מה שהיו יודעים שאר החכמים ואהליאב היה יודע מה שהיו יודעים שאר החכמים ולא הגיע לידע מה שהיה יודע בצלאל ואינו כדרך העולם שיש יודע בכסף ובזהב לעשות מלאכות חשובות ואינו יודע באריגה ולא בחרושת עץ. אמנם בצלאל היה יודע יתר על הכל לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרושת אבן ובחרושת עץ. משא"כ אהליאב שלא היה יודע כי אם במלאכת האריגה והרקום ושאר החכמים לא היו יודעים כי אם בשאר מלאכות וגו'. ואומרו ראו קרא ה' בשם וגו' ארז"ל שנמלך בישראל ואמר להם אם הגון עליכם. ועוד י"ל ראו בעין השכל שכבר קרא ה' בשם בצלאל מתחלת יצירתו והכינו לכך שהרי הוא קטן בשנים בן י"ג שנים והוא מלא חכמה גדולה וזה יעיד עליו שכבר קרא ה' בשמו ע"ד קורא הדורות מראש. ויש להתבונן מה טעם פעם אומר וימלא אותו רוח אלהים. ופעם אומר מלא אותם חכמת לב. ועוד דקרא דמלא אותם חכמת לב מיותר שכבר הזכיר בוימלא אותו רוח אלהים כל מלאכת חרש וחושב ורוקם. ועוד שהפסיק ביניהם בפסוק ולהורות נתן בלבו. ועוד מאי הוראה שייכא הכא הילי"ל לשון לימוד. וי"ל שהפסוק נתכוין לזכור ב' ענינים שהיו צריכין למלאכת המשכן. א' הידיעה במלאכת התבנית. והג' החכמה שרומזת אליה המלאכה ההיא. שכל כלי וכלי יש לו רמז שהמשכן הוא כדמות עולם קטן והיו צריכין האומנין להתכוין בשעת המלאכה לרמז

שרומז אליו כל דבר ולזה הקדים הכתוב לרמוז ענין החכמה הזאת ואמר וימלא אותו רוח אלהים בתבונה ובדעת וגו'. לחשוב מחשבות לעשות וגו' כלומר החכמה הזאת היא לחשוב בה מחשבות ולהתכוין בה כוונות ידועות ורמזים ידועים כדי לעשות בזהב ובכסף שאם לא ידעו החכמה הזאת אינם יכולין לעשות שמעשיהם אינן מעשים ולז"א ג"כ מלאכת מחשבת יחס המלאכה למחשבה לומר שאם אין מחשבה המלאכה פסולה ולז"א בחכמה הזאת ולהורות שהיא כמו הוראת התורה שיודעין להורות לאחרים וזהו טעם עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות שהם שני ענינים כמו שפי' הרס"ו זללה"ה:

והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר. לפי מה שדרשו רז"ל (יומא ע"ה) בבקר בבקר על אבנים טובות שהיו יורדות עם המן יבוא על נכון מלת עוד וכן מלת והם רומזת אל הנשיאים ואמר בהם והם ולא פירשם לחסרון כדרך שחסר והנשיאים לפי שנתרשלו:

ויבואו כל החכמים העושים וגו' איש איש ממלאכתו וגו'. יש להקשות למה הוצרכו כלם לבוא לפני משה ולא עשו שליח להגיד לו. ועוד מה טעם איש איש ממלאכתו. ועוד מהו לאמר. וי"ל שבא להודיענו נאמנות החכמים האלה שהסכימה דעתם להגיד למשה וכל אחד הניח מלאכתו והלך בזריזות ואמרו אל משה בזריזות גדולה לאמר ולהכריז שלא יביאו עוד וזה טעם לאמר שרצו שלא יביאו אצלם כלל ומיד ויצו משה בזריזות וגו'. הרס"ו זלה"ה:

פקודי

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן. י"ל מה טעם לא פוקד על פי משה אלא מה שהוא עבודת הלוים ביד איתמר. ולא מה שנמסר לעבודת הלוים ביד אלעזר כגון הארון והשלחן והמנורה והמזבחות ושאר כלי הקודש. כי ראוי היה כדי להסתלקו מן החשד כמו שארז"ל (שמ"ר פי נ"א) ליתן חשבון על הכל. וכ"ש שלא נתן חשבון אפילו על מה שנמסר ביד איתמר כי אם על כסף פקודי העדה מאת ככר וגו' שנעשו מהם האדנים. אמנם על שאר הכסף הבא בנדבה והזהב והנחשת לא נתן חשבון ואע"פ שהרמב"ן ז"ל נתן טעם שאי אפשר ליתן חשבון על הזהב שאין ידוע מה נעשה ממנו בציפויים ושאר דברים שא"א לעמיד על חשבונם מ"מ איך יצא משה רבינו מן החשד ומלזות שפתים של ליצני הדור במה שנתן חשבון מן הכסף של האדנים לבד ואינו יודע ליישב הדבר אם לא על פי מדרש הזוהר שדרשו שכשנעשה המשכן היה סמאל הולך ושם למצוא עילה על האומנים ועל משה רבינו ע"ה בענין מלאכת המשכן אם נעשית באמונה עד שכפף אותו השם לפני

משה ועשה חשבון באמונה ואז נכפף בראותו חשבון המשכן באמונה וזהו אלה פקודי המשכן כד"א גם אלה תשכחנה. כמו שדרשו שם דף רכ"א. והנה גם בכאן יש לשאול איך נתפייס השטן בזה במה שנתן חשבון מכסף פקודי העדה ולא נתן חשבון מהשאר. אמנם נלע"ד לומר שהשטן המקטרג אין לו לקטרג אלא אם ימצא איזו עילה ברורה לומר לפני השי"ת תראה מה עשו כך וכך אבל מן הספק ודאי אין לו פה לדבר כי עליו להביא ראיה לקיים קטרוגו ולכן לא מצא לשאול אלא ממנין כסף פקודי העדה מה נעשה ממנו כי זה יש לו תביעה עליו לומר תבררו מה נעשה ממנו הוא דבר שיוכל להתברר ונתן חשבון על האדנים ושכח האלף ות"ש ע"ה. ובזה מצא עילה עד שהאיר השי"ת עיניו וזכר ווי העמודים שנעשו ממנו. עוד דבר אחר כי יש לו תביעה על הכסף יותר מהשאר כי הוא ניתן כופר על נפשותם שלא יהיה בהם נגף כי אדרבה היה רוצה למנותם בלא כופר כדי שיהיה לו שליטה עליהם לבוא אל בתיהם ובכסף שנתנו כופר על נפשותם ניצולו מידו לזה הוא מבקש עלילה על כסף פקודי העדה בפרט. עוד ד"א שכל הקטרוג שלו הוא על האדנים בפרט שהם עיקר יסוד המשכן שכל מין המשכן סמוך עליהם ובזה נקצצו רגלי השטן כנזכר בזוהר פ' ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וגו' וז"ל בההוא זמנא דאלין סמכין אתקמו ואתיהיבו באתרייהו ההוא זמנא אתרפו ואתעברו מאתרייהו סמכין מאתר סטרא אחרא ועל דא ויתן את אדניו וגו' עד דיהא בתקיפו רב אוקים ליה משה ע"כ. ואפשר שמה שדרשו רז"ל במדרש (פ' נ"א) שהיו ליצני הדור מדברים במשה עם מה שדרשו בזוהר בענין השטן הכל אחד כי כשקם השטן כל שבאים מכחו ומצדו כלם קמים וכשנופל שאין לו טענה כלם נופלים ובזה לא נשאר שום חשד על משה כנזכר שם בזוהר דרוח קודשא אכריז לעיניהון דישראל ואמר ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה ואתו אהליאב וגו' ובזה נאלמו שפתי שקר הדוברות על צדיקים עתק. הרס"ו זלה"ה:

ויקרא

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן להי' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם אם עולה קרבנו וגו'. כבר ידעת המבוכה והספק העצום שנפל בין המפרשים ז"ל ראשונים ואחרונים בענין הקרבנות ר"ל כוונת הקרבנות. והנה כל דבריהם ז"ל דברי אלהים חיים אין להשיב עליהם. אמנם מה שיראה מסכים לשכל ולאמונה הוא בשנקדם ונאמר שהאיש שיאמר עליו גדר האדם הישראלי הוא מי שהוא מושל בחושיו וכחותיו הנפשיים והגופיים ומנהגם כפי עצת השכל וחוסם

הכחות המתאוים ומונע אותם מן הרבוי אחר שיתן להם חלקם המספיק להם מה שימלא חסרונם מהמאכלים המספיק והמשתה המספיק על הדרך השוה והרחיצה וכל צרכיהם על הדרך השוה. וגם חוסם הכח הכעסני המבקש הנצוח אחר אשר נתן לו חלק בנצחון המועיל בדברי החכמות והדעות וגערה באנשים הרעים. וג"כ נתן לחושים חלקם במה שמועיל לו וממשמש בידיו ורגליו ולשונו בענין הצורך ובחפצו המועיל וכן השמע והראות וההרגשה ואח"כ היצר והרעיון והמחשב והזכרון ואח"כ הכח המתעורר המשתמש בכל אלה ולא יעזוב אחד מאלו הכחות והאברים שירבה במה שהוא מיוחד בו וכאשר יעשה צרכי כל אחד מהם ויתן לכחות הטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשינה ולחיוניים מה שיספיק להם מהיקיצה והתנופה במעשה וכל זה כפי עצת השכל המושל בהם ומנהגם. אז יקרא עליו שם אדם כי אז יעזרוהו להדבק במדרגה שהיא המדרגה האלהית אשר היא למעלה מהמדרגה השכלית וזה אחר שכל הכחות נשמעים אליו הנה אז ישתמש בכל הכחות ובכל האברים כפי אשר יצוה השכל מבלי המרות צוויו כי יצוה אותם שלא יפנו אל השדים המחשביים המתדמים ולא יקבלום ולא יאמינום עד שיועצו עם השכל ואם יכשיר מה שיש אצלם יקבלם ואם לא ימרה ויקבלו זה ממנו המדמה והמתעורר ויסכימו לעשותו. וג"כ יצוה המדמה להמציא ההדור שבצורות הנמצאות אצלו בעזר הזכרון להדמות אליו הענין האלהי המבוקש כמו מעמד הר סיני ומעמד אברהם ויצחק בעקידה וכמו משכן משה וזולת זה. וג"כ מצוה השומר לשמור את זה ולא ישכחהו ויגער במחשבי ושריו המבלבל האמת ומספקו ויגער בכעסני והמתאוי מהטות השכל ומטרידו במה שיש אצלם מהכעס והתאוה. ואחר זאת ההצעה ינהיג הכח השכלי כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמחה לעשות מצות מנהגם בלי עצלה כלל ועם זה יהיו המעשים הטובים והדביקות האלהי ועליו ובעבורו יקרא האדם אדם. ואחר שיצר האדם רע מנעוריו רוב מזגי בני אדם נוטים מן השווי. והנה בזה פרצו גדרם וימלוך החומר וזה באמצעות המדמה והמתעורר המתואר בשם נחש והוא שטן הוא יצר הרע כי אין צדיק בארץ אשר ימליך שכלו על כחות הגוף כפי אשר אמרנו וכי הכח המתעורר והמתאוה יטו השכל ויטרידוהו בנטותם אחר החומר בתאותם הכלביית וזה בלי עצת השכל. והנה בזה יתרחקו מהמעשים הטובים ומהדבקות האלהי. ולזה רופא חנם האל יתי לעד הניח רפואה לזאת המחלה והיא הנקראת קרבן ר"ל לקרב אותו הריחוק שנתרחק האדם מהדבקות האלהי כנז'. והענין שהמחלה היא בדברים הנמשכים מהנפש החיונית באמצעות הכח המתעורר וג"כ בפעולות הנמשכים מהנפש הטבעית באמצעות הכח המתאוה וג"כ דמיונות הנמשכות מהמדמה כל זה בעשותם

מה שנמצא אצלם הכעס והתאוה והדמיון בלתי עצת השכל וזה יקרא שוגג ר"ל אחר שנעשה כל זה שלא באמצעות עצת השכל הנה יקרא שוגג בלי ידיעה ולזה הונח הקרבן וזה מחכמתו ית' ומרחמנותו על יצוריו וזה כי עונשו ית' מדה כנגד מדה. ולזה אם יחטא האדם בנפש המשכלת ר"ל במזיד כמו להרוג הנפש וכיוצא הנה הדין יחייב שיהרג אחר שהפסיד נפש חבירו השכלית כאשר עשה כן יעשה לו נפש תחת נפש וזה אחר שחטא בנפש המשכלת וכן ג"כ אם חטא בעבודת כוכבים בעדים והתראה במזיד הנה יהרג ג"כ וכן כל חייבי מיתות כי כולם הונחו על המזיד והענין כמו שזכרנו כי משפטיו ית' מדה כנגד מדה. אמנם אם יחטא האדם בשוגג הנה יתחייב שיפסד הכח אשר בו חטא ג"כ והיא הנפש החיונית או הנפש הצומחת וזה א"א אחר שאין קיום לנפש המשכלת כי אם בקיומם ואם יפסידם הנה תפסד הנפש המשכלת ג"כ שלא חטאה. ולזה הוקבע הקרבן על השוגג כמו שאמר וכי תשגו וגו' וזה כדי לתקן אשר עיות באמצעות המתאוה והמתעורר ולזה יביא ב"ח אחד ויסמוך ידיו עליו. ר"ל שיעשה תמורתו ובזה ישוב אל ה' וישכיל חטאו להבין כי חטא באלו הכחות וכי היה ראוי לזה העונש אם לא שלא יגיע הנזק לנפש המשכלת כמו שאמרנו והנה לזה הונחו קרבני חובה והם החטאות והאשמות. וענין העולה הוא לפי שכאשר יפשע המדמה מכחות יד השכל הנה יביא עולה שהיא באה על הרהור המדמי והמחשבי והנה אין תועלת בהמדמה כלל אם לא כאשר ישרות השכל ולזה העולה כולה כליל לשריפה אזלה. לרמוז כי המדמה אם לא ישרות השכל כולו נזק וכן המחשבה כנזכר ולזה העולה באה זכר ולא נקבה וזה כי המדמה כח שכלי ורוחני בלתי גשמי. אמנם כאשר יחטא המתאוה הנה יביא חטאת והענין לפי שהוא שוגג ולפי שהמתאוה אף אם לא ישמע אל השכל יש לו תועלת לקיום הגוף לזה אינה כליל. אמנם יש בה חלק לכהנים כי זה ירמוז שיש למתאוה תועלת לקיום הגוף זולת תועלתו בשרתו השכל ולפי שהוא כח חומרי לזה באה החטאת נקבה. אמנם בחטאות הצבור וכהן משוח וחטאת ב"ד יובאו זכרים וזה אחר שחומרם זך ונשמע אל השכל תמיד הנה יחשב שגגתם למזיד וכל חומרם הוא במדרגת הצורה לזולתם ולזה שגגתם עולה זדון. והנה העונות שנעשו בנפש החיונית והצומחת בלי עצת השכל והנה לזה יקריב נפש חיונית אחת וגם כן יביא עמה מנחת נסכים היא הסולת ושמן ויין כי הם מזון הצומחת וזה להעירו לשעבד כחותיו אל השכל כנזכר וילכו אחר עצתו כי בזה יושג הדביקות באל ית' ובתורתו. ודע שעם היות שלא יחטא האדם חטא ידוע שיתחייב עליו קרבן הנה אחר שכל המזגים כלם נוטים מן השווי כי א"א לאדם שיכניע כל כחותיו אל עצת השכל בכל העתים בשוה כי אם בעת ההתבודדות בתפלה וכדומה ולזה יהיה

פרי יומו ולילו השלש עתות ההם של תפלה כי באותם העתים הוא דבוק בענין האלהי וזולת אלו העתים הנפש הולכת וקודרת במה שפגע אותה מעסקי העולם כל שכן אם יביאהו הצורך לחברת נערים ונשים ורעים וישמע מה שיעכור זכות נפשו ולזה הונח את הכבש אחד בבקר וכבש הב' בין הערבים כי בזה יטהר הנפש מכל מה שקדם וכבר יתקבצו מותרים מקדירים אור הנפש באורך השבוע לא יתכן לטהרם ולנקותם אלא בתרופה יותר חזקה קצת והוא מוסף הנוסף על התמיד ביום השבת ואז תטהר הנפש בשבת את אשר חסר לה מששת הימים וכן תהיה עתידה ליטהר ולהזדכך ברפואה החדשית והוא בשעיר מוסף ר"ח שהוא זמן כפרה לכל תולדותם רוצה לומר תולדות החדשים וחדושי הימים כמו כי לא תדע מה ילד יום ואח"כ תהיה עתידה לשלש רגלים ואחרי כן אל הצום הנכבד והוא יום הכפורים אשר בו תתנקה מכל עון שקדם ותשיג בו מהדביקות מה שחסר לה בימים ובשבועים ובחדשים ותתנקה הנפש מהבלבולים המחשבייים והכעסניים והתאויים ותשוב מנטות אליהם תשובה גמורה בין במחשבה ובין במעשה וכל זה באמצעות הקרבנות כי יותר תפעיל האדם מן המוחש. וזהו טעם לקרבנות צבור כי א"א למעט מזאת התרופה ההכרחית. ואם האדם ירצה לנקות נפשו יותר. לזה הונחו נדרים ונדבות ליחיד כמו עולות איוב שהונחו על זה כי בהיותם בחברה אחיהם ואחיותם במשתה היין הנה נפשותם הולכות וקודמת מהדברים הגופיים ולזה לנקותם מזאת החלאה העלה עולות מספר כולם וגו'. וכל זה הוא להעמיד צורת האדם על גדרה הנכון כדי להשאיר הדבקות האלהי כפי האפשר בכל העתים. וזהו אומרו אדם כי יקריב מכם קרבן להי' ירצה כי כפי הראוי היה שהאדם כדי שישאר בו גדר האדם כדי לנקות נפשו מחלאת המדמה והמתעורר והמתאוה ראוי שתפסד הנפש החיונית אשר בו וכי בזה יתקרב לאל יתי בנפשו המשכלת וז"א מכם ר"ל מעצמכם היה ראוי שיהיה קרבן להי' כנזכר. והנה אם יהיה זה א"א שלא יגיע נזק לנפש המשכלת ולזה לחמלת האל יתי על נבראיו הניח שיקריב נפש ב"ח אחת תחת הקרב נפשו החיונית וזהו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם ר"ל הקרבן שהיה ראוי שיהיה מכם יעשה מהבעלי חיים כמו שאמרנו. כי כל זה רפואה אלהית והנהגה לחומר האנושי המעיק לצורתו האלהית כי בזה מריק המחלה ומחזיר הבריאות כמו שאמרנו כי בהקרבת הקרבן יראה כמו שזה הרוח החיונית שבזה הב"ח בעודה קיימת כפי טבעה הנה נפסדה ונשחטה כן היה ראוי לנפשו החיונית בעודה בריאה וקיימת נתחייבה ההפסד והכליון אחר שהלכה אחרי שרירות לבה ורצונה בלתי עצת השכל ולזה היה הנשרף מהקרבן החלבים שרבוי החלב יורה על הנפש המתאוה שהלכה אחרי רבוי המאכלים יותר מן המוכרח ולזה

הוא נשרף החלב שנברא וגדל מן מותרי המאכלים וג"כ קרוב הדם שהוא קיומה שהוא הנושא לנפש החיונית וישפך אל יסוד המזבח אחר הזריקה על ד' קרנות המזבח שהם רמז אל ד' יסודות לרמוז כי המוכרח לנפש החיונית הוא לזון השיעור שבו יתקיימו הד' יסודות והשאר ישפך ויפסד ומה שבאו עם הקרבן הנסכים והמנחה לרמוז כי זה ההפסד שתפסד זה הנפש אינה בשהגיע קצה כי אם בשחיטה וג"כ אינה מהעדר המזונות המחזיקים אותה כי אם בהמצאה ועכ"ז ראויה לזה העונש מצד עונה כנזכר. ולפי שהעשיר בהיות לו כסף וזהב לרוב הנה אז לא יחסר לו כל מהמזון הראוי להחליף תמורת מה שניתך מהליחות השרשי שהוא קיום נפשו החיונית. ולזה נפשו בריאה וטובה ולפי זה יביא בקרבנו הבעל חי היותר חזק בו הנפש החיונית לרמוז לנפשו החזקה והבריאה ולזה יביא פר או שה. אמנם בבינוני שאין לי די מחסורו אשר יחסר לו מההתכה לזה נפשו החיונית בלתי שלימה בבריאותה מצד ההתכה יום יום. ולזה יביא ב' תורים או שני בני יונה שהם במדרגה פחותה בנפשם החיונית. אמנם הדל והאביון התאב לכל דבר מחוסר כל הנה הוא כמעט אין בו נפש החיונית כלל. וזה מרוב ההתכה יום יום. ולזה הוא חשוב כמת. ואין נמצאת בו בשלימות כי אם הנפש הצומחת. וזה באוכלו הצמחים וכיוצא. ולזה קרבנו יביא סולת וגו'. לא זולת. וזהו הטעם לקרבן עולה ויורד. ועם היות שיש לדברים האלו כונות עליונות שלא תקיף בהם הידיעה כי כפי האמת יש בהם יותר מכוונה א' כי זאת הסגולה נמצאת בדברים הטבעיים וכל שכן בדברים האלהיים. כאשר נתבאר אצלנו זה הדרוש במקומות אחרים. לזה נאמר שכוונת הקרבנות אפשר שהוא מה שזכרנו. עם היות שיש לנו כוונה אחרת כפי חכמי הזוהר כאשר תראה מה שכתבנו בספר חסד לאברהם בס"ד ולזה נאמר עם היות שעובדי ע"ג היו מכוונים בקרבנות כונה אחרת. הנה נותן התורה יתי לעד כוון בהם כוונה אחרת עליונה לתקון הנשמה. כמו שביאר הרלב"ג ז"ל בפי צו בסוף הפי ע"ש. ובזה צדקו גם יחד דברי הרמב"ם והרמב"ן ז"ל וגם דברי כל המפרשים ז"ל ולא יהיו סותרים זה את זה. ומצאתי כתוב והטעם שהזכיר אדם כי יקריב מכם ולא אמר איש כי יקריב או נפש וגו'. והענין דע כי שם אדם יש לו ב' פנים. א' יאמר על הצורה הרוחנית הנבראת בצלם אלהים שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו. ומעלה זו אין משיגין אותה אלא ישראל. וזהו סוד ישראל קרויין אדם. שנאמר אדם אתם. הב' נאמר אדם על הגוף הנוצר מהאדמה כאומרו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ולענין זה גם אומות העולם עם ישראל נקראו גם הם אדם. שנאמר אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם. וכתיב ונפש אדם מן הנשים בחינה הנאמר על הגוף כנזכר. גם דע שכאשר תגבר נפש הבהמית על נפש המשכלת נחשבת נפש

המשכלת כמאן דליתא. ואחר שנפש המשכלת לא חטאה במזיד ונעלם ממנה הדבר. והיא מתחרטת על חטא נפש הבהמית. והאל ית' צדיק וישר הוא אין מדת דינו גוזר שתענש נפש המשכלת על חטא נפש הבהמית. ולכן צותה התורה על הנפש שתביא קרבן בהמה לכפר על החטא להודיע שנפש המשכלת לא חטאה רק נפש הבהמית ותבא בהמה ותכפר על הבהמה. ומלת האדם האמור כאן רמז לנפש המשכלת. כאומרו אדם אתם. ומן הבהמה רומז לנפש הבהמית. ובקר וצאן כמשמעו. וז"ש אדם הוא שמקריב קרבן להי' על מה שחטאה הנפש הבהמית ויביא בקר וצאן לכפר על חטא הבהמה. ולזה אינו נענש החוטא בעצמו. אמנם טעם להריגת הבהמה בעצמה עם היות כי רחמיו על כל מעשיו. ע"ד הפשט אפשר לומר לפי שהיא ממונו והממון נקרא דמים. כאומרו אם זרחה השמש עליו דמים לו. ונפש הבהמית אחר הכנסה בגוף היא מתהפכת לדם ונקרא דם הנפש. ומשקלו כ"ז דרהם שהוא סוד רביעית כנודע ופדיון דם הנפש הוא בכ"ז דרהם כסף צורי כאשר בארנו בספר חסד לאברהם בס"ד. ואחרי שפדיון דם נפשו הוא בממון אם כן תהא הבהמה שהיא ממונו לפדיון נפשו. וע"ד הנסתר דע כי נפש הרשע אין הקב"ה מגלגלו בגלגול יותר משלשה פעמים שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ר"ל פעמים ושלש בצורת גבר. אבל בפעם רביעית בבהמה טהורה. והאדם כשהולך להביא קרבן הקב"ה מזמין לפניו על דרך נס בהמה שנפש אדם נתגלגלה בה נמצא בזה שהקרבן מועיל לשני דברים למביא הקרבן ולנפש שנתגלגלה בבהמה זו שע"י שחיטת הבהמה מקבלת עונש ומתכפר. ובעליית עשן הקרבן הנפש שלה למעלה וחוזרה לשלימותה. וסוד זה נרמז בפסק אדם ובהמה תושיע ה'. אדם חוזר למביא הקרבן. בהמה לנפש המתגלגלת בה. ודע שהע' מיני טרפיות שבבהמה נחלקים לשני מינים כל טרפיות שתלוי בה חיות הבהמה נאסרת מפני שהיא חשובה כמתה הוא מין אחד. והמין השני הוא כל טרפות שאין החיות של הבהמה תלוי בה ואינה נאסרת אלא משום שינוי הטרפיות שהחיות תלוי בהם הם נ"ג. ועם האות הע"ין שחשבונה כמנין הטרפיות נעשה נגע ר"ל נגע צרעת. שכמו שהמצורע חשוב כמת כן כל אחד מהע"ין טרפיות חשוב כמת. והטרפיות שאין החיות תלוי בהם ואין הבהמה נאסרת אלא משום שינוי הם י"ח. ואלו הם. א' חסרה המרה. ב' נמצאו ב' מרות. ג' חסרה הקיבה. ד' נמצאו ב' קיבות. ה' חסר הכרס. ו' נמצאו ב' כרסים. ז' חסר המסס. ח' נמצאו ב'. ט' חסר בית הכוסות. י' נמצאו ב'. י"א חסר אחד מן המעיים. י"ב נמצאו ב'. י"ג חסרה הריאה ממנין האונות. י"ד נתחלפו האונות. ט"ו הותירו האונות. ט"ז נמצא הריאה בלא חיתוך אונות. י"ז חסר מקצת הריאה. וחסרון אחד מהרגלים או יתרון אע"פ שהוא שינוי אינו מצטרף עם הי"א

מפני שהוא בכלל מום שבגלוי. וכל קרבן בעל מום פסול ולא מבעיא חסרון רגל או יתרון. שהוא מהע' טרפיות. אלא אפילו חסרון יד או יתרון יד שאינו מהע' טרפיות נפסל בקרבן מטעם מום. שמום כל שהוא פסול בקרבן אפילו דוק שבעין. אמנם אותם הי"ח טרפיות אינן פוסלין מטעם מום. כי מום שאינו בגלוי אינו פוסל. ומעתה יש לשאול בשלמא הטרפיות שהחיות תלוי בהם חשובים כמתים ולפיכך אסורין באכילה. אבל הי"ח הנזכר שאין החיות תלוי בהם ואפילו שם מום אינו פוסל בהם למה משום שינוי יהיו אסורין באכילה. תשובה. דע כי יש י"א מיני עבירות חמורות זולת הד' הידועות שהם גילוי עריות עבודת כוכבים שפיכות דמים. וסימנם גע"ש. והד' שהם קשים מכולם הרכילות ולשון הרע. ועליה נאמר לשון מדברת גדולות. מי שעבר על גילוי עריות ומת בלא תשובה יתגלגל בגמל. כתיב הכא גומל נפשו איש חסד וכתיב בעריות חסד הוא. ועל עבודת כוכבים יתגלגל בשפן. מאי שפן שפנה אל אלהים אחרים. ועל שפיכות דמים יתגלגל בחזיר כתיב ברוצח ביער לחטוב עצים. וכתיב יכרסמנה חזיר מיער. או יתגלגל בכלב ועל זה אמר דוד הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי. ודוקא באחת מאלו הג' עבירות חמורות שעליהם ארז"ל יהרג ואל יעבור יתגלגל בבהמה טמאה ובסימן אחד של טהרה. אבל בשאר כל העבירות אין שום בר ישראל מתגלגל בבהמה טמאה אלא בבהמה טהורה. ואפילו על רכילות ולשון הרע אינו מתגלגל אלא בבהמה טהורה בשינוי הרגלים. בעון לשון הרע ברגל אחד. וברכילות בג' רגלים. וסוד זה רמזו בפסוק הולך רכיל מגלה סוד. איש רכיל לא נאמר אלא הולך. וכתיב לא תלך רכיל בעמיך לא תדבר רכילות. או לא ההיה רכיל לא נאמר אלא לא תלך רכיל לרמוז שסופו להתגלגל בבהמה חסירת רגל או יתירת רגל. וחוץ מאלו הד' עבירות לא יש עבירה שמתגלגל בבהמה טהורה. אלא י"א מיני עבירות בלבד. וכנגד יש י"א מיני שינויין באברים פנימיים. כנזכר לעיל בשביל עבירה אחת מהי"א יתגלגל בבהמה טהורה חסרה מרה. ובשביל עבירה שנית מהי"א עבירות יתגלגל בבהמה בשתי מרות. ועד"ז כל הי"א. וידוע כי ח' שמות טרפות יש. א' דרוסה. ב' נקובה. ג' חסירה. ד' נטולה. ה' פסוקה. ו' קרועה' ז' נפולה. ח' שבורה. וסימן ד"ן חנ"ף קנ"ש. ר"ל שתקין לחנף קנס. שי"ן מתחלפת בס' ששתיהם ממוצא אחד. נ"א טרפות מהע' תלויין בז' טרפות מהח' חוץ מחסירה. ובטרפות חסירה נמצאו בה י"ט מיני טרפות ב' מהם שהם אחת חסירה רגל. שנית יתירה רגל. אלו הב' טרפיות מתחברות עם הכ"א טרפיות היוצאים מהז' הנשארים שהם דרוסה נקובה נטולה פסוקה קרועה נפולה שבורה. ויעלו לחשבון נ"ג. ואלו הנ"ג מיני טרפיות היו פסולות לקרבן אחרי ידיעתן. ושאר הי"א טרפיות היוצאין מחסירה לא היו נפסלין לקרבן. כי רצונו יה' לקרב

את הרחוקים ודוקא בעולה שהיא כולה כליל. אמנם בשלמים ובשחיטת חולין שהם אכילת הדיוט כל אחד מהי"א אסורין באכילה. מטעם איסור אכילת בשר אדם שהוא אכזריות. או ירצה באופן אחר. אדם כי יקריב ר"ל אדם השלם מד' מדרגות האדם. ואלו הם מלמטה למעלה. א' אנוש והוא בהמיי חסר דעת. ב' גבר רשע ערום. ג' איש צדיק כובש את יצרו. ד' אדם שלם בתורה ובמעשים טובים. אדם כזה ראוי להקריב וכן בזמן הזה. השי"ת שעומד במקום כהן צריך להיות שלם כדי שתקובל תפלתו. או ירצה באופן אחר. והענין דע כי יש שס"ה מדרגות בזרע יעקב וזהו סידורן מלמטה למעלה. האי' מי שאין בידו לא תורה ולא דרך ארץ ודרך ארץ הנאמר הנה הוא אומנות. מי שאין לו אומנות בודאי שהוא מזומן ללסטם את הבריות כדי להתפרנס. ונמשלים לצאן מצד אחד שאין להם מלאכה ולכת זו קראה הכתוב בני נבל. המדרגה הב' היא מי שאין בו תורה אבל יש בו דרך ארץ. והכת זו נמשלים לבקר מצד אחד וכמו שמין הבקר יש להם מלאכת החרישה והדישה ואוכלות מדישתן. דכתיב לא תחסום שור בדישו. כן הכת הזאת אע"פ שאין בהם תורה יש בהם אומנות להתפרנס ממנה. ולכת הזאת קראם הכתוב בני בלי שם. לפי שאין בהם תורה. ואין אות משם המיוחד זקוק לשלוח לו מלאך כדי לשומרו. המדרגה הג' מי שיש בו תורה אבל לא נתעסק אלא במקרא בלבד. ואחרי שיש בו מקרא יש לו נפש המשכלת. ובשביל שאין לו משנה נקרא בור קרקע. כי תורה שבכתב נמשלת לשדה והמשנה נמשלת לצמחים הצומחים ממנה. והשדה שאין לו צמח נקרא שדה בור. ולפיכך מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה נקרא בור קרקע. כדכתיב והאדמה לא תישם ומתרגמינן וארעא לא תיבור. והמשילהו לשדה בור כנזכר ואע"פ שאין בידו משנה הואיל ובידו מקרא זקוק אות ה"א אחרונה של שם המיוחד לשלוח לו מלאך לשומרו. הה"ד הנה אנכי שולח מלאך. ולכן לא המשילו הכתוב כנזכר. המדרגה הד' מי שיש בידו מקרא ומשנה ותלמוד. אבל אין בידו מדרשי אגדה וסתרי תורה. והואיל ויש בידו מקרא הנמשל לשדה. והמשנה הנמשלת לצמחים אינו נקרא בור אבל נקרא עם הארץ מדאורייתא. דכתיב בפרשת ויקרא ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ וגו'. וכל ישראל הכניסם הכתוב בכלל שם עם הארץ חוץ מכהן המשיח שהוא כהן גדול והנשיא. והכת הזאת יש בהם נפש המשכלת ממדת מלכות. וגם רוח השכלי ממדת ת"ת. ולכן זקוקין ב' אותיות אחרונות משם המיוחד לשלוח לו ב' מלאכים לשומרו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך וגו'. המדרגה הה' מי שיש בידו מקרא משנה ותלמוד וגם מדרשי אגדה וסתרי תורה וספר יצירה. ועדיין אינו שלם בחכמת הקבלה שלא העמיק בה כראוי. זהו נקרא חכם ונבון אבל אינו נקרא משכיל כי יש לו נפש המשכלת ממלכות ורוח השכלי

מת"ת ונשמה מבינה ולכן נקרא נבון. ואחרי שזכה להיות לו נפש ורוח ונשמה מבינה הרומזת לאות ה"א ראשונה של שם המיוחד רובו ככולו השי"ת זקוק לו לשומרו שנאמר ה' שומרך. המדרגה הזו הוא השלם בכל. האל יתי זקוק לו לשומרו לעולם שנאמר ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם. וכל אחת מג' כתות מהג' מדרגות עליונות עשן קרבנם והעשן היוצא מחוטמן ביום התענית המתמעט מדמן וחלבם נקרא קרבן לה'. וגם היוצא מפיהם בשעת תפלתם עולה קרבן לה'. והטעם הוא שהמדרגה התחתונה מהג' עליונות. והוא המדרגה הד' ממטה למעלה יש לו רוח השכלי ממדת הת"ת הרומז לשם המיוחד. ועל אלו הג' רמז הכתוב באומרו אדם כי יקריב מכם אדם רומז על השלם. מכם רומז על ב' מדרגות הסמוכות לו. ועל שלשתם ביחד נכתב בלשון יחיד. ונקרא קרבנם לה' להודיענו שכל אחת מהם מדרגתו מעולה וכולה עשן קרבנו ועשן היוצא מחוטמו ביום תעניתו מהמתמעט מדמו וחלבו. וגם הבל היוצא מפיו בתפלתו כולו עולין עד מדת הת"ת ולכן קרוי קרבן לה'. וזהו דוקא בג' כתות שהם ג' מדרגות עליונות. אמנם הקרבן והתענית והתפלה של ג' מדרגות תחתונות אין להם כח לעלות עד מדת הת"ת הם לבדם כי אם בהתחברותם עם הג' מדרגות עליונות. ולכן לא נכתבו אלו הג' מדרגות תחתונות קרבנם בלשון יחיד אלא בלשון רבים. גם לא נזכר בהם קרבן לה'. ופירוש הכתוב כך הוא מן הבהמה ר"ל מן המדרגה הג' ממטה למעלה. מן הבקר ר"ל מן המדרגה הב' הנמשלים לבקר. מן הצאן ר"ל מן המדרגה הראשונה שהיא התחתונה הנמשלים לצאן קרבנם של אלו הג' אין להם כח לעלות עם הת"ת. אבל אתם מהג' מדרגות עליונות תקריבו את קרבנם עם קרבנכם. ובהתחברות קרבנם עם קרבנכם יפלו כולם ביחד. ולכן נכתב מלת את יתירה לרבות מה שאמרנו. ע"כ. (זה לשון נכדו של המחבר זללה"ה כמהו' יצחק זרחיה אזולאי ז"ל):

ואני הצעיר יצחק אזולאי בן בן בנו של הרב המחבר זללה"ה נראה לי ליישב פסוק אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה וגו'. עם מאי דאית לן בגמרא מס' זבחים דף קי"ו ובמס' חולין דף כ"ג נאמר תמים זכר בכשבים ובעזים. לומר לך תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. ומכאן אנו למידים שמום אינו פוסל בעוף אבל בבהמה פוסל מום. ובעוף אינו פוסל כי אם מחוסר אבר כמ"ש בגמרא ממין העוף ולא כל העוף פרט למחוסר אבר. גם הן לא נעלם כי אם היה מקצתות וגם היה מן המובחר עתה בא לרמוז הפסוק על כהן המקריב שלא יהיה בו מום. וכמו שאומר הפסוק איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יגש להקריב לחם אלהיו. וכמ"ש הרמב"ם פ"ו מהלכות ביאת מקדש כל כהן אשר יש בו מום הפוסל בכהונה ועבד בין בשוגג בין במזיד

עבודתו פסולה. עתה זהו כונת הפסוק אדם כי יקריב ר"ל כהן המקריב צריך שיהיה מכם מן המובחר שבכם שלא יהיה בו מום. וא"ת ממי נלמוד זה מן הבהמה דוקא ולא מן העוף כי אין מום פוסל בעוף. מה להלן בבהמה דרשינן מן הבקר פרט לנעבד ומן הצאן פרט למוקצה ומן המובחר שבהם תקריבו את קרבנם. אף כאן אדם שהוא כהן המקריב צריך שיהיה מכם מן המובחר שבכם ולא שיהיה בו מום ודו"ק. (זה נ"ל יצחק):
באופן אחר שמעתי משם הרב כמוהר"ר ז"ל. עם שאמרו בגמרא בהמה של ב' שותפין שהקדיש אחד חלקו לשמים. קדושה ואינה קריבה פר שיקדיש השותף את חלקו השני ואז היא נקרבת. עתה מכוון הפסוק אדם כי יקריב מכם שהוא אחד מכם. קרבן לה' מן הבהמה שהיה עם מקצתית והוא חצי גוף הבהמה מן הבקר ומן הצאן לומר קדושה ואינה קריבה עד שתקריבו את קרבנכם שניכם. כ"ה ונאים הדברים למי שאמרן ודו"ק.
עוד נ"ל אני הצעיר יצחק נכדו של הרב המחבר באופן אחר להבין כונת הפסוק עם מה שפסק הרמב"ם פי"ב מהלכות מעשה הקרבנות שפסק כהן שהעלה אבר להקריב וחזר והעלה אבר. או אפילו העלה ד' וה' אברים חייב על כל אבר ואבר מפני שצריך להקריב גוף הבהמה כולה. עתה זהו כונת הפסוק אדם שהוא הכהן כי יקריב אחד מכם קרבן לה' מן הבהמה דהיינו שהעלה אבר מן הבקר ומן הצאן חייב על כל אבר ואבר מפני שאני רוצה שתקריבו את קרבנכם דהיינו גוף הבהמה כולו. לא אברים אברים. ודו"ק.
(זה היה נ"ל יצחק זרחיה אזולאי):

צו

זאת תורת העולה היא העולה וגו'. כפי הפשט קשה מלת היא העולה. ונראה לפרש שהכונה בזאת המצוה ענין שני תמידין עולת הבקר ועולת הערב. ולא בא הכתוב לומר לנו כי אם חידוש שיש בעולת הערב. והוא הענין שהיא נשרפת כל הלילה עד הבוקר. וענין תרומת הדשן שתרם הכהן בכל יום מן המאוכלות הפנימיות. ומסתמא מעולת הערב היא זו המצוה כי עולת הבקר כבר נשרפה והקריב עליה כל הקרבנות כולם. וזהו פירוש הפסוק זאת תורת העולה הלשון כולל כל עולה אפילו עולת הבוקר. לכן פירש ואמר אינו מדבר כי אם בעולת הערב הוא העולה על מוקדה וגו'. ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד וגו'. והרים את הדשן. ומכאן נבין שעולת הערב חביבה הרבה מעולת הבוקר כי היתה משוכה כל היום וכל הלילה. ועוד שלוקח ממנה תרומת הדשן. והוא על דרך המשל שדרשו (ויק"ר פ' ז') במלך שלן בבורגין וכו'. עיין שם. (הרס"ו זללה"ה):

ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו כי כן צויתי. יש לדקדק מהו משמרת ה' למה קרא שמירת ימי המלואים משמרת ה'. ועוד מהו כי כן צוויתי. למה הוצרך לומר כן. וי"ל ע"פ המדרש שדרשו בתנחומא ומביאו בילקוט שמשה רמז לאהרן שישמור שבעת ימי אבילות על בניו קודם שימותו. כמו ששמר הקב"ה שבעת ימי אבילות על עולמו קודם שנאבד בדור המבול. דכתיב ויהי לשבעת הימים ומי המבול וגו'. ואותם היו שבעת ימים שנתאבל על עולמו. ודוגמת זה רמז לאהרן. וכל זה כדי שלא יצטער אהרן שלא ידע על מה הוא מתאבל. וזהו את משמרת ה'. וזה לא היה כי אם ברמז לבד ולא בפירוש. ואהרן לא הבין הדברים. וגם משה לא הבין כל כך. ולכך הוצרך לומר כי כן צוויתי. כלומר לא תשאל ממני פירוש משמרת ה' כי כן צוויתי. וכן נאמר לי מפי הקב"ה. וזהו שדרשו שם על זה שומר מצוה לא ידע דבר רע זה אהרן. ועת ומשפט ידע לב חכם זה משה. כי אהרן הוא שומר מצות אבלות. ואינו יודע דבר רע. שלא פירש לו הדברים. אמנם משה ידע עת ומשפט ידע המשפט שסופו להעשות בעת שיוקם המשכן. כמו שנאמר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי שאמר לו הקב"ה שביום השראת שכינה במשכן יתקדש שמו במכובדים שבישראל. ומשה היה מפחד כל אותם הימים שלא היה יודע אם בו אם באהרן כמו שאמרו רז"ל (שם בתנחומא). ואפשר שלזה אמר להם ולא תמותו כי למה הוצרך לזרזם כל כך ולהגזם עליהם במיתה. אפילו בלא הגזמת מיתה ח"ו לא יעברו על דבריו שלא לשמור משמרת ה' אלא שרמז להם ענין המיתה שהוא מפחד שמא יארע שום מיתה שיהא ח"ו כיון שרמזה לו הקדוש ברוך הוא ואמר ונקדש בכבודי. ולכן הזהירם שלא יקילו כל כך שמא יארע בהם ענין המיתה שרמז לו השי"ת. אמנם צריך להתבונן למה נשתנו אלו המקומות שנתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיחרב. וכן אהרן נתאבל על בניו קודם שימותו. ומצינו במדרש איכה במחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה אימתי נאמרה מגלת קינות ר' יהודה אמר בימי יהויקים נאמרה. וא"ל ר' נחמיה וכי בוכין על המת קודם שימות. ואם נסתכל שם נמצא שר' יהודה אזיל לטעמיה שסובר אין איכה אלא לשון תוכחה עיין שם. מכל מקום לכולהו סבירא להו שאין בוכין על המת קודם שימות. וגם על המקדש קודם שיחרב אין ראוי לבכות. וי"ל דשאני הכא בענין המבול אי אפשר לבכות אחר י"ג חדש של המבול בשביל שמיד התחיל העולם להתחדש על ידי נח וסימן רע הוא להתחיל באבילות לכן הקדימו. וכן כאהרן סימן רע הוא שיתחיל יום הקמת המשכן באבילות לכן הקדימו. (הרס"ו זללה"ה):

תזריע

אשה כי תזריע וגו'. יש לעורר א' למה תלה הזריעה באשה ולא באיש. ב' מה טעם הטומאה שבעה לא פחות ולא יותר. ג' אומר כימי נדת דמשמע דיולדת ילפא מנדה. ואדרבה יולדת חמורה. ד' מה טעם לשלשת ימי טהור לא פחות ולא יותר. ולמה לנקבה כפליים מהזכר. ה' מה צורך ליום השמיני ימול. והרי כבר נאמר באברהם ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר. ו' מה צורך לקרבן. ואפשר לומר כבר ידעת מה שאמרו רז"ל במדרש (תנחומא) ובתלמוד (ברכות ס') בענין ההולדה ד' סברות. א' מהם אמרו שהזכר בא מכח הנקבה והנקבה מכח הזכר והביאו ראיה לזה מקרא ומסברא. מקרא ובתואל ילד את רבקה. ואת דינה בתו. ומסברא שאין האשה מזרעת אלא על ידי ריבוי תאותה אל הזכר. וכן האיש אינו מזריע אלא על ידי ריבוי תאותו אל הנקבה. ולכך כתיב אשה כי תזריע וילדה זכר. ובמקום אחר אומרים בהיפך שהזכר בא מהזכר והנקבה מהנקבה. וראיה לדבריהם מסברא שאין שום בריה יכולה ליתן מה שאין בה. ובודאי אי אפשר שיתהוה מזרע הזכר צורת נקבה ומזרע הנקבה צורת זכר. והנה שתי הסברות אלה הפכיות זו מזו מן הקצה אל הקצה. שכל המעיין בהם יאמר שאם אחת משתיהן אמת בודאי השנית שקר. ואין האמת כך אלא אלו ואלו דברי אלהים חיים כאשר יתבאר בס"ד. ויש סברה ג' והיא מרז"ל (נדה בפי המפלת) שלשה שותפין יש באדם. אביו ואמו והקב"ה. אביו מזריע לובן ומתהוין ממנו ה' דברים. א' מוח שבגולגולת הראש ושבחוט השדרה וכל מוח שבעצמות והשומן ובני מעיים. ב' כל רמ"ח עצמות שבגוף. ג' כל שס"ה גידין שבגוף. ד' הצפרנים. ה' לובן שבעין. והכלל כל שהוא לבן מתהוה מזרע הזכר. והאשה מזרעת אודם ומתהוין ממנה ה' דברים. והם הבשר ובכללו הלב והריאה והכבד והכליות והטחול. ב' כל הדם שבגוף. ג' העור. ד' השיער שבראש וכל שיער הגוף בכלל. ה' השחור שבעין. ולפי סברא זו כל הב' סברות הקודמות אי אפשר ליישבן. ויש סברא ד' להם ז"ל והוא שהאשה היא קרקע עולם. והאיש הוא העיקר. והזכרים והנקבות כולם מתהוים מהזכר עד שאמרו שכל מה שיולדת האשה מבעל זה אי אפשר ללדת מבעל אחר. והאיש כל מה שמוליד באשה זו הם הם שיוכל להוליד באשה אחרת. ואיזה שתהיה שאז"ל שהזכר בשעה שיצא מבטן אמו כל התולדות שעתידים לצאת ממנו כולם הם נרשמים במוחו. ואתה המעיין פקח עיניך וראה והט אזניך לשמוע ולהבין סתרי הענין שדבר ברור הוא שכל מי שיברור לעצמו א' מד' סברות אלו ולהאמינה מוכרח הוא להכחיש כל הג' סברות האחרות. ועכ"ז אין ראוי לשום מעיין ומאמיני התורה להקשות ערפו ולומר שדברי רז"ל מהם אמת ומהם שקר

ח"ו כי כולם דברי אלהים חיים. ומעתה חייבין אנו להאמין שכל הד' סברות אמיתיות ואין לספק בהם. ואעפ"כ להיות שהד' סברות הנזכרים הם הפכיות זו מזו ואין השכל יכול ליישבן לכן צריכין אנו לבארן וליישבן על השכל איך כל הד' סברות אמיתיות ומסכימות כל ארבעתן זו עם זו. וסוד הענין הוא כי כל רמ"ח איברי הגוף וכל בניינו הכל מתהוה מזרע האב וזו היא הסברא הרביעית. אמנם לענין גווני האברים שיש מהם לבנים ויש מהם אדומים גוון הלבן מזרע האב שהוא לבן וגוון האודם בא מזרע האם שהיא אדום וזו היא הסברא הג'. וציור צורת הזכרות של הזכר בא מזרע האב וציור צורת הנקבות של הנקבה בא מזרע האם. וזו היא כוונת סברה השנית. ושיער הזקן והשפה שבפרצוף האיש שזהו ההפרש שיש בין פרצוף הזכר לפרצוף הנקבה פרצוף הזכר בא מהאם ופרצוף הנקבה בא מהאב. וזו היא כוונת בעלי הסברא הראשונה. הרי לך בבירור שכל הד' סברות מסכימות ומתיישבות לדעת אחת ואין הפרש ביניהם. ודע שבשעת הזריעה על ידי חמימות תגבורת יצרו ותאוות האיש עם האשה מתרככין כל האיברים כשעוה. וכשמתחיל לרדת טיפת זרע מן המוח דרך חוט השדרה אז כל אחד מהאיברים מוריד טיפה אחת. וכל הטיפין מתחברים ויורדים דרך חוט השדרה אל פי האמה. וכמו שטבע החלב אינו נקפה גבינה אלא על ידי אותה הגבינה שבתוך הקבה כן כל טיפי זרע היוצאים מכל איברי הגוף נמשלים לחלב ואינם נקפים אלא על ידי הטיפה היוצא מהביצים ואותה הטיפה קראוה רז"ל שמן המשחה באופן שעיקר כל הזרע הוא היוצא מהביצים. ועם היות שיהיה האדם שלם בכל איבריו אם אין לו ביצים עם היות שיוצא זרע כנחל שוטף אין בו ממשות כי הוא נחשב כמים. וזה אם נכרתו או נפצעו ונפסדו שתיהם. אמנם אם נשאר אחת מהן איזה שתהיה יכול להוליד זכרים ונקבות ולכן אסור לבוא פצוע דכא בקהל ה' אחר שאין ראוי להוליד. וכרות שפכה אסור לפי שאינו יורה כחץ. והנה אחר שבארנו שכל בנין גוף הולד בין זכר בין נקבה הכל מתהוה מזרע האב וכל הד' סברות מסכימות. א"כ מדוע תלה הכתוב הזריעה באשה ולא באיש והול"ל אשה כי תלד זכר. והענין דע שאז"ל שבמין האנושי יש להם ביצים לנקבות כמו לזכרים. אמנם בכל שאר הב"ח יש ביצים לזכרים ולא לנקבות. ומטעם זה הנקבות שבמין הבהמות אינן נהנות מהתשמיש. בעבור שאין להם ביצים ואין להם תאות התשמיש. כשם שכל זכר ממין האנושי שנכרתו ביציו אין לו תאות התשמיש. ועם היות שהנקבות שבב"ח אין להם תאות תשמיש כנזכר. עכ"ז יש להם תאוות הריון כדי ללדת. ולסבת תאוה זו סובלין הבעילה הראשונה של הריון. אמנם אחרי שנתעברה מואסת התשמיש לגמרי ושוב אינה מקבלת זכר. מה שאין כן בנקבות של מין האנושי. שלפי שיש להם ביצים

לנקבות כמו לזכרים יש להם תאוה כזכר בכל זמן בין קודם הריון ובין אחר הריון. ולפי זה יש לשאול כמו שגזרה חכמתו יתי שכל ילדי הב"ח בין זכר בין נקבה כולם יתהוו מזרע הזכר בלי סיוע ביצי נקבה. לפי שהנקבות אין להם ביצים אם כן מדוע לא גזרה חכמתו יתי כן גם במין האנושי. תשובה. דע שבשביל ג' סבות נבראו הביצים בנקבות כמו בזכרים. א' כדי שיאהב האיש את אשתו אחר שיצטרך ממנה סיוע בהולדות ג' דברים. א' לצמיחת זקן ושפה לפרצוף הזכר. ב' לציור צורות נקבות לנקבה. ג' לצבוע גוון אודם בדם ובבשר ובכל האיברים האדומים כנזכר לעיל. ואחר שהוא צריך אליה ראוי שיכבדנה ויאהבנה ויגיע לו תועלת שיתעשר. כמו שארז"ל אוקירו נשייכו בדיל דתתעתרו. הסבה הב' כדי שתאהב האשה את בעלה ותהיה נכבשת תחתיו מצד תגבורת יצרה לתאות תשמיש. והביצים גורמין כל זה שאלמלא כן היתה מואסת אותו ולא היתה מקבלת אותו כמו נקבת בע"ח כנזכר. הסבה הג' הוא לפי שהנשים נתקללו בצער חבלי לידה בענין חטא חוה. כאומרו בעצב תלדי בנים. ומסורת קבלה ביד רז"ל שאין צער בעולם כצער חבלי לידה. והם אמרו (תנחומא בפי זו) מהמאה פעיות שהאשה פועה בשעת לידה. צ"ט למיתה ואי לחיים. וכן הנביא כשבא להתפלל על צער ישראל לא מצא צער גדול כל כך להמשיל צערם אלא לצער חבלים דלידה. שנאמר כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה'. וכן כשבא לקלל האויב אמר חבלי יולדה יבואו לו. דמשמע שאין צער גדול ממנה. לכן גזרה חכמתו יתי להבראות ביצים לאשה כדי שיתגבר יצרה עליה. ומרוב תשוקתה לא תחוש על צער חבלי יולדה. שאלמלא כן שום אשה לא היתה נשאת ולא היתה מקבלת זכר. וכן אמרו רז"ל (שם) שכל אשה בשעת הלידה נודרת ונשבעת שאינה מזדווגת עוד לבעלה. ומטעם זה צותה תורה להביא קרבן. וכדי להודיענו כל אלו הענינים שבענין הביצים. לזה תלה הזריעה באשה ואמר אשה כי תזריע. ודע שכמו שיש לאדם אב ואם מצד גופו כן יש לו אב ואם מצד רוחו ונפשו ונשמתו. כמו שאמרו רז"ל אין אביך אלא הקב"ה. דכתיב הלא הוא אביך קנך. ואין אמך אלא כנסת ישראל שנאמר ואל תטוש תורת אמך. והענין שעל ידי ייחוד ת"ת ומלכות נוצרים נפשות ורוחות ולפעמים הת"ת משפיע למלכות לפעמים מצד החסד ולפעמים מצד הגבורה. ודע שיש ד' מיני זיווגים. הזיווג הראשון שהוא משובח הוא בזמן שהנפש של הזכר בא ממדת החסד. וזכה בבת זוגו שהאיש בעל שכל. וכן אשתו יש לה שכל אנושי. ומכרת שבעלה עיקר והיא טפל ונשמעת לדבריו. המין הב' שהאיש ממדת החסד ולא זכה בבת זוגו ולקח אשה ממדת הגבורה הנקראת נקבה דעתה קלה. המין הג' שהאיש בא ממדת הגבורה ואשתו מצד החסד הוא יש לו דעת נשים. לפי שבא

ממדת הגבורה והיא יש לה דעת אנושי. לפי שבאה ממדת החסד שהוא מדת זכר. ולכן הוא נשמע לדבריה והיא אינה נשמעת לדבריו. המין הד' שהאיש ואשתו שתיהן ממדת הגבורה ושניהן דעתן קלה שגם האיש יש לו דעת נשים. ולעולם יש להם קטטה לפי שהאשה עיקר והבעל טפל. שאחר ששניהם באים ממדת הגבורה שהוא מדת הנקבה. לזה הנקבה עיקר והאיש טפל. ואומרו וטמאה שבעת ימים. כבר נודע שהטומאה יש לה אחיזה בשבעה מדרגות תחתונות. ובכל מקום שנמצא טומאת שבעה רומז לזה. ועל דרך השכל כנגד שולטנות שבעה כוכבי לכת. שכל אחד שולט יום אחד. וכשהאשה יולדת נקבה ומטמאה י"ד הוא שבעה כנגד עצמה ושבעה כנגד בתה. ואומרו כימי נדה דותה דמשמע שהיולדת לומדת מנדה. ואנן קיימא לן שטומאתה חמורה מנדה. הענין שכונת הכתוב על דרך שאמרו רז"ל (נדה מ') וטמאה שבעת ימים ואפילו נפתח הקבר בלא דם. שזהו חומר טומאת היולדת יותר מהנדה. ועכ"ז טומאות היולדת בלא דם הוא שוה לנדת דוותה עם דם. וז"ש כימי נדה דוותה. ואומרו וביום השמיני וגו'. בא ללמדנו שמצות מילה בזמנה דוחה את השבת. והענין שאמרו רז"ל ב' מצות יש בתורה מצות מילה ומצות שבת. ואין הכונה על חומר עונשם שהרבה עבירות יש שענשם יותר חמור מאלו. אמנם הכונה הוא לפי שאמרו רז"ל (ירושלמי נדרים פ"ג) שהשומר שבת כאילו קיים כל התורה כולה. והמחלל את השבת כאילו כפר בכל התורה כולה. וכן אמרו רז"ל (ב"ר פי' מ"ח) כל הנימול ניצול מגיהנם. וזהו חומרתם שהם שקולים ככל התורה כולה. אמנם היותר גדולה מהם היא המילה. כמשל לשתי גבירות שהיו לפני המלך ולא היו יודעים איזה גדולה מחברתה. כשראו שהמלך דחה את האחת מפני חברתה אז ידעו מי היא הגדולה. כנזכר בדברי רז"ל במדרש. וכן המילה הדוחה את השבת היא היותר גדולה. ואומרו ושלשים יום ושלשת ימים וגו'. דע שיש לאשה ב' מעיינות. מעיין אחד ימיני ומעיין אחד שמאלי. המעיין הימיני טהור והמעיין השמאלי טמא. ובשעת לידה נפתח השמאלי לזמן קצוב שבעה ימים ולא יותר. ואחר הז' ימים נסתם השמאלי ונפתח הימיני לזמן קצוב לג' ימים ולא יותר. וכל אלו השיעורים הם שיעורים למעלה ולא למטה. שדם טוהר אי אפשר להיות יותר מל"ג יום. אבל פחות מזה השיעור יכול להיות. וכונת הכתוב הוא שכל הדמים היוצאים באלו ל"ג יום הם ממעיין הימיני והיא טהורה בכל זה הזמן. אמנם בשבעת ימים הראשונים שהדמים נמשכים מהמעיין השמאלי ואפילו שנפתח הקבר בלא דם נקרא שבעת ימי טומאה. וכן לסוף ל"ג יום אם יצא בהם דם אחר כך הם מהמעיין השמאלי והיא טמאה עד שתפסק שכך גזרה חכמתו ית'. וכשתצטרף הל"ג של טהרה עם הז' ימי טומאה הם ארבעים סוד ארבעים יום של יצירת הולד זכר

במעי אמו בגמטריא ארבעים. ומטעם זה הזכר נקרא ולד שחשבונו מ' לרמוז שיצירתו לסוף מ' כל זה ליולדת זכר. אמנם ליולדת נקבה טומאתה כפליים וטהרתה כפליים. וכל הדמים היוצאים משעת לידה עד סוף י"ד יום כולם הם מהמעיין השמאלי. ואפילו נפתח הקבר בלא דם כל הי"ד יום הם ימי טומאה. ולסוף י"ד יום אם יצא דם בודאי הוא מהמעיין הימיני. ונקרא דם טוהר עד ס"ו ימים. והם ימי טהרה בין שיצא דם בין לא יצא. ומשם ואילך כל הדמים היוצאים הם מהמעיין השמאלי עד שתפסוק. וכשתצרף הס"ד יום של טהרה עם הי"ד של ימי טומאה יעלו פ' ולסוף פ' חייבת להביא קרבן לנקבה. כנגד פ' יום שהתחילה להצטייר צורת נקבה במעיה. וכן חייבת להביא קרבן אחר מ' לזכר כנגד מ' יום מצטייר צורת הזכר במעי אמו. ודע שהרחם נקרא בלשון תורה ולד. כאומרו ותהי שרי עקרה אין לה ולד. והטעם שנקרא ולד להודיענו שעיקר שורש הרחם אינו נברא באשה אלא אחר שיצא לאויר העולם. וזה נרמז במלת אין לה ולד בגמטריא ארבעים. ודע שאין הבן הישראלי ראוי להקרא בשם עד שנימול. בעל ידי המילה ניתקן אברהם זכרות להיות כשר וראוי לבוא בקהל להוליד בנים. וכן הבת אין ראוי לה שתקרא בשם עד שיברא לה שורש אבר הרחם שהוא אחר ארבעים יום ללידתה כי משם ואילך ראויה לבוא בקהל שכן מצינו שלא נברא הרחם לשרה אלא עד שנקראת שרה. לרמוז שאין עיקר הבריאה אלא לקיום המין לפרות ולרבות. כאומר לא תהו בראה לשבת יצרה. וכתיב ואתם פרו ורבו וגו'. עכ"מ:

ובמדרש רבה (פי' י"ד) דרשו רז"ל וז"ל אשה כי תזריע. ה"ד תן חלק לשבעה וגו'. ז' ימי הנדה. וח' ימי המילה. י"ל ראשונה מה הוקשה לו בקרא דאשה כי תזריע ועוד דהוא דורש קרא דוביום השמיני ימול שהוא שכר. ולפי פשט מהכתוב אינו אלא ציווי. וכל שכן שאיך אפשר שיהיה שכר וקרא מיירי אחר לידה הבן. ואם כן איך אמר אם שמרת ימי הנדה אני נותן לך בן. ואתה מלו לח' ימים והלא כבר הבן נתן לו. והכי הי"ל אם שמרת טומאת לידה תזכה למול את הבן. תו הקושיא היא גם כן בקרא דתן חלק לשבעה דלא שייך מלת וגם דקאמר רק אם יהיה צווי. ולומר אני מצוך שתקיים מצות הנדה וגם מצות המילה. אמנם אם הוא שכר לא אתי שפיר מלת וגם דל"ל קיים מצות הנדה וגם אתן לך שכר שתמול בן לח' לא יצדק המאמר. עוד מאי קאמר הוי וביום השמיני שנראה שכוונתו לומר שעם מה שפיי יתיישב קרא דוביום השמיני. ומה הוא יישובו והרי יותר הוא מתיישב אם יהיה צווי. ואפשר לומר שהוקשה לו בפי שהיל"ל אשה כי תלד זכר וטמאה וגו'. מאי אשה כי תזריע דקאמר. עוד שהיל"ל בזכר וטמאה שבעת ימים כימי נדה דוותה כמו שאמר בנקבה וטמאה שבועיים כנדה. מאי מלת תטמא דקאמר. ועוד

אומרו וביום השמיני ימול וגו' אין זה מקומו. דהכא אתא לאשמעינן כמה ימים חשב על דמי טומאה. וכמה תשב על דמי טהרה לזכר או לנקבה. ואין כאן מקום להזכיר מצות המילה כל שכן שהוא מיותר. שהרי כבר נאמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר. ולייש כל זה הוצרך לפרש הכתוב כך. והכונה לומר האשה כדי שתזריע ותלד זכר צריך שתטמא שבעת ימים. ואם תעשה כן שכל ימי נדתה תטמא והיה שכרה שביום החי' ימול וגו'. וז"ש הוי וביום החי' ימול. שכפי פיי זה שהוא שכר יצדק אומרו כאן וביום החי' וגו'. שאם היה צווי אין כאן מקומו. וגם הנה מיותר. אמנם עכשיו כפי מ"ש אינו מיותר והוא במקומו. ואפשר שדרש כל זה ממלת תטמא שהיא מיותרת כנז' דלגופיה דקרא שמזהיר על דם טומאה ודם טוהר הי"ל וטמאה שבעת ימים כימי נדת דוותה כדקאמר בנקבה כנז'. לזה דרש הכי ממלת תטמא שהיא מיותרת. והכוונה לומר שאם חשבה לטמאה ויבדיל ממנה יזכה למול את הבן. וז"ש הוי וביום החי'. דקשה ליה דעד עתה היה מדבר באשה שתשמור ימי נדתה כמו שאמר וטמאה שבעת ימים. ואח"כ מדבר עם הזכר שימול בשר ערלתו. אמנם עם מה שפיי שהוא שכר יתיישב שהכוונה לומר לבעל אם שמרת ימי הנדה תזכה למול את הבן ותחלה דבר עם האשה עצמה כנז' כי כדי שתזריע ותלד זכר צריך שתהיה זהירה בימי טומאתה. וז"ש וטמאה וגו'. ואח"כ אמר עוד תטמא מיותר לדבר עם הבעל שאם יבדל ממנה ויחשבנה לטמאה יזכה למול את הבן ב"ה. ולתרץ קרא דתן חלק לשבעה וגם לשמונה שמעתי ממורי ורבי זללה"ה דדרוש מלת וגם לשון גוממו עם השופי שהוא לשון חיתוך והיינו המילה עצמה. ואפשר לומר עוד שהענין לומר להיות שהמילה מענין הנדה עצמה כי מצות שמירת הנדה היא להפריש עצמו מן הטומאה. וכן ג"כ מצות המלה היא להפריש עצמו מן טומאת הערלה. ומה גם להיות שגם הערלה עצמה נדבקה אל האדם מטומאת דם הנידות שנתהוה בתוכו והיה ניזון ממנו בהיותו בבטן אמו. ולזה אמר אם שמרת ימי הנדה שהרחקת עצמך מטומאתה תזכה עוד להתרחק יותר מן הטומאה הבאה ממנה שתמול את הבן ותסיר ערלתו וטומאתו ממנו. וז"ש תן חלק לשבעה. דהיינו להתרחק מטומאת הנדה וגם תזכה לשמיני להתרחק יותר מן הערלה דהיינו הטומאה עצמה. וז"ש הוי וביום השמיני ימול בשר ערלתו. ר"ל עם פיי יתיישב מלת ערלתו שהוזכרה בפסוק ללא צורך שהי"ל וביום השמיני ימול כמו שאמר שם ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר. אמנם לא הזכיר ערלה רק לפי שהוא שכר ולהורות שהוא מדה כנגד מדה. שכמו שהרחקת עצמך מטומאת נדה. גם שכרך יהיה שתזכה להתרחק מטומאת הערלה כנזכר וזה שיהיה לך בן זכר וגו':

ביאר מעלת השבת גם כל שאר יו"ט. וביאר מעלת העוסק בתורה בשבת וכי היא סבת הגאולה:

מסרה בדד ח'. כל ימי אשר הנגע בו יטמא בדד ישב וגו'. ה' בדד ינחנו וגו' (דברים ל"ב). וישכון ישראל בטח בדד (שם ל"ג). כי עיר בצורה נדר וגו' (ישעיהו כ"ז:י'). מפני ידך ה' בדד ישבתי זעם מלאתני (ירמיה ט"ו). קומו עלו אל גוי שליו יושב בדד (שם מ"ט). איכה ישבה בדד וגו' (איכה א':א'). ישב בדד וידום וגו' (שם ג'). וסימנם מותבך תדבק ותשרי בקרתא שלימתא ותיסק ברבנותא עילאה. הענין שראוי לאדם שישבות וינוח ויקרא לשבת עונג שהוא נבחר מכל הימים שהם נגע ומתעסק בצרכי הגוף. ובשבת בנפש יתירה ובדד נקרא ענג. וז"ש כל ימי השבוע שנקרא ימי נגע והם טמאים שעסק בדברים טמאים יטמא. ובשבת בדד ישב לבדו במעלה הא' מחוץ לדברים גופניים ויעסוק בתורה לבד. ורמז בדד שעולה יו"ד שיש בו מעלה יתירה מכל ימים טובים שבשנה שהם ימי משתה ושמחה. שהם ראש חודש וחנוכה ופורים פסח שבועות ר"ה יוה"כ סוכות שמיני עצרת. שבת הוא לבדו במעלה. והשבת אות בינו ובין בני ישראל. וז"ש ה' בדד ינחנו וגו'. נכר עולה בגמטריא רע שבשבת אין בו רע. כי ס"מ וסייעתו עלין בנובקא דתהומא רבא ביום השבת. ואפילו פושעי ישראל יוצאים מגיהנם ונחים בשבת. ורמז בד"ד שבעשרה פרשיות הזהירה תורה על השבת. בראשית בשלח יתרו משפטים תשא ויקהל קדושים אמור פנחס ואתחנן. וישכון ישראל בטח בדד שהאומה ישראלית נוחלות לבדה השבת ובא"י שהוא עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אפילו שבכל מושבות בני ישראל בין בארץ בין בחו"ל הוא נשמר המנוחה אמיתית ונכונה בא"י מקום תפארתנו. כמו שביארנו זה הדרוש בס' חסד לאברהם בעין הארץ בס"ד. וז"ש בדד שגירש האל יתי עשר עממין מארץ ישראל לתת אותה לבניו. ואלמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד היו נגאלים. כי עיר בצורה בדד נוה משולח ונעזב כמדבר. ונגאלים בזכות האבות. ורמז בד"ד יוד חיות מיני רעות שישכנו בה וירשו בו קאת קפוד וינשוף וגו'. וכשישראל לא ישמרו שבת כהוגן האדם חרב ושמם וזעם ה' עליו כי מפני ידך ה' בדד ישבתי כי זעם מלאתני ורמז בדד לעשרה לשונות של זעם שנזכר בתורה כולם יבואו על מי שאינו שומר שבת. והם אף זעף אנף זמם חמה חרון כעס עברה קצף קנאה. ובזכות השבת ששומרים ישראל יקויים מ"ש קומו עלו אל גוי שליו יושב בדד. ולא נחרב ביהמ"ק אלא בשביל שלא שמרו את השבת כהוגן. וז"ש איכה ישבה בדד ורמז בד"ד. לעשר מסעות שנסעה שכינה מעל ישראל. ובזכות שעוסקים בתורה השכינה שורה עליהם ישב בדד וידום. מי שיושב ביום השבת ועוסק בתורה השכינה שורה עליו ורמז בד"ד רמז לעשרה שהשכינה שרויה ביניהם ואפילו א' שכרו הרבה. וז"ש הסימן מותבך תדבק ותשרי בקרתא תתנהג לשבת תמיד בעיר חכמים ושלימים בתורה שתעלה למקום המנוחה השלימה שהיא התענוג הנפשיי:

אשה כי תזריע וילדה זכר וגו'. מ"ש כי תזריע ולא אמר אשה כי תלד. לומר אשה שזכתה לדבר זה והוא שהזריעה זרע בעלמא טיפה סרוחה ונעשה עם אותה טיפה כמה חסדים וכמה שמירות בבטנה וזכתה שיצא ממנה דבר חשוב והוא שילדה זכר. ראוי הוא שתביא דורון להשי"ת במלאת ימי טהרה. וזהו משרז"ל (ויק"ר פ' י"ד) ולפועלי אתן צדק בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חבירו ארנקי של כסף בחשאי ומחזיר לו ליטרא של זהב אינו מחזיק לו טובה. כך הקב"ה וכו'. ואמר ואם נקבה תלד וגו'. כלומר אם אירע שילדה נקבה אע"פ שאינו דבר חשוב כמו הזכר מ"מ צריכה אף היא דורון. שאי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות. ולזה אמר לשון אם בנקבה ולא אמר לשון אם בזכר. ואמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו הטעם שהכניס בכאן זאת המצוה בין אלו הפרשיות שהם מדברות בענין הטומאות והטהרות טומאת שקצים ורמשים ובהמות וחיות וטומאות יולדת ומצורע וזב וזבה. אפשר לומר שגם זה הוא מענין טומאה וטהרה שהערלה הוא מעין טומאה שהערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה ולא בקדשים. ויש לדקדק מה טעם פעם אומר דמי טהרה ופעם אומר ימי טהרה. ובדמי אמר טהרה בלא מפיק ה"א ועוד שאמר דמי לשון רבים והיל"ל דם טהרה כלשון רז"ל היושבת על דם טוהר. ועוד בזכר אמר בדמי טהרה. ובנקבה אמר על דמי. וי"ל שהכתוב בא לרמוז לנו ענין אחד שנתעוררו עליו רז"ל במס' נדה פ' בנות כותים. וז"ל איתמר רב אמר מעין א' הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו. לוי אמר שני מעיינות הן נפתח הטמא נסתם הטהור נפתח הטהור נסתם הטמא. מאי בינייהו איכא בינייהו שופעת מתוך שבעה לאחר שבעה. ומתוך י"ד לאחר י"ד. ומתוך מ' לאחר מ'. מתוך שמונים לאחר שמונים. לרב רישא לקולא וסיפא לחומרא. ללוי רישא לחומרא וסיפא לקולא. והלכתא כוותיה דרב בין לקולא בין לחומרא ע"כ. וכיון דהלכתא כרב אפשר שרמזה תורה דבר זה באלו השנויים. ולזה אמר ושלשים יום ושלשת ימים. תשב בדמי טהרה. לומר שבין אם פסקה בטהרה ואח"כ ראתה בתוך ימי מלאת בין אם היתה שופעת מתוך ז' לימי מלאת הכל טהור. ולזה אמר דמו בלשון רבים ולאחר מלאת אמר עד מלאת ימי טהרה לא אמר עד מלאת דמי טהרה שאילו אמר כן הייתי אומר אם היתה שופעת מתוך מלאת ואחר מלאת יהיה טהור. וכדעת של לוי כיון שעדיין לא נסתם הטהור. לז"א עד מלאת ימי טהרה. דבימים תלוי הדבר וכיון שנשלמו ימי מלאת אעפ"י שעדיין שופעות מתוך מלאת לאחר מלאת טמאה ולזה לא אמר בדמי טהרה במפיק ה"א שלא רצה לייחס הטוהר לאשה דבשלמא אילו היו שתי מעיינות הי"ל טהרה במפיק ולייחס הדבר לה שבא מצידה. אבל כיון שלא בא ענין הטהרה מצדה אלא מצד הימים. לז"א דמי טוהר סתם בלא מפיק

ה"א. אבל ימי טהרה שאמר במפיק ה"א נאמר כדינו ואין בו שינוי ואין צריך לתת לו טעם. ומ"ש וטהרה ממקור דמיה מסייע לדעת רב שאמר מעיין א' דמשמע דמן המקור הוא בא ואפילו הכי טהרה רחמנא. ומ"ש בזכר בדמי ובנקבה על דמי אפשר שמלת ישיבה עם על מורה זמן גדול יותר מישיבה עם בי"ת כמו וישבתם בה. ומצינו שגלו ממנה. ולעתיד אומר וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם. ולפי שמן הדין יעלה על הדעת שנמעט בימי טוהר של נקבה משל זכר דהשתא ומה זכר שטומאתו מעוטה ימי טוהר שלו ל"ג. נקבה שטומאתה מרובה אינו דין שאפילו ל"ג לא יהיו ימי טוהר שלה. לזה בא הכתוב לומר וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה. לומר שתתעכב כל זה הזמן הארוך אע"פ שאינו מן הדין. וכעין ק"ו זה אמרו בת"כ ושלשים יום ושלשת ימים מה ת"ל נקבה שימי טומאתה מרובה ימי טהרתה מרובין. זכר שימי טומאתו מועטין אינו דין שיהא ימי טהרתו מרובין תלמוד לומר ושלשים יום ושלשת ימים. ואומרו וכפר עליה הכהן וטהרה. כפרה זו כפי מה שאמרו רז"ל שבשעה שכורעת לילד היא נשבעת שלא תזדקק לבעלה. או אפשר לרמוז לעון הראשון של חוה שגרם לה כל זה הצער כמו שנאמר בעצב תלדי בנים וגו'. ולזה צריכה כפרה לתקן מה שעותה. (הרס"ו זללה"ה):

אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו'. כשנתבונן בחלקי נגעים האמורין בפרשה נמצא שהם נחלקין לב' חלקים. א' נגעים הנראה בכלל הגוף לבד מראש וזקן שהוא מקום שער. והב' נגע שבמקום שער שהוא הראש והזקן. וכל אחד נחלק לב'. הנגע שבגוף שלא במקום שער הוא ב' חלקים. הא' הנגע הנולד בגוף שלא קדם לו שחין ומכוה. והב' שנולד במקום שחין ומכוה. והנגע שהוא במקום השער נחלק לב' הא' הנתק שנולד במקום שער ועדיין השער קיים לדעת רש"י. או שנולד במקום ניתוק השער מאמצע הראש. כדעת שאר מפרשים. והב' שנולד לאחר מריטת כל הראש בקרחת או בגבחת. ועיין בפי' הרמב"ן בענין הנתק. ויש לתת טעם לאלו החלקים ולומר כי הנה מצינו רז"ל אמרו בעירכין (דף י"ו) שעל שבעה דברים נגעים באים. גילו עריות ושפיכות דמים והגזל ולשון הרע ושבועת שוא. וגסות הרוח. וצרות העין. ובמדרש רבה (פי' י"ז) מנו עשרה דברים אלו השבעה בעצמן. ואעפ"י שיש קצת שינוי בלשונם מלשון הגמרא. הכל אחד אם תדקדק כי חילול השם שזכרו שם היינו שבועת שוא. וראיה לזה שהרי כולם מגיחזי למדו. ועין רעה שאמרו שם היינו צרות העין והוסיפו עוד ג'. והם ע"ז וברכת השם ומי שגוזל שאינו שלו אעפ"י שאינו גוזל ממון ממש כענין עוזיהו שנכנס להקטיר קטרת: והנה אם נתכוון לאלו העבירות נמצא שיש בהם עבירה במעשה בידים

כמו גלוי עריות ושפיכות דמים והגזל. וכל אלו מצד החמדה והתאוה והקנאה. ויש שיש בו עבירה מצד העזות כמו לשון הרע ושבועת שוא וע"ג וברכת השם כולם מצד תכונת העזות. ויש שהוא מצד הגאוה כמו גבהות הרוח שמתגאה ומקשה ערפו לפי גדול ממנו ואין זה מצד העזות אלא מצד הגאוה. וצרות העין הוא מצד חמדת הממון שאינו רוצה להנאת אחרים משלו לרוב חמדתו בממון ומצד הקנאה גם כן. נמצא שכל אלו נכללין בד' מדות מגונות החמדה והקנאה והגאוה והעזות. כי אלו הם שרשים לכל אותם העיירות. ואלה מוצאיהם. ואותם שהם מצד החמדה יש שיש בהם מד' מיתות בית דין אם תדקדק בהם. כי גילוי עריות ושפיכות דמים יש בהם ד' מיתות בית דין. וכן יש שהם מצד העזות. ואם תדקדק עוד תמצא שכל אזהרות התורה נכללין באלו הד' מיתות המתדבק בהם קרוב הוא לעבור כל כל אזהרותיה של תורה כי כולם כלולין באלו הד'. כמו שתאמר שהגזל שמנו כאן כולל בין גוזל ממון בין גוזל דבר שאינו שלו ונכנס בתחום חבירו ומשיג גבולו. כן כל שאר האזהרות כלולין באלו העבירות שזכרו. והנה העבירות התלויות במדת החמדה והקנאה הם עבירות תלויות בשאר הגוף. שהחמדה והקנאה הם בלב וממנו מוצאה. ולזה כל העבירות הבאות ממנה יתייחסו לשאר הגוף זולתי הראש. וענשם הוא מה שבפנים בלב יתגלה ויראה לחוץ כי הנגעים הם שינוי הגוף. בלקותו על ידי הלקות הפנימי שבלב שהוא נסתר בפנים ואינו נראה לכל. כענין שנאמר עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו. עתה יתגלה הענין ההוא הפנימי להראות בחוץ בעור הבשר. והעבירות שהם מצד העזות והגאוה הם עבירות התלויות בראש כי העזות הכרתה בפנים של אדם. כענין שנאמר העז איש רשע בפניו. וכן במצח. כענין שנאמר ומצח אשה זונה. והגאוה הכרתה בעורף כי מי שהוא בעל גאוה יהיה קשה עורף שאינו משפיל ראשו וערפו כלל. ואע"פ שעיקרה מן הלב מכל מקום הכרתה בכל איברי הגוף. כי בעל הקנאה והחמדה יראה כל גופו דל ורזה. כמו שנאמר מדוע אתה ככה דל ורזה בן המלך. וכענין שנאמר וריב עצמות קנאה. ולזה חלקה התורה דין הנגעים חלק א' בשאר הגוף וחלק א' בראש. וחלקה של הגוף לב' חלקים. א' שנולד שלא במקום שחין. וא' שנולד במקום שחין ומכוה. וזה לרמוז כי יש אדם שהוא מותרה ועומד שילקה בנגעים מיד קודם שילקה בשאר מכות. ויש שהוא מדלת העם שצריך התראה. והקב"ה מתרה בו תחלה ומלקהו בשחין או במכוה אם לא חזר בו אז מלקהו בנגעים. ולזה תמצא שבאותו שנולד שלא במקום שחין ומכוה נאמר אדם כי יהיה בעור בשרו. ובאותו שנולד במקום שחין ומכוה נאמר בשר כי אדם מורה על אדם שלם. ובשר מורה על מי שהולך אחר הגוף ונטבע בתאוותיו ולזה צריך התראה. ותמצא שדין השחין

הוא בין שלקה באבן בין שלקה בברזל בין שנולד בו מחמת עיפוש הבשר שנולד בו כעין מורסא. וזה ירמוז להתראת ג' מיתות בית דין סקילה הרג וחנק כי לפעמים יתילד באדם שחין בפנים כמין אסכרה. והמכוה תרמוז לשרפה. ואלו הם כעין התראות אולי יחזור בו. ואם לא חזר בו ילקה בנגעים. וכן נגע הראש או הזקן לפי שהוא מותרה ועומד ילקה בנגע הנתק. ומי שאינו מותרה ועומד ילקה תחלה במריטת השער שאין בו טומאה כמו השחין המתרפה נגוף. ואחר כך אם לא שב ילקה בנגע בקרחת ובגבחת. והם כנגד העזות והגאוה. כי הקרחת לצד העורף. והגבחת לצד פנים. ונאמר בטומאת הראש איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו. מה שלא נאמר בנגע שאר הגוף כי אלו התלויות בראש הם חמורות. ולזה עונש שילקה בשערו. ובבשרו מפני שמעיז פניו ומקשה ערפו. וזה קשה ממי שגברה עליו החמדה ותאוה וקנאה. ולזה אמרו רז"ל באותם שנוהגים היתר בשפחות לומר שעושין במזיד ומביאין אשם. והם מעיזין פניהם לעבור על ד"ת שהם נתלין בשער קדקדם דכתיב אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער וגו'. כמו שדרשו בפי קדושים (פי כ"ה). ובמדרש שיר השירים פי שוקיו עמודי שש. ומ"ש בנתקים ואיש ואשה ולא אמר אדם בעבור שאלו הנגעים של הראש והזקן לא שייכי אלא בגדולים שיש להם זקן ואף באשה אם יש לה זקן משא"כ בשאר הנגעים של הגוף שנוהגים בין בגדולים בין בקטנים. ותמצא עוד שג' סימנין הם סימני טומאה. והם מחיה ושער לבן ופשיון. והם רמז לג' דברים שהתשובה תלויה בהם. והם עזיבת החטא והוידוי עליו בפה וגמר הלב. שאם יתודה בפיו ובלבו לא יתנחם אינה תשובה גמורה. ולזה המצורע אשר נראה בו הנגע אם הוא מוסיף עוד בחטאו וזדון לבו. הקב"ה מפרסמו לבריות והוא על ידי פשיון מדה כנגד מדה. ואם התודה בפיו ובלבו לא גמר יולד בו שער לבן כי הלב הוא המעיין. ואם יבש המעיין ילבין השער כעין שאמרו במדרש רבה. משל לגינה של ירק וכו'. ואם נחם בלבו ולא התודה בשפתיו יולד בו מחיה לרמז שהרי הוא מתחיל להתרפאות מן הלב שהוא באמצע הגוף אלא שלא גמר תשובתו להודות בשפתיו. ואפשר לפרש עוד ד' מראות נגעים שאמרה התורה שאת וספחת ובהרת לרמוז על לשון הרע שהוא חמור מכולן. כמו שאמרו שהיא גדול מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים. ולזה הוציאה תורה מראות ננעים בג' והם שאת וספחת ובהרת. וספחת לשון טפלה כמו שאמרו ולשון הרע אומרו הוא טפל לזה ולזה. פעם יתחבר עם זה ויהיו שנים ופעם עם זה ויהיו שנים. והנה הנגעים שראויים לחול על שלשתן כולם יחולו על ראש האומר כי עונו חמור ממוציא ומקבל ולזה ילקה בשאת וספחת ובהרת. ולזה אמר דוד מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וגו'. כלומר אע"פ ככולם ראויין ללקות אותו לבד

אצמית. וזהו דקדוק מלת אותו. ואמר כנגד השנים האחרים גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. גבה עינים הוא המקבל שאלמלא רום לבבו אינו מקבל ואינו מקפיד. ורחב לבב הוא המוציאו שעינו רחבה ולבו רחב לקחת כל הכבוד לעצמו ולהתכבד בקלון חבירו ואינו מסתפק בחלקו. (הרס"ו זללה"ה):

מצורע

זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו וגו'. צריך לתת לב מה נשתנו ד' מחוסרי כפרה שהם זב וזבה יולדת מצורע מכל שאר הטמאים שאלו אחר שנטהרו וטבלו צריכין עוד כפרה בקרבן הנזכר בהם. מה שאין כן בנדה ובעל קרי ובטמא מת שלכאורה נראה שבעל קרי יהיה חמור מזב לענין כפרה שהוא גרם לעצמו להיות בעל קרי או ששמש מטתו או שהרהר באשה וכדומה. מה שאין כן בזב שהוא לא גרם שום דבר לעצמו. גם מה נשתנית הנדה מן הזבה עד שזו צריכה נקיים וכפרה וזו אינה צריכה. וי"ל שהזוב והזיבה והצרעת כולם הם חלאים המתילדים באדם שהזוב הוא דומה ללובן ביצה המוזרת שנפסד הזרע מחמת חולי שיש לו. וכן הזבה שרואה בי"א יום שבין נדה לנדה בודאי הוא מחמת חולי שהרי הראייה הראשונה שרואה האשה היא נדה. ורוב הנשים הבריאות יש להם וסת קבוע מזמן לזמן ורובן הוא משלשים לשלשים. וכבר עברו ימי זיבה שהם י"א יום שראויה להיות בהם זבה עד שנמצא שרוב הנשים אפשר שלא תהיינה זבות כלל והן אותן שיש להן וסת קבוע משלשים לשלשים. שכל ימיהם אינם אלא נדות והאשה שרואה אחר ז' ימים של נדה אין ספק שלא באה לה זה כי אם מצד חולי שיש לה. גם הצרעת פשוט שהוא חולי המתילד בגוף האדם וכל אלו הם יסורים שלוקין בהם בני אדם על פשעיהם. ומרוב עונותיהם יתענו. וכן היולדת רוב היולדות מסוכנות בעת הלידה על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר. גם יש יולדת בצער גדול ויש בצער מועט. והכל כפי מעשיהן. משא"כ בשאר הטמאים כמו בעל קרי שלא בא לו הקרי מתמת חולי כלל אבל הוא בריא אולם. וכן טמא מת ושאר טמאים שטומאתם אינה על צד העונש מחמת חולי וכיוצא בו על כן אינם צריכין כפרה. ואם בעל קרי גרם לעצמו בהרהורים רעים עונשו גדול מנשוא בכפרת הקרבן. אמנם אלו הד' מחוסרי כפרה אחר שלקו ונתייסרו כבר נמחל עונם על ידי יסורים. אבל צריכין מירוק למרק העון מכל וכל. ולכן יביאו כפרתן למרק עונם. כי הקרבן אינו אלא למרק העונות הקלים כגון השגגות ודומיהן כמו אלו שזכרנו. אבל העונות הגדולים החמורים אין הקרבן מועיל בהם כלום. וכן תמצא בקרבנות שנזכרו ביום השמיני למלואים. שכולם באו לכפר על מעשה העגל

וכולם באו למרק העון שכבר נמחל להם שהרי מצינו שכל מי שעבד העגל אם במעשה אם במחשבה כבר נענשו. יש בסיף ויש במגפה ויש בהדרוקן. וא"כ כל הנשארים אין להם שום מגע יד כלל בעון העגל. אמנם לחומר העון הגדול אפילו הנמצאים שם שהסתכלו בדבר אע"פ שלא נתכוונו כלל לשום עבודה ולא חשבו ולא העלו על לבם לעבדו כלל. מכל מקום נפגמו בהסתכלותם בענייננו. הא למה זה דומה לפוגע באשה בדרך בקרן זוית בלא מתכוין אע"פ שלא נתכוין לזה כלל מכל מקום נפגמה מחשבתו בראותו אותה. וכן אמרו בזוהר ואל בני ישראל תדבר לאמר. קחו שעיר עזים לחטאת. עגל לחטאת מבעי ליה כגוונא דאהרן. אלא דישראל הא קבילו עונשא. ועל דא לא כתיב בהו עגל לחטאת אלא עגל לעולה מאי טעמא דכל אינון דחבו בה קבלו עונשא בין במלולא בין בעובדא בין בפולחנא. ואפילו אינון דסליק ברעותא דלבייהו אתענשו וגו'. אבל כל אינון דסליקו ליה ברעותא דלא למפלח ליה אלא דסליקו גוונא דרעותא מניה הכא אתדכן. ומקרבין ליה לעולה ולא לחטאת עכ"ל. ולזה צריך האדם ליקח מוסר ויפחד אפילו מעון הקל גם ידע מעלת הקרבן:

כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה. ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית וגו'. מה שאמר אל ארץ כנען. דרשו במדרש מה חם חטא וכנען לקה. אף כאן ישראל חוטאין והארץ היא מתקללת. כלומר שצריך שיתנו אל לבם שבעונם לקתה ארצם וישובו להשי"ת ולא יתלו הדבר במקרה. ויש לפרש עוד שכוונת הכתוב לומר שלא יתלו הענין בכנען ויאמרו שנגעים אלו שנראו בבתיהם אינם כי אם מסבת הכנענים שהיו בתוכה והיו עושין תועבות אשר שנא השי"ת. לז"א דעו שארץ כנען באמת היתה. אמנם מעתה אני נותנה לכם לאחוזה. והיא ארץ אחוזתכם ובעונכם היא לוקה. ולזה אמר ונתתי שאני הוא המלקה אותה. והרמב"ן ז"ל פירש ונתתי לפי שנגעי בתים ובגדים אינם כפי הטבע כמו נגעי אדם. ועוד יל"פ כי תבואו אל ארץ כנען שבא לרמוז להם להזהירם על מדת הכילות. שלא יאמר אדם שלי שלי כמו שדרשו בפסוק ובא אשר לו הבית. ולזה אמר צריכים אתם להתבונן שהארץ שאני מכניס אתכם שם של כנען היתה ונתתיה לכם במתנה כן תהיו נוהגין לתת ולגמול חסד אחד עם חבירו. ואם לא תעשו כן אני נותן נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם ובא אשר לו הבית. כמו שדרשו רז"ל ועיין בת"כ בפסוקים אלו. שם דרשו והגיד לכהן ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו. ואמר יאמר לו הכהן דברי כבושין בני אין הנגעים באין אלא על לשון הרע. מדלא כתיב ואמר לכהן כנגע נראה

לי. לכן דרשו ידקדק כי לשון הגדה משמע פירוש הדבר שצריך שידקדק עמו הכהן עד שיגיד לו ויפרש לו כיצד בא הנגע לביתו. (הרס"ו זללה"ה):

במדרש רבה (פ' ט"ז) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו. ר' מאיר אמר שש ושבע י"ג. ורבנן אמרו שבע ומה מקיימין ושבע זו וגו'. יש להתבונן בסברת ר"מ שאמר י"ג. והנה אין בכתוב כי אם שבע. ואם נאמר שש אחרות שלא מנאן הכתוב למה אמר שהן שש שהרי יש כמה וכמה תועבות מלבד אלו השבע. וי"ל דאקראי דלעיל מניה סמיך דכתיב אדם בליעל איש און הולך עקשות פה קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו תהפוכות בלבו חורש רע בכל עת מדנים ישלח והם ששה מהולך עקשות פה. וכאילו אמר אדם בליעל איש און אלו הן מדותיו הולך עקשות וגו'. ואם תתבונן תמצא שאלו השבע הן כנגד אלו השש ודומות להן ממש אלא שאלו קלות ואלו חמורות כי הנה זכר ששה אברים והם הפה והלשון והעינים והידים והרגלים והלב. ואמר שיש בהם ג' עבירות קלות והם הולך עקשות פה וגו'. שהם כענייני רמיזות שמרמז לרע בבני אדם. והששית הוא מדנים ישלח בלשונו. וכשמנה השבע מנה העבירות התלויות באלו השש ממש. כמ"ש עינים רמות וגו'. וסיים במשלח מדנים בין אחים כי היא חמורה ממשלח מדנים בין נכרים. ולב חורש מחשבות און חמור מתהפוכות בלבו חורש רע כי זה קבץ כל מיני מחשבת און. (הרס"ו זללה"ה):

אחרי מות

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו. את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם. ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'. יש לשום לב ראשונה אומרו דבר ואמרת כי הדבור לשון קושי ואמירה לשון רכות ומה הכוונה בזה. ב' אומרו אני ה' אלהיכם מה הכונה בזה מי לא ידע שהוא אלהינו. ג' אומרו כמעשה ארץ מצרים הי"ל כמעשה יושבי ארץ מצרים וגו'. כי המעשה ייוחס לאנשי הארץ לא לארץ. עוד אומרו אשר ישבתם בה לא תעשו. מיותר. הי"ל כמעשה ארץ מצרים לא תעשו. עוד אומרו וכמעשה ארץ כנען וגו'. יראה כי השוה ארץ הטומאה לארץ הקדושה והיה ראוי לייחס ליושביה לא לארץ. עוד אומרו ובחוקותיהם לא תלכו. ואם יחזור על שניהם הי"ל כמעשה ארץ מצרים וכנען לא תעשו ובחוקותיהם וגו'. עוד אומרו את משפטי תעש ואת חקותי תשמרו ללכת בהם מאי ללכת בהם. עוד למה

במשפטים זכר עשייה ובחוקים שמירה. עוד מאי אומרו אני ה' אלהיכם. עוד כפל אומרו ושמרתם את חוקותי ואת משפטי. הרי כבר זכר זה. עוד למה הפך והקדים החקים וגו': ואפשר לומר אחר שהאל ית' ברא העולם ונתן בשבע הצורות הטבעיות להיות נשמעות לצורות הגלגליות. ר"ל שכל מה שיתחייב ממבטי הכוכבים הוא אשר יהיה בזה העולם השפל. והענין שכל הדברים הנמצאים הם צל זה לזה. ולזה מה שיראה שיתחייב מן העליונים יחדשם בתחתונים על כל פנים. וזהו כונת הקדמונים בהורדת הרוחניות ר"ל שבאמצעות הצורות מן המחצבים שהיו עושים מתייחסים לכל כוכב וכוכב מזה יתחייב הורדת הרוחניות ההיא על כל פנים וזה הע"ג שהיו עושים הראשונים. ודע שהיה מתנאם גם כן שישמרו יחס צומח העיר. ר"ל שהכוכב והמזל שהיה צומח ושליט בהוסדה הוא השליט עליה במשפטיה. ובזה יובן מאמר הנביא באומרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. ר"ל שכל מדינה ומדינה יש לה צומח מתחלף מחברתה. ולזה הצורות הנעשות לחול כח הצומח צריך שיהיו מתחלפות גם כן. ודע שהאומה הישראלית שהם חלק אלוה ממעל כאומרו כי חלק ה' עמו וגו'. הם תחת ההשגחה האלהית לא תחת המזל כלל. ולזה אין צריך לעשות כמעשה הארץ להורדת הרוחניות. כמו שאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם וגו'. שזה הענין הוא מחוייב אצל הגוים שכאשר יכבשו ארץ מה ישאלו מהו צומח העיר ומשפטו כדי שיצלחו בה. אמנם האומה הישראלית היא למעלה מן הטבע לפי שהם חלק אלוה ית' ממעל שהוא ברא הטבע ויוכל לשנותו כרצונו. ודע שגם האדם צריך שיהיה נשמע להוראת ארץ מולדתו אשר בה גדל ונולד כי הוא תחת ממשלת אותו הכוכב השליט על אותה העיר. ולזה בא האל ית' להזהיר האומה הישראלית אחר שהם תחת ממשלתו ית' ולא תחת שר אחר. ולזה לא יצטרכו שיעשו כי אם חוקיו ומשפטיו לא חוקי עיר מולדתם שהיא ארץ מצרים ולא גם כן חוקי ארץ כנען שהם נכנסים שמה לשבת בה כנזכר. לזה אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. והענין שזה הדבר הוא קל מצד וקשה מצד. וזה שכאשר יהיה איש ישראלי קדוש נדבק באלהות ובעשיית המצות על נכון ודאי לא ישלוט בו הוראת המערכה כלל כמו אברהם וכיוצא בו שנאמר לו הבט נא השמימה וגו'. אמנם בהיות האיש הישראלי שלא על קו היושר. עם היות שיעשה המצות שלא לשמם הנה ישלוט עליהם כח המערכה קצת. וזהו אומרו כי חלק ה' עמו. ר"ל כאשר יהיו ישראל עמו ית'. ר"ל דבקים בו ושומרי מצותיו אז יקראו חלקו ית'. אמנם כאשר יהיו שלא על קו היושר אז אינם חלקו. ואינו כדאי להם. אמנם דביקותו בהם הם כמו נחלה שתפול ביד היורש מצד נחלת אבותיו. עם היות שאינו ראוי לזאת המתנה והירושה. וז"א יעקב כאשר הם אנשי עוקבא אז הם חבל נחלתו כנזכר. וז"א דבר אל בני

ישראל ואמרת. שפעם יקל עליהם הדבר הזה ופעם יקשה. וז"א ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם ר"ל אני הוא חלקכם ואתם חלקי. ולזה אין צריך לעשות כחוקות הגוים שהם משועבדים תחת המזל. ר"ל צומח המדינה וצומח המולד כדי שיצלחו. וז"א כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה. ר"ל אחר שנולדתם בה מחוייב כפי הטבע שיהיה אותו המזל שולט עליכם. וגם כן כמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. לפי שאינכם צריכים לזה אחר שאני ה' אלהיכם כנזכר. ומה נחמד אומרו כמעשה ארץ כנען וגו' ולא אמר כמעשה אנשי ארץ כנען. לפי שהמעשה הנעשה והעבודה היו נעשים כפי צומח האדמה לא כפי צומח אנשי הארץ. ואומרו בארץ כנען ובחוקותיהם וגו'. ירצה לפי שארץ מצרים היא עיר גדולה וכל הכפרים הנלוים עמה כולם יש להם עבודה אחת וצומח אחד כי כולה בקעה א'. אמנם יושבי ארץ כנען היא ערים רבים מתחלפים והיא ארץ הרים ובקעות. ובכל עיר ועיר יש צומח. ויש חק מתחלף מחברתה ולז"א ובחוקותיהם וגו'. וכמו שצריך כל איש משאר אומות כדי שיקבל עליו כח הכוכב ההוא הנעבד צריך שיעשה מעשה מהיצירה מה באמצעותה יוכל לקבל כח הכוכב ההוא. כך האיש הישראלי כדי שיקבל שפע האל יתי צריך שיעשה מצותיו וחוקותיו שבזה יוכנו לקבל השפע ההוא. וז"א את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם. ואחר שאני אלהיכם לכך מחוייב עליכם שתעשו מעשה כדי שיחול השפע עליכם. ואומרו ושמרתם את חקותי וגו'. טעם הכפל ירצה לפי שבתחלת הכנס האדם לקבל עול מלכות שמים תחלה יקל עליו עשיית המשפטים ששכל האדם יחייבם יותר מן עשיית החוקים שלא יחייבם השכל. ולזה יתרשל בהם ויכבד עליו עשייתם מה שאין כן אחר ההרגל בעבודת בוראו. שאז יקבל עליו לעשות החוקים יותר וקודם המשפטים שמאהבת בוראו ודביקותו בו ירוץ אחר החוקים יותר מן המשפטים שיחייבם השכל. ולזה אמר בתחלה את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו וגו'. אמנם אחר כך ר"ל אחר ההרגל אמר ושמרתם את חוקותי ואת משפטי. ר"ל כי יקל עליהם החוקים יותר כנזכר. ואומרו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ירצה לפי שתועלת הנמשך לדעתם מן עבודת כוכבים שעובדים הגוים הוא דבר גופני לבד כמו שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו'. אבל לא דבר רוחני כי אי אפשר שיושפע מן הכוכב הגשמי שפע רוחני ר"ל על הנפש כי אם על הגוף הגשמי. מה שאין כן במעשה המצות שישפיעו וישלימו גם על הנפש לעולם הבא. וז"א אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגו'. או יאמר ושמרתם את חוקותי וגו'. ירצה שידוע הוא שכפי מעשה המצות שיעשה האדם כך כביכול יוסיף כח למעלה. כמו שאמר הכתוב תנו עוז לאלהים וגו'. וז"א ושמרתם את חוקותי ואת משפטי

אשר יעשה אותם האדם. וכשיעשה אותם האדם כביכול חי ויתחזק ויתוסף בהם כח של מעלה מדת אני שאין לה אור מעצמה ולא יושפע לה מלמעלה כי אם בהתעוררות התחתונים. וז"א וחי בהם אני ה'. על דרך אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך כאשר יתבאר במקומו בס"ד. או ירצה באופן ב' כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וגו'. הענין שארץ מצרים וארץ כנען הם המבורכים מכל הארצות בכל מיני הטובה והתענוג הגשמי. כמו שאמר הכתוב כגן ה' כארץ מצרים. וכאומר וחברון שבע שנים נבנתה וגו'. כמו שדרשו רז"ל (סוטה ל"ד). והנה ישראל בארץ מצרים כבר הורגלו על זה כמו שאמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע. ירצה כי כל אהבתם וחשקם בארץ מצרים היו מפני שהיו אוכלים לשובע בטנם. וזהו גם כן הסבה שהיו הכנענים שמחים ואוהבים ארץ ישראל מפני שהיתה ארץ זבת הלב ודבש לא מצד קדושתה אלא מצד ברכתה שהיו מתענגים בטובתה. ולזה הזהירם כמעשה ארץ מצרים וגו'. וכמעשה ארץ כנען וגו' לא תעשו. ולזה אמר כמעשה ארץ ולא אמר כמעשה יושבי ארץ מצרים וגו'. לפי שזה המעשה שאליה ירמוז כנזכר. ר"ל ההליכה אחר המותרות תיוחס אל הארץ בעלת הטובה לא אל יושביה כי סבת הליכתם אחר המותרות היא הארץ בעלת המותרות והטובה לא הם שאם לא מצאו רוב טובה לא היו אוכלים לרוב. ולזה יחוס המעשה אל הארץ כנזכר. ואמר שהמעשה שיעשה האיש הישראלי בתמידות וריבוי ולא ישבע ממנו הוא מעשה המצות. וז"א את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם וגו'. ואומרו ללכת בהם ר"ל בתמידות וריבוי לא כמו הדברים החומרים שראוי לקחת מהם המוכרח לבד. שהדברים המושכלים ראוי לאדם להרבות מהם ככל יכולתו. לפי שהם חיינו ואורך ימינו. וז"א אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'. כי האל יתי' אמר זה וראוי להאמינו כי השלימות האנושי תלוי במצות התורה ובחוקותיה לא זולת ואם אין להם טעם:

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. י"ל מה נאמר למשה בדיבור זה ואף בת"כ הקשו זה ואמרו היה ר' אליעזר בן עזריה מושלו משל למה"ד לחולה שנכנס וגו'. זה זרזו יותר מן הראשון. ולדעתי ירצה לומר מאמר שמתו שני בני אהרן דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת וגו' וכן פי' הרמב"ן. עוד שם משום ר' ישמעאל אמרו הואיל ונאמרו שתי דברות זה בצד זה א' פתוח וא' סתום. ילמד פתוח על הסתום מה פתוח דבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת הקודש. אף סתום ילמד דבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת הקודש. ואיזה זה דיבור של יין ושכר. שנאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'. וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת ע"כ. ולפי זה

דבור של יין ושכר אעפ"י שלא נזכר בו משה הוא דבק עם מה שלמעלה ואחיכם כל בית ישראל שהוא דברי משה שאמר להם ואחיכם וגו'. עוד אמר להם שדבר ה' אל אהרן יין ושכר וגו'. ומה שדרשו וידום אהרן שקבל שכר על שתיקתו ונתייחד לו הדיבור דלא כרי ישמעאל. עוד יש לפרש שהדיבור האמור כאן הוא ענין דברי פיוסין למשה על מיתת בני אהרן שהיו תלמידיו כמו בניו. כמו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה וגו'. וכעין שדרשו דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה שאומרו שהוא לשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים וגו'. עיין בילקוט. וכאילו הוא אומר הכתוב וידבר ה' אל משה דברי פיוסין ונחמות. אחרי מות שני בני אהרן שהם חשובין כבניו. ויש לו צער גדול מהם שגרם העון עד שנתקרבו לפני ה' וימותו. וחזר עוד וצוה למשה ואמר לו ג"כ שידבר על לב אהרן דברי פיוסין. וזהו דבר אל אהרן אחיך וזהו טעם אחיך. ויורה על זה הפי' וי"ו ואל יבוא מדלא כתיב אל יבוא יראה שהם שני ענינים. דבר אל אהרן אחיך כנזכר. ועוד צוהו לבל יבוא וגו'. ונראה שזה כוונת רז"ל במה שדרשו במדרש רבה (פ' כ') על זה מקרה אחד לצדיק ולרשע. לצדיק אלו בניו של אהרן דכתיב בהו בשלום ובמישור וגו'. ולרשע זו עדת קרח וגו'. לפי מדרש זה כאילו הוא אומר הכתוב וידבר ה' אל משה דברי תנחומים שלא יתמה על החפץ לומר מה טעם מתו אלו בקרבתם וגו' שלא במחלוקת ונענשו כמו שנענשו אותם שנכנסו להקריב במחלוקת. ואעפ"י שעדיין לא היו עדת קרח. מ"מ יתמה ויפלא על מיתתם. וע"ד זה הולך ג"כ מה שדרשו (שם). ד"א אחרי מות ר' לוי פתח. אמרתי להוללים אל תהולו וגו'. אלישבע בת עמינדב ראתה ה' כתרים ביום א' וגו'. וכאילו אמר הכתוב וידבר ה' דברי תנחומין למשה. ואמר לו שאין שמחה שלמה בעולם הזה. עוד (שם) דרשו על דרך זה ג"כ. אף לזאת יחרד לבי בקרבי וגו'. לא יהיו בניו של אהרן דומין למטהו וגו'. עוד דרשו (שם) עד"ז. גם ענוש לצדיק לא טוב הכל הולך על הדרך שפי' ותקנו ג"כ בזה המדרש. טעם כפל המיתה שני פעמים. וכאילו נ"ל אחרי מות שני בני אהרן כלומר שמצדו אין ראוי שימותו שלא יגיעהו צער גם ענוש לצדיק לא טוב. אבל כדי להכות נדיבים על יושר. וזהו בקרבתם לפני ה' וימותו ראוי הוא שימותו בסבת קרבתם לפני ה' שלא ינהגו יותר ואם נתבונן נמצא שהעון שהיה בידי בני אהרון הוא עוד אחד ובשבילו נענשו. והוא עון הגאוה כשרז"ל (שם) בחוריו אכלה אש משום דבתולותיו לא הוללו. וכן אמרו כשהיו משה ואהרן מהלכין ונדב ואביהוא מהלכין אחריהם היו אומרים מתי ימותו זקנים הללו וגו'. ומשם נמשך להם עד שהגישו דעתם להקריב קטורת זרה. ומשם נמשך להם שלא נטלו עצה מאביהם. ולא זה מזה דכתיב איש מחתתו. והורו הלכה בפני משה רבן. ולא נשאו נשים ולא הולידו בנים דכתיב ובנים לא היו להם. וזנו עיניהם מן

השכינה דכתיב ויחזו את האלהים. וזהו שרמזו רז"ל (שם) ג"כ שתויי יין נכנסו. ושלא רחצו ידים ורגלים. ומחוסרי בגדים. שקשה הוא לומר שממש היו שתויי יין ולא רחצו ידים ורגלים ומחוסרי בגדים. ויורה על זה מ"ש מחוסרי מעיל ואדרבה אלו לבשו מעיל היו חייבים משום מיותרי בגדים שהמעיל הוא מבגדי כ"ג. והם לא היו כהנים גדולים. אלא בודאי לרמוז לזה הענין נתכוונו שמי ששותה יין הוא מתגאה בעצמו לעשות דברים שאינם הגונים. וג"כ לא רחצו ידים ורגלים שהכוונה ברחיצת ידים ורגלים לכהן. לנקות ידיו ורגליו מבחוץ. ולנקותם ג"כ מבפנים ולהתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. והגאוה שורש כל הכיעורים כולם. וג"כ מחוסרי בגדים. לרמוז על חסרון המדות והמעיל מלביש שצורתו מורה על כל הלובשו שיהיה באימה וביראה ובענוה לפני קונו. ועוד שכתוב בו ונשמע קולו שזה מורה שצריך להיות לו שם טוב במדות טובות. שהולך ונשמע קולו למרחוק. והגאוה שורש כל מדות מגונות. ולזה רמז בכאן זה החטא ואמר בקרבתם לפני ה' ולא אמר בהקריבם אלא בקרבתם לומר שנתקרבו ליכנס לפנים ממחיצתם. ולזה נענשו. ומ"ש וימותו שני פעמים לומר שבקרבתם נגזרה עליהם מיתה מצד זה ועתה הוא שמתו. ופי' הכתוב אחרי מות שני בני אהרן שמתו ממש. וזה בסבת קרבתם לפני ה'. ונגזרה עליהם מיתה באותה שעה אלא שלא מתו עד עתה. ולזה צוה אהרן על זה הענין שלא יכנוס לפנים ממחיצתו. והוא אומרו ואל יבוא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת אל פני הכפורת אשר על הארון כי בענן וגו'. האריך כל זה לומר כי בניו לא מתו אלא מזאת הסבה והוא בקרבתם ולזה יזהר ממנה. ודרשו רז"ל במדרש רבה (שמ"ר פ' ל') על כל דבר פשע על שור על חמור וגו'. על שור דכתיב וימירו את כבודם בתבנית שור. על חמור אלו ערב רב. אשר בשר חמורים בשרם. על שה אלו ישראל וגו'. על שלמה אלו ישראל. על כל אבדה אלו ישראל וגו'. ישלם שנים לרעהו אלו נדב ואביהוא. יש להקשות מה טעם הרמז בישראל ג' פעמים שה ושלמה ואבדה. ואפשר לומר שנתכוין למ"ש שג' דינין נדונו יש במיתה ויש במגפה ויש בהדרוקן. עדים והתראה במיתה. עדים בלא התראה במגפה. לא עדים ולא התראה השקה אותן כסוטות ומתו בהדרוקן. וכנגד אלו הג' כתות אמר שה וגו'. שה רמז לשה פזורה וגו' שהדיחו אותם ערב רב והיו עליהם עדים והתראה. שלמה רמז לאחרים. שהיו גדולים ונכבדים ולא קבלו התראה. ומ"ש ישלם שנים לרעהו שמתו בעון אהרן וכמו שאמרו ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו. ואין השמד אלא כילוי בנים. ותפלתו של משה עשתה מחצה. וי"ל והרי גדולים היו נדב ואביהוא באותה שעה ולא ימותו בנים בעון אבותם. וי"ל שבעונם מתו אלא שאלמלא עון הענל היתה זכותו של אהרן מגינה עליהם. (הרס"ו זללה"ה):

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגו'. עיין בת"כ. את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם וגו' ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'. נראין אלו הפסקים כפולים בלי ספק. וכבר אמרו ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים. אמנם עדיין קשה כי יכול לכלול כולם ביחד ולומר ושמרתם את חוקותי ואת משפטי ועשיתם אותם. ואפשר שבא לרמוז לשמירות ועשיית חלוקים כפי העושים. כי עשיית יחידי סגולה ושמירתם אינה כעשיית שאר המון העם ושמירתם. כי הכל מניחין תפילין ואין הנחתם שוה כי בעמי הארץ הם כעול לשור. ואינו כן ביחידי סגולה כנזכר בתיקונים. וכן הדין בכל המצות. וכן שמירתם בדקדוקים אינה שוה. כי יחידי סגולה מדקדקים אפילו כחוט השערה. והנה הפסוק האחד את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם הוא מדבר בשאר המון העם. ובכללות הכל שכולם שוין בעשייה גופנית ובשמירה כוללת שהיא ההליכה בדרכי השם ובמצותיו. אמנם הפסוק הב' הזכיר שמירה גם במצות לומר שצריכין דקדוק גדול בעשייתם נאמר בהם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. האדם הידוע שהוא מיוחד מכלל העם. וחי בהם החיים הגמורים באותו עולם. ובזה העולם. שהם החיים שאין למעלה מהם. כי אין החיים שוין כנודע. (הרס"ו זללה"ה):

אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם והטמא הארץ ואפקוד עונה עליה והקיא הארץ את יושביה. יש לדקדק מהו ואפקוד עונה עליה והקיא. כי עדיין יש להם עוד ארבעים שנה. ופירש הרמב"ן ז"ל זהו על דרך סר צלם מעליהם וכאילו הקיאה אותם. ויש ליישב הדבר יותר על דרך שאמרו בת"כ על פסוק כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען וגו'. ר' יוסי הגלילי אומר אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים כמעשה ארץ כנען. ומעשה ארץ כנען כמעשה ארץ מצרים. מפני מה זכו הכנענים לישב בארצם ארבעים ושבע שנים שנאמר וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. אלא בשביל שכר שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו. זכו לישב בארצם שבע וארבעים שנה. נמצא לפי זה כבר נתמלאת סאתם קודם של מצרים וראוי היה שתקיא אותם הארץ ותחרב הארץ מהם קודם חורבן מצרים. אלא שעמדה להם זכות שכבדו אברהם אבינו. ולפי זה יתיישב יותר ואפקוד עונה עליה כלומר רמז זמן הוא זה שפקדתי עונה עליה ונתמלאת סאתם קודם של מצרים וכבר נגזר עליהם שתקיא אותם הארץ:

ושמרתם אתם את חוקותי ואת משפטי ולא תעשו ככל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוככם כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ

ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. יש לדקדק מאחר שכבר כתב ותטמא הארץ והקיא הארץ וגו'. מהו מוסיף עוד לכתוב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו' ותטמא הארץ. כבר כתב כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם וגו' ותטמא הארץ וגו'. ועוד מהו בטמאכם אותה. די לו לכתוב ולא הקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי. ואנו יודעים שהוא בשביל שטמאו הארץ: ויש לפרש שכוונת הפסוקים לומר שלא תחשבו שאם תטמאו הארץ אני נותן לכם ארכה ומאריך לכם עד שתעשו כולם כמו שעשיתי לגוים אשר לפניכם שישבו בארצם זמן ארוך הרבה דהיינו משנבנית מצרים וחברון וכל שאר הערים של כנען עד עתה שהוא זמן הרבה ודאי זה לא יעלה על לבבכם. אלא צריכין אתם שתשמרו את חוקותי ואת משפטי ולא תעשו אפילו אחת מכל התועבות. ואפילו הגרים שבתוככם צריכין שישמרו גם כן כל חוקותי. ואמר הטעם שאע"פ שהגוים שלפניכם לא הקיאה אותם הארץ עד שעשו כל התועבות האלה עולם ועוד הארכתי להם זמן מרובה. מכל מקום אין ההתחלה דומה לסוף כי הם התחילו לטמא את הארץ. ולא נטמאה הארץ מכל וכל שנתחייבו עד שעשו כל התועבות האלה וגם בזמן הרבה. אבל מאחר שכבר נטמאה הארץ בגוים שטמאוה אע"פ שהקיאה אותם עדיין רושם הטומאה בתוכה ולא נטהרה מכל וכל. ומעט שתוסיפו אתם תטמא יותר ממה שהיתה ותקיא אותם מיד. וזהו טעם כי את כל התועבות האל וגו'. וזהו בטמאכם אותה. כלומר בעת שתטמאו בהתחלה ראשונה אפילו בזמן מועט תקיא אתכם. ואפילו באחת מהם שתטמאו אותה תקיא אתכם. וזהו גם כן טעם ושמרתם אתם שאתם צריכין שתשמרו יותר מהם. ולא ראייה מהם וזהו ושמרתם את משמרתי. על דרך מדרש רז"ל (יבמות כ"א) עשו משמרת למשמרת וזה רמז לשניות לעריות. וזהו גם כן ולא תעשו מחוקות התועבות וגו'. ולא כתב ולא תעשו מהתועבות אלא מחוקות התועבות. אפילו הדומה לתועבות לא תעשו. ובת"כ דרשו ושמרתם אתם. אתם נאים שומרים שאתם פתחתם תחלה. כלומר שגדרו עצמן במצרים מן העריות שאחת היתה ופרסמה הכחוב. (הרס"ו זללה"ה):

ונשא השעיר עליו את כל עונותם וגו'. במדרש (בראשית רבה פרשה ס"ה) ונשא השעיר עליו זה עשו. שנאמר הן עשו אחי איש שעיר. את כל עונותם עונות תם. שנאמר ויעקב איש תם. יש להתבונן מה טעם נושא עשו עונות יעקב כי נראה הדבר ח"ו שלא כדין כי כל אחד עונו ישא. אמנם זהו מסודות התורה מתבאר מתוך דברי הזוהר. דע כי העושה עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד. כי מאותה העבירה נברא משחית לחבל והוא כמו מלאך מקטרג על האדם. וכשהקב"ה רוצה לכפר עונותיהם של ישראל. כל אותם

המקטריגים שנבראו מן העבירות שעשו הוא משליכם במקום הראוי להם להתדבק שלא יצאו עוד משם. ואותו המקום נקרא מצולות ים כמו שנאמר ותשליך במצולות ים כל חטאתם. והם הקליפות שהם מן הסיגים הגרועים. ושם מצא מין את מינו ונדבק בו כנזכר בזוהר פ' אמור דף ק"א ע"ב ר"ש אמר כל אינון דאתו מסטרא תקיפא וכו'. על דרך מאי חטאה גרעונא וכו'. עד דאיקרי מזוהם מנוול עכ"ל. ולכן כל העונות של ישראל אינו משליכם אלא שם שהוא מקום שלא יזכרו ולא יפקדו לעולם שהם אותם המצולות. והנה מאהבת ה' את ישראל נותן להם עצה שיעשו כדי שיושלכו אותם העונות שם ויחולו על עמו של סמאל והדבר ההוא כדין וכהלכה ואין בו עול ח"ו כלל והוא שצוה את ישראל לתת לו לסמאל דורון לסמות עיניו שלא יקטרג וצוה אותם שיתודו עליו כל עונות בני ישראל. כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו'. שהרי עתה ידע סמאל בעונותיהם של ישראל ולא ימצא פתחון פה אח"כ לומר שלא ידע וכיון שמקבל הדורון השוחד יעור עיניו. אעפ"י שרואה כל אלו העונות מכסה עליהם. ואדרבה משבח אותם ואומר אין בעולם כמו ישראל. ואז הקב"ה כועס עליו ואומר לו רשע א"כ מה הם אלו העונות א"כ משקר הוא דובר שקרים לא יכון לנגד עיני טול מה שבחרת כיון שאתה רוצה בכך. ואז ונשא השעיר עליו את כל עונות הם על כרחו ישא כל אותם העונות. וכן נעשה לו בכל שנה כי הוא כסיל. ועליו נאמר מלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד לשנה הבאה. וז"ש בזוהר שם א"ר יוסי וי לון לעמא דעשו בשעתא דהאי שעיר משדרי להוא דלטרא ממנא דעלייהו דבגיני אתי לשבחא לון לישראל. וקב"ה אהדר כל אינון חובין לרישא דעמיה בגין דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני עכ"ל. וז"ש הנביא אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח וגו' ואוהב את יעקב וגו'. כי יש לדקדק כי היא האהבה שאמר ואוהב את יעקב וגו'. מן הדין הוא לאהוב את יעקב שהוא צדיק ולשנוא לעשו הרשע. אמנם בזה יובן שהאהבה היא אע"פ שגם ישראל הם עושין מעשי עשו. וזהו הלא אח עשו ליעקב שעושה מעשיו והוא כמוהו. ואעפ"כ נתתי עצה לאהוב את יעקב ולשנוא לעשו. ואשים בפתקא דילי את הריו שממה כאילו כבר נעשה הדבר כנזכר בזוהר. וזהו דקדוק נאם ה' הוא שהוא יודע תעלומות הוא יודע שאח עשו ליעקב ומעשיו כמעשיו:

קדושים

איש אמו ואביו תיראו וגו'. בתחלה צוה על מורא אב ואם כי מי שהוא מכבד אביו ואמו ומתירא מהם הוא מכיר מולידיו וממציאיו וכן יש על אביו ואמו ג"כ לעשות לאבותם

וכן מזה לזה עד הסבה העליונה שהמציאה את הכל וא"כ ממורא אב ואם יוכר מציאות הבורא יתי ומוראו ע"ד שאמרו מעלה אני עליכם כאלו דרתי ביניכם וכבדתוני. ומהשבת ג"כ נדע ונאמין בחידוש העולם וכי יש לו מחדש שחדשו בששת ימי המעשה ואז יתקיים אני ה' אלהיכם. ואח"כ הזהיר על השיתוף כאומרו אל תפנו אל האלילים והרחק מן הכיעור ומן הדומה לו מהשיתוף ומהדומה לו לזה הזהיר על מחשבת פיגול והוא ששוחט הזבח היום ע"מ לאכול ממנו למחר חוץ לזמנו שצריך שלא לערב בו ולשתף בו שום מחשבה אחרת וזהו לרצונכם תזבחוהו:

את חקותי תשמורו בהמתך לא תרביע כלאים וגו' ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע וגו'. סמך דין שפחה חרופה לכלאים שאף היא דומה לכלאים לפי שחציה שפחה וחציה בת חורין ואין ראוי להשתמש בשתי כחות לבד עבד עברי שהוא מצד אחד עבד תחת רשות אחרים ומצד אחד בן חורין שעיקרו בן חורין:

והתקדשתם והייתם קדושים. (וי"ר פ' כ"ד) אר"ש בן לקיש שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדין אותן מפרשת פרעה הרשע. כתוב א' אומר והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק לשון מיעוט גדולתי למעלה מגדולתכם. ואנו למדין אותה מפרשת פרעה הרשע שנאמר אתה תהיה על ביתי יכול כמוני ת"ל רק הכסא אגדל ממך. גדולתי למעלה מגדולתך. והדין קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתך. ועוד אנו למדין מפרעה הרשע שנאמר ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה יכול כמוני ת"ל אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך. י"ל למה אנו צריכין ללמוד מפרשת פרעה מאחר שיש באלו הפרשיות עצמן תיבות שנלמוד מהם והם כמו של פרעה א"כ מה חידוש יותר יש בשל פרעה יותר מאלו. ועוד מעיקרא קשיא איך יעלה על דעתנו לומר יכול כמוני כי מי יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים. ויש להשיב כי מה שנאמר והיית רק למעלה מלת רק בכאן אינה מיעוט כי אע"פ שיש לנו בכל מקום אכין ורקין מיעוטין. זה הוא כשיבוא מלת רק אחר הריבוי אבל כשיקדים מלת רק כמו בכאן רק למעלה אדרבה משמע ששולל כל החסרונות וכל הפחיתות מהם ואינם רק למעלה והרי זה דומה כמו פרט וכלל שכלל הכל וכשיהיה מלת רק אח"כ דומה לכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט. על כן הוצרכנו ללמוד כמו ג"ש רק מרק של פרעה שהוא משמע ודאי אחר הריבוי שנאמר אתה תהיה על ביתי וגו' רק הכסא אגדל ממך. גם מה שנאמר כי קדוש אני אם היה כתוב כי אני קדוש ודאי משמע אני קדוש ולא אתם אבל כיון שכתוב כי קדוש אני לא משמע מיעוטא אדרבה משמע כי קדוש אני וצריכין אתם להדמות לי ולהיות קדושים כמוני לכן הוצרכנו ללמוד אני מאני דפרעה דכתיב אני פרעה משמע אני

ולא אחר מדלא כתיב פרעה אני. וראיה לזה ממה שדרשו (סוטה מ"ג) בפ' מי האיש אשר בנה בית חדש וגו'. אין לי אלא בית בית התבן ובית הבקר וגו' מנין ת"ל אשר בנה מ"מ ושם פירש רש"י ז"ל מדלא כתיב אשר בית בנה דמשמע מיעוטא וכתיב אשר בנה מ"מ וכן דרשו בפ' אשר נטע כרם וגו' אין לי אלא כרם מנין לנוטע ה' אילנות ת"ל נטע מ"מ. ולמה ששאלנו מהיכא תיסק אדעתין לומר יכול כמוני זה הענין דומה למה שדרשו רז"ל (בת"כ פ' בחוקותי) פי' והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים עתיד המקום לטייל עם הצדיקים וצדיקים מזדעזעין מלפניו והמקום אומר להם לצדיקים מה לכם שאתם מזדעזעין מלפני הריני כיוצא בכם אי לפי שאני כיוצא בכם יכול לא יהא מוראי עליכם ת"ל והייתי לכם לאלהים ע"כ במדרש. והכוונה היא שנשמות הצדיקים הם חלק אלוה ממעל וכמו שנאמר בנים אתם להי' אלהיכם בנים ממש אבל מ"מ מורא האב על הבן ודי בזה הרס"ו (זללה"ה):

ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם אני ה' מקדשכם. כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת וגו'. יש להתבונן מה קשר יש במלת כי עם ושמרתם את חקותי וגו'. והרמב"ן ז"ל ישב הדבר לומר שחוזר למעלה לענין איש אמו ואביו תיראו וגו' כי איש איש אשר יקלל וגו' עיין בספרו. אמנם נראה לפרש שזו היא כוונת הפסוק באומרו כי איש איש וגו'. כי בפרשת אחרי מות הזהיר על כל העריות דרך אזהרה. ואח"כ בפ' קדושים חזר עליהם לפרש בהם העונש של כל אחד ואחד כי כן דרך התורה לא ענשה אלא א"כ הזהירה ולכן הקדים הפסיק בפ' אחרי מות קודם אזהרת העריות ושמרתם את חקותי ואת משפטי כי העריות צריכין שמירה גדולה לפי שנפשו של אדם מתאוה להן. ואח"כ בפ' קדושים כשבא להזכיר העונשים התחיל ג"כ לזרז ולהזהיר באומרו ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם להוסיף שמירה על שמירה לומר שלא תחשבו מאחר שלא הזכרתי לכם למעלה בעריות כי אם אזהרה בלאו לבד א"כ הרי הן כמו שאר איסורין קלים שאין בהם כי אם אזהרה לבד ולא מיתה. אינו כן. אמנם צריך שתשמרו שמירה מעולה כדי שלא תענשו עונש חמור כי יש בכל אחת ואחת עונש מלבד האזהרה. ומלת כי קאי אכולהו על כל מה שמפרש והולך וצירף עם העריות גם מקלל אביו ואמו לפרש בו עונש סקילה באומרו דמיו בו שהיא סקילה. והתחיל תחלה בנותן מזרעו למולך לפרש בו עונש סקילה אע"פ שלא התחיל בו באזהרה בפ' אחרי מות בעבור שרצה להאריך לחומרתו באו ואני אתן את פני באיש ההוא ובמשפחתו וגו'. ואם העלם יעלימו וגו' ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו וגו'. (הרס"ו זללה"ה):

אמור

אמור אל הכהנים וגו' ואמרת אליהם וגו'. נראה לפרש טעם אמור ואמרת. אמור להם גוף המצוה וגם תאמר להם סודה וטעמה. וזה הוא לשרידים אשר ה' קורא שיודעים להבין טעם הדבר כדי שיקובל ולא יביא לזלזל ח"ו כי זה הוא מהדברים שהשטן מקטרג עליהם ומפתה האדם לומר שהוא דבר שאין בו טעם כי מה יזיק לאדם הכהן אם יגע במת ובפרט אם הוא כבר טמא ועודנו בטומאתו לא נטהר ממנה בהזאת ג' וז' מה יועיל לו אם יזהר שלא יטמא וכבר הוא טמא. ולזה נאמר ואמרת אליהם מי שיודע טעם הדבר יגלה להם הטעם כדי לחזק המצוה. ואפשר שזו היא כוונת רז"ל במדרש רבה (פ' כ"ו) שדרשו משל לכהן וישראל שנכפו והיה רופא מומחה והזהיר לישראל הרבה שלא יכנס לבית הקברות אבל לכהן לא הזהיר. ואמר לו הכהן מה טעם אינך מזהיר אותי. אמר לו שאתה כהן ואינך צריך להזהירך מליכנס לבית הקברות. כך העליונים שאין יצר הרע מצוי ביניהם נאמר מגזרת עירין פתגמא ובמימר קדישין שאלתא. אבל התחתונים שיצר הרע מצוי ביניהם נאמר ב' פעמים אמור ואמרת. עיין על לשון המאמר במקומו. אבל זהו כללות כוונתו בקיצור. ונראה שכוונתו היא כמו שאמרנו שהעליונים כיון שאין להם יצר הרע אינן צריכין לגלות להם טעם הדבר כדי שיקיימו גזרת השם שיגזור עליהם וזהו בגזרת עירין פתגמא פירוש בגזרה שגוזר השם יתי על המלאכים שלוחיו עושי דברו וכן במאמר קדישין היינו המאמר שגוזר עליהם הבורא לעשות. אבל התחתונים על ידי שהיצר הרע מצוי עמהם הצרוך להם ב' אמירות והלואי יעמדו כנ"ל לומר להם הגזרה ולומר להם טעמה כדי שיקיימוה. דאי לא תימא הכי מה טעם כפל ב' מאמרים וכי בעבור שיצוה ב' פעמים יעמדו. ועוד בכל התורה כולה למה לא יכפיל בכל מצוה ב' פעמים אבל נראין שהכונה היא כמו שאמרנו שמצוה שאין לה טעם מדרך סברא צריך לכפול עיקרה וטעמה:

לא יקרחו קרחה בראשם וגו'. י"ל מה זאת מצוה בכהנים שהרי גם כן נוהגת בישראל דכתיב לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת והם למדים זה מזה כמבואר בת"כ. ואין חילוק כלל בין כהנים לישראל. ואם כן מה טעם ייחד זאת המצוה כאן בכהנים. ואין לומר שכהן שקרח קרחה אם עבד עבודתו מתחללת שהרי בגמרא דזבחים בפרק שני מבואר דאינו מחלל עבודתו כנזכר שם דפסול לתרומה מחיל עבודה דלא פסול לתרומה לא מחיל עבודה. ונראה דמכל מקום מטעם כבוד ה' שלא יכנסו כהנים לעבוד עבודה והם מקורחים ומגודדים ואם נכנסו אע"פ שאינם עוברים כי אם בלאו אחד כמו ישראל מכל מקום יגדל עונשם בזה בעבור שהם כהני ה'. הא למה זה דומה

לת"ח ועם הארץ שעברו מצוה אחת אע"פ שעונם הוא אחד מכל מקום יגדל עונש הת"ח על עם הארץ לפי שנטפל לעונו גם כן עון חילול השם. וכן הכהנים יגדל עונשם בידי שמים יותר מעונש ישראל בעבור שזלזלו כבוד המלך העליון. ועוד י"ל שאע"פ שאלו האזהרות בין בישראל בין בכהנים אעפ"כ חלוקין בטעם. שטעם איסורן בישראל לפי שהם עם ה' כאומרו בנים אתם וגו' ואין ראוי שיהיו מקורחין ומגודדין. אמנם בכהנים מוסיף על הטעם הזה היותם משמשים לפני ה' במקדש כאומרו כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים וגו' ואין ראוי למשרתי ה' שישרתוהו והם מקורחין ומגודדין כל ראש מוקרח וכל זקן גדועה. ולזה לא הזהיר כאן הקפת הראש שאין ביזוי כל כך בהקפת הראש כהשחתת זקן. ויש קצת נפקותא בזה הטעם בין ישראל לכהנים שאין איסור לישראל כי אם לקרוח ולגדור על מת כאומרו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. שהכוונה בעבור חסרון המת אבל על אדם מלא תורה ומצות יש להם לקרוח ולהתגודד ולמרוט עליו בעבור חסרון תורתו ושלמותו כענין ר"ע שהיה מכה בבשרו על ר' אליעזר עד שהיה דמו שותת. ולזה נאמר על מת כלומר כשהכוונה על חסרון המת. אבל הכהנים אע"פ שרשאין אף הם לעשות כן על אדם חשוב כנזכר. מכל מקום אין ראוי למשרתי ה' לשרת לפניו מקורחין ומגודדין. ולזה לא הזכיר כאן על מת ונתן הטעם כי את אשי ה' לחם וגו'. והנה בישראל אמר בין עיניכם ולא אמר בראשם לרמוז על מקום השכל שהוא המוח שהוא בין העינים שהוא מקום הנחת תפלין כמו שלמדו מכאן רז"ל שאין לכם לזלזל נענין השכל לעשות דברים של שטות ולקרות על המת. בזה יראה טפשות וסכלות גמורה לומר שאין לו חלק והוא כאבדה גמורה. אבל בכהנים שהטעם מטעם מום אמר בראשם בכל מקום בראש ואמר גם כן ובבשרם לא ישרטו שרטת. שההקפדה על פגם בשרם שלא יראו כבעלי מומין:

בסכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם. יש להתבונן בטעם כל האזרח וגו' שרז"ל דרשו להוציא את הנשים מכל מקום כיון שכוונת התורה להוציא את הנשים הי"ל כל איש בישראל וגו' כדי למעט הנשים כדרך כל התורה כולה כל מקום שרוצה להוציא הנשים כותב איש שהיפך איש הוא אשה אמנם היפך אזרח הוא הגר. וזה אי אפשר לומר שהגרים יהיו פטורים מן הסוכה. גם מה טעם למען ידעו דורותיכם הי"ל בסכות תשבו כי בסכות הושבתי וגו' ומה טעם הוסיף לכתוב אני ה' אלהיכם. אמנם נראה שבא לרמוז דרך רמז על מ"ש רז"ל במסכת ע"ז פ"א שלעתיד לבוא יושב הקב"ה לדון העולם ומביא ס"ת ומניחו בחיקו ואומר כל מי

שעסק בזה יבוא ויטול שכרו. מיד באים אומות העולם בערבוביא שנאמר כל הגוים נקבצו יחדו וגו'. ע"ש בלשון המאמר עד אומרו שאומר להם הקב"ה אעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה עשו אותה בשביל שתזכו וגו'. ויש לדעת למה לא בחר ליתן להם כי אם הסוכה. אמנם הטעם הוא בעבור שזה הוא כמו קבלת עול יראת שמים וכן לעתיד הוא מעניש כל הגוים אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות. כמו שנאמר זאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' וגו' והיה הנשאר מן הגוים וגו' כנזכר שם. ואמרו שם בגמרא שאח"כ מקדר עליהם חמה כתקופת תמוז ואז כל אחד מבעט בסוכתו ויוצא שנאמר ננתקה את מוסרותימו והקב"ה משחק עליהם שנאמר יושב בשמים ישחק וגו'. נמצא שהעולה מכל זה שלא נתנה מצות סוכה לקיימה כהלכתה כי אם לישראל ולא לאומות. וזהו כל האזרח בישראל ישבו בסוכות ולא א"ה. אע"פ שרוצים להתגייר ולקבל עליהם מצוה זו אינה עולה בידם. כי זו המצוה היא היתה התחלת קבלת עול מלכות שמים ועל מצות בימי אבותינו כשיצאו ממצרים וכן בניהם אחריהם מקיימין אותה כהלכתה כדי לזכות ביראת שמים שהיא תחלת האמונה בשי"ת וזהו למען ידעו דורותיכם וגו' אני ה' אלהיכם שכל הדורות הבאים אחר יוצאי מצרים כשישבו בסוכות תהיה להם ידיעה באמונת השי"ת שיושבים בצלו ותחת כנפיו והם עמו ועבדיו. וזו הכנה גדולה לסייע האדם בקיום מצות הבורא יתי ולזה החמירו בענין ישיבה בסוכה. לאכול בה גם שלא לישן אפילו עראי חוץ לסוכה. כי בעת השינה הרוח יוצא מן האדם והולך באשר ימצא כפי זכותו וכפי הכנתו ועסקו בתורה כי אם הוא זכאי יעלה מעלה מעלה ואם לאו ירד מטה מטה בקליפות. וכדי שיהא נשמר האדם מזה אין ראוי לישן כלל חוץ לסוכה שלא ידבק בקליפות ויהיה כל השבעה ימים. בקדושה ובזה יהיה נעזר לקיים מצות השי"ת כל השנה. כן יעזרנו האל על דבר כבוד שמו אכי"ר. (הרס"ו זללה"ה):

ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי. יש להתבונן מהו פירוש היציאה האמורה כאן וג"כ טעם בתוך בני ישראל וכבר פי' בזה הרמב"ן ז"ל יעויין שם. ויש לפי עוד שהיציאה האמורה כאן היא יציאה לתרבות רעה ונתכוין הכתוב לגנות שרש זה המצרי כי משרש נפש יצא צפע הפך מהיציאה האמורה במשה שנאמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שאע"פ שגדל בבית פרעה הרשע לא למד ממעשיו אבל חזר לשרשו ולאחיו הצדיקים. אבל זה אע"פ שהוא גדל בתוך בני ישראל לא למד ממעשיהם וזהו מ"ש ויצא והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל אע"פ שהוא בתוך בני ישראל וגדל ביניהם יצא לתרבות רעה וחזר לשרש אביו. ורז"ל דרשו (ויק"ר פ' ל"ב) ויצא יצא מפרשה של מעלה שלגלג על לחם הפנים. ודרשו

עוד וינצו במחנה על עסקי המחנה שבא ליטע אהלו במחנה דן ועכבו עליו. יש להתבונן מה טעם לא לגלג כי אם על לחם הפנים ולא על שאר מצות ואע"פ שנוכל לומר שאפשר שהיה אחד מישראל קורא ענין לחם הפנים לפניו ושמע ולגלג עליו וכמו שפי' הרמב"ן מ"מ אין הדעת נוחה בכך. ויש לפי שזה הבן אפשר שהיה מובדל משאר ישראל בשני דברים שהגרים וערב רב היו מובדלים משאר ישראל והם א' במן שלא היו אוכלין כי אם התמצית והפסולת כשרז"ל ובני ישראל אכלו את המן ולא ערב רב והבי שלא היו שרויין בקביעות בתוך בני ישראל כל אחד בשבטו כי לא היה להם יחס שבטי ישראל אבל פעם כאן ופעם כאן וזה הבן אף הוא היה נבדל בשני דברים אלו כשאר הגרים שמכלל הגרים יחשב וכעין שדרשו בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר והוא נתקנא בזה ואמר מאחר שאמו ישראלית למה יחשב כשאר הגרים שאין אמן מישראל. ולזה בשביל קנאת המן בא ללגלג על לחם הפנים ולבזות אותה המצוה ולומר להם שלא כהוגן הם עושים ומשם יכנס ללחם אשר הוא אוכל ולזה יצא מפרשה של מעלה. וכנגד הקנאה של נטיעת אהלו ג"כ בא ליטע אהלו בתוך בני דן וליחשב מכללן שבתחלה לא היו מקבלין אותו כי אם שאר ישראל שאין לו שום יחס עם שבטם אבל בני דן שיש להם עמו יחם מה. לא היו רוצין שיטע אהלו ביניהם כי היא חרפה להם וזהו פי' מ"ש והוא בן איש מצרי בתוך וגו' כלו' שבתחלה היה מתגורר בתוך שאר ישראל ועתה בא לעורר על כן וזהו וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי והתבונן למה הוסיף לבאר בן הישראלית ואיש הישראלי ולא אמר וינצו במחנה הוא ואיש הישראלי. ועוד שלא אמר וינצו במחנה בן האשה הישראלית וגו' כמו שאמר ויצא בן אשה ישראלית ולא אמר בן ישראלית וג"כ ויקוב בן האשה הישראלית. והכוונה בזה הוא לפי שעיקר הקטטה והערעור שבא ליטע אהלו הוא מסבה שהוא בן ישראל ולזה מכלל ישראל יחשב ולזה תפס הכתוב המלה המורה על הסבה והוא בן הישראלית שרצה לכנות עצמו בשם ישראל מאחר שהוא בן ישראלית אבל כשדבר הכתוב בגנותו שיצא לתרבות רעה ונקב את השם הזכיר לשון אשה לומר שהקלקול בא לו ג"כ מצד אמו שהיתה פטפטנית ולא היתה צנועה כשאר בנות ישראל ולזה הזכיר לשון אשה לומר שהקלקול בא לו מצד האשה כדרך שאר בנים שמתקלקלין מצד האשה שהיא מקולקלת ע"ד בן נעות המרדות. ומ"ש ואיש הישראלי ולא אמר ובן הישראלי וג"כ מה טעם ה"א הידיעה זה יתיישב יותר לדעת האומרים במ"ה שזה האיש הוא בעלה של שלומית ולזה אמר לשון איש ואמר בו ה"א הידיעה. לפי שבא ליטע אהלו בין שאר בניו שיש לו מאשה אחרת או מאותה אשה קודם שתקלקל ולחשוב עצמו מכללן בא אביהם ועכב על ידו שלא ליכנס פגום בין בניו. ומ"ש ויביאו אותו אל משה

ושם אמו שלומית בת דברי והיל"ל ושם אמו שלומית וגו' ויביאו אותו אל משה ויניחוהו במשמר. ומהו ויביאו אותו ושם אמו וגו'. וי"ל שבא הכתוב להודיע שבחן של ישראל שאע"פ שהיו יודעין בו שהיה פגום מעולם לא חרפוהו ולא גלו קלונו. וזהו טעם והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל כלומר שהיה הדבר ידוע אצלם והסתירו עניינו בתוכם ולא גלוהו ואע"פ שנצו במחנה אעפ"כ לא גלו חרפתו ולא שם אמו שלא לבזותה. ואע"פ שנקב את השם לא גלו שם אמו ולא פשפשו בעניינו עד שהביאו אותו אל משה שאז נשמע הקול והוצרכו הכל לשאול עליו מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ואז נתגלה עניינו ונתפרסמה אמו. וממה שלא פירש הכתוב שם אמו עד עתה נבין שאף בין ישראל לא נתפרסמה אמו עד שהביאו אותו למשה:

הוציא את המקלל אל מחוץ למחנה וגו'. מ"ש הוציא בלשון יחיד ולמטה הוא אומר ויוציאו את המקלל בלשון רבים. אפשר שהשי"ת חשש יותר לכבוד משה שקלל בו כמו שפי' בעל צרור המור מלת ויקלל שהיא רומזת למשה ולזה אמר הוציא אתה את המקלל כדי שידעו הכל שחייב בשביל שזלזל בכבודך ולז"א המקלל ולא אמר הנוקב כדי שידעו הכל שחייב מיתה בשביל שזלזל בכבוד משה אבל משה מחל על כבודו ומסר הדבר לישראל ואמ' וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל וגו'. (הרס"ו זללה"ה):

בהר

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' וגו'. יש להעיר בכתובים. א' באומרו בהר סיני בזאת המצוה. ב' אומרו דבר ואמרת. ג' אומרו כי תבואו אל הארץ ושבתה הארץ שבת לה'. נראה כי כאשר יכנסו יהיה השבת והנה לא היתה התחלת השמטות והיובלות כמו שבא בסדר עולם כי אם בשנת ב' אלפים ותקנ"ט לבריאת עולם וביאתם לארץ היתה בשנת ב' אלפים תפ"ח לבריאת העולם. וחלוקת הארץ היתה שנת ב' אלפים ת"ק לבריאת עולם וא"כ יקשה אומרו כי תבואו אל הארץ ושבתה הארץ. עוד אומרו שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך שנראה שהיא מצוה לזרוע ולזמור ולא מצינו אותה במנין המצות. ועוד הערות אחרות יתיישבו כפי דרכנו בס"ד. אמנם י"ל כי תלה הר סיני ביובל לרמוז שמנין שנות יובל של יובלות עברו מבריאת העולם עד מתן תורה פחות ג' שנים הוי אומר ביובל נ' ניתנה. ולמ"ד שנת נ' אינו מן המנין בסוף מוצאי שמטה ניתנה כי אלפים ות' הם מ' ושמונה יובלות נשארו מ"ח שבסוף שמיטה נתנה ובסוף יובל שהוא מ"ט. והנה חלוקת הארץ שהיתה שנה ב"א ת"ק יבוא ג"כ שנת היובל הנ"א

וז"א כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ר"ל בזמן החלוקה שהיא שנת היובל ומוצאי שמטה וז"א ושבתה הארץ שבת לה'. ואומרו שש שנים תזרע שדך וגו' ירצה שיש לדעת מה טעם לזאת המצוה שנראה כאילו היא בלי טעם ולמה לא יאסרו כי אם עבודת הקרקע לבד לא שאר המלאכות כמו השבת ואומר בזה יובן ממה שאמר האלהי הריי"א זללה"ה שכל תפלותינו ועשיית המצות הוא לתכלית הבירורים של רפ"ח ניצוצים שנפלו בעמקי הקליפות כנודע למעמיקים בחכמה. והנה אין לך דבר בעולם שאינו צריך תיקון כמו שאמר ר' עקיבא לטרנוסרופוס (ב"ר פי' י"א) התרמוסים צריכין למתוק והכוונה שכל הדברים צריכין להתברר מהם סוד ניצוצי הקדושה שבהם וזה בכל המלאכות כי אין לך כל מלאכה שאין בה מצות עשה או לא תעשה ובקדושת אותה המצוה נעשה הבירור ולזה מצוה היא עשיית המלאכה ע"י דרך התורה כי בזה היו הבירורים שהם סוד מ"ן מוכנים ליום השבת לצורך היחוד כי בששת ימי המעשה מתלבשת הקדושה בתוך העשייה לברור הקדושה שבתוכם וביום השבת עולין כל העולמות ולזה לא יש קדושה בעולם העשייה ויום השבת וזה הוא שאסור להכניס ולהוציא מרשות לרשות ביום השבת כי לא יש בירורים ולזה אסורים כל המלאכות והנה ג"כ זה הוא הסוד בו' שנים של שמטה יש בירורים אמנם בשנת השמטה יש עליות לשכינה לבד ולזה אינו אסור כי אם מלאכות של עבודת האדמה שהוא סוד השכינה לא זולת ודי בזה והדברים עתיקים ואין רשות להרחיב בהם הביאור מיראת העונש:

לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה כי אני ה' אלהיכם את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'. יש להתבונן מה טעם אלו הפסוקים בכאן בענין הנמכר לעו"ג שמדברת בו זו הפרשה כמו שנאמר וכי תשיג יד גר ותושב עמך וגו' ויש לומר שזה רומז לפרטי א' הנמכר לעו"ג וגם לכללות ישראל הנמכרים בעונותיהם לעו"ג שבא להזהירם שלא יעלה בלבם לעשות כמעשה העו"ג מעט זמן או יום אחד או יומים כדי להטעותם לומר הרי הם אוחזים במעשינו ולא יחפשו עוד אחריהם אם יעבדו את השם ויקיימו מצותיו בסתר ולשמור שבתותיו בהצנע ובזה יורו היתר לעצמם לומר מוטב לחלל שבת אחת כדי לקיים שבתות הרבה או לבטל מצוה אחת כדי לקיים מצות הרבה לזה הזהירה תורה לא תעשו לכם אלילים אע"פ שהכוונה היא לעשות לבד ולא לעבוד כדי שיראו העו"ג ויאמרו הרי הם עובדים אלילים כמונו ולא יקטרגו עלינו בקיום התורה והמצות. ולא מיבעיא לעשות לכתחלה אלא אפילו להקים פסל שהוא עשוי כבר במקומו על בסיסו אע"פ שלא עשהו ולא עבדו אלא עושה מפני הרואים להיות משגיא לעו"ג אסור ועובר משום פסל ומצבה

לא תקימו לכם ואפילו אבן משכית להשתחות עליה לשם כדרך העו"ג המשתחוים על אבן משכית אסור. גם בענין השבתות הזהיר את שבתותי תשמורו ולא לחלל אפילו שבת א' מפני הרואים כדי לקיים שבתות הרבה אסור. גם צריכין לבוא אל מקדשו להתפלל ולירא מפני המקדש או בית הכנסת שהוא מקדש מעט ולא לנהוג בו קלות ראש מפני העו"ג אפילו פעם אחת כדי להטעותם. (הרס"ו זללה"ה):

בחוקתי

ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. ק' אם הם ראוים להשרות שכינתו ביניהם מהיכא תיסק אדעתין שיגעל בהם. וכפי מה שדרשו בזוהר שזה מדבר בזמן הגלות שהשכינה היא ממושכנת ביניהם יתיישב שאף על פי שהם בגלות לא תגעל נפשי אותם. גם אפשר עוד מרז"ל כי בשעת פטירתו של אדם אין הנשמה יוצאת מן הגוף אלא עד שראה השכינה ואז מרוב חשקה לידבק בשכינה היא יוצאה ומנחת הגוף ונדבקת בשכינה אם הוא צדיק ואם אינו צדיק השכינה מהעלמת ומוליכין אותה למקום הראוי לה. וז"ש ונתתי משכני בתוככם ולא תפחד אחר שהשכינה נגלית בתוככם שמא ח"ו תצא נפשכם מגופיכם מרוב חשקה לידבק בשכינה ח"ו אלא השאר הנפש בכם ולא תגעל אתכם לרוב חשקה לידבק בי:

ואם לא תשמעו לי וגו'. יש להתבונן מה טעם חלק התוכחות הללו לשתי פרשיות חלק א' עד ואם בזאת לא תשמעו לי ומשם פרשה אחרת עד הסוף. ג"כ מה טעם כל אלו הענינים שאומר ואם עד אלה לא תשמעו לי. ואם תלכו עמי קרי וגו' ואם באלה לא תוסרו לי וגו'. ויש לפרש שבכאן רמז להם רמז על חרבן שני מקדשים. בפרשה הראשונה רמז. מה שאירע להם במקדש ראשון ובפרשה השניה רמז למה שאירע להם במקדש שני ולכן במקדש ראשון בפי' ראשונה דאז מה שאירע להם במקדש ראשון ושברתי את גאון עוזכם שהוא רמז לבית המקדש כמו שדרשו בת"כ ובמקדש שני אמר בפרשה שניה והשמותי את מקדשיכם וגו' ואמר מקדשיכם לשון רבים שבחרבן בית שני נתעורר להם צער חרבן בית ראשון וכאילו נחרבו שניהם ובגלות בית ראשון חלקו לד' חלקים כנגד ד' גליות שגלו. א' בני גד ובני ראובן שגלו תחלה. והב' זבולון ונפתלי כמו שנאמר כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי. ואח"כ שאר עשרת השבטים. ואח"כ יהודה ובנימן. ואם נפשך לומר שזבולון ונפתלי אם שאר עשרת השבטים הם גלות א' ונמנה גלות יהויקים וגלות צדקיהו בשתי גליות ולזה אמר בסוף והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ואמרו רז"ל ויש נקם שאינו בברית וזה רמז לסימוי עיניו של צדקיהו הרי נרמז

בכאן בסוף גלות צדקיהו. ובאותם הד' חלקים שאמר בהם ואם עד אלה לא תשמעו לי. ואם הלכו עמי קרי וגו' ואם באלה לא תוסרו לי וגו' רמז בהם ד' גליות שהזכרנו ולכן אמר בהם ויספתי ליסרה וגו' והגלות האחרון של בית שני ואתכם אזרה בגוים שהוא גלות גדול שפזרם בכל העולם מה שלא היה בגלות ראשון. (הרס"ו זללה"ה):

ואו' ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך וגו'. שידוע שאע"פ שיושפע השפע מלמעלה כמה וכמה מקטריגין יש המקטרגין. ואין מניחין אותו לירד אלא אם יש זכות גדול וז"ש והשיגוך (הרס"ו זללה"ה). ובענין הברכות ברוך אתה בעיר וגו' עד יקימך וגו' הוא כולל בני חיי ומזוני:

ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו' והשיג לכם דיש וגו'. י"ל למה לא אמר ונתנה ארצכם יבולה כמו שאמר ונתתי גשמיכם. ועוד שכפי מה שפי' רש"י ז"ל בקללות על פ' ונתנה הארץ את יבולה מה שמובילים לה בעת הזריעה לבד א"כ בכאן אינה ברכה. וי"ל שהכוונה בכאן לומר שברצות השם דרכם יתן הגשמים שלהם בעתם שיהיו גשמי ברכה אע"פ שתחייב המערכה שיהיו הגשמים מועטים הנה האל ית' יתנם בעת הראוי להם ולזה בחוצה לארץ בארץ העמים יהיה חסרון לחם כי לא תתן הארץ רק יבולה מה שמובילים לה בעת הזרע אבל בארצכם יהיו גשמי ברכה עד והשיג לכם דיש וגו':

במדבר

וידבר ה' אל משה לאמר ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים. כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני ה'. יש להתבונן בפסוקים אלו מה טעם מלת ואני הי"ל הנה לקחתי וגו'. ומה טעם הכפל שכפל והיו לי הלוים מאחר שאמר הנה לקחתי. ומה טעם אומרו תחילה כי לי כל בכור סתם ובסוף פירש כל בכור בישראל. הי"ל כי הקדשתי לי כל בכור בישראל ביום הכותי וגו'. ומה טעם חזר וכפל לי והיו. ומה טעם אני ה'. וכן הוא אומר בפרשה של מטה והיו לי הלוים אני ה'. ולקחתי את הלוים לי אני ה'. וג"כ מה טעם כלל הפרשה הזאת ומה בא ללמדנו כי אין בה לשון צווי למשה ולישראל והיה לו לכללה בפ' של מעלה ולומר ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונים נתונים המה לי מאת בני ישראל כי הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגו' כי לי כל בכור. ולמה ייחד לו דבור לעצמו:

ויש לפרש כי בלי ספק קדושת בכורות היתה קודם מכת בכורות מימות אדם הראשון ואילך כמו שארז"ל בזאת הפרשה ברבה (פ' ד') אדם הראשון בכורו של עולם וגו'.

וכשהיתה מכת בכורות במצרים וניצולו בכורי ישראל ניתוספה להם קדושה על קדושתן. וכשחטאו בעגל נפסלו ונתחללה קדושתן ונכנסו הלוים תחתם. ואעפ"כ מן הדין הוא שיתחייבו לתת כופר נפשם בעבור הקדושה שנתקדשו במכת בכורות בהכות השי"ת בכורי מצרים והצילם. ואלו לא היתה להן כי אם קדושה ראשונה וחטאו בעגל יחייב הענין שיצאו מקדושתן ויכנסו הלוים תחתם. ולא יתחייבו עונש אחר. אבל כיון שיש להם קדושה אחרת וחללוה יתחייבו בפדיון נפשם. אבל מחסדי האל יתי מחל להם בפדיון ואמר שהלוים יהיו תחתם. בין לעבודה בין לפדיון. לבד מהנותרים על הלוים שיתחייבו לתת פדיון נפשם ה' שקלים. וזהו משרז"ל (שם) ברבה למה הדבר דומה לטרפסטיס של מדינה פי' שולחני שנמצא אחריו דבר של זיטמא פי' פסולת ידע המלך ואמר לאפרכוס שלו פי' שר הוציא אותו והכניס אחר תחתיו. אעפ"כ נמצא אותו השולחני חייב קטבלטון. אמר המלך מי שיורש מקומו יפרע עליו מה שהוא חייב. כך הבכורות היו גדולים בעולם. ועמדו והקריבו לפני העגל. אמר האלהים יצאו הבכורות ויכנסו בני לוי אעפ"כ היו הבכורות חייבין כלייה אמר האלהים יבאו בני לוי ויפדו אותן. לפיכך אתה מוצא הלוים פודין את הבכורות. הנה כל מה שביארנו מבואר בזה המאמר. ולמה אמר הכתוב למעלה ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו כי נתונים נתונים המה לי מאת בני ישראל. הזכיר נתונים נתונים ב' פעמים כנגד מה שנתחייבו ישראל מחילול ב' קדושות שהיו בידם. ולז"א מאת בני ישראל ולא אמר מתוך בני ישראל כעין האמור למטה. ולזה יבוא על נכון מ"ש ואני הנה לקחתי. כלומר שמן הדין היה שיתחייבו בכורי ישראל עוד לתת כופר נפשם אבל אני שדרכי להיות מהנהג עם בריותי לפנים משורת הדין הנה לקחתי את הלוים תחת כל בכור שיכנסו תחתם לעבודה ויהיו לי הלוים ג"כ תחת הפדיון שהם חייבין. כלו' שאני לוקח הלוים תחתם בכל מה שיתחייבו ולא אדקדק עמהם לתת כופר נפשם. ואחר שאמר הדברים בסתם חזר לפרשם. ואמר כי לי כל בכור מיום היות עולם קודם שיהיו ישראל בעולם. וזה טעם הזרקא שעל לי. וג"כ ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל וא"כ משני צדדין הם חייבין לי ואעפ"כ לי יהיו הלוים שאני לוקח אותם תחת הכל אני ה' בעל הרחמים שאיני מדקדק עם הבריות לעשות כפי שורת הדין. ומה שייחד לזה הענין פרשה בפני עצמה על דרך משרז"ל הנותן פת לתינוק צריך להודיעו לאמו. ולזה סיים הענין הזה והבדילו לעצמו כדי שיהיה הענין נבדל ומסויים לעצמו. וטעם מ"ש לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל ולא אמר מאת בני ישראל יש לומר שראויים הם הלוים להיות תחת בכורי ישראל בשני הענינים כי הם מובחרים מתוך בני ישראל. ואין כמותם בישראל. ואעפ"י שאינן בכורות

ראויין היו שיקראו בכורות והעבודה כשרה בהם. שהשלם ראוי להקרא בכור כנזכר לעיל. אדם הראשון בכורו של עולם היה וגו'. מת נח. נח מסרן לשם וכי שם היה בכור והלא יפת היה בכור וגו' עיין שם. (הרס"ו זללה"ה):

נשא

דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו'. יש להתבונן מה טעם הכנס אלו הג' פרשיות בכאן בענין הדגלים וענין הלוים. והג' פרשיות הן. פ' טמאים מצורע וזב וטמא לנפש ופרשת גזל הגר ופרשת סוטה. ועוד מה טעם סמיכות פרשיות אלו קצתן אל קצתן. ועוד למה כלל עם פרשת גזל הגר ענין התרומה שאמר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל. ואע"פ שגזל הגר הוא ממתנות כהונה והתרומה ממתנות כהונה מ"מ למה לא הזכיר ממתנות כהונה אלא אלו והזכירן כאן:

ויש לפרש שכיון שהוא מצוה בפרשיות אלו על ענין הדגלים ומנין הלוים ועבודתן שזה הוא מעלתן של ישראל שיהיה דוגמא של מעלה כמחנות שכינה לזה יצטרכו להיות משתדלין בענין הקדושה להיות מחניהם קדוש וביתם ריקן מן העבירות שהם מצויים תמיד להיות נכשלין בהם רבים. והם ג' עבירות. כמו שאמרו רוב העולם נכשלין בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע. והם עבירות חמורות בלי ספק כמו שפירשו רז"ל ולזה רצה להזהירן עליהם להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו והתחיל ראשונה בפ' מצורע שהוא מענין לשון הרע שהכל נכשלין בו. ולזה צוה שישלחוהו לג' מחנות ואח"כ על הגזל שהרוב נכשלין בו. ואח"כ על העריות והוא פרשת סוטה שמיעוט נכשלין בהם. והנה לא הוצרך להזהירן על דבר שנראה שהוא גזל גמור אלא אפילו. על גזל הגר שמת ואין לו יורשין שיעלה על הדעת אע"פ שכבר עבר על הגזל. כיון שמת הנגזל ואין לו יורשין ראוי הוא שיזכה בגזלה כמו שזוכה בנכסי הגר שהם הפקר. לזה הוצרך לומר שאף גזל צריך להחזירו וליתנו לכהנים. ואמר שיש ענין אחר כזה שהוא כעין גזל אע"פ שאינו גזל גמור והוא שטובת הנאה של מתנות כהונה כגון תרומה וכיוצא בה הוא לבעלים ואין לכהן ליטלם בזרוע שזה דומה לגזל. ולזה אמר אשר יקריבו לכהן לו יהיה ואין לו רשות ליטלן בזרוע כמו שפירש הרמב"ן ז"ל ואמר ג"כ ואיש את קדשיו לו יהיו שטובת הנאה לבעלים. ואמר איש אשר יתן לכהן לו יהיה. אפשר שבא לרמוז שאין לכהן לשאול בפיו מתנת כהונה אלא ימתין עד שיתנם לו מעצמו הישראל כעין שאמרו בבני עלי שלא חטאו אלא ששאלו חלקם בפיהם. ואחר כל זה פרשת נזיר שאחר שיתרחק מאלו העריות החמורות צריך לקדש עצמו במותר לו מיין ושכר יזיר ולסגף

עצמו בתגלחת ולהזהר מן הטומאות. ולזה סמך להם פרשת נזיר ואחר כל זה ברכת כהנים. שכשיקיימו אלו הענינים ראויים לברכה. (הרס"ו זללה"ה):

דבר אל בני ישראל וגו'. איש כי יפלא לנדור נדר נזיר להזיר לה'. יש להתבונן מה טעם שינה הכתוב באלו הג' מינין שאסורין בנזיר. ביין אמר כל ימי נזרו מכל אשר יעשה וגו'. ובתגלחת אמר כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור וגו'. ובטומאת מת אמר כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבוא. וכן תמצא שרמז אלו הי' ענייניים בתחלת הפ' איש כי יפלא לנדור נדר נזיר להזיר לה'. עוד יש לשאול שמפשט הפסוקים ירצה שהנזיר מעלתו וקדושתו גדולה בלי ספק. וכן אמרו רז"ל במדרש רבה (פי יו"ד) שהוא חשוב ככהן גדול. וז"ל בא וראה שכל מי שמקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. זה לפי שהזיר עצמו מן היין ונוהג צער בעצמו שלא יגלח ראשו כדי לשמור עצמו מן העבירה אמר הקב"ה הרי חשוב לפני ככהן גדול מה כהן אסור להטמא לכל המתים אף נזיר אסור להטמא לכל המתים מה כ"ג וגו'. ומאחר שכן איך דרשו רז"ל (נזיר י"ט) מאשר חטא על הנפש שציער עצמו מן היין ואם הוא חוטא איך יקראנו הכתוב קדוש. ויש לפרש שאלו הג' מינין שאסור בהו הנזיר בודאי הם ענינים גדולים זה מזה בפרישות וקדושה ולזה תמצא שנזיר ששתה יין אינו סותר כלל ואם גלח סותר שלשים ואם נטמא סותר הכל. וטעם הפרישות מן היין הוא למעט ממנו תאות הגוף כי ראש כל התאות היא היין. וטעם גדל פרע הוא לשתי סבות. האי לגרום לו צער ודאגה כי השער היא מרבה הדאגה ובזה יבוא למדת ההכנעה והשפלות. והוא צער דבק עמו תמיד יותר ממיני צער אחר שאפילו לסרוק ראשו במסרק אינו יכול. והבי שיתבונן כי השער הזה הוא רומז לסוד נשגב ולכחות דקות עליונות כמבואר בדברי ר' בחיי ז"ל עיין עליו והוא עיקר הנזירות כי לא תמצא מצות עשה בנזיר כי אם גדול השער ומשם תבין שעיקר הנזירות היא גדול השער ובו יראה האדם אם הוא נזיר אם לא משי"כ בשני מינין האחרים כמו שהוא מבואר ונגלה ומאחר שיהיו בידו אלו השתי מעלות והם הפרישות מן התאות וההכנעה והשפלות אז ראוי שיהיה כמו כהן גדול שמוזהר על כל המתים ששתים אלו הם כמו התחלה והכנה לשלישית וכמו שיראה מהמאמר שהבאנו למעלה ולזה אמר בה לה' מה שלא אמר ביין ובתגלחת. ולפי שהיא צריכה השתדלות יתרה להזהר מהמבואות והשבילין שיש בהן ספק טומאה שלא לעבור בהן משי"כ ביין ובתגלחת שאינן צריכין השתדלות כי"ש שצריכה השתדלות להתגבר על היצר שלא להטמאת לאביו ולאמו ולשאר קרובין שדבר זה יצטרך אבירות לב והשתדלות גדולה לזה אמר בה לשון הזירו ולא לשון נזרו כי לשון הזירו מורה על השתדלות להפריש עצמו בהכרח אבל לשון נזרו מורה על פרישות

בלי הכרח כי זהו ההפרש שבין הפרישות וההפרשה. ומ״ש לשון נדר בענין התגלחת מהסבה שאמרנו שעיקר נדר הנזירות והמצוה שבה אינו נראה כי אם בגדול הפרע. עוד רמזה התורה לשון נדר בענין גדול פרע לסבה אחרת והיא בלי ספק הדבר שהוא קרוב ביותר להיות גורם חרטה לאדם בענין הנזיריות שנודר הוא גדול פרע מחמת שהוא צער דבק עמו תמיד בכל מקום שילך מה שאין כן במינין האחרים ואם יבא לידי חרטה נמצא שנתקלקל ונעקר הנדר מעיקרו ונזירותו חשובה כאלו אינה נזירות כ״ש לפי הסוד שכתב הר׳ בחיי בענין גידול הפרע שהוא רומז לסוד נשגב שצריך כל ימיו לסבול צערו שלא יבוא לידי חרטה כדי שלא יתחלל קדושה גידול הפרע שהרי התורה קראתו קדש שנאמר קדוש יהיה גדל פרע והוא אסור בהנאה וטעון שרפה תחת הדוד כי עיקר קדושת הנזיר בו היא תלויה וצריך שיהיה הגידול כלו כל ימי משך הנזירות שיהיה בקדושה ואם גדל בו קצת בחרטה נמצא שנתחללה קדושתו ולזה אמרה תורה לשון נדר כלו׳ שיזכור נדרו ולא יתחרט שאם יתחרט נתחלל נדרו שאין עיקר הנדר כי אם בגידול השער כמו שאמרנו. ומזאת הסבה של החרטה היה נמנע שמעון הצדיק מלאכול אשם נזיר שנטמא מחמת שהנזיר שנטמא קרוב ביותר שיתחרט בנזירותו מחמה שסותר נזירותו ויתרבו עליו ימי הנזירות כמבואר בגמרא דנזיר (ד) ולזה היה אוכל קרבן נזיר שלא נטמא כי מתחלה אלולי שאמד בדעתו שיכול לעמוד בנזירותו לא היה נודר אבל נזיר שנטמא קרוב הוא שיתחרט ולזה לא היה אוכל אשמו חוץ מאותו נזיר שבא מן הדרום דקים ליה בגויה שכוונתו להכניע יצרו ורוצה בנזירותו ואינו מתחרט בעבור שנטמא. וזה הענין רמז הכתוב במ״ש והזיר לה׳ את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם כי הילי״ל והביא כבש בן שנתו לאשם ואח״כ והזיר לה׳ דהיינו שיתחיל למנות נזירותו שסתר אבל נתכוין הכתוב לזה הענין בעצמו לומר שאין ראוי להביא אשם ויקרא אשם באמת כי אם לאחר שיגמור בדעתו שיתחיל נזירותו בלי חרטה אז והביא כבש בן שנתו לאשם. ומה שקראו הנזיר חוטא ורבותינו קראוהו קדוש ככה״נ בלי ספק שדבר זה מחלוקת מבואר בתענית (דף י״א) דשמואל ס״ל היושב בתענית נקרא חוטא וס״ל כמ״ד בנזיר שהוא חוטא כמבואר שם. ור׳ אלעזר סובר נקרא קדוש ולא אמר הכתוב לשון חטא בנזיר אלא בנזיר שנטמא. ולדעת שמואל אף נזיר טהור נקרא חוטא ומ״ש הכתוב לשון חטא בנזיר שנטמא לפי ששנה בחטא ותולין הקלקלה במקולקל כמבואר שם. ומ״מ אף לדעת שמואל שאמר שנקרא חוטא נוכל לתקן כי בלי ספק פשט הפסוקים מורה על גודל קדושת הנזיר וכמה פעמים כפל בו הכתוב לשון קדושה ולא יכחיש זה שמואל וא״כ עדיין קושיתנו במקומה עומדת מאחר שהוא חוטא איך יקראנו הכתוב קדוש וזה

יתיישב כפי מה שפירשו התוספות שם מכח מה שהקשו לדעת שמואל שאמר במקום אחר שרשאי אדם לחבול בעצמו ע"י תענית וכאן הוא אומר שהוא חוטא ופירשו שודאי מצוה רבה הוא עושה בתענית וקדושה יתרה יש ואעפ"י שיש בה חטא קל שציער עצמו וכעין המתענה בשבת תענית חלום שקורעין לו גזר דינו ונפרעין ממנו ביטול עונג שבת מאי תקנתיה ליתוב תעניתא לתעניתא ונמצא שעלה בידו מצוה רבה ע"י חטא קל ויש תקנה בענין אחר וכן בכאן נאמר בענין הנזיר שקדושה יתרה הוא עושה ומצוה רבה ומ"מ יש חטא קל והוא צער שהגיע לנפש הבהמית ויש לו תקנה בקרבן ונמצא שנתכפר לו החטא ועלתה בידו מצוה רבה וקדושה יתרה. ועיין שם. (הרס"ו זללה"ה):

ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארון העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו. ויש לעורר. א' באו' ובבא משה וגו' שהיל"ל ויבוא משה אל אהל מועד וגו'. ב' אומרו לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו אתו ואליו הוא מעוט אחר מעוט ולמה. ועוד אומר מדבר אליו לשון מתפעל כמו שכתב רש"י ז"ל הילי"ל מדבר. ג' אומ' וידבר אליו מיותר. ועוד הערות אחרות יתיישבו כפי דרכינו בס"ד. והנה חז"ל אמרו במדרש רבה (ס"פ י"ד) תני ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם וגו' ע"ש לשון המדרש וי"ל א' באומרו בישראל לא קם אבל בא"ה קם ח"ו שנאמין זה כפשוטו שהם שוים ח"ו. עוד אחר שיש הפרש בין נבואת בלעם לנבואת משה כדברי בעל המאמר ג' דברים ביד משה וגו' א"כ אינו כמותו ואיך יאמר אבל באומות העולם קם כמותו. עוד אומרו ג' דברים ביד משה וגו' א' שהיה מדבר אתו כשהוא עומד וגו'. ב' שמשה מדבר עמו פה אל פה. מה הכונה אם נאמר שהיה רואה ומדבר עמו כמדבר אל רעהו פה אל פה הנה בג' דברים שהיו ביד בלעם הוא שמשה לא היה יודע מי מדבר עמו א"כ איך אמר שהיה מדבר עמו פה אל פה ופנים אל פנים. עוד מה בין פה אל פה לפנים אל פנים. ועוד איך משה לא היה יודע מתי הקב"ה מדבר עמו ובלעם ידע זה. ועוד איך בלעם ידבר עמו בכל שעה שירצה ומשה לא. ועוד מהיכן דרשו זה הכתוב. אמנם מה שנראה לי בזה הוא שחכמים ז"ל גילו לנו שמשה ע"ה השיג במעלות השכל המעלה היותר עליונה שא"א שיגיע אליה שום נביא שהשכל יש בו מדריגות והם מדריגות הנביאים. אמנם המדריגה העליונה השיגו אליה מרע"ה והיא הנקי' אספקלריא המאירה וג"כ יש מדריגות בדמיון שהם מצד הטומאה והם מדריגות הקוסמים והנה המדרגה העליונה שבמדריגות הדמיון השיגה בלעם הרשע מה שא"א להשיגה שום קוסם באופן כמו שמרע"ה השיג המדריגה העליונה במעלות השכל כנזכר כך בלעם השיג המדריגה העליונה במעלות הדמיון וז"א ז"ל אבל באומות העולם קם.

ואמר ג' מדות היו ביד משה מה שלא היו ביד בלעם שבזה תבחין מדריגת משה שאינה כמדריגת בלעם וזה אחר שמדריגת משה היתה כפי השכל לזה היה מדבר עמו והוא עומד לפי שחומר מרע"ה היה שוה המזג והיה נשמע אל החומר ולזה לא היה מתפעל חומרו בעת הנבואה. אמנם בלעם אחר שהיתה מעלתו כפי הדמיון כנזכר וחומרו היה מעיק שהמדמה יצייר דברים מבהלים ומפחדים בעת ההשגה ולזה היה נופל על פניו ארצה. וג"כ המדה הב' שהיתה ביד משה היא שהיה מדבר עמו פה אל פה ר"ל שאחר שהשגתו כפי השכל לזה לא היה אמצעי בידו ובין האל יתי אלא פה אל פה אדבר בו. אמנם בלעם שהיה באמצעות הדמיון לזה לא היה שומע אמרי אל אלא ע"י אמצעי שהוא השכל וכיוצא. המדה הג' שהיתה ביד משה שהיה מדבר עמו פנים אל פנים ר"ל שאחר שהשגת מרע"ה היתה כפי השכל בשלם שבפנים כנזכר לזה היה משיג עצמות המושג בלי שיחקה לו המושג במשלים וחידות שזהו מפועל הדמיון ולזה בלעם שהיתה השגתו על ידי הדמיון היתה כמשלים וי"א וישא משלו וגו'. עוד ביאר ג' מדות הנמצאים ביד בלעם ולא היו ביד מרע"ה. א' משה לא היה יודע מי דבר עמו ר"ל אחר שהשגתו היתה כפי השכל הנה השכל לא יחקה צורה כלל באל יתי אמנם ישמע הקול הנברא לבד בלי תמונה מושגת לחוש כלל אלא השגה מופשטת לבד. אמנם בלעם באמצעות הדמיון היה מחקה צורות חוץ לנפש. ולזה משה לא היה יודע מי דבר עמו אמנם בלעם היה יודע מי דבר עמו והביא הראיה מאומרו נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה ר"ל שהיה מתחקה בדמיון צורה והיה רואה והיא נקראת מחזה שדי. והמדה הי' שהיתה ביד בלעם הוא שמשה לא היה יודע מה הקב"ה מדבר עמו. ובלעם היה יודע מה הקב"ה מדבר עמו. והענין אחר שהשגתו היתה כפי המדרגה העליונה שהדמיון כנזכר. הנה נודע שמי שדמיונו חזק יוכל להשיג הרבה עתידות כמו שזכר הרב המורה בח"ב פי' ל"ב. וז"ל ותמצא מבני אדם מי שדמיונו ומשערו חזק מאוד ונבון עד שאפשר שכל אשר ידמה היותו יהיה כמו שידמה או יהיה מקצתו וסבות זה רבות מעניינים רבים קודמים ומתאחרים והווים אלא שמכח זה המשער יעבור השכל אל ההקדמות ההם כלם ויוליד מהם בזמן מועט עד שיחשוב שזה בלא זמן ובזה הכח יגידו קצת בני אדם עתידות עצומות עכ"ל. ולזה בלעם בחוזק דמיונו שהוא בתכלית החוזק כנזכר היה משער מתי האל יתי מדבר עמו. וזאת הידיעה היא לו מעצמו והשערתו לא בכח אלהי. ולגלות זה אמרו משלו משל למה הדבר דומה לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו כך היה בלעם יודע מה הקב"ה מדבר עמו. וכל זה להגיד שזאת הידיעה אינה לו מהאל יתי כי אם מהשערת דמיונו כמו הטבח הנזכר. אמנם משה אחר שלא היה נבואתו

כפי הדמיון כלל כנזכר לזה לא היה משיג זה. והמדה הג' שהיתה ביד בלעם היא שהיה מדבר עמו בכל שעה שירצה. והענין כמו שאמרנו שבכל עת שירצה ויתבודד בדמיונו החזק ובמשערו החזק הנה ישיג מבוקשו וזה בכל עת שירצה ובא ר' שמעון ואמר אף משה היה מתנבא בכל עת שירצה וגו' שבכל שעה היה מוכן לנבואה ולא יעיקהו חומרו. וכל זה יתבאר מן הפסוק ודקדקו הפסוק שהיל"ל ויבא משה אל אהל מועד וגו' מאי ובבוא לזה דרשו שהיה מתנבא מעומד ר"ל דרך ביאתו מעומד וג"כ אומרו לדבר אתו ר"ל שהיה פה אל פה בלא אמצעי והיינו לדבר אתו. וישמע את הקול מדבר אליו היינו פנים אל פנים שלא במשל אלא ע"י קול מפורש ולא היה מחקה לו משל כמו מקל שקד וסיר נפוח וכיוצא. וג"כ אומרו וישמע את הקול כלומר שלא היה יודע מי שמדבר עמו אלא קול מופשט לבד ולא מחזה שדי ולא צורה כלל. וזהו ג"כ מדבר אליו לשון מתפעל שלא היה יודע מהיכן יוצא הקול ומי מדבר עמו. וג"כ ובבא משה אל אהל מועד וישמע וגו' הי"ל אמנם אומרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר משמע שלא היה שומע ויודע מה שמדבר עמו כי אם אחר בואו לאהל מועד ואח"כ וישמע את הקול מדבר אליו. וג"כ משמע שלא היה יודע מה שמדבר עמו והיינו אומרו ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו ר"ל אתר שהיה נכנס לאהל מועד כדי שידבר אתו אח"כ היה יודע מה שמדבר עמו וזהו וישמע את הקול מדבר אליו אח"כ ולא קודם:

נשא רבה פרשה י"ב וז"ל צאינה וראינה וגו' כמה דתימא וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. בנות ציון המצויינים לו במילה שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה אלא נופלים היו כשם שנפל אברהם שנאמר ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלהים. וכן בבלעם אומר נופל וגלוי עינים וכן הוא אומר ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' מהו זה הדבר על המילה אמר להם כמה דתימא וזה הדבר אשר מל יהושע. אשר צוה ה' לעשות לאברהם. משל לחנוני אחד שהיה לו אוהב והיה כהן והיה לו טומאה בתוך ביתו של אוהבו והיה מבקש להביאו בתוך ביתו אמר לו הכהן אם אתה מבקש כדי שאבוא לתוך ביתך שמע לי והסר הטומאה מתוך ביתך וכשידע החנוני שאין שם טומאה הלך והביא הכהן אל ביתו כך הקב"ה כיון שבקש להראות לאברהם אוהבו היתה ערלה תלויה בו. כיון שמל מיד נגלה עליו שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם ואח"כ וירא אליו ה' לפיכך אמר להם משה המילה צוה ה' לעשות לאברהם אביכם בעת שביקש להראות לו אף אתם מי שיש בכם ערלה יצא וימול עצמו וירא אליכם כבוד ה' לכך אמר שלמה צאינה וראינה בנית ציון במלך שלמה במלך שהוא בשלמים כמה דכתיב התהלך לפני והיה תמים שהערלה מום היא בגוף. ראוי להעיר בזה

המאמר א' באומרו צאינה וראינה כמה דתימא מה הוקשה לו בשני הפסוקים עד שבא לישב זה בזה. עוד באומרו שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולים להביט בשכינה אלא נופלים והנה כאן ישראל כמו שאמר בעל המאמר נראה שמלו ועכ"ז נאמר בהם שנפלו על פניהם כאומרו וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. עוד באומרו וכן בבלעם וגו' אם הביא הראיה מאברהם הקדוש מכ"ש בבלעם הטמא וא"כ מאי וכן. ועוד אומרו וכן הוא אומר ויאמר משה זה הדבר וגו' מהו זה הדבר וגו' מה הוקשה להם ז"ל בפסוק ולמה לא נאמר שהכוונה על הקרבנות הנזכר שם. ועוד אומרו משל לחנוני שהיה לו אוהב וגו' שנראה כפי המשל כי החנוני הוא שהיה משתדל להביא לכהן ובנמשל אמר כך הקב"ה כיון שבקש להראות לאברהם אוהבו וכו' משמע להפך שהקב"ה בקש להראות לאברהם. עוד אומרו לחנוני שהיה לו אוהב והיל"ל לחנוני שהיה אוהב לכהן וגו'. עוד אומרו שמע לי והסר הטומאה מתוך ביתך שנראה שצריך מעשה. אמנם באומרו וכשידע החנוני שאין שם טומאה היל"ל וכשהסיר החנוני הטומאה. ועוד שכפי המשל צריך שיהיה הנמשל כך כך אברהם כשבקש להראות לו הקב"ה אמר לו הקב"ה אם אתה מבקש שאראה לך הסר הערלה וכשידע אברהם שאין לו ערלה נראה לו הקב"ה. ועוד שישראל לא היו כולם ערלים כדמשמע באומרו מי שיש בכם ערל יצא וימול עצמו. ודוחק לומר שיתעכבו כל הקהל בשביל אחד. ועוד איך יבא תשלום הכתוב כפי מדרשם ז"ל. ועוד הערות אחרות יאריך לזכרם ויתיישבו כפי דרכנו בס"ד. אמנם הנראה בזה אפשר לומר שרז"ל הוקשה להם בפסוק צאינה וראינה וגו' ב' קושיות. א' באומרו בנות ציון למה בכל הספר קורא אותן בנות ירושלים וכאן קראן בנות ציון. עוד באומרו במלך שלמה בעטרה כי לא נודע במה תהיה הראייה אם במלך או בעטרה או בשניהם יחד והיל"ל ובעטרה. ולז"א כי זה הפסוק יובן בפירוש א' שנפרוש לך בפי' וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. ותחלה ביאר יקר תפארת המילה שא"א שתחול השכינה והאור האלהי שהוא הנבואה רק על מי שהוא שלם בכל ר"ל שזכה לנפש ורוח ונשמה שבזה יהיה מרכבה לשכינה שכבר נכללו בו כל העולמות ולזה ישראל במשכן זכו לראות פני השכינה כמו שאמר להם משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וגו' ובזה יתורץ הכתוב שאחר שאמר וירא כל העם למה ויפלו על פניהם שאם נפלו על פניהם לא ראו ולז"א שהסבה שנקראו בנות ציון לפי שהיו מצויינים לאל יתי במילה שהמילה כמו סימן רשום בהם. או ירצה לומר המצויינים לו ר"ל כי א"א לציין ולרשום ולומר זה אלי ואנוהו אלא ע"י המילה וז"ש המצויינים לו ר"ל להקב"ה בעבור המילה ואפשר שכלל שתי ההבנות יחד. ואמר אם לא שהיו ישראל מהולים לא היו יכולים להביט בשכינה אלא נופלים

היו כשם שנפל אברהם שנאמר ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלהים ר"ל טעם היות שבזה הפסוק נאמר וירא כל העם וירונו ויפלו וגו' ונזכרה הנפילה עכ"ז זאת הנפילה אינה כלום שהכוונה לומר שאחר שכבר הביטו בשכינה כמו שנאמר וירא כל העם הנה אותה הנפילה שנזכרה אח"כ היתה מפני המורא ממנו ית' לא זולת וזהו שדייק בלשונו שאלולי היו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה אלא כמו אברהם שנאמר בו ויפול אברם תחלה ואח"כ וידבר אתו אלהים. ואומרו וכן בלעם ר"ל לא מבעיא כי להביט במדרגות הקדושה הערלה מעכבת אלא אפי' להביט במדרגות הטומאה הדקות ועליונות כמו בלעם שהשיג המדרגה הגדולה והעליונה והדקה שבמדרגות הטומאה אפילו הכי מצד עכירות ועוביות הערלה א"א שישיג המדרגה הדקה ההיא וכ"ש בקדושה. וכפי זה יהיה פי' הכתוב צאינה וראינה וגו' ר"ל אתם בנות ציון שהם מצויינים ורשומים במילה תוכלו לראות במלך שלמה שהוא חפץ בשלמים וכל דבר יקרב אל דומהו וזה יושג בשביל המילה כנזכר. והסבה שזה הדבר תלוי במילה הוא כמו שביארנו בס' חסד לאברהם כי אור הנשמה היא מצד הבינה אימא עילאה שהיא מברחת החיצונים שאין להם אחיזה בה כלל כמו שביארנו שם בס"ד. אמנם כאשר ימול תחול הנשמה שהיא העטרה שעטרה לו אמו אימא עילאה ביום חתונתו וגו' דהיינו הילולא (בזו"ח פ' בראשית) שעשה רשב"י ע"ה כשנכנסה הנשמה דאצילות בר' אלעזר בנו ובאופן שבשביל זאת העטרה היא סבה שתראינה במלך שלמה כי או יהיה האדם כלול מכל העולמות והוא מוכן לחול עליו השפע הנבואיי. ולז"א מרע"ה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וגו' שאין לענין שום הבנה שאם הכונה באומרו זה הדבר על הקרבנות שזכר למעלה כבר אמר ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. וא"כ אומרו אח"כ זה הדבר לא נודע מהו זה הדבר וזהו אומרו מהו זה הדבר אלא ודאי על המילה אמר להם והענין שישראל כאשר הביאו הקרבנות שצוה משה אז באו כלם יחד ועמדו לפני ה' ר"ל שרצו לראות אור השכינה וז"ש לעיל ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' לז"א להם משה זה הדבר אשר צוה ה' וגו' ר"ל לבקשתכם זאת צריך שתקיימו מצות מילה אם יש איזה מכם שלא מל וז"א משל לחנוני וגו' ואמר חנוני שדרך בני אדם הרבה ליכנס אצלו ואין לו חיות וריוח אלא עם בני אדם וכן ג"כ האדם אין לו חיות ושלימות אלא בהשגת הנפש והרוח והנשמה ומשל הכהן הוא משל הנשמה שהיא נקיה וטהורה מכל טומאה ואומרו שהיה לו כהן אוהב ר"ל שהכהן היה אוהב לחנוני ורוצה ליכנס אצלו אמנם היה נמנע ליכנס בשביל הטומאה. כך הנשמה והשראת הנבואה והשכינה כל חפצם להשפיע ולחול על האדם כי אין כילות בנותן ב"ה אלא

המניעה בא מצד המקבל לפי שהקליפה והערלה דביקה באדם וז"א אם אתה מבקש כדי שאבוא אל ביתך שמע לי והסר את הטומאה מתוך ביתך שהיא הערלה המונעת כנזכר. ואומרו וכשידע החנוני שאין שם שום טומאה ר"ל לא מבעיא הטומאה שהזהירו עליה שהיא הערלה המדרגה היותר קשה שבקליפות לא יועיל בה לא טבילה ולא הזאה וכיוצא אלא אפילו שאר הטומאות חקר עליהם וז"ש וכשידע החנוני שאין שם שום טומאה כלל והענין אחר שידע החנוני כונת הכהן מה היתה סבת עכובו לבוא לזה חקר על כל טומאה כדי להביא הכהן אל ביתו והענין שגם הכהן היה חפץ שיבוא אל ביתו כנזכר וכמו שאמר שהיה לו אוהב כהן ולזה לא אמר הלך וביקש שיבוא הכהן לביתו אלא הלך והביא שכבר הכהן היה מוכן ורוצה שיבוא ואין צריך בקשה אחר שאין לו שום מעיק כלל כנזכר כך הקב"ה כיון שביקש לראות וגו' ולא אמר כיון שביקש אברהם לראות וגו' ר"ל שהוא דומה למשל שזכר שהכהן היה מבקש ורוצה לבוא לבית החנוני וזה נרמז במה שאמר שהיה לו אוהב והוא כהן ר"ל שהכהן היה אוהב לחנוני ומבקש שיבוא אליו ולזה אמר אוהב ולא אמר אהוב והוא כהן:

בהעלותך

וזה מעשה המנורה וגו'. י"ל מה ענין זה לכאן כי אין זה מקומו. גם לא ביאר מכל דיני המנורה רק ענין זה שהיא מקשה לא זולת ומה הענין בזה וי"ל לפי שיש להקשות על צווי בהעלותך כי כפי הנראה אין מקום לצווי זה לאהרן והענין כי כפי מקום הנחת הפתילה בנרות המנורה כן יהיה נטיית אור הנרות והצווי האמתי הוא לבצלאל בעת עשיית המנורה יעשה פה הנרות באופן שיהיו כולם למול האמצעי ולא לאהרן כי המדליק ידליק כפי אופן מקום הפתילה בנר ולכן להשיב זאת הקושיא השיב ואמר וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה היא וגו'. כלומר אחד שהמנורה אינה מקשה רק מירכה עד פרחה לבד הוא גוף אחד אבל הנרות הם מתנועעים מצד לצד ולכל מקום אשר ירצה המדליק יטה אותם לכן אני מצוה אלא אהרן שאל מול פני המנורה יאירו וגו' וא"כ ולמה בצלאל לא עשה הכל מקשה אפי' הנרות ולא היה צריך לציווי אהרן לז"א כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה וכי יש סוד בזה וא"א לו לשנות ממה שהראה ה' את משה ולכן יש מקום לציווי אהרן:

ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם וגו'. יש לדקדק מהו אל המקום הי"ל אל הארץ כדרכו בכל מקום. ועוד מהו אותו מה בא למעט. וי"ל לפי שידע משה שיתרו יקפיד וימנע מללכת עמהם

בעבור שאין לגרים חלק בארץ לכן רמז לו שאין כוונתנו בארץ ישראל כי אם בעבור מקום המקדש אשר בו בחר ה' שבו נעבוד את ה' וזהו העיקר והשאר הוא טפל כי עיקר המתנה אינו אלא זה המקום וזהו אוהו אתן לכם ובזה כלנו שוים ואפילו עם הגרים כי זה המקום אינו מיוחד לשום שבט כי אם הקדש להשי"ת. והשיב לו אעפ"כ כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כי לא יניח קרקעותיו וילך למקום שאין לו נחלת שדה וכרם אז השיב לו משה אל נא תעזוב אותנו וגו' והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך שיתנו לו קרקע בארץ ישראל ממש שהוא דושנה של יריחו שאכלו אותו כמו ת"מ שנים. ויש לדקדק מהו והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו'. מהו והיה והיה לו לומר אם תלך עמנו הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לו. אמנם זה יתפרש על דרך שפירשו בספרי בפסוק אל נא תעזוב אותנו שאמרו אין נא אלא לשון בקשה א"ל אם אין אתה מקבל עליך בקשה גוזר אני גזרה עליך עכשיו יאמרו ישראל לא נתגייר יתרו מחיבה כסבור היה יתרו שיש חלק לגרים בארץ ישראל עכשיו שראה שאין להם חלק הניח להם והלך לו. פי' שמלת אל היא גזרה ומלת נא לשון בקשה והיה לו לומר נא אל תעזוב אותנו דהיינו בבקשה אל תעזוב אותנו. ומדכתיב אל נא דלא שייך לומר לא בבקשה דרשו כן ח"ו אם אין אתה מקבל עליך בקשה גוזר אני גזרה. ולכן אמר בכאן והיה כי הלך עמנו ולא אמר לו אם תלך שהוא לשון תנאי ולשון ספק אלא והיה כי תלך שהוא לשון ודאי שמוכרח הוא שילך. וכן אמר ג"כ והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' שהוא לשון ודאי שהשי"ת נשבע לאבות שיתן לנו הארץ. ואמר ההוא ולא אמר והיה הטוב אשר ייטיב וגו'. אפשר שרמז בזה על מקום המקדש דהיינו ת"ק אמה על ת"ק כד"א ההר הטוב הזה והלבנון וכנגדו דושנה של יריחו שהוא ת"ק אמה על ת"ק שאמרו (ספרי בפ' זו) כל מי שיבנה ב"ה בחלקו יהיה לו אותו המקום וזה ודאי שהוא מתנה טובה שהיא עולה על הכל שהוא מקום שהוא כנגד מקום המקדש וזהו כבוד גדול ליתרו במתנה הזאת ובזה נתרצה. ומה ששינה הלשון וכתב אשר ייטיב עמנו והטבנו לך ולא כתב אשר ייטיב עמנו והטבנו עמך או אשר ייטיב לנו והטבנו לך לרמוז לו שאין הטבתו שוה להטבתנו שהטבתנו היא לעולם ולעולמי עולמים והטבתו אינה אלא לקצת זמן עד שיבנה בית המקדש. וזהו מלת לך לומר לך ולא לבניך לעולם. ומ"ש לחובב בן רעואל קראו באלו השמות ולא בשאר שמות כמו יתר יתרו קיני להורות שפייסו משה שלא יקפיד על שלא נטל חלק בארץ ואמר שתהיה כוונתו לש"ש כמו שהיתה מתחלה שחיבב את התורה ונעשה ריע לאל ואל יהי להוט אחר בתים שדות וכרמים. (מהרס"ו זללה"ה):

והמן כזרע גד הוא וגו'. ארז"ל (יומא ע"ה) שהיה מגיד להם על ספק בן תשעה לראשון או בן ז' לאחרון. עוד אמרו שהיה מגיד להם על עבד שנחלקו עליו שנים זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא. עוד היה מגיד על אשה שמריבה בבעלה היא אומרת הוא סרח עלי ותובעת כתובה והבעל אומר היא סרחה עלי עיין בילקוט. ואפשר לסמוך כל זה לפסוק שאמר עומר לגלגולת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. כי כל זה מיותר. ולזה אפשר שרמז במ"ש עומר לגלגולת לעבד שנפל בו מחלוקת אצל מי נמצא עומרו הוא אדוניו. ובמ"ש מספר נפשותיכם רמז לספק בן תשעה לראשון או בן ז' לאחרון שנפל בו הספק משעה שהוא נפש והוא מודיע של מי הוא ובמ"ש איש לאשר באהלו תקחו רמז למי שמריבה אשתו והלכה לבית אביה אם נמצא עומרה בבית אביה בודאי שהוא סרח עליה ואם נמצא בבית בעלה בודאי שהיא סרחה עליו וצריכה לחזור לבעלה (הרס"ו זללה"ה):

מבנו של המחבר זללה"ה

יש לדקדק בפסוק **ויאמר משה לחובב בן רעואל חותן משה**. דהיל"ל חותנו כי פי משה המדבר וא"כ מהו חותן משה ועוד באומרו חובב לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך מלת אלך השניה מיותרת. אכן שמעתי מפי זקן אחד החכם כמוה"ר יואל די רבני' דאמר כי ידוע הוא כי להקבלת השפע צריך ג' תנאים הזמן והמקום וכלי מוכן וכאן הוא המקום. וזהו אומרו עם היותך חותן משה כי אתה אומר כי לפי היותך חותני תקבל השפע. עכ"ז צריך אתה אל המקום כמוני כמוך. וזהו אומרו נוסעים אנחנו אל המקום וכו' כי א"י מוכנו אל הארה. ויען ויאמר אליו למה תצריכני לכל זה והלא אני אלך אל ארצי ואל מולדתי ואגיירם והרי אני כאילו הלכתי עמכם. והשיב אליו אז משה הלא לך נבא כי טוב לך שם כמו ממנו. אכן אנו צריכים לך להיות לנו לתועלתנו להאיר עינינו כמו שעשית במשפט ואתה תחזה וכו'. וממילא רצונך יעשה ולא תפסיד כי והטבנו לך מהטוב אשר ייטיב ה' וק"ל. (עכ"ל בנו של הרב המחבר זללה"ה):

ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח. ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וישמע ה'. והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם. ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. והנה יש

להעיר בענין אהרן ומרים למה לא דנו למשה ע"ה לכף זכות לומר שמה שפירש מן האשה הוא שאם לא היה פורש לא היה מתנבא ומה ראיה באומרם הלא גם בנו דבר ה' שמא הם לא הוצרכו אל הפרישות והוא הוצרך. אמנם י"ל שהענין הוא לפי שמדרגת הנבואה לאדם הוא כפי הכנת חומרו והשתעבדותו לנשמה כמו שביאר זה הרלב"ג בסוף מאמר ב' מספר מלחמות ה'. ולזה אמרו אהרן ומרים אחר שמזגנו כולנו יחד בענין א' לפי שהאחים דומים במזגם זה לזה על הרוב לפי שמחומר א' קורצו ולזה למה ימצא בי שינוי יותר ממנו. והענין לפי שהם סברו שהשגתם שוה. וז"א הרק אך במשה דבר ה' וגו' ר"ל שאם לא היתה הנבואה אלא במשה ולא בנו היינו אומרים שצריך כל אלו הפרישות כדי להתנבאות לפי שלא ידענו מה צריך לנבואה. אמנם עכשיו שגם בנו דבר ה' וידענו דרך הצריך לנבואה שאינו צריך לפרישות לזה אומרו למה לו זה הפרישות ומכח זאת הקושיא החזקה חייבו שמה שהוצרך מרע"ה לפרישות הוא לפי שפגם עצמו ולקח אשה כושית כמו שאמרו בספר הישר והובא בילקוט שכאשר ברח משה מפני פרעה הלך לארץ כוש כאשר כבש העיר כנזכר שם סיפר שנתנו לו אשת מלך כוש שהיתה יפה מד מאד וסיפר שם בספר הישר שמרע"ה לא קרב אליה כל הארבעים שנה שנשאר מלך על כוש וסיפר שם שכאשר הודיעה האשה הענין לגדולי המלכות שמעולם לא קרב אליה אותה שעה נתנו למשה מתנות גדולות ואח"כ שלחוהו ובא אל מדין אצל יתרו. ואפשר שזהו שאמדו אהרן ומרים ואמרו שסבת פרישות מרע"ה הוא לתקן מה שעשה אדות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח ולזה חייבו מה שחייבו כנזכר. וכל זה לא ידע בו מרע"ה אלא האל יתי לבד וז"א וישמע ה' כמו שארז"ל (בספרי) הוא שמע ולא משה. או אפשר שהוא מכלל דברי אהרן ומרים והענין הוא לומר כי היו מוכנים תמיד בלא פרישות והיתה חלה עליהם הנבואה גם היו מתפללים לאל יתי והיה שומע ומקבל דבריהם ותפלתם וז"א הלא גם בנו דבר וישמע ה'. והנה להודיע להם טעותם בא האל יתי לבאר להם שאין השגתו כהשגתם כמו שאמר לא כן עבדי משה וגו' וכפי זה יקשה ולמה לא השיגו הם זאת המעלה שהגיע אליה מרע"ה שהאל יתי לא ימנע טוב מהם שאין כילות בנותן ואם מצד חסרון הכנתם הרי הם אחים וחומרם על הרוב שוים במזג אחד כנזכר. ולזה קודם דברי האל יתי להם הקדים הכתוב הקדמה לתרץ זאת הקושיא והוא אומרו והאיש משה עניו מאד ר"ל דע שאם תרצה לידע מעלת מרע"ה בנבואה דע שמזגו אינו דומה למזגם שהוא עניו מאד שלא יעיק לנשמה מלהשיג הכנתה לפי שהוא עניו ושוה בתכלית השווי וז"ש מאד וידוע הוא ממאמר החכם שהמעלות ימצאו לאדם כפי מזגו ולזה אחר שהיה שלם ושוה המזג יותר מהם השיג השגה יותר מהם כפי

זה מה שחייבו שסבת פרישותו בעבור שפגם כנזכר לא שפטו האמת שעיקר משפטם היה לפי שחשבו מדרגת נבואתם שוה ואין זה האמת כנזכר. וא"ת אתה אמרת שמזג מרע"ה הוא בתכלית השווי וזה נמנע כמו שנתבאר בספרו הראשון מהקנין שנתבאר שם שהמזג השווי בתכלית השווי א"א שימצא בעולם כנזכר שם א"כ איך אמרת שמשה היה שוה בתכלית לז"א מכל האדם אשר על פני האדמה כלומר אל יעלה בדעתך שזה השווי המזג שאמרתי לך הוא כפי האמת בתכלית השווי זה א"א אלא הכוונה שהוא שוה המזג בערך כל נברא שבעולם מזג מרע"ה הוא קרוב אל השווי יותר מהם. ואחר שהקדים זה אמר ויאמר ה' אל משה וגו' וטעם שקרא למשה עמהם ולא דבר עמו אפשר לזה שזה החטא הוא בין אדם לחבירו שצריך לרצות חבירו ולא ידע בענין זה אלא האל יתי כאומרו וישמע ה' לזה קרא למרע"ה עמהם כדי שישמע הענין ויכפר להם והודיע להם הקב"ה טעותם כדי שישובו בתשובה וז"א אם יהיה נביאכם כלומר אם היה מרע"ה במדרגת נבואתכם והשגתכם לבד כמו שחשבתם ה' במראה אליו אתודע או ה' בלשון שבועה שלא היה יכול להשיג כי אם למדרגת מראה וחלום או ירצה ה' כלומר מדת ה' שהוא סוד מדת מרע"ה כנודע היה מתגלה אליו ע"י שתתלבש אותה המדה במדת מראה שהיא המדה התחתונה וכיוצא וכדי שישמע הדבור צריך שיהיה בחלום כנודע מדרגת החלום הנזכר בזוהר. אמנם לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כמו מקום נאמן כלומר חזק והענין שהשגת מראה וחלום אינה השגה חזקה כנודע אמנם השגת מרע"ה היא השגה חזקה בכל ענייו א"כ השגת מרע"ה אינה כהשגת מרים ואהרן כדמפרש ואזיל פה אל פה וגו' ובזה נהרס היסוד אשר עליו בנו בנין טעותם כנזכר ובזה חזרו מטעותם כדמסיק . . . . . וכתב הרח"ו נר"ו שענין דברי אהרן ומרים הוא לפי שלמעלה אמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה וזאת הנבואה היתה שמשה מת ויהושע מכניס ולזה אהרן ומרים רצו לדעת על מה זה לא יכנם משה לארץ כי עדיין לא נודע הטעם עד פי חוקת בענין הסלע. והנה היינו יכולים לומר כי הוא מה שנזכר בזוהר על פי היש בה עץ אם אין כי אם אין באי"י עץ החיים שהוא פני חמה אינו כדאי שמשה יכנס והם אמרו שהסבה היא כי אשה כושית לקח כמו שבארנו בס' חסד לאברהם בעין הארץ נהר כ"ד והענין אחר שלקח האשה הכושית הנזכר לעיל והיה עמה כבעל עם אשתו עם היות שלא נגע בה כלל עכ"ז לא זכה ליקבר באי"י הנקרא אשה יראת ה' ואמרו שאין הטעם להיות משה פני חמה מחמת נבואתו הלא גם בנו דבר ולמה לא יכנס הוא כמונו כי עדיין לא נגזרה הגזרה על אהרן ומרים שלא יכנסו לארץ ואז השיבם האל יתי כי אין זו הטענה

רק אותה של הזוהר כנזכר אמנם טענתם שאמרו הלא גם בנו דבר אינה טענה כי יש הפרש גדול בין נבואתם לנבואתו וז"ש אם יהיה וגו' עכ"ל:

שלח

שלח לך אנשים וגו'. הענין הנה יש להעיר למה קראם כאן ראשי בני ישראל הם ושם במדבר סיני קראם ראשי אלפי ישראל. אמנם הענין הוא במשרז"ל שמה שאמר יוסף לאחיו במצרים מרגלים אתם רמז להם על ענין זה כי הם עצמם מרגלים בכניסתם לארץ. אמנם יהושע למטה אפרים לא היה מרגל והענין הוא בעת כניסתם לארץ רצה האל ית' להתעשר באלו הי"ב נשיאים ושמות הי"ב שבטים לתקן אותם כדי שלא יחטאו ועכ"ז לא הועיל כאשר נבאר וז"ש האל ית' ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לשני ישראל כי לבני ישראל ממש שהם הי"ב שבטים להם אני נותן את הארץ עתה בסוד העיבור שנתעברו עתה בי"ג שבטים כנזכר ולכן שינה כאן ואמר ראשי בני ישראל המה ולא אמר אלפי ישראל כי הלא אלו הם בני ישראל עצמן אותם הראשים שהם י"ב השבטים עצמן. והנה לוי לא שלח מרגל כי לא היה ללוי חלק ונחלה בארץ. אמנם להיות שמצינו שיוסף נחלק לשני שבטים מנשה ואפרים ולכן הוצרך שלוי עצמו יתגלגל בא' מאלו וכאשר ראה משה ענין זה רצה להיות יהושע תלמידו שלא יכשל בדבר ולכן התפלל עליו ואז נתעברה בו נשמת לוי וזהו סוד ויקרא משה להושע בן נון יהושע ולכן תמצא כי במטה מנשה כתיב למטה יוסף אמנם במטה אפרים לא כתיב כן לפי שהיה גלגולו של לוי אך גלגול יוסף היה במנשה. ובזה תבין או' שלח לך אנשים ואח"כ אמר למטה אבותיו תשלחו. אמנם הענין הוא לפי שכל הי"א שבטים היו בשליחות ישראל וזהו תשלחו בלשון רבים אמנם כנגד יהושע שנתעברה בו נשמת לוי שהוא משבטו של משה שלחו משה בעצמו במקומו כי משה משבט לוי היה וז"ש שלח לך בלשון יחיד וגם אומרו לך ר"ל במקומך בעבור שבט לוי שלא שלחו מרגל ובמקום משה הלך יהושע בעבור לוי. ואמנם כאשר הרעו מעשיהם ובאו בכונה רעה אז נסתלקו מהם אותם העיבורים כמו שנוהג בזה כנודע כי אפי' נשמת האדם עצמו מסתלקת בעת שחוטא ובזה תבין מ"ש וילכו ויבאו אל משה וגו' אחר אומרו וישובו מתור הארץ אמנם מה שאמר וילכו חוזר אל נשמות השבטים שהלכו להם ונסתלקו בחטאם ואז ויבאו אל משה וגו' ויאמרו וגו'. והנה כלב הוא סוד גלגולו של אליעזר עבד אברהם ולזה בא עד חברון הוא לבדו להשתטח על אברהם אדוניו כי לכך זכה שנקרא ברוך בסוד בוא ברוך ה' ולא נסתלק ממנו עיבור יהודה וגם יהושע לא נסתלק ממנו עיבור לוי וז"א ויהושע בן נון וכלב בן

יפונה חיו מן האנשים ההם וגו' כי אומרו מן האנשים ההולכים וגו' הכל מיותר. אך הכוונה כי שאר האנשים ההם מתו אפי' בהליכתם לתור את הארץ כי נסתלקו מהם נשמות השבטים כנזכר לעיל על אומרו וילכו ויבאו וגו' אמנם אלו חיו ר"ל שממש חיו שלא נסתלק מהם עיבור השבטים וזהו ג"כ אומרו ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת וגו' פי' כי נתוספה בו עיבור נשמת יהודה ולא אירע לו כמו האחרים שנתערבו בהם ונסתלקו ולא השלימו אך זה היתה לו רוח אחרת ההיא וימלא אחרי שהושלם בו ולא נסתלקה ממנו כמו האחרים. מהריי"א זצ"ל. ודאי בזה שאין ראוי לגלות יותר בזה הספר.

ועוד טעם תפלת משה על יהושע מזולתו כשרז"ל (סוטה ל"ד) יה יושיעך וגו' הטעם הוא לפי שהם היו יודעים שיהושע עתיד להנחילם הארץ ולמלוך עליהם ולכן יחפוץ יהושע לומר הפך סברתם כדי ליטול השררה ואולי יהרגוהו ויתעצבו עליו לכן התפלל עליו ובזה יובן אומרו ויהס כלב וגו' משא"כ יהושע אך הענין כי יהושע היו יכולים להשיבו כי כדי ליטול השררה לכך הוא אומר היפך דבריהם משא"כ בכלב ולזה ויהס כלב ולא יהושע ע"כ:

שלח לך אנשים ויתורו וגו'. ובמשנה תורה כתיב ויחפרו לנו את הארץ. בילקוט דרשו לשון חפירה שא"ל אנו רוצין שיחפרו לנו את הארץ לידע מטמוניות של כנענים פי' דמסתמא יתקבצו להתייעץ איך יעשו לכלל ממונם ואם ילכו לשם ידעו איך עושים ואם לא ידעו הכל ידעו במקצת. עוד נראה לפרש לשון חפירה ורמז למה שאירע להם בסוף נגזר עליהם שימותו במדבר וכל ארבעים שנה היה הכרוז יוצא ערב ט' באב צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהם ולשחרית היה יוצא כרוז ואומר קומו ופרשו החיים מן המתים. והיו קמים ומאירים כשמש שזוהמתם היתה מסתלקות וזהו כמדבר הזה יתמו יעשו תמימים. והטעם שהיו שבים בתשובה כי היו נכנעים שם מלב ומנפש.

והיינו ופגריכם אתם כעין שפי' בזוהר חסרונן דילכון כד"א אשר פגרו מעבור וגו':

וישלח אותם משה וגו'. במדרש א"ל אל תכנסו כגנבים וגו' ירצה שהוציאו זה מדכתיב והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כלומר שלא תעשו הדבר בגנבה אלא בחזקה וכוונת משה רבינו ע"ה בזה שבטוח היא שהשי"ת עושה עמהם נסים ולא יוזקו לא בהליכתן ולא בחזירתן ואולי יקנו מזה אמונה טובה ובטחון בהשי"ת ולא יוציאו דבה וכן אירע להם שהכירום ושגרום לשלום כדמפורש במדרש ועכ"ז לא לקחו מוסר:

ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו'. צריך להתבונן מה הם אלו הג' גזרות שנשבע עליהם השי"ת. הא' ואולם חי אני וגו'. הב' אמור אליהם חי אני נאם ה' וגו'.

הג' אני ה' דברתי ותרגומו גזרית במימרי. עוד מה טעם חילק זה הגזרה לב' פרשיות. ונראה לפרש שבתחלה גזר אם יראו את הארץ אשר נשבעתי וגו' שגזר שלא יכנסו לארץ אמנם ימותו כמות כל האדם כשיגיע זמנם ולזה אמר שיסעו דרך ים סוף בעבור הכנעני והעמלק יושב בעמק ואין ה' עמהם להצילם מיד אויביהם לכן טוב להם שיפנו להם דרך ים סוף ויתגלגלו שם עד שימותו. אמנם הם לא עשו כן אלא ויעפילו לעלות אל ראש ההר וגו' ולפי שהוסיפו על חטאתם פשע ויעפילו לעלות אל ראש ההר אז כעס עליהם השי"ת כעס אחר ואמר למשה עד מתי לעדה הרעה אשר הם מלינים עלי ישראל שאין כוונתם כי אם להכעיסני אז גזר עליהם גזרה שניה והיא במדבר הזה יפלו פגריהם מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר וישאו את עונותיהם יום לשנה דהיינו לחפור קברות בכל ערב תשעה באב וליכנס לתוכם כל הארבעים שנה וזו קשה מהראשונה וז"ש ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה והענין כמו שביארנו בפ' חקת שלא נגזרה זו הגזרה הרעה הקשה כי אם על מבן כ' שנה ומעלה בין שהיה עמהם בעצה בין שלא היה עמהם בעצה אמנם פחות מבן עשרים והביא שתי שערות לא נגזרה עליו אלא שלא יראו את הארץ והיו מתים מריח הפירות של ארץ ישראל אבל לא מתו במדבר הנדול שהיו חופרין קברותיהם בערב תשעה באב וזהו מעוט אתם למעט האחרים שלא נפלו במדבר הזה כי אם כשבאו לישוב כנזכר. (הרס"ו זללה"ה):

קרח

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. במדרש גם כל המפרשים הוקשה להם מה לקח וכל אחד השיב כפי דרכו. והנה יש לפרש שהלקיחה האמורה כאן סתם היא לקיחת טענות והם ד' סבות הגורמות לו לעורר על הכהונה ולז"א הלקיחה סתם והסבות הד' הם. א' מצד עצמו ואחת מצד אביו יצהר. וא' מצד אבי אביו קהת. וא' מצד לוי. וכאילו הכתוב אמר ויקח קרח עצמו ולקח בן יצהר ולקח ג"כ בן קהת ולקח ג"כ בן לוי. והסבה שהיא מצד עצמו היא שאמרו ח"ל שעינו הטעתו שראה שלשלת יוצאה ממנו וראה שמואל ששקול כמשה ואהרן יוצא ממנו. והב' מצד יצהר כמו שאמרו במדרש רבה (פ' י"ח) שנשא ק"ו בעצמו ואמר ומה אהרן שנמשח בשמן המשחה זכה לכהונה אני שאני בנו של שמן לכ"ש. והכוונה לומר דשמא גרים כענין שאמרו רז"ל אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות וזה מבואר מאד בדברי רז"ל.. או אפשר שהיה יצהר אביו חכם גדול ואדם גדול בתורה ובמעשים וסמך על זכותו. והסבה הג' היא מצד קהת כמו שאמרו רז"ל שנתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל ואמר אחי אבא ד' הם וגו'. והסבה

הד' היא מצד שכל שבט לוי הוא מקודש וכלם שוים בקדושה כענין כי כל העדה כלם קדושים וגו' וראה שכלם שוים ומיוחסין מצד לוי אביהם שנבחר מכל השבטים ואין ראוי שיתגדל אחד על חברו. עוד יש לפרש ע"ד הפשט ויקח סתם לומר שלקח אנשים רבים וסתם הכתוב ולא פירש והקרוב לומר שאותם אנשים הם משבטו של לוי ולזה סתם הכתוב דמסתמא הם משבטו וממשפחתו ומבית אביו ובזה נתרץ אומרו ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי כי אם לא היה מבני לוי אלא קרח לבד לא יוצדק על זה שמעו נא בני לוי. והנה ר' חננאל ז"ל הוצרך לפרש כי חמשים ומאתים איש הם מבני לוי וכבר דחה דבריו הרמב"ן ז"ל דמבני ישראל כתיב ולפי מה שפירשתי יבוא על נכון שמעו נא בני לוי. ומה שאמר שלקח עמו ג"כ דתן ואבירם ואון בן פלת וייחד אותם משאר החמשים ומאתים ולא אמר ויקומו לפני משה דתן ואבירם ואון בן פלת וחמשים ומאתים איש להורות לנו איך היתה עצתו של קרח לעורר על משה ונתחכם להרע בזה כי ידוע הוא כי החולק על מלך כמשה אי אפשר שיאמינו דבריו ויסכימו עליהם אם לא בהתקבץ ג' תנאים. הא' שיהיה החולק עמו מסכים על המחלוקת עם אנשים רבים בלי ספק כי אם לא יהיו כי אם אנשים מועטים בטילי במיעוטייהו. והב' שיתחזק עם אנשים בני בליעל עזי פנים שיוכלו להעיז פנים נגד רבו ובזה יזרז האנשים האחרים המסכימים עמו כי זולת זה אפשר שיחזרו בהם ויתביישו מרבם ולא תתקיים עצתו. והג' שיסכימו עמו מגדולי העם ונכבדיהם כי אם לא יהיו בעצתו כי אם דלת העם הפחותים והבזויים בטלים הם מצד עצמן ומצד פחיתותן. ולזה מצינו דוד המלך ע"ה הוא אומר בברחו מפני אבשלום בנו ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה. ר"ל במ"ש רבו רבים רבים לרמוז לשלש כתות אלו. כנגד הכת שהם עזי נפש אמר מה רבו צרי. כנגד הכת האחרת שהיא עיקר הקשר אמר רבים קמים עלי. כנגד הכת הג' שהם מנכבדים וגדולי העם אמר רבים אומרים לנפשי והוא מלשון רבי המלך ולזה אמר בהם אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה. כי זה ודאי לא יאמרו אותו כי אם החכמים הגדולים שבישראל לא שאר המון העם כי אינם יודעין מזה. ולזה בחר לו קרח להסכים עם ג' כתות אלו. כנגד הכת א' אמר סתם ויקח קרח שנתכוין על אנשים רבים משבטו. וכנגד הכת הב' אמר ודתן ואבירם. שהם עזי פנים כידוע בכל מקום והם היו בעלי מחלוקתו של משה במצרים שאמרו מי שמך לאיש שר ושופט וזהו מה שמבקש מהם קרח ולזה תמצא שאמרו לו ג"כ כי תשתרר עלינו גם השתרר כי נתקנאו בשררותו ובגדולתו במצרים ובמדבר ולזה אמר בהם ויקומו לפני משה שהעיזו פניהם כנגדו. כמ"ש המתרגם וקמו לאפי ולא תרגם קדם משה. והנה קרח

שצרף עמהם און שאף הוא הסכים לעצתם. או אפשר שנתכוין לצרף עמהם און כדי לעורר לומר שאם אפשר שיהיה שר ושופט על ישראל אין ראוי שיהיה כי אם משבט ראובן שהוא הבכור והעבודה ג"כ היתה בבכורות. ואפשר שהיה און איש גדול בעל מעשים ובעל תורה וראוי להיות כהן תחת אהרן כי לו משפט הבכורה ועשה זה קרח כדי שיתקבלו דבריו ולא יאמרו על עצמו הוא מבקש השררה והגדולה. וכנגד הכת הגי' אמר ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם. ולזה כששמע משה בזה הענין וראה אותו נפלו לו פניו כי היה הקשר אמיץ כי היו גדולים ונכבדים ראשי סנהדראות כי המחלוקת שתהיה ע"י שאר המון העם אינה מחלוקת אבל שיש בה חכמים ונבונים בלי ספק שהיא מחלוקת גדולה ולזה אמר דוד המע"ה בענין מחלוקתו של אחיתופל ואבשלום כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. וכן דרשו רז"ל אלו הפסוקים ע"ע מחלקתו של קרח. עיין במדרש רבה (פי' י"ח):

המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש וגו'. נתכוונו להשיבו כנגד מ"ש הוא לבני לוי המעט מכם כי הבדיל וגו' אמרו לו אדאזלת להאי גיסא זיל לאידך גיסא המעט בעיניך אתה כי העליתנו מארץ וגו' העיני האנשים ההם תנקר כלומר וכי אתה מסמא את עיני בני לוי בדברים שאין בהם ממש ותאמר להם המעט מכם:

ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי וגו'. י"ל למה יתפלל לשי"ת אל תפן אל מנחתם. ועוד מהו ויאמר אל ה' כי אין זה לשון תפלה ובקשה. ועוד מה ענין לא חמור אחד מהם לענין אל תפן אל מנחתם. וי"ל כי הם אמרו למשה כי תשתרר עלינו גם השתרר וצעקו לפני ה' בעבור השררה שמשתרר עליהם. וחרה למשה ואמר לפני ה' רבונו של עולם מה שאמרו שאני משתרר עליהם כדרך אלו שנותנין על העם מסים וארנוניות וכדומה אין האמת אתם ואיני צריך לומר שאיני מקבל מהם מנחה כי דבר זה לא היה מעולם ואינך צריך לפנות לראות אם קבלתי מהם אם לאו אלא אפילו חמור אחד מהם לא נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם בשום ענין ממון כלל:

ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. יש לפרש שכשאמר להם השי"ת הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע מסרו עצמם ונפשם על ישראל לומר שאם ימותו ימותו עמהם ולזה נפלו על פניהם כדרך שאנו נופלין על פנינו ואומרים אליך ה' נפשי אשא שאנו רואין בעצמנו כאילו אנו מתים ומוסרין נפשנו לשי"ת כדי שיכפר לנו על חטאתינו וזהו טעם אלהי הרוחות לכל בשר כלומר שאנו מוסרין רוחנו לאלהי הרוחות שכל הרוחות בידו ע"ד אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש.

וצ"ע במ"ש לשון פצייה ולשון בקיעה ותבקע האדמה אשר תחתיהם וחזר ואמר לשון פתיחה. וי"ל שבתחלה היתה בקיעה קטנה לבד כשיעור מקום שיכנסו רגליהם והם הולכין ומשתקעין קצת קצת וכל עוד שמשתקעין למטה היא נפתחת יותר וכן פירש בפסיקתא עיין שם ולא יבוא יפה פירוש וירדו הם וכל אשר להם לומר שאע"פ שהיו נבלעין קצת קצת לא שבו בתשובה כדי שיצילם השי"ת וכדרך בני קרח שהרהרו תשובה בלבם אבל עדיין הם במחלוקתם ומסרו עצמם לרדת לגיהנם מעצמן ולא לשוב מדבריהם וזהו וירדו שירדו מעצמן. ואמר לשון פצייה לרמוז שיש להם הצלה אם ישובו בתשובה כמו פצני והצילני ונתקיים זה בבני קרח שנתבצר להם מקום בגיהנם. יש לשאול מה טעם העניש מרע"ה לקרח ועדתו זה העונש הגדול אשר לא היה כמוהו מעולם להיות יורדין לעמקי שאול חיים ויהיו נידונין תמיד והיה ראוי להענישם שימותו במגפה ויקבלו ענשם במיתתם ויעשו תשובה סמוך למיתתם ויהיו זוכין לעה"ב כי ה' חפץ להצדיק בריותיו. וי"ל שכוונת מרע"ה בזה לקיים גודל התורה כי קרח שלח ידו לערער על התורה ומצותיה לומר שמשה בדה הכל מלבו ואינו תאמין כי אם בעשרת הדברות ששמעו כל ישראל במעמד הר סיני. גם בתורה שבע"פ שלח ידו לזה עשה ענין שאלותיו מפני דברים. מטלית שכולה תכלת ומבית מלא ספרים לעורר על התורה שבע"פ ושבכתב. והנה ידוע שקיום העולם הזה על התורה כענין שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' והוא רומז לתורה שבכתב ותורה שבע"פ שהם ביום ובלילה. ואם היה מענישם במגפה או בשאר עונשים עדיין יהיה מי שיפקפק אחר התורה ויאמר אפשר שקרח אמר האמת. ואמנם העניש משה בעבור שנגע בכבודו כענין כמה חסידים שמקפידין על בני תורה ומענישין אותם לפי שלא נהגו בהם כבוד כפי הראוי ואע"פ שהאמת אתם. כענין כמו מעשיות בתלמוד וכענין ר"ג שהענישו ר' אליעזר (ב"מ נ"ט) בנפילת אפים וזולתם רבים. ולפי זה כדי לקיים התורה הוצרך לגזור עליהם מיתה משונה שלא היה כמוה והיא מדה כנגד מדה הוא היה רוצה להחזיר העולם לתוהו ובוהו בביטול התורה נפל לתוהו בעמקי שאול ובכל לי' יום מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת ואומרים משה אמת ותורתו אמת והם בדאין. (הרס"ו זללה"ה):

הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם. ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם. ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה. ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד

המתים על דבר קרח. וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה. יש לדקדק באלו הפסוקים בכמה דברים. האחד מה טעם לשון הרומו בכאן ולא אמר הבדלו כמו שאמר למעלה הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע. ועוד מה טעם אחר שכתב ותעצר המגפה חזר פעם אחרת והמגפה נעצרה. ועוד פסוק ויהיו המתים במגפה וגו' אין זה מקומו שראוי היה אחר שיכתוב וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה אז יכתוב מנין המתים במגפה כי כן ראוי שלא ימנה המתים במגפה אלא אחר עצירת המגפה. ועוד מה שכתב מלבד המתים על דבר קרח אין לו טעם כלל בכאן כי בודאי כשמנה המתים במגפה שהם ארבעה עשר אלף ושבע מאות פשיטא שאין בכללם המתים על דבר קרח כי אותה לא מתו במגפה אלא מהם נשרפו ומהם נבלעו ומה טעם לזכור בכאן ולכלול המתים על דבר קרח עם המתים במגפה. ונראה לפרש על פי מה שפירש בפסיקתא במלת הרומו שאמר כמרים תרומה מן החולין. ולפי זה אפשר לומר שכשאמר לו הקב"ה הרומו מתוך העדה הזאת הבין שלא ינצל מכל ישראל כי אם כשיעור תרומה לבד והשאר ימותו כלם וכמה הוא שיעור תרומה יש אחת מארבעים והיא עין יפה ויש אחת משש והיא עין רעה. ויש אחת מחמשים והיא בינונית. מ"מ הבין מרע"ה שזו התרומה כפי רחמיו על כל מעשיו שהיא בעין יפה והיא אחת מארבעים ששיעורה מכל ישראל שהם שש מאות אלף ט"ו אלף בדקדוק מיד ויפלו על פניהם לבקש רחמים על ישראל וכדברי קצת מפרשים שפירשו כן והכוונה לבטל הגזרה מכל וכל אי אפשר כי כבר נגזרה הגזרה ונתן רשות למחבל ואין מציל מידו רק ע"י כופר או ע"י פשרה. אמנם התפללו להקל הגזרה ולהפך הדבר כי השטן אחר שנותנין לו רשות לחבל איזה אדם או איזה אומה א"א להסתלק מכל וכל אם לא יתנו לו כופר קצת ע"ד אם יש עליו מלאך מליץ וגו' ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר. ואז התפללו משה ואהרן ובקשו רחמים שיהפך הדבר שלא יקח השטן כי אם התרומה לבד והשאר ינצל כי הוא כסיל ומתפתה בפתויים לומר שלא היתה הגזרה כי אם שימותו שיעור התרומה לבד. וזה צריך ג"כ רחמים וריצוי הקטורת כמו שנאמר קח את המחתה וגו' וכפר עליהם וכן עשה אהרן. וכשראה אהרן שכבר מתו כשיעור שצריך שאי אפשר בלאו הכי ותעצר המגפה כדעת רז"ל שאחזו למלאך המות ואמר לו שלא ימית שום אדם כי כבר אין לו רשות להמית יותר וזהו טעם מנין המתים במגפה בכאן. גם זהו טעם מלבד המתים על דבר קרח כי הוא יתי רב חסד מטה כלפי חסד ונשלים שיעור התרומה שחסרים שלש מאות לתשלום ט"ו אלפים באותם שמתו על דבר קרח כי הם היו השרופים ר"ן נשארו חמשים אפשר שיהיו כבלועים שהם קרח ודתן ואבירם הם ובניהם ונשיהם וטפם ואף

אם יהיו חסרים מעט או יתרים מעט אין לדקדק בזה בחשבון ט"ו אלפים שנגזר שימותו וזהו טעם זה המנין כאן מ"מ לא נתרצה השטן המשחית בזה עד ששב עמו אהרן אל פתח האהל אצל משה כדעת רז"ל במדרש ואז המגפה נעצרה. ובזה נתקן כל מה ששאלנו כמין חומר:

הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם וגו'. פי' בפסיקתא מ"ש הרומו לשון תרומה שהצדיקים שבהם מועטין כתרומה הנפרשת מהחולין תרי ממאה דכתיב וילונו כל עדת בני ישראל. ולמעלה אמר הבדלו שלא היו שם רשעים כי אם עדת קרח. ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וגו'. יש לשאול מה טעם והולך מהרה אל העדה וכפר וגו' כי טוב לעשות הקטרת באהל מועד כי הוא מקום נבחר לקטרת ולתפלה. ויש להשיב שהטעם הוא בעבור שתהיה הכוונה על כל ישראל בכלל ואף על הרשעים שבהם ויהיה זה כשתהיה הקטרת נקטרת עליהם בתוכם. ואפשר שמסגולת רז הקטרת שנמסר למשה הוא שתהיה ככה נקטרת בתוך העם ויש סמך לזה ממעשה שהובא בזוהר על מתא מחסיא שהיה שם הנגף ובא לשם גברא רבה ובחר לו אנשים צדיקים לד' רוחות המדינה וצוה לעסוק בקריאת הקטרת בכוונה והתפלל עליהם וגו' כנזכר שם וזה יעיד על של משה. ולזה נאמר וירץ אל תוך הקהל כי משה א"ל והולך מהרה אל העדה כלומר כשיגיע לקצה מחנה העדה ולא ישהה עד שילך לתוך המחנה ממש שלא יפלו מן העם חללים רבים ביני ביני והוא ע"ה נזדרז ורץ במרוצה והלך בזמן מועט והגיע לתוך הקהל בשיעור הזמן שאמר לו משה להלוך שלא במרוצה ויעיד על מרוצתו כמה היא ומ"ש והנה החל הנגף בעם כלומר כשהגיע לתוך הקהל אז החל הנגף ולא קודם לכן וזהו לשון והנה ולא היה הנגף כי אם שיעור שנתן הקטרת על האש. ומ"ש ויעמוד בין המתים ובין החיים כבר אמרו רז"ל שתפסו למלאך המות. וה"ר בחיי דקדק מלת בין ובין ולא אמר בין המתים והחיים ופי' בשם רז"ל שהיה מלאך המות עוקר אף המתים ומשליכן דכתיב החל הנגף כד"א מהחל חרמש בקמה כאדם שקוצר ומשליך ומיד תפסו למלאך המות וא"ל שלא יוסיף להשחית בין במתים בין בחיים. ואפשר עוד לפרש כי המלאך המשחית התחיל מקצה המחנה להשחית וזהו החל הנגף כד"א מהחל חרמש בקמה כאדם שקוצר והולך על הסדר ומיד עמד בין המתים שכבר מתו ובין החיים אשר המה חיים עדנה ואומר לו שלא יוסיף להשחית עוד בחיים. ואפשר שלזה אמר פעם עדה ופעם קהל ופעם עם כי משה אמר לו שיוליך מהרה אל העדה המתלוננים דכתיב וילונו כל עדת בני ישראל. ואהרן נתכוין על כל הקהל בין רשעים בין צדיקים דכתיב וירץ אל תוך הקהל. ואמר

ויכפר על העדה כי החל הנגף בעם כי התחיל הנגף בקצה העם על הסדר וזהו בין המתים ובין החיים. ולז"א באהרן ברך ה' חילו וגו'. כנגד ג' דברים שעשה. כנגד המרוצה שרץ בכח לתוך הקהל נאמר ברך ה' חילו כלומר כחו. וכנגד הקטרת שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם נאמר ופעל ידיו תרצה. וכנגד מה שאחז למלאך המות בכח ולא הניחו להשחית בעם נאמר מחץ מתנים קמיו מדה כנגד מדה. ומ"ש ותעצר המגפה והמגפה נעצרה. כבר דרשו רז"ל שתפסו למלאך המות ואמר לו הניחני לעשות שליחותי וכו' ושבו אל משה אל אהל ואז והמגפה נעצרה כמבואר במדרש. וי"מ שעצירת המגפה ב' פעמים ללמד על אותם שהוכו במגפה שלא מתו. ועל האחרים שלא הוכו עוד כלל. ולפי זה אפשר לפרש בין המתים שהוכו ונטו למות ובין החיים שלא הוכו כלל. ויש להתבונן מה טעם הפסיק בזה הפסוק שהוא ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות בין ויעמוד בין המתים וגו' ובין וישב אהרן אל משה כי היה לו לכתוב באחרונה אחר והמגפה נעצרה. וי"ל שבא להודיענו כמה היא ההצלה שנעשית ע"י אהרן בזריזות שרץ ונזדרז במעשה הקטרת. וכאילו הכתוב מספר תימה גדול שיש בהשחתת המגפה הזאת שכשרץ אהרן אז החל הנגף בעם וכשנתן הקטרת כפר על העם ויעמוד בין המתים ובין החיים ותפשו למלאך המות שלא ישחית עוד. נמצא שלא היתה ההשחתה כי אם כשיעור זמן נתינת הקטרת על האש ואז נעצרה המגפה. ובא וראה כמה מתו באותו הרגע המועט ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף וגו' ואילו שהה רגע אחד היו כלם כלין כמו שנאמר ואכלה אותם כרגע ולזה נאמר ברך ה' חילו יישר חיליה שנזדרז בהצלתן של ישראל ואחר שספר הכתוב זה הזריזות חזר לענינו וישב אהרן אל משה וגו' ע"ד שאמרו רז"ל במדרש. עוד י"ל וירץ אל תוך הקהל וגו' ויעמוד בין המתים ובין החיים לומר שעמד בתוכם ולא נתירא מהנגף כדרך בני אדם שבורחים מפני הנגפים. וכן אמרו בפסיקתא והולך מהרה אל העדה א"ל אהרן אחי אתה רוצה שאמות כדרך שמתו נדב ואביהוא א"ל והולך מהרה לא תשהה כלל מיד מסר עצמו וירץ אל תוך הקהל. (הרס"ו זללה"ה):

חקת

ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך. וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל. וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל. ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם. ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף ושים אתו

על נס והיה כל הנשוך וראה אתו וחי. ויעש משה נחש נחשת וישמהו על הנס והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי. ויש להעיר ראשונה באומרו ותקצר נפש העם בדרך מה הכוונה בזה ומה הסבה שלא קצרה נפשם כי אם בעת הזאת במות אהרן ע"ה וג"כ אם הכוונה שקצרה נפשם מטורח הדרך הנה יקשה אחר שקוצר נפשם הוא מן טורח הדרך למה היתה תלונתם על הלחם והמים. עוד שהיל"ל למה העליתנו ממצרים למות במדבר לבד. עוד מי הגיד להם שימותו במדבר. עוד אומרו כי אין לחם ואין מים והנה כפי האמת לא חסר להם כלום שעדיין היה להם הבאר והמן והנה פיהם יכחישם שיש להם לחם באומרם ונפשנו קצה וגו'. ועוד באומרו וידבר העם באלהים ובמשה הי"ל בה' ובמשה ומהו הדבור שדברו כי לא נתפרש ואם הוא מה שאמרו למה העליתנו וגו' הי"ל למה העליתנו וגו' לבד. ועוד הערות אחרות יתיישבו כפי דרכנו בס"ד. ואמנם הענין הוא לפי שהעם הישראלי היו מונהגים משלשה רועים משה ואהרן ומרים והם המה היו להם תעלות להשקות ערוגות שבטיהם לכל הצריך להם וזה שאין דרך להורדת שפע מהברכה העליונה הרחבים והישרים ולזה נאמר כמו שבהעדר המים א"א גידול הזרעים כן בהעדר התעלה וקלקולה א"א גידולים ג"כ. ולזה במעשה העגל בחושבם שכבר נעדר מרע"ה היו מבקשים מה שממלא מקומו כפי דעתם הרעה כי זה הכרחי כנזכר. והנה היו להם לישראל כנזכר ג' תעלות משה ואהרן ומרים. והענין ששלשה דברים ההכרחיים להולכי דרכים והם המים בזכות מרים והעננים בזכות אהרן. והמן בזכות משה. והנה המים הם יותר הכרחיים מן הלחם כי אין להם תמורה ולזה היו בזכות היותר מועט ונתנו בזכות מרים וג"כ ענני כבוד שהם כמו הסוסים להקל להם מיגיעת הדרך כי כן היו העננים מקילים מצער הדרך להשוות הנמוך והגבוה ולהרוג נחשים ולמחסה משמש וכ"ש לדברי רז"ל על פ' ואשא אתכם על כנפי נשרים אלו ענני כבוד והנה אלו השנים שלא ניתנו כי אם פעם אחת צריכים זכות אבל לא יותר גדול. מה שאין כן במן שהוא המזון היותר נכבד והיה ניתן בכל יום הנה צריך זכות יותר גדול ולזה היה בזכות משה ע"ה. והנה כאשר נודע לישראל שנגזרה הגזרה על ג' הרועים שימותו יחד. והנה כאשר מתה מרים ונסתלקה התעלה האחת ולזה נתרעמו על משה ועל אהרן כאומרו ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן וירב העם עם משה. והנה מן הראוי שלא תהיה התלונה כ"א על האל ית' שהוא הנותן והמונע ולמה נתרעמו על משה. אמנם במה שאמרנו יובן למה שהוא התעלה להורדת השפע ואין כילות בנותן והמונע הוא מצד המקבל ולזה היתה התלונה על האמצעי המקבל השפע שהוא משה ואז חזרה תעלת המים בזכות משה ואהרן כמו שאמר קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן

שבזכות שניהם חזר הבאר ולזה בראות ישראל כי גוע אהרן ואז נסתלקה התעלה השנית והם ענני כבוד כמו שארז"ל (ר"ה ג') אל תקרי ויראו אלא וייראו שנסתלקו ענני כבוד ומצורף לזה בראותם שחזרו לאחוריהם ז' מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ואז"ל (תנחומא פ' זו) וכי במוסרה מת הלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאלו היה בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר. והנה בראות ישראל שהם הם הוא הדור הנכנסים לארץ ישראל והיו שלמים באמונותיהם ובראותם שחזרו לאחוריהם כמו בזמן המרגלים שחזרו דרך ים סוף אז שפטו בשכלם שעדיין לא נתקרב הזמן שיכנסו לארץ. ובראותם שכבר מת אהרן ונסתלקו ענני כבוד לזה קצרה נפשם ביגיעת הדרך מצד החום החזק שאין מחסה משמש וממטר וג"כ בטורח ירידת המקומות הנמוכים ועליית המקומות הגבוהים ובזה קצרה נפשם בדרך. אמנם לחסידותם וישרם שהיו אנשים תמימים ודור שלם לא נתרעמו מזה כלל לפי שיוכל האדם לחיות ולהתקיים בלכתו במדברות ואין צל על ראשו. אמנם על מה שנתרעמו היא מדבר ההכרחי שאין תמורתו והענין שידעו נאמנה שאחר שנגזרה הגזרה על משה ואהרן הנה אחר שכבר מת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ודאי קרב הזמן שיסתלק ג"כ משה רבינו ע"ה כי בשנה אחת מתו. ולזה בראותם שהיה במדבר דירת קבע כנזכר וזה לפי שחזרו שבעה מסעות לאחוריהם כנזכר ומצורף לזה שידעו שקרב זמן הסתלקות משה ע"ה מכל זה חשבו שיעדר מהם המן שהוא המזון ההכרחי שאין שם תמורתו כלל וזה בחושבם שאחר תסתלק התעלה נהר יחרב ויבש וז"א ויסעו מהר ההר דרך ים סוף ר"ל שחזרו לאחוריהם. ותקצר נפש העם בדרך מצד הסתלקות ענני כבוד מפני שהסתלקות אהרן עשה רושם כנזכר ומזה נולד להם מחשבה מפני שלא יקרא חכם אלא הרואה את הנולד וז"א וידבר העם באלהים ובמשה ר"ל שדבורם היה לחושבם שאין להם שפע כי אם ע"י צירוף שניהם כנזכר שכמו שהאל יתי' סבה מוכרחת לנתינת השפע כן האמצעי שהוא משה סבה מוכרחת לנתינת השפע שהוא כמו התעלה והצינור לשפע כנזכר ומזה חייבו אם אין משה אין שפע וזהו אומרו וידבר העם באלהים ובמשה וזהו כוונת רז"ל (שם) שאמרו שהשוו העבד לקונו לרמוז למה שאמרנו ששניהם מוכרחים שיהיו למציאות השפע שכמו שבהעדר המים מן הבריכה יתייבשו הזרעים כן בהעדר התעלה יתייבשו הזרעים וזהו השוו העבד לקונו. ואומרו באלהים לרמוז מצד מדת הדין שנגעה במשה שיסתלקו נמשך הדבר הזה והוא אומרם למה העליתנו ממצרים למות במדבר הזה ר"ל אחר שכבר חזרו לאחוריהם ז' מסעות הנה יראה שדירתם במדבר היא דירת קבע וז"א למות במדבר הזה וביאר סבת

מיתתם והוא אומרם כי אין לחם ואין מים ר"ל כי זה המדבר נעדר ממנו מציאות המים והלחם שלילה העדרית ואם תאמר הנה יש לכם הבאר והמן לז"א ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ר"ל כי נפשנו מרה לנו על הלחם שהוא קל ההסרה כי קרוב זמן מדת הדין לפגוע במשה כמו שפגעה באהרן. ובאומרו כי אין לחם ולא אמר לא מקום לחם. הוא שכפי ההגיון לא יאמר השלילה העדרית שהיא מלת אין אלא על הדבר שיפקד מנושא הדבר ואין דרכו שיהיה לו ומציאותו אי אפשר לו לעתיד כמו שתאמר הכותל אינו רואה כי אין דרך הראות שימצא לכותל ולזה יחוייב שיאמר בשלילה העדרית לא במלת לא כי אין לומר הכותל לא רואה כאשר נתבאר בהגיון. ולזה אמרו כי אין לחם ואין מים ר"ל שהמדבר בטבעו נעדר הלחם והמים וא"א שימצא בו לעתיד ולזה ונפשנו קצה ומרה לנו בלחם שהוא קל ההסרה כמו שאמרנו. והנה האל ית' להסיר מלב העם הישראלי זאת האמונה והענין שהאמת הוא שישראל הס חלקו ית' כביכול המחלק מעצמותו וזה באמצעות התורה שהיא חלק אלהי ולזה אינם צריכים אמצעי ביניהם כלל ועיקר כאומרו ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וגו' ר"ל שהאל ית' קרוב לעמו ישראל בלי אמצעי כלל ועיקר. וכדי לבאר להם זה הענין מן ההקדמה עצמה שחייבו ממנה מה שאמרו כנזכר והענין שהם בראותם כי גוע אהרן ותקצר נפש העם בדרך והם חשבו שאחר שמת האמצעי הנה נסתלקו הענני כבוד ואין דרך להורדת השפע ומזה הולידו מה שאמרנו וגו' והאל ית' אמר להם ברמז שמשם ראיה ר"ל שממיתת אהרן יתחייב שאין צריך העם הישראלי אמצעי וכפי זה לא יתחייב מה שהולידו וזה בשלוח ה' בהם הנחשים השרפים וינשכו את העם. והכוונה לפי שכל המדבר היה מלא נחשים כמו שאז"ל. והנה גם אחר מיתת אהרן היה הענן שורף הנחשים לפניהם ואין צריך לזה אמצעי כלל כנזכר. ולבאר להם זה שלח בהם הנחשים השרפים וינשכו את העם כדי להעיד להם כנזכר ואמר וינשכו את העם וימת עם רב מישראל ולא אמר וינשכו את ישראל וימותו. אמנם ירמוז לפי שזאת האמונה להאמין שצריך אמצעי אינו עון אלא לשלימים הנקראים בני ישראל ולזה הם הם הראויים ליענש ולמות וזהו אומרו וימת עם רב מישראל כלומר אחר שהם שלימים אינם ראויים לאמצעי בינם ובין האל ית'. אמנם אומרו אם סוברים זו אינה סברא כ"כ רעה ולזה וינשכו את העם לבד אמנם לא אמר וימותו כי אם בבני ישראל שבערכם נקרא סברא זו לעון גדול כנזכר. והנה בני השררה והמעלה המבינים הרמזים הבינו רמז שרמז להם האל ית' כדי להפר מחשבתם בסוד ולזה הודו על חטאם וז"א ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך ר"ל שהחטא הוא שדברנו והשוינו העבד לקונו כנזכר ולזה התפלל אל ה' ויסר מעלינו את

הנחש כלומר שיחזיר העננ כבוד למקומם שהם המסירים מעלינו הנחשים השרפים ואמר ויתפלל משה בעד העם ר"ל שתפלתו היתה בעד העם ר"ל שיסך ה' בעדם בעננ כבוד וז"ש רז"ל שחזרו העננ כבוד בזכות משה. והנה הם חשבו שחזרו בתשובה ממה שחטאו כנזכר. וכפי האמת עדיין לא נטהרו מהעון אשר בכפם והם כמי שטובל ושרץ בידו והענין שמדבריהם יובן שעדיין מחזיקים בסברתם הראשונה שסוברים שצריכים אמצעי בינם לבינו ית' שאם לא כן לא היו מבקשים פני משה שיתפלל בעדם לאל ית' להסיר הנחש ולמה לא התפללו הם עצמם לאל ית'. ולזה לחכמתו ית' לא נתרפאו בתפלתו של משה והוא כדי להסיר מדעתם הסברא הרעה אשר חשבו שהם צריכים אמצעי עכ"פ וג"כ אם לא יתרפאו בתפלתו של משה כלל הנה יש חילול לכבוד של משה רבינו ע"ה שלא נתקבלה תפלתו ולזה נתחכם האל ית' במה שאמר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי ר"ל כמו שארז"ל (ר"ה כ"ט) וכי נחש ממית ונחש מחיה אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקין. ומה נחמד מאמרם כפי מה שאמרנו והוא לרמוז להם היו מתרפאין בתפלת משה ע"ה כנזכר אלא בהשתעבדות לבם לאביהם שבשמים ובתפלתם אליו ית' בלי שום אמצעי ביניהם לבינו יתברך כלל ובזה היו מתרפאים ואם לאו אלא שהיו סומכים על תפלת מרע"ה שהתפלל בעדם היו נמוקין ולא הועילה תפלתו לרפאותם. וזה לתועלת מה שאמרנו כדי שישובו מעונם מכל וכל כנז'. וכדי שלא יתחלל כבוד משה לעיניהם לזה לתועלתו צוהו שיעשה שרף כי אינו הוא המרפא כי אם התפלה וההשתעבדות לבם לאל ית' כנז' וז"א עשה לך שרף ר"ל לך להנאתך שלא תתחלל לעיניהם שלא הועילה תפלתך כנז' ולזה עשה לך וגו' ומשה ע"ה עשה נחש נחשת כמו שפירש הרמב"ן ז"ל כי נחש של נחשת הוא בתואר שרף וגו'. או אפשר ע"ד שארז"ל במסכת יומא (פ"ד) כל הנשוך מכלב שוטה כל תריסר ירחי שהא לא לישתי מיא אלא בגובתא דנחשא. ואפשר שהדבר האדום כמראה הנחשת או הנחשת בסגולה יועיל לבעלי הארס ולזה עשה הרפואה הנסיית קרובה אל הטבע הסגולי"י וז"א נחש נחשת:

ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין וגו' ויקהלו על משה ועל אהרן וירב העם עם משה וגו'. בתחלה נתכוונו לריב עם משה ועם אהרן כשהגיעו אצלם נתביישו מאהרן לפי שהוא אוהב שלום ורודף שלום וגו'. ולו גועגו בגוע אחינו לפני ה' מה שהתחילו לפתוח פיהם בדבר רע לפי שכשנקהלו לפני משה לא השגיח בהם משה שהיה יושב ומתאבל על מרים וחשב שלא יתרעמו כ"כ אדרבה באו לנחמו מיד ויאמרו לו ראה לך

שנצטערת על אחותך שמתה ולא השגחת בנו ולו גועגו בגוע אחינו וגו' כלומר שאין לך להצטער על מיתתה שמתה מיתה יפה לפני ה' וטוב מותה ומות אחינו מחיינו:

והשקית את העדה וגו'. לא אמר ותשת העדה וגו' כמו שנאמר למעלה ותשת העדה ובעירם להודיע שיפה שאלו ואין לו להתעכב כלל וצריך הוא שישקם בידו. (הרס"ו זללה"ה):

ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש וגו'. במדרש רבה (פ' י"ט) והלא אם יצא כ"ג בבגדי כהונה חוץ מהר הבית סופג את הארבעים שהם צמר ופשתים אלא להודיעך שבלשון שקרבו לכהונה ואמר לו קח את אהרן בו בלשון אמר לו לעלות להר. אפשר לפרש כך שבלשון עצמו שקרבו בהם קח את אהרן דהיינו בדברים שמעוותנותו של אהרן לא היה רוצה ללבוש בגדי כהונה שמא אינו ראוי להם ונהנה מהם ויש איסור מעילה ושעטנז ולזה היה משה לוקחו ומפייסו בדברים ואומר לו שהשם בחר בו והוא ראוי לכך וכן בכאן היה חושש אהרן ללבוש הבגדים ולעלות להר ונהנה מהם שלא בשעת עבודה לזה אמר לו בדרך פיוס שהוראת שעה היא והוא ראוי לכך כאלו היא שעת עבודה. (הרס"ו זללה"ה):

ויסעו מהר ההר וגו' ותקצר נפש העם בדרך. והלא כתיב (נחמיה ט':כ') ורוחך הטובה נתת להשכילם (מ"ר פ' י"ט) אלא אותם שיורים שיצאו ממצרים שנגזרה עליהם מיתה לא היו רואים במדבר נחת רוח ולא רוח טובה וכן הוא אומר (במדבר י"ד:ל"ג) ובניכם יהיו רועים במדבר וגו' זה היום שקצרה נפשם בדרך. וידבר העם באלהים ובמשה השוו עבד לקונו. ונפשנו קצה בלחם הקלוקל שלא היה יכול לטעום אותו הדור מפירות הארץ כלום אר"ע כשהיו מגלים להם התגרים הסל הבא מן פירות הארץ היו מתים שנאמר (דברים א':ל"ה) אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה וגו' כל טוב הבא מן הארץ לכך ותקצר נפש העם בדרך ע"כ במדרש. ויש לדקדק במה שאמרו אותם שיורים שיצאו ממצרים שנגזרה עליהם מיתה הם שקצרה נפשם בדרך והלא כבר מתו כל אותם שנגזרה עליהם מיתה כמו שדרשו שם פסוק ויסעו מקדש ויבואו כל העדה הר ההר עדה שלמה עדה הנכנסת לארץ שמתו יוצאי מצרים ואלו הן אותם שכתוב בהם חיים כלכם היום ע"כ. אמנם כדי לתרץ זה הענין צריך להבין ג"כ מה שדרשו פ' שלח לך (פ' ט"ז) אם יראו האנשים וגו' וז"ל שם בן עשרים שנה בין שהיה עמהם בעצה בין שלא היה עמהם בעצה פחות מבן כ' שנה ולא הביא שתי שערות בין שהיה עמהם בעצה בין שלא היה עמהם בעצה היה נכנס ואם הביא שתי שערות והוא פחות מעשרים היה עמהם בעצה לא היה נכנס ואעפ"כ לא מת אחד מהם פחות מס' שנה עכ"ל. והנה הקושיא בזה מבואר כי איך

אפשר לומר ששום אחד מהם לא מת פחות מששים הרי אם היה פחות מעשרים כגון בן י"ד או ט"ו שנה והביא שתי שערות והיה עמהם בעצה היה מת והוא פחות מס' שנה. אמנם כדי לתקן אלו המדרשים צריכין אנו לומר שזו היא כוונת רז"ל אע"פ שאין לשון המדרש מדוקדק והוא שלא נגזרה גזרה שימותו במדבר שהוא המדבר הגדול והנורא שהיא אמצע המדבר אלא מי שהוא בן עשרים שנה ומעלה ועליו נאמר במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן כ' שנה ומעלה וגו' והם שהיו חופרין קברות בכל ערב ט' באב שהיה הכרוז יוצא מלפני משה צאו לחפור אבל לפחות מבן כ' והביא שתי שערות והיה עמהם בעצה לא היה בכלל זה הגזרה שימותו במדבר ההוא אבל מ"מ נגזר עליהם שלא יראו הארץ ולא יתענגו בפריה וטובה. ועליהם נאמר אם יראה איש באנשים האלה וגו' שלא נגזרה עליהם שיפלו במדבר אלא שלא יראו הארץ וזה מדוקדק בלשון הפסוקים שהם ב' גזרות בשתי שבועות שנאמר בהם חי ה' וגו' כמבואר לרואה הפסוקים. ואלו לא מתו במדבר כי אם בישוב כשבאו לארץ אדום וארץ סיחון ועוג שם היו מתים כדרך כל הארץ כשהיו מגלים להם הסל של הפירות ועליהם נאמר חיים כלכם היום שלא היו בכלל הגזרה הקשה שיפלו פגריהם במדבר ואלו לעולם לא הוצרכו לצאת לחפור כמו מתי מדבר שהם מבן עשרים שנה ומעלה. ולא אמרו במדרש שלא מת אחד פחות מששים שנה אלא על מתי מדבר שהם מבן עשרים שנה ומעלה אבל אלו ודאי מתו פחות מששים (הרס"ו זללה"ה):

וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים וגו'. י"ל מהו למות במדבר כיון שיש להם מן וכי בשביל שנפשם קצה בו הם מתים. וי"ל ע"ד מ"ש במדרש (פי' י"ט) שהיו מביאין להם התגרים מפירות הארץ וכיון שהיו רואין אותם מיד מתים בשביל גזרת אם יראה איש באנשים וגו' והם נתרעמו ותלו הדבר מחמת שהורגלו במן זמן רב ולא היו נזונין בלחם ומים כטבע העולם ולזה אינן יכולין לאכול מפירות הארץ ולא לראותן וזהו כי אין לחם ואין מים (הרס"ו זללה"ה):

בלק

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל. ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא. וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי. ועתה לכה נא ארה לי את

העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר. וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק. ויש לעורר ראשונה באומרו וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמרי למה לא ראה כי אם זה ולא מה שעשה למצרים ולאחרים. ב' אומרו ויגר מואב הי"ל ויגר בלק או וירא מואב ויגר מואב. ג' אומרו מפני העם מאד כי רב הוא למה לא יזכרם כי אם בשם עם ולא בשם בני ישראל. ד' למה כפל באומרו ויקץ מואב מפני בני ישראל ולמה שינה. ה' מה כוונת בני מואב בדברם אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל ולמה לא אמר ילחכו בני ישראל. עוד אומרו את כל סביבותינו למה לא אמר ילחכו אותנו. עוד באומרו כלחוך השור את ירק השדה למה שור ולא חמור. ועוד את ירק השדה ולא עשב השדה. ועוד באומרו ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא למה זכר זה בכאן ולא בתחלה ולמה בתחלה לא נזכר בשם מלך. עוד באומרו וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה וגו' למה תאר מקום בלעם בכל אלו התוארים. כי היה די באומרו וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור לקרוא לו. עוד אומרו לאמר הנה עם יצא ממצרים וגו' למה לא המתין עד שיבוא ויאמר לו. ועוד אומרו והוא יושב ממולי הי"ל והוא יושב למולי. ועוד אומרו והנה כסה את עין הארץ מה כוונתו. ועוד אומרו ועתה מאי ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני למה לא אמר כי רב כמו שאמר למעלה כי רב הוא. ועוד אומרו ואגרשנו מן הארץ ואגרשנו מפני הי"ל. ועוד הערות אחרות יאריך לזכרם ויתיישבו כפי דרכנו. אמנם י"ל והענין הוא שבלק היה חכם גדול כמו שאמרו בזוהר. והנה בראותו כי כל מלחמות בני ישראל היו שלא כפי הטבע כי אם בהשגחה לזה נתפעל וקבל התפעלות בעצמו עד שמרוב ההתפעלות לא היה נראה למלך ולזה לא תארו בשם מלך כי אם בשם בלק לבד וז"א וירא בלק עם היות שהיה קוסם גדול ידע מצד הקסם שלו שהוא הצפור כמו שאמרו חו"ל בזוהר וידע שכל מעשי ישראל הם למעלה מהטבע ולזה לא אמר העם סתם. והענין עם היות שקודם מלחמת סיחון ועוג כבר עברו ישראל על גבול ארץ אדום ושלחו מלאכים למואב ולבני עשו ועברו עליהם ולא הזיקום כמו שאמר בפרשת דברים ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון וגו' אעברה בארצך וגו' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער וגו'. והנה קבלה ביד רז"ל שמואב היו כפלים מישראל והנה עד עתה היה חושב בלק שמלחמת ישראל היתה כפי הטבע ולזה ישראל עבר על מואב ולא נלחם בו. אמנם בראותו כל אשר עשה ישראל לאמורי שהיה קרוב בגבולו לזה נתפעל הרבה שיותר יתפעל האדם מן הנראה יותר מן הנשמע ולזה לא זכר מה שעשו למצרים ועמלק וכיוצא. ולפי שהמלך הוא כמו

הלב שיתפעל במעט יגון ומכ"ש ברוב יגון לזה נתפעל בלק כאמור ונתפעלו גם העם מקצה ולזה ויגר מואב מפני העם כי רב הוא וגו' שהעם שראו זה נצחון האמורי נתפעלו והראו הענין בפועל ואמרו שישראל שנצחו את האמורי הם רבים מהם ולזה נצחו. אמנם הסבה העצמית והיראה שאין לה רפואה הוא ויקוצו מפני בני ישראל שהיו בני השררה שכל ענינם אלהי חוץ מן הטבע אמנם לא היו מראים זה הענין בפועל כי אם קצו בחייהם מזה. והנה בני מואב בחכמתם בקשו בכל יכלתם רפואה למחלתם כולה. ולענין הראשון שאמרו ויגר מואב מפני העם כי רב הוא כנגד זה אמר ויאמר מואב אל זקני מדין עתה וגו' ירצה שמואב דבר עם זקני מדין בחכמה וזה שמדין היו אויביהם למואב כדרז"ל (במ"ר פ' כ') ולא רצו לדבר להם כל אשר בלבבם שהיו יראים מישראל אדרבה הראו עצמם שאין להם יראה אלא שהם מפחדים על מדין וז"א עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלומר אנו אין לנו פחד על עצמנו כי כבר עברו עלינו ולא נלחמו בנו. אמנם אין אנו מפחדים אלא עליכם ועל כיוצא בכם שהם סביבותינו שישראל עושים כמו השור לירק השדה שאינו אוכל כל העשבים מקצה כי אם הערב לו ועובר על המזיק לו כן ישראל עברו עלינו ועל בני עשו ויאכלו את כל סביבותינו ולז"א ירק הראוי לאכילה ולא עשב ולזה ראוי שתתגברו עמנו כמו שהם ג"כ מקובצים מהמון רב ולזה קראו אותם קהל ולא עם ר"ל שנקהלו ונתקבצו מאומות רבות. כי אין לנו פחד על עצמנו כי אם עליכם. וכל זה דברו מואב בחכמה לפי שמדין היו אויבים להם ולא רצו להראות להם שהיו יראים מישראל. וכל זה כדי שיבקשו רפואה לכי רב הוא. אמנם לבקש רפואה לויקץ מואב מפני בני ישראל לזה המליכו עליהם הקוסם הגדול שהוא בלק המבין בענין הצפור כדי להתנהג עמהם שלא כפי הטבע. וז"א ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא והנה גם בלק ידע שלא יוכל עליהם ולזה בקש לשלוח אחר בלעם שיעזרהו וז"א וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו וגו' ירצה שתואר מקום בלעם בכל אלו התוארים להראות ערמת בלק וחכמתו שאמר למלאכים הנה בלעם תמצאוהו בעיר פלוני הסמוכה לנהר פלוני ובמקום פלוני מן העיר. וכל זה להגיד ולהראות להם שהוא חכם ולא יצטרך אלא לעוזרו קצת וז"א פתורה וגו'. ואומרו לקרוא לו הנה עם יצא ממצרים והנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי ירצה לדעתי שבלק בערמתו רצה להראותו לבלעם שמה ששלח אליו לעוזרו לקלל את ישראל הוא מצד שהם כל ענייניהם הפך הטבע אע"פ שענינם הפך הטבע לא מצד גדולתם וצדקתם ודביקותם באל יתי אלא מפני כישופם וז"א הנה עם שהם פחותי הערך מצד עצמם אמנם הם מתנהגים בכשפים שלמדו ממצרים שהיו ערות הארץ. והנה כסה את עין הארץ. יירצה שעין הארץ הוא

רמז על ארץ ישראל כמו שהעין הוא עומד במקום הגבוה בגוף כמו שאמרו חכמי הטבע שהוא כמו הצופה העומד במקום הגבוה שבעיר כך ארץ ישראל היא היותר גבוהה מכל הארצות ולזה קראה עין הארץ והכוונה להראות לו שסבת השתדלותו בזה הענין לא מצד היותו בצרה ופחד שלא יזיקוהו ודאי מזה הוא בטוח על עצמו שלא יזיקוהו וזה לפי שהוא יושב ממולי ולא אמר והוא יושב למולי אלא ממולי. ר"ל כבר הוא יושב מנגדי כלומר כבר עבר עלי ולא נלחם בי ואני בטוח ממנו אמנם השתדלותו בזה הוא שקניתי על הארץ החמודה מכל מלכי העולם כדברי רז"ל וכבר כבש וכסה עין הארץ שהיא א"י בכללה ואתה עתה לכה נא ר"ל עתה היא שצריך להשתדל בזה כי אם לא עכשיו אימתי שכבר כבש כל הארץ. וא"ת אתה שאתה אומר שאתה חכם וקוסם גדול למה לא הועילו קסמיך לז"א כי עצום הוא ממני ר"ל מצד איכותו ועוצם כשפיו שעלה ממקום חכמים גדולים שהיא ארץ מצרים ולזה אני מצד עצמי יש לי הדבר בספק אם אוכל אני ועמי להכותו ולגרשו מן הארץ וז"א אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ ר"ל שכל זה הוא כוונתו כדי שאגרשנו מן ארץ ישראל כנזכר לא לתועלתו. והנה אצלי כלומר מצד חכמתי לבדי הוא הדבר בספק אמנם אצל חכמתך הדבר בודאי שתוכל עליו כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו'. ולזה לא נשענתי על חכמתי ושלחתי אחריך וגו' ואומרו וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ירצה לדעתי מה שאמר פתורה אשר על הנהר וגו' וכן עשו שהלכו ע"י קסם שנתן להם ובאותם הקסמים ויבואו אל בלעם ר"ל שלא שאלו על עירו ועל מקומו ועל ביתו כי אם בכח הקסמים שהודיע להם ידעו את מקומו אשר היתה רגלו. ובזה יובן אומרו ויבואו אל בלעם לא אמר ויבואו לפתורה או אל העיר בלעם אלא לרמוז למה שאמרנו:

וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה'. כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל. תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. יש לעורר ראשונה באומרו וישא משלו שנראה שלא יש משל ונמשל כי הכל מבואר ואין בו משל. ועם היות שנאמר שיש בו משל ונמשל למה לו לדבר על דרך משל ומה תועלת בזה. עוד אומרו משלו והיל"ל וישא משל. עוד אומרו מן ארם ינחני בלק וגו' מה תועלת בסיפור הדברים הידועים כבר מתחלת הפרשה ידענו שבלק שלח אחריו ונראה דבריו מותר. ג' אומרו בלק מלך מואב למה יחסו בזה המקום בשם מלך ובמקום אחר אמר קום בלק ושמע וגו'. עוד אומרו לכה קבה לי וגו' היל"ל בא קבה ליעקב. עוד למה זכר קבה ביעקב

וזעם בישראל. ועוד כפל מה אקב לא קבה אל ומה אזעום וגו'. ועוד אחר שקללת בלעם היתה מצד עין הרע שהיתה לו כדרז"ל א"כ מה היא תמיהתו הנה המתים בעין הרע אינם מתים בהשגחה. עוד אומרו כי מראש צורים אראנו לאיזה דבר הוא נתינת טעם. ועוד מה הם אלו הצורים והגבעות. ועוד מהו אומרו הן עם לבדד ישכון וגו' ומה יועילו אלו הסבות לשלא תשלוט בהם קללתו. ועוד אומרו מי מנה עפר יעקב וגו' הנה מה שנראה שאינה לא ברכה ולא קללה ומה כוונת בלעם בזה. ועוד אומרו תמות נפשי מות ישרים נראה שאינו מברך אלא לעצמו לא לישראל וא"כ למה חרה לבלק באומרו לקוב אויבי לקחתיך וגו'. אמנם אפשר לומר לפי שהנביא או החכם כשירצה שתחול עליו הנבואה או שפע אם הוא חכם כדי להבין איזה ענין צריך איזה נושא שיסתבך בו שכלו ותתשתוטט בו מחשבתו ובזה תחול עליו הבנת אותו הענין או שפע הנבואה אם הוא נביא וזהו כוונת רז"ל (ירושלמי פ' זה בורר) שאמרו שצריך הדיין שיחזור על הטענות והראיה משלמה המלך ע"ה באומרו זאת אומרת בנך המת ובני החי וגו'. והכוונה להם ז"ל כנזכר שבזה יסתבך שכלו באותו ענין ויחול עליו השפע ולזה בלעם היה מספר מה שקרהו עם בלק ששלח אליו לארם וגו' שבאמצעות אלו הדברים חלה עליו הנבואה ולזה הוצרך לומר מן ארם וגו' ולפי שבלעם הרשע היה מוכרח בעניניו שלא יוכל לקלל ישראל אלא לברכם ולפי רוע כוונתו שהיתה להרע להם לזה חשב לצאת ידי שניהם ודבר ע"ד משל וחידה שיראה משטחיות דבריו ברכה וכפי הנמשל היא קללה ע"ד שארז"ל (סנהדרין ק"ה) טובה היתה הקללה שקללם אחיה השילוני מהברכה שברכם בלעם וגו'. ולזה דבר בלשון חידה כנזכר והנה היה בלעם מצטער על אשר טרח כל הטורח ההוא ונעתק ממקומו שהוא מקום רחוק ללא תועלת כי זה יקרא פועל הרחוק כנודע וז"ש מן ארם ינחני בלק וגו' לכה קבה לי יעקב וגו' מה אקוב וגו' ואחר שלא הושג לו תכלית ביאתו היה מצטער על ביאתו כנזכר. או ירצה באופן ב' לפי שיש לתמוה על בלעם אחר שכבר ידע והוזהר שלא יקללם ולא תחול עליהם קללה א"כ למה בא ומה תועלת עשה בביאתו. ולזה השיב ואמר מן ארם וגו' ר"ל שהסבה לביאתו מן ארם והרי קדם שהיה מקום רחוק וטורח עצום עם היות שכבר ידע שא"א לקללם הטעם הוא לפי ששלח אחריו בלק מלך מואב ומן הראוי לחלוק כבוד למלכות לזה טרחתי ובאתי לא לקללם כי מה אקוב לא קבה אל וגו'. או ירצה באופן אחר מן ארם ינחני בלק כמו ינחני במעגלי צדק לשון מנוחה והנחה לדעת קצת והכוונה לומר אחר שתכלית ביאתי היתה לקלל ישראל וזה א"א כי מה אקוב לא קבה אל וגו' א"כ יתן אם הניח לי בלק ממקומי ולא הטריחני מי יתן והניח לי מהררי קדם שהם במות בעל וכיוצא והכוונה לומר מי

יתן היה מניח לי במקומי מלבוא לאלו המקומות אחר שלא נשלמה הכוונה בביאתו שהיתה לאמר לכה קבה לי יעקב ר"ל כי שם יעקב שהוא מורה על הבלתי טובים והם מוכנים לקללה כי עון ממית וזה לכה קבה לי יעקב אמנם ישראל המורה על הצדיקים והישרים בלי שום חטא כלל אמר ולכה זועמה ישראל כי לא יפול בהם אירה וקללה כי אין בהם עון אשר חטא לז"א ולכה זועמה ישראל ר"ל זעם בעלמא שיהיה הוא יתי עמהם בפנים נזעמים להפריד הדביקות שיש להם עמו יתי לא זולת ואמר כי אין זה האמת כי מה אקוב לא קבה אל וגו' כי אין כנגדם שום דין כלל ולא שום זעם. או ירצה באופן אחר וישא משלו וגו' שהיה בלעם תמה על עצמו בביאתו אל בלק ללא תועלת וכל טורח שטרח היה לריק ואדרבה יגיע אליו היזק עצום וז"א וישא משלו ר"ל ענייננו מה שקרהו היה מספר וכי שוטה הייתי שהנחני בלק מלך מואב שלא היה מלך אלא על מואב לבד ולא על ארם ולא היה לו כח להכריחני כי אם ברצוני ועכ"ז הביאני ממקום רחוק ובאתי ברצוני כדי להזיק את עצמי כי באתי לקלל את עצמי וזהו אומרו לכה קבה לי והטעם אחר שנתאמת כי מברכיך ברוך ומקללך אאור א"כ מחויב הוא שמי שהוא מקלל ישראל לעצמו הוא מקלל וז"א לכה קבה לי וגו' והטעם לזה כי מה אקוב לא קבה אל וגו' ואחר שלא קללם הוא יתי ודאי המקללם הוא מקלל עצמו כנזכר וא"ת בלעם ולמה אתה מברכם גם קוב לא תקבנו וגו' לז"א כי הברכה כבר היתה להם מצד שרשם שהם האבות והאמהות וז"א כי מראש צורים וגו'. או ירצה כי מראש צורים אראנו וגו' והענין שראוי לבלק להקשות לבלעה שעם היות שאל יתי לא קללם אתה עתה הטל בהם עין הרע והם יתמעטו כי עין הרע יוכל לשלום שלא על פי ההשגחה ובשב ואל תעשה שאין אתה מקלל אותם בקום ועשה להשיב לזה אמר כי זה א"א לפי שהבטת עין הרע היא בקירוב מקום ובלעם היה מביט בהם בריחוק מקום וז"א כי מראש צורים וההרים הגבוהים אני רואה אותם ולזה א"א שישלוט בהם עין הרע. ולפי שמיני הקללה שאפשר לקלל בלעם לישראל כדי שיגיע תועלת לבלק היא באי מחמשה פנים. א' שיקללם שיכנס בהם שנאת חנם ע"ד אומרו חלק לבם עתה יאשמו וגו'. ב' שיקללם שילחמו בהם שאר האומות וינצחום. ג' שיקללם שיכנס בהם מגפה ויתמעטו. ד' שיקללם שימותו הגבורים אשר בהם ויתמעטו. ה' שיקללם שימותו כולם יחד וכיוצא. לזה בא לומר שא"א שיקוללו ישראל בשום אחד מאלו הקללות. אם כנגד האי אמר הן עם לבדד ישכון ר"ל שכולם הם עם אחד ויש ביניהם אחדות אחת וכאילו הם גוף אחד וא"א שיכנס ביניהם שנאת חנם. ואם כנגד הבי אמר ובגוים לא יתחשב כמו שפירש רש"י ז"ל. או ירצה אומרו ובגוים לא יתחשב ר"ל שאין להם יחס עם שאר אומות עד שנאמר שזה יגבר יותר על זה כמו

שקרה לסיחון עם מואב כי שאר אומות יש להם יחס זה עם זה אמנם ישראל אין להם יחס וערך עם שאר אומות כלל וז"א ובגוים לא יתחשב. ואם כנגד הגי' אמר מי מנה עפר יעקב ר"ל לפי שהמגפה אפשר שתכנס בהם מצד מספרם כאומרו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם וכן קרה להם בימי דוד המלך ע"ה אמנם עתה מי ספר אותם לדעת מניינם וז"א מי מנה עפר יעקב. ואם כנגד הד' אמר ומספר את רובע ישראל שישראל הצדיקים שבהם עם היות שיתמעטו וישארו מתי מספר עכ"ז הם חזקי הכח וינצחו ע"ד שקרה שיהושע לבדו נצח לכל עמלק. ואם כנגד הה' שיקללם שימותו כולם לז"א שאין זה קללה להם והראיה שאני בעצמי מתאוה לזה שתמות נפשי מות ישרים לפי שיש להם אחרית ותקוה לעוה"ב וז"א ותהי אחריתי וגו' שיש להם תחיית המתים וא"כ מכל הפנים א"א לקלל אותם ולא תחול בהם קללה כלל. ויש מי שפירש הן עם לבדד וגו' ירצה אם הערב רב הנקרא בשם עם סתם היו לבדד כדרז"ל (ספרי ס"פ כי תצא) שהיו חוץ לענני כבוד כ"ש ישראל עם שאר אומות שלא יתחשבו עמהם והיינו הן שהוא ק"ו בדברי תורה. ואומרו ויצמד ישראל לבעל פעור וגו' ירצה ע"ד מרז"ל (סנהדרין ס"ד) על אותו שפער עצמו לע"ג כי נראה לבזותה וקינח עצמו בחוטם שלה כי נראה לו כי זה הוא הביזוי היותר גדול שאפשר. ואמר לו הכותי כי מעולם לא ראה מי שעשה עבודה מעולם כזה וגו' עיין על לשון המאמר וכפי זה יאמר כי בני ישראל החשובים והצדיקים נראה להם אדרבה כי זה הוא מצוה לבזות הע"ג ומצוה מן המובחר עשו כמו המעשה שזכרו רבותינו שקינחו עצמם בע"ג בעצמה וזהו ויצמד ר"ל לא די שפרעו עצמם כנגדה מרחוק אלא כ"כ עשו שדבקו עצמם וחברו עצמם ופירועם לה וזהו ויצמד לשון דבוק וחבור:

במדרש רבה ויגר לשון יראה שראו כל האומות ביד ישראל שבא סיחון על ארץ מואב והוא נלחם במלך מואב הראשון ועוג כל ארץ בני עמון שנאמר כי רק עוג וגו' נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה היא ברבת בני עמון. באו ישראל ונטלוה משניהם וגו' והיו אלו רואים את ארצם ביד ישראל והיו אומרים לא אמר הקב"ה כי לא אתן לך מארצו ירושה והרי ארצנו לפניהם לכך היו מתיראים ע"כ. ולפי זה נפרש ענין הכתובים וירא בלק את כל וגו' התבונן בכאן למלת כל שר"ל שעיין והבין והביא עצות מרחוק מכל מה שעשו ישראל לאמורי והוא שהכו אותם וג"כ ירשו את ארצם ומן הדין שלא יירשו את ארצם שיחזירוה לבעלים הראשונים עמון ומואב וכיון שלא החזירוה א"צ ודאי יש להם להתירא אף על מה שנשאר בידם וכל זה עיין בלק ודרש למואבים ולזה ויגר מואב. ומיד המליכוהו וזהו ובלק בן צפור מלך וגו'. עוד יש לפרש וירא וגו' ע"ד שדרשו במ"ר (שם) מה ראה זה להתגרות אלא שהיו בעלי קסמים ונחשים יותר מבלעם

שנאמר וירא בלק אלא שלא היה מכוין הדברים לאמיתם וגו' עיין לשון המאמר. ולפי זה יש לפרש שכמו שראה שסוף ישראל להיות נופלין תחת ידו כן ראה מפלת סיחון ועוג ביד ישראל קודם שתהיה ומשנתקיימה זו ונפלו סיחון ועוג ידע שתתקיים אף זו. ופירוש הפסוק כך הוא וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי קודם שיעשה לזה בטח להיות מלך נוצח ועוד שיראו מואב מפני העם וגו' והוצרכו למלך לכן מלך בעת ההיא (מהרס"ו זללה"ה):

וישב ישראל בשטים וגו'. יש להתבונן מה טעם העם ג' פעמים. ועוד מהו וישתחוו לשון רבים הי"ל וישתחוה כמו שאמר בכולן לשון יחיד ויחל ויאכל. ויש מפרשים שפירשו שחוזר על בנות מואב וישראל ודוחק. ועוד שנראה מן הפסוקים שהמגפה שהיתה בעם אינה בשביל הזנות כי אם בשביל בעל פעור כמו שנאמר ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל ונאמר הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור. ונאמר המוכה ביום המגפה על דבר פעור. והיה ראוי להיות להפך שתהיה המגפה בעבור הזנות שהם מזידים ולא בעבור פעור שקרובים להיות שוגגים שאין כוונתם בעבודתו כי אם דרך ביזוי וקרוב הוא הטעות בזה להורות בזה לעצמן. וי"ל שכל מקום שנאמר העם אינן אלא ערב רב והם הם שנטמאו בזנות עם בנות מואב וספר הכתוב ברמז שהיו חלוקים לג' כתות. הכת האחת היא כת פריצים שהחלו לעשות דבר זמה מבלי פיתוי של בנות מואב וזהו ויחל העם. הכת הב' היו צנועים מעט ולא החלו לעשות עד שמשכו אותם בדברים ופיתו אותם וזהו ותקראן לעם ואמר לזבחי אלהיהן וכבר ידוע הוא שעבודת פעור אינה לא בזביחה ולא בהשתחויה. אמנם הזביחה לא היתה כי אם לאכול ולשתות עמהם כמו שאמרו במדרש תנחומא שהיו אומרות להם הרי לכם תרנגולים תשחטו אותם ותבשלו אם אין אתם רוצים לאכול מתבשילינו והעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים כענין שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחו וגו' וכן השתחויה לא עשו כי אם שפערו עצמן לפעור והעלה עליהם הכתוב כאילו השתחוו. הכת הג' לא החלו לעשות וגם אע"פ שקראו להם בנות מואב לא הלכו אחריהן כי היו צנועים יותר אמנם כשראו חבריהם אוכלים שם נשתתפו עמהם לאכול ולשתות והורו בזה היתר לעצמן לומר כי אין אנו אוכלים כי אם עם אחינו ומשלהם כי הם קראו להם לאכול. ולבסוף כלם השתחוו לאלהיהם לפעור עצמן כיון שאכלו ושתו ונכנס בהם יצר הרע כארס של עכנא הורו היתר לעצמן לפעור עצמן דרך ביזוי והעלה עליהם הכתוב כאילו השתחוו ולז"א וישתחוו לשון רבים. וכל זה כיון שהיו ערב רב שבאו משרש רע לא חרה אף ה' בהם כי זה דרכם כסל למו אמנם כשנשתתפו ישראל לבעל פעור ולזה אמר ויצמד ישראל ולא אמר ויצמד העם אז חרה

אף ה' בהם כי לפי חשיבותם כך הוא גודל עונם. ואפשר שכוונת הפסוק במלת ויצמד שלא פערו עצמן ממש שהוא כמו השתחויה אלא שנתחברו לערב רב לראות מעשיהם ולא מיחו בידם ואדרבה הוכשרו מעשיהם בעיניהם לזה נענשו. ומלת ויצמד לשון חיבור כתרגומו שבהתחברם לרשעים פרץ ה' בהם:

והנה איש מבני ישראל בא וגו'. מלת והנה יפה מתישבת כפי פירוש הרמב"ן שפירש שכשאמר ה' קח את כל ראשי העם והוקע אותם וגו' ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור לא הספיקו לעשות הדבר הזה עד שהנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית וגו' ונעשה מה שנעשה ע"י פנחס ותעצר המגפה מעל ישראל ולא הוצרכו להרוג הנצמדים לבעל פעור כי לא צוה להרגם כי אם בהוראת שעה כדי שישוב חרון אף ה' מישראל כמו שנאמר והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל וכיון שנעשה זה הפועל של זמרי ע"י פנחס שב חרון אף ה' מישראל ונעצרה המגפה מעל בני ישראל ולא הוצרכו עוד להרוג הנצמדים לבעל פעור. ומ"מ אח"כ נפרע מהם כמו שנאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. ומ"מ עדיין יש תימה בדבר כפי האגדה שכתב רש"י הרגו איש אנשיו כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים והדיינים היו שמנה רבוא ושמנה אלפים כי אם כן היו חייבים להרוג הנצמדים לבעל פעור יותר מרובע ישראל ואח"כ השמידם ה' מקרבם ובמנין של פנחס לא חסרו כ"כ. וכל זה היה בפרק אחד בשנת הארבעים אחר חג הסוכות כמו שדרשו ויפנו ויעלו דרך הבשן שמלחמת סיחון היתה באלול ושל עוג אחר החג כתיב הכא ויפנו וכתיב התם ופנית בבקר וגו' ואחר כל זה נאמר ענין בלק ובלעם כמו וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי וגו' ואחריו זה הענין של המגפה בשטים והיה קרוב לפטירת משה רבינו שנפטר באדר ומיד נמנו ישראל ולא חסרו כ"כ. וי"ל שמה שכתוב כי כל האיש וגו' השמידו ה' אלהיך לא השמידו באותה שעה אלא שנכתב הכתוב ע"ש העתיד שכולם השמידם ה' במגפה במשך הזמן ואפילו אחר שנכנסו לארץ. ראיה לזה מקרא מפורש ביהושע דכתיב אחר כיבוש וחילוק בענין בני גד ובני ראובן שבנו מזבח המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת ה' הרי מפורש שעדיין היה הנגף בהם בשביל פעור אפילו לאחר כיבוש וחילוק. ועוד י"ל שלא מתו כל הנצמדים דהיינו שנתחברו עם הרשעים כי אם אשר הלכו ממש אחרי בעל פעור ופערו עצמן לפניו וזהו כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וגו' ולא כתיב כי כל הנצמדים לבעל פעור וגו'. ובזוהר פ' פינחס דף רל"ז מדקדק ויצמד ישראל בבעל פעור לא כתיב אלא לבעל פעור קשוטין ותוקפא יהבו

ליה לבעל פעור בלא דעתא דחשבו דזלזולא דיליה איהו וכתיב בע"ג צא תאמר לו לפי זה צריך לפרש אשר הלך שהלך ממש אחריו וחשב לעבדו בבזיון אבל ישראל דכתיב בהו הנצמדים היינו שנתחברו לאלו ולא נתכוונו כי אם לבזותו ולא לעבדו אפילו בבזיון ומ"מ הקפיד עליהם השם אפי' על זה כי היה להם להתרחק ומן הכיעור ומן הדומה לו. ומה שחלקנו בין המבזה אותו ובין המתכוין לעבדו בביזוי כך כתבו התוספות פ' ד' מיתות על מה שאמרו בגמ' על מתני' דקתני התם הפוער עצמו לפעור זו היא עבודתו הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו. ואמרו שם בגמ' הפוער עצמו לפעור זו היא עבודתו אע"ג דמכוין לבזוייה הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו אע"ג דמכוין למרגמיה וכתבו התו' וז"ל אע"ג דמכוין לבזוייה ולעבדה בביזוי דאי לא קמכוין אלא לבזות הא אפי' עובד מאהבה ומיראה פטור לרבא ואפי' לאביי דמחייב התם הכא מודה דפטור עכ"ל:

ומ"ש ויקרב אל אחיו את המדינית י"מ לשון הכשר כמו לרחק ולקרב ור"ל שהכשירה מטעם שאמר למשה א"ת אסורה בת יתרו מי התירה. ומ"ש אל אחיו לרמוז למ"ש במדרש (סנהדרין פ"ב) שנתקבצו אליו כל שבטו ואמרו לו אנו נידונין ואתה יושב בשלוה ולזה בא לעשות דין לעיניהם ולהצילם מן המיתה וזהו אל אחיו. ומ"ש את המדינית בה"א הידיעה יען כי היתה בת מלך ועוד כי היא היתה עיקר התקלה כי היא היתה יפת תאר מכלן וגדולה מכלן כמ"ש בסנהדרין אמר רב כהנא מושבה היה בית סאה שהוא חמשים אמה על חמשים אמה והיא היתה עיקר רשתם שטמנו לישראל כאומרו אשר נכלו לכם וגו' ועל דבר כזבי וגו' ולא אמר ועל דבר בנות מדין. ומ"ש ויבא אחר איש ישראל וגו' דהי"ל ויבא אל איש ישראל לרמוז לדרש רז"ל שאמר להם שאף אני לעשות צרכי אני נכנס כדי שלא יהרגוהו וזהו אחר איש ישראל. ועוד י"ל שנתכוין לרמוז למה שדרשו רז"ל (שם בסנהדרין) שהמתין פנחס לאותו רשע עד שבעל ארבע מאות וכ"ד בעילות כמנין זרזיר עד שתשש כחו וזהו זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום פירש"י שפנחס נתכוין להתיש כחו של זמרי והוא לא ידע שמלך מלכי המלכים שכל הקימות שלו הוא עמו ובעזרו ואינו צריך להמתין אלא שפינחס לא רצה לסמוך על הנס ולזה יבוא על נכון. לשון אחר כלומר ששהה זמן לאחר שנכנס זמרי עד שתשש כחו. ואומרו אל הקבה ולא אמר אל האהל לשון גנאי כמו קובה של זונות. ואהל לשון צניעות כמו הנה באהל. ושמא כדמות קובה של עץ היה לו כי נשיא היה. (מהרס"ו זללה"ה):

פנחס

וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו. והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אתו לעיניהם. ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. ויעש משה כאשר צוה ה' אתו ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה. ויסמך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. ראוי לעורר באלו הכתובים. ראשונה אומרו וידבר משה אל ה' לאמר שהיל"ל וידבר משה לבד כי לאמר הוא לאמר לאחרים ולא שייך כאן. ב' אומרו יפקוד ה' אלהי הרוחות למה תארו בזה התואר בזה המקום. ג' אומרו לכל בשר היל"ל אלהי הרוחות איש על העדה. ד' אומרו אשר יצא לפניהם וגו' הנה יראה מותר וזה שכאשר אמר יפקוד ה' איש על העדה הנה יובן שינהיג אותם במלחמותיהם ויהיה להם לרועה וא"כ אומרו אשר יצא וגו' מיותר. ה' אומרו אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם הנה יראה כפול. ו' אומרו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. מי הגיד לו זה שתהיה כצאן אשר אין להם רועה. ז' מה שאמרו רז"ל (במ"ר פ' כ"א) למה נסמכה פרשה זו לפרשת נחלות לומר שאמר משה כשם שירשו בנות צלפחד את אביהם כך ירשו בני כבודי הנה לא ימנע מחלוקת אם היו בני משה הגונים או לאו אם היו ראויים הנה האל יתי לא ימנע טוב לראויים אליו. ואם לא היו ראויים הנה יקשה למה מרע"ה יבקש זה. ח' אומרו ויאמר ה' אל משה למה זכר לשון אמירה ולא לשון דיבור. ט' אומרו קח לך את יהושע בן נון לך מיותר. עוד אומרו איש אשר רוח בו אם הכוונה שהוא נביא לא מצינו מקום בתורה שנתנבא. עוד אומרו וסמכת את ידך מה ענין לסמיכה זו אם כדי שתחול עליו הנבואה כבר אמר איש אשר רוח בו. עוד אם מפני שהיה רוח בו הנה אלעזר הכהן היה נביא ג"כ כמו שאמר בפי של מעלה וידבר ה' אל משה ואל אלעזר הכהן וגו'. עוד אומרו והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן מה ענין לעמידה זאת לפני אלעזר ולפני העדה. עוד מה היא הצוואה ומה הוא ההוד ומה היא הסמיכה. עוד אומרו ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים וגו'. הנה יקשה אחר שהוא היה נביא למה צריך לאורים ותומים. עוד. אומרו על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה ראוי לדעת אם כנוי על פיו יצאו הוא על פי אלעזר הכהן כמו שיובן מפשט הכתוב וכנוי הוא מוסב

על יהושע הנה יקשה שמשה שאל מהאל ית' אשר יוציאם ואשר יביאם והנה לפי זה באומרו על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל יראה שאין המוציא והמביא יהושע אלא אלעזר הכהן. ועוד באומרו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. היינו העדה היינו בני ישראל. ועוד באומרו ויעש משה כאשר צוה ה' אותו הנה יראה שמלת אותו מיותר. עוד אומרו ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. הנה כבר אמר כאשר צוה ה' אוחו ולמה חזר לומר כאשר דבר ה' ביד משה. ועוד למה בא' אמר כאשר צוה ה' אותו. וב' אמר כאשר דבר ה' ביד משה. אמנם מה שיראה בהתיר אלו הספיקות הוא. והענין לפי שמשה רבינו ע"ה ידע שהעם הישראלי כבר נשלמו במה שצוה אותם מהמצות ואינם צריכים אל נביא בענין התורה והמצות ואינם צריכים כי אם אל הישרה חומריית מדיניית ר"ל נמוסית וזה בדברים שהם תקון העולם והצבא והמלחמה וכפי זה עלה בדעתו שאפשר שירשו בניו זאת המדרגה כדרז"ל ולזה דבר משה בלשון חכמה וברמז וז"א וידבר משה אל ה' לאמר ירצה שכוונת דבורו הוא מה שירמזו דבריו והנסתר בהם לא הנגלה וז"א וידבר משה אל ה' דברים שכוון בהם לומר ענין אחר. ואמר יפקוד ה' כלומר ימנה ה' כמו ופקודת אלעזר הכהן. אלהי הרוחות שהאל ית' מצד שהוא ברא בני אדם בחלוף דעותם ורצונם מצד זה הם צריכים קבוץ עם אחד לאיש פקיד עליהם לפי שכל אחד אל עבר פני רצונו ילכו אם לא יהיה ראש א' לכלם וכוונתו לאמר שעם בני ישראל כבר הם מונהגים כפי התורה בכל המצות והמשפטים הראויים להם ואין נביא רשאי לחדש דבר על מה שצוה משה. שלפי שבני אדם מחולפי הרצון ומחולפי הדעות כי זה נמשך לחילוף המזגים וז"א לכל בשר ומזה הצד יפקוד ה' על העדה ומכל אלו הדברים יובן ברמז שבניו ראויים לזאת המעלה. או ירצה לרמוז אל דרוש עמוק והוא במה יפרדו הנפשות אחר שהם כלם שכליים ואין בהם מקרים שיתחלפו בהם כמו בני אדם וביאר שהכחות מתחלפים מצד המזגים. וזה דרוש עמוק וארוך ובארתיהו במקומו בס"ד. ואמר שזאת ההנהגה אינה דבר שכלי או נבואיי שכבר יש להם התורה שקבלו מה שיספיק להם אמנם זאת ההנהגה המבוקשת כנזכר היא שילכו אחרי עצתו לבד וז"א אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם והכוונה שאינם צריכים לו אלא בעת המלחמה שיצא לפניהם שכאשר יצא הוא בראשונה יוציאם וכאשר יבוא הוא בראשונה הוא יביאם ועם היות שמלחמת ישראל היא למעלה מן הטבע ובידו ית' ואינם צריכין לזאת ההנהגה עכ"ז אין מן הראוי שתהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה כי מזה יובן ההנהגה שאליה הוא מכוין כנזכר שכמו שרועה הצאן אינו אלא להסכים כלם שילכו בדרך אחד שאילו נעזבו אל רצונם ילכו כל אחד לדרכו

כן זה המנהיג כנזכר. או ירצה אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם לרמוז שזה הרועה המבוקש הנה ראוי לו שיהיה לו זכות עצום שיצא הוא למלחמה ויהיה לו זכות שיבוא לשלום מהמלחמה. עוד צריך שיהיה לו זכות שיספיק לו ולהם ג"כ שיצאו ויבואו לשלום מהמלחמה בזכותו וז"א ואשר יוציאם ואשר יביאם. וגם בזה רמז לבניו כי לא ימצא בישראל שיש לו זכות אבות להגן בעדם ובעד אחרים כמו בניו שהתולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. והנה באתהו התשובה ואמר ויאמר ה' אל משה שדבר אליו בלשון רך כאשר יתבאר בס"ד לפי שלא מילא שאלתו גם בענין הזה וזה כמו שנתן הטעם לדבריו ואמר קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו ירצה עם היות שהיא מההנהגה הנמוסית והמדינית והנהגת אנשי הצבא עכ"ז צריך אל החכמה ואל הישרת השכל ולזה בזאת ההנהגה לא תהיה באיזה איש שיזדמן כי אם באיש בעל שכל וזהו אומרו איש אשר רוח בו לא כאשר אמרת שזאת ההנהגה תהיה כפי מה שיזדמן. אמנם האמת צריך לחכמה ועצה שיעור בלתי מועט והראיה על זה יהושע בן נון עם היות שהוא איש אשר רוח בו והוא בעל שכל עכ"ז צריך שתוסיף לו יותר חכמה על חכמתו וזה בשתסמוך ידך עליו כי בזה יקבל שפע רב יותר ממה שיש לו. או ירצה ע"ד יהיב חכמתא לחכימי ירצה שיש לומר בשלמא אם היה יהושע חכם יותר מבני משה ניחא שבחרו האל יתי אמנם אחר שהחכמה לא באה ליהושע כי אם ע"י סמיכה הנה ראוי שיעשה כך לבניו ג"כ ויזכו הם לזה השיב שיהושע הוא מוכן יותר לזה הענין וז"א איש אשר רוח בו שיש לו הכנה על זה ולזה ונתתה מהודך עליו וגו'. או ירצה קח לך את יהושע בן נון וגו' ירצה קח לך להנאתך ובעבורך תעשה הדבר וזה שיהושע הוא האיש אשר רצון האל יתי בו כמו שהתנבאו אלדד ומידד שיהושע מכניס את ישראל וז"א קח לך בעבורך ולרצונך אעשה הדבר הזה שיהושע אשר בו הרצון שירש את המלוכה בעבורך אעשה שתקחנו וסמכת את ידך עליו ר"ל שתתן לו אתה ברצונך הממשלה וכאילו הוא בא הדבר מעצמך. וג"כ בעבור שאלתך אני אומר והעמדה אותו לפני אלעזר הכהן ר"ל שיהיה עומד לפניו ותחת ממשלתו ונשמע למאמרו שאלעזר נקרא תולדות משה כנזכר לעיל בפי במדבר באומרו אלה תולדות משה ואהרן ולא זכר אלא אלעזר ואיתמר בני אהרן וג"כ ולפני כל העדה וצויתה אותו על המלכות לעיניהם ר"ל כדי שיראו הם לבד וזה שתתן מהודך וממשלתך או קירון פנים כמו שדרשו רז"ל עליו וכל זה הוא למען ישמעו כל עדת בני ישראל ר"ל כדי שישמעו לבד באזניהם דבר לו אתה בפניהם דברים שהם מורים שהמלכות והממשלה היא אליו אמנם האמת שהממשלה בעצמה אינה אלא על אלעזר הכהן שהוא נקרא תולדות משה. והענין לומר שסמיכת

ידך עליו ונתינה ההוד עליו אינו אלא לעיני בני ישראל כדי שישמעו לבד בכפי האמת הממשלה אינה אלא לזרעך וז"א ולפני אלעזר הכהן יעמוד שהוא יהיה לפניו כמשרת ושאל לו במשפט האורים לפני ה'. וכפי זה ההנהגה אשר שאלת אשר יוציאם ואשר יביאם הוא אלעזר הכהן וז"א על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא יהושע וכל בני ישראל וכל העדה ירצה ששאלתך לא היתה אלא על ההנהגה המדינית ההמונית לבד כנזכר אמנם האל ית' נתן לו שתהיה ההנהגה לאלעזר הכהן אפילו ההנהגה השכלית שצריכים יהושע ובני ישראל אנשי השררה והמעלה וכ"ש ההנהגה ההמונית שצריכה כל העדה. והנה מרע"ה נתקררה דעתו עליו בזה ואמר שעשה הבי דברים אם לא' והיה אשר צוה ה' אותו ר"ל אליו ולהנאתו ותועלתו ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן כנזכר שבזה תהיה הממשלה לאלעזר וג"כ העמידו לפני העדה ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. ומה נחמד אומרו כאשר דבר ה' ביד משה ולא כאשר דבר אתו ה'. לפי שזה הדבור שהוא על הסמיכה והצוואה לפני עדת בני ישראל אינה אלא כדי שיראו בעיניהם לבד כנזכר ואינה למשה מצד הדבר בעצמו אלא כדי שיראו וישמעו העדה וזהו כאשר דבר ה' ביד משה ר"ל שיעשה משה הדבר הזה המעשה לבד ולא כנראה להמון העם הנזכר. וזהו טעם הכפל. ששתי דברות היו. א' מה שבינו לבין משה והוא הכנע יהושע לאלעזר ויהיה תחת ממשלתו. ב' התעלותו והתגדלותו במלכות לפני בני ישראל וגו' כנזכר. או ירצה באומרו יפקוד ה' שבא בכח ובזרוע על זה ונתן הטעם כדי שלא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה ר"ל אחר אשר אני הוא הרועה שלהם לזה כמו שהרועה הנאמן כאשר ירצה לילך למקום מה הנה ראוי לבקש מבעלי הצאן שימנה אחר לשמור צאנו ולא שיניחם וילך לו כך משה ע"ה וז"א ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה ר"ל אחר אשר אני רועה לישראל עד עתה לזה ראוי לבקש על זה הענין דאל"כ יראה שעדת ה' הם כצאן שאין להם רועה כלומר שלא היה להם רועה שיבקש תועלתם ולזה שאלתי וגו':

ובמדרש רבה (פי כ"א) יפקוד ה' אלהי הרוחות מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות אלא כיון שירשו בנות צלפחד אביהם אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי אם הבנות יורשות בדין הוא שיירשו בני את כבודי אמר לו הקב"ה נוצר תאנה יאכל פריה. בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית ועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא היה פורס את המחצלות הואיל והוא שרתך בכל כחו כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו מאבד שכרו קח לך את יהושע בן נון לקיים מה שנאמר נוצר תאנה יאכל פריה. הנה יקשה בזה

המאמר. א' באומרו מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות הנה יקשה שאינו אחר סדר נחלות כי אם אחר עלה אל הר העברים. ב' באומרו אלא כיון שירשו בנות צלפחד את אביהם אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי אם הבנות יורשות בדין שיירשו בני את כבודי ונראה שאין לו הבנה וזה אחר שהם בניו אע"פ שלא היו בנות צלפחד יורשות הנה בניו ראוים לירש כבודו וא"כ מאי קאמר אם הבנות יורשות ועוד לא ימנע אם הם ראויים הם יירשו מכל מקום ואם לאו לא יירשו. ועוד אומרו א"ל הקב"ה נוצר תאנה יאכל פריה בניך לא עסקו בהורה מאי ישבו להם הנה לא היה כי אם לירש כבודו שהוא המלכות והשררה. עוד אומרו יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד והוא היה מסדר את הספסלים והוא היה פורס את המחצלאות הואיל והוא שרתך בכל כחו כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו מאבד שכרו ויקשה למה יאבד שכרו אחר שעסק בתורה הנה האל ית' יתן שכרו במושלם בעולם הבא וגו'. אמנם י"ל לפי שמשה היה יודע שבניו לא היו ראויים לשררה על ישראל לפי שאין שררה על ישראל כי אם בשכל וחכמה ולזה אמר כיון שירשו בנות צלפחד אביהן אע"פ שאינן ראוים לירושה והיה ההכרח שלא ימחה שם אביהם מישראל ולזה אמר משה אף אני אע"פ שאין בני ראוים יהיו נחשבים כבנות לענין שיירשו כבודי כדי שיהיה כבודי אחרי קיים ולא יגרע. א"ל הקב"ה נוצר תאנה יאכל פריה בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה ר"ל בניך ישבו להם ולא היו משרתים אותך בביתך וג"כ לא עסקו בתורה. אמנם יהושע עשה לך מה שהבנים עושים לאביהם והוא הרבה שרתך הרבה חלק לך כבוד והוא כמו כבוד אב ואם וג"כ בתורה הוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך ע"ד שאמר אותו חכם מעולם לא קדמני אדם לבית המדרש ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי שבזה היה כלל כל הנדרש. הוא היה מסדר את הספסלים ביום הוא היה פורס את המחצלאות בלילה לשכיבה. הנה היה עושה מה שראוי לעשות הבנים בכבוד הורים בדברים החומריים כנזכר כדאי הוא לשמש את ישראל שאינו מאבד שכרו ששרתך בדברים החומריים כנזכר. או ירצה בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה ר"ל שאין מה שיכיר שהם בניך אחר שלא היו משרתים אותך כי ישבו להם וג"כ לא היו עוסקים עמך בתורה וג"כ לא היו נמצאים בביתך שלא היו משרתים אותך ועוסקים בתורה עמך ולא נמצאו בבית תמיד כי אם יהושע ולזה ראוי ליטול שכרו וג"כ לא יגרע שמך יקרא על שמך כנזכר בכל מקום משרת משה וז"א קח לך את יהושע בן נון ר"ל שעל שמך נקרא ועליך נודע. לקיים מה שנאמר נוצר תאנה יאכל פריה והענין כמו שהתאנה אינה מתבשלת בבת אחת כי אם מעט מעט והנה הנוצר אותה נוצר אותה הרבה ימים כך

יהושע היה משרת משה בתמידות. או ירצה נוצר תאנה שהוא רמז לתורה יאכל פריה ר"ל שהשלים נפשו בתורה והשיגה אמנם מי ששמר אדוניו ושרתו ראוי הוא שיכובד מדה כנגד מדה וגו'. ולזה אמר ושומר ר"ל שהיה משרת בתמידות כשומר הזה שהוא משמר בלי הפסק ולזה ראוי שיכובד:

רמז לג' עבירות שיהרג ואל יעבור:

מסרה הוכה ג' ב' חסרים ואחד מלא. ושם האיש המוכה אשר הוכה וגו'. הכה אפרים שרשם יבש (הושע ט':ט"ו-ט"ז). הוכה כעשב וייבש לבי (תהילים ק"ב:ה') חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים. וסימנם רבא תתייבש כעשבא. רמז לג' עבירות שיהרג ואל יעבור וז"ש איש ישראל המוכה אשר הכה היינו ג"כ שראוי לאדם להיות מוכה ולכן הוא חסר. הכה אפרים רמז על ע"ג שראוי להיות מוכה כנזכר. הוכה כעשב וייבש שחזר בתשובה על ג"ע וש"ד ולכן הוא מלא שראוי להיות נענש שעבר על תורה נביאים וכתובים וז"ש הסימן רבא תתייבש כעשבא פי' דוד שהוא גדול שבישראל כשעשה זאת הפעולה נתייבש לבו בעבירה עד שעשה תשובה ושב לבו וז"ש לב טהור וגו':

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. יש להתבונן מה טעם כפל בני ישראל הי"ל ולא כליתי אותם. ג"כ מה טעם השינוי ששינה פעם לשון חמה ופעם לשון קנאה הי"ל ולא כליתי את בני ישראל בחמתי. ג"כ פעם אמר לשון השבה. דמשמע השבה לגמרי שלא נגעה בהם יד ה' ופעם לשון כלייה דמשמע כלייה הוא דלא כליתי וכן מצינו שמתו כ"ד אלף. ויש לפי במשרז"ל שכל כ"ד אלף היו משבטו של שמעון ולא מת אחד משאר השבטים ובזה יתורץ הכל אחר שנקדים ההפרש שבין החמה והקנאה כי הקנאה גדולה מהחמה שהחמה תקדם תחלה כאדם הכועס על דבר אבל לא התפעל כ"כ לקום להתנקם נקמת הדבר ההוא. והקנאה הוא ההתפעלות שהתפעל ונתעורר כ"כ עד שלא יוכל לכבוש כעסו וקם להתנקם ולמסור עצמו על הנקמה ההיא שרצה לעשות. ולפי זה מ"ש השיב את חמתי מעל בני ישראל ירמוז על שאר השבטים שהשיב חמתו לגמרי מהם ולא נגעה בהם יד ה' כלל. ומ"ש ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי ירמוז על שאר שבטו של שמעון שהרג מהם כ"ד אלף אבל לא כלה אותם לגמרי בקנאתו שקנא עליהם. אבל על שאר ישראל לא היה עליהם כי אם חמה לבד שלא מיחה ברשעים. ושבטו של שמעון היה עליהם קנאה שזמרי שעשה המעשה ההוא הוא נשיא שלהם וכל הכ"ד אלף כלם נתקבצו עליו לעוזרו כנזכר במדרש (פי' כ') ולזה נתמלא עליהם קנאה ובזה יתורץ הכל. לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו וגו'. פי' פינחס

עשה ב' דברים. הא' השיב את חמתי מעל בני ישראל ועשה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. והב' שכפר על בני ישראל ועצר המגפה מעליהם. ולזה נתן לו בשכרו שני דברים. הא' ברית השלום והוא שלא יתירא משבטו של שמעון לקום עליו בשביל זמרי. ושלום בגופו שלא ימות כדעת רז"ל. והב' שיכפר על בני ישראל לדורות בשיהיה כהן שנאמר והיתה לו וגו'. וכמו שהשני דברים שעשה הא' נמשך מן חברו שהשלום שעשה בהשבת החמה גרם עד שלא היתה כלייה בישראל כן השני דברים שנתנו לו בשכרו הא' נמשך מחברו שנתן לו השלום וכיון שיזכה בשלום ממילא יזכה בכהונה שהיא ענין השלום שהכהן הוא המשים שלום תמיד בין ישראל לאביהם שבשמים בברכתו ובעבודתו. וזהו מה שדייק הנני נותן לו וגו' והיתה לו. כלומר אותה ברית שלום תהיה לו לברית כהונת עולם. וכמו שהקנאה שעשה היתה בפרהסיא כמו שנאמר בקנאו את קנאתי בתוכם כלומר בתוך ישראל בפרהסיא כמו שנאמר ויקם מתוך העדה כן שכרו בפרהסיא ובפרסום כמ"ש לכן אמור כלומר שהכריז דבר זה. וזהו מה שפירש השני דברים בסוף הפסוק ואמר תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. ואמר לאלהיו ולא אמר לאלהים לומר שלא עשה אלא לשם שמים ולא ליטול שכר. ועוד י"ל לאלהיו שאין מי שחשש לכבוד ה' כי אם הוא אבל משה נתרשל לז"א לכן אמור וגו' ע"ד שפירשו רז"ל במדבר רבה (פי' כ') שבשביל שנתעצל דקדק עמו ה' ולא ידע איש את קבורתו. ולז"א לכן אמור כלומר בשביל שלא חרד בדבר כי אם פנחס לכן תעשה לו כבוד שאתה בעצמך תכריז ותאמר דבר זה והוא הנני נותן לו וגו'. ועוד י"ל לפי שיש לומר שפינחס הורה הלכה לפני רבו שלא נטל רשות מרבו לז"א לכן אמור וגו' שיהיה הדבר ברשותו של משה וברצונו והוא מאמר הדבר:

בקדושין פ' האומר (דף ס"ו) דרשו בריתי שלום וי"ו קטיעא בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר שהוא בעל מום שבעל מום שעבד עבודתו פסולה אבל חלל שעבד עבודתו כשרה דכתיב ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה. חילו פירוש חללו. ויש לעיין וכי לא מצא מקום לרמוז פסול עבודת בעל מום כי אם בענין זה של פינחס. ויותר הי"ל רמז זה בפ' מומין וי"ל שלפי שהיו ישראל מליזין בפינחס ראיתם בן פוטי זה וגו' בא הכתוב וייחסו ואמר פינחס וגו' ואמר שאע"פ שהרג הנשיא ההוא כשר לכהונה וראוי ואין לך דבר שפוסל בו כלל כי אם מום לבד אבל כשיהיה שלום אין זה פסול ולא פגם. ובזבחים פ' טבול יום (דף ק"א) נחלקו ר' חנינא ורב ר' חנינא אמר לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי. ורב אמר עד שעשה שלום בין השבטים. פי' בענין המזבח שבנו בני גד ובני ראובן. דכתיב וישמע פינחס הכהן שבכל מקום הוא אומר פינחס בן אלעזר הכהן דלא

קאי הכהן אלא אאלעזר וכאן כתיב פינחס הכהן שהוא בעצמו כהן. ויש להקשות לדעת רב למה לא נתכהן עד שעשה שלום בין האנשים ולא כאשר עשה הדבר הגדול הזה אשר כפר על בני ישראל. וי"ל שהכהונה תלויה בשלום כמו שפי' ומשום זה אהרן זכה בכהונה שהיה אוהב שלום ורודף שלום. ובכאן עשה שלום ונכנס בין ישראל לאביהם שבשמים בשלמות משא"כ בענין זה שלא היה שלום בשלימות שהרי במעשהו זה יש מחלוקת וקטטה בינו ובין שבטו של שמעון ואפשר שלזה ג"כ רומז וי"ו קטיעא לומר שאינו שלום בשלימות וכאשר העלים מה שחסר. והוא ששם שלום בין כל השבטים אז זכה בכהונה:

ושם איש ישראל המוכה. טעם הכתוב בזה המקום כבר פירשו רז"ל (במ"ר פ' כ"א) במקום שייחס הכתוב הצדיק לשבח ייחס הרשע לגנאי. עוד י"ל שלא תאמר למה יטול כל הגדולה הזאת פינחס והרי הוא רוצח שהרג נשיא שבט לזה אמר שאין זה רציחה כלל שתדע לך ששם זה הנרצח הוא זמרי בן סלוא ואלו השמות כלם אינם אלא לגנאי כשרז"ל (סנהדרין פ"ב) ה' שמות נקראו לו. זמרי שנעשה כביצה המוזרת מרוב בעילות. בן סלוא שהסליא עון משפחתו שגורם עד שיספרו דופי במשפחתו. ושאול שהשאיל עצמו לעבירה. בן הכנענית שעשה מעשה כנען. ומה שמו שלומיאל בן צורישדי שמו. ואם נתבונן נמצא שאלו השמות שבכאן הם לגנאי ביותר ומפורסם בהם הגנאי יותר משאול בן הכנענית דמשמע השאיל עצמו לעבירה שהיה צדיק ועתה השאיל עצמו וכן בן הכנענית אינו מפורסם כ"כ אמנם כאן הוא מפורסם הגנות לעין כל אבל בענין השבח שהוא קרבן הנשיאים אמר שם שהוא של שבח שלומיאל בן צורי שדי. וג"כ שם האשה המוכה כזבי זה השם אינו שמה כדרז"ל (שם) וזה השם הוא לגנאי שכזבה באביה ושאמרה לאביה כוס בי את ישראל וז"ש אשר הוכה את המדינית כלומר שנטל לה. וזהו משמעות עם בכל מקום ע"ד יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שמדקדקים עם דרך ארץ שדרך ארץ עיקר והמדקדקים איפכא מדתנן כל תורה שאין עמה מלאכה וגו' דמשמע תורה עיקר כנזכר בהגהות מיימוני הלכות ת"ת ע"ש. (הרס"ו זללה"ה):

צרור את המדינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם. כבר הקשו כל המפרשים מה טעם צרור את המדינים ולא המואבים עיין בזה בפי' הרמב"ן ז"ל. עוד י"ל צרור כי צוררים לא על מה שעבר הוא אומר אלא על העתיד כי עכשיו הם צוררים לכם וזה דרשו במ"ר מכאן אמרו הבא להרגך השכם להרגו. ולפי זה טעם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור שלפי שהכשילו אתכם בדבר פעור ידעו שנבאשו בכם והם מתיראים מכם. ולזה הם צוררים עכשיו לכם. וג"כ על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם המוכה ביום המגפה

על דבר פעור בלי ספק דקרא יתירא הוא דמאי איכפת לן אם הוכתה ביום המגפה או ביום אחר או ביום המגפה שהיתה על דבר פעור או ביום המגפה שהיתה על דבר אחר. והכוונה לומר שיש למדינים עם ישראל איבה על דבר כזבי מכמה סבות ואמר חדא שהיא בת מלך וראוי לנקום נקמתה. עוד שהיא אחותם ועוד שהיא הוכתה ביום המגפה על דבר פעור שהמתבונן בפסוקים יראה שעיקר המגפה לא היה בשביל הזנות כי אם בשביל פעור שהרי כתיב ויחל העם לזנות וגו' ולא הזכיר מגפה עד ויצמד ישראל לבעל פעור ואז ויחר אף ה' בישראל נמצא שפעור הוא שגרם המגפה לא הזנות ולפי זה הם צוררים ביותר דבשלמא אילו היתה המגפה בשביל הזנות ניחא דהיא גרמה להם המגפה והרגוה כדי שתעצר המגפה אבל כיון שהמגפה היתה בשביל פעור למה הרגו אחותם כדי שתעצר המגפה והיא לא גרמה. ועוד נתכוין בזה לומר שכשהיתה המגפה בישראל שמחו וששו כי נתקיימה מחשבתם וכשתעצר המגפה אע"פ שלא תהיה עצירתה בשביל אחותם היה ראוי להם להתעצב ולדאוג כי הקל ה' ידו מעל שונאיהם כ"ש שהיתה סבת העצירה בשביל מיתת אחותם. וכ"ש שהיתה המגפה נעצרה על דבר פעור ולא על דבר אחותם כנזכר. עוד י"ל המוכה ביום המגפה על דבר פעור לפי שהיתה מגפה גדולה כמו שנאמר עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וגו' וזהו טעם ביום המגפה כלומר שהיה יום עברה היום ההוא. ומן הראוי להניח הדבר בידי שמים ואם היה ראוי שתמות ה' ממיתה ואם לאו חיו תחיה ולא יהרגוה ואפילו הכי הרגוה. עוד י"ל כי צוררים הם וגו' כי ישראל היו חושבין שהמדינים במקרה הביאו בנותיהם וע"ג שלהם לשם וישראל נכשלו בה לזה בוחן לבות וכליות הודיעם שמחשבתם היתה לרעה ולהכשילן נתכוונו ואפשר לומר כי פעור היא ע"ג של מדין ולא של מואב דשל מואב היא נקראת כמוש שנאמר אבדת עם כמוש ושל מדין פעור ופי' שהמדינים גרמו להכשילן בע"ג ובגלוי עריות דמי ראה כזבי בת מלך הפקירה עצמה שלא תפקיר עצמה. ולכל הפירושים יתיישב למה צוה על מדין ולא על מואב. ופירוש צרור את המדינים והכיתם אותם כפי הנראה מדברי רז"ל במ"ר צרור שלא ישאלו להם לשלום במלחמה. והכיתם אותם שישחיתו כל עץ טוב וכל מעין מים יסתומו כמו שנאמר בעמון ומואב לא תדרוש שלומם וטובתם. לא תדרוש שלומם שלא ישאלו להם לשלום. וטובתם שלא יחושו לעץ טוב ומעין טוב וכיוצא ועיין בפירוש הרמב"ן ז"ל פסוק לא תדרוש שלומם וגו':

במדרש רבה (פ' כ"א) ר"ש אומר מנין שהמחטיא את חבירו יותר מן ההורגו. שההורגו הורג בעולם הזה והמחטיאו בעולם הזה ובעולם הבא. שתי אומות קדמו את ישראל

בחרב ושתים בעבירה. המצריים ואדומיים קדמו בחרב שנאמר אמר אויב וגו' ויאמר אליו אדום וגו'. ושתים בעבירה עמון ומואב. על אלו שקדמו בחרב כתיב לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי אבל אלו שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל כתיב לא יבוא עמוני ומואבי וגו'. יש להקשות שזה הטעם לא נזכר בתורה שלא נדחו אלא על דבר שלא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו'. ועוד שאם בשביל זה נדחו היה ראוי לדחות אפילו הנקבות שהן הנה היו בדבר בלעם למעול מעל וגו' ולמה דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית לפי שהאיש דרכו לקדם ולשכור ולא האשה. וי"ל שהכתוב רמז ג"כ ענין זה באומרו על דבר כי הילי"ל על אשר לא קדמו אתכם וגו' שלא יפול על דבר כי אם בענין שלא פירשו הכתוב ונתפרש במקום אחר כמו על דבר פעור ועל דבר כזבי. אבל בכאן הרי הוא מפרש והולך אשר לא קדמו וגו' ולפי שלא פירש הכתוב זה הענין אלא רמזו לבד ופירש הענין האחר אשר לא קדמו וגו' לכן דרשו רז"ל שעיקר דחייתן אינו אלא בשביל אשר לא קדמו ואשר שכרו תדע שהרי לא פירש הכתוב אלא אלו. אמנם אלו נרמזו ברמז שאילו פירשה הכתוב היינו דוחין אפילו הנקבות ומ"מ רמזה משום תנה עון על עונם. אבל י"ל ולמה לא עשה הכתוב מזאת הסבה עיקר וידחה אף הנקבות שהרי היא סבה גדולה כנזכר במאמר. וי"ל שלהודיעין חבתן של ישראל מחל על כבודו שאלו העבירות הן בין אדם למקום ולא הקפיד כי אם על אלו שבין אדם לחברו כענין שמצינו בענין ירבעם דכתיב ותיבש ידו בשביל שהכה את הנביא ואילו בשביל שהיה מקטיר לעבודת כוכבים לא יבשה ידו. (הרם"ו זללה"ה):

וידבר משה אל ה' לאמר. יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה וגו'. יש לשאול מה טעם יפקוד ה' אלהי הרוחית וגו' כי הוא יתי' יודע מה שיועיל יותר ממשה ולמה בא ליתן עצה לשי"ת לומר יפקוד וגו' אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. וכי כל זה אינו גלוי לפניו יתי' ולפי מה שדרשו רז"ל (במד"ר פי' כ"א) שבקש שיהיו בניו במקומו לא יתיישב כ"כ ולא תהיה עדת ה' כצאן וגו'. וי"ל שמשה ע"ה חשב שמא יגרום עונם ולא יזכו לפרנס טוב ויהיו נפוצים כצאן אשר אין להם רועה לזה בקש רחמים עליהם שיעמיד עליהם פרנס אע"פ שלא יהיו ראויים לכך ולז"א דרך תפלה יפקוד ה' וגו' אשר יוציאם בזכותו ואשר יביאם בזכותו ולא תהיה עדת ה' כלומר תזכור להם אהבתך שהם עמך ונחלתך ועדתך. וז"ש במדרש (ספרי זוטא) ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. אמר משה לפני המקום רבש"ע לא הוצאת את ישראל ממצרים ע"מ שיהיו חוטאין ואתה פורע אלא ע"מ שיהיו חוטאין ואתה מוחל להם. לא הוצאת את ישראל ממצרים ע"מ

שלא יהיו להם פרנסים אלא ע"מ שיהיו להם פרנסים ולא כמו שאמר ראיתי את ישראל נפוצים על ההרים וגו'. ויש לפי עוד שכשאמר הקב"ה למשה ונאספת אל עמיך כאשר נאסף אהרן אחיך לא פירש לו שיהיו בניו במקומו כדרך שעשה לאהרן שמיד שמש אלעזר במקומו אבל אמר הדברים בדרך סתם והבין משה ואמר אם השי"ת רוצה שיהיו בני במקומי היה אומר לי בפירוש כדרך שאמר לאהרן שמא אין השי"ת רוצה בבני ולא פירש לי הדבר משום כבודי לז"א לו רבש"ע אל תחוש לכבודי כי אם לכבודן של ישראל ולא תמנה עליהם כי אם אדם המועיל להם אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם. עוד יש לפי שכשאמר לו השי"ת עלה אל הר העברים הזה וראה וגו' ואותו הצווי אינו לאותה שעה כי אם לאחר זמן כמפורש בהאזינו וכאן אמר לו שסופו לעלות אל הר העברים וגו' הבין משה ואמר מאחר שעדיין לא הגיע זמני ליפטר למה אמר לי השי"ת ענין הפטירה עתה היה לו להמתין עד יום הפטירה ויאמר לי עלה אל הר העברים וגו' ומשם הבין משה שלא אמר לו כן אלא שיתן לב למנות פרנס על ישראל בחייו כדי שידרוש בחייו ולא יאמרו לו ישראל בימי משה לא היית יכול להרים ראש. ומשום כבודו של משה אמר לו הדברים ברמז ולא פירשם לו לזה השיבו משה ואמר יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' אתה הוא אלהי הרוחות ואתה יודע מי ראוי למנות ואתה תמנה מי שיש בו תועלת לישראל אשר יצא לפניהם וגו' ולא תחוש לכבודי להעמיד לבני תחתי אז השיבו השי"ת ואמר לו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וגו' (הרס"ו זללה"ה):

במדרש רבה (פ' כ"א) וסמכת את ידך עליו כמדליק נר מנר. ונתתה מהודך עליו כמערה מכלי אל כלי. יש לפרש שלענין הלימוד והחכמה שהשפיע והאציל עליו כמדליק נר מנר שאין חסרון כלל בנר ראשון ולענין ההוד והכבוד יש קצת חסרון כמערה מכלי אל כלי שהראשון נחסר ונתמעט מה שניתן בשני שהרי יהושע היה לו כבוד בחיי משה שהיה דורש בחייו וקצת פגם יש בכבודו של משה לגבי יהושע אע"פ שהוא גדול ממנו. הא למה זה דומה לערך החמה עם הלבנה שאין מעלתה לפניה כמעלתה לפני החשך כך יש בכבוד החמה כשהיא לפני הלבנה. וכענין זה פרש"י זללה"ה בסנהדרין שלהי פ' ד' מיתות גבי ר' אלעזר שאמר ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק בים ולא חסרוני תלמידי וגו' ע"ש. (הרס"ו זללה"ה):

מטות

וידבר ה' אל משה לאמר. נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך. וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה'

במדין. אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא. וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא. וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקודש וחצוצרות התרועה בידו. ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר. ראוי להשים לב. ראשונה באומרו נקום נקמת בני ישראל אחר שזאת המלחמה לא נעשה ע"י משה כי אם בשליחותו הי"ל דבר אל בני ישראל נקמו נקמתכם וגו'. עוד מהו אומרו אחר תאסף למה תלה מיתתו בזה. עוד אומרו וידבר משה אל העם וגו' לשון וידבר הוא לשון קשה. עוד אל בני ישראל הי"ל. מאי אל העם. עוד מה לאמר לאחרים. עוד הי"ל דבר לראשי המטות ר"ל לנשיאי העדה על זה הענין כנזכר סמוך לזה. עוד אומרו החלצו מאתכם הי"ל מכם. עוד הי"ל ליקח שר האלף מכל שבט ולמה קיבץ כל המון העם וא"ל החלצו וגו'. עוד אומרו אנשים לצבא ויהיו על מדין מאי ויהיו. עוד הי"ל לתת נקמת בני ישראל במדין מאי נקמת ה'. עוד הי"ל מאת מדין כמו שאמר נקום נקמת בני שראל מאת המדינים. עוד אומרו אלף למטה אלף למטה. אם כונתו ב' אלפים הי"ל ב' אלפים למטה. ואם הכוונה אלף למטה לבד למה כפל. עוד אומרו לכל מטות ישראל מיותר. ועוד הי"ל אלף למטה שנים עשר אלף תשלחו לצבא כנזכר בסמוך. עוד מאי וימסרו דמשמע בע"כ. עוד הי"ל וימסרו משבטי ישראל כאומרו לכל מטות ישראל. עוד הי"ל וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה וממילא משמע שהם י"ב אלף. ולמה כפל באומרו שנים עשר אלף וגו'. עוד אומרו וישלח אותם משה אלף למטה לצבא מאי אותם ואת פינחס. ועוד למה שלח פינחס עמהם. עוד אומרו וישלח אותם משה אלף למשה לצבא אותם ואת פינחס וגו'. מאי לצבא פעם ב'. עוד אומרו וכלי הקודש למה שלח כלי הקודש בזאת המלחמה יותר מזולתה. עוד אומרו ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה מיותר דפשיטא שהאל יתי צוה למשה. עוד הי"ל כאשר צוה אותם משה שממנו שמעו הצווי. ואין להאריך בשאר הערות ויתישבו ע"פ דרכנו בס"ד. ואפשר שהכוונה לפי שכאשר יחייב השכל העדר ענין מה מן הראוי שלא יעדר עצמות אותו הענין לבד. אמנם ראוי שיעדר ג"כ סבת אותו הדבר המבוקש העדרו. שבהשאר הסבה קיימת לא נעדר הענין מכל וכל. שעדיין ימשיך אותו הענין מסבתו וכאילו לא נעדר. ולזה לפי שאנשי מדין היו סבת חטא ישראל בע"ג וגלוי עריות שהם אבי אבות העבירות החמורות ושפיכות דמים נמשך מהם. ולזה בחסדו יתי' מחל להם זה העון כאומרו השיב את חמתי. וזה בתפלת פינחס באומרו ויעמוד פינחס ויפלל וגו'. ולפי שסבת זה החטא הם אנשי מדין. לזה כדי למחות זכר החטא מעיקרו צריך למחות ג"כ סבתו והוא הריגת אנשי מדין לפי חרב. ולזה בחמלת

ה' על עמו לעקור להם עונם מכל וכל צוה באומרו נקום נקמת בני ישראל וגו'. וזה גילה במקום אחר שאע"פ שהיו ג"כ עם מואב בזה הענין. אמנם עיקר המחשבה לא נמשך כי אם ממדין כאומרו צרור את המדינים. וביאר הטעם כי צוררים וגו' בנכליהם אשר נכלו לכם וגו'. ר"ל שזאת המחשבה והערמה לא נמשכה אלא מהם. וזה אחר שהם הסיבה לכלות ולמחות עון ישראל צריך שימחו ויאבדו מן העולם כי בזה לא ישאיר רושם לאותו עון כלל. והנה לפי שישראל הם אשר חטאו במדין הנה א"א שיפלו בידם לפי שיזכר לפניו יתי עונם. ויש למדת הדין מקום לדבר ולאמר אחר שסבת נפילת מדין הוא מפני שהחטיאו לישראל הנה יותר ראוי שיפילו שונאיהם של ישראל תחלה שהם החוטאים. ולז"א האל יתי נקום נקמת בני ישראל וגו'. שזאת הנקמה לא יעשו אותה ישראל. לפי שהיא נקמה על שהחטיאו אותם כנזכר. ולזה לא ינקום זאת הנקמה אלא אתה שזכותך גדול ודאי לך לעשות זה קודם שתמות. שאם תמות אתה אין כאן מי שיעשה זה כנזכר. והנה משה רבינו ע"ה היה נבוך בזה הענין. וזה אם יגלה לישראל שסבת המלחמה היא לפי שהחטיאו לישראל כמו שאמר לו יתי נקום נקמת בני ישראל. אז ודאי ימנעו כל העם מקצה לבלתי לכת למלחמה הזאת כנזכר. אחר שעונש מדין הוא על שהחטיאו לישראל כ"ש שישראל עצמם שחטאו שיהיו יותר ראויים אל העונש. ועם היות שלא חטאו כולם עכ"ז הם ערבים זה בזה ובודאי ימנעו ולא ילכו למלחמה. וג"כ אם לא יגלה להם סבת המלחמה ילכו כל העם מקצה ויכשלו בעונם ולא יצליחו בקטרוג השטן כנזכר. והנה מרע"ה היה נבוך בזה הענין ונתחכם ודיבר להם בחכמה. ומכלל חכמתו שדיבר אל העם ר"ל המון העם ולא אל הנשיאים ולא אל שרי אלפים. אלא על ההמון ודיבר להם קשות בלשון נסתר למבינים ואמר החלצו מאתכם אנשים לצבא. ר"ל שראוי שתחליצו לצבא בני אדם שהם אנשים צדיקים וזה מאתכם ר"ל מעצמכם. כי כל אחד יראה בעצמו וידע מה שיש בו אם הוא צדיק ואם לאו. שלזה היה הדבור להההמון שאם דיבר עם הנשיאים ועם שרי האלפים לא ידעו להבחין מי הוא הצדיק מזולתו שהאדם יראה לעינים וגו'. אמנם אחר שדיבר עם ההמון הנה הם ידעו שכל אחד יודע בעצמו אם הוא צדיק. וז"א החלצו מאתכם ר"ל מי שהם אנשים וצדיקים. וזה לצבא ר"ל למלחמה. ולפי שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא לז"א להם ברמז ויהיו על מדין ר"ל שמה שאמרתי לכם שאנשי הצבא יהיו צדיקים הם למלחמה על מדין. וזה לרמוז שצריך שיהיה צדיק שלא חטא בחטא מדין כלל ועיקר וז"א ויהיו על מדין. וביאר להם סבת המלחמה והוא לתת נקמת ה' במדין. ר"ל שסבת זאת המלחמה הוא שינקום האל יתי נקמתו מהם לבד לא נקמת ישראל שאם יאמר להם לתת נקמת ה' במדין אין גם אחד מהם שילך למלחמה כנזכר זה

אחר נקמת ה'. והנה אחר שאמר להם שלא ילכו למלחמה כי אם הצדיקים המובחרים שיער בשכלו שאפשר שימצאו בישראל צדיקים בכל שבט ב' אלפים או מעט או יותר כי הם חלק מס' ויותר מעט שאם לא כן יבטלו במעוטם. ודבר בחכמה באומרו אלף למטה אלף למטה. ירצה אם ימצאו ב' אלפים מכל שבט. הנה יובן זה מדברי משה באומרו אלף למטה אלף למטה. כמו שהבינו ז"ל ב' אלפים מכל שבט שלח. ואם לא ימצאו בהם צדיקים כי אם אלף למטה גם זה יובן מדברי משה ולא יתביישו. מה שאין כן אילו אמר להם ב' אלפים למטה שאם לא ימצאו רק אלף למטה הם מתביישים. והנה מה שידעו בעצמם שהם נקיים מכל סיג וצדיקים מחטא מדין הוא אלף למסה. וז"א וימסרו מאלפי ישראל. והכוונה שאין מי שיאמר אני צדיק עם היות שידע בעצמו שהוא צדיק. אמנם אפשר שכאשר פקודי החיל יעברו על ישראל ויאמרו ד"מ לראובן תלך לצבא. הנה כאשר ימאן ויאמר א"א לילך. הנה זה ודאי לא ילך שידע ודאי מה שבלבו שחטא. אמנם אם יאמרו לו הלך למלחמה ויאמר לא אלך ויסרב פעם א' וב'. הנה יראה מדבריו עם היות שאמר לא אלך שהוא רוצה והוא אשר יהיה במספר החלוצים. וז"א וימסרו מאלפי ישראל כנזכר. שיראה שהוא בעל כרחם והוא ברצונם. וביאר שלא נמצאו כי אם אלף למטה. ואומרו שנים עשר אלף ירצה לפי שמרע"ה אמר אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל כמו שפירש רש"י ז"ל לרבות שבט לוי. וכפי זה יהיו י"ג אלף. לפי שמנשה ואפרים הם ב' מטות. וראיה שבמרגלים שאמר איש אחד למטה הלכו ונמנו מנשה ואפרים לב' שבטים. והנה באומרו לכל מטות ישראל לרבות שבט לוי כנזכר. והנה כפי זה היה ראוי שיהיו י"ג אלף. אמנם אומרו י"ב אלף אפשר לרמוז שאחר שזאת המלחמה היא לבחירת אנשי הצבא ולא בעל כרחם כנזכר. לזה אפשר שלא נמסר משבט שמעון כלום. וזה כמו שאמרו רז"ל שכ"ד אלף המתים במגפה כולם משבט שמעון. וכן כתב רש"י ז"ל בפי' פינחס. וז"ל אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבט שמעון עכ"ל. וכפי זה אמר וימסרו מאלפי ישראל ולא מכל שבטי ישראל י"ב אלף. אלא אמר מאלפי ר"ל מכללותם נמסרו אלף למטה ויעלה החשבון י"ב אלף לרמוז שאחר שמנשה ואפרים נמנים לב' כנזכר. וג"כ שבט לוי בכלל כנזכר. הנה חסר אחד מהאחרים ואפשר שחסר שבט שמעון כנזכר. ואמר וישלח אותם משה ירצה לפי שהאל ית' אמר לו כי זאת המלחמה לא תעשה כי אם בזכות משה לא בזכות ישראל. הנה לזה אמר וישלח אותם ר"ל אחר שהם שלוחיו ועשה אותם שלוחיו הנה שלוחו של אדם כמותו. וז"א וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. והנה כאן לא אמר לכל מטות ישראל לרמוז מה שאמרנו.

ולפי שחסר ממה שצוה אלף למטה שמעון לזה שלח עמהם פינחס שהוא שקול כנגד אלף א'. וז"א אותם ואת פינחס. ר"ל אותם שהם אלף למטה ואת פינחס שהוא שקול כנגדם. ומה נחמד אומרו ואת פינחס לצבא. ר"ל כמו שהאלף למטה לצבא ג"כ פינחס הוא. ג"כ לצבא שקול כאלף ויפול בו צבא שכפי האמת איש אחד לא יפול בו צבא. ולזאת הסבה שלח עמו הארון וכלי הקודש שהוא הציץ שבזה הוא שקול כנגדם. כי הם צריכים זכות רב כמו שאמרנו. וזכר שכאשר הלכו למלחמה לא היתה מגמתם לנצח ולהלחם כדרך הלוחמים שישימו בטחון בכחם אלא כוונתם היתה שיעשו מה שצוה האל למשה לבד. ר"ל לעשות רצון האל ית' לבד. או ירצה ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה. ירצה שכוונתם במלחמה הוא שיעשו כאשר צוה ה' את משה שהם שלוחיו כנזכר. וכאלו משה הוא הלוחם ולא הם. או ירצה ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה. והוא כמו שזכרנו לפי שהם סבת החטא. ולזה צוה ה' את משה לצבא עליהם ולא צוה לישראל כנזכר ולזה ויהרגו כל זכר. והטעם אחר שסבה לזאת העצה הם הזכרים. לזה הרגו הזכרים והשאירו הנקבות. והנה משה קצף עליהם לפי שהנשים הם סבה קרובה ג"כ והם כלי החטא. ולזה הרג כל הנשים היודעים משכב זכר וכל הטף נזכרים הרג כי זה כנזכר כדי לעקור החטא מעיקרו ולא ישאר לו רושם ולא זכר כלל:

במדרש רבה (פי כ"ב) ז"ל ד"א נקום נקמת בני ישראל. זש"ה לא יגרע מצדיק עיניו וגו'. עיין לשון המאמר. וי"ל ראשונה מה הוקשה להם ז"ל בזה הפסוק עד שאמרו ההי"ד. ועוד מה הוקשה להם בפסוק לא יגרע מצדיק עיניו וגו'. עוד מהו אומרו ללמדך שמשה היה מתאוה לראות בנקמת מדין. והנה יקשה היכן זה רמוז. אמנם אפשר שחז"ל הוקשה להם בזה הכתוב אומר ואחר תאסף שאין לו משמעות ולא שייכות. וג"כ בפסוק לא יגרע מצדיק עיניו. והנה גם מכל בני העולם הם יש להם עיניהם ואינם עורים ואם הכוונה שמשגיח על הצדיק הנה על כל העולם הוא משגיח. עוד שאין לו שייכות לא עם מה שלפניו ולא עם מה שלאחריו שקודם לזה הוא מספר פעולותיו ית' שהוא משגיח באומרו לא יחיה רשע ומשפט עניים יתן. וסמך לזה. לא יגרע מצדיק עיניו. וכפי זה אין לו משמעות. ולזה דרשו ז"ל אלו הפסוקים ואמרו ההי"ד לא יגרע וגו'. מהו לא יגרע מצדיק עיניו ללמדך שאין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שהוא רוצה בעיניו. ואחר שפי' הכתוב כך. הנה אימרו נקום וגו' ואחר תאסף ללמדך שהיה משה מתאוה לראות בנקמת מדין קודם שימות. והיה מבקש מן הקב"ה שיראה בעיניו. ואפשר שהיה מבקש משה זה הענין במה שהיה מבקש ליכנס לא"י ולכבוש העממין. וכפי זה יובן הכתוב עם הקודם לו. באומרו לא יחיה רשע שהם עם מדין. ומשפט עניים שהם ישראל יתן.

והוא הנקמה. ובזה לא יגרע מה שהיה מתאוה הצדיק שהוא מרע"ה לראות בעיניו והוא את מלכים שהם מלכי מדין שהושיבם בלעם הרשע כדי שיתקיימו ולא ימותו במלחמה והגביהם בכשוף. ואם אסירים בזיקים ילכדון בחבלי עוני שהוא עונש ישראל שהורידום כשהראום הציץ. ואמר עוד על משה נאמר ישמח צדיק כי חזה נקם נקמת מדין פעמיו ירחץ בדם הרשע זה בלעם וגו' עכ"ל המדרש. וי"ל א' באומרו על משה נאמר וגו'. ועוד באומרו פעמיו ירחץ בדם הרשע הנה לא יצדק במשה כי לא נמצא במלחמה. ולא יצדק כי אם על פינחס ואנשי הצבא. עוד מהו אומרו אמר משה לפינחס וגו'. אמנם אפשר לומר שפסוק ישמח צדיק כי חזה נקם יש בו קושיות. א' ישמח צדיק כי חזה נקם יראה שלא עשה הוא הדבר. ובאומרו פעמיו ירחץ בדם הרשע יראה שעשה זה בידו. עוד אם זה הנקם הוא מה שאמר אח"כ פעמיו ירחץ. הנה הוא כפל מותר. ואם הוא אחר ואינו על הרשע. הנה הצדיק לא יקום לחבירו שאינו רשע. ועוד אומרו בדם הרשע בה"א הידיעה קשה. לז"א רז"ל על משה נאמר ישמח צדיק כי חזה נקם שהיה מתאוה לזה כנזכר שהיה מתאוה לראות בעיניו. ולזה שמח על זה. ואחר שהוא לא עשה המלחמה יבוא על נכון כי חזה שראה הנקמה לבד לא שעשה הנקמה והנה לפי זה יקשה אומרו פעמיו ירחץ בדם הרשע זה בלעם כי לא הרגו מרע"ה אלא אנשי המלחמה לז"א רז"ל אמר משה לפינחס ולאנשי הצבא יודע אני שבלעם הרשע הוא שם ליטול שכרו וגו' ולזה אחר שמשה רבינו ע"ה היה סבת הריגת בלעם וזה בשני פנים. א' שהודיע אותם שהוא בארץ מדין ובא לקבל הנאתו כמו הזאב לעדר הצאן. ב' בהודיעו אותם אך יתפסו אותו שהיה בלתי מורגש ופורח באויר ולזה יבוא הטוב פעמיו ירחץ שהוא סבת נפילתו והוא סבת הריגתו כנזכר ולזה ישמח וגו':

ממחציתם תקחו וגו'. הענין כי במחצית הראשון לא היו מדקדקים רק היו אומרים כמה אלפים יש בכאן. המשל ע"ב אלף בקר. א"כ מגיע מכסם ע"ב בקר. וכן בשאר הדברים וזהו ממחציתם תקחו. פי' מכללות המחצית תקחו המכס. אמנם במחצית ישראל צריך למנות אחד לאחד עד שמגיע לחמשים והוא יהיה מעשר ללוים כמו הוצאת המעשר וז"א אחד אחוז מן החמשים. והוא יהיה מעשר ללוים. כי אותו שהוא מספר הנ' אחוז אותו והוציאוהו למעשר וכן תעשה עד הסוף ולא בכללות כמו בחצי האחד (מוהרח"ו נר"ו):

נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך. יש להתבונן מה טעם הזהרת זאת המצוה בכאן. וכבר צוה בפי' פינחס צרור את המדינים. וי"ל שבתחלה הבין משה שתעשה המלחמה ע"י ישראל וע"י יהושע. ולכן נאמר לו בלשון רבים צרור את המדינים והכיתם וגו'. וה' לא רצה בתחלה להזכיר לו שהדבר הלוי בו ומיתתו מעכבת

מלחמת מדין. וכשנתרשל בזה חזר וצוהו נקום וגו'. לומר שהדבר תלוי בו. וטעם הענין לפי שכל מלחמת הכנענים בארץ ישראל יהיה ע"י יהושע כי הוא חלקו. וכל מה שחוץ לארץ ישראל כמו סיחון ועוג ומדין הכל ע"י משה כי הוא חלקו. ומזה הטעם אמרו שמיתתו מעכבת למלחמת מדין. וטעם למה סמכה לפי נדרים. אי לומר אע"פ שההדיוט עושין לו התרה. ואני עומד בדבורי שאמרתי לכן לא תביאו וגו'. וי"א לומר שכמו שבנדרים נאמר ונשא את עונה שכל הגורם לחבירו לחטוא הוא נכנס תחתיו. כן בענין המדינים שגרמו לישראל לחטוא נכנסים תחתם. ויש להתבונן מה טעם כל מה שעשה מרע"ה במלחמת מדין ע"י שליח. כמו שנאמר החלצו מאתכם אנשים וגו'. וכן כתיב וישלח אותם משה וגו' אותם ואת פינחס וגו'. וקודם שנשיב זה נאמר מה שדרשו רז"ל בספרי פי וימסרו מאלפי ישראל העיד הכתוב שהיו בני אדם כשרים וצדיקים. ומסרו עצמן על הדבר. ר' נתן אומר אחרים מסרום איש פלוני כשר יצא למלחמה איש פלוני צדיק יצא למלחמה. ר' אליעזר המודעי אומר בוא וראה כמה חבתן של רועי ישראל עד שלא שמעו במיתתן וכו' וכששמעו וכו'. התחילו מתחבאין אעפ"כ נמסרו בעל כרחן שנאמר וימסרו וגו'. ולפי כל הדעות נשוב ונאמר שלדעת ת"ק שאומר מסרו עצמן על קדושת ה' לזה הניחן משה ברשות עצמן ואמר החלצו מאתכם כל מי שנודבו לנו למסור עצמו ימסור. ולדעת ר' נתן שאומר אחרים מסרום. לזה לא מסרם משה אבל הניח הדבר ביד כל ישראל. ולא רצה לסמוך על בדיקת עצמו. כי הבדיקה שתהיה ע"י כל ישראל שכל אחד יודע בחבירו תהיה בדיקה מעולה. עד שנמצא לפי זה ברירת י"ב אלף היתה ע"י י"ב אלף אחרים שבררום. ואמרו פלוני זכאי. וזהו מ"ש במדרש רבה נמסרו זוגות מזה לזה. ולדעת ר' אליעזר המודעי שאומר שהיו מתחבאין עד שנמסרו בע"כ מבואר הוא שלא מצא משה לברור שכל אחד היה נחבא אל הכלים. ולזה אמר להם כי מצות ה' היא ונמסרו בע"כ. ומ"ש ויהיו על מדין וגו' ולא אמר וילחמו עם מדין. לפי שנעשית המלחמה בדרך נס לא בדרך טבע. כי אין מדרך הטבע שילחמו י"ב אלף עם עם רב כחול אשר על שפת הים. ולזה אמר וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ולא אמר למלחמה כלומר שלא היתה המצוה אלא לצאת לצבא לבד וכן נאמר ויצבאו על מדין ולא אמר וילחמו. ועוד י"ל אלף למטה אלף למטה שנבחרו תחלה בי אלפים לכל מטה. וכן דעת קצת מרז"ל (במדבר פי כ"ב) ואח"כ בררו מהם אלף אלף למטה למלחמה. וז"ש וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה לצבא. לא אמר וימסרו מישראל אלא מאלפי ישראל דהיינו מאותם האלפיים הנזכר בי אלפים למטה בחרו אלף למטה כתרגומו ואתבחרו. לפי שאותם שעושין מלחמה יצטרכו להיות צדיקים ביותר מאותם העוסקים בתפלה

שהם נכנסין למקום סכנה כמבואר במאמר ההוא שמזכיר דוד ואסא וחזקיה ויהושפט יעויין בפ' בחקותי. עוד י"ל שהכוונה באומרו מאלפי ישראל ולא מישראל לרמוז לשש מאות אלף שתרומתן דהיינו אחד מחמשים דהיינו י"ב אלף. ולהודיע שכל הי"ב אלף קדושים קודש לה' ראשית תבואתו. ולחזק הרמז נתנו ישראל מחלקם מהשלל אחד אחוז מן החמשים ללוים ונתעלו הלוים להיות במדרגת הכהנים:

וישבו בני ישראל את נשי מדין. לא הזכיר בכל הפ' בני ישראל כי אם בענין הנשים לרמוז על מה שדרשו רז"ל בשיר השירים פ' שכולם מתאימות שכשהיו ישראל נכנסין אצל נשי מדין היו נכנסין זוגות זוגות א' מפחם את פניה וא' פורק נזמיה ותכשיטיה. ולז"א וישבו בני ישראל מיעוט רבים שנים. ולז"א ג"כ למטה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש כמו שדרשו רז"ל ולא נפקד ממנו איש לדבר עבירה ויבוא על נכון איש ובידנו כלומר שלא זזו ידיהם אחד מחברו ולא נפקד וחסר איש אחד להתיחד עם שום אשה שלא יבואו לדבר עבירה. (הרס"ו זללה"ה):

מסעי

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן. ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם. יש לדקדק מה טעם לצבאותם ביד משה ואהרן כיון שכל הכוונה היא לכתוב המסעות של ישראל אין צריך לכתוב כי אם אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים ולא יותר. ועוד אשר יצאו מארץ מצרים מיותר שכבר ידוע היא שישראל יצאו משם. ועוד מה טעם ויכתוב משה וגו' על פי ה' וכל מה שכותב אינו על פיו שכבר הכריע הרמב"ן ז"ל שעל פי ה' חוזר על ויכתוב ולא על למסעיהם כפי' הראב"ע ז"ל וא"כ מהו ויכתוב על פי ה'. גם מה טעם מלת מוצאיהם בכאן ופעם אומר מוצאיהם למסעיהם ופעם מסעיהם למוצאיהם. ויש לפרש שהכוונה באלו המסעות כלם שהסיעם ה' במדבר הוא להכניע הקליפות שלא יתגברו ויחריבו העולם שכל כחם הוא במדבר מקום נחש שרף ועקרב וכמו שהיו ר"ש וחבריו הולכים במדבריות ללמוד שם בשביל זו הכוונה ולתוקף הקליפות במדבר שמם צריכין כל צבאות ה' כלם ששים רבוא ע"י משה ואהרן וע"י הארון ע"ד שנאמר ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וגו' ובנוחה יאמר שובה ה' וגו' כי מה אויבים היו להם מכל מסעותיהם שהוצרך לומר בכל מסע קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כי אם על הקליפות וכחות הטומאה שהם אויבי ה' ומשנאיו וכמו שהיה הארון הורג כל הנחשים השרפים כך היה נעשה זה הפועל למעלה וכמו שמצינו שתיקנו

ישראל מצרים שהיתה מלאה גלולים ולא יצאו ישראל ממצרים עד שהניחוה כמצולה שאין בה דגים כך תקנו כל המדבר הגדול והנורא וזהו שהתחיל הכתוב לרמוז אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים. שזה התיקון התחיל ממצרים שלקו העליונים והתחתונים כנודע במכת בכורות. ולכן הוצרך לכתוב על פי ה' כל המסעות שכלם היו על פי ה' היודע תעלומות ואי אפשר להכנעת הקליפות מבלתי הנסיעה והחנייה באותם המקומות בפרט ולכן כתב לצבאותם ביד משה ואהרן. כי צריך לזה הפועל כל צבאות ה' ומשה ואהרן גדולי כל ישראל. ומוציאיהם ירמוז על הוצאתם והעתקתם כל הכחות ההם מאותם המקומות. ואלו ההוצאות הם לסבת המסעות והמסעות לסבת ההוצאות כי זה תלוי בזה וזה בזה. ואפשר שלזה התחיל במסע ראשון לומר ומצרים מקברים את וגו' לומר שמיד התחילה ההכנעה והשפלות באויבי ה' ואפילו במסע ראשון כי למה יכניס בכאן ומצרים מקברים וגו' כלומר שזהו המסע הראשון וממנו תראה והקיש לשאר המסעות. ואמר לצבאותם ביד משה ואהרן שזה התיקון לא היה אפשר כי אם ע"י כל צבאות ה' ששים רבוא וע"י משה ואהרן ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. דע שיש הפרש בין מוצאיהם ובין מסעיהם שהם שני דברים ושני ענינים בלי ספק שהמהלך והמרחק שבין מקום למקום ובין מסע למסע יקרא מסעות. והעיכוב שמתעכבין בכל מקום ומקום עד שנעתקין ויוצאין ממנו יקרא מוצאים וכל זה היה על פי ה' שיש מקום שצריכין להתעכב בו או יום או יומים או חדש או ימים כפי מה שגזרה חכמתו ית' שצריכין להתעכב שם לצורך התיקון ההוא כמו אותו השיעור ולא פחות מזה גם המרחק שיש בין מקום למקום הוא כפי מה שגזרה חכמתו או מיל או שני מילין או יותר שאם במשל אותו המקום שנוסעין ממנו נתקן הוא וכל סביבותיו עד כדי שיעור מיל ולא יותר צריכין שלא ירחיקו ממסע למסע כי אם מיל ואם נתקן יותר כל סביבותיו שני מילין או שתי פרסאות כפי מה שגזרה חכמתו מיד היה נוסע הענן ובמקום אשר ישכון שם הענן שם יחנו הכל על פי ה' כפי מה שגזרה חכמתו ית' שצריך שיהיו המסעות כפי עיכוב המוצאות והמוצאות כפי המסעות כדי צורך התיקון המוכרח כפי חכמתו ית' וה' יראנו נפלאות מתורתו אמן. (הרס"ו זללה"ה):

ואפשר לומר על דרך משרז"ל (במדבר רבה פי' י"א) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כי עתידים ישראל שילכו במדבר ויעשה להם נסים כיציאת מצרים וגו' וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם שיצאו מארץ מצרים על פי ה' למה כי ואלה יהיו מסעיהם לעתיד לבוא למוצאיהם מן הגלות בע"ה בביי"א:

ואתחנן

ואתחנן אל ה' וגו'. י"ל מה היא כונתו באומרו אתה החלות להראות את עבדך מה טענה יש בזה לבטל השבועה שנשבע לכן לא תביאו ומה צורך לענין היד החזקה והגבורה שאמר כמעשיך וכגבורותיך להזכירם כאן. ומהו ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי היה לו להקדים ויתעבר ה' לואתחנן. ועוד מהו זה שסיים בדבריו ונשב בגיא מול בית פעור. ויש לפרש שמשה ע"ה בא בטענה חזקה ואמר אתה החלות להראות את עבדך ידוע הוא שהעולם כלו קשור קצתו בקצתו וירושלים של מטה מכוונת כנגד ירושלים של מעלה. ובית המקדש של מטה כנגד בית המקדש של מעלה ולזה אמר כיון שהראיתני בראיית השכל גדלך ויד החזקה שזה הוא כלל הכל. הרחמים והדין שהכל מתנהג בהם בשמים ובארץ כמ"ש אשר מי אל בשמים ובארץ. א"כ מאחר שהשגתו בכח השכל והראיתני גדלך ויד החזקה שהיא כלל הכל ועיקר הכל. א"כ בודאי מי שאוחז בעיקר ממילא אוחז בענפים. כי הענפים טפלים לעיקר. ומאחר שיש לו השגה בירושלים של מעלה ירושלים של מטה תפוסה תחת ידו ואין אתה יכול לישבע עליה. הא למה זה דומה למי שהשביע על חברו ואמר לו משביעך אני או נשבע אני שלא תכנס לביתך. וזהו שאמר ה' אלהים ואמרו רז"ל אם תרצה בדין אם תרצה ברחמים. כי מן הדין היה לו ליכנס כי כבר היא תפוסה בידו ואפשר שלזה אמר ההר הטוב הזה שהיה לו לומר ההוא ומהו הזה אלא ר"ל שאני תופס בדבר כאילו הוא לפני והוא תחת ידי ולזה אמר ויתעבר ה' בי למענכם כלומר מן הדין היה לי ליכנס אלא כיון שחטאתם בפעור נתמלא עלי עברה בשבילכם ונאחזתי בשביל עון הפעור שאקבר כאן כדי לכפר עליכם על מעשה פעור. ולזה אמר ונשב בגיא מול בית פעור והוא בלשון עצמו הנאמר בקבורתו ויקבור אותו בגי מול בית פעור. וכשראה כמה גרם עון פעור לזה צוה אותם מיד על פעור ואמר עיניכם הרואות:

ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. וכי אפשר לידבק בשכינה והכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא. אלא כל המשיא בתו לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מתדבק בשכינה. עיין כתובות פרק ב' דייני גזרות (דף קי"א). כיוצא בדבר אתה אומר לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו. וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מתדבק בשכינה. י"ל מהו כיוצא בדבר אתה אומר. פשיטא שכל לשון דיבוק האמור בהקב"ה כך הוא פירושו וכמה פסוקים אחרים יש חוץ מאלו כמו ובו תדבק. ובו תדבקון. וכיון שפירוש הראשון שהוא ואתם הדבקים כך ממילא אנו יודעים

פירוש כל הפסוקים האחרים הנאמר בהם לשון דיבוק. וא"כ מה טעם לומר כיוצא בדבר אתה אומר. ועוד שהפסוק הראשון שהוא ואתם הדבקים לא משמע הכי כלל שהוא המשיא בתו לת"ח וגו'. לפי ששם הוא מדבר בתוכחות שהוכיח מרע"ה לישראל במשנה תורה. ושם הוא אומר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך וגו'. ואתם הדבקים וגו'. שהכוונה לומר אתם הדבקים בה' אלהיכם שלא הלכתם אחרי בעל פעור. אבל לא שייך כלל לדרוש שם דהיינו המשיא בתו לת"ח וגו'. אמנם עיקר המאמר במקומו מובן יפה ששם הוא אומר (שם) א"ר אליעזר עמי הארצות אינם חיים שנאמר מתים כל יחיו וגו'. דתניא מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפא עצמו מד"ת הכתוב מדבר. א"ל ר' יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי ההוא במרפא עצמו לע"ג הוא דכתיב. א"ל מקרא אני דורש דכתיב כי טל אורות טלך. כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו. וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו. כיון דחזייה דקא מצטער א"ל ר' מצאתי להם רפואה מן התורה. ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום וכי אפשר לידבק וכו'. הנה לפי זה מבואר כל מה ששאלנו שכיון שרוצה להביא ראיה שיחיו בתחיית המתים צריך להביא זה הפסוק ואתם הדבקים שנזכר בו תחיה דהיינו חיים כלכם היום. ולפי שזה הפסוק אינו מדבר בענין המשיא בתו לת"ח. כמו שאמרנו ששם הוא מדבר באותם שנשארו שלא הלכו אחרי בעל פעור לכן הוצרך להביא פסוק אחר שמדבר בזה דהיינו לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו ששם שייך לדרוש המשיא בתו לת"ח וגו'. אלא שאותו הפסוק אין בו ענין תחייה לכן לא הביאו בתחלה. ולפי זה צריכים כל השני פסוקים כדי ללמוד דיבוק מן דיבוק ולומר מה דיבוק האמור שם בפסוק ואתם הדבקים יש עמו תחייה. גם דיבוק האמור כאן בפסוק ולדבקה בו שהוא מדבר במשיא בתו לת"ח יש עמו תחייה. ומ"ש ג' דברים המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא וכו' והמהנה ת"ח וכו'. לא זו אף זו קתני שהדיבוק האמתי הוא המשיא בתו לת"ח. ששם הוא דיבוק לגמרי והיו לבשר אחד שיהיו לו בנים מבתו מת"ח ולא מבעיא זה אלא אפילו העושה פרקמטיא לת"ח שאינו דבק כ"כ כמו המשיא בתו. ולא מבעיא זה שהוא ג"כ דבק עמו שנכנס ויוצא עמו ובא לביתו תמיד לפקח על הפרקמטיא שלו ועל עסקיו. אלא אפילו המהנה אותו דהיינו ששולח לו דורון וכיוצא שאין לו תערובת כל כך עמו:

והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו'. ונשל גוים רבים מפניך וגו'. יש לדקדק מה טעם אומר ונשל דמשמע שיגלם ה' מארצם ולא יהרגם. ופעם אומר ונתנם ה' אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אותם וגו'. ופעם אומר ולא תתחתן בם. דמשמע שלא יגלם

ולא יהרגם. אבל יניחם בארץ אלא שהזהירם שלא יתחתנו בהם. ויי"ל שאלו הפסוקים רומזים מי"ש רז"ל בירושלמי (פ"ג דשביעית ה"א וד"ר פ"ה) ג' כתבים שלח יהושע לכנענים. הרוצה לפנות יפנה. הרוצה לעשות מלחמה יבוא ויעשה מלחמה. הרוצה להשלים ישלים. ולכן כנגד הכתב הראשון שאמר הרוצה לפנות יפנה אמר ונפל גוים רבים מפניך. וזה רומז לגרגשי שפינה והלך לו. ולכן הזכיר הגרגשי בזאת הפרשה בפרט מה שלא עשה בשאר מקומות. וכנגד הכתב הב' שאמר הרוצה לעשות מלחמה יבוא ויעשה אמר ונתנם ה' אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אותם וגו'. וכנגד הכתב הג' שאמר הרוצה להשלים ישלים אמר לא תתחתן בם וגו'. ואמר ג"כ כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתוצו וגו'. כלומר שתכריתו ע"ג מארצכם ותניחום ביניכם למס עובד. ומ"ש כי עם קדוש אתה חוזר למ"ש ולא תתחתן בם שלא יתערב זרע פסול בזרע כשר ח"ו. (הרס"ו זללה"ה):

עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וגו'. כתיב לעיל כי עם קדוש אתה להי' אלהיך בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים וגו' כל הפסוקים עד סוף הפרשה נראה לפרשם על זו הכוונה והוא להודיע שבחם של ישראל על מה בחר בהם ה' והשרה שכינתו ביניהם מה שלא עשה כן לכל גוי. ואמר שעיקר הסבה בזה הוא מצד עצמן לא מצד אבותיהם הקדושים אשר הלכו בדרכי ה' כל ימיהם כי אם זו הסבה היה לו לבחור גם בבני עשו וישמעאל. גם אין הסבה מצד ריבוים עם היות שכל אלו הם תוספת שלימות ישראל כי יש להם שלימות גדול מצד התיחסם לאבות הקדושים. וגם יש להם שלמות במדבר ברבוי עם קדוש והוא ששים רבוא כי בפחות מזה המספר אין הקב"ה משרה שכינתו בתחתונים. אמנם כל אלו הם תוספת שלמות. אבל עיקר השלמות שבשבילה בחר בהם אינו כי אם מצד עצמן שהם משורש הקדושה והם בני ישראל עם קרובו בנים חביבים להי' אלהיהם חלק אלוה ממעל ולכן אי אפשר שיגיעו לתכלית שלמותם לעתיד אם לא יתקנו עצמן כראוי בתשובה ומעשים טובים ולא יבטחו על זכות אבותיהם לומר שבזכותם ינצלו מן הגלות וישיגו לשכר העיקריי המזומן להם לעתיד זו היא כוונת אלו הפסוקים בכללות. ועתה נפרסם על פי הפסוקים הענין בפרטות אמר כי עם קדוש אתה להי' אלהיך בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה. זו היא סבת שלמותכם בעבור כי עם קדוש ושורש נשמתכם ממקור הקדושה. ולזה בחר ה' בכם מכל העמים אשר על פני האדמה כי כולם משורש הקליפה ומצד הטומאה. ולא תחשוב

שמצד הריבוי של ששים רבוא לבד חשק בכם להשרות שכינתו ביניכם. עם היות שזה הוא מכלל שלמותכם עכ"ז אינו עיקר הסבה. כי אם הוא כן היה לו לבחור באומות שהם יותר מששים רבוא. ולכן אמר כי אתם המעט מכל העמים. ואם יתפרש הפסוק כפי מדרשו שדרשו (חולין פ"ט) שלא בחר בכם אלא בשביל שאתם ממעטים עצמכם לפניו כשמשפיע לכם איזו טובה ואין אתם מגדילים עצמכם כשנותן לכם גדולה כמו אומות העולם שפוסק להם גדולה והם מתגאים לפניו. כענין נבוכדנצר וחירם מלך צור ודומיהם. כמה יאי ויאי הפירוש שפירשנו כי הכל כוונה אחת שלא בחר בישראל כי אם בשביל עצמן שהם עם קדוש עם עניו שממעטין עצמן תמיד לפניו ית'. וחזר לומר כי מאהבת ה' אתכם וגו' כלומר הן אמת שלענין יציאת מצרים היה צריך זכות אבות מצורף עם אהבתכם שאהב אתכם מצד שורש קדושתכם. אע"פ שעדיין לא יצאה קדושתכם לפועל כענין הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. כי עדיין לא היה להם תורה ומצות שבשבילם יהיו ראוים לגאולה. מ"מ בצירוף זכות אבות והשבועה שנשבע להם לאהבת ה' שאהב אתכם הוציא אתכם מיד פרעה מלך מצרים. זהו לענין יציאת מצרים היתה זכות אבות עיקר ג"כ מצורף עם אהבת ה' אתכם. ואלמלא זכות אבות לא היו יוצאים כי עדיין לא יצאה שלמותם לפועל והרי הם כגוים. אמנם לענין השלמות העתיד לימות המשיח אינו תלוי בזכות אבות כי אם בזכות עצמן. ומ"מ בעל החסד הגדול מטה כלפי חסד. לענין שכשיהיו שלמים מצד עצמן ומצד זכותם לבד ומעשיהם הטובים. אז הקב"ה עושה חדשה לשלם להם שכרם בכפלים ולצרף להם לזכותם גם זכות אבות. וזהו שאמר וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד וגו'. כלומר אינו מקפח שכר כל בריה. והוא נאמן לשלם שכר טוב לצדיקים לעתיד. וגם הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו ליתן להם שכר נוסף בעבור אבותיהם שהפקידו מעשיהם בידו. משל לאחד שהפקיד נכסיו אצל אהובו ואמר לו שינסה את בנו לשכור אותו לשרתו ולהשגיח במעשיו אם הוא עושה כהוגן ומשרת רבו באמונה מלבד השכר שיתן לו רבו יתן לו ג"כ מה שהפקידו אבותיו אצלו. ואם הוא רשע ואינו מתנהג כשורה משלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו'. לכן אמר עיקר שלמותכם אינו תלוי בזכות אבותיכם כי אם במה שתשמרו אתם מצותיו. וזהו אומרו בסוף ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים וגו'. והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם. ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך וזהו שכר מצד אבותיכם ג"כ מצדך ואהבך וברכך והרבך וגו'. וזהו שדרשו רז"ל במדרש רבה (ד"ר פ"נ) אמר הקב"ה לישראל בני לא תהיו סבורים שאני עושה אתכם כעבד

שאדונו מבקש למכור אותו קוריסין בכל מה שמוצא אלא כך אני מביא עליכם יסורין עד שתכינו את לבבכם אצלי א"ר אחא בשבועה נשבע הקב"ה שלא יניח את ישראל לעולם מניין שנאמר לכן כה אעשה לך ישראל ואין לכן אלא שבועה כענין שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי. ועד היכן אני מייסר אתכם עד העקב עקב כי זאת אעשה לך עד שתשמרו את מצותי עד העקב. ולפי זה אפשר לפרש פסוק זה עם הפסוק שאחריו על זאת הכונה כי למעלה אמר הכיתי אתכם בשדפון ובירקון וגו' ולא שבתם עדי נאום ה'. שלחתי בכם דבר וגו' הרגתי בחרב בחוריכם וגו' ולא שבתם עדי נאום ה'. הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה וגו' ולא שבתם עדי נאום ה'. תאמרו שאני מתייאש מכם בשביל זה כאדם שמייסר בנו ומכהו ומוכיחו כמה פעמים עד שרואה שאין ממנו תקוה ולא תועלת אח"כ הוא מניחו. לכן נשבע ה' כי כה אעשה לך ישראל כלומר כזה וכזה שאמרתי שעשיתי לכם כבר כך אחזור ואעשה ואיני יגע ואיני מתייאש מכם עד שתשובו ותקיימו מצותי עד העקב. כלומר אפילו המצות שאדם דש בעקביו ולכן הכון לקראת אלהיך ישראל יותר טוב לך שתכין לבך כי אני איני מתייאש מלהביא עליך היסורים. ולא תאמרו כי זה הדבר הוא מן הנמנעות שיקיימו ישראל המצות עד העקב בעבור שברא להם יצה"ר ואינם יכולים לעמוד כנגדו. לכן אמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח כמו שהקב"ה יצר הרים וברא רוח אח"כ שכשיצא רוח חזק שאין העולם יכול לעמוד בו הוא מכשילו בהרים ומחלישו. כן ברא הקב"ה יצה"ר וברא לו תבלין שהיא התורה. ולכן הקב"ה מדקדק עם האדם עד כחוט השערה. ומגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין כי יש בידו כח לעמוד כנגד יצה"ר. מצד התעסקו בתורה. ולכן עושה שחר עיפה ברא גן עדן לצדיקים שהוא כמו שחר וברא גיהנם לרשעים. ארץ עיפתה כמו אופל ודורך על במתי ארץ לדון ביום הדין כל הגאים לעתיד לבוא על מה שעשו וכן תרגם המתרגם עושה שחר עיפה לאתקנא נהור לצדיקייא כנהור צפרא. דאזיל ותקין חשוך לרשיעיא למתבר רשיעי ארעא ה' אלהי צבאות שמו. (הרס"ו זללה"ה):

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם. יש לדקדק מהו הכוונה באומרו למען תחיון ורביתם. וכי לא יש מיני שכר אלא אלו. ובפי' ואתחנן כתיב ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נותן לכם. יש לדקדק מה טעם אמר בכאן תחיון ורביתם. ושם לא אמר אלא למען תחיו. ג"כ בכאן אמר וירשתם את הארץ אשר נשבע

ה' לאבותיכם. ושם אמר אשר ה' אלהיכם נותן לכם. ויש לפרש ששם בפרשת ואתחנן וגם בכאן הוא מדבר עס באי הארץ שכבר כלו מתי מדבר. וכל הנשארים הם חיים שלא נגזרה עליהם גזרה ועליהם נאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. ולזה הזהירם לשמוע אל החוקים והמשפטים למען יחיו ויבואו וירשו את הארץ כלומר שלא יחשבו שכבר הם מוכנים ליכנס ואין להם חשש מיתה כמו שאר מתי מדבר שגם הם יש להם לפחד וצריכין רחמי שמים עד שיכנסו לארץ. והנה מצינו שאפיי אחר שנכנסו לארץ לא כבשו כל הארץ כלה מיד אלא לאחר זמן כענין שנאמר לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ. ולפי זה יש לפרש שהפסוק של שם הוא מדבר עם באי הארץ בהתחלת כניסתם לארץ. שאם ישמעו אל חקיו ומשפטיו יחיו ויבואו אל הארץ אשר ה' נותן להם עתה ולא כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותיכם שזה לא יהיה אלא לאחר זמן. וצריך ג"כ זכות גדול והוא שכל המצוה בכלל צריכין שישמרו אותם בכל דקדוקיהם. ואז יזכו שיחיו ויפרו וירבו כדי שיוכלו למלאות כל הארץ כדרך שנאמר עד אשר תפרה ונחלת את הארץ. וזהו טעם כל המצוה וגו'. וטעם ורביתם. וטעם הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם שהיא כוללת כל הארץ. וע"ז הדרך נוכל לפרש מ"ש כל המצוה כמו שדרשו רז"ל כלת המצוה. אם התחלת גמור. ובשכר זה השי"ת יגמור ליתן לכם כל הארץ כולה:

וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא. ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך למען הודיעך וגו'. יש לדקדק ויענך וירעיבך ויאכילך את המן. ומה טעם לחזור ולכפול אלו הדברים בעצמן למטה באומרו השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וגו' המוליכך במדבר הגדול והנורא. נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים. המוציא לך מים מצור החלמיש. המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך. למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך. ולמטה פירש הדברים יותר בהרחיבו באמרו במדבר הגדול והנורא נחש שרף וגו'. ובכאן קיצר לומר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך וגו'. ועוד למטה אמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך. ולא אמר אשר לא ידעת כנזכר כאן. ועוד כאן אמר וזכרת ושם אמר השמר לך פן תשכח וגו'. הילי"ל גם שם לשון זכירה וזכרת וגו'. ואפשר לפרש שכוונת אלו הפסוקים לרמוז לנו ענין נס נפלא שנעשה עמהם בענין המן בין בתחלה בין בסוף. והוא מ"ש רז"ל (קדושין ל"ז) שהמצות שהוציאו ממצרים הספיקו להם עד י"ז באייר שירד להם המן ואכלו מהם ס"א סעודות. עוד אמרו שאותם המצות טעמו בהם טעם מן והכריחו זה ממ"ש

ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגו'. והקשו והרי הם חסרים אלו השלשים יום ותירצו שהמצות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן. ג"כ אמרו שהמן שלקטו מיום שפסק המן דהיינו בז' באדר שמת משה הספיק להם עד שאכלו מתבואות הארץ דכתיב וישבות המן ממחרת וגו'. באכלם מעבור הארץ דהיינו ט"ז בניסן. וזה ודאי היה לחמלה על ישראל להרגילם כאשר ישא האומן את היונק שברחמיו התנהג עמהם בדרך ארץ ובדרך הטבע שלא יהיו נזוקין כלל באכילתם שאם היה נותן להם מיד המן והוא מזון דק שמלאכי השרת נזונין ממנו אינן יכולין לסבלו שהרי הם נהוגין במאכל גופני ושינוי וסת מזיק להם. לכן התחיל לענותם שלא לאכול מהמזון הגופני כי אם מעט מזער. ואפילו אותו המעט היו טועמין בו טעם מן כדי שיהיו קרובין לאכילת המן עצמו ולא יזיק להם. וזהו ויענך וירעיבך ויאכילך את המן. וכל זה היו אותם הל' יום הראשונים. ולכן לא הזכיר בכאן ויאכילך את המן ארבעים שנה שלא היה זה הענין אלא אותם השלשים יום הראשונים לבד. וכן עשה להם בסוף כשרצה להכניסם לארץ לא האכילם מיד הלחם הגופני סמוך למן שודאי הוא מזיק להם יותר. לכן ענה מז' באדר עד י"ו בניסן להאכילם מן מעט מזער ממה שלקטו בו ביום שפסק. ולכן אמר בזה אשר לא ידעון אבותיך. ולא אמר אשר לא ידעת שהרי זה היה בסוף הארבעים שנה. והכונה באותם הימים שצמצמו על עצמן לאכול לחם צר והם כבר ידעו מענין המן כל הזמן שעבר. ולכן נפרש ונאמר שכונתו להזכירם הנסים הגדולים שנעשו להם כעניני כבוד ובבאר ובמן שהיו בזכות שלשה רועים משה אהרן ומרים. וכבר ידעת שכשמתה מרים פסק הבאר. וכשמת אהרן פסקו עניני כבוד וחזרו בזכות משה כל הזמן שהיה קיים. וכשמת משה פסק הכל הבאר ועניני כבוד והמן. ולזה אמר פן תשכח כלומר לפחות לא תשכח אלו הקרובים שנעשו בהם נסים מקרוב בסוף הארבעים שנה והם עניני כבוד והבאר. ועליהם אמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב שהיה הענן הורג אותם. ג"כ צמאון אשר אין מים והוא הוציא לך מים מצור החלמיש בענין הכאת הסלע. וג"כ המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך וגו'. וזהו להיטיבך באחריתך כמו שפירשתי שכל זה היה לתועלתכם הרי רמז בכאן כל הגי דברים. וג"כ למעלה רמזם ברמז. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך. וזה ירמוז לעניני כבוד ולבאר שהיו עמהם כל הארבעים שנה. ולזה אמר וזכרת כאדם שזוכר הראשונות. ואמר ג"כ כל הדרך לרמוז על כל הארבעים שנה שהנהיגם בעניני כבוד ובבאר. ומ"מ היה להם עינוי בכל המסעות שהיו נוסעים וחונים ממקום למקום וזהו למען ענותך. ואח"כ אמר ויענך וירעיבך לענין המן. וכונת הפרשה הזו להזהירם בתחלת כניסתם לארץ שלא

ישכחו נסי השי״ת ונפלאותיו תמיד שזה גורם להם לקיים מצות השי״ת כמו שנאמר אחריו ושמרת את מצות ה׳ אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו׳. שבזכות קיום המצות יכנסו לארץ. וגם אחרי כן שנכנסו הזהירם שיזכרו ג״כ נסי השי״ת ונפלאותיו אשר עשה עמהם. כדי שישמרו מצותיו כמו שאמר השמר לך פן תשכח את ה׳ אלהיך לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וגו׳. כי. בזה יתקיימו בארץ כמו שנאמר ויתן להם ארצות גוים וגו׳. בעבור ישמרו חקיו וגו׳. עוד זכר להם ענין המן כדי ליקח ממנו שתי תועלות. א׳ מעלת הבטחון שיבטח האדם בשי״ת ולא יאמר מה אוכל למחר. והב׳ מיעוט התאוות וההסתפקות במוכרח ולא ירבה במותרות כמו המן שאחד המרבה ואחד הממעיט. ועוד בלתי אל המן עיניהם. ואלו השתי תועלות הא׳ לעניים והב׳ לעשירים. ולזה כנגד העניים ללמד להם מדת הבטחון אמר ויענך וירעיבך וגו׳. למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו וגו׳. שבזה יזכו לתורה מצורף לזה היסורים. כמו שנאמר כי כאשר ייסר איש את בנו וגו׳. שהתורה לא ניתנה אלא ע״י יסורין. וכנגד העשירים אמר השמר לך פן תשכח את ה׳ אלהיך וגו׳. פן תאכל ושבעת וגו׳. ומ״ש למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו׳. זה בא להודיענו סוד גדול ועיקר גדול והוא כי כל הדברים שבזה העולם אע״פ שהם מתנהגים ע״פ הטבע מ״מ הכל תלוי כמו שנאמין שחיי האדם הם תלויין בכחו ית׳. והוא הנשמה שנתן באדם שהוא עיקר חיות האדם. וכשתסתלק ממנו הוא מת ובטל מן העולם. כן כל מה שברא בעולמו לצורך האדם להיות ניזון בו. אלמלא כח החיות המתפשט באותו הדבר מלמעלה אם מעט אם הרבה אותו הכח הוא הזן את האדם. ויש שמתפשט בו הרבה כמו הלחם שהוא זן את האדם בעצם. ויש שמתפשט בו מעט מזער כמו הפירות שאינם זנים האדם כי אם מעט. ואע״פ שהכל נברא מד׳ יסודות מ״מ כולם תלויים בכחו ית׳ ובמה שמתפשט בהם מלמעלה שאין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל מלמעלה שבכחו הוא גדל. ואותו המזל תלוי בכחו ית׳ וזהו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. כלומר על גוף הלחם לבד כי אם על החיות המתפשט בו. וזהו מוצא פי ה׳. ואמרו על כל מוצא. ע״ד שאמרנו שיש שמתפשט בו הרבה ויש מעט. ובפרט הלחם היורד מן השמים כמו המן שהוא מזון שמלאכי השרת ניזונין בו ודאי שהוא יותר חשוב מלחם הארץ. והוא זן יותר ויותר מלחם הארץ בעבור החיות המתפשט בו יותר ולכן הספיקה להם החררה שהוציאו ממצרים בעבור שהיו טועמין בה טעם מן שהוא דבר שיש בו חיות עליון שהוא זן יותר מלחם הארץ. ויש לפרש ולמען נסותך מלשון התרוממות כמו הרימו נס. שאכילת המן גרמה להם שלימות גדול בענין התורה. ע״ד לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. וזהו להיטיבך באחריתך לעולם שכולו

טוב. ואין זה אלא בשלימות התורה. כי היה יכול יתי להוציא להם לחם מן הארץ בכל יום כמו שאמרו בענין בהמות בהררי אלף. שאלף הרים מגדלין לה עשבים שאוכלת בכל יום. אמנם עשה להם שיהיו ניזונין בלחם שהוא מן השמים בעבור שרצה שיהיו דברי תורה נקבעים בלבם. והתורה היא לחם השמים. ע"ד לכו לחמו בלחמי והמן הוא בא ממקום התורה בעצמה שהוא מהטל היורד מלמעלה ממקום עליון וניזונין בו מלאכי השרת. וכל מה שיורד למטה הוא מתגשם. (הרס"ו זללה"ה):

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא וגו'. עיין פי' פי' זו בספרי. ויש לעיין מה טעם הכפל כי הארץ אשר אתה בא שמה וגו'. והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה. ופעם לשון יחיד ופעם לשון רבים. ופעם לשון ביאה ופעם לשון העברה. ויש לפרש שהכתוב מדבר בארץ סיחון ועוג ובארץ ישראל שמעבר הירדן והלאה כי אף ארץ סיחון ועוג טובה היא מארץ מצרים. ולזה אמר כנגדה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה אמר לשון יחיד. כנגד בני גד ובני ראובן שהם מעטים לגבי שאר ישראל. ולא אמר לשון העברה דלא שייך העברה. וכנגד שאר ארץ ישראל אמר והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות. והוסיף בה שבח אחר. ואמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה משא"כ בארץ סיחון ועוג. שהכתוב קראה טמאה. כדכתיב ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם. ומ"ש אשר תזרע את זרעך והשקית לא הי"ל כי אם אשר תשקה ברגלך דפשיטא שמה שהוא זורע הוא משקה. אבל נתכוין לומר שארץ מצרים אין בה כי אם הזרעים לבד לא האילנות וכשרז"ל כגן ה' לאילנות. כארץ מצרים לזרעים. וגם בזרעים אינם רק ע"י טורח. וז"ש והשקית ברגלך. ואם היה מקום גבוה לא יצלח לכלום משא"כ בארץ ישראל. וזהו שאמר ארץ הרים ובקעות וגו'. (הרס"ו זללה"ה):

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא. ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה. וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במסכנות תאכל

בה לחם לא תחסר כל בה. ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום. פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת. ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה. ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. המוליכך במדבר הגדול והנורא [15]נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים. המוציא לך מים מצור החלמיש. המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך. ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כיום הזה:

וראוי להעיר באלו הכתובים. ראשונה באומרו כל המצוה. היה לו לומר המצוה אשר אנכי וגו' את כל המצות וגו'. ב' אומרו אשר אנכי מצוך אשר ה' מצוה אחכם או אשר ה' צוה אתכם מבעי ליה כי משה לא היה המצוה כי אם שליח המצוה. ג' אומרו אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות מבעי ליה שנכנס בלשון יחיד כאומר מצוך. עוד למען תחיה ותרבה ותירש את הארץ מבעי ליה. עוד תשמרון לעשות תעשו מבעי ליה. ד' באומרו למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ. הנה סדר הראוי לומר למען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ ורביתם וגו'. כי אלו הדברים היו סמוך למיתתו ותיכף נכנסו לארץ וירשוה. ואחר כך באורך הימים נתרבו. ולזה היה לו לומר וירשתם ורביתם. ה' אומרו אשר נשבע ה' לאבותיכם. הנה אחר שהוא ית' מושבע ועומד יראה כי אף על פי שלא ישמרו המצות יירשוה אחר שהוא ית' מושיע וכו'. ו' באומרו וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה היה לו לומר כמו שאמר בסמוך המוליכך במדבר וגו'. למה אמר כל הדרך. עוד אומרו זה ארבעים שנה ידוע הוא. ועוד למען ענותך לנסותך לדעת וגו'. שהאל ית' יודע מצפוני הלבבות בלי נסיון. ועוד הנה הסבה שנשארו ארבעים שנה במדבר הוא לפי עונש המרגלים. א"כ למה אמר למען לדעת את אשר בלבבך וגו'. ז' אומרו ויענך וירעיבך יראה כפול שכבר נאמר למען ענותך לנסותך וגו'. ועוד יראה שהנסיון הוא במדבר עם הענוי ובמן הוא הענוי בלי נסיון. ואחר זה אמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך לנסותך וגו'. לא נפל

[15] שמעתי משם החכם כמוהר"ר י"ט צהלון ז"ל שיובן ע"ד חז"ל בגמ' (בירושלמי דברכות פ"ה ה"א) שמי שנשכו הערוד אם הערוד יקדים למים ימות הנשוך. ואם האדם יקדים למים ימות הערוד. ובאותו החסיד המציא האל ית' לפניו מעין מים וניצל. וזהו שאומר הפסוק שהמדבר היה מקום נחש ושרף והוא מקום צמאון כדי שלא יקדים הערוד למקום המים. אבל לך המוציא לך מים מצור וגו' כדי שיהיה לך מוכן לקדום אליו:

זה השינוי במקרה. ח' אומרו אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך. ובסמוך אמר אשר לא ידעון אבותיך וגו'. ט' אומרו למען הודיעך וגו'. יראה שהוא נותן טעם למאכל המן. והנה לא יתן וזה שהוא אמר לא על הלחם לבדו יחיה האדם. והנה בהאכילו המן שנקרא לחם כאומרו הנני ממטיר לכם לחם. הנה יתחייב כי לא יחיה האדם כי אם על הלחם. וא"כ באומרו כי לא על הלחם לבדו אינו טעם. ועוד מהו מוצא פי ה' שזכר כי אין כאן כי אם המן. י' אומרו שמלתך לא בלתה וגו'. הנה יש להבין אם הכוונה שהאל יתי' עשה להם דברים נכבדים כמו שיראה באומרו ויאכילך את המן וגו'. שהאכילם לחם אבירים ומזון היותר נבחר ונכבד הנה בענין השמלה היה לו להלבישם חליפות שמלות בגדי משי ורקמה בכל יום כדי שידמו לענין המאכל. וא"כ באומרו שמלתך לא בלתה וגו' יראה שהוא דבר גרוע שלבוש אחד שישאר על האדם ארבעים שנה ומנעל אחד. עם היות שלא בלו ולא נקרעו מ"מ ודאי לא היו חדשים שזה הוא העונג שהוא מתפאר עליהם לכאורה שענגם בהרבה תענוגים. י"א אומרו וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' מה הם אלו היסורין שאמר. עוד אומרו וידעת עם לבבך מהו עם לבבך. עוד אומרו ושמרת את מצות ה' אלהיך הרי כבר אמר כל המצוה אשר אנכי וגו'. עוד מה הכפל באומרו ללכת בדרכיו וליראה אותו. עוד אומרו כי ה' אלהיך מביאך שיראה שהוא נתינת טעם למה שאמר ואין לו משמעות. עוד אומרו ארץ נחלי מים ארץ חטה וגו' וכל אלו השבחים אין זה מקומם. עוד אומרו פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו' הי"ל כאשר תאכל ושבעת וגו' פן ירום לבבך וגו'. עוד אומרו המוליכך במדבר וגו' המאכילך יראה כפל שכבר זכר זה בתחלה. עוד אומרו ואמרת בלבבך שהי"ל פן תאמר בלבבך. ואמנם מה שיראה בזה הוא לפי שתכלית האדם ובפרט האדם הישראלי להשלים נשמתו רוחו ונפשו. ולפי שהגוף מרכבה לנפש והוא כסוס ללחום מלחמת מצוה הנה בזה ראוי שיספיקהו ההכרח מצרכי הגוף. והענין שבנטות האדם אחר תאות חומרו ודאי שכל התכלית שאליה מגמת בריאתו. והמשל בבני אדם שנטו אחר תאות חומרם הוא משל לאנשים רוכבי הים באניה ללכת לעיר גדולה למען יחיו בה ויצליחו ויעלו במעלות רמות ונשאות לפני מלך המדינה ויעמדו לפניו לשרתו ולשבת ראשונה במלכות. ויהי בלכתם דרך אניה בלב ים ותשא אותם הרוח באי אחד מאיי הים מקום אריות ונחשים והררי נמרים ויחתרו לצאת אל היבשה להטהר ולהתרחץ ושמו על לבם שיזהרו מסכנות האי ההוא ויצאו וראו אבנים טובות ומרגליות במקום ההוא ועפרות זהב לה וציצים מזהירים ונצנים נותני ריח ומכל מיני מגדים ומעינות מים קרים על נפש עיפה. ומזה ומזה כל עץ נחמד למראה ותאוה לעינים וטוב למאכל. וייטב בעיניהם

המקום מאוד ויתפתו בתענוגיו וביופיו ויתרחקו מהאניה ושכחוה. ושכחו את דרכם גם את המקום אשר אליה היתה מגמת פניהם ונשארו שם משתעשעים ומתעתעים עד אשר הלכה הספינה לדרכה. ויחלק עליהם לילה ואז יצאו עליהם מכל צד ומכל פנה אריות טורפים וצפעונים נושכים ונחשים שרפים. ולא הועילו אליהם ולא הצילום אבניהם היקרות ונצניהם המאירים גם כספם וזהבם. וכל אשר בזזו לנפשם השליכו. ויצעקו איש אל אחיו צעקה גדולה ומרה. ויאמר האחד אוי לי כי לא יועילני ממוני אוי לי שאבדה ממני מלכותי וקומי. ואמר האחר אוי לי שהתרשלתי בחק מלכי ולא נשאר בידי מכל הטוב הזה אלא אנחה אין תכלית לה ושכונה נחשים וצפעונים מפרישים ואריות ודובים ונשיכות חיות ועקרבים עם תוספת בזיון וחרפה וכליון. זהו המשל הנפתים בתענוגי העולם הזה. וילכו אחר תאות חומרם במותרות בלתי הכרחיות והנמשל מבואר אין להאריך בו. והנה פרי האדם ותכלית בריאתו הוא העם הישראלי. ובהיותם במצרים זכר ה' בריתו את אברהם וגו'. ויבחר בם להיות לו לעם סגולה וחבל נחלתו. והנה לקיים בריתו אתם אע"פ שלא נתעוררו מעצמם להשלים נפשם הנה בחסדו יתי העיר רוחם בשלוח להם נביאו משרע"ה והוציאם ממצרים. ולפי שהורגלו באויר מצרים המעופש בדעות ואמונות כוזבות כמו שארז"ל (שוח"ט הובא בילקוט פי ואתחנן) גוי מקרב גוי מה אלו וגו'. והנה להכניסם לארץ דרך ארץ פלשתים קרוב הוא ועדיין הדעות הנפסדות קבועות בשכלם כנזכר. ולזה הוצרך מירוק וזכוך להוליכם במדבר ארבעים שנה שבאורך הזמן יספיק להעתיקם ממדרגה למדרגה עד שקצה האחר הפך הראשון. ולא יוזקו אחר שהיה בהדרגה מעט מעט. וזהו שארז"ל (ברכות ה') ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל ולא נתנם אלא ע"י יסורין וכו'. עיין מש"כ בו בביאורי על קצת פיי משלי ע"ש. והנה הסבה אצלו שהוליכם במדבר לבי תועלות. א' להעתיקם מרוע מזג הקנוי להם במצרים. בי להרגילם בדרך השלימות. ר"ל בדרך השתמש האדם בטובות זה העולם שהם מפתים בני האדם ומטרידות אותם מחלקם בחיים. ולזה האל יתברך בחסדו הגדול הוליכם במדבר להרגילם ולהדריכם איך ישתמשו בתאות זה העולם כאשר יתבאר בס"ד. והענין שמי שהוא בעל נפש בעסקיו בעולם הזה ר"ל בתאותיו צריך שיהיה כמו בעל ההשבעות והקמיעין המבין בלקיחת הנחש שהוא ירא מסמו ומארסו והוא מוציא צרי לתקן התוריק הגדול להחיות נפשו מכל הארסים הממיתים. אמנם הסכל כשיביט בו וירצה להדמות אליו חושב שהוא לקחו בעבור שישרה צורתו בעיניו כי משבצות זהב רקום לבושו. וג"כ בעבור נועם מישושו לידיו וערבה חברתו לפניו. וכשחשב זה לקחו ג"כ להתפאר בו ולהתפלא בעיני רואיו. ולא ידע כי בנפשו הוא עד שנשכו הנחש

וימיתהו בסמו. כן תאוות זה העולם הם ממיתים כמו הנחש מפסידים הנפש. והחכם שיש בו שלימות הנפש בעסקו בתאוות העולם הזה לקחת מהם ההכרח יצטרך חכמה כ"ש להנצל מרעתם. והענין שלא יקח כי אם המוכרח שבלכתו אחר התאוות ישתקע בהם וימות מיתת הנפש. ואחר ההצעה הזאת יובנו הכתובים בס"ד:

כל המצוה אשר אנכי מצוך וגו'. ירצה שזאת המצוה אינה מצות האל ית' לישראל כמו שחשבו המפרשים ז"ל. אלא משה רבינו ע"ה בעת פטירתו דבר להם לישראל כל משנה התורה. וכאן מצוה אותם מצוה אחת שהיא נחלקת לב' חלקים. והיא בכללה מצוה א' שמצוה אותם שהוא סייג לתורה בכללה. והענין שכללות מצותו היא להזהיר לישראל ולומר להם אחר שהם נכנסים לארץ ישראל והארץ בטבעה שלימה מכל טובות הגופניות כמו שיזכור. לזה אמר להם הזהרו שלא תלכו אחר התאוות ומותריהם ותאכלו לשובע שהוא רמז למותר יותר מן המוכרח שזה הוא תכלית המרי שכאשר ילך האדם אחר התאוות בודאי ישכח את האל ית' כנזכר. ולזה הזהירם לקחת ההכרח לבד וזהו חלק אחד מהמצוה. והחלק הב' ממנה הוא. שאם עברו בעת מה ואכלו לשובע ונמשכו אחר המותרות. הנה ראוי שיעשו רושם מה שלא ימשכו אחריהם. והוא לברך את ה' שכאשר יגידו בפיהם שהטובות כולם ממנו ית' והוא המציאם. הנה אז ודאי לא ימשך מהם הנזק הנזכר. ולפי זה זאת המצוה היא ב' חלקים. ולז"א כל המצוה. וביאר שזאת המצוה היא מאת משה כנזכר. שהוא סייג גדול לדברי תורה כולם. וז"א אשר אנכי מצוך היום. ר"ל היום שהוא סמוך למיתתי אני מצוכם על הדבר הזה. שאין עת יותר ראוי להזהיר על זה כיום הזה. כמו האדם בעת מיתתו שיצוה אל בניו להתנהג בדרך הטובה ולהתרחק מדרך הרעה שהמצוה שתהיה בזה העת השאר חקוקה בכח הזוכר ולא ישכחו אותה הבנים לז"א אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות. ונכנס בלשון יחיד ויצא בלשון רבים. אפשר שזאת המצוה אינו מצוה אותה לדור הזה לבד אלא גם לבאים אחריהם עד עולם. ולזה יצא בלשון רבים בעשיה. וביאר שזאת הצוואה היא סיבת כל הטובות כולם. והענין שכאשר ישתמשו בדברים החומריים ומגמתם שלימות נפשם. בזה לא ישלוט בהם המזל והמערכה. שכל הדברים הם תלויים במזל. ולא בזכות האדם. ולז"א שבשמירת זאת המצוה כנזכר יזכו לג' אלו בלי ספק וז"א למען תחיון כנגד חיי ורביתם כנגד בני ובאתם וירשתה את הארץ כנגד מזוני שהוא ארץ חטה ושעורה וגו'. או ירצה למען תחיון לומר שבשמירת זאת המצוה יהיה להם החיות האמתי והוא חיות הנפש. שבהחלש החומר יחיה ויגבר השכל שהוא החיות האמתי. ולפי שבחולשת הגוף ימעיט פריה ורביה. לז"א ורביתם. ר"ל שיתרבו ע"ד נס. וג"כ יירשו את הארץ כאשר נשבע

ה' לאבותם. והענין שבשבועתו לאברהם אמר כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם. ור"ל כי יהיו נצחיים בה. וז"א כאשר נשבע לאבותיך כנזכר ולזה יותר השאלה הד'. וקודם מצותיו הקדים הקדמה לאמת בה דבריו שיאמר. ואמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר. ירצה התבונן מה הסיבה שהניח אתכם ארבעים שנה. ר"ל כל הזמן הארוך הזה. וג"כ במדבר שמם. שהסיבה בזה היא למען ענותך לנסותך וגו'. ירצה למען אשר הורגלו במצרים בעפוש התאוות הגופניות והדעות הנפסדות כדי להעתיקכם מהם. לזה ענה אותך והרעיב אותך באורך זה הזמן במקום שמם. שבזה המקום תעתקו מאותם הקנינים שהייתם בהם מורגלים בארץ מצרים. וז"א לנסותך ר"ל להרגילך. כדי שתהיה מורגל בזה הענין כדי שתשמור מצותיו. שאם היית נשאר באותו המזג שהיית מורגל א"א שתשמור מצותיו. אמנם בהרגילך בזה המדבר. פעם תשמור ופעם לא כי כן הוא מי שירגיל עצמו כדי ליעתק מדבר אל דבר פעם יטעה ופעם לא. שהכונה בענין ההרגל אינה עשיית הדבר כי אם ההרגל לבד. ולזה לא היו נענשים ישראל במדבר עונש הראוי על מעשיהם אלא בקצת תפלה היה סולח להם. וזהו התשמור מצותיו אם לא. ולזה היתה סבת אורך זה הזמן במדבר. וז"א זה ארבעים שנה להראות על ההפלגה והגוזמא. וג"כ ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו'. ירצה כדי לאמת הקדמתו כנזכר. ביאר זה במופת חותך וזה דבר נסתר מעיני כל ישראל שאכלו המן בין דור ראשון בין דור אחרון הנכנסים לארץ. והענין מה הסיבה שלא נתן להם האל יתי לחם חטה ובשר שור והאבטיחים ובצלים וכל הדברים שהיו רגילים בהם. וג"כ למה לא נתן להם מהלחם ר"ל מהמן שיעור מספיק ר"ל שיעור מה שיאכלו כדי שבעם ויותירו. אמנם הוא לא נתן להם כי אם מלא העומר לגולגולת. והנה בני אדם הם מתחלפים בשיעור אכילתם יש מי שאוכל ככר אחד וישבע ויותיר ויש שאוכל ב' ככרות וישבע ויש ד' ויותר שכל א' לפי מזגו ובריאותו וכחו. והנה אחר שהפחות והחלש בישראל היה מספיק לו מלא העומר ולא פחות. א"כ הגבור שבהם לא היה מספיק לו בעומר אחד ולא בשני עומרים. ודוחק לומר שהגבור היה נעשה עמו נס באכילתו. והחלש היתה אכילתו כפי הטבע. אמנם הכונה בזה היתה כדי לענות אותם בחסרון המזונות והרעיבם שלא היה נותן להם אלא המוכרח כדי חייהם לא כדי להתענג ולשבוע במותרות כי אם לחם ומים המוכרח. והכונה בזה להגיד שאין שלימות האדם כי אם בקיום מצות ה' אלהיו כפי האפשר לאדם. אמנם הגוף שאינו אלא כסוס לרוכב שאם היה אפשר שיתקיים הסוס בלי אכילה כלל היה יותר טוב לרוכב ולזה לא יתן לסוס כי אם שיעור שיתחזק בו. לא שיעור שיתענג בו. וג"כ אינו נותן לו שקדים למאכלים

ערבים כי אם השעורים ומים. לא זולת. שאחר שהכוונה להתחזק לא זולת. וכן הענין בקיום הגוף אחר שתכלית האדם ובפרט ישראל אינו אלא בקיום התורה והמצות. לזה לא היה נותן להם מהמן כי אם ההכרחי לקיומם. וז"א ויענך וירעיבך באכילת המן. וז"א ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך. ר"ל היוצאים ממצרים שאכלו את המן בתחלה. והכוונה לומר שאין מי שידע מהם סבת זה שלמה היה מענה אותם במיעוט המן ובמיעוט האכילה. והנה עתה גילה להם משרע"ה הסבה בזה ואמר למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. ירצה שהסבה שהיה מסגף חומרם במיעוט המאכל להעיר ולרמוז להם כי לא יחיה ויתקיים האדם מצד מה שהוא אדם בלחם לבד שבזה לא יחיה מצד מה שהוא אדם. אמנם מצד שהוא ב"ח. כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. ר"ל שחיות וקיום האדם מצד מה שהוא אדם הוא על כל מוצא פי ה' שהם המצות המקובלות מפי השם והוא הקיום לאדם. והרוב מהם יועיל יותר. וז"א כי על כל מוצא וגו'. אמנם בענין הלחם ואם הוא מעט לא יחיה האדם מצד מה שהוא אדם. ואחר שקיום האדם הוא במצות לזה היה מענה אותם והרעיבם במיעוט שיעור אכילת המן כנזכר. וג"כ במותרות המלבושים לא היה להם כי אם ההכרחי וז"א שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה. ר"ל שלא היה להם אלא ההכרחי. והוא שלא היו להם בגדים בלוים וקרועים כי אם לא בלויות ולא חדשות. וג"כ לא היו נזוקים מההליכה שכל זה הוא ההכרחי לבד וכל זה כדי לדעת עם לבבך. ר"ל כדי שתבין שכל זה הוא אינו לעינוי כי אם כדי ליסרכם כאשר ייסר איש את בנו. ר"ל כמי שאיש השלם לא יתן לבנו כי אם המוכרח מהמאכל. ואין הסיבה בזה מפני מיעוט המאכל כי הוא נשאר עד שמשליכו באשפה. אמנם הסבה בזה הוא כדי ליסרו ולהרגילו ולהדריכו בדרך הישרה שלא יהיה זולל וסובא. ולזה מרגילו בקטנותו במוכרח. ועם היות שיצטער בזה הוא הנאתו. ואחר שהקדים כל זה בא לצות מצותו. והוא אומרו ושמרת את מצות ה' אלהיך. ר"ל שתשמרו התורה ללכת בתמידות בדרכיו וליראה אותו. ואם תאמר והרי כבר מוזהרים מהאל יתי' על זה. ומה הסבה על זה הצווי. לז"א שהסבה שאני מצוה אתכם על זה. לפי כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים וגו'. ואחר שאתם נכנסים לארץ שהיא זבת חלב ודבש. ויש בה כל הדברים והתענוגים הגשמיים בריבוי מופלג. לזה אני ירא שמא תשתקעו בתענוגיה. וזה אחר שהיא ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. ר"ל שכאשר תאכל לחם לא תאכל אותו בסיגוף ועניות כי זה א"א אחר שלא יחסר כל בה. ואחר שזה כן. לזה אני מזהירך וזכרת את כל הדרך וגו'. ויענך וגו'. ובזה ושמרת את מצות ה' אלהיך ולא תשתקע בתענוגיה.

ואמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים ארץ חטה וגו'. ירצה עם היות שיש בארץ ישראל שבחים אחרים יותר מאלו. הנה זכר אלו לתשובתם על שאמרו ולמה העליתונו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות. והנה אין להשיב על זה אמר כנגד מה שאמרתם המקום הרע הזה. הנה האל ית' מביאך אל ארץ הטובה שאוירה טוב ושוה המזג הפך המדבר. וכנגד אמרכם ומים אין לשתות כי אין שלילה החלטית לרמוז כי אינו נמצא כלל בשום אופן במדבר ולא במקום א' ממנו. ולזה אמר נחלי מים עינות ותהומות בבקעה ובהר. וכנגד מה שאמרתם לא מקום זרע אמר ארץ חטה וגו'. וכנגד מה שאמרתם ותאנה וגפן ורמון אמר גפן תאנה ורמון. והנה אמר ארץ זית שמן ודבש ירצה עתה בא לשבח ארץ ישראל. והענין שנמצא באי"י ענין א' מה שלא נמצא בשום ארץ מהארצות. והוא שטבע הארצות החמות יצליח בהם נטיעת התמרים אבל לא נטיעת אילני הזית. אמנם הארצות הקרות יצליחו בהם הזיתים אבל לא התמרים. ולא תמצא בעולם ארץ שיצליחו בה שניהם יחד כי אם אי"י והטעם לפי שהיא באמצע הישוב ושוות המזג. וז"ש ארץ זית שמן ודבש. ומה נחמד שהפסיק במלת ארץ באמצע הפסוק לפי שהוא ענין אחר לשבח בארץ ישראל שהיא שלימה בכל שלימות שבכל העולם. ועוד שיש בה שלימות שאין בכל העולם כמותו כנזכר. ואמר ואכלת ושבעת ירצה אחר שהיא רבת הטובות הגופניות. הנה א"א שלא יאכל האדם כדי שבעו ואין תקנה לזה כי אם וברכת את ה' אלהיך. ולומר שבח על הארץ הטובה אשר נתן לך. שבזה ישמעו אזניך ולבך ישכיל כאילו הטובות נתנם לך בעבור שתשמור מצותיו. ולזה עם היות שתשבע מתענוגיה לא יטעה האדם ולא יגיע לו נזק. ולפי שהשובע סבת והתחלת כל הפשעים כולם לז"א השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחקותיו כי זה בלי ספק נמשך מן השובע ומרדיפת התענוגים. וז"א פן תאכל ושבעת. ר"ל איני ירא אלא שמא תאכל ותשבע ותרדוף אחר התאוות והמותרות והיא השביעה מן האכילה שהמאכל הראוי הוא להסיר הרעב. וג"כ תבנה בתים טובים ונאים בארזים מצויירים שהבית הראוי הוא למחסה מחמה וממטר לא זולת. וג"כ ובקרך וצאנך ירביון ששיעור המקנה הראוי הוא מה שאמר הכתוב ודי חלב עזים ללחמך ולחם ביתך וגו' לא זולת. וג"כ וכסף וזהב ירבה לך ששיעור הכסף וזהב הוא כדי לקנות די מחסורו לבד. כמו שאמר הכתוב הטריפני לחם חקי וג"כ וכל אשר לך ירבה. אפשר שרמוז על ריבוי הנשים שהם מיוחדים לאדם לבדו בלי שיתוף אחרים. והנה בריבוי כל אלו התאוות הנה באמת ימשך ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו'. המוליכך במדבר וגו'. המאכילך מן במדבר וגו'. וכאן אמר אשר לא ידעון אבותיך

לבד. שהכונה זה הדור כבר ידעו זה הסוד במה שאמר להם למען הודיעך וגו'. אמנם אבותם הדור הראשון לא ידעו זה הענין כנזכר. וכל זה היה למען ענותך ולהרגילו שתהיה מורגל בהכרחי. ולזה להיטיבך באחריתך. ר"ל שכאשר תירש הארץ יהיה טוב לך שלא תלך אחר התאוות שכבר הורגלת בזה. והנה אחר שתאכל ותשבע ובתים טובים תבנה וגו'. הנה באמת תשכח כל אלו הדברים וזה שלא נעשו אלא כדי שתזכור אותם ולא תשבע. ואחר שתשבע הנה בודאי תשכחם שאם לא תשכחם לא היית שבע. והנה אחר אשר טבעת ביון התאוות אין רפואה לך כי אם להבין מה הוא סבת אלו הדברים כלומר מה סבה שקנית אלו הדברים. אמנם מה שתחשוב לכאורה הוא שאתה הוא הסבה בזה. וכפי האמת אתה הוא הסבה הקרובה בזריעה ובחרישה ובמקח וממכר וכיוצא. וז"א ואמרת בלבבך ולא אמר פן תאמר. שכפי האמת כך הוא שאתה הוא הסבה. אמנם ראוי לך לזכור הסבה הרחוקה שהיא סבת הסבות והוא האל ית'. וז"א כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולזה אין לך רפואה כי אם בהשכילך הסבה הרחוקה באלו הטובות ובזה תזכור מצותיו שאם יהיה לך שכחה גם בזה. וזה שכאשר תשכיל הסבה הרחוקה הניע עד המערכות ולא תוסיף לעלות לסבת הסבות וזה ודאי טעות עע"ג. וז"א והיה אם שכוח תשכח את ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם וגו'. העידותי בכם וגו'. שודאי אין לכם תקנה אחר שכבר היה להם השכלה להשכיל הסבה הרחוקה וטעות ויחסת זה למערכות:

ובמדרש ש"ר פ' כ"ה וז"ל הוא מרומים ישכון. ההי"ד כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. אל שלחן שהוא ערוך בתוך הגן שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים. וכביכול הקב"ה מיסב בראש והאבות וכל הצדיקים יושבין לרגליו שנאמר והם תוכו לרגלך. והקב"ה מביא לפניהם כל מיני פירות מגן עדן ומאכילן מעץ החיים. ואח"כ מברכין לבעל הסעודה והכל חולקין כבוד להקב"ה שהוא יצוה לברך והקב"ה אומר למיכאל ברך ומיכאל לגבריאל וגבריאל לאבות העולם. ואבות העולם חולקין כבוד לדוד ואומרים המלך שבירנו הוא יברך למלכו של עילם ונותנים את הכוס לפניו. ונוטל את הכוס ואומר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ועליהם שבח דוד ואמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. כי ה' אלהיך מביאך וגו'. על זה נאמר הוא מרומים ישכון עכ"ל. ויש להעיר א' מה הוקשה להם ז"ל בפסוק הוא מרומים ישכון עם פסוק כי ה' אלהיך מביאך וגו'. עוד באומרו אל שלחן שהוא ערוך בתוך הגן סמוך לאומרו כי ה' אלהיך מביאך וגו'. יראה שיחזור על ישראל. והנה מדברי חז"ל יראה שהשלחן הוא לאבות העולם והצדיקים. עוד אומרו אתהלך לפני ה' בארצות החיים מהיכן משמע שלחן ערוך

בתוך הגן וגו'. ועוד אומר וכביכול הקב"ה מיסב בראש והאבות והצדיקים יושבין לרגליו שנאמר והם תוכו לרגלך וגו'. והנה לא ידענו אימתי יעשה זה אם בזה העולם או לעולם הבא או לתחיית המתים. והיל"ל לעתיד לבוא יערוך שלחן וגו'. עוד אומרו והקב"ה מביא לפניהם כל מיני פירות מגן עדן ומאכילן מעץ החיים. והיל"ל והקב"ה מאכילן מכל מיני פירות שבגן עדן ומעץ החיים. אמנם מלשון המאמר יראה שלא יאכלו כי אם מעץ החיים א"כ מיני פירות למה לי. ועוד אומרו ואח"כ מברכין לבעל הסעודה מברכין להקב"ה מבעי ליה. ועוד אומרו והכל חולקין כבוד להקב"ה שהוא יצוה לברך. והנה אין הכבוד אלא למי שמברך לאדם שיצוה לברך. ועוד מיכאל וגבריאל איך יברכו. והם מלאכים ולא אכלו מהסעודה. ועוד למה לא יברך מיכאל וגבריאל. ומדרך המוסר שהקטן יאמר לגדול ממנו ברך ומברך ולמה כאן הגדול נתן לקטן ולא בירך הגדול כי אם הקטן שבהם. עוד אומרם המלך שביררנו הוא יברך. והנה הדין הוא מלך ות"ח ת"ח מברך או מלך וכ"ג כ"ג מברך ומה טענתם המלך שביררנו וכו'. עוד אומרו כוס ישועות אשא ולמה נקרא כוס ישועות. אמנם מה שיראה בזה המאמר הוא לפי שחז"ל הוקשה להם פסוק הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים. והנה המפרשים מפרשים אותו על חזקיה. והנה לא יצדק בו מרומים ישכון מצדות סלעים. וג"כ לחמו נתן וגו'. וג"כ על הקדוש ב"ה יקשה למה תארו שישכון במרומים. הוא בשמים ישכון מבעי ליה. עוד מה טעם אומרו לחמו נתן מימיו נאמנים שהאל ית' אין אוכל ומהו כינוי לחמו ומימיו. עוד למה לא שבחו כי אם שנתן לחמו ומימיו מצד זה הוא מרומים ישכון. עוד הקב"ה לא יושג ואיך אפשר שיאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך. וג"כ בפ' כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים וגו'. ארץ חטה וגו'. יראה שאלו הדברים שלומות אליה. והנה אחר זה יראה שהם חסרון. שמהם ישבחו האל ית' כאומרו פן תאכל ושבעת וגו'. ורם לבבך וגו'. לז"א ז"ל והניחו משל נכבד לרמוז למה שכתבנו בפ' הפסוקים שבזה יותרו כל הספיקות בב' אלו הכתובים ואמרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' אל שלחן ערוך בתוך הגן שבזה משבח ארץ ישראל שהיא טובה לפי שהיא בתוך הישוב שהוא מקום האויר היותר נאות למזג האדם. ומה נחמד אומרו שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים שהוא מדבר בא"י ולא בג"ע כי הוא לפני ה' ועיני ה' בה והוא באמצע הארצות המיושבות. וזהו אומרו בארצות החיים. וביאר שבאלו הטובות הגשמיות הנמצאות בא"י יהיו טובים כנזכר שיהיה הכנה למושכלות כנזכר לעיל. ותהיה מגמתם להשיג השלימות כדי לעבוד את האל ית'. וז"א והקב"ה מיסב בראש והאבות והצדיקים יושבים לרגליו. הכוונה שיהיו

נמשכים ממנו. והוא סבה להם ויאמינו שכל הדברים הם סבתם האל יתי. כמו שביאר הרמב"ם בשתוף רגל בס"פ המורה. וביאר איך ישתמשו הצדיקים מתאוות הגופניות. ואמר והקב"ה מביא לפניהם כל מיני פירות מגן עדן ומאכילן מעץ החיים. וזה ירמוז למה שאמרנו לעיל בפיי הפסוקים על פסוק כי לא על הלחם לבדו וגו'. וירצה שהשלמים יקחו מן הדברים הגשמיים השיעור ההכרחי לבד. אמנם הלקיחה בריבוי תהיה בדברים האלהיים ובמושכלות. וז"א והקב"ה מביא לפניהם כל מיני פירות מגי"ע רי"ל טעם היות שנמצאו באי" כל מיני התאוות הגשמיות ברבוי. על כל זה לשבוע ולהותיר לא יהיה כי אם מן התורה והמצות שהם עץ החיים. אמנם מן שאר מיני פירות גי"ע שהם התאוות הגשמיות שבאי" לא יאכלו לשובע כי אם להכרחי לבד לקיום הגוף וז"א ומאכילן מעץ החיים. ואמר שגם על ההכרחי יצטרך האדם לברך לבעל הסעודה. רי"ל לברך למי שהוא סבת אלו המזונות שלא יחשוב האדם בחרישה וזריעה כי הוא סבת אלו המזונות. אמנם האמת שהוא יתי הוא הסבה הרחוקה כנזכר. וז"א ומברכין לבעל הסעודה. או ירצה אומרו ואח"כ מברכין לבעל הסעודה ר"ל למי שהוא סבת המצאת המזון. ולפי שיש סבות רבות. הארץ והמטר והאדם והרוח והגלגל והשמש והמלאך הנה אין מי שיטעה בכל אלו. רי"ל שאין מי שיחשוב שאחד מאלו הם בעל הסעודה כלומר סבת המזונות. והכל חולקים כבוד להקב"ה שהוא סבת הסבות שהוא יתי הוא סבת ההשפעה בזה העולם. וזה באמצעות המלאכים. והמלאכים באמצעות הצדיקים. והסבה האמתית הוא יתי שהוא סבת הכל. והנה מי שירצה לשבח לאל יתברך צריך שידע נפלאותיו יתברך. או הרבה מהם. ולזה אבות העולם יחלקו כבוד לדוד המלך ע"ה ואומרים לו המלך שבירנו הוא יברך למלכו של עולם. ירצה שנעשו עם דוד המלך עליו השלום הרבה נסים יותר מאבות העולם. ולזה מי שהוא כמוהו הוא שצריך לברך למלכו של עולם ולו נאה לברך. ואומרם המלך שבירנו. ירצה על דרך שפיי זי"ל על פי אמרת להי אדני אתה אמרו רזי"ל אע"פ שאני מלך המלכתיך עלי. ירצה לפי שהמלך הוא ממאמר המצטרף למטה ממנו שהוא בערך העבד יקרא מלך. אמנם אינו מצטרף עם מה שלמעלה ממנו ולזי"א אע"פ שאני מלך. והמלך אין לו הצטרפות למעלה כנזכר. עכ"ז בערך האל יתי אין לו אותו ההצטרפות שבזה יוכר גדלו יתי ויתפרסם שלא יקרא שום אחד בשם מלך בערכו יתי. וכפי זה יאמרו המלך שבירנו הוא יברך למלכו של עולם. כלומר שאין בערכו יתי שום כבוד שהוא סבת הכל כנזכר וז"א כוס ישועות אשא ובשם הי אקרא והוא התנצלות שסבת ברכתו לא מפני גודל זכותו יותר מכל נברא אלא מפני שנעשו עמו ישועות ונפלאות יותר מכל אדם הוא ראוי לשבחו. וכל זה הוא בחסדו יתי. וע"ז אמר

דוד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ירצה שאלו הטובות הגשמיות טובים הם. אם יהיו כאשר ישתמשו בהם היראים הוי כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה. ירצה שבצד מה התענוגים הגופניים טובות. והוא כשישתמש בהם לצורך השכל כמו שאמר ואכלת ושבעת וברכת וגו'. אמנם בצד מה הם סבת השכחה כנזכר לעיל. וג"כ ע"ז נאמר הוא מרומים ישכון ירצה שהאל יתי יתעלה ויתרומם בעולמו. כאשר יהיה לחמו נתן מימיו נאמנים. ר"ל כאשר יודו בני העולם שהלחם והמים והמזונות שהם אוכלים ושותים הם שלו יתי והוא סבתם שבזה יוכר מציאותו יתי בעולם כאילו מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים. ירצה עם היות שהוא במקום רחוק כלומר שהוא סבה הרחוקה. ע"כ בהודאתנו זאת יוכר מציאותו. וזהו התכלית בזה העולם לפרסם יכלתו להאמין בהשגחתו כנזכר:

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. לשמר את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך. הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה. רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה. ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד. כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. ראוי להעיר ראשונה מה סמיכות יש עם מה שלמעלה שאמר ועתה מאי ועתה. ב' אומרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אותו הי"ל. מהו אומרו את ה' אלהיך פעם ב'. ג' שואל מאתך הי"ל. מהו מעמך. ד' אחר שידוע שהיראה אינה באה לאדם מצד בחירתו אלא אם יבוא אליו דבר המטרידו. א"כ איך שאל מהם היראה דבר שאינו ברשותם. עוד הי"ל כי אם ליראה וללכת וגו'. עוד למה לא זכר המשפטים. עוד אומרו. מה ה' אלהיך שואל מעמך נראה ששואל דבר קטן. ואח"כ אמר לשמור את מצות ה' אלהיך ואת חקותיו וגו'. א"כ לא הניח דבר שלא שאל ואינו דבר קטן. עוד אומרו לטוב לך אין לו הבנה. עוד אומרו הן לה' וגו'. מה בא להודיענו בזה. עוד אומרו ויבחר בזרעם מכל העמים מהו כיום הזה. עוד מהו ומלתם את ערלת לבבכם וגו'. עוד מהו אומרו כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים וגו'. מה הכוונה בזה להזכיר. ואפשר לומר לפי שמרע"ה ספר למעלה נאצות שעשו ישראל בעגל וכיוצא בו כמו שזכר קודם זה הענין. וכוונתו היתה להדריכם בדרך הנכונה. ולזה הקדים תחלה להוכיחם ועשה כמו הרופא החכם יריק הליחה תחלה שהוא סבת החולי. ואח"כ ישתדל להחזיר הבריאות למקומה. כך משרע"ה ספר תחלה מעשיהם הרעים בעשיית העגל וכיוצא שהיו ראויים

לכליה. ולא ריחם מליהם ית' אלא בחסדו ית' שלא יתחלל שמו כנזכר לעיל והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול וגו'. ועיין מה שפירשתי באלו הכתובים בפ' כי תשא בס"ד. ולזה אחר אשר סיפר להם כל מעשיהם כדי שיתחרטו על מעשיהם. ובזה יריק הליחה המחליאה. אח"כ חזר להחזיר בריאות נפשם. ואמר ועתה ישראל וגו'. עתה ראוי להדריככם בזה ולא קודם. אמנם אומרו כי אם ליראה את ה' אלהיך ולא אמר ליראה אותו. ארז"ל (מנחות מ"ג) חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר מה ה' אלהיך וגו'. וי"ל מנין מצאו חז"ל לדרוש מאה ברכות אם כמו שאמרו אל תקרי מה אלא מאה כמו שפירשו הראשונים כי מה בא"ת ב"ש י"ץ בגימטריא ק' והוא מאה מצאו. אמנם מי יאמר לך שהם ק' ברכות אימא ק' מצות וכיוצא. ואפשר שחז"ל הוקשה להם הקושיא השניה שזכרנו. שהיל"ל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אותו. שאומרו ה' אלהיך מיותר לדרשא למאה ברכות כלומר מאה של ה' אלהיך ר"ל ברוך אתה ה' אלהינו. ואמר כי אם ליראה וגו'. וא"ת שהיראה מדבר מה אינה ברשות האדם. ואיך יצוה עליה לז"א ללכת וגו'. ר"ל שאם תרצה שתגיע למדרגת היראה הנזכר הרגל עצמך שתעשה המצות וגו'. או ירצה שהכוונה לבאר דרוש יקר הערך בארנוהו במקום אחר בס"ד. והוא שיראה היא סוג כולל לכל המצות. כאומרו אם לא תשמור אלו מצות לא תעשה. לעשות אלו מצות עשה. והיינו את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה וקיומם יהיה ביראת ה'. וז"א ליראה את ה' וגו'. ולפי שבהמצא הסוג ימצאו כל הפרטים והמינים הנכנסים תחתיו. לזה אמר משה רבינו ע"ה לישראל שהם צריכים לקיים כל התורה כולה. ולפי שזה הוא דבר קשה עליהם שא"א לאדם שיקיים כל התורה כולה אחת ממצותיה לא נעדרה. שאפילו משרע"ה נשאר קצת מצות שלא קיימם. וכפי זה לא יקבלו דבריו לזה דבר משרע"ה בחכמה נפלאה כדי שיקובלו דבריו ולא יקוצו בם ולזה אמר להם הסוג הכולל כל המצות והיא היראה שמי שיראה דבריו יאמר שלא שאל מהם אלא מצוה אחת. אמנם היא כוללת כל התורה כולה. וז"א ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. ר"ל דבר קטן הוא שהאל ית' שואל מעמך ומה היא היראה. וז"א ליראה את ה' אלהיך. ובכללה יוכללו כל המצות וזהו לשמור את מצותי וגו'. ר"ל שהסוג יכלול כל המינים הנכללים תחתיו כנזכר. וא"ת שמהיראה ימשך נזק גדול לגוף לפי שהיא תחליש חומר הגוף וימות הגוף קודם זמנו לפי שהיא תקבוץ החום הטבעי לחדרי הלב ומכבה אותו כנזכר בספרי הרפואה. ולז"א אל תפחד מזה. וזהו לטוב לך ר"ל שלא תירא מההיזק. אמנם אדרבה ייטב לך בזה. או יאמר באופן ב' לפי שיש לומר אחר שכ"כ הוא ית' שואל על זה אפשר שיגיע אליו ית' איזה תועלת כביכול לז"א לטוב

לך. ר"ל שתכלית התורה אינו אלא להיטיב לך. והראיה לזה הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו'. שהוא מושל על כל והוא ברא הכל. וא"ת אחר שאתה מושל על כל כנזכר למה לא בחרת בכל העולם אלא בנו. לזה אמר רק באבותיך וגו'. כלומר מצד שהיו ראוים לה וחשק בהם שהוא האהבה בדרך סגולה כמו החשק שהאדם אוהב אשה זולת אשה אחרת שהיא כמותה. ועכ"ז חשק בה אהבה גדולה בלי טעם. כן ג"כ ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה. ר"ל שאתם ראויים לזה היום הזה שאתם יראים כנזכר לא בזמן שעבר שעשיתם את העגל. או ירצה כיום הזה ר"ל שזאת האהבה והחשק והבחירה אשר בחר בכם אינה בזמן זולת זמן. אמנם היא נצחית. וזהו כיום הזה שהוא רמז לתנועה שהיא נצחית. וא"ת ואחר אשר אמרתי אליכם שזה החשק והאהבה בכם שהוא קרוב אל הסגולה. א"כ נאמר עם היות שלא נהיה צדיקים תאהב אותנו כי כן האדם החושק אהובתו כל דבריה ועניניה נראים בעיניו טובים. לז"א ומלתם את ערלת לבבכם ולא תקשו ערפכם עוד לעבוד ע"ג וכיוצא. כמו שכבר עשיתם. ולא תאמרו נלך לעבוד כוכב פלוני או מזל פלוני וכיוצא ונצא מרשותו ית'. כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים וגו'. ואחר שהוא ית' אדון על הכל לא תוכלו לינצל מתחת ידו. והטעם לפי שהאדם שימרוד באדוניו יחשוב לינצל ממנו בא' מב' דרכים. או יאמר כי יברח לארץ אחרת שאין לו כח לשלוט עליו שם. או יאמר כי אדוניו יזכור לברית אבותיו שהיו אוהביו מעולם ויסלח לו. לז"א כנגד הה' כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים וגו'. ואין אתה יכול לינצל מתחת ידו. ואל תחשוב כי ה' ישא פניך כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד וגו'. ואין לומר אחר שאמרתי לך שהוא אלהי האלהים וגו' ונשגב על כל אין לומר שהוא בלתי משגיח ח"ו. אלא עושה משפט יתום ואלמנה וגו'. ולזה ראוי לך ליראה מפני ה' אלהיך. וז"ש את ה' אלהיך תירא וגו':

ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו'. ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. הענין שכאשר יעבור האדם על מצות אלהיו הנה בעת צאת נפשו מגופו תהיה נעה ונדה בתוך כף הקלע ובורח מן השטן המענישו ומכניס עצמו או בדומם או בצומח המקום הגזור עליו והראוי לו כפי חטאו. ואז השטן כשנכנס באותו הגוף אינו יכול להזיק לו. והנה האדם באכילתו הצומח או לפעמים יפול צרור עפר בלחם ויאכל אותו וכיוצא בזה אז ודאי מתקן אותו הניצוץ של אותה הנשמה שהיתה שם. וז"א ונתתי מטר ארצכם בעתו. שע"י המטר יצאו אותם הניצוצות שהם מובלעים בעץ הדומם ויקבץ אותם ע"י האכילה. והיינו קיבוץ גליות שאמרו רז"ל (תענית ח') גדול יום הגשמים כקיבוץ גליות. וז"א ואספת דגנך וגו'. כלומר באכילת הצומח והדגן תאסוף הניצוצות המובלעים בתוכו שהם דגנך ממש.

ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת. שהוא שביעת הנפש המשוך אליו והנאבד ממנו. השמרו לכם אם לא תשמרו התורה ותעברו עליה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר וישאר יובש והאדמה לא תתן את יבולה וישארו הניצוצות מובלעות בתוכו. וז"א ואבדתם מהרה כי זהו האבוד שלהם וגו'. ולזה ראוי לאדם לשמור עצמו ונפשו ולשמור התורה:

ראה

כי יקום בקרבך נביא או חולם וגו' כי מנסה וגו'. י"ל מהו כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים שנראה ח"ו שיש לו חידוש ידיעה בזה ע"י נסיון. והלא הוא בוחן לבות וכליות. ידע מה בחשוכא וגו'. מהו לדעת. וכן ג"כ פסוק למען ענותך לנסותך לדעת וגו'. וכן פסוק עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. וי"מ בכולם הכוונה כלומר להודיע לבני עולם. וכפי הפשט אין לדעת כמו להודיע. ואין ידעתי כמו הודעתי. ונראה לענ"ד לפרש שיש הפרש בין לשון ראייה ובין לשון ידיעה. כי לשון ידיעה אינו נופל אלא על ידיעת הדבר בצירוף שנים כאדם שמודיע לחבירו דבר מפה אל פה שהשומע מפי חברו יצדק בו לשון ידיעה. לפי שידע אותו דבר שידע ע"י חברו שהודיעו. ויכול לומר על עצמו ידעתי ולא ראיתי כי הראיה הוא העיון בלב. כמו ראיתי בלבי שמעיין הדבר מעצמו בלתי ידיעה ע"י אחר. עד שנמצא לפי זה הרואה ומעיין דבר אחד מעצמו לא יצדק בו לומר ידעתי אלא ראיתי. והשומע מפי אחר דבר שלא ידע לא יצדק בו לומר ראיתי אלא ידעתי. ואפילו שיהיה רב גדול כמשה רבן של כל החכמים אם ישמע דבר חידוש מתלמידו לא יצדק בו לומר ראיתי או נראה לי' אלא ידעתי שסוף סוף אע"פ שהוא חכם גדול כבר שמע זה הדבר מפי תלמידו ונתברר אצלו בדרך ידיעה ולא בדרך עיון וראיה. ואע"פ שכבר ידע אותו הדבר מדרך עיון וראיית הלב אחרי ששמע אותו בפועל מפי אחר. יצדק בו לשון ידיעה שהוא ידיעת הדבר בפועל מה שלא היה לו קודם ששמעו שלא היה באותו דבר ידיעה בפועל ע"י אחר אלא ידיעה מדרך עיון וראיה שאין בה פועל אלא ראיית המחשבה. ואין זה חסרון לרב שהרי כבר ידע הדבר ההוא בכח מדרך עיון ומחשבה. אלא שעתה ידעו בפועל מחמת שנשמע ע"י אחר ויצא לפועל. וכן נאמר כלפי מעלה. אע"פ שהכל גלוי וצפוי לפניו ואין דבר נסתר ונעלם ממנו כל עוד שלא נתגלה הדבר ההוא בפועל בעולם אינו צודק בו לשין ידיעה. ואפי' כלפי מעלה ואין זה ח"ו חסרון נכחו שהכל גלוי לפניו אלא שהדבר ההוא לא יצא לפועל שיאמר עליו לשון ידיעה. וזהו פירוש עתה ידעתי כלומר ידעתי בפועל מה שהיה אצלי בכח. ואין זה חסרון כלל ח"ו

אלא כמו בריאת העולם וחידושו שנתחדש ברצונו בזמן שרצה מה שלא היה קודם שלא יצא לפועל ולא היה אלא בכח. כן נלע"ד. (הרס"ו זללה"ה):

אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו ובו תדבקון. הכניס זה הפסוק בכאן בענין נביא וחולם חלום כמו שנאמר אחריו והנביא ההוא או חולם החלום ההוא וגו'. להודיע שדרך האדם שיתפתה באלו הדברים כשישמע מפי אחר שראה חלום או נבואה הדברים נכנסין בלבו ונתקעין. ובפרט אם שמעם מאדם שכבר הוא נאמן ומוחזק אצלו כנביא אמת כחנניה בן עזור וחזר להיות נביא השקר שבאה לו רוח שקר בפיו כדי לנסותו ולנסות אחרים עמו. ושלא יתפתה אחרי ע"ג. זה באמת שהוא נסיון גדול אין מי שיעמוד בו שיתגבר על יצרו ולא יכנס שום הרהור בלבו אלא מי שהוא חזק כעמוד ברזל בענין האמונה בשי"ת והוא דבוק בשם דבוק אמתי שאינו זז מנגד עיניו. ואם לאו הוא קרוב ליפול מיד ולהלכד ברשת הפיתוי של יצה"ר ולכן נתן לו הש"י עצה על זה מה יעשה עד שידבק בשי"ת. ולא תזוז מחשבתו ממנו. ואמר אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו'. הענין הוא שצריך להתנהג הנהגה טובה וללכת במדרגות מדרגה אחר מדרגה. כמו העולה בסולם עד שיגיע למדרגה היותר עליונה והיא הדיבוק בשי"ת. וזהו אומרו אחרי ה' אלהיכם תלכו. תחלה ילך לבתי כנסיות ובתי מדרשות. ואח"כ יקבל עליו מורא שמים כשיכנס לבית הכנסת. ע"ד ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. ואח"כ ואת מצותיו תשמורו לקבל עליו עול מלכות שמים בציצית ותפילין. ובקולו תשמעו בקול נביאיו כמו שדרשו בספרי (בפ' זו) ורמז בזה להזהר בתיקון חז"ל בענין הקרבנות והזמירות. ואח"כ ואותו תעבודו בתפלה כתקנה שהיא עבודה בלב. ואח"כ ובו תדבקון. שאחר כל אלו המעלות יזכו למעלת הדיבוק. ובזה יהיו עומדין על עמדם בתוקף האמונה שלא יתפתו אחרי ע"ג ח"ו. (הרס"ו זללה"ה):

שופטים

נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך וגו'. ככל אשר שאלת וגו'. יש לעיין מהו נביא יקים לך ככל אשר שאלת בחורב. שלא מצינו ששאלו נביאים בחורב. ועוד מהו ככל הילי"ל כאשר שאלת. ועוד מהו היטיבו כל אשר דברו ובכאן אשר דברו. ויש לפרש שישראל שאלו שלא ישמעו הם קול ה' שלא ימותו. אמנם קבלו עליהם משה לנביא. וכיון שקבלו עליהם נבואתו של משה מסתמא קבלו עליהם נבואתן של שאר נביאים שהם מוחזקים נביאי אמת. ולזה אמר ככל אשר שאלת. ולא אמר כאשר שאלת שאלו

אמר כאשר שאלת משמע שפירשו שאלתן בפירוש ואמרו שקבלו שאר נביאים. אבל משמע ככל אשר שאלת. כלומר כמו כלל הדברים אשר שאלת שמכלל דבריהם יובן שנתרצו בנבואת שאר נביאים ושאלו אותה כמו שפירשנו. ועוד י"ל דמדכתב לא אוסיף עוד משמע לעולם. וזה א"א אם לא ע"י נביאים. וכי לאחר שימות משה לא יצום ה' בשום ענין. ואפשר עוד לפרש ככל אשר שאלת שבפרשה הזאת לא כתב כי אם מה ששאלו ואמרו לא אוסיף לשמוע וגו' אבל מה שאמרו קרב אתה ושמע. ואת תדבר אלינו וגו'. לא נכתב כאן. ולזה הוצרך לרמוז עליו ולומר ככל אשר שאלת ואמרת לא אוסיף ואמרת ג"כ קרב אתה ושמע וגו'. אלא שקצר כאן ולא כתב הכל. ומ"ש היטיבו אשר דברו. פי' שמה שאמרו לא אוסיף עוד לשמוע הוא דבר שאינו כהוגן שמשמע שאינם רוצין עוד בדבר ה'. אבל כשחזרו ואמרו קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו תקנו מה שדברו ויהיה היטיבו כמו בהיטיבו את הנרות שהוא לשון תיקון. וכן מצינו רז"ל חולקין י"א היטיבו בהטבת הנרות. וי"א בהטבת הקטרת. ומ"ש בפי' ואתחנן כל אשר דברו י"ל ששם אמרו שני דברים קשים. האי' ועתה למה נמות וגו' אם יוספים אנחנו וגו'. והבי' ושמענו ועשינו. והנה יראה כאלו חזרו מדבריהם שאמרו תחלה נעשה קודם לנשמע ועתה הם מתנין ואומרין ושמענו תחלה ועשינו. ולז"א כל אשר דברו לכלול אף מ"ש ושמענו ועשינו שדבר טוב הוא וכהוגן דברו. ועוד יש לפי' היטיבו כל אשר דברו שתיקנו דבריהם שאמרו תחלה אם יוספים וגו'. וחזרו ואמרו קרב אתה וגו'. כמו שפירשנו. וכן מ"ש תחלה נעשה ונשמע שזה הדבר הוא תנאי גדול שקבלו עליהם להפלגת אהבת המקום. ועתה תקנו דבריהם ואמרו ושמענו ועשינו. ויהיה היטיבו בענין זה כמילי דבדיחותא. כלומר עתה התחכמו לתקן דבריהם. והראשון נכון (הרס"ו זללה"ה):

ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד שלש ערים וגו'. הנה יקשה אחר שיבוא המשיח שאז ראוי שלא יהיו רוצחים כמ"ש לא ישא גוי אל גוי חרב וגו'. א"כ איך אמר ויספת לך עוד שלש ערים וגו'. אך הענין דע כי כל זרעו של הבל כולם נתחייבו מיתה ולכך הרגו קין להבל. ואמנם משה הרג את המצרי קודם זמנו להעלותו ע"י שם מ"ב וחטא בזה ונתחייב גלות. וזהו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה שהם אותיות משה. והנה לפי שהבל חטא במחשבה דאימא לכן נתחייב הוא וכל זרעיותיו מיתה. וזהו סוד קול דמי אחיך צועקים. דמו ודם זרעיותיו. והנה תיקון הבל ע"י שנהרג הוא מתעלה בבינה בני שערים. ולכן סוד הקליפה של הבל היה בלעם שיצא ונפרד ממשה כנודע במקום אחר. הנה כשנהרג זכה אותו ניצוץ הקדוש שבו ועלה בסוד הבינה. ולכן הבל ונבל אותיות שוות רק שהה"א של הבל מתחלפת בנו"ן של נבל לרמוז כי התחיל לתקן

סוד הבינה אשר בהחטא. וזהו סוד הכמות נבל ימות אבנר כי גם אבנר משרש הבל ונהרג להתעלות בבינה דוגמת נבל ודי למבין. וכן כיוצא בשאר הנהרגים של הבל. והנה שני קצים הם. זכו אחישנה. לא זכו בעתה. והנה אם יבוא הקץ בעתו אז ודאי נתקנו כל זרעיותיו. אך אם זכו וקדם הקץ אז עדיין לא נשלם תיקון הבל. וז"ש ואם ירחיב וגו' כי תשמור את כל המצוה וגו' כלומר כשיהיה מחמת זכות שיקדם הקץ אז ויספת לך עוד שלש ערים כדי להשלים זרעיותיו של הבל אך לא ימותו במזיד רק בשוגג כי אז רוח הטומאה אעביר מן הארץ. אך יהרגו ע"י אונס בשוגג ואז יתחייבו ההורגים גלות. ולכן צריך להוסיף עוד ג' ערים כדי להשלים זרעיותיו במהירות גדול (הרי"א זללה"ה):

כי תצא

כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו. וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה וגו'. יש לשאול בענין מה שארז"ל (קדושין כ"א) על היפת תואר שהתירה הביאה הראשונה במלחמה. ולא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר. וכי מפני שלא יוכל לכבוש את יצרו יתירנה לו א"כ יעשה כן בכל המצות. אמנם דע כי הגליות הוצרכו לברר ניצוצות הקדושות שנתערבו בחטאו של אדם הראשון בתוך הקליפות שערב טוב ורע כנודע. והנה בזה תבין ענין יפת תואר שידוע שכל אותם ההולכים לאותה מלחמה מלחמת הרשות היו צדיקים גמורים שלא שחו בין תפלה לתפלה. וא"כ לצדיק גמור כזה א"א שיתגבר עליו יצר הרע לטמא אותו עם הנכרית. ולכן הודיעתו התורה שאם יחשוק בה אין זאת כי אם ניצוץ הקדושה המעורב באומה ההיא הנמצא ממנו בגויה ההיא ניצוץ הנוגע לנשמת האיש הזה. ולכן חשק בה ולכן התירה התורה שיבוא עליה. ובההוא רוחא דשדי בגויה בעת הזיווג כנודע אפשר שיתגבר הטוב שבה וידחה הרע ותכנס האשה ההיא אל הקדושה ותתגייר. ואפילו הכי יצא ממנה בן סורר ומורה. דאי אפשר שלא ישארו בה סיגים מעורבים בה עדיין. והיה אם לא חפצת בה. זה מורה שהיה הטוב שבה מעט ונתבטל במעוטו כי גבר עליו הרע ודחה אותו לחוץ ונדבק עם ההוא רוחא דשדי הוא בגויה וחזר אליו ונתברר ונשארה היא כולה רע. ואמר כי תצא למלחמה על אויביך לשון רבים ואמר ונתנו לשון יחיד. יען כי ניצוץ א' דקדושה שהוא נשמה א' לבד כאשר נתערבה באה בגופים מרובים וז"ש על אויביך כי בין כולם מעורב הניצוץ ונתנו ה' אלהיך הניצוץ בידך ותברר אותו משם. או ירצה ע"ד הפשט אמר כי תצא כאיש אחד בלב אחד גם הוא יתי' ימדוד לך מדה כנגד מדה ויעשה מן האויבים מרובים אחד. וז"ש ונתנו לשון יחיד כאיש אחד. או ירצה ע"ד יפקוד ה' על

צבא המרום וגו'. וז"ש ונתנו לשון יחיד שהוא נתינת השר. כענין וירא ישראל את מצרים מת שהוא השר. ואח"כ ושבית שביו שהם המושפעים ממנו. או ירצה ידוע שאויבי איש אנשי ביתו שהם טפות הקרי שיצא ממנו ונברא להם גוף מהקליפות. כענין ואנכי בראתי משחית לחבל. נמצא שיש לו ב' מיני אויבים. א' הקריין שנקראים נגעי בני אדם. וא' הקליפות. ולז"א על אויביך לשון רבים. ונתנו ה' אלהיך בידך אל הקליפה שהוא המין הא'. ושבית שביו שהוא טפות הקרי. או ירצה יען שלפתח חטאת רובץ. ויצר הטוב אינו בא עד שהאדם בן י"ג שנה ויום א'. ולכן כל איברי האדם מורגלים כולם עם יצר הרע מיום הלידה. וכשהאדם בא לשוב בתשובה דהיינו שיוצא למלחמה על האויבים שהוא היצר הרע ואיבריו. ונתנו ה' אלהיך אל היצר הרע בידך. ואז ושבית שביו שהם איברי הגוף. וראית בשביה אשת יפת תואר שהיא הנשמה. וגלחה את ראשה שתסיר האמונות הרעות. ועשתה את צפרניה שהיא חתיכת ומניעת המותרות. והסירה את שמלת שביה שהוא הלבוש שנעשה ממעשה העבירות כענין הסירו הבגדים הצואים וגו'. ואחר כל זה ובכתה את אביה זה הקב"ה ואה אמה זו כנסת ישראל. כענין כי אחרי שובי נחמתי ותבכה על עונותיה ירח ימים שהוא חדש אלול שהם ימים ולא שנה שהוא זמן תשובה: **וכן תעשה לכל אבדת אחיך וגו' לא תוכל להתעלם**. דע כי האדם נתקן לפעמים ע"י עיבור ולפעמים יצטרך לחזור ממש בגלגול כי הוא יותר צער מאוד. והנה עונש המוצא אבידה ואינו מחזירה היא שאין לו תיקון בעיבור אחרי מיתתו. אך יצטרך לחזור בגלגול ממש וזהו לא תוכל להתעלם. כי אם לא תשוב לו האבידה ענשך הוא שאם תחטא ותצטרך לחזור לעולם לתקן לא יספיק לך במה שתתעלם שהוא סוד העיבור לבד שאינו רק העלם לבד כנודע שהוא מתעלם בתוך נשמת חברו אך תתגלגל ממש. עוד פירוש אחד והוא כי לפעמים כשנשמת האדם יורדת מלמעלה לשרות על אותה הטיפה שגזרו עליה. והנה אז באמצע הדרך פוגעת באיזו נשמה הראויה להתגלגל. ואז גוזרין עליה שתתגלגל עם זו בגוף הזה. והנה זהו ענין אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה. והנה נשמה זו צריכה לתקן ולהשלים איזו מעשה שחסר ממנה אשר בסבתה נתגלגלה בעולם הזה. והנה האדם הזה שמצא אבידה זו והשלים את עצמו לגמרי עד שכבר הוא ראוי לקנות רוח כמ"ש בזוהר. זכה יתיר יהבין ליה רוחא וגו'. ואם זו האבידה שמצא עדיין לא עשה האדם הזה תיקון אליה אע"פ שהוא בעצמו מתוקן אין בו יכולת לזכות ברוח שלו עד שיתקן גם את האבידה ההיא שנתגלגלה עמו וזהו לא תוכל להתעלם כי לא יוכל להתלבש ברוח שלו עד שיתקן גם אותה הנשמה שמצאה אבידה. אך דע כי שתי

נשמות אלו אם לא היה קורבא ביניהם לא היו מתגלגלים ביחד. או לפעמים כאשר שניהם חסרים אופן מצוה אחת אז יתגלגלו ביחד (הריי"א זללה"ה):

כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. עיין בפירוש הרמב"ן:

ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. יש לעיין מה טעם קביעות מקום בכאן חוץ למחנה ויפנה בכל מקום שירצה. ועוד מה טעם במלת חוץ די במ"ש ויצאת שמה. ויש לומר שזה בא ללמד על משרז"ל (מדרש הובא בילקוט) תנא אין נפנין לא לפניהן ולא לצדיהן אלא לאחוריהן. והטעם שמא כשיסעו יעבור הענן לפניהן או לצדיהן ונמצא עובר על מקום טומאה אבל לאחוריהן אינן חוזרין. וזה טעם ויד תהיה דהיינו מקום קבוע שהוא לאחוריהן דוקא. ולא לשאר צדדין. וטעם חוץ שאינן צריכין להתרחק מחוץ למחנה ולא כלום ואע"ג דכתיב מחוץ למחנה שמא אפשר שנטעה ונאמר שנלמוד מחוץ למחנה מדכתיב ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה מה התם בריחוק מקום דהיינו אלפים אמה אף כאן ת"ל חוץ. ואפשר לומר שמי שרוצה להתרחק מחוץ למחנה כמלא עיניו שיכול להפנות בלא כיסוי. שהרי מכאן למדו לריחוק הצואה לענין תפלה. וכמו שלענין תפלה אם מרחיק מן הצואה לצדדין ד' אמות ומלפניו כמלא עיניו יכול להתפלל אף בלא כסוי אף בכאן אלא שהצריכה תורה כיסוי. לפי שבכאן לא רצה השי"ת להטריחם שילכו כמלא עיניהם. ובתוך המחנה עצמו אי אפשר אף ע"י כיסוי שהוא קדוש כבית הכנסת. כמו שבבית הכנסת אסור להפנות ע"י כיסוי כן במחנה דכתיב והיה מחניך קדוש. ומה שהחזיר פעם אחרת מלת חוץ דכתיב והיה בשבתך חוץ. אפשר לומר שחוץ האמור למעלה נאמר במים קטנים. וחזר לומר שאף בגדולים אינו צריך להרחיק כלום. כי הא דרבי יונתן דרמי (ברכות כ"ה) כתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו'. פירוש שלא הוצרך כיסוי. וכתיב והיה בשבתך חוץ וכסית. לא קשיא כאן בקטנים כאן בגדולים. שלא אסרה תורה בקטנים אלא כנגד העמוד. הרי שפסוק ויד תהיה לך בקטנים. ופסוק ויתד בגדולים. ומ"ש מלת ושבת הילי"ל וכסית וגו'. דרשו בספרי וחפרתה בה שומע אני יהיה חופר באחת ומכסה באחת. ת"ל ושבת פירוש מדקאמר לשון חזרה משמע שבה עצמה חוזר ומכסה. ר' ישמעאל אומר מנין שלא יהיה אדם הופך מתניו כלפי דרום ועגבותיו כלפי מערב ת"ל ושבת. פירוש שאסור לאדם להפנות בין מזרח למערב אלא בין צפון לדרום. ואף כשיגמור להפנות ורוצה לכסות שצריך להפוך מתניו לצד אחד כדי שימצא מקום לכסות אל יהפוך מתניו כלפי דרום שנמצא פניו כלפי מזרח ועגבותיו כלפי מערב. ושכינה במערב. דכתיב ושבת. דמדכתיב ושבת משמע שעמד ואח"כ חוזר לכסות אלמא שצריך לעמוד ולא להפוך מתניו לצד דרום. וה"ה לצד צפון.

עיין בפסיקתא. ומה שהצריך הכתוב יתד הי"ל וכסית את צאתך. והוא יכסה במה שירצה. יי"ל דלזה הוצרכו רז"ל לדרוש בו עשה תיק לזיינך. ג"כ אמרו אל תקרי אזנך אלא אוזנך (כתובות ה'). עיין בילקוט. ולפי הפשט צריכין יתד להיות מצוי תמיד עמם בכל שעה ובכל רגע והוא מצות עשה. ומ"ש כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. בפ"ק דפסחים (דף ג') עקם הכתוב כמה אותיות כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו. בכאן. וג"כ בפסוק כל הבהמה אשר איננה טהורה. וג"כ גבי שאול דכתיב כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. יש לדקדק מה טעם באלו המקומות בפרט עקם הכתוב שהרי מצינו כמה מקומות שאמר הכתוב בהמה הטמאה והשרץ הטמא. והאיש אשר הוא טמא. וי"ל שבכאן כתיב בתחלת הפרשה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע וסמיך ליה כי יהיה בך איש וגו'. וזו המצוה שהזהיר עליה ואמר ונשמרת מכל דבר רע כמו שדרשו (נדה מ"ג) שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה. והענין שיש ברית המעור וברית הלשון וכמו שיזהר בברית המעור שלא יוציא קרי לבטלה. כך יזהר בברית הלשון שלא ידבר דברים בטלים. כי אין לך שום דיבור שאינו עושה רושם ונברא ממנו איזה מלאך אם טוב ואם רע. שאפילו הקול היוצא מן הכאת המקל אינו נאבד כנזכר בזוהר שלח לך. ואם לא יזהר ביום בברית הלשון יבוא לידי טומאה בלילה וחלומותיו אינן מיושבין עליו. ואם כל היום יקדיש עצמו בלימוד ההורה ואותה התורה שילמוד בלי שיבוש וג"כ לשמה. יהיה המלאך הנברא ממנה טוב. ואם הוא בשיבוש וגם אינו לשמה יהיה אותו מלאך ג"כ מעורב מטוב ורע. ולפעמים משקר ומודיע לו דברים של שקר. וזהו ונשמרת מכל דבר רע. וסמיך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. כי זה גורם את זה. ומה מתוק משארז"ל (פסחים ג') בג' מקומות עקם הכתוב שלא להוציא דבר מגונה מפיו. כמו כאן. אשר לא יהיה טהור וגו' שרמז שלא יוציא דבר מגונה מפיו. ואע"פ שיאריך ויעקם בלשונו. וזהו ונשמרת מכל דבר רע וגו'. אי נמי מכל דבר רע דהיינו לשון הרע זה הוא אזהרה כוללת בכל זמן ולמה יחד לה בעת יציאתם למלחמה. אמנם כבר אמרו רז"ל לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. ולפי זה נוכל לפרש שבעת הסכנה הזהיר לאדם שלא יוציא מפיו אפילו דיבור מגונה לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ומזכיר עונותיו של אדם. ובא הפסוק שאחריו ופירש ורמז לך היכי דמי דיבור מגונה אפילו כי האי גוונא שיזכיר על פיו לשון טומאה יקרא דבר רע וצריך לעקם כדי שלא להוציא דבר מגונה כדרך שעקם הכתוב באומרו איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. לפי שהוא שעת הסכנה. ג"כ בענין נח במבול שעת סכנה היתה. ורמז לו הכתוב שידקדק בדיבורו שלא יוציא דבר מגונה מפיו כדרך

שעשה הפסוק באומרו הבהמה אשר איננה טהורה. ג"כ רמז לנו בענין שאול להודיע מעלתו ושבחו שהיה נזהר לאכול חולין בטהרה. כמו שארז"ל (במדבר רבה פ' י"א) והיה נזהר ג"כ אפילו שלא להוציא דבר מגונה מפיו (הרס"ו זללה"ה):

כי תבוא

והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה. ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם. ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום להי' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו. ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה' והנחתו לפני ה' אלהיך והשתחוית לפני ה' אלהיך. ושמחת בכל הטוב וגו'. ויש להעיר בפסוקים. ראשונה באומרו כי חבוא אל הארץ אשר ה' וגו'. למה אמר אשר ה' אלהיך נותן לך זה ידוע שהאל יתי נתנה להם. וג"כ למה אמר נחלה שהוא מיותר. עוד מה טעם בהבאת הבכורים היה ראוי להביא הבכורים מכל הפירות כולם. ולמה לא יביאו כי אם מז' אלו המינים לבד. ועוד כבר הביאו הבכורים הצבור בכלל בעומר וב' הלחם. וא"כ למה הוצרכו היחידים להביא ג"כ. עוד למה החמירו באלו הבכורים יותר מן הקרבנות כלם. שיוכל האדם לשלחו על ידי שלוחו. אמנם הבכורים צריך הוא בעצמו להביאם. ועוד אם הכוונה בבכורים להגיד שהאל יתי סבת אלו הטובות ולא כחם ועוצם ידם. הנה זה יורה בכל המתנות כולם כמו המעשרות. וג"כ מעשר שני וכרם רבעי וכיוצא. וא"כ למה החמיר באלו הבכורים יותר מן המתנות כולם בקריאה. עוד למה בכורי צבור והם העומר וב' הלחם הם קריבים על המזבח ובכורי יחיד נאכלים לכהנים כולם ואינם קריבים כלל על המזבח. ועוד למה הרחוקים לא יחללום על המעות כמו מעשר שני אלא ייבשום ויעלו אותם לירושלים. ועוד באומרו ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום. ומה הם החדשות שהוא מגיד מה שלא ידע הכהן. והנה לכל העולם מפורסם שישראל כבר באו אל הארץ וגו'. ועוד אומרו להי' אלהיך

הי"ל להי' אלהינו. ועוד למה מניח הכהן הטנא לפני המזבח אחר שאינו קרב וגו'. ועוד אומרו וענית ואמרת אין לו משמעות כי אין מי שדיבר עמו בזה המקום. ועוד הנה אין לאלו הדברים משמעות עם כוונת הבכורים כי היה לו לומר ולשבח שהאל ית' סבת אלו הטובות כמו שאמר לבסוף באומרו ויוציאנו ה' ממצרים וגו' ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו וגו'. עוד למה לא חיבר הדברים כולם בבת אחת לומר הגדתי היום וגו'. ארמי וגו'. ויש הערות אחרות יאריך לזוכרם יתיישבו כפי דרכנו בס"ד:

אמנם מה שיראה בזה הוא לפי שהקדמה ידועה ומפורסמת שכפי יחס הדבר המבוקש אל האיש. כן יהיה יחס השתדלותו להשיגו. וביאור זה המשל המבקש בריאות מזגו. הנה ההשתדלות בזה יהיה כפי יחס המבקש אל המבוקש. המשל הבריאות הנה השתדלותו להחזירה הוא מועט. וזה אחר שטבעו עוזר על זה. אמנם מי שמזגו רחוק מן השווי בלתי מעט. הנה בהשתדלותו להחזיר הבריאות כשתסור צריך להשתדלות גדול אולי ימצא תכלית להשתדלותו. וזה לפי שאין טבע מזגו יחייב זה. וזאת ההקדמה בארה החכם בספר השמים והעולם בסבת חלוף תנועת הגלגלים:

והנה יתחייב מזאת ההקדמה שהדברים המבוקשים לא יושגו אלא בהשתדלות וההשתדלות הוא כפי יחס הדכר המבוקש אל המבקש ויולד א"כ שאם אין יחס בין המבוקש אל המבקש גם ברוב ההשתדלות לא יושג המבוקש וכל שכן בלא השתדלות. המשל שהצדיק גמור הנה יושג מבוקשו בקצת תפלה. אמנם הצדיק שאינו גמור יושג מבוקשו בריבוי תפלה. אמנם הרשע לא יושג לאותו המבוקש אף אם ירכה תפלה לא יושג מבוקשו כלל. וכ"ש שלא יושג מבוקשו בלתי תפלה. ואחר שהקדמנו זאת ההקדמה אומר לפי שישראל בשבתם במצרים שם היו לעם שקודם רדתם למצרים לא היה אלא יעקב ובניו מתי מספר. והנה בשבתם במצרים וארכו להם שם הימים מעונים ומוכים בשבט עבודת פרעה. ואז לא היו ראויים לשום טובה. וכ"ש למעלת המלכות ולכבוש מלכים גדולים ואדירים אשר מעולם. ולרשת את ארצם. והנה כפי הטבע לא היו ראויים להשיג זאת המעלה אף בהשתדלות עצום. לפי שאין יחס וערך בין המבוקש והמבקש. כמו שאמרנו שמבטן ולידה והריון היו הפכים לאותה מעלה. ולזה אף בהשתדלות עצום לא ישיגו זאת המעלה. וכ"ש בלא השתדלות כלל. כי זה מן הנמנע להשיג דבר מן הדברים יקרי הערך בלא השתדלות כלל. וכ"ש למי שהוא נמנע בחק טבעו להשיגו אף בהשתדלות כנזכר. והנה מצינו שישראל נכנסו לארץ וכבשו מלחמות ומלכים כלא חרב ובלא חנית וכידון ולא מת גם א' במלחמות הגדולות והחזקות כי אם באו אל הארץ כאיש אשר יבוא לתוך ביתו בלי צער והשתדלות. וכאיש אשר יבוא לכרמו לאכול

ולשתות בלי השתדלות כלל. והנה כל בעל שכל יחייב בזה א' מב' דברים. או יאמר שמה שהשיגו ישראל בביאתם לארץ אינה השגה שלימה ואינה טובה. לפי שהדבר כזה אפשר שישיג האדם בלי השתדלות. וזה שקר שטוב ארץ ישראל אין טוב למעלה ממנו. או יאמר שכל כך היו ישראל צדיקים גמורים על שלא היו צריכין השתדלות להשיג דבר כזה לפי שבערכם בלא השתדלות ישיגוהו. כמו אותו החסיד שרצה להתפלל על ירידת הגשמים. ועד דלא שלף סנדליה אתי מטרא שמרוב צדקתו אין צורך השתדלותו כלל בזה הענין. והנה גם זה בטל כי לא היו ישראל שלימים כ"כ עד שישיגו דבר גדול כזה בלתי השתדלות. אמנם הם בה האמיתית בזה הוא לפי שכאשר איש א' מקצה העם ישא חן בעיני המלך מצד אהבת אבותיו הקודמים כי אנשי מופת המה ויזכור המלך אהבת אבותיו וישא משאות גדולות מלפניו לאיש ההוא שהוא מזרעם אחריהם. והנה זה האיש ראוי אליו שידע סבת אלו המתנות שנתן לו המלך והענין שאם יאמר ויחשוב שבאו אליו אלו המעלות מצדו שהוא איש צדיק תמים והוא ודאי אינו צדיק וזה מלבד שלא ידע האמת הנה מסבת זה יחשוב המלך בעיני בני אדם השומעים שמעו יחשוב לאיש שכל שנתן מתנותיו למי שאינו ראוי להם ולא יעשה כן. וג"כ אם יחשוב זה האיש שאלו המתנות שנתן אליו המלך אינם בעיניו כלומר בעיני המלך מתנות חשובות. ולזה נתנם לו ואם אינו ראוי להם. וג"כ בלי השתדלות כלל. וזה ג"כ בטל דאנן סהדי שאין יותר טוב מאלו המתנות שנתן. ולזה ראוי לאיש ההוא לפרסם ולהודיע שסבת אלו המתנות שנתן לו המלך הוא בעבור אהבת אבותיו שהיו עבדים נאמנים לפני המלך ומשבועתו אליהם להיטיב לבניהם אחריהם ולזה נשא המלך משאות גדולות מלפניו ונתנו לזה האיש. גם באו אליו בהיסח הדעת בלי השתדלות כלל. עם היות שלא יושגו אליו גם בהשתדלות עצום. אמנם מצד היותם במתנה מלפני המלך באו אליו בלי השתדלות ובלי כושר המעשים. כך הענין בישראל שבודאי נכנסו לא"י בלי השתדלות כלל כמו שאמרנו וירשו הארץ שהיא ארץ מבחר כל הארצות. וג"כ לא בצדקתם ירשו אותה. כאומרו לא בצדקתך וגו'. והנה כפי הטבע היו נמנעים לזאת המעלה אף בהשתדלות. אמנם האמת כמו שאמרנו שהסבה בזה הוא מצד כושר האבות לפניו יתי' ומצד שבועתו אליהם. לזה נתן להם זאת המתנה המעולה שא"א להשיגה בזכותם אפי' ברוב השתדלות. וזה שאחר שהיא מתנה באה להם בלא השתדלות כלל. ולזה מן המחוייב לפרסם זה. שבזה יגדל כבודו יתי'. וג"כ תגדל מעלת א"י. וג"כ תגדל מעלת ישראל שהם בני אנשים צדיקים ויתדמו לאבותיהם במעשיהם כאומרו למען ילמד וגו'. ולפרסם זה צוה האל יתי' שהדברים המיוחסים לארץ ישראל ונשתבחה בהם והם ז' המינים. והנה ראשיתם

בבכוריהם שהם מובחר שבמובחר. ושלא ישוער דבר יותר טוב מהם. וצותה התורה שיקחם האדם אפילו שיהיה מלך ויקחם וישימם בטנא שהוא יורה על מעלתם ויביאם הוא בעצמו ולא ע"י שליח. ויבוא עד המקום אשר יבחר ה' ויתנם אל הכהן ויאכל אותם הכהן. והנה בזה המעשה יפרסם מה שאמרנו. והענין כמו שהפירות המובחרות האלה באו ליד הכהן בלי צער והשתדלות כלל. וזה ודאי אינו אלא מכח מתנה אליו מאת האל יתי. כן הארץ הנבחרת בעלת אלו הפירות היא באה ליד ישראל מכח מתנה מהאל יתי לא זולת. וז"א והיה כי תבוא אל הארץ וגו'. ירצה והיה כאשר תבוא אל הארץ בלי השתדלות וצער כלל ודאי שהסבה בזה הוא אשר ה' אלהיך נותן לך. והוא מכח מתנה. ולזה היא בלי השתדלות וצער. וג"כ סבת המתנה היא מצד נחלה לא מצד שאתה ראוי למתנה אלא היא נחלה מאבותיך. שכבר קדמוך במעשיהם הטובים. וז"א אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה. ירצה אחר שאתה יורש אותה מכח ירושה ונחלה. הנה ראוי שתפרשם זה כנזכר. וזה כשתקח מפרי האדמה ר"ל המיוחסים לאדמה והם ז' המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל ותקח המובחר שבהם שהם ראשיתם והוא המובחר שבמובחר שאין טוב בפרי האדמה כמותם. ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם. כי שם יתגלה ויראה טובו יתי. והוא המקום היותר ראוי לפרסם טובו ויכולתו. ואמר ובאת אל הכהן. ירצה שתכלית ביאתך הוא לכהן אשר יהיה בימים ההם. כמו שפירש רש"י ז"ל אין לך אלא כהן שבימיך. והכונה כמו שאמרנו טעם היות שלא יהיה הכהן שלם בתכלית השלימות שראוי לכל זה הכבוד ולזאת המתנה. עכ"ז מצד מתת אלהים אשר נתן לו זכה לזה בלא השתדלות. כן הענין בישראל כנזכר. וז"א הגדתי היום להי' אלהיו כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ירצה שבזה הפועל שעשיתי שהבאתי זאת המתנה והיא לך מצד ה' אלהיך שאתה משרת לפניו שמזה הצד נתנה לך בכח מתנה. ובזה הפועל אני מגיד ומפרסם כי באתי אל הארץ. ר"ל שביאתי שבאתי אני אל הארץ בלי צער והשתדלות הוא מצד הירושה והמתנה שנתן ה' ונשבע לאבותינו לתת לנו. וז"א כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואומרו ולקח הכהן הטנא מידך והניחו וגו'. ירצה שגם הכהן צריך לפרסם זה. אחר שאינו ראוי לאותה המתנה צריך לפרסם שזאת המתנה באה אליו בעבור האל יתי שצוה בה לא זולת שבזה זכה בה בלא השתדלות. עם היות שהוא מתנה יקרת הערך. ולז"א והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. והנה אחר שפרסם זה למבינים הדברים ברמז אחר זה בא להזהירו שיפרסם זה בגלוי ויוסיף פרסום אחר פרסום. כדי שיהיו כל העולם יעידון ויגידון שהאל יתי נתן לישראל בתורת מתנה ולא בכח ירשו ארץ. וג"כ

מצד זכות אבותם כנזכר. ולזה אמר ועניתּ ואמרת כמו שפירש רש"י ז"ל מלשון הרמת קול. ר"ל שיגביה קולו בפומבי ויפרסם זה. או ירצה אחר שיפרסם זה לכהן כמו שאמר ואמרה אליו הגדתי וגו'. אח"כ יפרסם זה בדרך הודאה לפני האל יתּ'. וז"א ועניתּ ואמרת לפני ה' אלהיך. והכוונה לומר עם היות שאמרו חכמים המגביה קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. בזה המעשה כדי לפרסם לבני העולם כנזכר. מותר להגביה קולו לפני ה' אלהיו כנזכר. והנה להגיד שהאב הא' ליחס האומה הישראלית הוא יעקב אבינו ועל שמו נקראו בשם ישראל שאברהם ויצחק ישתתפו עמנו ביחסנו אליהם אדום וישמעאל משא"כ ביעקב. והנה בתחלת יחסנו וצמיחת משפחתנו היינו דלים ונדכים בין האומות. ולא היתה לנו מעלה. וז"א ארמי אובד אבי. שהרע הראשון שהגיע ליעקב היה מלבן שהיה מענה אותו. כאומרו הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה וגו'. שאין אבידת הגוף יותר מזה. ואחר זה נשתלשלו הדברים וירדו למצרים ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. וכל זה לרמוז על אורך הזמן שנשתהו במצרים. וכל ימיהם בצער וגלות. וז"א וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה שהיינו להם לעבדים. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו. ירצה שלא צעקנו ונתקבלה תפלתנו בזכותנו. שלא היינו כדאי לזה. אמנם צעקתנו היתה לזכור זכות אבותינו שיעשה למענם. והנה האל יתּ' שמע לקולנו וירא את ענינו וגו'. הכלל לומר שישראל מתחלת שרשם לא היו ראוים לגדולה ולמלכות. ועכ"ז האל יתּ' בלי צער והשתדלות ויביאנו אל המקום הזה שהוא מקום היותר נבחר שבעולם. שהוא שער השמים. ויתן לנו וגו'. ירצה שסבת זה שהשגנוהו בלי השתדלות כלל הוא לפי שהוא מתנה. וז"א ויתן לנו את הארץ הזאת כלומר בכח מתנה. ועם היות שהיא יקרת הערך. וז"א ארץ זבת חלב ודבש. ולפרסם שזה בא אלי מכח מתנה כנזכר. לזה אני מביא לכהן את ראשית פרי האדמה. וז"א ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. ר"ל שבזה יתפרסם שהיא במתנה לא זולת כנזכר. וז"א ז"ל בספרי כי תבוא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ. וזה לרמוז למה שאמרנו שבכוונת זאת המצוה כנזכר יתפרסם סבת ביאתם לארץ כנזכר:

כי תכלה לעשר וגו'. טעם וידוי מעשר בזה האופן שאומר בערתי הקודש וגו'. ואומר השקיפה ממעון קדשך. משא"כ בבכורים. לפי שהבכורים אין בהם שמחה לעניים. ולזה אומר כעין הודאה לבד שמודה לשי"ת שזכהו לכך. כמו שנאמר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה' שמודה שהכל מאתו יתּ'. אבל כשמשמח העניים בשנה הג' במעשר ראשון ללוי ובמעשר עני לעניים ואוכלים ושבעים אז מתחטא לפני המקום כמו שבא בזרוע. ואומר הרי עשיתי כך וכך מה שגזרת עלינו עשה מה

שהבטחתנו. וזהו מ"ש כי תכלה לעשר וגו'. ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו ואמרת וגו'. ולזה לא יהיה וידוי מעשר כי אם בשנה הג' שבה מעשר עני. ולא בשאר שנים. וסמיך ליה היום הזה דרשו רז"ל השקיפה וברך היום הזה כמי שמתחטא על אביו. להודיעך כמה גדול כח המעשרות. וכתב הרמב"ם שאם יש לו מעשר שני או בכורים מתודה. ואם יש לו תרומה או מעשר ראשון לבד אינו מתודה. ויש לדקדק אם יש לו מעשר שני או בכורים כיצד מתודה הרי אינו יכול לומר וגם נתתיו ללוי. וא"ת מדלג מן הוידוי וגם נתתיו ללוי וגו' א"כ למה אמרו יוחנן כה"ג העביר הודאת המעשר לפי שאינן יכולין לומר וגם נתתיו ללוי מאחר שקנס עזרא הלוים שלא יתנו להם מעשר ראשון. ולמה העביר הודאת המעשר וידלג וגם נתתיו ללוי אלא ש"מ שאינו יכול לדלג. וי"ל שמה שאמר שאם יש לו מעשר שני לבד או בכורים הוא מדבר במי שהפריש כל חקי התרומות והמעשרות אלו שחלקם ונתנם לבעליהם בשתי השנים שעברו מן השמטה. ובשנה הג' לא נשאר בידו כי אם מעשר שני לבד שאי אפשר שיהיה לאדם מעשר שני ולא תרומה ומעשר ראשון שהתבואה שהפריש ממנה מע"ש מחוייבת היא בכל השאר ומסתמא הפריש ונתן לבעלים. אלא שנשאר בידו מעשר שני מתודה עליו אע"פ שכבר נתן כל השאר ואין עתה בידו מהם כלום. ולזה יצדק יפה לומר וגם נתתיו ללוי. שהרי נתן הכל בזמן שעבר אבל בזמן יוחנן כהן גדול מעולם לא קיימו וגם נתתיו ללוי. ולזה העביר הודאת המעשר. ולפי זה יש לומר שמי שאין לו כי אם בכורים לבד. ובשנים שעברו לא הפריש לא מעשר ולא תרומה אינו מתודה שאינו יכול לומר וגם נתתיו ללוי: **וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך**. יש לדקדק מה טיבם של כהנים ולוים כאן להיות עם משה לדבר לישראל. ואם הוא בשביל ברכות וקללות שהיו מברכין. כמו שנאמר וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם זה היה בימי יהושע כשעברו הירדן ולא בימי משה. וי"ל שעל זה דרשו רז"ל והובא בילקוט בפסוק זה. וז"ל וידבר משה והכהנים הלוים מה דברים היו אלא ללמדך שבאו ישראל ואמרו למשה נטלת את התורה ונתת לכהנים. שנאמר ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים. א"ל משה רצונכם שיכרתו לכם ברית שכל מי שמבקש ללמוד תורה לא יהיה נמנע. א"ל הן עמדו ונשבעו שאין אדם נמנע מלקרות בתורה שנאמר אל כל ישראל לאמר. א"ל משה היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך עכ"ל: **ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו'**. יש להתבונן מה טיבן של אלו הארורות בפרט על אלו העבירות בפרט. ולא הזכיר בפרט שאר עבירות אמורות והיה לו להזכיר כולם ביחד. כמו שנאמר ארור האיש אשר לא יקים את דברי התורה. וי"ל שהכוונה בפרטות

אלו ע"ד מה שדרשו (סנהדרין מ"ג) בפסוק הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו. שלא ענש על הנסתרות עד שעברו הירדן וברכו ברכות וקללות. ואם תסתכל בכל אלו העבירות הם עבירות שבסתר. והם עבירות המצויים כמו שוכב עם אשת אביו. ובהמה. ואחותו. וחותנתו. ולזה לא פרט מהעריות כי אם אלו שהם מצויים לעבור עליהם בסתר. וצריך אדם להתבונן ולתת לב שלא יעבור ח"ו על שום אחת מאלו. כמו מכה רעהו בסתר בלשון הרע. ומסיג גבול רעהו. ומשגה עור בדרך. ומטה משפט גר יתום. ומקלה אביו ואמו ומזלזל בהם. כי כל אלו הם בסכנה מי שיעבור על א' מהם כי כל אלו קבלום ישראל בארור מפי הכהנים הלוים לפני ארון ברית ה' ולפני נביא וכהן ולפני ששים רבוא מישראל שענו אמן על כלם רחמנא ליצלן. ויש לפרש שאלו האחד עשר ארורים שבסתר הם שנרמזו בפסוק הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם שנקוד על לנו ולבנינו. ועי' של עד. והם י"א נקודות לרמוז על י"א ארורים הנזכר. (הרס"ו זללה"ה):

נצבים

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחוקה הוא. לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה. ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו ומשפטיו. וחיית ורבית וברכך ה' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם. הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה אשר אתה עובר את הירדן לבוא שמה לרשתה. העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה. ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם. וראוי להעיר לב. ראשונה באומרו כי המצוה הזאת מה היא זאת המצוה שירמוז. ונפל מחלוקת בין המפרשים. יש מי שפירש שהיא התשובה ויש מי שחושב שהוא רמז לכל התורה כולה והוא דעת רז"ל (עיין ברמב"ן). ב' באומרו מלת הזאת שיורה באצבע ולא ידענו מה היא. ג' אומרו לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא שיראה כפול. עוד באומרו ממך מיותר הי"ל לא נפלאת היא ולא רחוקה היא. עוד אומרו לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה

וגו'. הנה הילי"ל לא בשמים היא ולא מעבר לים היא כי קרוב אליך. כי אריכות הלשון בדברי הנבואה יקשה. עוד באומרו לאמר מי יעלה לנו השמימה וגו'. הילי"ל לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה וישמיענו אותה ונעשנה. עוד באומרו וישמיענו אותה ונעשנה הילי"ל ויקחה לנו ונעשנה. עוד אחר שהיא קרובה. הילי"ל כי קרוב אליך הדבר וגו' ולא יאריך באומרו לא בשמים ולא מעבר לים וגו'. עוד ב' המשלים למה לי. עוד אומרו ראה נתתי לפניך. הנה נתתי לפניך מבעי ליה. ועוד לא יפול הראות כי אם על המוחשות. והנה החיים והטוב והמות אינם מוחשות. עוד אומרו אשר אנכי יראה שאין לו משמעות. עוד אומרו הגדתי לכם היום הילי"ל העידותי בכם היום וגו' כמו שאמר בפ' עקב. עוד הילי"ל אשר אנכי מצוך לאהבה את ה' וגו' ולשמור מצותיו וגו'. הגדתי לכם היום כי תחיה ותרבה. וברכך וגו'. ואם יפנה לבבך וגו'. הגדתי לכם היום כי אבוד האבדון וגו'. ולא אמר כן. עוד אומרו אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' לתת להם. לתת לכם או לזרעם מבעי ליה. עוד הערות אחרות יתיישבו כפי דרכנו בס"ד. אמנם הענין הוא לפי שהענינים המושכלים הבלתי נתלים בחומרם ששלמות הנפש תלוי בהם והם מזונה. אמנם הסבה שלא יושגו לכל בני העולם כי אם ליחידי סגולה הוא כמ"ש הרב המורה ז"ל והסבות בכלל הם ב'. א' מצד עצם המושכל. ב' מצד עצם המשכיל. וכל אחת נחלקת לחלקים. אם הא' שהוא מצד עצם המושכל. הנה החלק לב'. והם אם מצד עומק המושכל בעצמו שכפי טבעו א"א שיושכל לשכל האדם. לפי שהוא עמוק מי ימצאנו. וג"כ סבה ב' גם אם אפשר מצד טבעו שיושג הנה אחר שלא יושג אלא אחר הצעות והקדמות רבות יאריך זמן ידיעתם. וזו סבת עצמות ג"כ שלא יושג אותו המושכל. ואם מצד עצם המשכיל הנה יחלק ג"כ לב' סבות. הא' מצד קוצר המשיג כי אין כל בני אדם וההבנות שוות. שיש אדם ששכלו עב בטבע וגם. וא"א שישכיל הדברים הדקים כמו חלושי הראות שלא יביטו לפיתוחים הדקים מצד חולשת ראותם. וג"כ סבה ב' מצד עוביות החומר כי מי שחומרו עב ונוטה אל התאוות. הנה א"א שישתוקק למושכלות כלל ולא יטעום טעמם בין רב למעט. וג"כ סבה ב' מצד העסקים הזמניים. כמו שיצטרך האדם מצד שהוא בע"ח למזון ובית דירה וכדומה. הנה מזה הצד לא יספיק לו הזמן כי אם לזה. ולא ימצא מרגוע לנפשו להכין לה מזונה וטרפה וגו'. והנה הסבות בכלל הם ה' וזכרם הרב המורה בספרו. והנה משרע"ה ביאר שאין לישראל התנצלות משמירת התורה משום אחת מכל אלו הסבות כולם. ולזה אין להם מנוס משמירת התורה ומצותיה כי היא הכרחית להם אחר שהיא צורתם ונפשם. וביאר זה ואמר כי המצוה הזאת כמו שארז"ל (עירובין נ"ה) שהיא רמז אל התורה כולה שהיא כגוף אחת נכללת מרמ"ח אברים. ואמר שאינה נמנעת

השגתה לא מצד קוצר המשיג ר"ל מצד האדם המשכיל. ולא ג"כ מצד עומק המושג ומצד מושכל התורה בעצמו. וז"א לא נפלאת היא ממך מצד עצמך. ר"ל אינה נמנעת ומכוסה השגתה מצדך. מצד עצמך. והיינו מצד עצם המשכיל שלא יוכל שכלו להשיג מצד קצורו. וג"כ ולא רחוקה היא. ר"ל מצד עצם המושכל בעצמו אינה רחוקה מצד עצמה. וז"א היא. ר"ל מצד עצמה ועומקה. ואחר שביאר זה בכלל חזר וביארו בפרט. ר"ל הה' סבות שביאר הרב ז"ל שהם מונעים להשיג האלהיות ר"ל הדברים המושכלים. והם קוצר המשיג ועומק המושג ואורך ההצעות. והבנות טבעיות והעסקים הזמניים. וביאר שאין טענה לאדם שלא שמר התורה מכל אלו הטענות. וסדרם א' אל א'. אם כנגד קוצר המשיג אמר לא בשמים היא לאמר. ירצה שהדבר המונח במקום גבוה מאוד הנה המונע להשיגו מצד קוצר המשיג שלא יוכל להשיגו שאם היה לו סולם בו ועלה אליו הנה אפשר להשיגו. והנה בהעדר הסולם יהיה המונע מצד קוצר המשיג. וביאר שבתורה אין זאת הטענה. וז"א לא בשמים היא ר"ל שאין התורה במקום גבוה כשתאמר שהסבה שלא השגת אותה מצד קוצר המשיג כי לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וגו'. ואם כנגד הסבה הב' והיא עומק המושג אמר וישמיענו אותה ונעשנה. ירצה שהיא עמוקה מצד עצמה ולא נבין אותה וישמיענו ויביננו אותה ונעשנה כי אין זאת הטענה ג"כ. ואם הטענה הג' והיא אורך ההצעות אמר ולא מעבר לים היא וגו'. ירצה שמי שירצה לעבור לעבר הים דרך הים. הנה אי אפשר שילך ברגליו כמו שילך ביבשה אמנם צריך כמה הכנות והצעות קודם עוברו שצריך להקדים לכרות העצים לעשות בהם הספינה. וצריך למסמרי ברזל לחבר הלוחות. וג"כ צריך לאומנים גדולים לעשותה וג"כ צריך לחבלים חזקים. וג"כ צריך לבגדי פשתן לעשות התורן והנס להתנוסס. וג"כ צריך לשר החובל לתור להם הדרך אשר ילכו בה דרך אניה בלב ים. וג"כ צריך למלחים רבים לשוט ולזפת הספינה ולעשות כל צרכיה. כן צריך כמה הצעות. ולזה המשל אורך ההצעות לעובר לעבר הים. וז"א ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים שצריך כמה הצעות כדי שיגיע אל מקום חפצו. כן התורה צריכה כמה הקדמות והצעות כדי שישמיענו אותה ונבין אותה ונעשנה. אין האמת כן שהתורה אינה צריכה הצעות כשאר החכמות. ואם כנגד הסבה ר"ל הטענה הד' והיא הבנת הטבעיות. ר"ל שיש מזג טבעי לאדם שיטה אל החומריות ולא המושכלות. כמו מזג עשו הרשע שהיה אדמוני וחם בטבע שא"א שלא יטה אל החומריות. ואמר שאין זאת הטענה לעם בני ישראל שטבעם והבנת מזגם קרוב להשגת המושכלות. וז"א כי קרוב אליך ולמזגך הדבר מאוד. שאין עם ולשון שמזגם שוה ונוטה אל השווי ונשמע אל השכל כמו מזג

העם הישראלי. וז"א כי קרוב אליך הדבר מאוד. ואם כנגד הטענה ה' והיא העסקים הזמניים אמר בפיך ובלבבך לעשותו. ירצה שלא תצטרך להוציא הזמן בשמירת התורה ומצותיה. וזה לפי שהדבר הוא תלוי בפיך והיא קריאת התורה. וג"כ ביראת ה' והוא בלבבך. וכפי זה האדם השלם יכול לעשות בראש האילן ובראש הנדבך וקורא ק"ש ומתפלל. ולא יעיקוהו צרכי הגשמיים בשמירתה וקריאתה. ולזה אין מנוס ולא התנצלות לכל אחד מבני ישראל על דברי תורה. לפי שהיא הכרחית להם יותר מהמזון. והנה הדבר היותר הכרחי ימצא יותר נקל. ולזה המציא הקב"ה לישראל התורה באופן שלא יקשה עליהם להשיגה בשום סבה מהסבות הנזכרות. והענין שמעשה המצות שבו ישתתפו כל המון ישראל. וז"א כל המצוה שהוא רמז לחלק המעשיי מהתורה הנה אין קוצר המשיג שמצות ה' ברה בפירוש. ולא נפל מחלוקת בהבנת פירוש המצוה. וג"כ אין בה עומק המושג מצד שהיא נתלית בדברים החומריים כמו הסוכה והלולב ויתר המצות. וג"כ אינה צריכה הצעות להבנתה שהילד בבית הספר תחלת קריאתו בתורה וסופו בתורה. שלא יקדם לו לא הגיון ולא למודיות וכיוצא. וג"כ כמו שאמרנו שמזג ישראל מוכן לתורה ונשמע לנשמה יותר מכל המזגים. וזה אם מצד שלשלת היחס כמו שזכר החבר למלך כוזר ע"ש. או מצד טוב המזון שהרחיק האל ית' מישראל המזונות הרעים והמאכלות האסורות כנודע. או ירצה באופן ב' אומרו כי המצוה אשר אנכי מצוך היום וגו'. שבא לרמוז למצוה שהיא עיקר ופינה לעיקרי התורה שלא יצוייר קומה זולתה. והוא שראוי לאדם להאמין היות רשות האדם נתונה לו אם ירצה להטות עצמו לטוב או לרע. כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות תשובה. וז"ל אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשים ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו ע"ה או רשע כירבעם. או רחמן או אכזר וגו'. ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים. אלא הוא בעצמו ומדעתו נוטה לאיזה דרך שירצה וכו'. וזה שאם יושכל חילוף זה הנה אין מקום לשכר ולעונש. ולא למצות ואזהרות התורה שאין מקום למצות אחר שאי אפשר לו היפך מה שהוא מחוייב לעשות וכו'. ולזה הזהיר עליה ואמר כי המצוה הזאת כמו שיבאר אותה אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך וגו'. והענין לפי שבהאמנת זאת האמונה יש ממנה מן הזרות מה שלא יעלם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה וז"ל ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל אשר יחפוץ ויהיו מעשיו מסורין לו. וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ובלא חפצו. והכתוב אומר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו' וע"ש. והנה מן התימה והפלא להאמין

זה. וז"א לא נפלאת היא ממך. ירצה שלא תהיה דבר מתמיה ונפלא מצד האדם המאמין שיאמר וכי אפשר שיעשה האדם דבר מה מרצונו בלי רצון האל יתי' וגזרתו אתמהא. וג"כ בהאומות זאת האמונה יש ממנה טענות והרחקות מרחקות אותה מן השכל שהשכל לא יחייב טבע האפשר בדברים כלומר לא יחייב השכל שיש ביד האדם בחירה ואפשרות לבחור איזה דרך ילך בה וכו'. וזה כמו שכתב הרב בן חסדאי בספר אור ה' במאמר ב' כלל ה' פ"ב וז"ל יש מי שיראה שטבע האפשר בלתי נמצא אם מצד העיון יראה מפנים מהם כי למה שהתבאר בחכמה הטבעיות שכל הדברים הנופלים תחת ההויה וההפסד יקדם בהכרח ד' סבות למציאותם. והנה במציאות הסבות ימצאו המסובבים בהכרח. הנה א"כ מציאות המסובבים שיקדם מציאות סבות אחרות עליהם אשר במציאותם נתחייב מציאות הסבות ההם. ויהיה בהכרח מציאותם מחוייב לא אפשרי. וכאשר נבקש לסבות ההם סבות אחרות יהיה המשפט בהם א'. עד שיכלה אל הנמצא הראשון המחוייב המציאות יתי' שמו. א"כ נתבאר שטבע האפשר בלתי נמצא וכו' ע"ש. והנה לפי שהשכל ירחק זה. לז"א ולא רחוקה היא. ירצה שאינה רחוקה מהשכל כפי האמת כאשר יתבאר. וביאר זה אם לא' שאמר לא נפלאת היא ממך שיש להפלא ולתמוה כמו שאמרנו. ואי אפשר שיעשה בעולם דבר בלתי רשותו יתי'. ואמר להשיב על זה לא בשמים היא לאמר וגו'. ירצה ע"ד שאמרו ז"ל (נדה ט"ז) מלאך הממונה על ההריון לילה שמו וגו'. הכוונה שכל מקרי האדם הם כפי המולד והצומח שבו נוצר. שמה שתחייב עליו המערכה באותו העת הוא יהיה לו אם עשיר ואם עני אם גבור ואם חלש אם חכם ואם טפש. אבל צדיק ורשע לא יגזור עליו לא המערכה ולא האל יתי'. כי זה חפצו ורצונו יתי'. כמו שהשיב הרמב"ם ז"ל בספר המדע ע"ש. וז"א לא בשמים היא. שכח הבחירה אינה תלויה בשמים במערכותיהם בעת המולד. לאמר ר"ל כדי שתאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו. ר"ל כדי שיסכימו השמים והוראת צומח המולד לנו שנהיה בוחרים בטוב. ואחר שיסכים המולד על זה ואח"כ ונעשנה. אין האמת כן שאין זאת הגזרה תלויה בשמים שנאמר צריך הוראת המערכה לחייב זה אין האמת כן אלא הדבר תלוי ברשות האדם ובבחירתו. וכנגד מה שאמר ולא רחוקה היא כלומר שהשכל ירחיק זה כנזכר. לז"א ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבר וגו'. ירצה שמדרך הכתוב לייחס הדבר העמוק אל הים. ר"ל כמו שהים ר"ל קעירותו שהוא המקום היותר עמוק. כן הדבר העמוק ולא יחייבהו השכל ייחסו הכתוב אל הים. כאומרו תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי. שירמוז שהחכמה עמוקה יותר מהם כמו שפירשו המפרשים. ולז"א שזאת המצוה כמו שאמר ולא רחוקה היא. אמר כי אינה רחוקה ועמוקה מהשכל עד שנייחס

אותה אל עבר קערירות הים שהוא התהום. שהים הוא הגומא כאומרו ולמקוה המים קרא ימים. וז"א ולא רחוקה היא שאין זאת החקירה רחוקה ועמוקה מהשכל כעומק עבר לים. כדי שנאמר מי שיקרב לנו אותו העומק עד שנבינהו ויחייבהו שכלינו באותה שעה נעשנה. אין הדבר כן שאין בה שום זרות וריחוק כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו כמו שיתבאר. ואחר שהקדים זה אח"כ ביאר מה היא המצוה המזהיר עליה. ואמר שהיא מצות הבחירה וז"א ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו'. ר"ל עם היות שדרך החיים הנצחיים הוא הדרך הטוב שראוי לו לברור כפי שכלו. עכ"ז אני מייעד עליה טוב שהוא השכר הרוחני כדי שיאהב יותר ויבוקש. וג"כ עם היות שדרך המות הנפשיי בטבע האדם למאוס לו. עכ"ז אני מייעד עליו הרע והעונש כדי שימאס יותר וירוחק. או ירצה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו'. ירצה שבא לבאר שזה הדבר כלומר זאת החקירה יחייב אותה השכל. וג"כ הפה יודה עליה כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו. וביאר זה מן החוש. שהחוש יעיד שאם יבחר האדם דרך החיים יגיע אליו הטוב. ואם בהיפך בהיפך. ואם היה האדם מוכרח במעשה הטוב למה יקבל עליו שכר. וכן ג"כ אם הוא מוכרח במעשה הרע למה יקבל העונש. שבאמת אחר שהוא מקבל שכר על מעשה הטוב. והעונש על מעשה הרע ודאי שהוא בעל בחירה ורצון. וז"א ראה בעיניך בחוש שזה הדבר אמת בלי ספק כלל. וזה כי נתתי לפניך החיים שהוא דרך הטובה ועמה הטוב שהוא השכר. וג"כ המות שהוא הדרך הרעה ועמה העונש שהוא הרע. ואחר שביאר זה על צד מליצת השיר שזכר שערך לפניו ב' דרכים מוחשים. ואח"כ חזר וביאר זה ואמר אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו ומשפטיו. שזהו דרך החיים שנתתי לפניך. הנה השכר הוא וחיית ורבית וברכך ה' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. שזהו השכר והוא הטוב האמור. וג"כ המות שאמרתי הוא. ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם. וזה הוא דרך המות. הנה הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון. וזה הוא הרע והעונש שאמרתי. או ירצה לתרץ קושיא חזקה והוא אחר שאימת פינת הבחירה כמו שזכרנו במופת מן המפורסמות והמוחשות כנזכר. הנה י"ל אחר שהאדם בחיריי במעשיו כנזכר. א"כ איך נחייב ידיעתו ית' שלא ימנע מחלוקה מה ידע האל ית' בזה האדם הרמוז. אם ידע שהוא צדיק הנה ידיעתו ית' מכריחתו שלא יהיה רשע. ואם בחירתו עדיין בידו. ר"ל עם היות שידע האל ית' שזה האדם צדיק. עכ"ז עדיין באפשרות שיהיה רשע. הנה באמת אחר שעדיין באפשרות על סותרו. הנה ידיעתו ית' אינה ידיעה שלימה. וכפי זה אם נאמת הידיעה נכחיש הבחירה. ואם נאמת

הבחירה נכחיש הידיעה. והנה זאת הקושיא עמוקה מאוד. אמנם אחר שספר התורה לא הונחו בו המופתים והיקשים השכליים. לזה כדי להשיב על זה הוא מן המוחשות לבד. שמופת המוחשות יקבלהו בין החכם והסכל ר"ל ההמון. והנה אחר שאימת הבחירה במופת חושיי כנזכר. שהוא ממציאות השכר והעונש כנזכר. אח"כ בא לאמת הידיעה ג"כ במופת חותך. והוא אומרו הגדתי לכם היום כי אבוד וגו'. ירצה תדע שהאל יתי משגיח ויודע מצפוני הלבבות. וכל מה שיהיה. ואם דרך הבחירה קיים והמופת לדעת זה. הוא שאני מגיד לכם מראשית אחרית. ר"ל שמה שיקרה לכם באחרית הימים והוא כי אבוד תאבדון ולא תאריכון ימים על האדמה אשר אתה עובר את הירדן לבוא שמה לרשתה. והעד לדברי שמה שאמרתי לכם יתקיים הוא השמים והארץ שהעידו בישראל. כאומרו האזינו השמים וגו'. וז"א הגדתי לכם היום וגו'. ע"ד שאמר סמוך לזה ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וגו' וחרה אפי בו וגו'. ועתה כתבו לכם את השירה וגו'. והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות. וענתה השירה הזאת וגו'. כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי וגו'. הנה. שידע האל יתי תכלית ישראל באי"י וידע מראשית אחרית וגו'. וכפי זה יאמר עם היות שידעתי שתהיו רשעים ותעבדו ע"ג. עכ"ז עדיין הבחירה מסורה בידכם ואינכם מוכרחים. וז"א החיים והמות נתתי לפניך שהמופת לזה הברכה והקללה. ועל זה אמר ובחרת בחיים שצריך שתבחר בדרך החיים והטובה שהיא הכלית האדם למען תחיה אתה וזרעך. וביאר מה הוא תכלית עבודת האל יתי שהוא הדרך הטובה. ואמר שהוא הדביקות בו. ע"ד שכל משכיל ומושכל שיתאחדו. וזה נמשך מהאהבה וההשתוקקות בדרכי האל יתי ובמצותיו וז"א כי הוא חייך. ר"ל כי היא התכלית בחיים הנפשיים. ר"ל כאשר ידרוך האדם במצותיו שאמר. וג"כ אורך ימיך שהוא יום שאין עמו לילה ואור שאין עמו חושך ושמחה שאין עמה יגון. וז"א לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם. ר"ל לאבות בעצמם נשבע ליתן להם את הארץ. והיינו בזמן תחיית המתים בעז"ה. שבאותו הזמן יהיו צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה:

והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. בפ' כי תבוא והותרך ה' לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לתת לך. במסורת תרין והותירך חד חסר וחד מלא. שזה שבפ' כי תבוא חסר. וזה שבפ' נצבים מלא. ויש להתבונן בטעם הדבר. גם יש להתבונן בקצת שינויים שיש בין פסוק זה לפסוק

זה. כי באחד הקדים מלת לטובה. ובאחד אחר אותה. גם טעם כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך מהו ענין זו השישה שסתם הכתוב. ומה טעם כאשר שש על אבותיך. אמנם נראה מענין הפסוקים שזה הפסוק של פ' נצבים הוא מדבר ביעוד העתיד לבוא בימות המשיח. וזה של פ' כי תבוא הוא מדבר ביעוד שאר הזמנים שקודם ימות המשיח. והכל הוא כשיהיו ישראל טובים ושבים בתשובה שלימה. אלא שאינה דומה התשובה שתהיה לעתיד בימות המשיח כמו התשובה של שאר הזמנים. כי התשובה שלעתיד בימות המשיח היא תשובה מעולה ביותר כמו שנאמר שם בתחלת אותה הפ' והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. שהענין הוא כמו שאמרו שמעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשות כשל המן ועל כרחם ישובו בתשובה. וזהו כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה. ונאמר שם ושבת עד ה' אלהיך וגו'. ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו'. אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו'. ומ"מ אינה תשובה מעולה. לפי שלא נעשית מאהבה אלא מיראה. אמנם אח"כ יתעוררו ישראל מעצמן לשוב מאהבה בתשובה שלימה. וזהו אומרו. ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו וגו'. משמע ואתה תשוב מעצמך ויקיימו כל דקדוקי המצות. כמו שנאמר ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. ואז יתקיים זה היעוד הטוב. והוא והותירך ה' אלהיך וגו'. וזהו יתרון מלא. אמנם שבפ' כי תבוא והותרך חסר יו"ד כי התשובה שישובו בשאר הזמנים אינה שלימה גם היתרון הוא חסר ואינו שלם. ולזה הקדים שם מלת לטובה. ואח"כ אמר בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך. אמנם בכאן אחר מלת לטובה על כולם כדי שתחזור מלת לטובה על כל מה שאמר דהיינו בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך. כי כלם יהיה בהם יתרון לטובה. אמנם בפסוק שמדבר בשאר הזמנים הקדים מלת לטובה. ואחר אמר בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך. כי אפשר שלא תחזור מלת לטובה כי אם על פרי בטנך או אפשר שתחזור גם בפרי בהמתך. או אפשר שתחזור על כולם. כי הכל כפי הזכות של הדורות. אמנם לעתיד מלת לטובה חוזרת על הכל לפי שהתשובה היא מאהבה והיא תשובה מעולה. ומ"מ יש הפרש ביתרון של כל אלה הדברים בין ימות המשיח לבין שאר הזמנים. כי זה יהיה יתרון שלם. כמו שאמרו (סנהדרין צ"א) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדו מה הרה בכל יום אף יולדת בכל יום. גם בפרי האילנות הפליגו רז"ל (שם) לדבר בטובה העתידה להיות ואין להאריך בזה. גם הוסיף בכאן בזה היעוד של ימות המשיח לומר כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. וזהו יעוד גדול שיזכו בני הדור ההוא

כולם להיות שורה עליהם רוח הקודש. ולהיות מרכבה לשכינה כמו האבות כמו שנאמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. עוד דרשו (שהש"ר) ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן הרשים שבך עתידים להיות כאליהו בהר הכרמל. ודלת ראשך כארגמן הדלים שבך שהם יותר פחותים מן הרשים וזהו דלת ראשך יהיו לעתיד כדניאל דכתיב ביה והלבישו לדניאל ארגוונא. ואלו הם הרשים והדלים שבישראל. אמנם החשובים שבהם יהיו כמו האבות. וזהו לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. וזהו כשיקיימו כל דקדוקי התורה והמצות. כמו שנאמר כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו הכתובה בספר התורה הזה. והיל"ל הכתובים. ואמר הכתובה לומר שלא יספיק דקדוקי המצות כלם בכלל. אמנם צריך דקדוק כל מצוה ומצוה בפרט ואימתי יהיה זה כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. (הרס"ו זללה"ה):

והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו'. כל הפסוקים כולם עד סוף הפרשה. כדי להבין ענין אלו הפסוקים שהם כפולים ומכופלים בענין התשובה צריך להקדים תחלה ענין אחר הנזכר בזוהר ברעיא מהימנא פי' נשא דף קכ"ה וז"ל כען צריך לאהדרא על פתח התשובה. וכי מכמה מינין איהו תשובה דעבדין בני נשא כלהו טבין. אבל לאו כל אפיא שוין. אית בר נש דאיהו רשע גמור כל ימיו. ואיהו עבר על כמה פקודין דלא תעשה ומתחרט ומודה עלייהו. ולבתר כן לא עבד לא טב ולא ביש. לדא ודאי ימחול ליה קב"ה. אבל לא דיזכה לתשובה עילאה. אית בר נש לבתר דיתיב מחטאיה ומתכפר ליה איהו אזיל בדרך מצוה ומתעסק בכל כחו בדחילו ורחימו דקב"ה דא זכי לתשובה תתאה דאיקרי ה' ודא איהו תשובה תתאה. ואית בר נש דלבתר דמתחרט מחובוי ויעביד תשובה יתעסק באורייתא בדחילו ורחימו דקב"ה ולא ע"מ לקבל פרס דא זכי לאת ו' דאיהו בן י"ה ועל שמיה אתקרי בינה. ודא גריס דחשוב ו' לגבי ה"א. ומלת תשובה כך הוא תשוב ו' להי' ולעולם לא שריא ה' בבר נש ולא ו' בלא דחילו ובלא רחימו. דאינון י"ה עכ"ל. הרי מבואר שהתשובה נחלקת לג' חלקים. והם ג' מדרגות זו למעלה מזו. הראשונה שיתחרט על עונותיו ואינו עושה לא עבירה ולא מצוה. הבי' מלבד שיתחרט על עונותיו ומשתדל בקיום המצות. הוא משתדל בעסק התורה. ואלו הג' רמוזים בפסוק יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. זו היא הראשונה. וישוב אל ה' וירחמהו. זו היא השניה שהיא לקיום המצות. ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. זו היא הג' שאין למעלה ממנה. והוא העוסק בתורה. ולזה אמר בה כי ירבה לסלוח. ואלו הג' תשובות. כפי שהם בענין היחיד כן הם בענין הציבור שצריכין לשוב בתשובה שלימה בכל אלו הג' חלקי התשובה. והם רמוזים שלשתם בזו הפרשה. כנגד הראשונה אמר והיה כי יבואו

עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה והשבות אל לבבך וגו'. שהוא ענין חרטה שאנו מתחרטין על מה שהכעסנוהו במעשינו הרעים. ולא אמר בכאן לא עונש ולא שכר שזו התשובה מצלת מן העונש. אבל אין בה שכר. וכנגד השניה אמר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך. שזו היא התשובה שהיא לקיום המצות ובשכר זו התשובה יהיו נגאלין ישראל כמו שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך. וזו היא גאולה ראשונה שתהיה ע"י משיח בן אפרים. וכנגד הגאולה השניה שהיא גאולה שלימה שתהיה ע"י משיח בן דוד נאמר ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטיבך והרבך מאבותיך. אחר כל זה יזכו לעשות תשובה שלימה מאהבה שעד עתה היו עושין מיראה. אמנם אח"כ יבטל יצה"ר מן העולם. כמו שנאמר ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך. כלומר שיזכו בזה לחיים הנצחיים שהם חיי העולם הבא שהיא תשובה עילאה שבה יזכו לחיים ארוכים בעה"ז ובעה"ב. כמו שנאמר כימי העץ ימי עמי וכן בעה"ב. וזה יתקיים בלע המות לנצח. ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך. ואז יוסיפו חשק ואהבה בהקב"ה וישובו בכל לבם ובכל נפשם בחשק גדול יותר ממה שהיה להם בתחלה. כמו שנאמר ואתה תשוב ושמעת וגו'. כלומר אתה מעצמך בקול ה' ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. והתבונן שלא אמר ככל אשר אנכי מצוך היום כמו שנאמר למעלה. לפי שלמעלה היו משתדלין בקיום המצות מיראה ולא מאהבה. ולכן אמר ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום משמע ככל ולא כל. אמנם בכאן שהם עושין מאהבה בחשק גדול הם משתדלין בקיום המצות בכל דקדוקיהם על אמתתם לש"ש. ולכן אמר ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. ובשכר זה כמו שעושין המצות בתוספת יתרון. גם יהיה שכרם בתוספת יתרון. כמו שנאמר והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה. כמו שארז"ל (סנהדרין צ"א ושבת כ"ט) עתידה אשה שתלד בכל יום ועתידין אילני סרק שיעשו פירות. וכמה דברים שהפליגו בהם רז"ל לעתיד לבוא. ונוסף על זו התשובה מלבד שעושין המצות בתוספת יתרון גם הם משתדלין בעסק התורה בכל כחם. כמו שנאמר כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחוקותיו הכתובה בספר התורה הזה. כי מה טעם לומר הכתובה בספר התורה הזה פשיטא שכל המצות כתובים בספר התורה. אמנם הכונה כמו שאמרנו שישתדלו לעסוק בתורה לדקדק בה כראוי ולקיים כל דקדוקיה. כי הכונה

בלימוד התורה הוא כדי לקיים. וכפי הבנת האדם בתורה לידע סודות התורה וסוד כל המצות ודאי שכפי סוד המצוה יהיה קיומה באופן שיהיה המעשה מסכים לסוד. וזה צריך דקדוק גדול שלא יחטיא השערה. והשכר של זו התשובה הוא שיזכו כל ישראל להיות נביאים וצדיקים כמו האבות כענין שנאמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. וכענין שדרשו (שהש"ר) ראשך עליך ככרמל הרשים שבך יהיו כמו אליהו בהר הכרמל. והדלים שבך כדניאל דכתיב ביה והלבישו לדניאל ארגוונא. וזהו שכתב בכאן כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. שיזכו להיות מרכבה לשכינה כמו האבות. וטעם מלת כי ישוב ה'. כלומר אל תתמה על מה שאמרתי לך והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך וגו'. שיהיה יתרון גדול בכל הדברים ותאמר איך יהיה זה והרי כתיב אין כל חדש תחת השמש. כי יותר מזה יהיה לעתיד לבוא שישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. שיהיו במדרגת האבות לעתיד לבוא. ומאחר שיהיה להם זה השלימות הגדול ודאי שיהיה ג"כ בשכר זה יתרון גדול בכל מעשה בראשית שתלד אשה בכל יום וגו'. וכן כל הדברים כולם בתכלית השלימות. וזה בעבור עסק התורה להבין כל סודותיה ודקדוקיה. וזה מ"ש כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו הכתובה בספר התורה הזה. והוסיף לומר כי תשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך שכל זה הוא בעבור התשובה הגדולה. שתשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. ואע"פ שכבר אמר ג"כ בתשובה הראשונה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך. יש הפרש גדול בין מ"ש כאן למ"ש שם. ששם נאמר ושבת עד ה' אלהיך ולא אמר אל ה' אלהיך משמע עד ולא עד בכלל. אמנם בכאן נאמר כי תשוב אל ה' אלהיך. ולא כתיב כי תשוב עד ה' אלהיך. ושם אמר ג"כ ככל אשר אנכי מצוך ככל ולא כל. הרי כל אלו הפסוקים מפרשים היטב כמין חומר. ואין כאן שום מלה יתירה וכפולה. יהי רצון שנזכה לעשות תשובה שלימה לפניו אכי"ר. (הרס"ו זללה"ה):

וילך

ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל. ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות. בבוא כל ישראל לראות וגו'. הקהל את העם וגו'. ובניהם אשר לא ידעו וגו'. יש להתבונן באלו הפסוקים מהו ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה'. כי הנושאים ארון ברית ה' אינם אלא לוים בני קהת. כאומרו כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו. ואע"פ שמצינו בסוטה פרק אלו נאמרים. תניא ר' יוסי אומר בנ' מקומות

נשאו הכהנים את הארון. כשעברו הירדן וכשסבבו חומת יריחו וכשהחזירוהו פלשתים למקומו. מ"מ לא יצדק מ"ש בכאן הנושאים את ארון ברית ה' על אותם המקומות. כי בימי משה עדיין לא נשאוהו אלא הלוים. גם מהו ואל כל הזקנים. הי"ל ואל כל ישראל למה הזקנים בפרט. ויש לפרש שנרמז בזה הפסוק מה שדרשו רז"ל במדרש רבה בזו הפרשה (פ' ט') וז"ל רבנן אמרי כיון שידע משה שהיה לו למות באותו היום מה עשה. א"ר ינאי כתב י"ג תורות י"ג לי"ב שבטים ואחד הניח בארון שאם יבקשו לזייף דבר שיהיו מוציאים אותה שבארון וגו'. וזה הספר הוא שנקרא ספר העזרה בכל מקום שבו קורא המלך במועד שנת השמטה בזמן ההקהל. וכן כהן גדול קורא בו ביום הכפורים. כן פי' רש"י ז"ל בפ"א דבתרא דף י"א. לפי זה נוכל לומר שי"ב תורות שכתב לי"ב שבטים. זהו מ"ש ואל כל זקני ישראל שמסרם לראשי שבטי ישראל כל אחד מסר לו אחד. ובכללם שבט לוי שמסר אחד לראשי השבט שהם הכהנים. כמו שנאמר ויתנה אל הכהנים בני לוי ושם יש הפסק זקף קטן. והספר הי"ב מסר אותו לנושאים ארון ה' לתת אותו בתוך הארון. והם בני קהת. ועליו נאמר הנושאים וגו'. עוד יש לפרש הנושאים את ארון ברית ה' שזה הספר תורה שנתן בארון ודאי לא נתנו ללוים לשום אותו בארון כי נאמר בלוים ולא יבואו לראות כבלע את הקודש. אלא אהרן ובניו יבואו וכסו אותו כמו שמפורש בפסוקים. וא"כ מוכרחים אנו לומר שהכהנים הם שנתנוהו בארון. ועליהם נאמר הנושאים את ארון ברית ה' כי על ידם הלוים נושאים כי אם לא יתקנוהו ויכסוהו כמשפט לא יוכלו לשאת אותו. ומ"ש ואל כל זקני ישראל הם י"ג זקני שבטי ישראל. ובכללם שבט לוי. אי נמי הלוים נתנוהו. אבל לא בארון ממש. כי אם בדף שיוצא מן הארון. ומה שסמך לזה מצות הקהל. כמו שנאמר ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים וגו'. לפי שזו המצוה היא גורמת לקיום התורה. כמו שקבלו ישראל התורה במעמד הר סיני. כן רצה השי"ת לחדש להם ענין קבלת התורה כעין קבלתם בהר סיני. וצוה לעשות משבע שנים לשבע שנים שיתקבצו כל ישראל האנשים והנשים והטף ולעשות בימה של עץ שעליה קורא מלך ישראל בספר העזרה שהוא זה הספר שנתן משה בארון ברית ה'. וזו היא סבת סמיכת זו הפרשה של הקהל לזה הענין של ספר תורה שנתן משה בארון שצריך להוציאו ולקרות בו לפני כל ישראל בזה הזמן כדי שישמעו ולמדו ויראו את ה'. וכתב הרמב"ן ז"ל בפי' ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו הם הטף כי ישמעו וישאלו מהאבות וירגילם ויחנכם וגו'. ומה נעים דברי רז"ל (חגיגה ג') שדרשו הטף למה כדי ליתן שכר למביאיהם. כי הפסוקים דברו בטף שהם יונקי שדים כדי ליתן שכר למביאיהם. ודברי הבנים הגדולים קצת שהם בני חינוך. ואמר בהם ובניהם אשר

לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיהם שהם מתחנכים ללמוד קצת כדי שיהיה להם יראת ה' ולא כתיב בהו ושמרו לעשות וגו'. כמו שנאמר באנשים ובנשים וגו'. כי הקטנים אינם בכלל ושמרו לעשות אלא להתחנך ביראת ה' לבד:

וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם. והיה לאכול ומצאהו רעות רבות וצרות. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו'. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וגו'. יש להתבונן מהו ביום ההוא ג' פעמים. וי"ל שבכאן רמז משה למה שנעשה בישראל בכל ימי הגלות כי ידוע הוא שיומו של הקב"ה אלף שנה. גם ידוע מ"ש שיתא אלפי שני הוי עלמא. והם כנגד ששת ימי בראשית וחד חרוב כנגד השבת. והנה באלף הרביעי נעשה חורבן בית ראשון ושני. ובו היו כל הדי' גליות שגלו ישראל גלות בבל וגלות מדי וגלות יון וגלות אדום. וזה מבואר אין להאריך בביאורו. וכנגד זה היום המר שהוא אלף הרביעי נאמר וחרה אפי בו ביום ההוא. בבל. ועזבתים במדי. והסתרתי פני מהם ביון. והיה לאכול באדום. וכנגד אלף הה' אמר ומצאהו רעות רבות וצרות. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. כי כל האלף החמישי יצא בגלות. ובו היו כמה וכמה צרות כל מאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה. וכמו שכתב באותו מדרש (בפסיקתא). וכנגד האלף הששי אמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום וגו'. והנה נרמז בכאן סוד הקץ שאמר דניאל אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה. כמו שכתב בעל הפסיקתא הסתר אסתיר בגמטריא עולה כך ואחת יתירה. ורמז שלא יצא כל האלף הששי בגלות כי בו רמז סוד הקץ שהוא לתשועת ישראל אלא שאין אנו יודעים מהיכן מתחיל והיכן מסיים. השי"ת יראנו נפלאות מתורתו אכי"ר (הרס"ו זללה"ה):

אלה דברי המעתיק

ויאמר אליעזר עבד אלוהי אברהם אב"י אנכי. ברוך ה' אשר עזר לי עד כה ברוב רחמיו וחסדיו להעתיק את דברי התורה פירוש הנחמד מאת המחבר הקדוש בעל חסד לאברהם זללה"ה. כן יעזר לי ה' ויתן לי כח ובריאות הגוף שאוכל להעתיק את כל הפירוש הנחמד אשר גם על נביאים וכתובים. ויהי רצון שיכנסו דברי אלה בלבי להבין ולהשכיל את כל דברי התורה הזאת אני וזרעי וזרע זרעי מעתה ועד עולם אכי"ר. אלה דברי הצעיר עבד לעבדי ה' מתאבק בעפר רגלי החכמים מחכה לישועת ה'

הק' אליעזר דוב בהר"ר יהודה ליב נ"י מקאלימייע.